

Sefer ha-shana h

ספר-השנה

מאסף ספרותי.

יוצא לאור מדי שנה בשנה

ע"י

נ. סאקאלאוו.

שנה רביעית, תרס"ג.

ווארשא

בדפוס „הצפירה“.

תרס"ג.

„СЕФЕРЪ ГАШАНА“

Литературный Ежегодникъ.

Издание Н. Соколова.

Типографія „Гацефиры“, Варшава, Маріанская 2.

1902/3.

LOAN STACK

Дозволено Цензурою
Варшава 3 Сентября 1902 года.

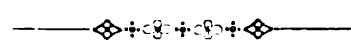
DS101

S4

v. 4

תכּן הענינים.

מלחמת העורבים. שיר.	טסכה ותחיה. מאמר ראשי. המו"ל. 5-9
א. ליבושיצקי. 189-192	אור הגנוז. שיר. י. קפלן. 10-11
פרופיסור מרדכי אנטוקולסקי, עם תמונתו.	אספת הציונים במינסק.
י. ח. זאגאראדסקי. 193-204	מ. נ. סירקין. 11-24
לשרידי בני ציון. שיר. יצחק ראבינאוויטש	הגמול. שיר. יעקב קפלן. 25-
איש קאוונא. 205-208	חזון השנה. ש. י. יצקן. 26-55
השנה תרס"ב בא"י.	קו לקו. ספורים, חזיונות, שרטוטים. המו"ל.
עקביה בן הראש. 209-215	(מספר עמודים חדש) 5-73
שיר צפורי. שיר. יעקב קפלן. 216-	הקופה הלאומית. 74-77
שתי נשים צרות. ספור. זפר"ן. 217-228	רבנו יצחק י"ר יעקב אלפסי (הרי"ף) ז"ל.
תולדות הר"ר י. רילף, עם תמונתו.	שלמה בובר. 78-80
יחזי. 229-234	יוסף בן מתתיהו הכהן.
יהודה ליב גורדון ז"ל, עם תמונתו.	ד"ר ש. ברנפלד. 81-97
י. י. ווייסבערג. 235-238	אל אחינו. שיר. יעקב קפלן. 98-
ים כנרת. שיר. ש. ל. גארדאן. 239-240	עזרה בצרה. ספור.
הספרות העברית בשנת תרס"ב.	א. ז. ראבינאוויטש. 99-122
ח"י קאצענעלסון. 241-263	קרח מכאן ומכאן. שיר.
הספרות הסמרטוטית. אבי-דוד. 264-292	איו"ב ממינסק. 123-124
ד"ר שלמה מאנדעלקערן ז"ל, עם תמונתו.	איזידור לב. צדוק הכהן. 125-141
יח"ז. 293-300	נצוץ קדוש. ספור.
ר' אברהם שלום פריעדבערג. עם תמונתו.	יהודה שמיינבערג. 142-160
יח"ז. 301-305	הפושע. ספור. ש. אש. 161-166
ר' יעקב הירצל ז"ל. עם תמונתו. 306-	עברית וזרנגונית.
מנגינת-עם, עם תוי הנגינה.	ד"ר ש. ברנפלד. 167-170
א. ב. בירנבוים. 307-308	כשרון המעשה בא"י. ז"ס. 171-185
מודעות.	שירה חדשה. שיר. מ. פינס. 186-188

מַסְכָּה וְתַחִיָּה.

המשובה הרעה ששלטה בנו מראש מקדמי דורות לעשות לנו עגל מסכה לא הלפה ממנו בהמורת העתים. מדי כהו עינינו ונסתמו לבותינו שִׁבְנו אל העגלים. כאשר דללו מעִינות לח החיים בְּלָה, לא השפיק עוד יצר-סוכן-בנו מכבר לעבוד עגל מסכה, אך האתנו הווללה הסיתה אותנו לעשות את כל עמנו עגל מסכה, מוצק, נגמר, נכון. הנה זה צלם עשוי למשמרת, אנדרטא עתיקה, דיוקנא קרמאה. כה עשה עשוהו, פסל זה נסכו חרשים בימים קדמונים, ואין לשנות. הן לא נסכיל כאמריקני אשר קנה הבנית אלילת נגה, מעשה ידי חוטב יוני קרמון, ויצו לספות לה את היד החסרה. על הפרשה הסתומה אין להוסיף ואין לגרוע. הושלב"ע. הפרשה היתה פתוחה לפניו, החמר שסמנו נעשההה הבנית היה רך ונוזל ומוכשר-לקבל-צורה, אך עתה — היוצר איננו, והחמר היה לאבן. כל מה שאתם רואים ב"י ש ר א ל" הוא מעין משכית. הלא ידעתם מה ביה מיִכִּית? ואולי גם ידעתם מה בין המונת החיים אשר בבית משכית ובין המונת החיים אשר בשוק? הבה נראה: הננו עוזבים ראש-הומיות, שוק-החיים ושאונו והמונו, ולפנינו נפתחים שערי בית גנוזים, ואנו נכנסים וטובעים בתוך אֲוִיר מלא קור ושלוח ותרדמה. הנה זה הוא פרדם האַמְנוֹת, אך מחוץ לחומות האלה ברחובות ובשוקים, בפרורים וכמגרשים הומים נאדם רב, פה ושם יובל מים נוזלים, או פרחים גדלים ושואפים למעל — החיים שוטפים בזרם מרוצתם, זרם להט ואור. בלי מעצור ודמי, בחליפות שאינן פוסקות, כמו בקאלידוסקופ, בתנועה רועדת, דופקת, מלאה סדר בלא-סדרים, יופי בכעור והרמוניה גם בצעקה, משהתכים החיים לעינינו. יש מטרה, רצון, תאוה להויה, תשוקת התקימות ופעולה. בכל פני אדם, שאנו רואים. כמרגיש בין נפשות מרגישות הולך, מת הלך, או רץ ונחפו כל איש בדרכים ההומיות האלה. מכל הגופים המתנועעים האלה, שמושכים או דוחים זה את זה, פלגי חום מתפרצים; מנוף לגוף שוטפים גלי הרגשות נעלמות. הנה הבריקה לך איוו עין; היא דברה אליך כמו בשאלה, בקריאה, בפתוי, בהנמחה, ובעמקי לבך נעור ההד; תשוקת נפשך ורצון לבך בערו כנעת בהם הַיְצוּץ הער ההוא, ורטט ממיר חודר נוקב ויורד עד תהום מחשבותיך ורגשותיך.

אך זכול האַמְנוֹת עומד גממוד ושלו, כבית הקבירות, בתוך הרחובות והשוקים המלאים רעש. כאַבֵּל בין השמחים, כאבן מוטלת בין עשבים ורשאים ירוקים וצומחים. מעין הבל רקבון, מעין ריח חלודה, התפרדות החלקים, יושן ואבק, כמו שחלים על הקירות; פרדם האַמְנוֹת יִשָּׁן בקור ובקרח, בשממון וכלי "נפקא-מינה" בתוך האספסוף המנומר, הנושא על מצחו את חותם השמש, בין הגלגלות הרבות, הצפות על פני ים החיים. כאותות ישנים, כנפשות וכמצבות, עומדים מסביב פעלי הדורות שהיו לפני

מאות. לפני אלפי שנים; פסלי אלים ומלכי מצרים, שענינם החצובה באבן משקרת מן התהו, הרגלים וכפותיהן מהדקות בכח, הידים שמוחות על הברכים — המלכים והאלים של עולם שהיה מתירא לנוע ממקומו. כפות הידים רקועית, ולא מעוגלות הננית אנרוף— או, אלי חפצו המסתתים לתת צורה מעין זו, כי אז יכולים היו לקפל את הידים גם מאחורי הגוף, כידי היהודים שלנו, כשהם מטיילים. דיוקנא דעלמא דחילא! ומשם והלאה — נבורי אשור ובבל! נוסעים בעגלות, ולעגלות גלגלים גדולים וכבדים, ועוברים בהם על גוויות אויביהם, נהדרים בכבוד במרכבות הנצחון האלה, אך פניהם כה קרים ומתים, כפני פסילים, שהילדים משחקים בהם, או כפני עופות מתים וממולאים. לחנם מטה קרן כמה מבעד לחלונות הגבוהים ומנשקת את לבנת השיש של הפסילים מעשי ידי היונים; היא לא תעוררם לחיים — והצחוק הקל של השבתים, שפתי אבן אלה, המשחקות זה אלפי שנים, האינם הענינה מוורה על פרצוף בר-מינין? אף שלא במהכוון ישפל קולנו עד לחש, כשאנו צועדים בין כל הפסילים והתמונות האלה. וצפצוף זה — ההוא המית אהבתנו, סוד שירת דודים, רוח שוקקת ורשפי חשק וחמדת שעשועים, אי הוא רעד מצנת קרב, רגש מגור ולילה, צער ועצבון וחרדת קדומים שחודרת אל לבנו בעמדנו בתוך ההיכל הוזה המלא צלמים? או אולי אך הנפש העבריה, והצור ממנו חצבה: שם, מדבר בי, באמרי, כי הנני לובש קדרות בתוך ההוד הקר? אולי יען כי השה אותי אלהים את חוש התבנית, בכדרגה שנתן אותה לבני יפת? הנני מבקר את חושי ומנתח את רגשותי: ארטה, כי היופי שליט גם בי, אבל — אם האמנות היא אך מתארת את החיים ומחקה אותם, כאשר למדנו רבותינו וכאשר הם מוסיפים ללמד אותנו יום יום, אם תמונת טבע אך בגלל זאת תארה, למען המלא לנו את מקום מחוזה הטבע שהיא מתארת, עד כי בתלותנו אותה על קיר חדרנו הצג תציג לנגד עינינו בכל רגע את מראה הטבע, יען כי עצלים אנחנו לפרוח, או סבה אחרת הפריענו מלכת וראות — אם כן הוא, האין אפוא פרדם האמנות ניא צלמות, זעיר חלקת שארית קדומים מתה, מסגר רנבים, תוגת שבי ייחושתיים? האין שערי זבול אלה בערך אל החיים, בערך אל ההוה המנשב והשומף, אשר היה פשפש בית הכנסת, החדר אשר היו קוראים לו „פוליש“, בערך אל בית הכנסת, בית העם החי והמהועד, המתנועע והמתהלך? בקרן זווית ההיא יש שופרות ישנים, „שמות“ ישנים, מנורות והכריכים; הכל שמור כמו שהיה, העתקה נאמנה, צורה שאין בה פגם — אבל האין זאת מדכאת לב?

אם נלך בעקבות אנשי הרוח והחזיון, או אנשי החמר והגשם, כלם מוליכים אותנו אל נוה האמנות, נוה צללים, תמונות בלי ממש, וממש בלי חיים, חורש מצל של מראות נמוגים, יצוע מרגעה של שרידים דוממים. הרחק מנגן החיים הירקרק והפורח בהדרו. אם נקרא את עולם האמנות בשם עולם שלימות המראות, עולם גבוה ונאצל מן הממש, או נקרא את החרש בשם מחקה הטבע, אם כה ואם כה עלינו למשוך קו מבדיל בין האמנות והחיים, או, כרצוננו — בין המסכה וההתחיה.

ובתי נגזים ובתי משכית אלה, הדבירים הנהדרים, הארמנות הבנויים לתלפיות, המלאים מפה אל פה מעללי רוח האדם בורא היופי העשוי — האמנם אין הם מקרשי ברברים, שרידי הרבות עתיקה, שבעומק נפשה היתה מרגשת וחושבת את היופי כדבר צר, והיתה מבטת עליה בבזו, כמו על דבר צחוק ושעשועים? האין בתי נגזים אלה התנשמות הרעיון החושב את יצירי הדמיון האלה כאלו היו רק שכיות חמדה ופלאי פלאים? יש שהרעיון מתעורר בלבנו, כי בתים כאלה בנה אדם, אשר לא ידע לחיות

באמנות, אדם שחיו לא היו אמנות, והאמנות לא היתה חייו. הוא חשב, כי הרחק מן השוק, מאדם-העיר, מן הזרם השוטף, מן התנועה וההמולה, מן הגלגל המנסר, פתעגלות ומתרקעות הקפות של חמדת היכל, ששם לנו לבקש את פעלי האמנות, היכלי הוד עשויים לבקר אותם בימי חג ומועד. הוא חשב, שאנו מעריצים את האמנות, כשאנו מעמידים אותה על כמה גבוהה, ככהנית על דוכנה, וכשאנו מקיפים אותה חומות וחיל, וכשאנו מציגים את פעליה בשורה של פסילים. אבל מי יודע, אם בדרך הזה אין אנו מתרחקים מן האמנות. ואם אין אנו נעשים נכרים לרוחה השוכן בה. הגה בין כל התמונות והאבנים האלה אנו מההלכים כמו בין מצבות. כגל של רגבים, בלי רוח חיים, עומדות שם המצבות על כניהן ובסיסיהן, על שפתי הגלמים שמראה אדם להם -- צחוק נצח, שאינם מרגישים אותו, והשפתים פתוחות להוציא קול, שאין אונינו שומעות ולא השמענה יאותו לנצח. איה תנועה, חליפות, בריאה והויה שמתחדשות בכל יום, זה יסוד החיים? הרדמה שוכנת תחת הכפות האלה: מסביב עומדים פסילים, בלי נוע, בלי תמורה-אבנים דוממות.

ואחרי הלהלכנו חרש, או בסוד שיח ודממה דקה, במשך שעות, בין הצורות והתבניות המחרישות האלה, ואנו יוצאים משם "סוף סוף", ואנו רואים את השמש ואת השמים ואת האור המבריק, ואנו מתבוננים אל העצים הירוקים ואל הנמעים הפורחים ואל המים השוטפים, ואנו רואים את זרם-האדם ואת תנועתו שאינה פוסקת, האם לא נשם נשאף יחד ביתר דרור, כאלו נפלה אבן מעל לבנו?

כשיצא המפעל האמני מבית מלאכתו של החרש, כשהצייר משך בפעם האחרונה במכחלו על פני היריעה, כשהחווה כלה לכתוב את השורה האחרונה של ספרו, הננו קוראים למפעל — שלם וגמור. הוא עומד לעינינו כפרק מסוים, ואין אנו יכולים להוסיף עליו, ולא לגרוע ממנו. זה משפט יצירי האמנות. אך על דבר יצירי המבע לעולם לא נוכל לאמר, שהם נחים, שהם נכונים וגמורים. הם יומחים, פורחים, נובלים, משנים את צורתם בלי הפוגות. הצמח שיש לו היום עלים, בעוד מעט יגיע לסמדר, ואחרי כן -- והסמדר יפתח ופרחים יציצו. אני מהלך, מתנועע, עושה היום אחרת כאשר עשיתי אתמול. ואולם יציר האמנות איננו משהנה, איננו מתחלף, איננו מתנועע, איננו עושה דבר מאומה. "כערך אל המבע — כותב השפרן האשכנזי פילקל -- האמנות היא... דבר שאין בו רוח חיים. בעבר האחד עומד הגבור הנלחם, חי בכח עצמו, מתנועע ופועל, ומן העבר השני — פסלו, או תמונתו, שאנו נותנים לה את מראה חייו ונפשו. ואם כן — בעבר האחד יציר מלא חיים, מתפתח, מתנועע ומניע, ומן העבר השני — אבן דוממת או יריעה מצוירת, שממרתה לעורר בדמיון הרואה את זכר התמונה".

הבית משכית לנו "בית ישראל", האוסף-עתיקות לנו יהודה? כן! הנמיה המשכיתית פרשה את ממשלתה מסביב. הננו מההלכים במשכנות יעקב, כהגרוע שבתיירים, המטייל — וסדור הבאדקר האדום בידו; כמו בכתי המשכית: סמלים, שנהפכו לאבן, אותות שנעשו גוש ורגב, סמן וזכר, יפים, אבל מתים. יש גם שמיפים אותם, מחדשים את עתיקותם בכח ובסרק, את העתיקות-ההיא הנהדרה בגסותה ובעוזבה הנראה בה! הם, הענונים, חפצים לראות אותה משוחה צבע חדש, עוד לח, עוד דרוש להזויר לבל

תגע בו יד. אחת היא — מסכה עתיקה מאד, או כחודשת — הרומם איננו חי. „חכמת ישראל“ חופרת בקרמוניות, לא כחופר במכרה למען הוציא ממנו חומר לתועלת ולהנאה, כי אם כחופר לשם חפירה, ולכל היותר למען הוציא ממנו דבר אשר גם בהגלותו יהיה למסמון חפור בקבר אחר, בכדידות אחרת; הלשון — זה הכלי שעשה רוח עם חי ושיצר אותו לפי נפיתו ומעמו — הם חפצים להפוך גם כן לעתיק-קדוש, ולהקיפו כתר זיו להברית ממנו את בני העם הפשוטים, את הדלים הקוטפים מלוח, את אלה שאינם יכולים לבלות ימים ושנים על דקרוק קוץ והג.

זה יפה מאד — אך כחוץ לחומות בתי השכיות האלה פורחים, נוצצים, לוחטים החיים, ופלגיהם החדשים, המפפים והרועשים, מושכים, מפתים, מקיפים, חודרים אל חדרי לב היהודי, ואין כל ההוד והמורא של היהדות המשכיתית יכולים להכריע את הכף. אין האנשים חפצים להבין זאת; נלחמים ומפרפרים בידיהם וברגליהם כנגד אמת זו, מפני שהיא מעציבה — אבל מה תועיל הפלטרות? ושמת בר יוכני, הרגיל לממון את ראשו בחול לעת סכנה, מה תפעל? היהודים העושים את יהדותם למין פומפיי, אלה שקורות היהודים שפונות וחתומות הן בעיניהם, כדבר שכבר הגיע לגמר סופו, בעל כרחם עתידים לנמות באחרונה אל צד החיים, כי עד כמה יוכל אדם למייל בחללו של בית משכית, גם אם הוא חובב עתיקות מאין כמהו? יכול אדם להשתטח לעתים קרובות מאד על קבר אבותיו, אך הן לא ישים לו שם מושב קבוע. עם היהודים יוכל לעמוד רק במקום, ששם הוא חי בכל מלוא החיים, מקום שם לא כל מה שבו סגר ויכלא בתבניות, באותות ובסמלים.

הסגר יסגרו אפוא כל בתי המשכית, הגרע יגרעו צלמי התפארת, הנעביר שוט שומף כעין ההוננים על יצירות החן והזהר, על כלי החמרה והזיו, על מעשי הוד שבהוד שעשה רוח כביר באדם כשותף למעשי בראשית? האם באמרנו, כי אויר המשכית, חללו של בית גנזי עתיקות הוא קר ומישן — אנו חפצים לנעול שערי יופי אלה, למעט את דמותם ולעולל בעפר את קרן תועלתם? זה יהיה משפט מעוקל. המשכית והמופת, הקבוץ והשמירה, הרומם והאצור הוא רב הושיה לעם חי, או לעם החפץ לחיות — כי גם חפץ החיים הוא מחיה, גם אם עודנו בחימטיו ובצבי המגן אשר לו.

היחש אשר בין האמנות והחיים הוא הוא גם היחש אשר בין חוקי הדת ובין האומה אשר צררה בצרורם ותשם כנאדם את נמות רוחה ואת סגולות נפשה. פעלי האמנות הם התגשמות רגש היופי שהרגיש האמן, והחקים והמנהגים הם האדר, הלבוש, הכלי של נענועים, הגיונות, נמיות, מעמים ונמוקים, שהנם נשמת החיים אשר לאחת הקבוצות של בני אדם והתגלות ההשפעה העליונה והנאצלת עליהם. הבה נהגה נא את הרעה הזאת עד תמה. בהיות המפעל האמני נכון כלו ברגע צאתו לאור מהחת ידי החרש, לכן אין ספק, שהגנו מראים את מעם היופי שבנו לכל היותר על ידי זה, אם אנו שומרים ומחזיקים אותו בתבנית אשר בה יצא לכלל ישבת מטהרו. הנה כן מנקודת ראות המשכית יתרון הגיון בלי ספק לאלה השומרים את שרידי הדת, אם בחקים, או במשמרים אחרים — בכל המס.

על כן דעתנו נוטה לשער, כי גם אם המתקנים הראשונים, אלה שהחלו למפל בתקוני החקים, העמידו פניהם בודן כנגד רעיון חיי האומה ועתידותיה כהור אומה, ואף כי חשבו באמת, שהם צוררי לאום, במעשיהם, גם בלי דעת נפשם, צפון היה ניצוץ ההכרה, כי העם ישוב יחיה. ההגיון היה חוק מהם, וי לא את מעשיהם

סתירה ותהפוכות, כי — אחת משתים אלה: או התבניות העשויות להציג לעינינו בהנה את זכרונות הלאום, מקומן בנבול העבר אשר לא ישוב, ואו דרושות הן לעמוד בצורתן הראשונה כשפוני סמוני משכית, או חובה לשנותן ולתקנן לפי הצרך והמעם אשר בעת הזאת, כי עתה אין לחשוב אותן כהור עתיקות נקדשות ובמלות מן העולם ההנה, אך כתבניות שאליהן עורגת נפש הרבים עתה כמו אז. אם חפצו לחדש את פני התבניות ההן, כי עתה חפצו להחיותן, יען כי כלל גדול הוא, שאין מחדשים עתיקות משכית, ורק ההדיוטות עושים כזאת. כן נלכדו במהמורת סתירות ונגודים לאין קץ. דברים כפשוטם נוקקו להפוך לרמזים וסודות. אמנם הרמזים והסודות יכולים לעמוד באפלת שפה עתיקה ולא נודעה, אך לא ברקיע הבהיר של שפה חיה, וכן נוקקו, אחרי התרגום, למחות גם את הרמזים, ואז תולד יצירה חדשה, המערבבת את שרמטי התמונה הישנה, ואזל לו שריד המשכית, ובתור דבר חדש — הן אין לו „זכות הקיום“.

ענני נענועים שמו ברחבי ההכלה; לא ידעו האנשים אנה הם הולכים, ויקלעו קלוע את שמותיהם ערפל ומליצה, ואף רעיון אחד לא רקמו עד קצהו האחרון. לכן יש אשר — כדברי גתה — קללת המעשה הרע הוא, כי הוא חפץ לעשות רע ועושה טוב. כן היה גם לחקרי קדמוניות ולחכמת ישראל. רעיון לאומי אדיר שכן בעבודה זו, צפון וקקפל מקום שם חשך ישופנו, ופורש אחרי כן כנפיו כנשרים. כן היה גם לרעיון שווי הזכיות, כי לירכתי גבול היתה התוצאה המחויבת: אם אין כח אחרים יפה מכחנו, כדוע נגרע גם כחפצנו לשמור את יחודנו, וכן היה גם לרעיון ההתדמות — כולו חייב זכאי. כן היה — במקצת, כן מחייב ההגיון — בשלימות. אך לא כן היה במעשה גמור. התקונים הביאי מסכה מחדשת; המשמרים עודדו מסכה ישנה מאד. גם לאחרונים אפריין, כי שמרו שמירה מעולה. כאלה גם אלה אומרים לשים חיץ בין אשר סבית ובין אשר טחוף. בביית-אוצר בלום, מוצק, דבר דבר על מקומו, מלוטש או בתמונת נורא-הוד-ישן; מחוץ: החיים השלמים, משתפכים, משהפכים, והשמש זורעת זיקים על הגל, והחיים האלה לא לנו הם.

ומרחוק, מרחוק באה הרוח, דרך הרים ועמקים ויערות, והיא נושאת אלינו ברכה מן הגבורים ומן הארזים, מן האיתנים ומן הבריאים, מן התקופה אשר אז היתה האמנות-חיים והחיים — אמנות, החקים — ארחות חיי עם, החגים — משוש תקותו, ומשתכרים הכלים ומתבקעות הקליפות ונראה התכן וגאלאתיה תחל לחיות ותשלח זרועותיה לחבק את האטן אשר עשה אותה, ואז יחרד האמן. — גם יש אשר יקראו: שובו שובו רוחות לעפרכם, שובו שובו והיו גלמים, גושי רגב, או עמרות, או כלי חמדה, או קדשי קדשים, מונחים למשמרת — כל אשר תחפצו, אך אל נא תחיו! כה קשים החיים, כה נאלחים, מלאים סכסוכים, וצר המקום, וקטב מרורי ומשלחת מלאכי זעם ומהומה ונשים מתעלפות ובהלה בחדר הילדים, שומי שמים, פסילים אלמים, אותות וציונים, אבנים שקועות בנדבך — החלו לדבר, לנוע! בממותא מכם, שובו לעפרכם!

והם, העצים, לא יאבו לשוב לעפרם; הם אומרים, כי לא יוכלו.

ג. ס.

ווארשא, תשרי תרס"ג.

אור הגנוז (*).

תמונתך, המקונן, לפני נצבת.
עוד אראה פניך הזונים וקדרים,
את רחב מצחך — מחקה מחשבת,
מבטי עיניך — עמקים וחדרים,
ועמק בתהומם בערת כלבה
התלונה הפרה, הקינה הרבה.

לעיניך בת-עמך בעצם הרבנה,
לשוא לה נצבת בצפה על חומה,
לחנם הזהרתה זה ימים על שנה:
איש איש ירעה נפשו, אין דאג לשלומה,
מריבה מסביב, אין מנוחה, אין מוכה,
והרס בפשע, ושממה פה קרובה.

אך, צפה, לפתך הרחבה וגדולה,
עוד נושאת בקרבה אמונת-בטחון,
כי שוב ישוב עמך מתפוצות הגלה.
מוקק ומטהר, לארצו אל נכון.
ובשאתך קינתך על עמק הירידה
המפת נחומים לנאולה עתידה.

וצרור מדבריה לא נפל לארץ.
וברגע האחרון, ברגע הנורא,
עת אפסה תוחלת וכשאה בא קרין

(* עפ"י דברי אגדה, מצא נחמיו בכאר — הנקראה כיום בשם, כאר נחמיתרי — את האש הקדושה אשר טמנת הכתנים ע"ג ירמיו הנביא.

וְתִכְּהַּ הַשָּׁמַשׁ וְתִאָּסֵף אֶת אֹרֶה
וְחִמְדַּת הַמְּקָדָשׁ תִּנְתֵּן לְמִשְׁפָּה,
אִזְ נִגְזוּ אֵלֶּשׁ הַקֶּדֶשׁ בְּמַחְשָׁה צְוִיָּה.

וּבְמַחְשָׁה וְאָמַשׁ, וּבְרוּחַ מַחְנֻקָּת,
מְכַסֶּת עַב רָפֵשׁ, בְּתַחֲתִית בְּאֵר צָרָה,
בְּמִסְתָּר שֵׁם הַלֵּכָה הָאֵשׁ וְדִלְקָת;
וְתִקּוּפַת שָׁנוֹת דּוֹר כָּכָה חֲלָפָה עֲבָרָה,
וְאִשָּׁה הַקֶּדֶשָׁה כֹּה הִיְתָה נְחֻבָּאָה,
עַד בּוֹא נְחֻמְיָהוּ הַפְּחָה וּמְצָאָה

הִי נִבְיָא! הִידְעוּ וְגַם דּוֹרוֹת הַבָּאִים
אֲחֵרֵיךָ לְהוֹקִיר אֶת אִשָּׁה הַמְּהוּרָה?
הִידְעוּ יָדַע גַּם בְּנֵי חֲשֻמוֹנָאִים
— שֶׁכֶּכָּה הוֹסִיפוּ הַגְּדִילוֹ עַל אֹרֶה —
הִידְעוּ „סוֹד־גְּנִיזָה“, כִּבּוֹא עֵת הַצָּרָה
וּבְאֲרָצוֹת גְּדוּדָה אֲמַתְךָ נִפְזָרָה?

אִי מָמְנוּ אֶת אִשָּׁם, לְשׂוֹא נְחֻפְשָׁנֹת
כִּבְאֵרוֹת רְפִשָׁנוּ זֶה שָׁנִים אֲלֵפִים?
קוּ נְגִה, שְׁכִיב אֹר, אֲנָא תְּנָה לָנוּ מְנָה!
הִתְרָאָה מַה כְּהוּ, מַה חֲשָׁכוּ עֵינַיִם,
מַה שָׁחוּ הַקּוֹמוֹת, מַה קָּפְאוּ הַלְּבָבוֹת? —
שְׁכִיב אֵשׁ תְּנָה מְנָה, וְשָׁלַח לְהַבּוֹת,

וְנִמְסֵם לֵב קָרַח וְהִיָּה לְפִיִּם,
לֵב בְּרוֹזֶל — וְהִתְךָ בְּלִהְכָה הָעֵלָה,
לֵב אָבֵן — וְנִמַּח כְּשִׁחַק מֵאֲזִנִּים,
לֵב רֶךְ — וְהִתְקַשְׁתָּה בְּרִתִּיחָה הַגְּדוּלָה,
וּמְלֵא כָּל הַגְּלָה אֶת אֹרֶה נְאֻחִיזָה. — — —
הִידְעוּ גַּם בְּנֵי חֲשֻמוֹנָאִים סוֹד־גְּנִיזָה?
יַעֲקֹב קַפְלוּ.

אספת הציונים במינסק.

(סך־הכל של תוצאותיה במעשים ורשמים).

קשה הוא לעד ראיה הלוקח חלק בלתי אמצעי במועצות האספה, לדון בקר רוח על תוצאותיה, ומה גם כי מיום סגירת „האספה הראשונה של כל צירי רוסיה“ עבר זמן קצר יותר מדי למען הוציא את האספה מחוג ההוה ולהכניסה לאוצר הזכרונות, ובלתי מכפיק למען אשר יכה מעט הרשם החזק שתעשינה אספות כאלה על הצד הרגשי שבעולמנו הפנימי. לעתים קרובות, גם בהעלותנו על לבנו דבר מר, זכרון דברים במלים, שיחות של מה בכך שנשמעו לפרקים מעל במת האספה, תעבור לנגד עינינו בצבעיה הרעננים עוד תמונת הנואם הנלהב עם חותם ההתרגשות ומסירת הנפש הטבוע על דבריו וכל מהותו, נזכור את ההנאים החיצונים המרהיבים שלוו את דבריו — והזכרונות האלה יעמדו כצר לנו לבל נוכל להעביר על המחזות, המעשים וההחלטות שעברו לפנינו את סכין הבקרת החד והקר. עוד יותר קשה היא עבודת הבקרת בנוגע לאלה התוצאות הרוחניות, שלא תכנסנה להחוג הצר של המספרים המתים והרשימות היבשות, לא נוכל להוציא אותן במספר, למתוח קו ולרשום תחתן „סך־הכל של סוחרים“, ושככל זאת חיות וממשיות הנה ורב ערכן, — ובתוצאות כאלה עשירה היתה אספתנו ביחוד. הבקרת שלי תהיה לזאת בהכרח מוארת מחוג השקפהו של כותבה, ויהיו נא למצער נחמתי דברי נאמעה באמרו: „דרשו מאתי משפט צדק בלא לב ולב אבל אל תדרשו מאתי משפט בלתי צדדי“.

את הדו"ח המפורט ממועצות האספה לסדר ימי עבודתה וכמו כן את הדרשות וההרצאות אחרונות לנלויים וידועים כבר לקוראי. במשך כל העת האחרונה היו מלאים מהם כל כלי המבטא של ספרותנו העברית ובמקצתה גם הכללית, ואף כעת לא נאלם עוד הו האספה הגדולה הזאת, החיון היותר יקר בחיי ציוני רוסיה בעת האחרונה. מטרתה תהיה איפוא רק לדלות מהמון עבודת הרנח הענקית והמיגעת של חמשת ימי האספה את המצית שבה, את „שורה התחתונה“, להאיר ולהבליט ביותר את הרגעים וההחלטות הכי נכבדים ולדון עליהם מנקודת הראי של ערכם בעד עתידות תנועתנו. —

בראש השאלות שעלו על במת הנואמים באספה הזאת עמדה שאלת ההסתדרות (האורגניזציה). למצער דמו כל הצירים מראש כי השאלה הזאת תהיה ל„נקודת־הבערה“ של כל המועצות ובה יעמיקו חקור ביחוד. אם אמנם נחוץ היה כדבר בעתו להרום באספה הזאת את כל אשיות הכנית ההסתדרות הישנה ולהביא אחרת תחתיה, — או די היה לעשות רק שניים אחדים ולמלא את המגרעה שקננו בתכנית הישנה וביחוד למצוא תחבולות איך למלא בדיוק את כל חוקי עבודתנו ולהרחיק את העצלות והרפיון שהמביעו את חותמם הרע על כל פעולות האגודות והמורשים, — זאת היא שאלה אחרת, שלא תכנס לחוג בקרתנו. די הוא להעיר, כי כמעט כל חמש מאות הצירים באו להאספה בהכרת ברורה, כי עליהם יהיה בעת להרום עד היסוד את אפני ההסתדרות הישנים ולברוא להם

אורגניזציה חדשה. מסוגלים הננו תמיד, בראותנו אינו מנרעות בפעולותינו, להרניע את רוחנו בזה, כי נגולל את האשמה מעל הפועלים ונשימה בראש אפני הפעולה, וגם כעת אחרי אשר הדו"ח של לשכת המודעים, שנלקה תמיד בחסר, הוכיחנו לדאבון לבנו לדעת כי האגודות והמורשים לא ימלאו את חובותיהם היותר פשוטות ולא יספיקו גם את החסר המספרי הנחוץ למען הציב תמונה ברורה ממצב תנועתנו¹, חפצנו להוליך את נפשנו שולל בתקוה הכוזבת, כי אם רק ישנו על הגליון סדרי עבודתנו, אז הכל על מקומו יבא בשלום ותנועתנו תגיע למדרגת השלמותה.

בכל אופן שיהיה — הנה שאלת האורגניזציה היתה להשאלה היותר מעסקת את צירי האספה. על הפרק עמדה השאלה איך לשנות את החיים הפנימים של האגודות המיוחדות, להציב נבולות פעולותיהם, וגם למצוא תחבולה במה לחבר את מאות האגודות השונות יחד, כלומר במה להמיר את מרכבה הפוסת של הד"ר כהן-ברנשטיין שבטל בכנסיה החמישית בבזל ולא נתנו עוד מוסד אחר תחתיו. — ואמנם בכמות בלעה השאלה הזאת את רב ימי-העבודה של האספה, היא כלתה מנפש עד בשר גם את לוחמה מבלי הרף — מר אוסישקין —, שהציג לפני האספה תכנית שלמה ומסודרת בכל פרטיה, כן גם את כל הצירים וחברי הועד המיוחד שנבחר להכלית זו בעת האספה. — שלשה ימים רצופים — לרבות הלילות — בלתה השאלה הזאת, שני ימים עברה הקומיסיה המיוחדת מבלי הרף עד אשר כמעט כרעו נפלו תחת סבל משאם כל חבריה ששבו מבלי כח וגרונם נחר, וכל וועת רחפה כל האספה בין חכות בכליון עינים על ההחלטות בדבר ההסתדרות.

אם נמתח בעת קו תחת תוצאות העבודה הארוכה והמיגיעה בדבר ההסתדרות, — עלינו להודות ולאמר כי כל העבודה הארוכה הזאת היא מאפס, כל העמל והעת עלו ברתו וינחילונו רק מפח נפש.

„מלואי“ המורשים להדו"ח של לשכת המודעים, מלואים שבלו שעות רבות ארוכות על בלי דבר, בקרת הצירים על פעולות המורשים ותישבות אלה האחרונים, שגם את אלה חשבו בתור „מבוא“ לשאלת האורגניזציה, בתור מראה צדדיה השלילים, כל אלה היו רק למותר, או באופן המובחר, רק סחזה נאה לראוה בו. כל אלה היו רק חקויי הסדרים הפרלטימרים שהקונגרסים חביאו למהננו, הסדרים שיצורו בכנפיהם לא-סדרים מוכרחים ואבדן עת על בלימה. מה שנחוץ בקונגרסים, אספת צירי ציון מכל ארצות פזורינו הנבדלות אחת מרעותה, מה שנחוץ ביחוס להועד הפועל הכללי שכל עתידות הציונות הסדינית בידו נתנו, זה היה אך לשפת יתר באספת הצירים של ארץ אחת העובדת כמעט או ביותר ע"פ תכנית אחת, ע"פ שבלונה מתאמת כמעט בד בבד בפעולות כל הנלילות. הבקרת למרות התלהבותה וגם רוח ההתרגנות שהיה מסוך עליה לא גלתה מאומה ולא חדשה מאומה. ותתן לנו רק עדות מעצבת איך תגולנה האגודות את האשמה על ראש המורשים, והאחרונים לעומתם יענו ויאמרו: רק אתם אשמים ואנחנו נקיים. יוכל היות כי כל הבקרת הזאת באה רק למען עורר את הד"ר צלנוב לשאת את משאו המחוכם ורב הכשרון, המעיד על הרוח הכביר של האישי המצוין הזה ואמונתו לרעיונו, או לכתחילה

¹ כן למשל לא שלחו גלילות רבים את השכונות הכספים השונים והעומד בראש לשכת המודעים התאזק בראש כל פרק של הדו"ח מר על חסר המספרים והרשימות שלרגלו נאלץ הוא לרסוף בעני האספרי תחת לתת מספרים נכונים.

נוצרה רק למען נראה ברגע המרום והמאוישר, עת עמדו כל הנאספים באולם כאיש אחד ובהתלהבות אין קץ ובחס נפש נעלה הודו להמורשים המבוקרים לפני רגע על פעולתם ואמון רוחם... גם תוצאות כאלה הנה מעשים ממשיים, מפיחים רוח חיים ומוסיפים אמץ וכשרון עבודה, אבל בכל אופן יכלו לקצר בהדרשות למען הגיע עד התוצאות האלה... נשאר איפוא רק המשא והמתן בדבר ההסתדרות במובנה היותר צר. וגם בזה עלינו להודות כי מאומה לא העלתה האספה בעמלה. אין איש שיכחד כי נאמו של אוסיש-קין היה כליל ביפיו ובכח הניונו. היו רגעים שהאיש הזה רב הפעלים, החוק כצור חלמיש, לקח שבי את כל שומעיו בחן שפתיו ובכח האדיר, שלא ישוב מפני כל, של „הבריה השלמה" הזאת בעלת רצון-ברזל וכשרון-עבודה יחיד במינו. אבל הודות להסגולות המצוינות האלה של הרצאה ע"ד ההסתדרות השלמה בכל פרטיה, וההולכת לשיטתה בכח כביר, עוד יגבר דאבון לבנו בראותנו כי את כל אלה נשא רוח וחבל על האי שופרא!...

שגיאה גדולה אחת יצאה מלפני מנהלי האספה והשגיאה הזאת היא היתה בעוכרי שאלת ההסתדרות. הדבר היה נכון וברור. שאלה אחת עיקרית היתה לאבן היסוד של כל המו"מ בדבר ההסתדרות, הלא היא: „מה יחשב להיסוד העיקרי באור-גניזציה הציונית: ועד משלמי השקל או אגודה ציונית?" („Комитетъ" или „группа")

מצב הדברים כמו שהוא, לפני ההסתדרותנו בעת הזאת תחשוב את האגודה המסודרת של הציונים שיש לה ועד להיסוד העיקרי בציונות: היא תבחר לה צירים, היא תבוא בדברים עם מורשי הגלילות, והיא גם כלי-מבטא הציונות די בכל אתר ואתר. האגודה הקבץ שקלים, אבל משלמי השקל כמו נמצאים מחוץ למחנה הציונים, המה רק טכספס יעניקו, אבל במרם נספחו לאחת האגודות הציוניות בתור חברים, קולם לא נשמע בעניני הציונות שיתרכו אך ורק באגודות.

השנוי העיקרי שמר אוסישקין חפץ להביא בהסתדרות הציונות הוא: כי היסוד העיקרי יהיה ועד משלמי השקל. כאשר השקל הוא היסוד, האמנם, של הגוף הציוני, לזאת לדעתו על משלם השקל להיות גם לרוח החיה באופני תנועתנו. לו כח הבחירה ולו גם היכלת נתנה להכריע בעניני הציונות. פרטי הרצאתו התעסקו בהאופנים המכניים, הנותנים אפשרות למין ההסתדרות כזאת.

ראשית לכל היה על האספה להכריע ולהוציא את משפטה בדבר השאלה העיקרית הזאת: אם דעתו להחזיק במצב הדברים כמו שהוא status quo, או להמיר את היסוד העיקרי הישן: את האגודה — ביסוד חדש: בועד משלמי השקל — ע"פ הרצאת אוסישקין. לוא הציעו מנהלי האספה את השאלה הזאת באופן כזה, והאספה הוציאה את משפטה לאיזה נוסח תתן את משפט הבכורה, כי אז יכלה אחרי כן הקומיסיה הנבחרת לעבר את פרטי ההסתדרות לרוח החלטת האספה, או היתה להם נקודה-מרכזית שממנה יצאו בתור תולדות בלתי אמצעיות כל הסעיפים ופרטי התקנות האחרים.

אפס האספה לא כן עשתה. אחרי הקרא הרצאת אוסישקין נבחר הועד-להסתדרות מאנשים, שדעתם על השאלה העיקרית היתה שונה, ואת אשר היה לנו לפחוד אמנם בא — הקומיסיה נתחלקה לשני ראשים. מ"ב חבריה הסכימו שבעה להחזקת status quo מפני מעטים שונים וחמשה האחרים הסכימו לדעת אוסישקין. דעת לנבון נקל כי אחרי אשר לא באו חברי הקומיסיה לידי שיוון בשאלה העיקרית, לא יכלו עוד אחרי כן

לעבר יחד את פרטי התקנות, ולזאת היתה הרצאת הקומיסיה בוקה ומבוקה ומבולקה, ערבוב תקנות בלתי משלימות אחת לרעותה, באין תמונה שלמה אחת מבריקה ובזרה שתוכל לחבר את כל התקנות האלה יחד. נוסף לזה גמרה עוד האספה אמר לתת למעוט חבריה — לאלה שהסכימו להרצאת אוסישקין — את היכלת להגן על דעתם לפני האספה. והעבודה שהיתה לחוב מוטל על האספה בפרם הבחר הקומיסיה באה אחרי כן. בעת אשר כל העת כבר אברה ולא היה עוד מוצא. לא לפלא הוא לזאת, כי רב צירי האספה לא יכלו להשיב לנפשם חשבון מה ההבדל בין הנוסח האחד והשני, וגם „ראשי-המדברים“ שנבחרו לשאת מדברותיהם על השאלה הזאת לא עצרו כח לדלות מן ערבוב הדעות ששלט שלמה באספה מושגים נכונים וברורים.

לא לפלא הוא איפא, כי כאשר העמדה השאלה העיקרית הזאת למנין נחלמה רק ברב-דעות מעט מאד. 27 דעות הכריעו לטובת מצב הדברים כמו שהוא. לא היתה כל שלמות והכרה ברורה מקודם לטובת מה יחוו את דעתם, הכל היה במקרה ובלי שיטה. עד מה לא הספיקה האספה לבאר לה את מהות ההבדלים, תוכל להעיד העובדה המזוהה, כי כאשר הציע מר פפרין את הצעתו הפשרנית בין שני הנוסחאות הקיצונים, כיומר: „כי להיסוד העיקרי יחשב ועד משלמי השקל יחד עם צירי האגודות“ או נתקבלה ההצעה הזאת ברב דעות גדול. לא הבינו הצירים כי בשאלה כזאת אין ללכת בשביל הזהב, כי פשרה בלתי אפשרית היא ויש להימין או להשמאל. ואחרי אשר נדחתה הצעת אוסישקין לא יכלה עוד להתקבל גם הצעת פפרין.

לוא היתה זאת רק המגרעת היחידה בטועצות האספה בדבר ההסתדרות. — כי אז עוד לא גדלה הצעקה. אפס פרי ההנהגה הרעה נכרים עוד יותר בתוצאות הבאות: האספה הכירה כי פרטי התקנות שהציעה הקומיסיה — או יותר נכון רב הקומיסיה — בלתי שלמים ומעובדים, המה רק קרעים שונים שברב עכל יאחו, ולזאת דחתה את היוכוחים על אודותם, במסרה לקומיסיה שניה לעבר ספר-תקנות חדש ע"פ יסוד השאלה העיקרית שכבר נתקבלה במשך כל העת עד הקרא האספה השניה של צירי רוסיא. וכעת תלויה הסתדרותנו ופוסחת על שתי השעפים, בין „האגודה“ ומשלמי השקל“, ותחת להיטיב הכנסנו עוד ערבוב הדעות ובלבול המושגים. צירי ערי השרה לא ידעו כעת במה להחזיק ומה להרחיק, ומה הועילה האספה בתקנתה? ... הוא אשר אמרתי כי כל עבודתנו זאת היא מאפס ולשוא כלינו כחנו.

קצר-הרוח שהכניסו המו"מ בדבר ההסתדרות, הראה את רשמו לרעה גם על ההחלטות בדבר שאלות האוצר הלאומי ואוצר ההתישבות (קולוניאל-בנק), שכמו נבלעו חיות בין ההסתדרות ושאלות התרבות שבאה אחריה.

המרצים מר בעלקובסקי ומר רוזנבוים מלאו את חובתם באמונה: המה מסרו להאספה דברים של מעט, מספרים מדויקים והצעות הגיוניות, — לא בהם האשמה כי כל דבריהם נדונו בוכוחים חטופים ולקוים. עיני כל האספה היו תלויות בדלת שבה ישבה הקומיסיה להסתדרות ובפנה מקום מושב „אחד-העם“ וסוקולוב — המרצים בדבר הקולטורה השאלה הכי נכבדה שהיתה ל„נקודת הבערה“ של כל האספה, ורק בקר רוח ובלי שים לב שמעו והאוינו לכל הנעשה מסביב, בדבר השאלות האחרות. לא לפלא הוא איפא כי חטפו ומנו, חטפו וגמרו — ובדבר הפצת המניות והמרקאות של האוצר הלאומי הסתפקו רק בשאלה פלמונית, כי האגודות תפנינה בהצעותיהן למורשי הגלילות.

המצב הבלתי-טוב נמצא עולמם הפנימי של כל הצירים הוא גם הסבה כי

באספה הזאת נתקבלה במהירות, כמו כלאחר יד וכמעט בלי דין ודברים תחלה, החלטה נכבדה אחת בנוגע לעיקרי האוצר הלאומי, — עיקר שבעת אחרת ובאופנים אחרים עורר את הלבבות, עשה את הדם כמרקחה ויך גלים בשאון בתוך האספה. כונתי להחלטה כי האוצר הלאומי לא יקבע לו סכום כסף שרק אחרי הצברו יוכל האוצר להחל את מעשיו, כי אם במדת הקבץ הכסף בסכומים שונים נוכל להחל לקנות קרקעות בארץ ישראל, אם רק יהיה הדבר הזה ביבולתנו.

אין את נפשי לרחף במרומי הנבואה ולהחיש לי עתידות כי לולא האופנים הבלתי טבעים של צירי האספה שעל אדותיהם דברתי, או נתקבלה החלטה אחרת מתנגדת לגמרי לזאת שנתקבלה כעת בנידון זה. יוכל היות כי מספר הציונים קצרי-הרוח שבקרבתנו, שאדיר כל חפצם „לאחוז ביד" ושאין בקרבם כח-החכות לארך ימים עד אשר אפשר יהיה לבלי הסתפק בקטנות של „היום הזה" ולדאוג לגדולות של יום „מחר" מאושר, יוכל היות כי המפלגה הזאת של „אנשי המעשה" הרוחים את הקץ והקרובים מאד ע"פ הלך-נפשם לעסקני „הישוב הקטן" גברה חילים גם באופנים יותר מוכשרים, וההחלטה שנתקבלה באספה המינסקאית גם באופנים אחרים קמה ונהיתה, — אבל בטוח הנני למצער בזה כי מלחמה גדולה קשה וחזקה התלקחה או בכחנה הצירים, ורק אחרי התברר והתלבן הדברים החליטה האספה לשבת או לחסד ולא סבלנו למצער מוסר-כליות כי בקלות-ראש נהנו את ידנו לדברים המהנגדים לרוח תכניתנו הכללית. היתה נא זאת נחמתנו כי באשר להאספה אין הצדק להחליט דברים כאלה בלי אישור הקונגרס, ההחלטה הזאת עוד לא מעשה שהיה הוא, וכח ההגיון של צירינו ישים בקונגרס הבא בפיהם דברים נכונים לשים לאל את ההחלטה הזאת.

ביתר עיון והשומת לב התיחסה האספה להקול הקורא לעזרת אחינו התושבים בארץ ישראל ובכלל להשאלה: איזה מקום תקח שאלת הישוב בתכנית הנוענתנו. גם בזה אין את נפשי לרחף במרומי הנבואה ולהגיד מראש, איזה רשם תעשינה החלטות האספה על מצב הדברים בארץ ישראל, ואיזה שנויים תביאינה בחיי אחינו ההם. כשאני בפני עצמי, אין הדבר טיפל אצלי בספק כלל כי חדשות נכבדות ושנויים רבי הערך לא תכניסנה החלטות כאלה רבות. הענינים שמה כה מסובכים ומבולבלים, המחסורים העומדים לשמן על דרך התפתחות המושבות כה התאזרחו שמה וכה עיקריים, עד כי שום פילנטרופיות לא תרחיקם. בטוח הנני כי עוד רבים מהנאספים שמצב הדברים האמתי בא"י כפי אשר יתארוהו „אחד העם" והאגרונומים זוסמן ולוברסקי, השיבו לנפשם חשבון כי בהחלטותינו נועיל רק מעט מועיר, אחרי אשר יסוד המושבות רעוע ודורש תקונים עיקריים ורדיקלים. אפס מכתב הועד האודיסאי המלא רגשי כבוד ואמון להציונות, קול מר איוונ-שמרס הדורש שלום האספה בשם אחינו החלוצים המרטיבים את ארץ אבותינו ודמעתם, נאומי חמדה בניהודה ומר בלקינד — כל אלה הקולות הקוראים לעזרה שהצד הרגשי שבהם גבר על הצד המעשי — הראו את רשומם על האספה והחלטותיה נתקבלו בהכרה צודקת, כי אם אף רק מעט הועילנה גם אז ברכה בהן.

אם תקנות האספה המינסקאית לא הועילו מאומה או, באופן המוכתר, רק מעט מועיר בנוגע לשאלות ההסתדרות והאחרות, הנה ערכן רב מאד בנוגע לשאלות התרבות, הקולטורא, או כאשר כנוה בלשון פרד"ס — „שאלות החנוך הלאומי". כידוע היתה שאלת הקולטורא לאבן נגף ולסלע המחלקת על כל שלשת הקונגרסים האחרונים: סן השלישי, מקום שם עלתה השאלה הזאת בראשונה על במת הנואמים.

עד החמישי בבול, מקום שם נתנו לה פתרון חיובי אם גם מעורפל מעט ובלתי בהיר. מולה של „המלה“ קולטורא, שבעצם לא הכיל בקרבה מאומה בלתי-בהיר, גרם כי הסתבך השאלה הזאת עד הסדרגה האחרונה, כי תהיה להחיץ המבדיל בין הכתות השונות שבמחזיקים בדגל הציונות. — לוא הצינו הסוֹשנים השונים שבקולטורא, אופני העבודה התרבותית את החיץ המבדיל הזה, כי אז היה הדבר בהיר ומבעי. בהשקפותיהם על העבודה הקולטורית הן בלי תפונה לא יכלו להסכים האדוקים שבנו, המצינים את הכל על אשיות מסורות הקדמונים, לדעות ההולכי קדימה שבנו החפצים לתת לרכושינו הקולטוריים צורה מערבית, צורה של זרמים רוחניים הולכים לפי הזמן, „המלה האחרונה“ של העולם המשכיל. ולוא החילונו מהחל ועד כלה לפרד את המושג „קולטורא“ לחלקיו העיקריים ולהגיד גלוי וברור את דרישותינו, כי אז עוד מראשית המו"ם נבלטו ההבדלים בין היסודות השונים שבתנועתנו, הדעות התלכנו והתבררו, וכל אחת משתי הכתות — האדוקים וההולכים קדימה — יכלה בלי מעצור לגשת לעבודתה הקולטורית ע"פ האופנים המתאימים לדעותיה. אפס, כאמור, היו במשך כל העת הוכוחים ע"ד הקולטורא מעורפלים ובלתי ברורים, סחור סחור לכרמא לא תקרב, והכוללות הזאת היא היתה בעוכרינו כי שלש שנים לא ירדה השאלה הזאת מעל שפת לשון ובמת הנואמים והסופרים וכרבות הוכוחים כן הלכה השאלה הלך והסתבך, הלך והתפתל, עד אשר היתה הקולטורא לסמל המפלצת לא רק להמתנגדים לה כי אם גם לאלה שבצדק חשבוה לאחד העיקרים הכי נכבדים בציונות ובכל זאת לא הסכימו להבניסה לתוך התכנית הציונית מדאנה מדבר, פן תהרום השאלה הזאת את השלום והאחדות, שרק אחרי רב עמל החלו אך בעת האחרונה להראות את פעולתם והדרם על התפתחות הנועתנו.

ערך האספה המינסקאית, לדעתי, גדול הוא הודות לזה כי הוכוחים בדבר הקולטורא בפעם הזאת התרחקו מדברים כלליים ובלתי אימרים כלום, ובלי מרץ נגעו בעצם השאלה, בתוכה. ובנידון זה הרבו עשויה „אחד-העם“ וסוקולוב, שהצינו את השאלה על פומא דסכינא וידרשו את האדוקים לתשובה ברורה על מה זה ולמה יתנגדו להקולטורא. ואמנם דברים חדשים וברורים שמענו הפעם מפי מהננדינו: לא בתשובות של מה בכך כי הציונות היא גן נחמד סלא ברכת ה' ורק הקולטורא היא סמל המפלצת בו, שיהלך אימים על כל הבאים בנן וחפצים לאכול ספריו ולשבוע מטובו, לא פחדים ואימות עלינו הרגיו, כי „ההמון“ לא ילך אחרינו, כי „העם הגדול“ יעמוד מנגד ועוד כאלה תשובות שדופות קדים, שצללו באזנינו מראשית הקונגרס השלישי, כי אם דברים אמתים וברורים שנוכל להבינם ולהכיר צדקתם מנקודת-הראי של אחינו האדוקים: „אנחנו לא נאמין בידכם את חנוך בנינו; אין דעותיכם דעותינו ואין השקפותיכם השקפותינו. אמנם שאיפה אחת התברנו — היא הציונות, אבל הדרכים המובילים להשגת האידאל הזה שונים המה, ואנחנו לא נוכל לתת אמון במעשיכם“.

זאת היא תשובה ישרה וברורה. בשום דרשות נלהבות, בשום מענות ומענות לא נוכל מהרחיק מלבות אחינו האדוקים את הספקות האלה ב„יהדותנו“, ולא רק לבלי הועיל כי אם גם לא-אמת היתה התאמצותנו לשים לאל את ספקותיהם. העובדות תשארנה נתקפן. השקפת האדוקים על עתידות עמנו ברוח ועל אופני החנוך הלאומי לא התאמנה להשקפותינו אנו, השקפות הדור הצעיר ההולך קדימה. ובאשר „עירוב פרשיות כזה“ עבודה משותפת בעניני הקולטורא של אנשים הרחוקים בהשקפותיהם על היהדות ותעודתה כרחוק מורח ממערב לא רק לא הביא תועלת כי אם גם בלתי אפשרית היא לגמרי, לזאת

נוכל לחשוב להפתרון היותר רציונלי את ההלמת האספה: „למען קים את החלטת האספה ע"י חיוב החנוך הלאומי וכשים אל לב כי נכרים בקרבנו שני זרמים שמשפט אחד להם: לאומי-מסורי ולאומי-התקדמותי — תבחר לה האספה שתי קומיסיות למטרה הזאת, וכל מפלגה תבחר לה את הקומיסיה בפני עצמה”.

בכח ההחלטה הזאת הכירה כל האספה במחציתה הראשונה: כי החנוך הלאומי, או יותר נכון — אם לא נדבר ברז דרוזן כי אם „נקרא את הילד בשמו” — העבודה הקול-טורית היא חובה מוטלת על חברי האורגניזציה הציונית, ובתור עיקר תכנס לתכנית הניעתנו.

עד מה ישגנו פני תנועתנו למוב אחרי תכנס לחוג פעולתנו החיובית העבודה הקול-טורית, אחשוב לשפת יתר להעיר. לקוראי בלי תפונה ידועים המה יסודות דרשותיהם של „אחי-העם” וסוקולוב, כמו”כ מאמרי זה האחרון והספרים השלמים שהקדיש להשאלה הזאת: „לטרנן ורבנן”; הנאומים שלו בקונגרס הרביעי והחמישי ועוד). אין כל תפונה כי בלי הקולטורא — רציונות היא רק גוף נאצל מרוח, שלד יבש שאין רוח חיים בקרבו. אי אפשר לבסס את רעיוננו רק על השקל והמניה לבלי אשר נבול יכול באין בו הוד הרוח המאציל עליו מתפארתו; ומה מאד נחוצה הקולטורה העברית הכללית לשתי מפלגות עמנו — הן ההכרה הזאת היא אמת „אלפא-ביתית”. מאז יצא עמנו בגולה עמדה התפתחות התרבות המיוחדת שלו על נקודת הקפאין, וחוט השתלמותה נפסק. נחויז הוא להוסיף לארגן את החוט הזה, חוט חיינו הרוחנים, במקום שבו נפסק, אם נחפוץ, כ חיינו חיי עם הרבותי מחויק ביחידותו, יהיו שלמים ורעננים. שונים המה אלה האומרים כי רק לבני הנעורים-הנאורים נחוצה תרבות יהודית, באשר רחוקים המה מאתה. מי יודע אם שלומי אמוני ישראל עוד לא הרחיקו במצב העמידה (סטאננאציאן) של מאות בשנים ללכת מן היריאל האמתי של התרבות היהודית, ו„ארוכת בת עמי” שארותיה הסיף הרב הד”ר רילף ז”ל נחוצה לא רק ל„טרנן” כי אם גם, ויוכל היות עוד יותר, ל„רבנן”. בכל אופן אם יש תרופה ל„הקרעים שבלב” המכלים מנפש עד בשר את בני הנעורים, ולהעמידה החולנית המטביעה את חותם הבניה על בני הדור הישן, הנה רק קולטורא עברית-לאומית תגהה ממנו מזור.

אם עד העת הזאת היתה העבודה הקולטורית רק כבת חוגרת בתנועתנו וההתעסקות בה היתה מקרית ובלתי חיובית, מה שהראה בהכרח רשם רע על הלך התפתחותה, — הנה האספה המינסקאית הרבתה עשה בהכניסה אותה לחוג הפעולות החיוביות ונוכל יקות כי כעת תלך העבודה הלוך והתפתח וגבולותיה ירחבו ויעמקו. את הצד העיוני של השאלה הקולטורית יפתור החצי הראשון של ההחלטה הנזכרת, ועל הדרך הנכון שבו נלך בעבודתנו יראה לנו חציה האחרון: יסוד שתי קומיסיות מיוחדות.

רבים וכן שלמים ממניי הקולטורא ראו בפתרון הזה מין פשרה תועלתית, מוצא אופורטוניסטי, למען השלים את שתי המפלגות גם יחד. אפס אם נעמיק חקור או נוכח כי המוצא הזה לא רק הכי מועיל כי אם גם הכי צודק. בקרב עמנו יקננו קניני-רוח שונים להכזיב את אמתת השקפה זאת או אחרת אין לנו הצדק. לא נוכל לשלול מאת מסורות-הקדמונים שבקרב עמנו את זכות התקימותן, אחרי אשר נכיר פעלן וערכן, ואין לנו אידיאלים חדשים תמורתן. לזאת החוב עלינו לא לגרוע מקניני הרוח שבנו, כי אם להוסיף עליהם את השקפותינו אנו. שני זרמי תרעות האלה, הישן והנאור, יבואו ברבות הימים לידי

נגישה וביניהם תתלקח מלחמה עזה. הדעות שהכרענה תפולנה תחת זרמי החיים התנינה ע"י הכרען את האות היותר נאמן כי לא חיוניות היו, ואל נא נכבה לאובדות האלה, ההולכות בלי שוב, כי הקריטריום היותר נכון, קוֹהֶבֶחַן היותר אמתי בעד צדקת דעה זו או אחרת הוא — כח החיוני שבה. אנחנו נחיה בתקוהנו כי שני הזרמים השונים האלה יתאחדו שניהם לזרם כללי אחד, שמרפא בו ושמיטיו יביאו שקוי לעצמות היבשות של בני עמנו. זה יהיה הפתרון המאושר של שאלת היהדות, בתור קנין רוח. שתי המפלגות העברנה את עבודת הקולטורא ע"פ רוח השקפותיהן, שני הזרמים השונים ילחמו איש את רעהו מלחמת מצוה, והמלחמה הזאת היא ערובת קיום תקותינו. איזו תוצאות תביא בחיינו — זהו כבר בחוג הנבואה, ואל לנו להגיד עתידות מראש. נקוה ונאמין כי השאיפה להתקדמות בריאה תגבר על כל המעצורים על דרכה, ואז נעור לחיים חדשים ומלאים בתור עברים — אנשים שלמים ותרבותיים, ובצדק נוכיר לשוב את החלפת מינסק והעומלים בה כי הניחה את אבן הפנה להפתרון היותר נכון של השאלה הזאת, העומדת ברומו של עולמנו.

די היה להתבונן לסערת-הרוחות של צירי האספה, שהגיעה עד למרום קצה לפני הקרא ההחלטה, ולשות נגדה את רגשי השמחה שהקירו מלבות כל הצירים אחרי התקבל ההחלטה הזאת כמעט פה אחד, למען הוציא משפט צדק, כי כל הנאספים הכירו וידעו, כי רק זה הוא הפתרון היחידי הטוב והמועיל שמאתו תבואתנו ברכה. כגורל שאלת הקולטורא — כן, כמדומה לי, יהיה בקרב הימים גם גורל שאלת הכלכלה, שבאספה הזאת שמענו עליה בפעם הראשונה דברים מלאים עיון ורגש מפי הד"ר ח"ד הורוויץ.

גם בקונגרסים הקודמים הכללים וביחוד בחמישי כבול המיפו ע"ד הכלכלה; אפם כל אלה היו רק „מאמרים" — טובים או רעים, על זאת לא ארון כעת — שמקומם יכירם באחד ככתבי העת העברים, מבלי היות להם איזה יחש להבמה שמעליה נשמעו. באשר לא הראו כל קשר בין המעשים והמחזות שיתארו לתבנית העבודה הציונית, ובאמרי כי באספת מינסק שמענו בפעם הראשונה דברים שיש בהם ממש ע"ד השאלה הזאת כונתי להעיר בזאת כי בפעם הראשונה שמענו דרישה חזקה ועצומה לפנות לשאלת הכלכלה מקום ראוי לה בתוך הפרוגרמה הציונית, להכניסה לחוג עבודתנו החיובית בתור אחד מעיקריה.

נורא היה המחזה שתאר לנו המרצה על יסוד מספרים ורשימות נכונים, — אם גם נושנים מעט ולקוים בחסר — מעני אחינו בכל תפיצות מושבותיהם ודלותם הממילה זועה. — דלות וחסר כל, עצר רעה ויגון! והעני יגבר מיום ליום, וכל העם העברי יצלול לאט לאט אפם יותר ויותר ביון הדלות.

ברכות שכר העבודה — ימעט מספר היהודים העובדים בה, ובמעוט השכר — ירבה מספר אחינו עד למעלה ראש, ובהגיע השכר עד לשלשים רז"כ לשנה — סכום המספיק בצמצום לאיש אחד על משך ירח אחד — מספר העובדים מספר היהודים; אין כמעט נוצרי אחד שיכלה את כחו בעבודה כזאת, ורק היהודים ימלאו את ספקם ודרישות אנשי ביתם בשלשים רז"כ לשנה. וכן הוא בכל מקצועות העבודה, המלאכות, תרשת המעשה וגם המסחר. המקצועות היותר משיעיים יקאו את היהודים סקרבים, והגלות הזאת משרי השבע לשדי הרזון תלך הלך וגבור, ואיזה עתיד נכון להאמללים האלה — נקל הוא להאר.

„רבו ככולו — עם היהודים הוא עם אביזנים“. היוכל עם כזה, עני בחמר ולזאת מרחף תמיד במרומי הדמיון מבלי היות לו אף ידיעה מעטה במצב המעשים כמו שהם, היוכל עם כזה של „אביזנים הוזים“ לעור לחיים חדשים בריאים ורעננים? הנוכל לבסס את אשר עתידותינו על יסודות מטים לנפול כאלה? — התשובה היא פשוטה וברורה... אם נחפוץ להכין את עמנו בעד העתיד המחכה עליו, עלינו ראשית לכל להתאמץ להסיר מעליו את האזיקים המצירים צעדיו, את הכבלים השמים מועקה במתניו. אמנם תשועה מוחלטת לא נביא לעמנו בארצות גלותו — על זאת יודה גם המרצה, כי הן לולא זאת לא היה ציוני — אפס אם לא נוכל עשות את הכל אין עוד בכ"ז תרשות לנו לפטור את עצמנו מהעבודה האפשרית.

מעין „צווי מוחלט“ הכולל בקרבנו גם הוזהרה: „אם המאנו ומריתם“... צלל באוני הנאמפים מדרשת הר"ר הורוויץ, ואם גם כשרון נואמים לא נפל לו למנה, הנה בכל זאת עשתה הרצאתו רשם עז על השומעים.

אמנם האספה לא קבלה כל החלטות בנוגע להשאלה הזאת, ועוד גם יותר — כי לא הגיעו גם לזכחים אם גם — או, יותר נכון, באשר — רב כאד היה מספר הצירים שחתמו את עצמם על לוח הנואמים, ובכל זאת היתה כל האספה מושפעת מדרשהו של הורוויץ, ובטוח הנני כי הרצאתו פנתה כעת את הדרך בעד השאלה הכלכלית, הסירה את המעקשים והפלפולים של „מציגי הגבולות“, וכאספות הבאות לא תדחה עוד השאלה הנכבדה הזאת בשעה שאינה לא יום ולא לילה, ולא תרד עוד מעל הפרק בלי פתרון בהיר והחלטה ממשית. הן כן היה גם גורל שאלת הקולטורא. במרץ ובפחד צעדה את צעדיה הראשונים על במת אספותינו, כאוב כארץ השמיעה את דרישתה ובקשתה בעד זכות התקימותה, אפס לאט לאט חזק קולה, רבו המחזיקים בה, וכעת תקח. בלי תפונה, מקום כאד נכבד בראש תנועתנו. החיים המעשיים יורונו, כי לא נוכל לעצים את עינינו מראות את המחזות הנוגים העוברים לפנינו, כי רק חמאת היא לא תכפר לקשליך את חובות ההוה אחרי גונו, בשאתנו את עינינו לתקת העתיד הרחוק, ורק משגה הוא להחליט, כי ע"י הכניסנו לחוג פעולתנו החיובית את הכניית ההוה, או פור יתפוררו כחותינו המעטים, המחליטים כזאת לא יהנו לנפשם חשבון מה היא סבה ומה היא תולדה, והן זאת לא יכחד אף איש, כי ע"י הכניסנו לחוג פעולתנו את העבודה הקולטורית רכשנו לנו נפשות רבות שעד העת עמדו מנגד לתנועתנו, כן גם בהכניסנו לתכנית עבודתנו את העבודה הכלכלית נעשיר את מספר המחזיקים בברייתנו בכחות רבים שברכה בם, שעד העת עבדו במקצועות אחרים.

לא אופורטוניזמוס הוא זה אשר אמרתי. לא למען הכנים לתנועתנו את הכחות החדשים ולא למען הרבות את מספר חברינו — נשנה את פני עבודתנו. עיקרי עבודתנו לא ישנו, ישארו בתקפם כהכונתם, אפס החיים יבוא ויוסיפו עליהם את העבודה החיובית, ואם אין את נפשנו להיות למתחכמים יבשים, לדוקטרינרים, הדוחקים את החיים עם כל שאונם והמונם להחוג הצר של נוכחות פילוסופים, ונחפוץ היות אנשים חיים הולכים לרוח אופני החיים ומרוצתם, או עלינו להרחיב את גבולות עבודתנו, להכניס תחת צל כנפי הציונות את כל העבודה המועלת שהחיים יעטיסוה עלינו בהכרח, ומספר כחותינו לא רק לא ימעט, כי אם גם, כאשר יורנו הנסיון וההגיון, ילך הלך ורב. „נחיה — ונראה“...

זה הוא ה"סך-הכל" של תוצאות האספה במעשים או בהחלטות ממשיות. כאשר נראה, הנה רק בנוגע לשאלת הקולטורא קבלה האספה החלטה ברורה שבלי תפונה תראה את פעולתה והדרה על הלך הנועתנו, ואת כל השאלות האחרות או דחתה כלאחר יד, בתה להן פתרונים בלתי אומרים כלום, או גם השאירתי בלי השובה כלל. ואם נחפוץ להוציא משפט נכון על פרי האספה בהמר, או עלינו להחליט ולאמר: כי האספה היתה עניה מאד בהחלטות שיש בהן ממש או בתוצאות מעשיות. אבל כאשר כבר העירוהי בראשית מאמרי ישנן תוצאות שלא נוכל להוציאן במספר ולסתוח תחתן קו, ובכל זאת חיות הנה וממשיות ורב מאד ערכן. התוצאות האלה -- הנה תוצאות רוחניות, הכרה פנימית, — ובתוצאות כאלה עשירה מאד אספתנו המינסקאית, ועליהן תוכל להראות בגאון צדק כמו על זכות התקימותה.

כל אשר התבונן להרכבת האספה המינסקאית, להיסודות הפרטים שמהם נתחברה, בא בהברח לירי ההכרה המשמחת כי במשך חמש השנים של הולד תנועתנו בצורתה החדשה, נפוצו מעיניה ברוסיא עד אשר לא יאמן כי יספר, אחת היא אם הדו"ח של לשכת המודעין העיד על מעוט משלמי השקל או רבויים בשנה האחרונה. לא זה אבן-הבחי לזכרה הפצת הנועתנו. די היה לשים עין על האספה המינסקאית, על חמש מאות ציריה, שרבים המה מהמפוס של ה"משכילים", להתבונן על אופן הבעתם את דעתם בין כדברים ובין רק בהרמת יד, די היה להחליף דברים מעטים בשאלה זו או אחרת גם עם הצירים היותר "חשכים" לפי מראה עין, ושחזות פניהם העיד בהם כי באו מאיוז פנה שוטמה ובורדה בתחום המושב גדולה ככף איש, די היה לאהרונה להתבונן לשנויי-הרוח המאליפים שהתחקו כמו בראי-מזק על פני הצירים שלא דברו מאומה, וכמדומה כמו לא לקחו חלק באספה. למען הוציא משפט צדק הנותן שמחה בלכנו, כי ציוני רוסיא כעת אינם עוד המילים המקריים הסרים בזילאה "להתבונן במחזה", אינם עוד גם אלה הנדכאים ומוגי-הלב השותים בצמא את דברי אחיהם המנוהצים באשכנו או בצרפת, — לפנינו היה מחנה עציב של אנשים עשירים בהכרה ברורה ויודעים את אשר לפניהם, אנשי-רוח שכל כפר לא ייקר בעדם בעד טובת רעיונם, הנותנים לנפשם חשבון מה הדעה הזאת דורשת מאתם, כמה תבואתה כרכה ומה יסוך את דרכה בסיגים. והאנשים האלה, מבלי הבט אל שנוי מצבם בחיים, לא הולכים בחשבות המה: להם הגיון כביר, שכל נמרץ, שכל-החיים הנותן בפיהם דברים ממשים, והמה לא "מנקודת-הראי" ישפוטו — לפי מבטאו השנון של גורקי — כי אם החיים יוצאו מלבם דברים. המה בעצמם יכירו גם את כחם ויכלתם, יודעים המה כי הם העמוד-התוך שכל הציונות נשענת עליו, וההכרה הזאת במסכה עליהם רוח גאון-פנימי, המעיר לעבודה פוריה, תראה להם גם את החובות המוסריות המוטלות עליהם לרגל ההכרה הזאת.

אחד מהצירים היותר מצוינים הביע לי אחרי כן את רגשי אימתו. פן המסוך האספה הזאת, שהראתה גלוי לכל מה רב כח ציוני רוסיא, רוח גאון שוביניסטי על אחינו ברוסיא, עד אשר מגובה יביטו אחרי כן על הציונים שבארצות האחרות, ויבזו לתם. לא ידעתי עד מה צדקה הנבואה הפסימיתית הזאת של האיש המצוין הזה, החכם בלי

תפונה, אפס זאת היא למעלה מכל תפונה, כי אם נחוץ הוא לעת מצוא לבקר את "החיל", למען ראות את טובו ומצבו, הנה הבקרת המינסקאית הזאת הראתה לנו בעליל, מה מאד צעדנו קדימה בעת האחרונה, ושביעה-רצון פנימית כזאת לא יוכלו להספיק לנו דו"ח רבים, לוא גם כאלה וכאלה ירבה מספר משלמי השקל.

יחס כל הצירים למועצות האספה היה-מרהיב עין. ככד ראש, מתינות ומחשבה-תחלה היו מסוכים על פני הצירים כמעט כל עת האספה וההתרגויות וההתלהבות ברנעים היותר מצוינים — גם המה חזקו עוד יותר בלב הרואה את ההכרה כי נשמת הציונות חדרה עמוק עמוק ללבבות אחינו עד כי היתה לחלק אורגני מישותם.

כן יוכל להשביענו רצון במדה מרובה גם היחוס החוזר של המפלגות השונות בין צירי האספה: "המזרחים", "הפרקציונרים" וה"מרכזים". כל הזוכר את רגשי החלחלה שאחזו את הצירים לפני נסיעתם מפחד מלחמה ומסכור-הדעות בין "שני הקצות", כל הזוכר כי גם אלה המתנגדים ליסוד הכתות בכלל פחדו פן יכביד עליהם התחדד הדעות את אכפו לבחור בין "ימין" ל"שמאל" ולמרות רוחם יראו את עצמם במצב הבלתי נעים להם להספח לאחת משתי הכתות, — כל המעלה על לב את כל הפירושים השונים והמשונים שסובבו ע"ד "המזרחים" שהוצגו כ"מורדי-אור" ועוד, כל אלה יענו ויאמרו בלי תפונה כי האספה המינסקאית גרשה את צללי-הבלהות שהלכו עליהם אימים. כל אחת מהמפלגות הגינה על דעותיה בלי מפריע, אם לא נחשוב למפריע את אותות הרגז או החבה משני העברים, אשר כה טבעים המה בעמוד על הפרק הרבר היותר יקר בעינינו.

הזכרתי מלה חדשה "מפלגה מרכזית", שעד העת לא היו לה עוד מהלכים כ"שפת הקונגרסים". ואמנם זאת היא בריאה חדשה ילידת האספה המינסקאית, ובאשר גם אותה ייחסו הבלתי מוקדשים בענין לאחת מהכתות הציוניות, שהציגה לה למטרה איזו תכנית כללית מיוחדת, אמצא בזה לנחוץ להעיר על מהותה ותכניתה של המפלגה הזאת.

תכנית ה"מרכזים" היא: ההתנגדות ליסוד כתות מיוחדות בציונות בעת הזאת, באשר מוצאים המה את השעה לבלתי מוכשרת והפירוד לכתות יחשבו לדבר מויק לאחדות הציונים, ליחידות הרעיון ושלמותו. מן הצד השלילי יקיר בתור תולדה בלתי-אמצעית גם הצד החיובי: המרכזים יעשו לעת האספות והקונגרסים לאגודה, הבוחרת בקנדידטיה והמתאמצת להחזיק את השלום והאחדות על האספות והקונגרסים.

רק שנו במשפטם אלה שאמרו כי גם המרכזים נעשו לאגודה מיוחדת, ואלה שלא יחפצו בכתות כלל עליהם להבדל מקהלם ולהיות לבלתי תלויים בשום כתה שהיא. גם ה"מרכז" איננו כתה מיוחדת כי אם קבוץ של כל אלה הצירים שלא נספחו לאחת משתי המפלגות הקיימות, והדברים האלה שהמעמיתים בכונה מיוחדת המה העיקר הראשון של "המרכז".

בנוגע להיחוס החוזר של המפלגות בין עצמן, הנה הראתה האספה המינסקאית נכוחות עד מה מוקדם ובלתי טבעי היה יסוד ה"פרקציה", ולא אגום אם אומר כי האספה במלה את הפרקציה לגמרי.

בלי שום "שמחה לאיד", בלי שום עוקצין וחידודין הבעתי את דעתי זאת. לא אפונה אף רגע כי מיסדי הפרקציה בעצמם ראו והכירו כי שעת עבודתם הצבורית עוד לא הגיעה ואין עוד גם כח לפעילתם, וזאת היא אל נכון הסבה כי שאיפותיהם בתור פרקציה בעלת תכנית מיוחדת ושונה לא הובלטו כלל באספה הנוכחית. כל החלטותיהם ומנויי-דעותיהם בעת האספה נשאו עליהם את חותם-התכנית המקריות, ולא היתה כל פרוגרמה

שבכחה קבלו את ההחלטה הזו או האחרת. בשאלת ההסתדרות, למשל, הביעו את דעותיהם נגד שמת אוישישקין, וה"המורחים" בעדה, אם כי לפי השכל הישר, נחוץ היה להחליף את הסדר. אבל בכל אופן הן לא תכנית הפרקציה היא שעוררה את חבריה למנות נגד הצעת אוישישקין. כן גם בבקרת פעולות המורשים לא נכרת היתה השפעת תכנית הפרקציה, היסודות העממים שבה, על הנואמים ממספר חבריה, אם לא נחשוב שתים שלש מלין ממללות רכבן ובלתי אוטרות כלום, ושאלת הקולטורה היא עוד יותר הוכחה עד סה תלויה הפרקציה על בליטה באין עוד יסוד תחת רגליה, כי בעת הוכחים ע"ד הקולטורה, ובהבחר שתי הקימסיות נחלקה כל האספה לשני ראשים: להחלטים-קדימה והאדוקים, וג"כ לא היה כל מקום לפרקציות והברלים אחרים, מלבד אלה שהוליד השנוי העקרי בהשקפות על סדר העבודה הקולטורית.

לא אחפוץ לנבא מראש, אם לא תבוא העת שהפרקציה העממית תהיה נחוצה, להיפך, בטוח הנני כי העת הזאת לא תרחק חק, ועוד גם זאת בטוח הנני כי יבוא יום עת הפרקציה העממית הקימת כעת תהיה „בעל-הבית"ית יותר מדי בעד אלה plus royal que le roi שלא יחשכו אז מאת הפרקציה רוק. בטוח הנני גם כי ברבות הימים ילכו המושגים הלך והתפתח במחנה הציונים, כאשר כן נראה בתורת התפתחות כל העמים, הדעות תלכנה הלך ודק, והתפרדנה לגוניהן לחלקי חלקיהן, ואז לא פרקציה אחת ולא שתי מפלגות תהיינה לנו, כי אם מפלגות וקבוצים לאין מספר, — אפס אז כבר יהיה איתן מצבנו, הנועתנו תהיה בריאה ומוצקה על אשיות חזקים ולא תירא מהפירוד וההתפוררות של אבריה, שמרם עוד התאזרו חיל. לעת ההיא נחכה!

בעבור כעת לנגד עיני תמונת האספה המינסקאית לא אוכל לעבור בדומיה גם על הרגעים האחרים המרוממים את הנפש והמשפיעים על הצד הרגשי שבנו, שכמדומה לי גם הוא תופש מקום נכבד בראש כל תנועה רוחנית, ומה גם אם כבודה כה חדש עמה, כתנועתנו הציונית.

התלהבות אין קץ מלאה את הר"ר הירצל בקונגרס הבזילאי האחרון, עת בלילה אחד בשעה השניה, בהעיר אחד מהצירים כי לא בטוח הנהו אם לעת מאוחרת כזאת ימצאו עוד באולם הצירים במספר מספיק למען החליט דבר מה, מצאו וימנו יותר משלשת רבעי הצירים יושבים ערים ושומעים בשים לב להמועצות. אם נשפוט בקובץ זה, אז עד מה ישמח לבנו בזכרנו כי גם בשעה הרביעית בלילה בהעמד על המנין השאלה אם להוסיף את המועצות או לחדול, כמעט כל הצירים הוכיחו כי אין עיף ואין כושל בקרבם והאספה נמשכה והצירים שעבדו כבר 20 שעות ביום ההוא הוסיפו לקחת חלק בוכחים ומו"ם; זה הוא האות היותר נכון עד מה גדל האמון לרעיוננו המגיע עד למסירת נפש ורגעים כאלה לא על נקל ישכחו.

מהמון הרגעים המאושרים מעין עלית הנשמה, שבהם כהשמן חלק האספה האחרונה אדלה לי עוד שנים שלשה, שבמדומה לי לעולם לא ימחו מלבי.

חברי הצירים יזכרו אל נכון את האשנב באמצע התקרה באולם האספה. פעם אחת כמו חשך לפתאם אור היום. הבטתי למעלה — וברגע הראשון לא האמנתי למראה עיני; המונים המונים ראשים שכבו למעצבה צפופים ונרחקים, עינים כלות הביטו להגעשו; מסביב ואונים חרדות הקביעו להנשמע. הבטתי להפנים האלה, שרבם היו צעירים ורעננים וכמו נדמה לי כי את תמונת הלל הזקן ראו עיני, עת שכב על גג בית המדרש, עטוף לבן השלג שנפל עליו חמרים חמרים... כאשר נודעתי אחרי כן היו ה"הללים" החדשים

הלמידי הגימנוזיום, שלא זכו להיות בין הבאים להאולם, וישלמו לבעל האולם בעד הזכות לשכב יום תמים על התקרה ולהביט בעד האשנב...

זכרון עולם השאירו, כמדומה לי, על כל הנאספים הנדבות בירחים ושנים שהקריבו צירים רבים על מזבח העבודה הציונית במספר רב כזה, עד אשר היו"ר לא מצא עוד את היכלת הפרסמן „פלוגי מקריב שני ירחים מחייו“ „אלמוני יקדיש חצי שנה“ „הפרקציה תועיד ארבעת חבריה לעבודה בלי הרף לטובת הציונות“ ועוד כאלה — אלה היו הקולות המרהיבים יותר ערבים ויותר מרוסמים את הנפש מכל נעימות השירה, שמלאו ברגעים האחרונים לפני הסגר האספה את האולם. על לבי עלה זכרון ההגדה ההמונית שכשרון פרוג עמה עליה רוח שירה עמוקה. ע"ד הימים והשנים מחייו שיוכל האחד להקריב למען האריך חיי משנהו שכבר נקמף פתיל חיתו...

והרשם האחרון של „הנעילה“, בהשמע הקול הרך והעצוב של הד"ר צלנוב „האספה נסגרה“ ובצלול ברגע הזה מאלף פיות הנגון הנלבב: „עוד לא אבדה תקותנו“, בהשמע קול נשיקות של מתנגדים-אוהבים, קול ברכות מעורבות בניגוני השיר הלאומי של הלאום החדש-הישן? מי ישכחנו, ולוא גם כחול נרבה ימים וכסף-זקנה יכסה את הראשים הצעירים, האם נסיר את אלה מלב? ...

הבטתי להנאספים בעת הסגר האספה — ואגלי דמעה התנוצצו בעיני רבים. ברוכות ההיו הדמעות האלה, דמעות-שמחה הנה העולות מבלי חפצנו על עינינו המתעצמות מברק השחר החדש שיהל על שמי עמנו.

* * *

*

ידעתי כי אחרי כל אלה יקרא „אנשי-המעשה“ שבנו ביאוש: מאומה לא פעל תם שמה, ומה הועלתם באספתכם? כי היו שמה דרשות ונאומים שונים, כי ישרו „עוד לא אבדה“ — מאי קא משמע לן?

ולא רק ציונים קצרי-ראי שעניניהם תלויות תמיד להחדשות מקונסמנינופול ולפי מצב הדברים „שמה בחלונות הגבוהים“ תרד או תעלה מרת ציונותם, לא רק אלה — שלפי המבטא השנון של מר סוקולוב ידרשו את המשרטר „כעין פרס לחתומי ה„וועלט“ — מחכים על חדשות מיוחדות, על איזו „ישועות“ הדרשות מאספה כזאת, כי אם גם ציונים משכילים כמו נואשו מתקוה בראותם כי ישועות כל נעשו באספה והכנסיה האחרונה לא שנתה את פני הציונות כולה. מוזר הוא מאד יחוס כזה של מפלגתנו לאספותיה ומועצותיה, ומה גם אחרי אשר חיה היא בשנה הששית של קונגרסיה ותספיק כבר לבאר לה ערך אספות וקונגרסים כאלה.

זה לא כבר, בימי הקיץ, היתה אספת חכמי תורת הטבע של ארצות הצפון בהל-סינגפורם. עם אחדים מצירי האספה נפגשתי אחרי כן וכולם היו מלאי התלהבות ותשוקת לחיים ועבודה, ועוד זמן רב אחרי האספה מלא הדה את בתי נפשם. מובטחני כי לוא פנה אחד מהמתחכמים במחננו לצירי האספה ההיא בשאלתו: „ומה פעלתם שמה?“ כי אז בעיני תמהון וחמלה הביט על המקשן הזה, כמו על בריה נמוכה שמח לבה טהבין דברים פשוטים כאלה, כי לאנשים חיים העובדים שכם אחד באיזה מקצוע עבודה נחוץ גם קשר חי, חליפה דברים חיים, שתפות ענינים שתחבר את המלומדים האלה יחד ותוסיף

על שתפות עבודתם המפשמה עוד לוית חן — קסם החיים. בהתאסף המלומדים יחד יכירו ויוכחו כי אינם כאבר המדולדל בכשר האנושיות, לא עוזבים המה לנפשם כי אם נעשו לאנודה אחת של אנשים חיים, וההכרה הזאת תוסיף להם עצמה וכשרון עבודה. אם כן הוא במלומדים — במפלגת עסקנים חברתיים על אחת כמה וכמה. פרובלמה חברותית לא תוכל לצאת מן הכח אל הפעל ע"י התאמצות בודדות בכל אהר ואתר, היא דורשת התרכזות כל הכחות העובדים בעד התקימותה, מגע ומשא בלתי אמצעי, חליפות דעות ודברים חיים, מוארים ומבוארים ע"י הלך-נפש של משמיעם. לוא גם הצמין הנועתנו ביחידותה ובהעקרים הראשיים שהונחו לאפן פנתה — הנה בכל זאת אופני כל מקום ומקום יסביעו עליה את חותם תכניהם ויוסיפו לה נון מיוחד. — למען הכיר את הגונים האלה הרקים מן הרקים, למען דעת את חליפות הזרמים השונים נחוצות אספות עם גדולות כזו במינסק, ואלפי מאמרים וחבורים לא ימלאו את מקום האספות האלה. ברכה מיוחדת צרורה בכנפי אספות כאלה, לנו להיהודים, שעד העת האחרונה לא ידענו גם את נעם שבת אחים, ובצדק נוכל לראות באספות נרחי ישראל אתחלתא דגאולה, וימים רבים גם אחרי הסגר האספה לא ימוש זכרונה מלבנו, ונכיר ונדע כי־נחל להתעורר ולהיות לעם.

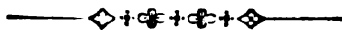
עוד גם זאת: אחינו טארצות המערב לא יוכלו גם לדעת את ערך אספה כזאת ברוסיה. בתם דעהם יאמרו אל נכון: „אחינו=כדעה הרוסים ערכו ה„לאנדעס=קאנפע=דענק“ שלהם, כאשר כן יערכו אחינו האשכנזים, הבולגרים ועוד. רק אנחנו, היודעים את אפני החיים המיוחדים של יהודי רוסיה, נוכל לשער לנו מה רב ערך היות שנתנה לנו לערוך אספת=עם כזאת בעד עתידות הנועתנו, והמאמרים הרבים והארוכים שהקדישו כעת נכבדי העתונים הרוסים להציונות ולשאלת היהודים היא גם היא תוכיח כעמ, מה „הועלנו“ באספתנו. —

את אשר היה הקונגרס הראשון ליהודי התבל כולה היתה אספת מינסק ליהודי רוסיה.

נהיה בתקותנו, כי את אשר עשה ופעל הקונגרס הראשון ליהודי התבל, כן תשוה לה פרי תנובה האספה המינסקאית, ולא רק יפי מליצה רואה אני בנבואות העתונים העברים כי אספת מינסק תברא תקופה חדשה ומאושרה במצב הנועתנו.

מ. נ. סירקין.

וורשה ער"ה תרס"ג.

הַנְּמוּל

(שמואל א' ו')

וּבָשָׂם אֱלֹהִים עוֹד תִּדְגְלוּ?
 וְרָאוּ נָא, אֲבוֹרִים, — הוּי בּוֹשׁוּ מִחֶרֶן! —
 וְרָאוּ נָא פְעֻלְכֶם מִה־נּוֹרָא!
 אֲנַחְנוּ הִבֵּאֵנוּ אֵלֵיכֶם הָאָרוֹן,
 אֲנַחְנוּ נִשְׂאֵנוּ הַתּוֹרָה.

אֲנַחְנוּ נָתַנוּ בְּעַל צְוֹאֲרֵנוּ
 וְתַחַת הַמַּשָּׂא שׁוֹחֲחֵנוּ,
 עֲזֹבְנוּ מְרֵעֵנוּ, נִמְשְׁנוּ בְּגִינוּ,
 וּבְדַרְךְ "בֵּית־שֹׁמֵשׁ" הִלְכְנוּ.

עַל בְּרֶךְ, אִם קִרְבְּכֶם נִפְשׁ מִשְׁכַּבְתָּ!
 עַל בְּרֶךְ! — אֵל בּוֹז וְקַלְסָה. —
 תִּנּוּ כְבוֹד לְנוֹשׁ "..."

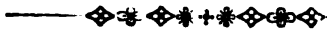
אֲכֵן תִּגְוַעַת מֵאֲבֻלָּת
 הַתְּשׁוּבָה עַל דְּבָרֶן הִיָּתָה.
 יַעֲקֹב קַמְלֵן.

בְּשֵׁבֶת הָאָרוֹן בְּקֶרֶב עִם פְּלִשְׁת
 וַיִּשְׁבֶּת מְנוּחָתוֹ וּשְׁלוֹמוֹ,
 אִזּוּ נּוֹעֲצוּ פְּלִשְׁתִּים בְּרוּחַ נּוֹאֲשָׁת
 לְשַׁלְּחוֹ וְהָשִׁיב לְמִקְוֵמוֹ. —

עַל דְּרֶךְ בֵּית שֹׁמֵשׁ מִזְבִּילוֹת שְׁתֵּי פְרוֹת
 הָאָרוֹן — מְקוֹר כָּל הַצָּרָה,
 בְּמִסְלָה תִלְכְּנָה, רְגִלֵיהֶן יִשְׁרוֹת,
 עַד בּוֹאֵן לְמַחֲזוֹ הַמַּטְרָה.

וְלַהוֹרִיד הָאָרוֹן הַלְוִיִּם יַחִישׁוּ.
 עֲצֵי הָעֲנָלָה יִבְקָעוּ,
 וְלַהֲקָרִיב לְאֵל אֶת הַפְּרוֹת יִגִּישׁוּ;
 אִזּוּ קוֹלוֹת הַפְּרוֹת נִשְׁמָעוּ:

"— הוּי נִמְרֵי הַכָּרֶם, הוּי שִׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶה,
 זֶה נְמוּלְכֶם עָלֵינוּ תִגְמְלוּ?
 הַלְשַׁחַט אֹתָנוּ קִדְשְׁתְּכֶם אֲמַרְת

חזון השנה.

השקפה כללית על שנת התרס"ב וערכה בדברי ימי עמנו.
מצבנו הגשמי והרוחני מבית ומחוץ בכל ארצות פזורינו. המקרים
והמעשים היותר נכבדים שקרו ושנעשו והשפעתם עלינו למובה
או לרעה. העבודה הלאומית וצעדיה.

עוד שנה אחת.

ובשנה — שס"ה יום. ויהי ערב ויהי בקר, וזרח השמש ובא השמש שס"ה פעם.
רק בים התולדה במצולת החיים כמפה אחת קמנה היא נחשבת, כנמף מים הנופל לתוך
הזרם ומתערב עם הגלים השומפים במרוצתם; אבל בחיי האדם, בקורות האנושית שנה
שלמה לאו מלתא זותרתא היא, במשך שנה שלמה יש אשר תעלה בידי אדם לעלות
למרום פסנת האושר, להגיע להמטרה היותר גבוהה, ויש אשר גם, להפך, יפול
למעמקי שאול. ולפיכך גם העמים היושבים שקמים על אדמתם בתנאים טבעיים
ונורמליים נוהגים לחשב חשבונה של כל שנה ושנה בהגיעה קצה. לדעת סך-הכל חייה
ומאורעותיה, ומכל שכן עם כעמנו המוטל תמיד תחת המקרה הרגעי; שחיו תלויים לו
מנגד ואיננו יודע היום מה יולד מחר; העומד זה כסה בכל ראש שנה ושנה ומתפלל
לאלהיו: תכלה שנה וקללותיה תחל שנה וברכותיה; עם אשר כמספר העמים והארצות
שעל כדור עולמנו, כן מספר גורליו וחלקיו בחיים — עם כזה צריך בודאי לשים עין
פקוחה בספר-חשבונות-חיו, לפחות מדי שנה בשנה, לראות את סך-הכל המעשים
שנעשו עמנו ושעשה הוא. ובהביאנו בחשבון את כל הנעשה בחיי עמנו במשך השנה
שעברה, מצאנו למוב, לתועלת הברור, לחלק את השקפתנו הכללית לארבעה פרקים:
(א) המצב הגשמי; (ב) המצב הרוחני; (ג) עבודת הצדקה והתמיכה; (ד) עורה-עצמית
ועבודה לאומית.

א.

המצב הנישמי.

היהודים ברוסיה. — ברומיניא. — גיאורג ברנדס וברנר לור על דבר יהודי רומיניא. — שאלת הגרים באנגליא. — ועד ההשנחה על עניי היהודים ואוהרתם. — יחס גדולי היהודים באנגליא לאחיהם הגרים. — ארצות הברית ויהודי רומיניא. — סגנון המכתב ונמוקו. — ממשלת אונגריא ושאלת הגרים. — יהודי חו"ל בפרוסיה, — עדת ישראל כצאוקהולם ואוהרתה לגולי ישראל. — בבית זנאמנים האיסטרי. — השופטים היהודים בכייערען ובהעסען. — בפרוסיה, — אסיר השחיטה בפוסטדאם. — בהיידעלבערג. — עלילות הדם. — בביהמין. — משפטי בלאנדעס ופורעי הפרעות במחוז פוניבו.

במזרח אירופא, בחלק התבל אשר בו ימצא החלק היותר גדול מעמנו, החשבון הוא כל כך פשוט עד שבמלה אחת נוכל להסתלק ולהשתמט ממנו, עלינו רק לאמר: הכל כדאשתקד. אמנם באמרנו כדאשתקד אין החשבון מדויק כל צרכו וגם בלתי אפשרי, יען כי אי אפשר לאדם לעמוד על סדרנה אחת כשהוא מובע בין מצולה. הטובע לא יוכל לעמוד כי אם יורד ושוקע מרגע לרגע. הדלות האיומה שבה נמצאים וחיים רבבות בני עמנו במזרח אירופא מהנכרת, כפי שמבע הענין מחייב, מדי שנה בשנה. כל איש אשר השקיף עוד לפני שנים אחדות על עיר רבת עם כווילנא, למשל, שחרשית-המעשה לא התפתחה בקרבה אף במקצת ושענפי מסחרה דלים ויבשים, אי אפשר היה לבלי יראה מראש את אשר יגיע להמון תושביה בעוד שנים אחדות כשהמצב הרעוע יוסיף ממילא להתמוטט ולהתדלדל. ואשר יגרנו בא לנו, כי אמנם בשנה העברה כבר שמענו קול שועת רעבים ללחם עולה בראש חוצות עד כי פקירות העיר מצאה לנחוץ להמציא לבעלי מלאכה איזה מקורים ארעיים, עבודה לפי שעה בתקון ברקי מוסדות העיר. כל זה, כמובן, בעיר גדולה אשר מצבה בולט ביותר ואי אפשר להעלים עין ממנה, ומה נאמר ומה נדבר ברוב ערי השרה, הפנות החשכות והנשכחות אשר גם כשהשנים כתקונן חיהן אינם חיים כמובן שעמים אחרים יקראו חיים, ומכל שכן בזמן הזה אשר תושביהן ממש כצללים יתהלכו בלי פת לאכל ובגד ללבוש, ומי ישים עין עליהם למדד באמת המדה את דלותם וענים. ואם נוסיף לזה גם את השרפות הגדלות שעשו שמוה בשנה העברה בערים כבברויסק, אניקשט ועוד, אז תהיה התמונה שלמה לפנינו בכל מרגיותה.

ברומיניא כידוע המצב עוד יותר רעוע ומעציב, ומדינה זו שעוד לא הספיקה להתנער מעפר עבודתה כבר הטפיקה להתפרסם באדנותה האכזרית על עבדיה היהודים הנאנחים תחת עולה. מאז הוציאה את החק ע"ד בעלי אומנות גרים, מצב ישראל הולך ורע מיום ליום, עד שכבר הגיע לאוני רחמנים בני רחמנים ויקומו וישאו את קולם ברמה, על העול והחמס הנעשה, לאנשים בעלי בשר ודם בראשית המאה העשרים". שני סופרים אירופאיים מכני ישראל יצאו בשנה העברה מסתר יהודהם להנין על האנשים הנדכאים ברומיניא. אמרנו "להנין על האנשים" ולא "על היהודים", לא מפני שבהק הרוטני לא נאמר מפורש יהודים רק סתם גרים, כי אם מפני ששני הסופרים בעצמם אינם באים אלא במענה זו, מנקודת האנושית וההומנית. שניהם כאחד מוצאים

לנחוצ להתנצל ולהקדים, כי לא באו להמליץ על היהודים בתור אחים ובנים להעם הזה, כי אם בתור אנשים החיים בראשית המאה העשרים. הראשון הוא המבקר הגדול גיאורג ברנדס הדפים מאמר גדול באחד הירחונים היוצא לאור בעיר מנורו קופנהגן, ואחינו, כמובן, נפלו על המציאה בשמחה גלויה לאמר: האח, גם ברנדס בעל „דברי ימי הספריות האירופיות” לנו הוא, ויש אשר מהרו גם לחשרו בציונות, כי לולא זאת הלא לא היה כסריח את כבודו לכתב בשבילנו מאמר גדול, אין זאת כי אם המאור שבהציונות החזירו למוטב ונעשה בעל תשובה לסוף ימיו.

ואמנם, כאמור, לא בשבילנו כתב מה שכתב כי אם בשביל כבוד המאה העשרים ובשביל כבוד האנושית שהוא אחד מבחיריה. בראשית מאמרו הוא אומר גלוי „כי באמת כבר התבוללו בני ישראל בתוך יתר הגוים ואין להם עוד שום ערך לאומי בתור עם מיוחד בין העמים, כי היהדות כבר עברה ובמלה מן העולם, רק צער אנשים נדכאים בזמן הזה שכל העמים הולכים לאור הציביליזציה, הוא אשר נגע עד נפשו”. ושמה סוף סוף יעלה על הדעת לחשרה חלילה במה שאין בו, לאמר כי מפני שיהודי הוא לכן בא להמליץ עליהם, הקדים רפואה גם למכה זו באמרו: „כי בכל איפן לא לחרפה תחשב ההתיחסות על העם שהוא אחד משרידי עתיקות העולם”.

באותו המאמר ישא הסיפר הגדול אנו קולו באוזני עמי אירופא וגם באוזני בני ישראל עצמם. הראשונים צריכים, לדעתו, לגלות את האמת הצפונה במלת „גרים” שנאמרה בחקי רומיניא, כי כל כונתה אינה אלא כנגד היהודים, והרי זו הפרת הברית הברלינית משנת 1878, שבה נאמר מפורש: כי חק אהר ברומיניא לכל בני אדם בלי הכדל דת ולאום. והאחרונים, היהודים עצמם, גם הם יכולים, לדעתו, לעזר לעצמם בזה שבעלי הדת שבהם יחדלו להלוות לממשלת רומיניא הלואות כסף כאשר יעשו עד היום ובכואם בסיצר סבלתי יכלת לצאת, או יאלצו לשנות את יחוסם לישראל.

אבל הסופר הגדול הזה הוא כנראה בעל נסיון קמן כמציב ישראל בין העמים ובחיי ישראל כשהם לעצמם. הוא מדבר באוזני העמים כמש כמו שהיו קרובים וגואלים לנו ואנו אין לנו כי אם ללחש באזניהם את אשר יעשה עמנו, מיד וכלם יצאו חגורי חרב על רומיניא המעוזה לחלל את הברית, ואיננו יודע כי „הסוד מן החרד” שגלה הפעם גלוי וידוע מכבר לכל העמים שחתמו ידם על הברית הברלינית וכלום יחכר להם אלא הרצון לבא נריב עם רומיניא על דבר היהודים... ואם את העמים שאת דברי ימי ספריותם כתב, איננו יודע ביחוסם לישראל, את ישראל עצמו על אחת כמה וכמה שאיננו יודע, ובתמימותו הרבה הוא מרבה לדבר באוזני בעלי ההון שבנו שיקומו לעזרת אחיהם הנדכאים, ואיננו יודע כי אם ישנה מקצת אמת בדבריו שאמר, כי היהודים כבר התבוללו בעמים, אין זו אלא בהמיליונרים שבהם שאם גם לא התבוללו בסתר לבבם כבר התבוללו למראית עין או לפחות שואפים להתבולל, ואין להם חרפה יותר גדולה מזו, לצאת לעזרת העם העומד בסדרו כלומר — ביהדותו.

יותר מזה עשה הסיפר הצרפתי ברנר לזר. הוא לא הסתפק באיזה מאמר במכתב־עתי, כי אם יצא לראות בשלום היהודים בגליציה ורומיניא, ויסובב מעיר לעיר ויחקר וידרש לדעת היטב את כל אשר עמיהם והנעשה בהם, ובשובו נ”כ לא הסתפק בעמו אשר בידו. כי כנראה יודע הוא יותר מכברנדס עד כמה כח העם גדול להשפיע על לבות אדירי התבל ומיליונרי ישראל, ויקדיש את עתו לבא בדברים עם השרידים היחידים שבאומות העולם לקרא לאספה רבה ולהוציא מחאה נמרצה נגד תעלולי רומיניא האכזרית. הדבר

הזה עוד לא יצא לע"ע לפעולות, אבל כפי שמדיעים, ה' לור לא ייעף ולא ייגע עד אשר תעלה זאת בידו, וכבר חתמו רבים על קול קריאתו.

אמנם גם הסופר הזה שהוא בכל אופן יותר קרוב לעמו מהראשון בהיותו גם ציוני עת ידועה, וכפי שמכתיחים הקרובים לו גם היום עודנו מחויק בציונות, גם הוא מוצא לנחוץ להתנצל באחד ממאמריו שכתב בשונו ממסעו, מה ראה על ככה ללכת ולראות בשלום היהודים שבגולה, והוא מכאר את הסבה הכפולה שהעירתהו לזה: ראשית, מפני כבוד המאה העשרים שהיא חי בה וחייב לתבוע את עלבונה בראותו אנשים נרדפים על לא חמס בכפם; ושנית, מפני שהנרדפים האלה מוכרחים בעל כרחם לעזוב את ארץ כולדתם ולנווד לארצות אחרות להצר את צעדי התושבים מכבר בהורידם שם העבודה ומרכים בזה אסון ומכוכה בחיי החברה הכללית. ולפי זה שאלת היהודים ברוסיניא איננה עוד שאלת לאום וארץ מיוחדת, כי אם שאלה סוציאלית שבדאי כדאי ויפה למפל בה גם לסופר דמוקרטי כברנר לור.

ואולם לא יחיד הוא ברנר לור במעמו ותמוקו זה. שתי ממשלות גדולות גם כן מסכימות לו כי שאלת היהודים ברוסיניא היא שאלה סוציאלית כללית. הראשונה היא אנגליא אשר זה כשנתיים מאז החלה לשים לב ולהתענין בשאלת הנודדים הבאים בשעריה למצא לחם, אך ביחוד התנברה התנועה לעצור בעד הנודדים — בשנה האחרונה, שמלכד הועדים השונים שנוסדו בידי אנשים טובים, כבר נוסד גם ועד-רשמי בדרך המלך לחקר את השאלה הזאת, ובאשר בכל אופן אין לחשד את ממשלת אנגליא בשנאה ליהודים הננו מיכרחים להודות, כי אמנם אך מאהבתה לעצמה, בפחדה לנפשה לבל יגרמו הנודדים החדשים היזק לתושביה מכבר בהתחרותם על שדה העבודה והמסחר, היא עושה מה שעושה.

ואם אמנם הפחד הזה, לדעת יודעי מצב אנגליא, פחד שוא הוא, וככל אופן איננו כדאי להמריח איהני ארץ מכסאותם, כאשר היכוח באותות סמטיסטיים ברורים אחד המלומדים ה' הארדי ס. לעווים, באספה רבתי שנאספה למטרה זו בלונדון באחד מימי ירח נאיבר העבר. הוא הראה לדעת: כי משנת 1871 עד 1891 התרבה מספר הגרים באנגליא מן 113979 עד 219523. על כל אלף אנגלים ילידי הארץ עולים 5,8 בני נכר, בעוד אשר בכנסיות הכרית באמריקא הצפונית הם עולים 147,7 לאלף תושבים, גם בצרפת ובאוסטריא ואפילו באשכנז נמצאו בשנת 1891 בני נכר הרבה יותר מאשר באנגליא. אמנם מספר היהודים בני הנכר בלונדון רב הוא ועולה עד 115,000 נפש, ואולם לא כלם הם חדשים מקרוב באו ואך ילדי הגרים שבאו מכבר, כי הכניסה בשנים האחרונות לא רבתה כלל.

היא הוסיף להראות עוד: כי בין 15,964 ילדי ישראל אשר בקרו בשנת 1894 בבתי הספר בלונדון היו 3350 ילדי בני אנגליא באנגליא, 4800 בני הורים זרים שנולדו מחוץ לאנגליא, 7814 בני הורים זרים שנולדו באנגליא. במשך שמונה שנים עלו הילדים מסוג האחרון עד 12139, של הסוג השני עד 3621 ושל הסוג הראשון עד 5538. המספרים האלה יוכיחו רק זאת כי בני ישראל פרים ורבים יותר. לפי הנסיון שנעשה בבית המחסה אשר להנודדים היהודים נראה ברור, כי כמעט כל היהודים הבאים מחדש לאנגליא מביאים אתם כסף, ואם לרגלי אי ידיעתם את תנאי המקום ידלו, אינם נופלים למשא על מוסדות הצדקה של הנוצרים, ובמה שנוגע להתחרות העבודה שאוגרים כי הגרים היהודים מורידים את שכר הפועל ובהתחרותם יכרתו אכל מפיות הפועלים האנגלים. הוכיח נ"כ

במספרים נאמנים, כי אך דבת שוא היא, כי היהודים הזרים הביאו עמהם וגם בראו ענפי מלאכה חדשים אשר מלבד שלא יזיקו כלל כי עוד יביאו תועלת רבה. כן, למשל, הביאו עמהם יהודי רוסיא ענף-עבודה חדש שלא עסקו בו האנגלים לפני זה והוא הכנת בגדים לממכר בכתי מסחר. את הסחורה הזאת הביאו תמיד האנגלים מאשכנז ועתה נפרץ ונתרחב המסחר הזה באנגליא עצמה כל כך, עד כי היא מוציאה בגדים מוכנים במחיר אלפי אלפים למרא. גם הוכיח לבטל את האשמה שהטפיל על הזרים העתון עבאָנדרָאָרד באמרו, כי הפועלים היהודים נהגו יד לאנארכיסמים, בעיד שבאמת מספר הפושעים היהודים בלונדון מצער מאד, ולא עוד אלא כי מאז החלו היהודים להתישב במזרח העיר הועילו למהר את הרחובות היותר מכוערות ומסוכנות שעוד בשנת 1887 תוארו בצבעים איומים בספרו הנודע של הגנירל באָטָה, ותחת שהיו מאז למעונות שודדים ורוצחים שורר שם כעת במחון ומנוחה.

אבל מטשלת אנגליא כנראה זהירה ודואנת מאד לשלום תושביה וחוששת גם לספק ספיקא פן ואולי ינרמו הגרים איזה היוק. ותיסר לה קומיסיה מיוחדת אשר תתעסק בשאלה זו. מוטחים רבים מכל מפלגות העם נקראו לחוות דעם ובתוכם גם הר"ר הירצל מוויען בתור איש היודע ובקי היטב במצב ישראל הנודד. ואחד מחברי הקומיסיה המאיר נארדאן הלך לראות בעיניו את מצב היהודים במזרח אירופא ויהי בוילנא, בווארשא ובלודז ויהבונג היטב בכל הסבות הנורמות אל היציאה לחו"ל.

מכל המחזה המעציב הזה, שמדינה נאורה כבריטניא הגדולה תעלה על הדעת לסגר שעריה בפני נודדים אומללים הבאים למצא בתיבה מקלט וככר לחם, ראוי לציין את הנקודה היותר מעציבה, כי בשעה שהקומיסיה הרשמית עודנה יושבת ודנה בכובד ראש ודורשת מ"ט פנים לכאן ולכאן הנה גדולי אחינו בלונדון כבר הקדימו נעשה לנשמע, ועוד בירח אקטובר יצאה אוהרה חמורה כמינים, ועד ההשגחה על עניי היהודים" כי לא רק הנודדים בעצמם כי גם הנשים אשר בעליהן כבר התישבו באמריקה, בל תוסיפנה לעבור דרך לונדון בלכתן למקום בעליהן, אף כי ישיבתן בה היא רק ישיבה עראית והנסיעה בדרך אחרת תגרם להן הוצאות יתרות, כי הועד לא יתן להן כרטיסי-ספינה, וכי יגרמו רעה לנפשם כל אלה המתעכבים בדרכס בערי החוף אשר באנגליא. נדיבי עמנו באנגליא אומרים באזהרתם בתוך יתר הדברים, "לכניסה שאינה פוסקת הזאת אשר יכנסו וינהרו דרך אנגליא דלים ואומללים מבני ישראל, נחוץ לשים קץ ונכול, כי אם אין, תהיינה מזה תוצאות רעות מאד, וסכנה גדולה נשקפת מזה למצב היהודים בני חו"ל שבאו לגור באנגליא". גם השר וגדול ליהודים ה' קלוד מונטיפיורי, נשיא חברת יהודי אנגליא וחבר לוועד יק"א, בא לידי החלטה כזו ויאמר באחת האספות: כי לא נכון לעזר ליהודי רומיניא לצאת מן הארץ, יען כי היציאה היא אסון גדול לאחיהם בני שבטם אשר נגבולם יבאו האורחים הבלתי קרואים האלה". גם זאת לדעת, כי בין המדברים בזכות הסגירה ישנם רבים מאחינו, מקציני קהלת ישראל הלונדונית וגם ה' אואייט הנודע למדי בעבודתו הפוריה שעבד על אדמת ארנגטניא, כשהברון הירש ז"ל מלא את ידו לפקח על מושבותיו שם...

הנה כי כן היתה אנגליא בשנה האחרונה למתעסקת-נכבדה בשאלת היהודים. שניה לה היא כנסית-ארצות-הברית באמריקה הצפונית, שאמנם כבר הזדרזה להראות את חסרה ולהגביל בתקנות נכבדות את כניסת הגרים בשעריה. אבל כנראה לא המתפקה

בוה, ובשנה זו הוסיפה על מדה טובה ותצא גלוי בכתב-נשתון אשר שלחה לכל ציריה בחצרות הממשלות, שבו הביעה את מחאתה נגד תעלולי ממשלת רומיניא בנוגע ליהודים תושבי ארצה. כתב-הנשתון הזה העיר את דעת הקהל באירופא, ויהי לשיחה הומיה בספרות העתית. האנטישמים דרשוהו, כמוכן, לגנאי ואהבי ישראל — לשבח. וישראל עצמו שמח שמחה גדולה בראותו, כי נמצאו גואלים לו מקרב הממשלות האדירות, כי סוף סוף התעוררה גם דעת הקהל הגבוהה למראה העול והחמס אשר יעשה לישראל.

ואך מעטים ממנו שמו לב להסגנון המחכם והדיפלומטי שבו נכתב הכתב הזה אשר אהבת-אדם ואהבה-עצמית משמשות בו בערכוביא; לאופן ההגנה שממשלה נאורה אומרת להשתמש בו בצאתה להגין על זכויות אדם הנרמסות ברנל בראשית המאה העשרים; לשורה האחרונה של אותו הכתב המלא צדק ומשפט. ממשלה ארצות הכרית אחרי הביעה את כל לבה הטוב ליהודים בהיותם „בעלי מרות מצוינות בתור אזרחי מדינה ובעלי סגולות נעלות ונכבדות להתאזרח בארץ” וכי „אין שום מפלגה אחרת של נודדים מתקבלה כל כך בסבר פנים יפות כאלו הבאים עם כשרונות גופנים ורוחנים לעבוד בזעת אפים וללחם מלחמת הקיום בכת ועטל, ומציבים להם מטרה נבונה להיות לתועלת למדינה שהם באים להתישב בה” וכאלה וכאלה דברים טובים ואותות-חן, היא מוסיפה לאמר, דרך אנב כמוכן: „ואולם כאשר הם באים בתור מגורשים מארץ אחרת וכהיותם רשים ודלים לרגלי הלחץ אשר נלחצו בארצם, הם סמילים את עצמם למשא על מוסדות הצדקה, ואז תהפכנה סמילא כל אותן המעלות והמדות הטובות אשר להם ותהינה לרועץ. ואת הדבר הזה כבר ידעו ויבינו בני העילכ הישן, עד כי גם בארצות שהאנטי-שמיות לא מצאה בהן מקום, כבר מאד ליהודים הנודדים מרומיניא למצא מקום מנוחה ומקלט ורק אמריקא היא מקום מנוחתם”. הנה כי כן אהבת-האדם ואחות כל הנברא ביצלב ובל אותן המלות היפות החרותות על דגל הציביליזציא אינן מספיקות ואין די כח בהן לקרא הגר על עול וחמס הנעשה לעיני השמש; לכל אלה נחוץ לצרף עוד דבר מה, אייה חשבון פרטי, מעט אהבה-עצמית ועוד סממנים ותכלין שונים, והוה בכל אופן דבר הראוי לשימה-לב...

ולא רק ממשלות גדולות כאנגליא ואמריקא התעוררו לפחד לנפשן מהעם היוצא מרומיניא, לבל יכסה את עין הארץ ויפל עליהן למשא שאי אפשר לנשא, כי גם ממשלות אחרות שמספר היהודים אשר בהן מעט מאד, החלו ג"כ לראות ברעה המנעת לעמן מהגרים הנודדים למצא לחם, והכל כמוכן מאיתו המעם האמור — הסוצילי. לבלו לגרם הפסד לחיי הכלכלה החברותית. כן, למשל, הודיעו עתוני אונגריא בשם ממשלתם את ההודעה הזאת: „אחר אשר כבר הראה הגסיון, כי היהודים היוצאים מרומיניא עוברים בהמון את הנכול, ואחר כי ביאת אנשים דלים אל הארץ היא סכנה גדולה הן מצד הכלכלה והן מצד המשטר, הוציא המיניסטרוים לעניני הפנים פקודה למנוע בפני התישבות יוצאי רומיניא אלה באונגריא ולבלי לתת להם בעברם דרך ארצה להתמחה זמן ארוך. לתכלית זו נשלח סאת המיניסטרוים פקיד מיוחד אל הגבול להתבונן ולחקר למצב-הדבר. עוד נגלה, כי להגרים אין די כסף להוצאות הדרך ולכן הם מושבים אחור ע"י ממשלות חו"ל ועי"ז תרכינה הוצאות אוצר מדינתנו. הדבר הזה עורר את ממשלתנו לבא בדברים עם הממשלות האחרות, לקבוע את התנאים אשר לפיהם תנתן הרשות ליוצאי רומיניא לעבור בארצותן בלי מעצור. יוע"פ הוצאות חליפות הדברים ההם פקד שר הפנים האונגרי לתת לעבור את הגבול דרך-אונגריא רק לאלה מהיהודים יוצאי רומיניא. מכני עשר שנים

ומעלה אשר יש למו להוצאות דרכם לא פחות מן 400 כתרין, ומבני ב' עד עשר שנים — לא פחות מן 200 כתרין, או אם יש למו כרטיס-מסע המבטיח למו גם כל הוצאות הדרך וגם הוצאות רפואה וקבורה". הגנה כי בן תדאג גם הממשלה האונגרית לא רק לשלום הגרים העוברים דרך ארצה כי גם לקבורתם.

ובפרוסיא המדינה אשר גרוש יהודי חו"ל כבר היה שם לחק נושן, מוסיפים משנה לשנה לדקדק ולהחמיר במצות-עשה זו ופקידי הרשות מוסיפים משלהם נזרה לגזרה, אף כי על פי החק הרשמי אין הרשות לגרש יהודי חו"ל רק במקרים האלה: (א) אם הוא אשכנזי ויקבל עליו חסות ממלכה אחרת למען השתטט מעבודת הצבא; (ב) אם הוא פועל בן חו"ל ועבר על החוזה שעשה עם בעליו אשר יעבד אצלו; (ג) אם הוא חשוד במרידה במלכות; (ד) אם הוא נופל למשא על מוסדות הצדקה. ולפי זה הא הניח יהודי רומיניא או גולי שאר ארצות שיש לחשש כמו שחוששים באנגליא ובאמריקא שיפלו למשא על מוסדות הצדקה, צריכים לגרשם ע"פ הסעיף הרביעי מהחק, אבל יהודי חו"ל היושבים בפרוסיא ועוסקים במשא ומתן, אינם מתפרנסים מן הצדקה ואינם חשודים במרידה במלכות וכו' היו יכולים לכאורה לשבת במנוחה וליהנות משוב הארץ כנפשם שבעה, אבל כל זה רק לכאורה ובאמת אינו כן, מעשים בכל יום צאים ומטפחים על פני ההגיון הזה ומוציאים אותו מפשרו. כן, למשל, כותב עורך-הדין פלאמשעק מפונא לעתון „פאס. צייטונג": „לפני מונחת פקודה שיצאה מאת ראש הפוליציא, בה יוטל על שני ילדי סוחר יהודי, שהאחד לומד במחלקה הראשונה והאחר במחלקה השניה של הגימנזיום — לעזוב את מדינת פרוסיא עד יום הראשון לירח נובימבר. על נוסע יהודי אשר עשר שנים הוא סכהן באחד בתי-מסחר הגדולים פה, נגזרה גזרה גלות; סוחרים יהודים כשרים וישרים שלא נמצא בהם שום שמץ דופי ואשר זה שנים רבות יגורו פה, קבלו צו לצאת מן הארץ. גם אינונר אחד העובר עבודת העיר באופן מצוין, גורש מזה. בעודני כותב הדברים האלה בא אלי סוחר פוזנאי, יליד אוסטריא, החי זה שנים רבות פה וייסר לו בית מסחר וינהלהו ביושר ובצדק, והוא קבל פקידת הגרוש. הוא ספר לי כי עוד יהודים נתיני אוסטריא רבים קבלו פקודות כאלה. על כל בקשותיהם והשתדלותם להשיב את רוע הגזרה עונים להם, כי ה' פ. ביטמער לכרו יחרוץ משפט בעניני הגרוש וכל בקשתם לריק".

ועדת ישראל בשטוקהולם בירת שוועדען ראתה גם היא, כי הגרוש מתגבר והנודדים סתריים ויש אשר יעלה על דעת מי שהוא לבא גם בשעריהם, ותקם ותכריז בה „יודישע פרעססע" אזהרה חמורה „להאנשים החפצים לנוד לשוועדען וביחוד לשטוקהולם" כי הנודדים העניים האלה לא יוכלו לקוות לשום עזרה מצד הקהלה, וכי עליהם לדעת שהקהלה תחזיק בכל התחבולות להרחיקם מן הארץ. עדת שטוקהולם — נאטר בהאזהרה — אשר מספר נפשותיה לא יותר מאלף ושלוש מאות, הוציאה בשנים האחרונות למעשה הצדקה יותר מכל קהלה אחרת בתבל (1). ההוצאות היו בגלל שטף הנודדים שבאו לא רק מרוסיא ומצרפת כי גם מארצות אחרות באירופא. אלה החפצים לבא לשטוקהולם למען היות שם רוכלים, עליהם לדעת, כי בעד הזכות לסחור בשוועדען צריך בן חו"ל לשלם סם 110 מארק בכל חדש ומי אשר יסחור בלי העודה יענש עונש גרול וגם סחורתו תחרם.

ואיפוא רואים אנחנו, כי שאלת היהודים קבלה סוף סוף פנים חדשות לגמרי, ותחת שהיתה לפנים רק שאלת-בית לכל ממלכה וממלכה לכרנה, היתה היום לשאלת-חץ,

כל ממשלה דואגת ומתעסקת לא ביהודיה אשר בפנים ארצה כי אם בהיהודים אשר מחוץ לגבולה. כאשר ממשלת אנגליא חפצה לעיין בשאלת היהודים היא הולכת לתור לא את „וויטשעפעל" אשר בלונדון כי אם את ווילנא, ווארשא ולודז אשר ברוסיא. ותהי שאלת היהודים בעת האחרונה לשאלת-עולם כללית המקפת את כל שני חצאי כדור הארץ, את העולם הישן והחדש יחד בלי הברל ארץ וממשלה, וכשיהודי נוקף אצבעו ברומיניא מכריוים עליו בוואשינגטון, יושבים ודנים עליו בלונדון. והמלה „גרוש" שהיתה כאז נחלת עולמים לממשלית ידועות בדברי הימים, היתה כהיום לנחלת העולם הנאור כלו ביחוכו לעם ישראל.

ובמצב אחינו היושבים בארצות מולדתם ורשאים ליהנות מכל הזכויות המדיניות והאזרחיות, ג"כ לא הביאה השנה העברה שום שנוי לטוב. האנטישמיות כמאז בתקפה עומדת וגם הולכת ומתפתחת ומוסיפה חילים ללחם בעם חרמה בכל האמצעים אשר בידה. בית הנאמנים האוסטרי עודנו משמש בעד האנשים הטובים לבית מרוח ושוק דגים לחרף ולגרף בפה דובר נבלה את כל מי אשר בשם ישראל התכנה. ישיבה סוערה ופרועה לשמחה ביחוד היתה ביום 24 לחדש אקטובר. כאשר עלה הנאמן סטראנסקי (ממפלגת הביהמים הצעירים) על הבמה, החלו הנאמנים הירועים: וואלף, שטיין, אלברכט ויתר בני מפלגת האשכנזים הכוללים (אללדייטשען) להמטיר עליו חרפות וגדופים ולא נתנוהו לפתוח פה ולדבר דבר. וואלף קרא: חרפה היא לעם המשיכים, כי יהודי דובר בשמה (אם כי ה' סטראנסקי כבר המיר את דתו זה שנים רבות). הנאמן שטיין קרא: הנבזה והנמאס בכל הפרלמנט הוא היהודי שטראנסקי. הד"ר שאלק הרים בקול: לא משיכי אתה אך יהודי מנוול. הנאמן אלברכט: עוד לא המציאו בורית לכבסך ממומאתך. וכמוהם גם יתר הנאמנים הנודעים במהרת נפשם ובכח לשונם. וביתר ארצות אירופא הנאורות, אם כי לא הגיע הדבר לאותו המצב המוסרי הפרוע כמו באוסטריא, הנה בכל אופן יש להחליט, כי אין ארץ אשר האנטישמיות לא הספיקה למצא בה מקום. אמנם צריכים להודות כי הממשלות הנאורות משתדלות ע"פ רוב, אם לא למלאות בדיוק את כל חובתן ליהודים בתור אזרחים גמורים ככתוב וחתום בספרי הקונס-טיטוציה, הנה לפחות משתדלות להגן עליהם במדה ידועה ומכלי לתת רשות למשחית להשחית ככל העולה על רוחו השוככה. כן, למשל, התעוררה גם בשנה העברה במקומות אחדים השאלה ע"ד מנוי שופטים יהודים, אותה השאלה שהמילה בשעתה, לפני שנתים ימים, סער גדול בבית הנאמנים הפרוסי, ביחוד מצד התשובה שהשיב עליה שר המשפטים, כי במנוי שופטים ונומרויונים שמים לב לדת האנשים לבלי לעורר תלונה וחסה בלבנות תושבי המקום הנוצרים, וכידוע כמו בפרוסיא כן באוסטריא, למרות החק המשוה יהודי ונוצרי לכל הזכויות והמשרות שבמדינה, מרחיקים את היהודים בחשאי וגם בגלוי משרות נכבדות, ורק מעטים הם הזוכים ביחוד להיות שופטים. הדבר הזה כנראה מצא חן בעיני האנטישמים ביהר הארצות הקונסטיטוציוניות ויאמרו להנהיגו בכל מקום. כן, למשל, הציעו נאמנים אחדים ממפלגת המרכז ואגודת האכרים בועד לעניני האוצר אשר בבית הנאמנים בבייערין, הצעה קצרה שבה נאמר: „הממשלה מתבקשת לקבל אל משרות המשפטים אנשים מבני ישראל רק בשיעור המתאים למספר בניי בין יתר הרושבים" ואחד הנאמנים ד"ר היים הוסיף לבאר את ההצעה באמרו: כי היהודים נמצאים בתנאים יותר טובים ורובם עשירים, וע"כ רבים מהם מבקרים בתי מדרש גבוהים יתר כבין שאר תושבי הארץ, ובכלל נושאי משרה יהודים אינם מעירים אפיון רב למו בלבנות

האזרחים הנוצרים ומכל שכן יהודים שופטים, וענוי נפש הוא לנוצרי להשבע לפני שופט יהודי. אבל שר המשפטים השיב להמציעים ויזכירם את החק מיום 3 יולי 1863 המשוה את כל בעלי הרתות בנוגע לזכויות האזרחים, וההצעה להגביל את מספר השופטים היהודים לא תוכל איפא להתקבל בבית הנאמנים. ואם כי בהתמנות שופטים צריכים אמנם לשים לב למערכי לב הקהל, אבל היהודים הנם בעלי כשרון רב ומביאים תועלת להשלטון. ואחר משא ומתן וכוח דברים בין הנאמנים העמידו את ההצעה למנין ותהייתה שבע דעות מסכימות לה ושבע מתנגדות, ואחרי כי היו"ר נמנה גם הוא בין המתנגדים נדחתה ההצעה. ובכן צריכים היו האנטישמיים בבייערין להמריח את עצמם עוד מעט לרכש להם רק עוד נאמן אחד עד שתעלה בידם לרחות שופטים אחדים מבני מעל משמרתם במדינה, כי נושאי-משרה יהודים בשלטון המשפטים בבייערין לא רבים הם, בסך-הכל המשים ואחר: 3 יועצים בבי"ד המדינה העליון; 13 יועצים בבי"ד המדינה התחתון, 15 שופטים, 10 קטיגורים, 3 מזכירים בבי"ד המדינה, 4 מזכירים בבתי המשפט הקטנים ושלושה נוסטרוונים. ואמנם האנטישמיים לא התעצלו ויעוררו עוד הפעם את השאלה בשנוי לשון קצת, לאמר: „הממשלה מתבקשת למנות יהודים ככל האפשר רק בהתאים אל מספר היהודים בין יתר התושבים". מפלגת המרכז תמכה הפעם בכל עו בהצעה זו, וגם ראש הועד ה' טאללער אשר בישיבה הראשונה היתה דעתו המכרעת לרחותה בראותו, כנראה, בפעם הזאת כי רבו המחזיקים בה מצד המפלגה היותר תקיפה וכי יאבד את חנו בעיניה אם יעמוד על דעתו להתנגד לחפצה, וינענע גם הוא בראשו ויהן ירו לדורשי ההגבלה. וגם שר המשפטים לא יצא עוד בתשובה נמרצה להגן על השופטים היהודים כאשר עשה בישיבת הועד המצומצם, אך הביע את דעתו כי „כמנהגו עד כה יתנהג גם לעתיד לשים לב אל הגות רוח העם בבואו להפקיד שופטים יהודים" ואחרי וכוחים ארוכים נתקבלה סוף סוף הצעת הד"ר היים וכת דיליה ברוב דעות של 77 כנגד 51.

גם בנסיכות הגדולה העססען התעוררה אותה השאלה עצמה, ומספר אנשים מבני פנו לבית הנאמנים בהתאוננות על הממשלה, על כי בבואה להפקיד שופטים הרחה את היהודים, ורק בהמיר היהודי את דתו יוכל לזכות למשרה. ובית הנאמנים שאל את פי הממשלה פשר דבר, ויען שר הפנים לאמר: „הממשלה מודה, כי לבני הדת הישראלית יש אותה הזכות והצדקה למשרות המדינה כמו לכל בני הדתות האחרות, ואשר יאמרו המתאוננים להוכיח כי ממשלת העססען עושה את ההפך מהעיקר הוה בחוקי המדינה, מקצתו אינו אמת ומקצתו אינו ראייה. כבר בישיבה הי"מ של נבחרת הבית השני עלתה שאלה בדבר מנוי יהודים לכהונות הממשלה, והשאלה מצאה תשובה בלי כל ערעור בדברי ראש השרים שהשיב אז לאמר: „במנוי יהודים ובעלותם למשרה אין הממשלה מוצאה כל חשש עקרי, כאשר אנחנו רואים מהעובדא כי ישנם יהודים המכהנים בכהונות הממשלה" ובישיבה מיום 7 אפריל 1894 כאשר הגיד שר המשלה „מאמין אנכי באמונה שלמה, ככל אשר אדע את ערי השרה, כי נפגוש התנגדות נמרצה אם נושיב בהן שופטים יהודים" לא נמצא בבית הנאמנים איש מערער על זה, וגרולה מזו כי תשובת השר מצאה הסכמתו של נבחר אחד המתעב את התנועה האנטישמיית כמו שהממשלה ההעססית התעבנה. לא אמת הוא, כי יהודים המבקשים למנותם לשופטים וחוקרי-דין יתמנו רק אם יסירו את דתם, על החשד הוה עלינו לקרא תגר בעזו כי הוא ממיט חרפה על פקידים נכבדים. מאז באה הנהגת עניני המדינה לידי הממשלה הנוכחת לא התעוררה שאלה ע"ד מנוי יהודי למשמרת בממשלה" ועה"ח שר עניני הפנים בנסיכות העססען — דימטטאר.

ובית הנאמנים אחרי עיינו בשאלה ותשובה אלו, החליט להביע להממשלה את חוות דעהו בדברים האלה: „הבית השני העליון מביע את תקותו, כי במנוי בעלי משרה יושם לב לשמור את החק בתורת המדינה, כי כל בני הדתות שוים בזכויותיהם“.

גם ממשלת פרוסיה אשר כידוע רגילה להעלים עין מסוררים וממשובה האנטישמיים, לבלי למחות בידם בעוררם חמת העם על היהודים, הראתה בשנה העברה פעמים אחדות את חסדה בנערה בנזיפה ובענשה ענש כסף ומאסר את הנבלים עושי רשעה. כן ענשה, למשל, את הכו"ם האנטישטי בברלין המפורסם בנבלותו, במגלות עפות ובחוכרות שונות המדברות בנגות היהודים והיהדות שהוא מוציא לאור ומפיץ ברכים כפעם בפעם, מאז החלה התנועה האנטישמית ועד היום, הוא נוסף אדולף דיוולד העושה סחורה באנטי-שמיות וממנה לחמו נמצא. ויהי אחרי מאורע פולנא וקוניץ ויסהר להשתמש במקרה זה שבא לידו וידפים כרטיסי-פוסט ועליהם מצוירת תמונת יהודי עומד מעוטר במלית ותפילין ושוחט נער נוצרי, ומנין יהודים סובכים אותו ומברכים על הזבח. ותמהר הממשלה להחרים ולאסור מכירת המבלאות האלו ולתבוע לדין את המוציאם לאור ומפיצם ברכים כאיש המבזה קדשי דת שבא עליה הסכם מצד הרשות, כי דת ישראל מאושרת מטעם הממשלה ועומדת ברשותה. בירח תשרי העבר התברר משפטו בברלין. הנאשם כמוכן שההדל להצטרף באמתלאות שונות, כי אין בציוריו טום דבר הפוגע בכבוד היהדות, והעיקר כי הלא „ידוע“ כי באמת משתמשים היהודים בדם נוצרים לצורך דת; אבל ראש הבי"ד נער בו ויאמר: כי הרשות ביד כל אדם לחקור בדבר בסגנון ובררך מדעי, אבל להפיץ ציור מבהיל כזה בעם, זהו עון פלילי. הקטיגור מטעם הממשלה טען, כי כל איש דורש מממשלתו, כי הגן עליו לבל ימנפו אף את בנדרו בעברת דודן ומכל שכן את דתו הקדושה בעיניו. הנתבע הוא איש העושה סחורה בחלול דת הקדושה לרבבות אנשים החוסים בצל ממשלתנו, וראוי איפוא לענש חמור גם לכען ישמעו ויראו, ואחר שהתיעצו השופטים ויעינו בדבר מצו את עומק הדין וגזרו על הנאשם לשבת ששת ירחים במאסר ולשלם את כל הוצאות המשפט. עוד משפטים בודדים מסוג זה התבררו במשך השנה במדינת פרוסיה ובכלם נענשו הנאשמים בעונשים חמורים, עד שיש לשער, כי רמז רמזה הממשלה מגבוה לשים לב להעלולי האנטישמיים.

בכל אופן שהוא אין כל ספק, כי מצב היהודים בארצות המערב לא הורע בשנה העברה אם גם לא הוטב, ואם אינם זוכים בנקל לאיזו משרה גבוהה במדינה ולשאת בנדי שרד, הנה את כבר לחמם ימצאו וגם יאכלוהו לשובע, מה שלא נוכל לאמר על היהודים תושבי מדינות המזרח ומכל שכן בני ארצות הקדם המבועים ביון הדלות ורעבים פשוט ללחם. גם יהודי אלגיר שאנטישמי צרפת לא חדלו מהעליל עליהם כי ממון קרח להם וכי הם מנצלים ומחריכים את הארץ ע"י לקיחת נשך ומעשי אונאה, כבר גלתה החקירה והדרישה שנעשו בידי הועד המיוחד לכך שנועד בש"ו בבית הנאמנים הצרפתי, כי כל האשמות והעלילות ההן כלן שוא ושקר, כי רוב היהודים באלגיר הם עניים מרודים. במלעמצען, למשל, נמצאים בין ששת אלפי יהודים רק עשרה שהונם עולה לחמשים אלף פראנק, ומן 6024 הבוחרים היהודים הרשומים בקונסמנטינא נמצאים רק עשרה החיים מפרי הונם וקט"ו סוחרים העומדים ברשות עצמם ויהרם חיים בעוני ורדגה.

וכמו שלא רפו בשנה זו ידי האנטישמיים ולא חדלו מלהעליל עלילותיהם הידועות על הלחם שהיהודים אוכלים לא בצדק, כמו כן לא חדלו מלהעליל עלילותם על

הבשר שדם אוכלים לא בחמלה ע"פ השחיטה היהודית שמרבה, לדברי הרחמנים האלה, צער בעלי חיים. בירח נובמבר העלו את השאלה הזאת על הפרק בבית מועצות העיר פאמסדאם אשר בפרוסיא וגם נבחר ועד מיוחד מאת היועצים ופקידי שלטון העיר להתייעץ יחד ולחקור את הדבר. ואולם בישיבה שהיתה אחר אשר כלה הועד את מלאכתו, הרצה אחד מחבריו ה' שמינבאק את מסקנותיו של הועד, כי לפי חקירותיו שחקר אין בדעת הממשלה להוציא אסור שחיטה כללי לכל מדינת פרוסיא. גם ראש האזרחים נשא נאום ארוך, בו הזכיר את דעתו של יועץ הכלכלה ה' פלעהנע ב"ועד בעלי אחוזות" כי השחיטה איננה מיתה קשה לבהמות משאר המיתות, גם הביא דעת דועד שנקבע בבית הנאמנים, כי אסור השחיטה יתנגד לסעיף כ"ג מתורת המדינה, הנותן חופש לכל בני הדתות להתנהג לפי דתם. וגם הזכיר את החלמת אספת המבחים לדחות את הצעת אסור-השחיטה. אבל מה הן כל הראיות וההוכחות ההניוניות באוני אנשים אשר לא יחפצו לשמוע. האנטישמיים לא שמו לב להרצאת הקומיסיה ולא לדברי ראש העיר, ורבים הרימו קול בקצף גדול ויציעו לכא בקובלנא אל הבי"ד לעניני המשמר ולבלתי חדול מחתור ברב כח עד אשר העלה בידם לאסור את השחיטה.

וכדרך אחיהם בפאמסדאם הלכו גם האנשים הרחמנים חברי חברת צעב"ח אשר נהיידלברג. הם כמניני בעלי חיים שאומנתם בכך כבר עוסקים בשאלה זו זה שנים אחדות וכבר בחרו ועד מיוחד שבו נמנה גם הפרופיסור ד"ר קעהרער, להתבונן אל השחיטה בבית המטבחים אשר בעיר. אולם החקירה הארוכה לא הביאה להם כל פרי וכמעט שחדלו מלמפל בה, אבל כשראו את הצלחת צוררי השחיטה בזאכסן ובשווייץ השקט לא יכלו ויקובו עוד הפעם להשתדל בדבר, ובירח יאנואר שלחו אגרת גלויה לרופאי בהמות ומלומדים שונים בבקשה להשמיע את חות דעתם בדבר השחיטה היהודית, והם מקיים כי סוף סוף העלה בידם לבטלה כאשר כבר עלתה בידי מרחמי בעלי חיים וצוררי ישראל בזאכסן ובשווייץ.

וכמו שלא סמר שר של שכחה בשנה זו על פיותיהם של מאהבינו שישכחו את עלילותיהם שהיהודים שוחטים בהם שלא בצדק, כמו כן לא סמר על פיהם שישכחו את העלילה היותר נושנה שכבר הגיעה זמנה שישכחוה גם מעצמם, אחר שכבר עברו עליה מאות בשנים, משנות הבינים עד ראשית המאה העשרים— שהיהודים שוחטים אדם ואוכלים את דמו לצורך דתם. כן חפצו להשתמש במקרה שבא לידם, שנמצאה ביער סמוך לעיר נאחאד בביהמין גוית נערה נוצרית כבת ט"ו שנה, והיא מנותחת לנתחים וחלקים כהם שרופים באש. והעתונים הצוררים מהרו להתנפל על המציאה ולמתוח את החשד על ישראל בחירם. גם נסו לשלוח צירים למקום המעשה, לשכור עדים, להרחיב את העלילה בין העם ולהשפיע על דעת הקהל והשופטים, הכל כנהוג. אכן כנראה החליטה הממשלה לבלתי הת בפעם הזאת לשואפי דם ישראל, להעליל עליהם עלילת דם אדם. מבית המשפט הוהירו את עורך העתון הצורר לישראל "דייטש. פאלקסבל." לכל יזיד לעסוק בענין הרצח הזה מרם יגמור הבי"ד בנאחאד את המשפט, גם נאסר לעורכי עתונים אחרים לשלוח ציריהם למקום המעשה. הממשלה כנראה כבר נתנסה היטב ממשפט הילונר ויודעת עד כמה הועילו דורשי צדק אלה לברר את האמת ולהרבות שלום בארץ.

בכלל לא היתה השנה הזאת שנת ברכה ל"עלילות הדם". גם בלאנדעם החובש בוילנא ששוואינו חפצו להעלה לעולה על מזבח העלילה הנתעבה הזאת, ומה גם בארץ

רוסיא שזה עשרות בשנים מאז נאסרה כמעט הרשות — יצא לחפשי בהתברר משפטו שנית בבית המשפט הגלילי בוולנא במושב שופטים מושבעים. גם פורעי הפרעות, בירח יוני שנת 1900, במחוזות פוניבו ושאועל שהיו נ"כ הוצאות של עלילות נתעבות שברו על היהודים, נענשו ע"י שופטי לשכת הדינים הוילנאית שנכנסו לישיבה בירח דצמבר העבר בעיר פוניבו. מספר כל הנאשמים היו מאה ושלושה עשר איש, כלם אנשים בני כפרים, רובם אנשים צעירים לימים וביניהם גם נערים שלא הגיעו לשנות בגרות. יותר מחמשים איש נמצאו חייבים בדו"ח ונגזר עליהם לשלול כל זכויותיהם ולשלחם לגרוד האסירים לזמנים שונים.

זהו בכלל חשבונו של מצב ישראל הגשמי בשנה העברה.

ב.

המצב הרוחני.

החברה, מרכי השכלה בישראל אשר ברוסיא, — שניים ומלואים בספר-תקנותיה. — תרצאתו של ציר החברה הר"ר לגר. — מצב החנוך בערי המדינת. — התדרים ובתי-הספר. — מהלקת חברת מרכי השכלה באודיסה. — החנוך הלאומי והכללי. — התסיסה וההתנגשות בין הישן והחדש. — האגודות לדברי ימי ישראל וספרותו באשכנז. — שאלת הגרים בבתי הספר באשכנז. — אספת ראשי דקהלות באשכנז. — הרב הקאירי ואגודת רבנים. — רפרמא חדשה בשטוטגארט. — המצב הרוחני בשאר הארצות.

הרוח המנשב בתקופה האחרונה במשכנות ישראל הניע בכחו ויגע גם כמסודות הישנים והבלים מוקן. החברה, מרכי השכלה בישראל אשר ברוסיא" הקימת זה שלשים ושמונה שנים, משנת 1868, אחרי בלותה ותדרמתה הארוכה החלה להקיץ ולהכריז על זכות קיומה, לחדש את כחותיה ולהתעודד לחיים חדשים. האמת נהנה להאמר, כי החברה הזאת בכל משך זמן קיומה הרב, בכל האפשרות אשר לה לעבוד בהיותה מאושרת מהממשלה, אך מעטים ודלים הם מעשיה אשר עשתה עד כה בארץ גדולה כרוסיא שמיליוני יהודים בה. הסכות לרפיונה ודלות מפעליה רבות ושונות הן, והעקריות שבהן: כי נוסדה להרבות השכלה כללית בין היהודים, דבר שכמעט לא היה צורך בו, כימים המוכים" שעברו ששערי בתי מדרש החכמות ובתי הספר הבינונים מכל המינים היו פתוחים לרוחה לכל הרופק על דלתותיהם ולכל הבא ואומר: נפשי חשקה בתורה, ומכל שכן שלמותר הוא בימינו אלה, היינו משנת 1887 ששערי בתי המדרש שבמדינה ננעלים לפני בני עמנו. תנאי המדינה אלו הביאו את החברה במסגר צר ולא נתנו לה את האפשרות לצאת למרחב עד כי צריכה היתה להסתפק בזה שתמכה באיזה בתי ספר למתחילים ובעזרה לאיזה מספר תלמידים המבקרים בבתי מדרש הגבוהים. מובן מאליו כי עבודה מצומצמת כזו לא היתה יכולה להשפיע במדה נכרת על הי העם בן הרבה מיליונים אשר בהארץ הגדולה והרחבה, אשר אחת היא לו אם עוד עשרה או עשרים מבניו יהיו רופאים או עורכי-דין בעזרת החברה העומדת בראשו להרבות השכלה בקרבנו.

מלבד הסבה הזאת, לדעתי, ישנה עוד סבה יותר עיקרית, והיא — מקומו של ועד החברה אשר בעיר המלוכה פמברורג. עד כמה שהנחתי זו מוגרה בהשקפה ראשונה לא אוכל בכל זאת לותר עליה אף כמלא נימא, בדעתי עד כמה היא נכונה באמת, אם לא להימסר שעברו, הנה, לפחות, לימינו אלה. לא אכחד אמנם ואת חמאי אני מזכיר בגלוי, כי בשאני לעצמי הנני כמיל ספק גם בהתשועות והישועות שעשו בימים הטובים שעברו גדולי אחינו בעיר הבירה לטובת אחיהם בערי המדינה אשר אליהם היו עיניהם המיד נשואות. מסופק אנכי אם באמת רק בהשתדלותם של גדולינו, המקורבים למלכות" השינו אחינו את כל הזכויות אשר נתנו להם בימי אלכסנדר השני, ואם עמדו באמת על המצפה לשמור את עניני עמם מכל שמן וקמנוריא, כאשר יתפארו וכאשר רגילים לחשב וגם לכתוב אחינו וסופרינו בערי המדינה. אבל נניח נא כי אמנם היו ימים טובים כאלו שאחינו יושבי עיר הבירה וה"עשירים" שבהם היו שתדלני כלל ישראל, ובשביל זה צריכה היתה עיר פמברורג להיות ממילא מרכז לכל עניני היהודים ומשאלותם; אבל לעת הזאת, אין כל ספק, כי בנרון זה עומדת קהלת ישראל בעיר הבירה על מדרגה פחותה הרבה מיתר ערי השרה. לא אדבר עוד על "השתדלנות" במובן הרחב ועל "קרובים למלכות" עומדים על המצפה, כי גם לעבודה פשוטה צבורית במובן הרגיל כו שאנחנו רואים באגרות רבות הקימות בערי המדינה, אין זכר בקרית מלך רב זו. כי גם ברק הזהב ואוצרות הכסף שאנחנו נוהגים לחשוב להכח היותר הקיף לעשות גדולות ונצורות — אין בה עוד במדה כל כך רבה, ויש לחשוב כי לא רבים בה עשירי ישראל כבאיז לודו או ווארשא, ולא גדולה תהיה המעות אם גם נאמר, כי פחות מבהן. הנפקותא ביניהן היא זו, כי בשעה שהאחרונים אשר בתוך עמם הם יושבים הנם ברצונם או בעל כרחם קרובים לו ויודעים פחות או יותר את צרכיו ומשאלותיו, הנה אלה הראשונים בשבתם הרחק ממנו אינם יודעים ומרגישים בצערם ורחוקים מכל הנעשה בקרבם, והצד השווה שבהם — כי כלם עשירים ממופלים בעסקים מיליוניים ומרודים בצורות כספם... ואזי לו לעם אשר ישים מכתחו בנדיביו-עשיריו. העשירים האחרים שבעיר המלוכה שעליהם היו רגילים לסמך, כי הם ילכו לפנינו ויצילנו מכל רע, כבר הלכו לעולמם, ובניהם אתריהם את עמם לא ידעו ואינם רוצים לדעת, ומפזרים את כספם להענתי בשרים, מגדלים כוסים מיוחסים וצוענת שחורות כעורב וכדומה. אתרים מהם ירדו מנכסיהם וממילא כי תש כחם והשפעתם בחברה ומכל שכן כספירות העליונות. אם אפשר לאמר כן בנרון שלפנינו. נשאר רק העשירים הבינונים שאחרים הנם, במחילה כבודם, בבחינת שאינם יודעים לשאל מרוב פשמתם... ואחרים מהם "חסידים" ארוקים אשר למוצא פי אדמור"ם ייחלו והרעומתם גדולה על חברת "מרבי השכלה" אשר העיזו לתמוך בבית ספר למתחילים אשר נפתח בלובאוויץ מקום ששכן קדשו של אדמור"ם יחי'. ואינם מתרשלים לפעמים גם לקרא למהלומות בבית קדשם ולחלל את השם בערכאות המושפם כמו שקרה בשנה זו.

וכמו העשירים כן המשכילים שבה, היינו האינטליגנציה-המלוטרת איננה מצטיינת ביחוד מכוון עיר אחרת שבמדינה. רובם אנשים שגמרו חק למודם ב"שנים הטובות", ששאפו כל ימיהם להתבוללות ורגלם האחת כבר עמדה מחוץ לולי הקדימו לסגר את השערים בפניהם; אינם יודעים את רוח עמם ומכל שכן את תורתו ושפתו. נשאר רק מתי מספר, יחידי סגולה המצמינים אמנם בדיעותיהם ובמעלותיהם, אבל במה נחשבו בעיר רבה עם בת רכבית אדם זו, וכאלה ימצאו גם באיזו עיר אחרת במדינה. ההבדל

שביניהם הוא רק בזה, שבקודם שהאחרונים בהמצאם בתוך אחיהם על פני כל העם יכבדו ודעתם נשמעת וממילא שגם השפעתם תתרבה, הנה הראשונים בהמצאם בסביבה זרה, באיור בלתי יהדותי, יתבמלו ברוב הגדול וידיהם תרפינה מלעשות דבר מה לטובת עמם שאמנם קרוב הוא ללבכם אבל רחוק מעיניהם.

אחד כל האמור מובן כי אין מקום לעבודה פוריה בעיר כפי שאיננה בתחום המושב ושרוח ישראל איננו מנשב ברחובותיה וגם ביהודיה... וזהו באמת גם הסבה העקרית לרפיון פעולות חברת "מרכי השכלה" אשר בחרה לה את עיר הבירה למשכן כבודה. הקרובים למקום המעשה יכולים להעיד ולאמר, מה היה ועד החברה בכל משך שנות קיומו, אף בשנים היותר טובות, בזמן שגדולי ישראל בעיר המלוכה, לפני מלכים התייצבו" וכל עיני בני ישראל היו אליהם נשואות. ולא עוד אלא שדוקא בזמן ההוא שהעשירים האחרים חשבו את עצמם לאפומרופסי עמנו, עמדה החברה הזאת במצב היותר גרוע, בהיותה בידי האחרים האלה, אשר התאספו כפעם בפעם ויחלקו ביניהם את הכבוד הנאות לאיש ואיש כערכו ומכסת כספו, וישימו להם סגנים ומנהלים מהחונפים להם, המתאבקים בעפר רגליהם למצא חן בעיניהם. נוסף לכל אלה עוד הוסיפו עליה גדר לגדריה ולויתחן אריסטוקרטית לראשה, לבלי לקבל במספר החברים את מי שהוא כי אם בהסכם רוב דעות באספה כללית, ולא פחות מעשרה רובל לשנה, ובאופן זה התנוצה החברה כלה בחוג ידוע של עשירים אחדים שמלבד הדאגה להרבות השכלה בישראל עוד יש להם דאגות לא מעטות אחרות... וכל העם שבערי המדינה לא ידע כלל מקיומה מלבד הקוראים שקראו את מפעליה כפעם בפעם מעל עמודי העתונים... ובמצב כזה נמצאה החברה היחידה בארץ רומיא הגדולה עד הימים האחרונים, ימי ההתעוררות והתחיה.

רוח התחיה הגיע גם לקרתגא הצפונית וינשב גם בחלונות בית האפל להרבות אור ודעת בישראל, ואחרים מהחברים נשאו את עיניהם ויראו כי עת לקום מתרדמתם הנעימה, ויקימו...

ובהתבוננם למצב החברה ולמצב העם שבשכילו נבראה נוכחו לדעת, כי אמנם נשתנו ונתחלפו הנאי החיים ועמם ממילא גם העודת החברה, חובותיה ותקנותיה שנתקנו לפני ארבעים שנה. וזה היה ראשית מעשיהם לפנות להמשלה בבקשה לשנות סעיפים אחדים בספר-התקנות, למען יתאימו לתנאי החיים החדשים.

וביום השביעי לירח ספטמבר העבר נתאשרו ממעם המיניסטרוס לענינים הפנימיים השניים וההוספות בספר-התקנות אשר הציעו לפניו. השניים האלה כשהם לעצמם אינם גדולים בערכם כל כך עד כדי להרים כבוד החברה משאלות מצבה, אבל אי אפשר גם להכחיד את תועלתם אשר יכולים להביא לו ידעו העומדים לראשה להשתמש בהם ולמלאותם כראוי.

בסעיף א' מתקנות החברה נוספו מעתה מלים אחרות: "החברה תומכת בבתי הספר הקיימים ועומדים מכבד" דבר שנכבד ביותר לעת הזאת שבתו הספר הכלליים סגורים לפני בני ישראל. בהערה לסעיף ו' נאמר: כי הרשות להחברה לקנות בתים לצרכי בתי הספר הנוסדים בעזרתה, וכי יש לה זכות-קנין בהם כאיש פרטי. בהערה לסעיף ז' נאמר: כי הרשות להחברה לקבל חברים עוזרים שמשלמים רק חמשה רובל לשנה. כל המלואים האלה מיפים את כח החברה ומרחיבים את חוג מפעלה, לו רק חפצה לפעל. במקום אחר כבר נגעתי בזה והראיתי עד כמה יכולה היתה החברה לפעל ולהביא תועלת לו

שמה עין למצב המלמדים והחדרים ולא הסתפקה רק בהמכה באיזה בתי ספר ובתלמידי בתי מדרש הגבוהים; לו ירדה ממרום שבתה לחיי העם ושדרותיו הנמוכות ותקח בידה את נשמת העם ורוחו, אלו תינוקות של בית רבן העוזבים בלי רועה ומרעה וחתן להם „חדרים מתקנים” — או מצאה לפניו כר נרחב למפעלה, עבודה כבירה הנאותה לשמה ולהמטרה אשר צריכה היתה להיות לה לעינים. אחינו ברוסיה מוציאים על „חדריהם” ללמד את בנייהם תורה, מדי שנה בשנה, לא פחות ואולי גם יותר ממה שמוציאים ממשלות קטנות להשכלה וחנוך. אין עם אשר יפזר את כספו לחנוך בניו במדה רבה כעם ישראלי ואין עם אשר יוציא מבתי ספרו בורים וריקים מתורה ודעה, אחרי אשר יבלו מבחר שנותיהם תחת נמל הלמוד, כעם ישראל. נחוץ היה רק לפתח בהם איזה רוח חיים, להכניס בהם איזה סדר ואורגניזציה.

ואמנם כאמור כבר נראו סימני החיה בחברה הנכבדה הזאת ומלבד השניים בכתב ספר-תקנותיה כבר ראינו מצדה איזו השתדלות ופעולה בחיים. בשנה העברה שלחה שני צירים מומחים לבקר את בתי הספר הקיסים בנפות הצפונית-המערביות והדרומיות-המערביות, להתבונן אל חיי עמנו ולחקור את מצב החנוך לכל הנאוי, חסרונותיו ומעלותיו, המה האדונים ד"ר לנדר ופ. מארעק, ואחר אשר בקרו במאה ושלושים מקום נתנו את חשבונותיהם לפני הועד הפטרבורגי. החשבונות האלה הם המר רב בידי הועד להראות לו את הדרך ילך בה — בתוך העם, וממנו אנחנו יכולים ללמד הרבה בנוגע למצב החנוך בעמנו, לדעת את הרוח המנשב בבית ישראל.

הד"ר לנדר אשר בקר בפלך פולטאווא וקייב קרא את הרצאתו המפרטת והאביקטיב ווית המיסודת על מספרים מדויקים שבה, הוא מראה באצבע על שאיפת העם ללמד את בניו גם תורה גם ידיעות כלליות. החדרים בצביונם הישן אינם מפקים עוד רצון רוב העם, והעם הזה לא יסתפק ככל זאת בבתי-הספר החדשים שאין מקדישים בהם זמן במדה מספקת להלמודים העברים, ובשביל זה גם אלה התורים השולחים את בניהם לבתי-הספר למתחילים מוציאים את עצמם לאינם יוצאים ידי חובתם לבניהם בנוגע ללמודים עברים וישלחם אחר שעות הלמוד הקבועות בבתי הספר לחדרים פשוטים, ואחרי-כמה יניב ומתאפקים מלהכניס את בניהם לבית ספר עד אשר ילמדו בחדרים שנים אחדות. הד"ר לנדר גלה לפני שולחיו עוד סעיף חדש אחד ונכבד בחיי העם, הנוגע לחנוך הבנות.

רוב ההורים שואפים לתת גם לבנותיהם איזה חנוך עברי, וברוב בתי הספר לנערות שנפתחים בערי התחום על חשבון העדה נותנים מקום ברב או כמעט גם ללמודים העברים ולא רק ללמודי תורה כי אם גם ללמודי השפה, דברי הימים וכדומה, וזה אות כי הרוח הלאומית כבר הספיקה לחדר עמוק גם בלבות ההמון העברי ולהקיף את בית ישראל, עד כי ירגיש את חובותיו גם לבנותיו, האמות העתידות של הדור הבא, מבלי להשאירן מחוץ למתנה כאשר נהוג היה עד כה. הד"ר לנדר נתן לבו ביחוד לבתי-הלמוד-תורה שהגם לע"ע המפוס האחד מקרב בתי הספר העברים שהיינו יכולים להשתמש בו להעמיד בתוכו את הלמודים העברים והכללים על בסיס נכון, בשעה שב„החדרים” לא הנתן הרשות כי אם ללמודים עברים. ובשביל כל אלה המחוזות אשר ראה בדרך הלוכי ובקורו הוא בא למסקנות נכבדות אחדות אשר הציען לפני הועד הפטרבורגי בישיבותיו המיוחדות שנועדו למטרה זו, ואלו הן:

(א) החברה „מבני השכלה” צריכה לדאג עד כמה שאפשר להטבת מצבם של

בתי הת"ת הרשמיים, הן מצד תכן למודם והן מצד הסדרים השוררים בהם.
(ב) החברה צריכה להשתדל שבתי הת"ת הקימים בתור חדרים פשוטים יתאשרו
בדרך רשמי לבתי ת"ת למען תהי האפשרות להנהיג בתוכם גם למודם כללים.
(ג) החברה צריכה להשתדל לפתוח בתי ת"ת במקומות שאין שם הבתים האלה
והילדים העניים מוכרחים להסתפק בהחדרים שאינם יכולים בשום אופן לתת להתלמידים
השכלה מספקת.

(ד) החברה צריכה לשים עין על החדרים המתוקנים שנפתחו במקומות שונים ושסבת
איי-הצלחתם והתפתחותם לטובה תלויה אך בתמיכת כסף בעת הראשונה לפתיחתם.
(ה) החברה צריכה לעזור להתפתחותם של בתי הספר לנערות.

רואים אנחנו כי החברה הקיצה סוף סוף מתרדמתה ותפתח עיניה על מצב העם
שבשבילו ובתוכו נבראה, וימים יגידו עד כמה המלא את חובתה בפועל. לע"ע די לנו
לראות כי רוח חיים כבר החל לנשב בה, אם כי הרוח הזה עוד לא הספיק לחדר לתוך
לבות כל האנשים אשר בידיהם מוטל גורלה, אבל גם אלה כבר רואים כי בכל אופן לא
עת לשבת בחבוק ידים היא העת הזאת, כי כבר עברו הימים המוכים אשר כל העם
יאמין וילך בעינים עצומות אחר מיטביו-בלתי יודעיו, הימים שבהם התאספו לאספה
כללית הגבאי, הגובר והמוכיר ואחרים מהחברים עושי רצונם ויחליטו מה שהחליטו, באין
איש אשר יעיו להרהר אחר מעשיהם ולבקר את חשבוניתיהם. הבחירות בהועד שהיו
בשנה העברה כבר הראו שמצב הענין כבר שונה לגמרי: בפעם הראשונה ראו חברי הועד
סימני חיים והתעוררות, פנים חדשות ודרישות חזקות, ומלחמה כבדה התלקחה בין שני
הצדדים, הריב התגלע בכל תקפו, הוא הריב שבין הישן והחדש, שבין החיים להמות
ושעבר אחרי כן על עמודי שני העתונים העברים-הרוסים ה"וואסחאד" וה"העתידות". ואותה
המלחמה עצמה היא שהתחוללה גם במחלקת "מרכי השכלה" באודיסה זה כשנה ויותר
ושהגיעה לטרומ קצה באספתה הכללית שנאספה ביום מ"ז לחדש מאי העבר לדון על
מגלת-הספר שהגישו מאה וחמשים איש מחבריה. באותה מגלת הספר לא בקשו הלאומים
חלילה להפך את הקערה על פיה, לא דרשו גדולות ונצורות, כי אם בקשה קמנה, והיא
שהועד ישתדל להרחיב בבתי הספר העברים הנתמכים על ידו, את הפרוגרמא של
הלטורים העברים, שהם: שפת עבר ודקדוקה, כתבי הקדש, דברי ימי ישראל וספרותו.
לכל הלמודים האלה, לפי דעת בעלי מגלת-הספר, נחוץ להקדיש מעשר עד שתיים עשרה
שעות לשבוע, היינו חלק שלישי, בקירוב, מכל שעות הלמוד, תחת אשר עד כה פנו
ללטורים עברים בבתי הספר ההם רק מחמש ועד שש שעות לשבוע ובבתי הספר לנערות
רק משתיים ועד שלש שעות. מספר-שעות מצער כזה לא יספיק בשום אופן לתת
להתלמידים אף ידיעה שמחית של הלמודים העברים, ומכל שכן ידיעה שתשאיר אחרית
רושם בלבות התלמידים גם אחר שיעזבו את ספסל בית הספר. מלבד זאת הביעו בעלי
המגלה את חפצם, שהועד ישים לב בכלל על הרוח השורר בבתי הספר הנתמכים ממנו,
שיהי מהאים לרוח ישראל, שהתלמידים המתחנכים בהם יתחנכו ברוח עמם, לבל יוציאו
מבין כותלי בית הספר רגשות בוז ושאמ נפש לכל הקדוש לנו, לבל יביטו על הלמודים
העברים כעל אופן חמישי בעגלה, וכעל דבר שצריכים ללמודו כאלו כפאם שד, כמו
שנהגו לדאבוננו עד כה. הגהנה כזאת כידוע מקלקלת ומחבלת את הנפשות הרכות
והתמימות של ילדינו בראותם את ערכם הפחות והגרוע של הלמודים העברים, וכי
בהגיע תור העברת התלמידים ממחלקה למחלקה מדקדקים כחוט השערה בנוגע לכל

הלמודים חוץ מהעבריים שאינם לעטבא, ובראותם את כל היחס המוצר הזה הם מתרגלים לאט לאט להבין על היהדות כלה כעל דבר מפל שאין בו סמך, ולכן מוצאים בעלי מנלה-הספר, כי בהוספת שעות ללמודים עבריים מלבד התועלת הלמודית שבה, יש בזה גם תועלת חנוכית-לאומית-מבטית להשפיע על לבות התלמידים שיתחמו להלמודים העבריים ביחס יותר טוב, ובשביל זה נחוץ ג"כ להנהיג בבתי הספר דברים שונים המשפיעים למובה על נפשות התלמידים, כמו חגיגת המועדים בפאר והדר ברוח הילדים, ספורים ע"ד גבורי הרוח שבעמנו וכדומה מהדברים המועילים והמשאירים רושם נעים בלבבות ילדים רכים.

כמדומה שכל הדרישות האלו אינן גדולות ומשונות כלל, וחברי ועד עברי להרבות השכלה בין העברים, היו צריכים לקבלן בלב שמח ובזרועות פתוחות, אבל הלא זהו שאמרנו: כי עת מעברה היא לנו העת הזאת, מעברה מהישן אל החדש; החדש עוד לא הספיק לרשת את מקומו הראוי לו, והישן מצדו גם הוא כמו מתאזר חילים ומפרפר בכוחותיו הרפים מרם לכתו בדרך אשר לא ישוב מסנה עוד. מנלה-הספר הזאת המילה סער גדול בתוך הועד ל"מרכי השכלה" אשר ראו בה את אויבם החדש עומד עליהם לבלותם ולרשת מקומם, ויתיעצו ביניהם ויעשו הכנות רבות במשך חדשים אחדים ויחליטו לקרא לאספה רבתי, זו שהיתה ביום מ"ו לחדש מאי העבר.

ובאותה האספה רבתי נקראה תשובת הועד על מנלה-הספר, שבה הוא מביע דעתו התקיפה שלא רק שאין מן האפשרות אלא שגם אין מן הצורך להוסיף מחול על הקדש, כי די והותר להם להתלמידים העברים בהפרוטמא של הלמודים העבריים הקיימת, כי החנוך הלאומי מלבד שאינו מועיל כי גם מזיק הרבה להתפתחות האנושית. הועד הנכבד מוצא, כי מההשקפה הפדגוגית אי אפשר בשום אופן להת מקום נכבד בין יתר הלמודים גם ללמוד שפה מטה. על התשובה הרשמית והעומדת למטה מכל בקרת שכלית כזו מהרו להשיב מכל צד אנשים מומחים כה' ש. דובנוב, א. גינזבורג (אחד העם) ועוד. ולוא רק דרישת האמת היתה מגמת ראשי הועד, כי אז בודאי שמו לב לתשובות ברורות ודרישות צודקות כאלו שהציעו מאה וחמשים איש מחבריהם ושנתבררו היטב ע"י הנואמים בהאספה, ויתחמו, לפחות, לכל השאלות האלו בכובד ראש ולא פגעו באופן מנונה בכבוד אנשים פרטיים ובאדיאל קדוש לחלק גדול מישראל. אבל האדונים האלה אחת החליטו ללחום בכל תקף בהאויב החדש שכא להפריעם ממנוחתם, וימלאו את ידי אחד מחבריהם לעלות על הבמה ולקרא בקול רם: "הזהרו לבלי לכת אחרי התורה החדשה, אחרי אליל הלאומיות". על קריאה מנונה כזו לא יכלו, כמובן, החברים הלאומיים לעבר בשתיקה וירימו קול זועה וידרשו מהנואם, כי יקח את המלות האלו בחזרה, עד כי נסגרה האספה מרם העמידה את שאלותיה למנין-הדעות.

ולא רק בחלונות הגבוהים, בחברות המאושרות והקימות להרבות השכלה בישראל נראתה ההסיסה וההתנגשות בין הישן והחדש, בין הרקב והנקיון, כי גם מבין כותלי בתי המדרש, מהיכלי "הישיבות" המה בתי מדרש הגבוהים אשר לנו, שמענו בשנה זו קול מלחמה, קול אלפי צעירי ישראל הנתונים בחשך ופונים לעזרה לתת להם יד. שנים רבות עברו ואין איש שם לב לגורל "בנינו" אלה ולכל הגעשה עמם. התלמידים עצמם יראו לפתח פה, הסופרים עברו בהעלם עין, כתבי-העתים שלנו כמו נדר גדרו להם לבלי לנגוע בחומת-סינים זו, והנה בא הקץ, פרצה השלהבת. עוד לפני שנתים החל סופר אחד לצאת כפעם בפעם בגלוי באחד העתונים נגד ההנהגות הפרועות של הישיבות,

ובשנה זו לרגלי מקרה מעציב ומגונה שקרה בישיבת מיר הרשו לעצמם לעשות בתלמידיהם כאדונים בעבדיהם לפני מאת שנה, לקרא אנשים מן השוק ולהקותם בלי חמלה. לרגלי המקרה הזה התעוררה כמעט דעת הקהל העברי ורבים החלו לדבר על דבר מצב הישיבות בכלל, וכשנאספו טובי עמנו לכנסיה הגדולה במינסק באו צעירים-צירים אחדים מישיבות שונות ובידיהם „קול קורא“ לחלקו בין הנאספים.

„קול הקורא“ הזה כתוב, כמו שאומרים: בדם ודמע, ומתאר בצבעים איומים את מצב הישיבות ומנהליהן. בו פונים התלמידים להנאספים באמרם: „הורינו ואחינו! הנכם נאספים עתה לשפמ על מצב עמנו בחמר ורוח. בין יתר השאלות הבערות נומלת, כידוע לנו, שאלת החנוך הלאומי מקום בראש, יען כי הכרתם לדעת כי בלי דור מחנך ע"פ רוח לאומנו ומוסרו לשוא כל עמלכם; הבסים היותר נאמן לעבודתכם היא איפוא עבודת החנוך. אבל עד שאתם הולכים לבנות מחדש בתים לאומיים: בתי ספר, חדרים, ת"ת ועוד, הנכם מעלימים עין מאלה בתי החנוך שהנם כבר קימים ועומדים — הבתים האלה הנן הישיבות!“

„לכאורה — נאמר עוד באותו „קול הקורא“ — אין בעמנו דבר יותר ידוע ומפורסם מה„ישיבות“, כי למי מישראל אין בהן חלק בזרעו וכספו? מי מכם לא יפגש עשרות „משלחים“ שנה שנה? אבל כל הנעשה פנימה הוא ממיר ונעלם... הישיבות מתנהלות בידי אנשים אחדים העושים בהן כבתוך שלהן ומושלים ממשלה בלי מצרים. נפשות צעירות מתענות תחת „ידי התקיפים היחידים“ החפצים לעשוהן לעבדים נסורים.“ „עליכם לדעת — מוסיפים התלמידים לקרא — כי הישיבות כבר חדלו להיות מרכזי רוח לעמנו ותהיינה לבתי מסחר פשוטים להמנהלים היחידים הדורשים בכל דבר אך את טובתם והנאתם הם. אין איש אשר ישם לב להתפתחות הצעירים ולדרישותיהם. תביעות הלומדים לא תמצאינה להן אונים קשובות כי אם מקל חובלים... מנהלי הישיבות ובני הישיבה הנם שני עולמות נפרדים, רחוקים זה מזה רחוק גמור, רחוק נפשי, כי בה בשעה שבני הישיבה חפצים לצאת מן המצר, וצועקים לאויר ואור, בה בשעה משתדלים המנהלים לחנמ את נפשות חניכיהם, להמית בקרבם כל רגש ער, כל עורק חי, להקרות את שאיפותיהם, למעת בלבנותם רגשי עבדות, לעשותם לצבועים ומלחכי פנכא.

„אבל הנה בא היום — קיראים התמימים האומללים מתוך שמחה — שעת הכשר מאין כמותה. כנסיה גדולה נאספה סטובי עמנו, ואליכם נקרא: שימו לב! זכרו כי בכל בתי הישיבות נמצאים כאלפים צעירים, שהם בעלי כשרונות רבים היוודים למטיון בין הקירות השחורות. דעו נא כי אם ישארו הבתים האלה במצב הקפאון הנכחי אז תאבדו טובה רבה. הישיבות היו בכל ימי גלותנו המרכז היחירי לרוח העברי, אבל הנה התגנבו אל תוכן רוחות אחרות, רוחות המדכאות את הנפש וממטטמות את הלב: שפלות, עבדות, צביעות ואהבת בצע... ועליכם לגרש את הרוחות האלו. עליכם החובה להטות און לקול דמי אחיכם הצועקים אליכם, הממיתים עצמם באהלי תורה אלו. דרשו משפמ! קדמו את פני הרעה בעוד מועד, פן יצאו בניכם אלו בדרך מסנה לא ישוב...“

מפני „הנמוס הידוע“ נאסר ה„קול הקורא“ הזה, מטעם ראשי הכנסיה, לבא בקהל, אבל להשתיקו לגמרי כבר אי אפשר היה, כי רק נודע דבר „קול קורא“ זה בקהל ויחפשו אחריו עד כי השיגוהו.

כמוכן לא היום ולא פחר העלה ביד מי שהוא להביא אף שנוי כל שהוא בבתי הישיבות הסגורים לפני כל איש מן החוץ והמסורים בידי הקיפים אחרים שכבר החזקי בהם בצפרניהם. מסופקני אם תלמיד הישיבות עצמם השליכו באמת את יהבם על „קול קריאתם” ויקוו באמת לאיזו פעולה ותועלת ממשית מהכנסיה הגדולה במינסק; אבל בכל אופן שהוא כבר רואים אנהנו סימני התעוררות, אותות חיים ויקיצה רוחנית בחלק נכבד מחינו שלא שלמה בו עין היס עד היום. הישיבות הן בתי אולפנא לאלפי צעירי עמנו המבלים בהן מבחר ימיהם ושנותיהם, עשרות אלפים רובל יאסף מדי שנה בשנה ואין שם אל לב עד היום להנעשה בהן. מעתה, כבר החלה דעת הקהל, לפחות, להתעניין בהן ויש תקווה כי ברבות הימים תעלה בידי טובי עמנו גם לעשות דבר מה...

איזה נסיון של תחיה נעשה גם לטובת הסופרים העברים. זה שנים רבות מאז החלו להגיש חסרון אגודת הסופרים אשר תאחד את כל העובדים עבודת הקדש והראנ למצבם הנשמי והרוחני. החסרון הזה הרגש ביותר משהחלה הספרות העברית להתפתח לאט לאט וממילא נתרבו גם הסופרים אשר ימצאו בה את מחיה. היו ימים שהכתיבה בעברית לא היתה מלאכה המחיה ומפרנסת את בעליה, ומי שכתב לא כתב אלא לשם ענג ויסתפק בזה שמצא לו מקום „להוציא את מעינותיו הוצה” ומי שחפץ לעשות את הספרות קרדום לחפור בה היה דופק על פתחי גדיבים למכר את מחברתו; מה שאין כן לעת הזאת שכבר הגיעה הספרות העברית למדרגה כזו שיש לה האפשרות לשלם לסיפריה פשימי דספרא וכל הכותב מאמר הגון שכרו בצדו ותהי איפוא למלאכה הנוהגת לבעליה לאכל מפריה גם בעולם הזה והסופרים גם יכולים כבר להתחשב למפלגה ידועה שצדיקה לדאג לשלומה ולהגן על עניניה, לא פחות מאיזו מפלגת-אומנים אחרת. אך למותר להאריך על התועלת הרבה שהיתה יכולה להביא אגודת סופרים, מלבד להרמת מצבם הנשמי של הסופרים, אם ימצאו, כאשר נקוה, חברים-עוזרים רבים אשר ישלמו תרומה שנתית הנונה והיתה האפשרות לתמך בידי סופר שחלה או בא בימים וכחו אין אתו לעבוד עבודתו; זו אחרי מותו בעזבו את בני ביתו באין משען לחם — מלבד זאת היתה מביאה תועלת רבה גם להרמת מצבם הרוחני בהיותה למרכז מאחד את כל הכחות המפורזים, למקום משפם-צדק בין סופר לסופר בפגע איש בכבוד רעהו, וכדומה מהדברים שאנחנו מרגישים את העדרם בכל יום ויום. את הרעיון ליסד מוסד ספרות כזה כבר הרו והגו רבים, וכמעט אין איש מהסופרים אשר לא כתב בנרון זה עד שבא המקרה וידחף את הרחיפה הראשונה ממחשבה לפעולה. באספה הגדולה במינסק נודטנו יחד גם סופרים רבים וכיניהם ה' מרדכי בן הלל הכהן אשר לקח עליו את המרח ויעבר יחד עם הסופרים ז' א' גינזבורג וה' נ. סוקו-לוב ויתיעצו ביניהם ויחברו תכנית מקדמת אשר עליה חתמו כל הסופרים שנמצאו במינסק, ויפנה ב„קול קורא” בכתבי העתים גם ליתר חבריו הסופרים שבכל ארצות פוזוריהם. ובכך התחלה כבר נעשתה והדבר הלוי כעת בידינו ובעצמנו להוסיף לעבוד עד נמירא.

ובמצבם הרוחני של אחינו באשכנז, כידוע, כבר החל גיב לנשב איזה רוח אחרת, ואם כי לע"ע עודנו רפה כח, אבל השפעתו כבר נכרת גם בספירות העליונות. הבחירות בשלטון עדת ישראל בברלין אינן עוברות עוד בדטמה ובהשקט, בלי צפצוף פה ובלי שום טענה ומענה כמו שנהוג היה עד כה, כבר ישנה גם שם מלחמת הבחירות וגם טענות ותביעות להעומדים בראש, ובבחירות שהיו בשנה זו, ביום 28 לחדש נובמבר, לקחו גם הציונים חלק, אם כי עוד קטן מספרם מאד בכמותו, אבל טענותיהם חזקות ועושות רשם על דעת הקהל, ובה„קול קורא” אשר העבירו במחנה הביעו בכשרון ובדעת

את כל המגרעות אשר בהנהגה הנכחית ויורו על הדברים הצריכים תקון. הב דרשו, למשל, כי העומדים בראש העדה ישתדלו להרבות דעה לשון עברית בין בני הנעורים ביסוד שעורים ללמודי הדת ולשון עברית וספרותה על הוצאות הקהלה בלי שום קבלת פרס מהתלמידים; ליסר על חשבון הקהלה בתי-עם בעד היהודים המשתוקקים לשמוע דברי תורה וחכמה בסגנון פפולרי נוח ושוה לכל נפש; כי ישמרו את קדושת השבת לכלי המר אותו ביום הראשון ולהגן על סדרי עבודת אלהים בלשון עברית דוקא.

בדרישהם זו האחרונה נגעו במקום הפצע המכאיב מאד, כי כידוע היה יום השבת לסלע המחלקת בין שתי מפלגות מתנגחות זו בזו זה שנים אחדות, בין הקונסרוטיבים והליברלים, כלומר בין אלה אשר תכלית שנאה ישנאו כל דבר אשר בשם יהדות יקרא והנקראים בשביל זה ליברלים על חפשותם בעניני דת, ובין אלה שאמנם גם הם אינם נזהרים חלילה באיוו מצוה מעשית, אבל אינם מכימים בכל זאת במבט של בוז על כל המרדיציא הדתית, והנקראים בשביל זה קונסרוטיבים בעד נטיהם קצה ואי-שנאתם לכל קדש. הצד השוה שבכלם שרחוקים יחד מתחית העם ומכל רעיון שיש בו הפגיעה היותר קלה בכבודם בתור „אשכנזים בני דת משה“, ושתי המפלגות האלו נחלקות בדעותיהן על דבר קדושת יום השבת: הליברלים חפצים להכין ולסדר עבודת אלהים גם ביום הראשון, הם אינם חפצים חלילה להשביה את השבת מישראל, אבל חפצים להוסיף מחול על הקדש ולקדש גם את יום הראשון למען רוב יהודי ברלין, אשר הפרנסה העבירם על דעת קונם ואינם יכולים לבקר את בית ה' ביום השבת, והקונסרוטיבים עומדים על דעתם, כי לא נאה לעשות כזאת, וראוי להזכיר דרך אנב כי בין אלה האחרונים נמצאים אחדים מחכמי היהודים באשכנז היותר מפורסמים.

הפרוד הזה כבר נראה לפני שלש שנים, לעת בחירת מורשי העדה (רעפרעזענע-מאנמען) העומדים על יד גבאי העדה ופרנסיה להשגיח על מעשיהם. כבר אז נפלגה העדה לשני מחנות: מקדישי השבת מצד אחד ומקדישי יום הראשון מצד שני, ויעל הנצחון בכף מקדישי השבת ברוב קמן של שתי דעות. מה שאין כן בהבחירות שהיו בשנה זו שבהן היתה מפלתם של מקדישי יום הראשון שלמה, כי כמקדישי השבת נבחרו ברוב דעות גדול למורשים וממלאי מקומם חמשה עשר איש ומהצד שכנגדם אף לא אחד. אמנם גם הציונים יצאו מנוצחים בפעם הזאת, כי מארבעת האנשים שהעמידו על הבחירה לא נבחר אף אחד, אבל הנצחון הזה איננו אלא למראית עין, כאשר באמת גם הם בעצמם לא קוו כלל שיבחר מי שהוא מהקנדידטים שהעמידו, אבל דבר ידוע, כי השפעתם על מהלך הבחירות היתה רבה ויועילו לפחות לתבוסת מחללי השבת שעוד לפני שלש שנים היה כחם כל כך גדול, ומי יודע מה ילד עוד בשלש השנים הבאות? ..

בכל אופן רואים אנחנו עד כמה גדול כחה של הפרנסות, כלומר העשירים באשכנז, ולהפך מה דל ורפה כחם של הרבנים, כי אהר מעקרי הדת כקדושת השבת תלוי בבחירות גבאי העדה וסגניה, באופן שאם יבחר עשיר ו„יועץ המסחר“ פלוני או קדושת השבת במוחה, יען כי דעתו „המסחרית“ נוטה לצד שמירת השבת, ואם, להפך, יבחר פרופיסור לרפואה או לחימיה ולכל החכמות שבעולם מלבד חכמת היהדות, או קדושת השבת בסכנה. והרבנים עומדים כפסלים אלמים ומחכים ליום הבחירה ולפסק-דין הגבאים שיגזר עליהם אם לדרוש רק בקדושת השבת לכד או גם — בקדושת יום הראשון.

על המצב המאובן הזה של רבני אשכנז כבר העירו רבים מהעומדים מבחוץ ורואים במחזה, אבל בשנה הזאת כבר התעוררו גם הרבנים בעצמם, להרים את כבודם משפל

מצבו ולצאת מתחת סבלות „יועצי המסחר“ ופרנסי הקהלות, ובאספת „קהלות ישראל באשכנז“ שהתאספה בפעם השיעיה בברלין, ביום כ"ג פברואר ש"ו, ושאליה שלחו ציריהן מאתים וחמשים ושתיים קהלות, פנתה „אגדת הרבנים באשכנז“ בהצעה הכוללת בתוכה שלשה סעיפים: א) במועצות בעניני דת צריכים לקחת חלק גם הרבנים, כמו כן שניים במוסדות הדת כל יעשו רק בהסכמת פקידי העדה ותרבנים יחד; ב) שיעשה סדר במניו הרב, כי אחרי כהונה לפי שעה לכל היותר שלש שנים יקבע הרב על משמרתו בהחלט; ג) לתועלת עניני הדת ולהרים את ערכה וכבודה יתמנו רבנים מחוזיים אשר עליהם תהיה החובה להשניח ביחוד על החנוך הדתי בבתי הכפר. המעיף הראשון עורר וכוחים נמרצים.

הד"ר מייבוים טברלין והד"ר ווערנער ממניכען הרהיבו כנפשם עוז להתאונן ברמה ולהשמיע בגלוי את האמת המרה שלא הרהיב עוד איש מרבני אשכנז לגלותה עד היום, כי להרבנות באשכנז אין שום השפעה על החיים ובמדה זו שמצבה הגשמי הולך וטוב בה במדה מצבה הרוחני הולך ומתדרדר ליום ליום. כל עיקרה מצטמצם רק בההמפה, והקהלות כרי בואן למנות להן רב חדש תשימנה לב רק עד כמה מגיע כשרונו להטיף מעל הבמה, וזוהי אמת-המדה האחת שבה ימורו את כל הרבנים, ואין איש שואל עד כמה מגיעות ידיעותיו בחכמת ישראל, על החמר שבו ימלא את הטפתו, אמת הדבר כי ההמפה היא אחד האמצעים שעל ידם יכולים להשפיע על העם ולקרבו להיהדות ולכל הטוב, היפה והנעים שבה; אבל כמה דברים אמורים כשההמפה נוסדת על ידיעה עמוקה ורחבה בהיהדות, על השקפות ישרות בתורת ישראל ודברי ימיו, מה שאין כן אם כל עיקרה של ההמפה אינו אלא פרוזה יפית ומכנאיים נאים, קול ערב ויופי חיצוני שאין להם כל יחס להיהדות ולכל אשר בה, כי אם להתולדה היפה ולהכוכבים המזהירים וכדומה—המפה כזאת איננה כי אם טיחוק היאטרוני.

ובכן, לפי כל המעניות האמורות, מה צריכים היו הרבנים לדרוש מחברי „קהלות ישראל באשכנז“? כמדומה, להעשיר את הכן הפרוגרמא של בתי מדרש הרבנים, לשים לב יותר אל למודי היהדות מאל כשרון ההמפה, ואז ממילא שיגדל ערך הרבנים, וכאשר יגיעו למדרגה הרוחנית הראויה להם, צריכים יהיו הפרנסים למסר בידיהם את כל עניני הדת טבלי להתערב בהם עוד כאשר עד כה, שהרי דבר זה עצמו, שאנשים שאינם מומחים כלל לתורת ישראל ואינם כי אם עשירים ויועצי מסחר מביעים דעתם בעניני דת, הוא החרפה היותר גדולה להדת ולהרבנות גם יחד. אבל הרבנים המתאוננים לא מצאו די עוז כנפשם לדרש דרישה כזאת מאדוניהם—פרנסיהם, ולאמר להם גלוי בפניהם, כי אינם מומחים חלילה לעניני דת שאין להם בה אף ידיעה כל שהיא, ויסתפקו בזה שהפילו תחנתם לתת להם, לפחות, לקחת ג"כ חלק במועצות הדת יחד עם הגבאים ויועצי המסחר.

האין דרישה זו עצמה מעידה, כי באמת אינם כדאים רבני אשכנז להיות מדברני דאומתא ולעמוד בראש העם? כי האמנם כדאים רכי לב וטבועים בטיט העברות כאלה להיות רבנים נאמנים? ואולם גם חצי האותם לא נתן להם, ואחרי רוב דברים ומענות החלט לקבל רק את החלק הראשון מהסעיף האמור, היינו: „לקרא גם את הרבנים לכל מועצה בעניני דת“ כלומר: לשמוע גם את אשר בפיהם, אבל החלק השני מאותו הסעיף שבו נאמר: „כי שניים במוסדות דת כל יעשו רק בהסכמת הפרנסים ותרבנים יחד“ נדחה ברוב דעות גדול, וכאז כן עתה הרשות לחוות דעה בעניני דת אינה כי אם בידי הפרנסים

ו"ייעצי המסחר" בלבד, והרבנים רשאים רק לבא להמועצות ולהקשיב לנזר דינם של אדוניהם ראשי העדה. זוהי הרבנות המתוקנה באשכנזי וזה ערכה בחיי עמנו!

אבל אם רוב מנהיגי קהלות ישראל המתוקנות מסתפקים, לפחות, במה שכבר יש להם, בדתקונים המוכים שכבר נעשו ונתנו להם, הנה מנהיגי עדת ישראל בשטומנארט מצטיינים בהליכתם לפנים ובתקוניהם החדשים שהם עושים. כן, למשל, הקנו זה מקרוב לבל יתעטפו המתפללים בטלית זולת בהקרא איש להורה שאז ישים את הטלית על כתפיו, אבל ברנע רדתו כעל הבמה ימהר להסירה. ושם באותה הקהלה יש רב זקן ויאסרו עליו ללבוש "קימעל" ביום הכפורים, וכל בקשותיו של אותו זקן להרשות לו לבלתי שנות ממנהגו כל ימי חייו — לא הועילו.

ואם בידי רבני אשכנזי לא עלתה להרוסם משפלות מצבם הרוחני באשר כי נתונים הם בידי תקיפים מהם, המה פרנסי הקהלות המחזיקים את הרסן בידיהם מבלי לתת להרבנים שום מקום להתגדר בהם אף בעניני דת, הנה רבני רוסיא לא יהרוסמו משפל מצבם באשר כי הם בעצמם חפץ לא יחפצו לעשות מאומה לטובתם ולביטת היהדות ההולכת ומתמוגגת לעיניהם, והא ראייה כי אין איש מוחה בידם ואדרבה רוב ראשי הקהלות חפצים כי הרבנים יקחו חלק לא רק בעניני הדת כי גם בכל עניני הקהלה וצרכיה הרוחניים. ועוד לא ראינו עד היום כי ינסו את כחם, לפחות, להתאסף יחד ולהקן איזו הקנות דתיות שכל כך נחוצות להם עצמם ולכל עמנו כלו, כמו, למשל, בבחירת רב שהגיעה בימים האחרונים למדרגה כל כך פחותה ופרועה לשמצה ולבוזי כל קדש עד שאין מלים לתארה, כמו שידוע לכל, ועוד ענינים נכבדים שבנקל יכולים היו להביא בהם איזה סדר אם אך חפצו, אבל דא עקא כי הם בעצמם אינם חפצים, כי התנומה, כנראה, נעימה להם.

אבל בשעה שרבני רוסיא מנמנים הקיץ משנתו רב אחד בארצות הקדם, הוא הרב לעדת האשכנזים בקאיריה של מצרים ויעורר גם את יתר רבני ארצות המזרח אשר נענו לו ולהצעתו, ליסד אגודה של רבנים חרדים, אשר ממרתה הראשית תהיה לברר את הספיקות שנתחדשו בדורותינו בעניני אסור והיתר, קדושין, גיטין, ענין וחליצה וכדומה, וגם לשים לב למנהגים הרבים שאין יסודתם בהררי קדש ושהזמן דורש להחליפם, לחוקם או לתקנם. הרב הזה הוציא לאור קונטרסים מיוחדים שבהם באו התקנות שהוא חפץ להציע והסכמות הרבנים להצעתו בכלל. ובין התקנות הרבות נמצאת גם זו "לפקוח עין על בחירת הרבנים, ועל הרוצים לשבת על כסא הרבנות אם ראויים הם באמת לאותה אצטלא".

לע"ע עוד לא שמענו מתוצאות ממשיות של ההצעה הזאת ואולי גם תעלה בתהו, אבל די לנו מה שאנחנו רואים, כי רבני ארצות הקדם התעוררו לעשות דבר מה שרבנינו אנו צריכים היו לעשות כבר בהיותם רוב מנין ורוב בנין של הרבנים החרדים. בכל אופן שהוא יש תקוה כי סוף סוף יתעוררו גם רבנינו אנו לעשות דבר מה, ולע"ע הלואי שיביאו, לפחות, איזו תועלת באספתם שיתאספו בשנה זו על יד המיניסטרום לעניני הדנים.

אבל אם יש תקוה קרובה או רחוקה לתקן בדקי חומת יהדותנו, הנה גם תקוה אין להיטיב את מצב בנינו השואפים להשכלה כללית, הגדים ונעים לארצות המערב להכנס לבתי חכמה הגבוהים. מצב הצעירים האלה רע ומר משכבר הימים בהיותם ע"פ רוב בני עניים שמהם תצא תורה ונוסעים לבקש חכמה בידים ריקניות ונאלצים לעבוד בזיעה אפם

למצא לחמם הקלוקל ומהם רבים הממיתים את עצמם באהלה של החכמה ברעכם פשוט ללחם, ותהי תקותם האחת להגיע למטרתם לגמר תור למודם ולהשיג תואר מדעי, והתקוה הזאת היא אשר הפיחה רוח חיים בלבותם ותעודדם לשאת ולסבול בדומיה את אשר נגזר עליהם מגורלם המר, אבל בשנים האחרונות גם תקותם היחידה הזאת אפסה ואיננה, כי לאט לאט יסגרו דלתות בתי החכמה בארצות המערב בפני התלמידים הגרים כלומר — היהודים בני רוסיא, שכידוע רק הם הנם תשעים אחוזים למאה מכל התלמידים הגרים. בשנה זו עוד נוספו נדרים וסינים רבים בהרבה בתי מדרש לחכמה באשכנז ובשווייץ וביהוד בהפלימניקום שבשארלמבורג, עד שכמעט אי אפשר עוד לבן יהודי-רוסי להכנס בתוכם, וההי גרמניא להגולים תלמידי החכמים מאחינו כרומיניא להאומנים היהודים; ההבדל שביניהן רק בזה, כי בשעה שבנוגע להאחרונה הננו יכולים, לפחות, לנחם את נפשנו ולאמר, כי סבת רשעתה היא מצבה הנמוך בהציויליזציא ובהתפתחות, הגה בנוגע להראשונה, ארץ החפש וההתקדמות, אין לנו פה לדבר כי אם לב להאנח מרה ולאמר: זו הנהשכלה וזה פריה...

ג.

צדקה וחסד.

חברת, כל ישראל חברים ומצב עניניה. — חברת יק"א ודעת הקהל. — חברת העזרה בברלין ומטרתה הגדולה. — תכנית מפעליה וקול הקורא שלה. — חברת העזרה ליהודי גליציא בווינא. — הקונגרס לתמך בידי נודדים ללחם בברסלוי. — עבודת אדמה בין יהודי אשכנז. — בתי ספר לעבודת אדמה ואומנות ברוסיא.

למראה המצב המעציב של עמנו כבית ומחוץ. הננו פונים לשים לב להצד השני, לאפוטרופסיו ומיטיביו, לנדיביו ועווריו, אשר בהם ישראל כל כך יתפאר מאז היה לגוי. ואנחנו שואלים את עצמנו: מה נדיבינו עושים לטובתנו? הנדיבים האלה שעליהם היו רגילים בני עמנו להשליך את יהבם ולבטוח כי ילכו לפנינו. ואנחנו שמים פנינו בראשונה לאותה החברה אשר קראה לעצמה את השם היותר מצלצל והיותר מתאים למצבנו בעמים, היא חברת "כל ישראל חברים" ושואלים: לשלומה ולמפעליה. ובאמרי: לשלומה, לא לשם מליצה בעלמא אמרתי כזאת, כי אם יען שלדעתי היא: המלה היותר מתאמת להיחש שבינינו ובינה, כי אמנם כבר עברו ימים רבים מאז לו: ראינו את פניה בתוכנו וגם את קולה לא שמענו בין החיים, ואנחנו חייבים איפוא מצד הדין והנמוס לדרוש בשלומה.

אמת הדבר, כי גדולות ונצורות לא עשתה החברה הזאת מעולם, אבל, לפחות, את זכרה שמענו כפעם בפעם מעל עמודי כתבי-העתים שלא הפסיקו לדבר בה, מה שאין כן בשנים האחרונות שנשתתקה לגמרי כמו חלילה איננה עוד בחיים. יש לשער כי חברת יק"א אשמה בדבר, כי מאז הופיעה זו האחרונה במיליוניה הרבים עזבו את הראשונה לנפשה ויחלו להתענין יותר ויותר ביק"א העשירה, אבל באמת אין ספק בדבר, כי גם

חברת כ"ח עומדת וקימת, ומה מאד שמחנו לראות בשנה זו גם את שמה וזכרה בכתבי העתים לישראל, ולא רק את שמה לבד כי גם את מכתביה זכינו לקרא, הלא היא חליפת המכתבים שהיתה בין מזכירה ומנהיגה ובין הד"ר אליאס ממילהויוען אחד מחבריה. זה האחרון כאחד מחברי כ"ח פנה בשאלה לראש החברה: מדוע לא היו עד כה בחירות חברי הועד, שע"פ המעופים ח' ומ"ו מספר תקנות החברה, היו צריכות כבר להיות בשנת 1896 וגם בשנת 1899? והר"ר אליאס מתאונן באוני ראשי החברה על התעצלותם למלאות את חקיה, וכי לכל ששים חברי הועד שישנם כהיום אין שום כח והרשאה לנהל את עניני החברה ולהשאר על מקומם בלי בחירות. על המכתב הזה קבל הר"ר אליאס ביום כ"ט לירח יאנואר תשובה מספקת, שמצד תוכנה וסגנונה ראויה להעתיק מלה במלה, וזו לשונה:

„ארון מאד נעלה!

את מכתבך מיום כ"ז לירח זה קבלנו וקראנו בשים לב, ועל שאלתך שאתה שואל: מדוע לא היו עד כה בחירות חדשות, הגנה כבר שאלנו את המרכזים היותר חשובים, וכלם ענו פה אחד: כי לפי מצב הענינים כעת, אם נעורר אף אנימציה כל שהיא, תחשב זאת כיצדנו לאי-זהירות שבנקל נוכל לנפל על ידה בידי מתנגדינו, ובכל תקף דרשו לעיזוב לעת הזאת מחשבה כזו ולדחות את הבחירות לזמן מאוחר. ברנשי כבוד, מזכיר החברה.”

האם לא תעיד התשובה הקצרה הזאת. שהד"ר אליאס פרסם אותה בגליון 7 מהעתון „העולם”, כמאה עדים, כי ת"ל שלום לה להחברה הנכבדה ולכל גבאיה הישנים, וכי באמונה הם ממלאים את חובתם לעמם לעמוד על המשמר ולהביט בעין פקוחה „על מצב הענינים” מבלי „לנפל חלילה בידי מתנגדיהם”?

אמנם הד"ר אליאס לא הסתפק בתשובה ברורה זו ויפנה עוד הפעם במכתב שני לראש הועד שבו הוכיחו על פניו, על ההנהגה המתנגדת לחקי היושר ועל סרך לב חברי הועד שאינם ראויים בכל אופן לעמוד בראש חברה הגונה בהראותם את התרשלותם ופחדנותם לציאת בגלוי להלחם עם אויביהם בשער, אבל על המכתב הזה כבר התארתה תשובת הועד לבא עד היום...

אבל ההדעו מי הם מתנגדיה של החברה הנכבדה הזאת אשר נפל פחדם עליה? הן אי אפשר לאמר: כי המה האנמישמים אשר כבר היו בשנים הטובות שבחירות הועד נעשו כסדרן, ועל כרחנו אנחנו צריכים לאמר: כי האויב הנורא היא הציונות, שלפי מצב עניניה כעת יש לחשוש פן יהגבב מי שהוא מהציונים לבא בסוד חברי הועד ויביא עמו רוח רעה. כלומר רוח עברית בתוך החברה אשר על דגלה חרות „כל ישראל חברים”, להסיג את גבול הרוח הצרפתית שהיא מרבה בכתי הספר לילדי ישראל בארצות הקדם.

ובשעה שחברת כ"ח נחבאת אל כליה וקולה לא ישמע בלתי אם לעתים רחוקות, הנה רעותה הצעירה חברה יק"א כמעט שאינה פוסקת לענין את דעת הקהל בתקנותיה ובחשבונותיה. היחידים העומדים בראשה שמו להם לקו לעמוד על דעתם מבלי שים לב לדעת העם שבשבילו עזב הברון המנוח את מיליוניו הרבים, ועל זה, כמובן, אינם יכולים רבים מטובי העם לעבור בשתיקה וימתחו עליהם גזר דין של בקרת קשה, אבל כל עוד שדברי הבקרה נאמרו בשפה שראשי יק"א אינם נזקקים לה, כלומר בשפה עבר, לא שמו להם „הארונים הודולים” לב ואולי גם לא הגיעו לאזניהם, אבל בשנה זו כבר

יצא הדבר מד' אמותיה הצרות של ספרותנו העתית ויגע גם בארבע פנות העתונות הכללית. הסופר הגדול בשפת אנגלית ישראל זנגביל יצא ויתגר במ מלחמה גלויה ועצומה כנאמו השנון על הקונגרס החמישי בבול, ובאספה שנקראה ממעם האגודה המאוחדת של הציונים האנגלים ביום א' לחדש פברואר. בשתי הדרשות האלו הוכיח הסופר הגדול באותות הגיוניים, כי אפוטרופסי יק"א לבד שאינם ממלאים אחר התקנות אשר שם לפניהם אבי המיליונים השמורים בידיהם, כי עוד הם מתכונים למרד בהן ולעשות את ההפך מכונתן הנאמנה, וכי לפי טובנן הנאמן צריכה היתה חברת יק"א לשאוף כמעט לאותה המטרה עצמה שהציונות המדינית שואפת אליה. זנגביל לא הסתפק כנאומיו בעל פה ויצא גם בעטו בהעתונות האנגלית, עד כי שאלת יק"א היתה לענין שהכל הניס עליו.

אבל מלבד שתי החברות האלו התעוררו לפעילות של צדקה עוד חברות שונות שמטרה אחת לכלן: לעזור לעניי אחינו וביחוד להנודדים מארצות מגורם למצא לחם. גם כברלין נוסדה, כידוע, "חברת עזרה של יהודי אשכנז" וביום 22 אקטובר היתה לה הישיבה המסודרת הראשונה. בה נקבע ועד להתחקות ולחקור על מצב היהודים בנאליציא, לבא בדברים עם אגודת העזרה אשר בווייץ ואחרי כן יציע את הצעותיו לפני הועד הפועל. "חברת עזרה" זו שלחה גם "קול קורא" לבני ישראל יושבי ברלין ובו נאמר: בני דתנו! משנת 1860 עומדת וקיימת חברת "כל ישראל חברים". בשנת 1871 יסדו להם יהודי אנגליא את "אגודת האחים", גם באוסטריא יסדו להם בני עדהנו "אליאנס". בכל הממלכות הגדולות אשר מספר היהודים רב בהן יסדו אחינו חברות עד כמה שמתאים לחקי ממשלתם, לשכלל את מצבם המוסרי ולהרים גם את מצבם הסוציאלי של אחיהם הקשורים אתם בקשר הדת ושע"י פגעי הזמן הם נמצאים בעוני רוחני וכדלות חמריית. כל החברות האלו עובדות בהרמוניא אחת זו בצד זו למטרה אנושית גדולה, מטרת החסד והחמלה, פעם מתאחדות יחד ופעם ממלאות האחת את השניה. וכל אחת מהן משהדלת להביא בין היהודים הנדכאים במערב אירופא ובארצות המזרח את אור הקולטורא הלאומית אשר סביבה ואשר חברה יינקו מלשדה. בעבודה המשותפת ורבת הברכה הזאת חסרו עד כה יהודי אשכנז כחברה ערוכה לעצמה, והחסרון הזה נמלא עתה ע"י אגודת העזרה (הילפספֶּרֶייץ) אשר תאסף און ועצמה לעזור לבני אמונתנו בכא עת צרה, ואשר יעמול תמיד בלי הפוגות לרומם את המצב הסוציאלי של בני אמונתנו במזרח, להיטיב את השכלתם ע"י בתי-ספר. במקרים רבים נעבוד יחד עם אחיותינו האגודות אשר מעבר לגבולנו, ואולם כעומדים לעצמנו וכיהודי אשכנז נאבה להביא שפת אשכנז וקולטורא אשכנזית לאלה בני דתנו הרחוקים ממנו".

ובישיבה הראשונה של אותה החברה נשמעה הרצאת הדברים של הד"ר פ' נאמן האן, שממנה נודע לנו כפרטות מה שהחברה הזאת חושבת לעשות בתור "יהודי אשכנז בעלי קולטורא אשכנזית" לעניי אחיהם בארצות המזרח. ראשית כל דבר שמה החברה לב ליסד בתי-ספר בעיר יפו, באחת המושבות בארץ ישראל, ובהמושבות של יוצאי רומיניא במדינת אנאטוליא וכבר נקבע ועד של ארבעה מורים מומחים כברלין לחדר הכנית-למדדים נאותה ומכוונת לצרכי המקום. ואחר אשר יעלה בידם הנסיון הזה או יוסיפו ליסד עוד בתי ספר רבים "להביי: שפת אשכנז וקולטורא אשכנזית" בכל המקומות...

שכבר הזדרזו אחיהם יהודי צרפת, להביא שפת צרפת וקולמורא צרפתית".
האם לא כן?

האם לא אך שחוק מכאיב הוא אשר ישחקו לפנינו הרחמנים האלה בחשבם את עם ישראל לגולם שאין בו רוח חיים, שכל אחד יבא ויפח באפו רוח וקולמורא אחרת? והחזיקו שבעה "יהודים בני דת משה" בעברי אחד, לאמר לחמך תאכל ושמלתך תלבש רק מקולמורתנו תינק ובשכר זה נתן לאחד מני אלף אחיך כרמים-אניה, בהצטרנו לנוד מעבר לים לבקש לחם. שונה לגמרי היא מטרת חברת העזרה לעניי אחינו בגאליציא שמרכזה הוא בווינא, ואחת מהקנותיה היא: ליסד לה סניפים בכל ערי אוסטריא, ובשנה זו נוסד סניף חדש בקראקוי. בירח אוקטובר נאספה בקראקוי אספה בנשיאות הד"ר הער-מאן ברוסער ראש לשכת בני-ברית, אשר קרא הודעה מהחברה המרכזית בווינא שנותנת רב תקוה לעניי ישראל בגאליציא. בהודעה הזאת נאמרו בין יתר הדברים: כי ראשי החברה באו לידי הכרה ברורה, כי הדרך הכי נכבדה להקל גורל אחינו בגאליציא היא להמציא להם עבודה ע"י חרשת ביתית, וע"כ הם משתדלים למצוא סוחרים גדולים שדרושה להם סחורה הנעשית ע"י חרשת ביתית. לשמחתם כבר מצאו סוחר כזה בווינא, השולח לארצות רבות המון רשתות של משי ושערות והוא ממציא עבודה לאיזה אלפים משפחות, ויש לאל ידו להעסיק עוד וכעשרת אלפים פועלים ופועלות. הסוחר העשיר הזה שלח את סוכנו הראשי לערים קטנות שונות בגאליציא, ועמו עשתי עשרה מוריות, ללמד נערות ונערים עברים לארג את הרשתות. ההודעה מסיימת בתקוה, כי עתידות גדולות נשקפות לחרשת הביתית בגאליציא, וראשי החברה לא יחשכו מכל עמל נפשם למצוא סוחרים רבים בכל ענפי החרשת הביתית, אשר יהנו עבודה ומחיה לכל העניים מבקשי עבודה בגאליציא.

מי יתן והיה, נענה גם אנחנו אבתרם. ואם גם לע"ע עיד לא שמענו מאיזו תוצאות פוריות בסוג זה, אם כי כבר עברה כמעט שנה שלמה מאז נבאו נשיאי החברה את העתידות הטובות, ויש לחשוש אם לא היה הסוחר העשיר רק סקרה בודד שבא מאליו, אבל בכל אופן הנה ראוייה החברה לתהלה בעד זה שהציבה לה למטרה רק להמציא עבודה למבקשיה, ומה עשינו לו חפצה גם היא לזכות את ישראל ב"קולמורא אוסטריית" וליסד בתי ספר בארצות הקדם כחפץ אחיותיה בפאריז וברלין?

ולתכלית עבודת צדקה נקיה מתערובת קולמורא אנגלית, צרפתית או יאפאנית. נאסף ביום 4 נובמבר שנה זו קונגרס כללי בברעסלוי ע"פ הצעת ראשי עדת ישראל שב יחד עם ה"אגודה העברית בהאמבורג לתמיכת מחוסרי מעין". מטרת הקונגרס היתה לבונן סדר ואורגניזציה לתמיכת הנודדים היהודים השבים ממדינת הים לארצות מולדתם, ולהתיעץ על אדות שאלת היציאה בכלל. להקונגרס הזה באו עשרים ואחד ציר באי כה ט"ו קהלות וחברות שונות. אחרי מו"מ ארוך התקבלה פה אחד ההצעה שערך ה' גומפרץ מהאמבורג, וזו לשונה: "האספה מסכמת על הצעות עדת האמבורג, כי השבת הנודדים-היהיה דרך ברלין, ברסלוי, או יתר הערים הראשיות אשר על הדרך, עד מקום מולדת הנודדים והנסיעה תהיה בכל האפשר בלי עכובים והפסקות באמצע הדרך. הניצאות תהן כל עדה גדולה אשר עליה יעברו הנודדים, עד העדה הגדולה הקרובה. ובקהלות הגדולות באשכנז אשר בהן לא יעברו הנודדים וכן גם מוסדות הצדקה הגדולה יתבקשו לעזור למעשה הצדקה. ולהוציא לפעולות את ההחלטה הזאת נמנה ועד-הפועל אשר נגש תכף אל העבודה. אמנם היו אחרים שהציעו: כי למען הקל את מצב הענין באמת נחין

לכל לראש להשתדל, כי מספר הנודדים השבים ממדינות הים ימעט ככל האפשר. מקום הפעולה הראשית לזה היא אמריקה. שם דרוש לעמול להמציא מקורות מחיה להאוטללים המבקשים לחם; אבל ההצעה החמורה הזאת לא נתקבלה... היה מי שאמר, כי ספק גדול הוא אם רשאית עדת ישראל בברלין ע"פ החק להסכים על מתן כסף בשביל בני הויל.

ובמקום שמצבו של ישראל יותר רעוע ושקוע בדלות וחסר לחם, בתחום המושב אשר ברוסיה, נדיבי עמנו יושבים ספונים ואינם נוקפים אף באצבעם הקטנה לזכות עניי אחיהם המתרבים מיום ליום. בכל משך השנה לא ראינו אף צל התעוררות, אף התחלת פעולה ממשית. אמנם נפתחו פה ושם בתים מספר אחדים ללמודי עבודה האדמה וענפי המלאכה הדרושים לחיי אכרים, כאלה שכבר ישנם במינסק וארהיוב ועתה נוספו עליהם גם בסורוקי בפלך בסרביה ועל יד העיר גראיעץ הסמוכה לווארשא. אבל כמוכן אין אנו יכולים לקוות הרבה מהבתים האלה בזמן הזה לרגלי האסור החמור האוסר על היהודים לשבת מחוץ לעיר, והתועלת המעטה שיכולים להביא אינה כי אם לאלה היושבים במגרשי הערים על אדמת בעלי הערים, אבל, כנראה, גם המנדבים והמתעסקים עצמם אינם חושבים כלל על דבר איזו תועלת גדולה, וכל כונתם אינה כי אם להעמיד מספר ידוע של אחיהם על הקרקע, להראות לעיני העמים והשרים, כי שקר ימפלו עלינו שונאינו שאיננו משרים כי אם למסחר ולעבודה קלה. והא ראייה כי עשרות נערים בני עניי אחיהם עוסקים בעבודת אדמה ממש כילדי עמי הארץ...

ועל ההמצאה הזאת כבר נפלו נדיבי אחינו באשכנז וישתמשו בה גם הם במלחמתם עם האנטישמים וייסדו לכו, "חברה להתפתחות עבודת האדמה בין היהודים באשכנז", אם כי אינו נרגש כל צורך כזה להטבת מצב היהודים שם, רק, כאמור, משום "למה יאמרו הגוים" כי אין היהודים עוסקים כי אם בסחר-מכר.

לו חפצו נדיבינו באמת להביא מעט עזר לאלפי בני עמנו המבקשים עבודה ורעבים ללחם, כישא לא היו צריכים לחפש איזו אחוזה שהיא מקנת כסף איש יהודי ליסד עליה איזה בית-כפר בשעה שבר נרחב לפנייהם בכל עיר ועיר ליסד בתי חרשת ובהי למוך למלאכה ועוד ענפי צדקה פוריים מאד שכל כך נרגש העדרם.

ד.

עזרה עצמית ועבודה לאומית.

פתיחת הקולוניל-באנק. — הקונגרס החמישי. — הקן-הקיסת-הלאומית. — קבלת פני הירצל בכצב השולטן התוגרמי. — המפלגות בציונית. — המורח"ו והפרקציה. — האחדות הכללית. — הכנסיה הגדולה במינסק.

ואם דלה היתה שנת התרס"ב בטפעלי צדקה, בעזרה מבחוף. במתנת יד נדיבים ובעלי חסד, הגה, כמעט שנוכל לאמר, שעשירה היתה ובכל אופן לא עניה — בעבודה לאומית, בעבודת העם בעד עצמו. התנועה הלאומית הוציאה בשנה זו את פריה, אשר

דעה בעמל רב במשך שנים אחדות; בשנה זו בראה בפעם הראשונה בריאה שיש בו ממש, הוציאה לפועל דבר שיש להראות עליו באצבע ולאמר: לזה התפללנו, והו פרי עבודתנו. ביום כ"ח תשרי הודיעה אספת המנהלים וחברי ועד הפועל הציוני שהיתה בווינא: כי הבאנק הקולוניאלי העברי מוכשר לפעולה. הרגע הזה שבו הרכזו הברוהמבשר הזה, שהיה באותו היום בשעה השביעית בערב, ראוי באמת להתרת בדם הלב וברמץ העינים למזכרת בדברי ימינו. זהו רגע מאד נכבד בדברי ימי עם עתיק, הרגע שבו הוליד בן זקונים, בן אונים שנולד מתוך יסורי נפש וצער של יאוש וגלות. נחוץ להביט במעוף עין אחד לאחור, לזכר נשכחות, את כל המפריעים והמטמינים המלגלים וקמני האמנה, כותבי הפלסתר ומגידים בעלטה אשר התאחדו כלם יחד להרס, להשפיל ולחלל, והנה סוף סוף הגענו להדיוטא הראשונה — הבאנק נפתח.

לא מכסף העשירים כי אם מפרוטות העניים, מהפרוטות המכולות בועת אפם של עם ישראל כלו המפרפר בעניו ושואף לחיים — הנה זהו מוסד לאום.

ומשנפתח הבאנק מיד, כמובן, עלתה השאלה, מה התיינה פעולותיו? והתי לאחת השאלות היותר נכבדות שהעסיקו את מחות חברי הקונגרס החמישי, איך לסדרו ולכוננו על בסיס חוק, איך לקשרו ולהביאו בברית עם מוסדי-כסף ובתי מסחר אחרים, איך ישתתף בהעבודה שבארץ ישראל? וכדומה המון שאלות שהסתעפו מהשאלה הראשית: מה התיינה פעולות הבאנק?

והקונגרס החמישי אמנם הקדיש חלק נכבד מעתותיו לשאלות הקולוניאל-באנק. כל הדברים שנאמרו בזה נצטמצמו במסגרת משולשת זו: ב"ה, איך ואיפה. דבר המובן הוא, כי הקולוניאל-באנק איננו מוסד מסחרי להרויח כסף. הבאנק שלנו הוא רק תחבולה, אמצעי או כלי (אינסטרומנט) להשיג על ידו מקלט בטוח. והשאלה היא רק: מה עלינו לעשות עד העת ההיא? והרי היא מסתעפת ממילא לשלש ענפים: במה יתעסק הבאנק, באיזה עסקים אשר אפשר יהיה להוציא את הכסף בכל עת ובכל שעה למטרתו הנבונה; איך ובאיזה אופן עלינו לצבור את כל ההון הדרוש למלואת סכום הבאנק הנועד מראש, בכדי שאפשר יהיה לבא "במגע ובמשא" ולהתקרב אל המטרה הנשקפת? איפה ובאיזה מקום עלינו ליסד סניפים לעבודת הבאנק? ה"ר הירצל מנהיג הציונים השתדל כפעם בפעם לרמוז את אשר בלבו על הבאנק: כי חלילה להבאנק לפזר את כספו בארצות שונות או בעסקים שונים, לו יהיו גם בטוחים מבלי שום חשש של הפסד, כי הבאנק נברא רק להשגת המטרות ומתכלית זו אין להטות הצדקה. הכספים צריכים להיות נכונים ושמורים בכל עת ושעה, ואם תבוא שעה הכושר, והיא יכולה לבא גם פתאום, יהיה הכסף מוכן לזה. ההצעות ע"ד תעודתו של הבאנק רבות היו, אך בכלל עלו על הפרק בתמונה שלש שאלות אלו: א) אם לפתוח מחלקה בארץ ישראל; ב) אם לפתוח מחלקה ברוסיה; ג) אם לתת להועד הפועל הציוני סכום ידוע מכספו של הבאנק להוצאות השתדלותו להשיג קונצסיות, או בדברים יותר ברורים: להשיג את המשרד.

השאלה הראשונה ע"ד פתיחת מחלקה של הבאנק, בסכום של 400,000 פראנק, בארץ ישראל, נפתרה בחיוב בהסכם כל חברי הקונגרס. השאלה השניה ע"ד פתיחת מחלקה ברוסיה, עוררה התנגדות גדולה, ואחרי משא ומתן ארוך החלט ברוב דעות לא גדול: ליסד מחלקה ברוסיה אך בתנאי אם אפשר יהיה לכוננה מפורש על שם הקולוניאל-באנק העברי. והשאלה השלישית שהיא כמובן ידוע היותר חשובה שבכלן, נפתרה גם

היא בחיוב, אתר שהודיע הדירקטור של הבאנק, כי מכסף המניות שנשתלמו במלואן לא חנתן אפילו פרוטה אחת, רק מכסף המניות האבודות שבעליהן לא שלמו את מחירן למרות כל האזהרות ושכבר החלם לספחן אל הרוחים.

עוד מוסד חשוב אחד הביאה לנו התנועה הלאומית בשנה זו, והיא: קרן-קימת-לאומית (נציגולפונד). הקרן-הקימת צריכה להיות קנינו של כל העם העברי, תחת שהבאנק מוכרח להיות רק קנין בעלי המניות, ומטרתה נאות הארץ, לקנות קרקעות בארץ ישראל וסוריא, עד אשר תהיה האפשרות להחל את עבודת הישוב בא"י במדה מרבה, כלומר בהשגת המשרטר. את הרעיון ליסד קרן-קימת-לאומית כזו כבר העיר הפרופיסור המנוח צבי שפירא על הקונגרס הראשון, ומהעת דהיא התעסק הועד-הפועל הציוני עם כל פרטי התכנית והאופנים להוציאו אל הפועל. המוסד הלאומי הזה הספיק במשך השנה למשך אליו את הלבבות לחבבו מאד, ובהיות מחיר הויו ומרקאותיו נמוך מאד, ובקפיקא אחת יוכל כל איש לקחת בו חלק, התרכו מאד האנשים אשר בנפש חפצה ירימו נדבותיהם לקופתו. רבים הם אשר נהגו לבלי לשלח אגרת מבלי הדבק עליה מרקא של הנציגול-פונד, ואחרים נהגו לקרוע מארקא אחת בכל פעם אשר ישבו לאכל וכדומה מנהגים שונים ויפים. הנה כי כן נתנה לנו התנועה הלאומית בשנה זו שני מוסדות פִּיננסיים, שני דברים שיש בהם ממש.

ובשנה שהעם מצדו הראה את חבתו לתנועת התחיה הראה גם מנהיגה של הציונות דבר שיש בו ממש, אם גם איננו אותו הדבר שאליו אנחנו שואפים, אבל בכל אופן הוא דבר חשוב מאד בקורות עמנו והמראה גם על חשיבותה של התנועה הלאומית בכלל. הספקנים וקטני האמנה לא חדלו מאז להטיל ספק ביחוש הטוב של מושל הארץ היא אשר אליה עינינו נשואות, לכל אותו הרעיון והענין בלו, ולמרות ראינו של הד"ר הירצל וההקבלותו בחצר המלך הוא לא חדלו להטיף נמפי יאוש וכפירה בכום הנחם, והגה בשנה זו נתקבל הד"ר הירצל עוד הפעם כ"מושל המאמינים" ושונה הוא ראינו זה מהראיון הראשון בזה שבפעם הראשונה נסע ע"פ רצון עצמו, ועתה קבל הזמנה אפיצילית משר הארמון ההוגרמי. עתה אין איש, אשר רק מח הגיוני בראשו שלא יודה, כי הציונות בכללה מוצאת חן בעיני השולטן ובכל אופן לא יתנגד לה, כי לולי זאת אי אפשר הדבר שמושל הארץ יזמין להיכלו את אותו האיש העומד בראש התנועה והשאיפה לבא לארצו ולעשות בה דבר שאינו לפי רוחו.

ובה במדה שהציונות בכללה מתרחבת ומקפת יותר את כל חלקי העם ומפלגותיו, במדה זו עצמה יוסיפו חלקי העם השונים בגוניהם להכלים את השונים בין דעותיהם באותו הרעיון שבכללו קדוש הוא לכלם יחד. כל עוד שהציונות רחפה באויר, רפרפה ממעל לחיי העם ושדרותיו ולא נגעה בלבבו פנימה, כל עוד שהיתה רק רעיון שעשועים ולא אחזה מקום בחיים המעשיים, יכול היה כל אחד בפני עצמו לחוות בה חזון לבו והרהורי רוחו ותחי ככל אידיאה תיאורית, כספוג זה שסופג ובלוע את הכל, מה שאין כן משהאלה להתגשם, לצאת ממחשבה עיונית לפעולה מסשית, להתעמק ולהתקרב יותר אל החיים ואל המטרה, מיר והכחות השונים התנגשו זה בזה ותחי מלחמה ותסיסה במתנה, זה מושך לכאן וזה לכאן, זה בדרך זו וזה בדרך אחרת, וכלם — למקום אחד. והתסיסה הזאת היא שראינה בשנה זו בתמונת שתי מפלגות גלויות: האחת מפלגת החדדים שנקראת "מזרחי" והשניה מפלגת הצעירים הנקראת "פרקציא דמקרטית". הראשונה נבראה בגלוי, בסוף חודש אדר א' בוילנא, באספה רבתה שנקראה על פי הרב רבי יצחק

יעקב ריינעס האב"ד בלידא. מ"קול הקורא לשלומי אמוני ישראל" ששלחו אהרי כן, אנחנו רואים את שימתם בהציונות. בתוך יתר הדברים נאמר: כי בראשית צמיחת רעיון הישוב לקחו גם הרבנים חלק בו, ולא עוד אלא כי גם עמדו בראש, ורק לפני שברבות הימים נכנסו לתוך הציונות, אנשים שהתחנכו בחוץ לתחום היהדות הנאמנה עם נמוסים זרים ושמות חזוניות בשיבת ציון אשר לא יוכלו להיות לרצין לקהל היראים הדבקים בתורתנו" וכיון שראו הרבנים שמצב הענין הוא כך מיד, ויסוגו אחר ויש אשר נהפכו לאנשי ריב לכל הענין כלו", וגם האחדים טהם, "אשר הוסיפו להחזיק בכל עוז בדגל ציון היו נבוכים ימים רבים" מפחד החפשים. והרעיון בין כך ובין כך הלך והתפשט בין העם ויעש לו נפשות רבות, עד אשר שמו הרבנים לב כי כבר הגיעה עת לעשות, לברר את הציונות, להפריד את מינה מתוך שאינה מינה, להבדיל כל ערב ממנה ולהציגה בנקיונה לעיני כל קהל חבריהם היראים".

ובאותו זמן עצמו עמדו הצעירים שרובם הלטידי בתי מדרש המדעים בהו"ל ויטענו להפך נמור: "למען תהיה האורגניזציה הציונית בבחינת טל של החיה, עליה להיות ישרה — אומר הד"ר כהן-בערינשמיין על הקונגרס החמישי — תמימה ואמתית עד התוצאות היותר קיצוניות. בראש וראשון נרחיק נא את המשרה מהפוליטיקא שלנו. אל נא נשתדל למצוא חן בעיני אנשים ידועים אשר לא נוכל להתאחד עמם. אל נא נעשה תמיד מעשים מסופקים כדי למצוא מסלות ללבות החרדים כיצד אחד ולבות המשמאילים מצד השני, כי אם ישר נלך דרכנו, וראיתם, כי נמצא לנו את האנשים הדרושים לחפצנו", ומר בוצקין עומד וקורא, "התנועה הציונית היא הזיון חדש לגמרי הנותן יכולת לאומתנו להתפתח עפ"י עצמותה בהסכם לתביעות הקולטורא החדשה".

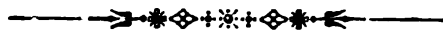
אבל לשבחן של שתי המפלגות יחד אנחנו צריכים לאמר, כי כזו כן זו לא הרחיקו ללכת והדענה להוהר כל אחת ואחת בכבוד רעותה, למען השלום והאחדות. כל זה ראינו בכנסיה הגדולה במינסק, המקום האחד שבו נפגשו ראשונה במערכה גלויה זו לעמת זו בתור שתי מפלגות מסודרות. שם ראינו רבנים יושבים ושומעים בכבוד ראש מענות הצעירים החפשים, ואלה האחרונים שמים לב למענות אחיהם החרדים, וכל מפלגה ומפלגה עובדת את עבודתה לפי מעמה ורוחה, משהדלת להגן על עניניה אבל בנמוס וסבלנות.

והכנסיה במינסק כשהיא לעצמה היא נ"כ עוברא גדולה ורבת הערך ברברי ימי התנועה הציונית, כאשר השכיל לאמר הד"ר יחיאל צלענוב שוכה להיות בה היו"ר: אם תשאלוני לאמר מה נתנה לנו הכנסיה במינסק? אף אני אומר לכם: היא נתנה לנו את זה שהיתה ושיצאה לפועל פה במדינתנו, בתחום המושב, במקום שרוב מנין ורוב בנין ישראל.

ואמנם לכנסיה גדולה כזו לא זכו בני ישראל הושבי רוסיא מעולם.

שמואל יעקב יצקין.

ער"ה התרס"ג.

קו לָקוּ.

(חזיונות, שיחות, שרמונים-להמונות ס' אלכומי.)

I.

נָקִי, או עָרֵב רַב?

כפנשי אותו קָרָן אור פניו כלו. אמרתי בלבי, אין זאת, כי אם הגורל הגדול עלה
בחלקו, או -- קבלוהו לחבר בחברת דו-אפנים, שאיננה מכנסת יהודי לְעֵקְרָה.

— לשמחה מה זו עושה? שאלתי.

— הלא קראת את ה"דוואָן"! ועוד אתה שואל!

— קראתי את ה"דוואָן", ועוד אני שואל.

— פשוט, אינך סן הישוב. והמאמר ע"ד הגזע! הלא קראת את המאמר ע"ד

הגזע?

בת עיני למשה צחוק-של-לעג. זאת הפרתי מתוך כעסו. הוא כונן אלי, כמעט
בצעקה, את הדברים האלה:

— לזאת יקרא חקירה מדעית. ריגן, פֶּשֶׁל, מראי מקומות מהומבאָלדמ! אין גזע עברי

סיוחד! הכל — חלומות! מפוס יהודי לא היה ולא נברא. ראשית, אין היהודים בני-שם;

שנית, אין בני שם בעולם; שלישי, הערביים לבדם הם בני שם; רביעית... חמישית...

לשמך מופתיו הצבתי כמו נר את השאלה: למאי נפקא מינה?

— זו היא שאלה תלמודית — השיבני באותה הנאות המיוחדת, שמתבולל קן

היהודים מדבר בה על אדות ענינים נוגעים אל עמו — נפקא מינה לדבר הלאום! אם אין

גזע מיוחד, אין גם לאום מיוחד, ואם אין לאום מיוחד, פשימא שאין...

— שמחתך זאת שאתה שמח — הוספתי לאמר לו בנגון תלמודי — מעידה כך שאין

לך בענין זה "czyste sumienie" — לב נקי מספקות ומנוחם. ראה אתה ירא ומפקפק: כי

יודע אם אין גזע עברי מיוחד, ואם הגזע הוא מיוחד, או יכולים בני הגזע להקרא גם בשם

לאום בננוע למבעם, ואם הם רשאים להקרא בשם עם, הלא רשאים הם גם לשאוף

בתור עם. לכן אתה שמח שמחה גדולה על הקיוון הזה, על פלפול פסידא-מדעי שמצאת,

ושמוכיח לך שאין גזע.

— עורבא פרח — הפסיקני בעל דְּבָרֵי, כמו רצה לשים קין למסְרֵי אשר לא ערב

לחפו, אך לא נהתינו לנוס מן המערכה הזאת, ואוסף לאמר אליו:

— לא, ידידי, עורבא לא פרח! התוכל לשווה בנפשך, כי אחד מבני עמ-הארץ

יפגש את רעהו בשוק, ושופר אל חכו לבשר לו, כי הנה קרא חקירה מדעית, שמוכיחה כי העם שלו איננו גזע נקי? הלא יחשבהו למשוגע! מה הוא מבשר? מי שואל אותו אם הגזע הוא נקי, או לא?

— בני עם הארץ — שאני! — הפסיקני בעל דברי עור הפעם.
— לא שאני, חביבי! שאני זה הוא יסוד כל שניאותיך! ביחס אל כל עם יש לחפור ולחתור בדבר העבר, ובלחש אומר לך, כי הרבה יתר מאשר ביחס אל עמנו — שאין להמשיל אליו ולהחבירה! אבל בן עם אחר איננו חפץ להתכחש למקורו, ולא ישמח על מציאה כזאת.

— ההגדתי לך — כן החל להגזיר אחור — כי אני מתכחש למקורי?
— מרח זה, השיבותיו, היה למותר. אין צורך שתגיד, אין צורך שתתודה גם בפני עצמך. בלי דעת אתה מחפש למצוא יסוד מדעי לבטול-היש לאומי שלך.
ולוא כבר היה במל בלבך לגמרי — הוספתי לאמר לו — כי עתה לא בקשה טופתים. אבל עוד לא תדע שְלו, ואתה מבקש להשקיף את סערות ספקותיך.
הוא נפטר ממני בהקפדה, ובהחלטה גמורה, כי אין לדון עם „נסוג אחור” כמני.

עוד פעם אחת נקריתי עמו למקום „תורה”. אחד מבני החבורה קרא פרק בענין הגזע העברי: חיל כבר של מספרים, כלי הותח של מופתי מדע: נקי, או ערב רב? לא לגמרי נקי, ולא לגמרי ערב רב. ספק גזע, ספק הערובות. על פני חברי השתנו הצבעים לפי השתנות ההקדמות והמופתים. לקץ — איזה נצחון מסופק. אין מפוס מהור אחד!
והוא קרא לי לנמות עמו הצדה, מקום מצא לגבות את חובו. הלא? הנה גם פרק זה... אין פה משא פנים... אין מפוס עברי נקי ו„מערור אחד”. השמעת?
— שמעתי, השיבותיו, ויש לי עוד לפלפל הרבה, אך לא אפלפל, רק שאלה אחת קמנה אשאלך.

— הציונות שלכם? עוד הפעם עצומות? עוד הפעם רגש לאומי? — פה יש ענין של מדע!

— לא, אמרתי אליו, לא עצומות, ולא רגש לאומי — רק שאלה קמנת. — שאל!

הגשתי את פי כמעט עד אזנו, ואשאלהו בלחש:

— האתה מאמין, כי הנך בן לאביך?

חָשְׁתִּי בפי, כי פניו ארמו מכעס או מבושה: חשתי את החום הנוער בהם.

— אדוני... שאלות כאלה... — הוא כבר שלח את ידו אל צלחתו, להוציא ממנה

כרפסו, לתְּבַעְנִי לְקָרֵב כהלכה.

— לא, לא! אל תקצוף — הוספתי לאמר — אני אינני פוסל אותך, עכיפ אני! אני

במוח שהנך בן לאביך, ואביך לאביו, וכן למעלה עד החלת הדורות. חלילה לך מהיות

בנם של... סמורים! אני רחוק מהעליל עליך עלילה כזאת.

הוא השתומם. מה ענין זה לשאלה המדעית, הספרותית, האנטרופולוגית, האיתולוג-

נית, הפיזיולוגית... בדבר הגזע.

— יש ויש, ידידי היקר, ענין, ולא רק יש ענין, אבל זו היא כל השאלה! אם

אתה כמח שהנך בן לאביך ואביך לאבותיו, הן לא תצר עינך בי, כי גם אני נוטל לי רשות כזאת, ולא עוד, כי גם... ארוך בפני האיש אשר יאבה לפסול את מנלת יחופי.

— זה ברור, השיבני, אבל העם כלו!

— אין כאן עם השיבותיו, כי אם אני ואתה. העם כולו מורכב ממני ומך. אני ואתה לא נחפץ לקבל על עצמנו את הממורות, ולכן נגלגל אותה על אחרים?

— אמת — אבל!

— לא — אבל! נעשה נא נסיון קמן. נשוב אל חדר האספה. אין סודות לנו. יכולים אנו לדון על דבר זה בקול רם. אניד להם: חברים נכבדים! אין אפוטרופס לעריות... מי יוכל לדעת? אולי היו לאמותינו שהיו עבריות לכל הדעות — עוגבים מן הצד? הבה נציע: מי וסי המסכימים לבלי החשב בנים לאביהם? אך אניד להם, כי אין אני מעליל עלילה זו, רק אתה...
— לא, אל נא תצא מדעתך! הנשמע דבר כזה? חלילה! בקול רם? חלילה! אל נא יקחך לבך להוציא בשמי דבר מגונה כזה מפיך!

II

הגוֹבִים.

ידידי הסופר, הנואם, רצונך לשבת בשלחה, עצתי אמונה לך: אל תכתוב על דבר צדקה! אל תשא מדברותיך על דבר למורים, הנוך ודעת!
בוא ואניד לך את אשר יקרה. אחרי המאמר, אחרי הדרשה, בוא יבוא אליך איש, ונצב לפניך ישר, זקוף, כסמן הקריאה. אין לו צורך להוציא דבר מפיו, דַּךְ שֶהֲרֵאָהוּ, שתיקתו יפה מדבורו, מריסה קול יתר מרעמי גבורות החזן קאשמאן. הוא בא אליך לַגְבוֹת את מרת הרחמים שדכרת על אדותיה, את ההשכלה שרוטמת על לשונך — במזומנים. הבה, דוד! אני בא לקחת. העם, שאמרת על אדותיו, כי חובה לרחם עליו — אני הנני! שואפי הדעת, שאמרת כי חובה לתת להם דעת — מבשרי תחזה. הב! כן יאמר הגובה — גם בדומיתו. ואני איעצך: אל נא תתאמץ להוציא מפיו עוד מלים, פן תפלים. איך שיהיה, כבוד ונחת לא תשבע.
הוא יאמר לך: אדוני יועץ! כה רב פזרון עצותיך, עוצה נא לי מה לעשות! אדוני מרבה-השכלה! אני בחור עני, אני הנני דורש השכלה, מידי לא תתחטק. או יש לך מה שאתה מטיף — הב! או אין לך — ומה אתה מנקה במחנות?
ואתה הסופר והמטיף — פה, במעמד הזה, בפני הגובה האחד הזה, תחל לגמנם: כן... אבל... עצות! — אך איזו עצה אוכל לעוץ לך? כבר עברו ימי עלומיך, ואומנות לא למדת. מה יעשה איש בלי אומנות? אתה מבקש שאהן לך עבודה... כן, בכל לבי... אך לי אין כל עבודה שאוכל לתתה לך... ואין אני יודע, איה עבודה כזאת... ולוא גם תהיה, על מקום אחד קופצים מאה איש... ואין אתה מוכן לעבודה של אומנים... ומה אוכל לעוץ לך?

וסמן-הקריאה החי עומד ומתעקם לסמן השאלה, ומתפלא: אם כן עלי למות ברעב?

— לא, חלילה, אין אני נזר עליך למות ברעב — אבל מה אוכל אני להשיע? אם אתן לך נדבה קטנה — הן לא הספיק אף לימי מספר! וסמן השאלה תובע עלבנו, ואומר: אין אני מבקש מידך נדבה, כי אם עצה! המעט, כי לא עזרת לו, עוד בלי דעת פנעה בכבודו. אז תחל להצטרך... לא, לא חפצתי לפנוע בכבודך... אם תאבה לקבל מדי מסת כסף... מלזה קטנה... ואם לא... מה אוכל לעוץ... וסוף כל השאלות והבלית כל העצות היא... הפרומה.

לא תוכל אפוא לעוץ — יענך בלעג דוקר — ומה תיעץ לכל העם? אני אתר אחוז מן העם, והנני בא אליך לשאול מפיך עצה, וכבר נסתתמו מענותיך. ואתה חפץ לבאר לו: עצות לכל העם; עצות ליחיד — לא משפט אחד להן. אין מערכים ענין בענין, אך אתה חש בנפשך כי בעל דבריך אומר בלבנו: כן הם היועצים האלה! אתה בעיניו מעין אנני, מעין צבוע, אתה חש בנפשך, כי ביציאתו יאמר: אלה הם נאה דורשים ולא נאה מקיימים.

וכשיצא יפגוש את הגובה שיצא לפניו. הוא בא לגבות „קולמורא“. קולמורא זו, אשר בשלה אתה עושים סער גדול, הגה באתי לגבות אותה. הב! ואתה נכנס עמו בשאלות. טמוצא כל השאלות והתשובות יוצאת הלכה ברורה, כי הבא לגבות קולמורא — אין לו לחם לאכול.

-- אולי כשאתאמץ בעדך, אוכל להמציא לך למודים חנם, אבל לחם לאכול... זו היא שאלה קשה... אין כל קופה... ולוא גם תקצא, כבר רבו הדורשים על הנמצא מאה סונים... לי אין אף פרומה אהת למענך משל צבור... אתן לך מכיסי כמה שתמצא ידי, ולוא גם אתן לך יתר סכרי יכלתי... גם זה יהיה מצער.

והוא עומד ומהבונן אליך. אתה מצטרך, במחילה כבודך, כמעט... כגנב. רואה אתה. כי לא תוכל לקרב אל שכלו את אַמְתָּך: כי כשתמלא אף מחסוריהם של עשרה אחוזים למאה מן הפונים אליך, אז היהיה אתה לחסר לחם. הוא איננו מדבר הרבה. הוא עומד. אתה מוסיף לדבר:

צר לי מאד. הנני חפץ להושיע לך, אך לא אוכל. — וברגע ההוא אתה חש, כי זה הוא סגנון אַללענדֶרְפֶּי, ואתה מוסיף לאמר: ראה, אני אושיע לך לפי שעור יכלתי, לך ופנה אל אחרים, ואם גם הם יושיעו לך כיבלתם, אז תושע.

אך הוא לא יחפץ לפנות אל אחרים. אתה גדול בעיניו. אתה הוכחת, כי ההשכלה היא נחוצה, אתה מדבר אל העם, ועליך החובה לתת לו את אשר הוא מבקש. הוא לא יוכל להבין את דבריך, ויצא בתלונה.

מחוי נפגשו השנים האלה: גובה הרחמים וגובה ההשכלה. אתרי שיחה קצרה התודעו.

— מה אתה אומר ע"ד היועץ הזה, המטיף לרחמים?

— ומה אתה אומר ע"ד המטיף להשכלה?

— לי לא נתן רחמים — אומר האחד.

— ולי לא נתן השכלה — כמלא רעהו אחריו.

ושניהם החליטו, כי אתה רשע, אכזר, אחד בפה ואחד בלב.
הודר נא רעי, אל תמף, אל תכתוב!

.III

מוקצה כהמת מאוס.

הנני חפץ להבליג על געלהנפש. מה הרמס בעצבי? מדוע יקוה הרוק בפי? מדוע חוש-ראותי וחוש-ריחי מטאנים לשמש פה ומשתמטים מזה? תולע הב-הרגלים, פשפש מסרחת — ימה? וכי אין זאת בריה? האם יש דבר מאוס במבע — והרומי כבר אמר, כי אין דבר סגונה במבע! ואני יודע את המשל הזה, ואני שונה תמיד להלכודי: אל תהיו אסמיניסים, אל תבחלו! — רבי לא יוכל להבליג, ר' חייא מנין?

ואני סמיף לנפשי: גע בזה! מה? עוד אתה סרעיד ומתנודד? הבריה היא לחה. מעין ריר מכסה איתה. הריר הוא קל, לא קליפת מנן, אך כמו משחה, והיא קרה וחלקה. ימה בכך? יש דברים יבשים, ויש גם לחים, וזה הוא לח. „היכן כתוב“, כי אין לנגוע בדבר לח? צבע הבריה הזאת הוא מנואל-חברבר, מעין גוון עורו של הנחש המצוי ומעין טיט שכבס מעכו אותו הרגלים והפרסות. ומה בכך? אם אין צבעים כאלה בקשת, ישנם במבע. „היכן כתוב“, כי אין להביט אל צבע מנואל-חברבר? והריח? הה, חמץ הסם וכאש, מזכיר רקבון פגר ומנקר בחסם כאמיניאק. ומה? יש ריחות שונים, נעימים והפלים. „היכן כתוב“, כי אין להריח ריח כזה?

והנני מתאזר עד שני בכל כלי הנשק של שכלי. הנה אנע, הבה ארים, אשים בחיקי, אחבק בזרועותי הערומות — אך מדי אקרב, הנני קשלך הלאה, ואולם מרחוק אוכל להביט... להביט ולהבליג בכל כח על הגעול, ולהתאפק מן הפעולה הידועה של.. מחלת היס.

והנני מביט מרחוק... עבר רחוק... המון תמונות עפות, עוברות, יורדות כרצי שלג, כאותן הרצין הרחבות והקלות מאד... המון קלסתר פנים יפות ומגונות... מן החדר... מבית המדרש... ופרצוף אחד כתמודד, מתכוץ ומתפשט, כראש שפיפון שנתקע מן החור, נראה ומסתתר וחוזר ונראה, עד כי לא אוכל להפטר ממנו. העוד אזכרהו? את שמו שכחתי, אך הוא נצב לפני בכל סחי חלאתו.

היו נערים טובים ורעים, חכמים וסכלים, שוקדים ועצלם, היו גם משחיתים ושובבים, אך הוא היה מיוחד במינו... המנוול! מעשה ונער אחד קרע מאת רעהו את הפת שהביא רעהו עמו. מעשה ונגב נער אחד מאת רעהו את קסת הסופר. אך הוא לא גזל ולא נגב. למעשה הגזל דרוש כח ורהב; לנגבה היה מכשר, אך על הרוב ירא פן יחמפוהו. הוא לא היה נגב במעשה, כי אם נגב-בנפש. לפעמים נגב במקום אשר ידע שלא יחמפוהו. נפשו היתה נפש עמלף ועכבר גם יחד. עמלף לחשכה, ועכבר לכרסם, ולא כה לכרסם, כמו להוריד ריר.

עיניו היו נמויות תמיד לארץ, ששם שרש נשמתו. או היו נשואות לשמים, יען כי על חשבון השמים נקל לשקר הרבה. לנכחו לא הביט קעודו. הוא היה חסר את הנמש

הפתוחה, את הגלוי, את יושר התמימות, הנראה כמו שהיא, והמדברת כמו שהיא מרגשת. הוא היה מקופל כבצל, קליפה על קליפה. הוא היה מלא גנבה: גנב את דעת עצמו, גנב מצלחתו שבצד זה ונתן לצלחתו שבצד האחר, הוא היה מתעיב, מנוול הכל... בסתר.

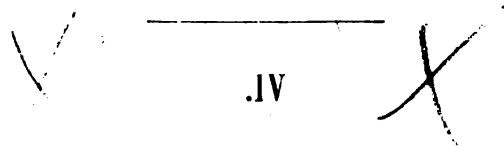
מן הנמנע היה לבטוח, כי בהנח אחד מאתנו כוס מים שהוא שותה — ויצא, וזה נשאר ואין איש אתו, לא יירק אל הכוס. או הפרחים אשר בנגה הקמנה, כשהיה עובר על פניהם ואיש לא ראה, היה רומסם, או השיב עליהם את אוירו המעופש, והיו נובלים, וגם את פרחי עלומיו שלו היה רומס — בסתר.

גנב-נעלם, בעל-תאווה-נעלם, וברבות הימים היה גם לעוכר שארו נעלם. כאשר ראיתיו כעבור שנים מספר, דני לסקור עין עליו למען הכירו איך הוא מחבל את נפשו ואת בשרו. הוא היה חסר את הכח, את האמת, לחטוא בדרך החוטאים ויחטיא את בשרו... כן היה בטוח, כי איש לא יחטפוהו... כן יכול לשער בנפשו, כי הוא מתעלל — שדים יודעים, במי בחר להתעלל בדמיונו. הלא נקל הוא לו — אף... במלכת שבא... חמף לא יחטפוהו.

אין חלקי עם הגראפולוגים — אך באחד הפסקוילים בלי-שם הכרתי את תניו ואת צעצועי הגנבה שלו. הנה מצא מין את מינו! הגנבה ההיא בעצמה... רמיסת הפרחים בסתר... הכח המדמה... הוא מתאר לו את האויב... הוא מבעיר את הבערה בקרב דמיונו, מבעיר ומכבה, מבעיר ומכבה... הוא מותיב לה ומפרק לה... מנאץ ומקלל, מקלל וכועס, וחושב כי קללותיו יכולות להזיק... וכל זה הוא עושה כמעשהו לפניו — נפש של גנבים, הנשמת שומרת נשף, מהחבאת ויוצאת, יוצאת ושבה ומתחבאת — לכל יחטפוהו.

אין זה יצר הרע כדרכו, יצר הרע של שנאה, של נקם, שיוצא פרוע, בגבורה וביופי, מקבל על עצמו אחריות מעשיו דורך בעוז, בפנים גלויים, ברהב ובעזות — אך זה יצר שפל, רָקֵב, יצר שהיה לפגור חלש וירם תולעים ויבאש — הוי מה נמאס המראה...

גם מרחוק כן הוא נראה לי, ולקריב אליו ולנתחו היטב — לא אוכל. הנני חמף להבליג על געל הנפש, אך לא אוכל. הבריות האלה מאוסן הוא מגנן. היטיבו אשר אמרו חכמים: מוקצה מחמת מאוס.

הָאָדָם-הַיְעָרִי הַחָדָשׁ.

והמלאך, המכה את העשב ואומר לו ג' ד ל, פורש את כנפיו על היער, לשמרו, לכל יעש אותו האדם כלה.

והאדם מבקיע וחורר, רוצע וחורר, נכנס בעובי הקורה, ובסדקית כמלוא פי מחם — גם על החרשה ההיא אשר עוד לא עלה עליה ברזל, לא חס. הוא גם שמה פלם כמו שאומרים המליצים „את ארחות אידו“.

והמלאך עוצרו בדרך, וירעם אל אונו את חיוז קולו: כל תשחת!

— כל מקום שאתה הולך, הבליין אוהו בעקבך, ועף כעורב-המות מצמרת גדועה אחת לחברתה, ומבשר קרץ. ממפץ רעם גרזניך ירגזו מוסדי היער, ועליו רועדים כמפחדים. הנה גדודי בעלי כנף נסים בצוחה, כמו חפצו לנמוש ארץ זו תפורד, וגרזן לא יקהה, גם בהלמו את הגזעים הקשים כחלמיש. הנה נוצץ הגרזן. הנה יוגף וגם ירד. הלך ושבר את עצי. סבכי אלה, צמת חרשה, הלך ילך הגרזן והשחית הלאה... הלאה... בחודה של עשת ברזל אתם. גמדי שחץ. משמידים עצם כל יציר וחיוו, כי האות הן יוקדת בקרבכם... אתם תולעים קצרי ימים, שביום אחד נקל לכם לסעף במערצה ענקים בני מאה — ההעליהם מעורכם על לב, כמה על השמש להאיר, על האיר לנשב הבל חם. על העבים להוריד מל ומטר, עד אשר ירד יורה גרעין הזרעון מתוך מעי האדמה, עד אשר יציץ עלה ירקרק אחד, והפרה והצמיח ועלה עד היותו לעץ כביר, לחסין-היער, והרקיע לשחקים?

היודעים אתם, כי כל עלה נרף, כל קמע זעיר מן המחשוף, מן השיפה, בנות שוח ופוטורות, שרש ופסמה, כל עץ והיער כולו אחיכם המה? בנאות סכלותכם אתם חושבים כי אחיכם אלה, אחיכם מן האדמה, מתים ורגבים המה! לא, אך אתם הייתם לחרשים, לבלי שמוע את שיחם-שינם, את סוד לחשם ושירם! הוי, השליכו את הקרדומות, והקשיבו הישב מדי העופינה רוחות דרך החורשה, שמות שמות בדומיה שלום, מרעידות ומנדנדות את ראשי העצים, כמו בשירת ערש. ויוסף המלאך ויאמר:

אתם שמעתם את קול היער ואת המולת מי הפלגים, חכמיכם ידעו שיחת דקלים ושיחת עופות — אז... אז... אך בצר-מעון, במחצלה של קנים נעשיתם תרשים. ואולם עוד אכרה לכם און, עוד תשובו תשמעו — רק קרבו הנה תמימים, מהורים, לא דחופים ומבוהלים, לא ערומים ונעקשים.

היודעים אתם את הערבים, את ערבי הקיץ, עת עצים בני מאה מתגללים, בדממה וקול, מתוך תכלת המרחב, אל כוכבי הפז אשר במרום. עת כל היער שופך שיחו, ובינות לענפים משורריו של ש"ץ-כביר זה, המשוררים העפים. העונים אחריו מקניהם? ואתם, הקמנים שבחגבי הגמדים, שולחים ידי חמס להעלות קרץ על כל אלה! לנצרים, לבלואי סחבות אתם קורעים את המעיל הירוק אשר על האדמה הזאת!

לשמי אתה שואל? את שמי יודעים כל הפרחים הצצים, השותים מל בשחר בשחר כל העשבים המתלחשים בסוד. והאזוב הדל, והאלונים הענקים, והבל האביב המשובב, ושלג-הצחר בחורף, הרועד והנוצץ בליל ירח, כגנרי בדלח על הענפים, וקרח הזוכית הסוגר בכריחו את הנהרות, וחבלילות כוכבי השחר, וברקי פלדות אשר בחיק הסערות השחורות — כלם יודעים את שמי ואת כחי, כי לי נגלו רזי האדמה, ולשומר הציבני צרי-שדי על הבל צומחת.

וישיבהו האיש — בפקחות: האתה הנך פקיד הממשלה על משמרת היערות? והמלאך צחק, עד כי רעשו כל האלונים, ויאמר: הגני פקיד אלהים, ולא כסף ענושים אשית עליך, אך חצי שדי עמדי.

והאיש חדר אל מצל החרשה לברא אותה בקרדומות, ויחטב ויחטב, ויהפוך את כל הארץ מסביב לו לקרחה גדולה אחת.
ותשם הארץ ויוהם האויר וידל האדם וילא, ויהי צנום וקלוש ומפונק, ותקץ נפשו מפני שקי הזהב ומפני החוסות והבריחים, וישב לתור לו חלקת יער לתקוע שם אהלו כבתחלה.
ובאשר הוא רואה שנים שלשה עצים הוא מצרפם למנין, ואמר זה יהיה לי כיער.
הוא יצפני בסכה.
ולאלה יקראו: מעונות קיץ.

V.

התּוֹפֶרֶת.

האב איננו, האם כבר שכבה לישן, ובשנתה היא נאנחה וגונחת, גם „התולעים הקטנים“ כבר נחו בזויות שונות בחדר הקמן. לילה. נר כהה יגיה בחדר שבפנת הנג. נערה גלמודה יושבת. היא תופרת בלי הפוגות. קובתה כפופה ולבושה סחבות, עיניה צבות וקמות בחוריהן כעין הזכוכית. אצבעותיה נעות במהירות אבטומטית. גם שפתיה נעות מעט. בקול דכמה דקה היא מלחשת זה מאה פעמים ואחת דברי שיר — או הפלה, או הלונה?

דקירות המחט מתאימות אל הנגינה, והנגינה אל מרוץ הדם אָחוזו הקדחת, הנוקף בגוף הצעיר והיגע בלא-עת. שְׁעוֹר אַחַד. והפמיש אשר בלב הקמן, תחת מפולת החזה — הולם גם הוא את החרוז.

תפרי תפרי אל החדלי, מאז הבקר ועד הנשף שבי על העבודה, תפרי אחאי ארני רקמי כסמי, ועת השנה תסגור שמורות עינים, גם אז בחלום תעשי את המלאכה, אף בבוא הקץ לא תסור הכתנת והמחט לא יעלם, המחט לא יעלם, תפרי... רי... רי. היא הופכת את גלומי הבד ועוברת בשארית כחה. שלהבת הנר הכהה מוקפת עטרה ירוקה, ובה תמונת שונות, והן מפריעות אותה. בילדותה ראתה פעם את המראה האיום בתפור הכריכים בעד אחיה הקמן שמת. גם אז כהרו לתפור, וגם אז היו כפופים על התפירה כסוה עתה. בתוך קשת העטרה מסביב לשלהבת היא רואה הנעוה ועקולים וצבעים דומים למראה ההוא. האין היא תופרת כתנת מתים? ובעד מי? אולי בעד נפשה?

היא המאן להוסיף הבט אל הקשת ההיא, אך קשתות ועגילים מעופפים לפני עיניה, ומתם יפוזו כידודים, חדים, דקים, ארוכים כשפורים, כמחטים. כל האויר מלא מחטים. הם מתפשטים ומתכוצים, מתארכים ומתקצרים. הם תופרים מעצמם.

הראש כגלגל ואור העינים מקעה; גם האצבעות כואבות מעט, אך יתר שהן כואבות הן דוממות. גם להן יש דעה! אינן חפצות לשמש. עזות! אין הן יודעות שהן אצבעות של תופרת, שעל מנת כן נבראו, על מנת כן נקבעו בידים, למען התפרנה. והעינים? גם הן קישרות קשר. לא נביט — ויהי מה! הן שכחו את חובתן.

התופרת מרימה את ידה, וכאצבעותיה המורדות היא מחככת את כבות עיניה המורדות. החבלה טובה. "שים רוח ביניהם ומשלת".

הכבות המעוכות מתרגשות רגע, וזיקים כמו מתחת שפך הדשן יוצאים מהן. אין הם קולעים לאיש, לדבר-מאומה. הכל ישנים מסביב. אין מטרה לחצים האלה, והם רזבים ושבים אל מקומם הראשון. בשובם לעמקי הנפש אינם במלים, אך מחליפים את צורתם. מהגלים אחרי כן ברמות קולות יוצאים מן הריאה הצנומה, שהשחפת כבר החלה ללחך אותה בלשון רעלה, ומן הגרון, החש פעם בפעם רגש, כמו נצבם בצבת. הנערה מתאוננת. מבקר עד ערב כמלאכתי לא אווע, ומשכרתי מה? ואומרים — כי אביב בחוץ. עין אחת רטבה, ודמעה יגיעה התגלגלה ממנה התגלגל ונפל על גלוסי הכר. אך היד טהרה למחות את עקבות הדמעה, וגפר היה, שהיד סקפדת: מי יודע אם לא ישאר אות כהם? מי יודע אם לא תאבד את חצי שכרה?

ואולם — כן מנחם הטוח המתחכם — טוב לבכות מעט. זה הוא אחד התענוגות שנמצאים חנם. ובעיקר, אין זה כמול עבודה, כל כמה שהדמעות אינן נוזלות ואינן עושות כתמים על הכר. אך בלי דמעות אין בכיה. היא מוסיפה לרקום את חוט פלפול ההקש.

אחרי רגע היא רואה, כי כל קי-התפר הוא עקים ופגום. במי האשם? באצבעות, בעינים, או בטוח הקטן שהיה טרוד במחשבות במלות על דבר הבכיה בדמעות ובלא דמעות? כל אחד מאלה אומר שאין האשם בו, כלם יחד אומרים שאין הם אשמים — אך היא, התופרת, מתקצפת עליהם.

ועוד הפעם יחל הטוח הקטן לעבוד. היא מתקצפת עליהם? ומה היא בלעדיהם? האין היא: העינים, האצבעות, המוח? סך-הכל מן העינים, האצבעות והמוח ועוד? האם מלבד אלה היא קימת לעצמה, בלי עינים, בלי אצבעות, בלי מוח? ואם כן יכולה היא לתפור גם בלעדיהם!

עוד רגע, והיא תופרת — בלי אצבעות, בלי עינים, בלי מוח — בחלום. האברים עשו קנוניא — אך לישן ולהפור בחלום הלא הוכל גם בלעדיהם.

VI.

א י ד ?

הנביאים היו אומרים: בת עמי; המשוררים אחריהם: בת עמי, בת עמי. הגני חפץ גם אני לראותך. הגידי לי, איה את ובמי את? — היהודי הזקן, החרד, הנזיר, נוסח אשכנז, נוסח ספרד, נוסח רומי, נוסח תימן — ההוא "בת עמי"? הוא לבדו, כל אחד טמינו לבדו? או היהודי הצעיר, המכול בהשכלה זו או אחרת, החדש, המהודר, המתוקן? אלף מינים, חצאי מינים, רבעי מינים. מלמדי היה סבאר לי: בת עמי — זהו הכלל, כלל ישראל, והוא מצייר בדמיון השירה ברמות אשה, בדרך המשוררים. כן אומר הצרפתי *Le France*, והוא מלכב ומחבק זו *France* בדמיונו, ומתגעגע עליה. היא הכלל שלו.

מלמדי הוא היה משביל-קימעה, עוד קודם שנודע השם „חרר מתוקן“.
לוא יהי כן: כלל ישראל! אנשים טובים, אולי תאמרו לי, איה הוא כלל ישראל,
ואיך אדבר אל כלל ישראל?

לוא פגשתי את בת עמי, אזי אמרתי לה: אהובה, נחמדה, בראתי איך את
ממה צוללת ללקק העצם שמשליכים אליך, ואיך את זוחלת תחת רגלי המשליכים אליך
את העצם; בראתי את שחור פניך, את אהבתך לזרים, בשמעי איך תמירי את שפך
שבע ביום אשדודית, אנגלית, ספרדית, צרפתית אך לא יהודית — יצרי ישיאני להוציאך
לשרפה, כבת כהן שזנתה...

אמללה, נעימה, יפה ומאוסה — השמן יודע מה לך. השמן יודע, מה לי לדבר
אליך, הלנוד לשברך, או להרים עליך קול, לשאת כאב ולהחריש?
אולי תגיד לי את: הכבר נבלו כל פרחיך ושמשך רד? הכבר נזעכו ימיך? או עוד
ידפק הלב, עוד לא מתו החושים, עוד לא נדעכו כל זיקי החיים?

ואני חולם על אדותיך, ועושה חשבון בשבילך, וכוסך עליך, ומדבר
בשמיך: כן — אני אומר — שוב תשוב אליך הנשמה המהורה העברית, שקדמה לכל
נוסחאותיך. ימס הקרח, יהך הברזל שמהם נעשו הכבלים לרוח ולבשר, וגם הבשר אשר
לחץ הברזל יחיה והרוח יחיה, והכל ישוב יפרח ינוב יצלח יגאה, ואני כבר רואה אותך
בתבנית החדשה, ועל חשבון התבנית החדשה, שבה אני רואה אותך, כבר אני רוקם על
היריעה וצר צורות, וכבר אני שומע את קולך, ומדי יאנפו בך אחרים, אני רב את
ריבך.

ו„מרייטיל“ שולח יד ומנתק את חוט דמיונותי, ואומר לי בנגון החלטה אחרונה:
בת עמך אני הוא — ודברים כאלה לא עלו על לבי.
ואלוף מתבולל מקפד את פתיל רקמתי בחודה של גזרה: המורשה, הנבחר, העומד
בראש בת עמך אני הוא — אל נא תשחת את דבריך לריק!
ועשרים ראובנים ושלושים שמעונים איש ממקומו מוחים וקובלים, ויש גם שמעפריים
בעפר: מי שמך — לא צוינו — לא עלה על דעתנו. אין כח הרשאה בשם בת עמי. אני
מוחה, אני לבדי מהימן!

ואני שדוד מה אעשה? האפן אל אנשים אשר מחוץ למחנה הזאת, אל יחיד
סגולתנו, ואך אותם אכיר כבת עמי?
השבלים הבודדות, אחד בעיר ושנים במשפחה — בעדם אנו כותבים, בשמם אנו
מדברים. ההם „בת עמי“?

אבל הלא שמענו זאת תמול וגם שלשום, מאה פעמים ואת שמענו את הדברים
המחוכמים האלה: שבלים בודדות, שבלים בודדות.
לא! לא השבלים הבודדות הן סמל סכלל עמי. בואו ואנלה לכם את הסוד. הנני
עושה את מרייטיל ואת אלוף מתבולל ועשרים ראובנים ושלושים שמעונים — המצית את.
אם יאבו או ימאנו הנני עושה אותם סינמזה. ומה אני חמר, אם אין מרייטיל היחיד מכיר
את עצמו בצרוף הזה.

יש משל ע"ד מספרים שבחשבון-חבור שחלקי על סך-הכל. כל אחד מדם מען אני
שלשה, אני שבעה, אני שלשה עשר — אבל את המספר הכולל מאהים וחמשים וחמשה
לא שמעתי, ואין אני מכיר את עצמי במספר הכולל הזה, שנבלעתי בו.

המשגיחים במחאות כאלה?
והנני חושב, כי מצאתיך, בת עמי, בחדרי נפשי.

VII.

תּוֹרַת אֱלֻמְנָה.

... ואמר לי הנבאי ששמע מפיו שלימ"א ששמע מאביו זי"ע ואביו מרבו עד הבעל שם" וצוקללה"ה, שפ"א ישב בעל שם ותהה, ומרוד במחשבות היה, וזה היה בשבת אחרי הסעודה הראשונה, וחברה מקורבים אוכלי השלחן היו מקיפים אותו, והיו שם סן הגדולים שבמעמד, וכל אחד ואחד היה מאזין ומקשיב לכל דבור שיצא מפיו ז"ל, והיה להם נחת רוח מכל מלה ומלה כמו מהשיר שהיו הלויים אומרים, והיו ממש שותים את ההשפעה ונהנים מהתפשטות החסדים, ופתאים קפץ הוא ז"ל וחבט על השלחן בכח עצום, ופניו נתלהבו כחמה, וחרוה של גן עדן ושכינה היתה שורה עליהם, וכשראו זאת בני החברה, סיד היו יודעים שדבר גדול נעשה וכל העולם נתמלא בושם, והוא דל סגר את עיניו והמה את ראשו מעט לאחוריו ואמר אל העולם: „עכשיו שמעו!“, ומסתמא שתק העולם ביראה וברעדה, וכ"א היה משים אזנו כאפרכסה, ואז פתח הוא ז"ל ואמר: תמן, סמוך לנהר. בקרן זיית, לא ברחוק מקים מכאן דרה אלמנה עניה עם אחותה, ויש לה בן יחיד, והוא ממש החיים והנשמה שלה, ונעשה בר מצוה. והוא בחור יקר ונפלא, והשונאים של האלמנה מתקנאים בה בשבילו, ועניה זו אע"פ שהיא ברחקות לא היתה לה צער, בשביל נחת גדולה שיש לה מבנה.

ובשבת העבר התחיל התינוק להרגיש יסורין, ופגעה בו מחלה ר"ל שאיננה פוסקת, וסופה עפ"י רוב, לא עליכם, למיתה, ונצטערה האלמנה צער גדול וישבה יומם ולילה סמוך למטתו של בנה, ולא היתה אוכלת ולא היתה ישנה, אלא מטפלת ושומרת את הבן יחיד בכל רגע ורגע ביגיעות גדולות, ושופכת דמעות כמים, ועושה כל מיני רפואות ופגולות, והתינוק היה הולך וחולה ומסוכן, והצער של האלמנה אין לשער, בצערה של אם רחמניה על יחידה, וכשבאו מים עד נפש הלכה האלמנה להתפלל לרבש"ע, ורצה לבית הכנסת הסמוך ופתחה בכח דלתי הארון והתפללה בדמעות שלישי ובצעקות ובתחנונים ושמע לה הקב"ה ונסתכל בצערה וריחם עליה, והנשמה של הבן יחיד שהיתה גוססת כנר קמן שנשרף חזרה, והבן יחיד פתח את עיניו ובקש שיתנו לו מים.

ובקפיצה אחת רצה הרודה אל האלמנה ואמרה לה: הוא חי, יענקילי, הנשמה שלך, הוא קם תחית המתים, בקש מים לשתות ונתתי לו, והאלמנה נודעוזה מפחד ומשמחה בבת אחת, ומחשבות הרבה עלו במוחה, מחשבות של הודאה וברכה, אבל מה שהיה בלבה לא יכלה לדבר בלשונה, ועכ"ז באו המחשבות לידי דבור, וכן נתנה האלמנה הודאה לרבש"ע בעד הכתנה שנתן לה:

רבש"ע, איזה נמול אשלם לך, בעד הרפואה של בני החולה? אברכך באריכות ימים? ואתה חי לעולם! באין שיעור! אברכך בעשירות ואוצרות ממון? כל העולם שלך! מה אברכך מה שאין לך עדיין? וכשלא אשלם לך כלום, יהיה עלי למשא ולחוב!

ע"כ, שמע רבש"ע, כמו שגדול הנחת והשמחה שלי עכשיו שעשית לי בבני, כל כך נחת ושמחה אני מברכת אותך שיהיה לך מכל בניך!
וכשנשמעה הודאה זו נעשה רעש של שמחה בשבעה רקיעים, ואומרים שם, שהומר של השרפים היא בחינה תחתונה לבני דרגא של הודאה זו. כך נתקבלה הודת אלמנה.

VIII.

פי יגע התרמיש בצנור.

אם נשים בקף האחת את יוסיל אינמרים, ובקף השניה את כל אהבי הבצע והקמצנים שבעולם, הוא יכריע את כלם. והמעט כי לא קם כמהו פלי בחיים, גם בדמיון לא נברא כערכו. אין להמשיל אליו ולהחבירה כל סמל פלי אשר בין ברואי הספרות החוזה. אין אני זוכר את כל הפרצופים שבספורינו — געל של מאפו, ואולי עוד אחדים, אך זוכר אני היטב את הרפנון של סוליר, את המלוה-ברבית נאבסק של באלזאק, וכי מכם איננו יודע את שילוק, אשר עד עתה נפשו מתגלגלת במאמרים, שמטפלים ביחסו: מנא ליה לשקספיר, ומדוע לא עשהו גוי כי אם ישראל — גם שילוק זה עם הרפנון ועם נאבסק יחד, כשנציגם לעמית יוסיל אינמרים יהיו בעינינו כמפורים וקרגים, כבנים ההם, שהאבות רכשו בעדם, והם מכובדים. מעולם לא נראתה בריה נבהלה להן כזאת תחת כפת הרקיע; מעולם לא התערב הבל נשימת יציר נמאם כזה באויר נשימתם של בני אדם.

אומרים: ינעתי ומצאתי האמין. אבל — ינעתי! יגיעה כזאת למצוא דוגמת יוסיל אינמרים דורשת גבורת כהם של יהודה ושל שמשון הגבור יחד. ויעקב אבינו, לוא פנע ב"איש" כזה להאבק עמו וישר לו — לא כף ירך אחת נקעה בו.

הנסיון להתאפק מהקאה בשעת עמידה והתבוננות אל שלימות-שבמאום, אל כעור שבכעור כזה, היה למעלה גם מכחו של הצייר בענוא לאבר, אשר, כנודע, אהב לצייר רק את המכוער. מאושר, מפיץ צחנה ומיושב — ופיללא, שמת, כי אכלוהו הכנים. לוא היתה יכלת להעמיד איש במחיצתו, או — אולי את זה, שמספרים עליו בשיחתן של ברות, כי חי שש ותשעים שנה, ומעודו לא רחץ במים אף פעם אחת.

מדוי נראה יוסיל אינמרים ברחוב, באחת הערים, "יציאתו לאור" היתה פגיעה נסה, כמעט חבלה לעין ולחוש הריח. אך ראוהו הבריות, כמה שהעין יכולה לצפות מרחוק, היו נמלטים על נפשם איש איש אל המקלט הסמוך יתר!... הכלבים. כשהריחו אותו. נמלטו, וזנביהם סרוחים למטה — רק סוסי הכלבו, האמניבוס, היו מושכים אותו, עם הרבים. הם היו בעלי החיים היחידים, מממלכת החי, שנכנסו עמו ביחס רחוק. האמללים!

רוכלי הסחבות המזוהמים שבמזוהמים, שהיו לפנים ברחוב וואלאווא בווארשא, לא היו חפצים לנגוע בידם, לוא גם הושימו להם בצבת של כסף, את הבגד המסורבל, שבו היה מכסה, זה כמה עשירות שנים, את גופו השלדי, נוף של ששים שנה. מוצא

הבגד היה מתקופה הסכוכה למלחמת קרים, מאיזה מין נאנקי, שהאמה היתה נמכרת כחצי זוו. עתה, סנומר בכתמים פספסים, ממולא זעה, מדושן ומפומס בכל מיני שמנונית של דורות — החלט החליטו על אדותיו החנונים, שנקל היה להעמידו, שיחזיק תבניתו לעצמו, כתבנית המגנים, שהיו הפרשים והאבירים בימי הבינים נושאים קמךם, והם נתונים לראוה עד היום בבתי המשכית.

לא נודע מאיזו ארץ-מאפליה נשא עמו אבלות שחורה תמיד על צפרניו. רצוני לתאר את ידיו: הכפים היו עקומות ודומות יתר לפרסות עוף דורס מאשר לכפי אדם, על הרוב היו נטויות להסגר, גם היו מכוסות תלתולים, עקבות צרעה, או בהרות דק-מחספס — אך לא אוסיף לתאר. הנני בטוח, כי גם העוסקים בחכמת היד, החירומאנטים, האוה בים לחקור תוי שרמוטי כל יד, בלי רגש געול, היו נרתעים לאחוריהם... בקיץ ובחורף היה טומן את כפיו באיזה מין נעלי עור רחבים, שמוצאם בלי ספק גם כן מתקופה שקדם מלחמת קרים, או סמוך לה, ונקנו גם אז מידי חנוני של ישנות.

אימרים, כי הציר מיטאנס התעצב מאד, כי לא יכול לתאר על היריעה ככל רצונו והרגשהו את הצער הבוער והעמוק של אגמכנון, שבאגדת היונים, מה עשה — הציגהו על היריעה, מליט פניו בכנף אדרתו. ושאלה היא, אם ליאופולד הורוויץ, לוא נזקק לתאר ארכיטפוס של מגונה זה, לא היה אנוס להשתמם גם הוא על ידי כסוי.

בדמות פניו נראה מעין דמות עכבר, מעין עיט, מעין נחש, מעין דג הקלשון ומעין צב. ביחוד, העינים, היו נוראות בבבותיהן של ירוק נמס, שנתשמשש גונו הראשון, שוקעות בריר הקרוש והמעוגל, המתולע הוטי דם סימק. כשהתבוננו בכם העינים האלה מהוך עמק מערותיהן, חשתם בלבכם, כאלו נפלתם כרנע לתוך באר שחת!

יוסיל אינמרס נר — אחת היא אי זה שם העיר — בקרן זיית שבחצר דחוקה וצפופה, מקופלת ומטונה בתוך עקולים של מבאות אפלות, מקום שם גרו חנונים רבים ומשרתים שונים והמון עם „מסופק" מאד — בדירה צרה ונסתרה ומתעלמת מן העין. לא נודע ברור העשיר הוא, או עני. יש שאמרו, כי לו אלפים ורבבות, ויש שאמרו, שהוא מקבל נדבות, ויש שסימו, כר' חסדא „הלכך אמרינן לתרוייהו".

לפעמים, בין השמשות, או השכב בבקר, ראו השכנים נשים חנוניות נכנסות אליו, או חנונים דלים, והיה סוגר אחריהם הדלת — ולפעמים נשמעו משם בכיות וגניחות וקללות.

וכששאלו את יוסיל אינמרס בשביל מה אורחים אלה משכימים ומעריבים, היה משיב בצחוק, — שעקם את שפתיו וגלה את שגניו החדות והשחורות, — כי האורחים האלה מביאים לו את הרבית.

ולא כחש אותו זקן אשמאי, שהרבית שמשלמים לו היא לערך שלשים וארבעים למאה — לחודש!... כי הוא היה מלוח ברכית, יוסיל אינמרס שלנו! — הנורא, האבור, הערום שבמלואים שהיו, שהיום ושיהיו על כדור הארץ.

פצועיו ומעיניו לא נועזו מעולם להתאונן. לא נשמע מעולם כי יבוא איש בקובלנא על יוסיל אינמרס. כל באיו לא ישובון! כיון שנפלו ליד יוסיל אינמרס שוב אין להם על מה להתאונן. הוא ידע להקיף את ה„עולם" שלו שבכה של גדרים וגדרים לגדרים. הוא היה עובד עבודתו בין הקמנים, בין העניים, שמוכרים סחורה באיצמבאות בשוק, אי שמחזרים על הפתחים וסחורה בידם, ובין הנשים המוכרות פירות. וליוסיל אינמרס היה בן.

כן, זה כשלושים שנה, בעת אשר אינמרס לא היה עוד סמל שלימות הכעור של גוף ונפש, כמו שנעשה ברבות הימים, נשא אשה ויפרה את רחמה — ותמת אחרי לדתה לו בן, ויקרא את שמו מיכאל.

ההיתה מיתה זו המולד או נקודת המוצא ל"התפתחותו" של יוסיל אינמרס כהבניתו עתה, החוללה בו האברה ההיא את צמאון השאול, את תיפת התאוה לכסף, שעשתה קהה וערל לכל דבר, זולתי כסף? אין איש יודע!

אם כה ואם כה מיכאל האמלל לא ידע מעורו מעם פנוק אב, לא נהנה מעורו הנאת בן יחיד. הוא גדל באויר מלא עפוש זהם, רשע ובצע. והטנפת לא מנפתהו. נפש הילד היתה סוגרת ומסוגרת כנביע הַיָּרֵד בלילה. במצוות, שנקנות חנם, היה יוסיל אינמרס מקפיד מפני המנהג, או בשביל השכר לעתיד. והנער גדל מאליו, והכל נעשה אחרי כן מאליו. בן שש או שבע הובא ל"הלמוד תורה". כן טובאים הנערים מן הרחוב ההיא, מן החצר ההיא. הוא למד להתפלל. הוא היה נער עצוב ובעל מחשבות. או אך הנצו המחשבות בלבו, או אך עבים היו, שמהם עתידים נמפים ברורים לדרת.

וכל גלגולי הנער מן הוא והלאה נעשו כמו מאליהם. יוסיל אינמרס לא יגע, שיקובל הנער לבית למוד האומניות. הוא קובל שמה, למד זמן מה, נכנס לאומן, יצא, שוב נכנס לבית למוד המלאכה לאומנות אחרת. הוא הצליח, לא נודע באיזה נס, ללמוד מעט קרוא וכתוב.

בן חמש עשרה עוד לא ידע, בלתי אם מפי השמועה, כי יש יערות, שדות. גן עדן של מעלה ושדה שמחויץ לעיר היו לו מושג מעורב אחד. הכניסה לגן שבעיר היתה לו הנאה גדורה. הכנס לא הכניסו שמה את הלבושים קרעים, בלתי אם בחרף, כשאין טיילים. נמיעות הרבה יחד, במעמד הגון, בצורה נאותה שעושה רשם, ראה בפעם הראשונה כשהלך עם אביו בחדש אלול על קבר אמו שבשדה הקברות בעיר ההיא. שדה הקברות שבעיר ההיא, במקרה, הוא מסודר בנמיעותיו. לאביו בא, במקרה, מעין רגש-אדם, שעוררהו ללכת עמו פעם לבית הקברות. גחלים חתה יוסיל אינמרס על ראשו. כי מיכאל שהיה תפוש ברוב שרעפיו גם עד אז, החל כאז והלאה להוסיף לחשוב... איזה כח ממיר משכהו אל הירוק, אל הרענן, אל הצומח. בחדר האפל והבאשה חלם על דבר אור וריח, על דבר ירקרק האחו וספיר העפאים. ובבית למוד האומניות למד גם מעט חרמ ורשם.

ויהי בכל פעם אשר לא היה אביו בחדר, נסה לתפוש את התמונות הפורחות ברמיונו ולתת להן מראה. ויחל לתאר עצים ובתים קמנים ומי נהר לפני אדם, ויעש בסוד ובדומיה, ויברא ויחרב, ויצייר ויקרע, ולפעמים גם נגז באחד המחבואים הסתר ונגז את יצירי כפיו.

ויהי היום ויוסיל אינמרס בא כחהף ויבדוק בכדקים בדק וחפש אחד השמות, וימצא את ציורי בנו ויחרד בשימו עין עליהם!... כן מבלה הזולל והסובא את עתו! הוא מתענג, תחת אשר עליו לעבוד!... ומה אלה הצעצועים, הצורות, הקיים, השרטוטים, הכתמים?

לא, הוא, יוסיל אינמרס, לא יוסף להאכיל, להלביש ולהנעיל יושב במל, משתעשע, מאבד זמן, מצחק, שומה, מצייר... הוא! — בלי הקדמות ארוכות נער עריו ללכת ולתור! לו לחם — וידיו כסולקות היבנו. אין זה עסק למפל בבן כזה — לא עולם הזה ולא עולם הבא! מצייר!

זה היה גמ-הפטורין. אומרים, כי גם טכה בדופן בחשאי נלוותה לו.
הימים הראשונים אחרי פרידה מלבבת זו שנפרד מאת אביו קשים היו לצעיר
הוא ספר לי אחרי כן, כי למען החיות את נפשו, היה מחליף את אומנותיו פעמים
רבית. הוא היה שליח להביא מכתבים מבי הרואר לסוחר אחד בקצה העיר, ועזר
למשרת בחנות, והרבה פעמים לן בבית המלון לעניים. לקץ מצא משמרת קמנה בבית
צובע. לצובע היו ענינים עם ציירים, ואחרי סבובים והקפות מצא מיכאל נתיבותיו אז
צייר הגון. שהחל לעסוק עמו.

ובבנו של יוסיל אינמרס קננה נפש גדולה מעולם היופי.
הוא לא היה מן הלומדים את מלאכת הציור, בשביל שאינם חפצים ללמוד
מלאכה אחרת, או בשביל שבר, או בשביל שיוכלו לגדל בלורית כמנהג הציירים ולנהוג
הירות ולהתפאר שהם אמנים. מיכאל נולד צייר. הוא היה צייר, כמו שאדם הוא יפה
או ככוער, לבן או שחור; לו היתה עין, כמו שיש לאיש עין תכלת או עין אמוצה.
די היה לסקור סקירה אחת על פני שרבוטיו, למען ראות, כי גורה קדומה נגזרה עליו
להיות צייר, ודבר מוכרח היה, שהמכשולים, שעצרוהו בדרך, ישברו, ימגרו.

אך הדרך העולה לפסגת האומנות נוראה היא בהדרגה. כל התלמידים עולים
בהר הזה איש וצקלוננו על שכמו, איש אל עבר פניו ילכו אף כי לא עד מרום קץ אחד
יגיעו כלם — והוא לא תלמיד ולא רך, וכבר פתח הכסדר, ויאחר מן המועד לבקר בבית
הספר עם הנערים אשר זו ראשית דרכם, ועליו להביא בנפשו לחמו, והיה לו כבר זאה.
משרת מחמדים ומשוש חלד, כי יכול לתאר ולהשתכר, אף כי כהה בו מורחו, כי עז
לו ללמוד, וגם עליו להוזהר לבל ישחית כחו ולבל יפור את שביבי כשרונו לכל רוח, אך
אסף יאספם לנקודה מלמשת אחת. ואולם הן לא יכול המזהיר לתת לו גם כסף כאשר נרן
לו תורה, כי גם הוא היה אך צייר חי על ככתולו, ואם פרס לפעמים מלחמו לחניכו אה.
מסת נפשו ונפש ביתו גרע.

ובכל זאת הלך מיכאל מחיל אל חיל, וכעשיר רב אוצרות אשר גם אם יפוד ויבלה
הרבה עוד לא יוצג כלי ריק, כן היה מקורו ברוך ומעינו כתגבר, ואת חוסר ההכנה
הסדורה והמקדנת השלים בנפש שהיתה בו, נפש מפיקה יופי, ושופכת את היופי אשר
בה על פני היריעות:

ודבר לא היה לבן הנדח עם אביו האכזר, ומדי העלה על לבו את זכר כל המעמד
הזה, והעסקים הנעשים בו, סבר בשרו מנועל נפש.

ומיכאל אהב עלמה אחת, ועיניה כעין הברקת, מתחת לתלתלי זהב צהוב. היא
היתה העלמה הראשונה אשר תאר, והיא משלה בכל ציוריו, הופיעה, נשקפה, מכל
מקום ששם בנות החן. וכי תאר מלאך, או ישית לה כנפים, והיא — מלאך.

וישא מיכאל את העלמה לאשה, והלד לו בן, ומיכאל או כבן שלשים. והוא כבר
לא היה ממל למשא על איש מן האפומרופסים הרבים ועל איש מן היועצים והמורים,
ויהי צייר בית, וימשח צבעים ויעש סקקה על הקיר, והמבינים אשר ראו את מלאכתו,
היו שונים ומשלשים: חבל, חבל! זה עתה מאת המבע לתאר תמונות ולא קירות בית,
תחת אשר רבים הם ציירי התמונות שעתה לתאר ולפנות קירות.

אך גם תמונות תאר, גם העתקת תמונות העתיק. הכל עשה למען החיות את
גפשו ואת ביתו.

או יבוא המות. הקפיצה בספור הקמן הזה פתאום אל המות, קפיצה מילודראמטית

לא תיטב בעיני הסבקר המפונק. גם בעיני לא טובה היא. עלי היה לאמת את הדבר. לחייבו שיבוא, ולא — בלי ברכה, בלי נטילה ידים, פתאום מהפכת סדום ועמורה! אבל כן הם לפעמים הסדרים. על כל פנים, כן היו הסדרים במאורע הזה, שאני מספר. הרעב שהיה מיכאל סובל שנים רבות בא לקחת את מרפו ולגבות את חשבנו הישן — או איך הבנה למות בלא עת היתה צפונה בתוך האיש הצעיר הזה, כי גם אמו מתה בלא עת — מי יודע!

רוזן — הפנים הולכים ודלים — דיגנוזה גמורה וברורה אין — ואין גם נפקא מינה גדולה — ירחים אחדים הלך ונמשך הדבר — הורע, הוקל, הורע, הוקל — סכנה ברובה, סכנה עברה, לקץ רוח הרבה, הטבה גדולה — וימת. במשך המחלה נאכל המעט שקמץ מיכאל. אך תמונות רבות נותרו, ואנחנו אכרנו להגרילן בינינו, והיתה הבואת הכסף בעד האלמנה והיתום.

וכבר שכחנו, כי ישנו זקן אחד ושמו יוסיל אינטרס, והאלמנה הצעירה גם ראה לא ראתהו. גם את דבר מות בנו לא ידע, או לא אבה לדעת. אומרים, כי הוא חשן ל"גוי".

אחד בעלי חובותיו ספר לו, כי בנו מת, ונשארו תמונות, והתמונות הן שוות כסף. הצעצועים, הצורות, הקיים, הכתמים — הם שווים כסף — אלה „דבורים אחרים“! ואו דרש מאת כלתו להוציא אליו את תמונות בנו יחידו. ביגיעות, בתחנונים, אך עוד יתר — באזהרות ובנערות פטרנו אותו בתמונות אחרות. לקח לקח וילך. להכנסה כזאת לא קוה מעודו...

IX.

מָצָא מִין אֶת מִינוֹ.

לא אדע איך מצאו איש את אחיו בעיר הגדולה ההיא. המשך משך אותם כח-הגבור מעמק חגי המטרפולין? או אל כביר דלה דלה את הנמפים הבורדים האלה מזום לא-הפוגות של ים-האדם? גם הם לא ידעו איך נפגשו — אך ראה ראו איש את רעהו, ואז החלו להקבץ יחד. הם קרבו, נאחו, הסתבכו יחד כעדר צאן. וילכו יחד. והם לא הסכימו להתהלך יחד יום יום, ונהפוך הוא, איש איש אל עבר פניו ילך. חלף הרבר המאחו אותם. כבדה היתה הירושה לכתפותיהם, וימישוה מעל הצואר. אין הם יונקים עוד משדי האם האחת את לענת המרה ואת צוף התקוה. נפזרו. והיום יום התשיעי לירח, אשר לו יקראו היהודים: תשרי — לפנות היום. צבתות לא-נראות לעין תפשו אותם. אך הלך לא ילכו לעשות כדת היום — ליהודים. הם כי לא רהוביר! מן הדומיה ומן הליל הבודד הסובב אותם הניחו — לא אדע לאיזו מטרה. די — כי נמצאו יחד.

וילכו. — הערב הוסיף לנמות את צלליו הארוכים; השומרים החלו להרליק את פנסו

הרחבות. טסביב עוד לא חדל שאון המסחר, והם מהלכים יחד. עולם מיוחד בקרב
עולם אחר.
לבית התפלה לא ילכו — לא יתכן! הם חפצים. על כל פנים, להיות יחד. לא, לא
זאת המלה! הם „חפצים“? לא! הם מוכרחים. דבר מה דוחק אותם, דבר שאין
לעמוד בפניו.
בלי שאלות ותשובות, כנהוגים בידי כח ממיר, שמצביא את מחניהם, הם הולכים..
לבית המשתה. שם הם מבקשים בעדם חדר מרווח.
המלצר שואל מה הם מוזינים. לצאת ידי החובה, איש איש מהם מזמין דבר-מה.
אז יחלו לדבר. וידברו בקול גדול מאד וברגש — על מחיר התבואות, על המניות
של חברת מסחר זו ואחרת, על שמיטות הכספים האחרונות.
הקול לא היה קול מבעי. בקול רם כזה לא ידובר על מחיר התבואות ועל התקנה
האחרונה של בתי השלחנים. גם את ידיהם נופפו הנה והנה כמריבים. ובאמת נגעו
הדברים אל לבם — לא יתר מן השאלה על דבר השלג אשר נפל בחרף העבר.
נראה היה, כי בצעקות האלה, בהתרגשות סעשה ומלאכותית זאת, הם חפצים
לשחק דבר-מה, שצועק מקירות לבם. הם יראים, או בושים איש בפני אחיו לדבר את
אשר הם חפצים לדבר.
ואצל פנת השלחן ישב אחד מבני החבורה, פניו חורים, מצחו גבוהה, מצח איש
חושב ומרגיש, עיניו שחורות ונוצצות. הוא לא השתתף בוכוחים הרועשים האלה. הוא
השמיע בלחש, בהברת-החטם, נגינה אחת — לא לזולתו, כי אם לנפשו.
נגינה עצובה כנגיחה, ומתוקה כתקוה.
הוא היה בחבורה הזאת כמו צליכה של המות.
ולחש הנגינה הלך הלך והתפשט מסביב, ויתערב בקולות המריבים על מחיר
התבואות ועל התקנה האחרונה של בתי השלחנים, ויש אשר בני החבורה מימין ומשמאל
שקרו אליו עין, וירימו קולם.
אך הנגינה לא קמה לרממה, ותבנית האיש בעל הפנים החורים והמצח הגבוהה
הענינים השחורות היושב אל פנת השלחן לא זזה ממקומה, וכעבור רנעי מספר, החלו
הברות הנגינה להשמע יתר ויתר בנגינת הדברים אשר דברו בני החבורה בקול רם, היא
נצחה!
והשמץ כבדלח נל, והתפרץ מתוך מסגר סלעי הלבבות, ותתאונן כבכי ילד, ותרעש
בלהקת מלאכים לבנים משיקים בכנפיהם.
ובלי אשר ידעו זאת — פצחו כל בני החבורה את נגינת „כל נדרי“.

X.

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

לא יכולתי להבריעו בכל צבא מופתי: כן! יש דבר-מה מיוחד לבני עמנו — תודה

בפה מלא — אבל גם לכל עם אחר יש דבר מיוחד, וסוף כל היחידים האלה להיות לאגודה אחת.

— אך הרכבה וכלאים משחיתים את המינים — הוכחתי. והוא העמיק: המינים? אבל גם הם מתפרדים והולכים, מסתעפים והולכים. ואין לדבר סוף! ואני אמרתי לו: חלילה לשים גדר. אם מין אחד יפרד לשנים, לשלשה, לארבעה — יפרד, ואל נערב את טבעו!

אך הוא ענני: הנח את תורת המינים. בכל מין יש עידית, בינונית וזבורית. העידיות שבמינים שונים יכולות להשתתף. קח, למשל, [את השפות] למאי נפקא מינה? השפות הן רק אמצעים, לבושים, כלים לרעיונות. העיקר, שיהיו רעיונות, ולא שילבשו בלבוש זה, או באחר. רעיונות יש טובים ורעים. כל המביא אל הטוב, אל הרעת, במין זה או במין אחר — הוא טוב.

השיחה הזאת היתה בגן ישן. עברנו דרך שדרה של אלונים ענקים. פה ושם הלבינו אקיקאות ותפיצנה ריח מתוק, העונה. היתה עונת הפריחה. על כל צעד קלחים להים. השקת היתה גבוהה מאד. השברה היתה כמעט חשכה מרוב צל. היו שם עצים שונים: שמות, לבנות, פה ושם גם הקרות.

העירותי את און רעי, כי השער הכותש, ענפי העצים המעורבים למעלה, הם סכך נפלא מאד, מעין הקרה... בידי שמים.

והוא נפל על מציאה זו, ויאמר: ראה, הגה המינים שלך, שאתה מנין על מהרתם! הראשים מתערבים תמיד ועולים לסכך אחד. כל הדתות, כל השפות, כל מעמי לאום — במטרותיהן, במרום קצן, או כמו שאומרים: בכסקנא האחרונה מתחברים יחד. אל מה שואפים כלם? אל תקון הרעות והמדות!

— בלי כל ספק — השיבותיו — קץ הדתות — השלום, קץ תורות המוסר — יושר הלבבות, קץ השפות והלמודים — החכמה, לכל בני האדם. מעודי לא הגה לבי מטרת אחרת. מעודי לא חדלה ההרמוניה הזאת להיות משאה נפשי.

הוא השתומם. כה מהר השלכתי את כלי נשקי מידי, כה מהר שניתי את דעתי! כמעט חש, כי הנצחון מהר לבוא, ואל יתהלל חונגר כמפתח.

הוספנו להתהלך — תפושם במחשבות. הוא לא נזר, ובעת אשר עיניו היו נשואות למרום התנפפו רגליו על נבנונים שהיו אצל שרשי אלון אחד. בחסדה הביט אל סכך הענפים הגבוהים המתחברים יחד. אחותי בימינו — לכל יפול.

אז נבוכ מעט. כה יפה הסכך המתחבר, וכמעט שכחתי כי יש שרשים.

ואני אמרתי לו: זאת היא כל שגיאתך, רעי! גם אני מסכים, שהסכך העליון יתחבר, אבל לכל אלון דרוש שרש וקרקע כל שהוא. בצמחם, בעלוחם למעלה, אז תתחברנה גולות הכותרת. במטרות הגבוהות שבגבוהות המפלגות הגבוהות שבגבוהות בכל עם תפגשנה, אך עקור נא אחד האלונים משרשיו, חתור תחתיו — אם תשתתף עמרתו גם היא בסכך הנהדר הזה.

הגענו עד לבנה אחת, שעמדה פחוסתא הריצתא בקומת נבהה הישרה, ומחמידה הירוקיב-תמיד היו תלויים על ראשינו.

— הפוך אותה לעץ אגוז — אמרתי אל רעי — כי אולי יפה האגוז מן הלבנה.

— שכלול=עלמא הוא בחליפותיו ובמיניו הרבים — ענני כנכנע, ויוסף להביט על השרשים.

או הגיע לי התור לשאת עיני אל הסכך, ואומר אליו: אבל גבהות לבנה זו לוקחת חבל נגם היא בסכך הגבוה, יען כי גידולה מן הקרקע. בזכות זה היא עולה לשמים ומשתהפת גם בספירה עליונה של עולם הצמחים. לא אנכי נצחתי את רעי, אך כקרה התנגף רגלו על אחד השרשים נצחתי.

XI.

«תורותי על רבי»

הוא לא היה תומך יתדותיו בפסוקים, אך עשה פסוקים — משלו. תוצאות חקירותיו וגסונות חייו נכללו באמרים קצרים.

הוא היה אומר: הוי, לוא יכלו המתים לדבר!... אולי הם מדברים, אבל אין אנו שומעים אותם.

— לקפוץ לתוך המים — זה הוא לפעמים מעשה נבור. אבל לקפוץ לתוך הרפש — לא ולא!

— יש צבעים שונים של אבלות לעמים רבים. לנו הצבע השחור הוא אבלות; לחיני — הצהוב. עפ"י הדין חייב האבל קריעה, אך החכם מתאבל בלבבו.

— מי שאיננו יכול למצוא לו מקום בתבל, בורח ונמלט לתוך נפשו.

— יש — אומרים — איזה כשוף, שבכחו יכולים להוריד כוכבים משמים לארץ. אבל אין הם יודעים, כי הכוכב הנופל — כבר איננו כוכב, יען כי — חדל להאיר.

— החפץ להגיע עד לשמים, כוכב דרוש לו שם, כי איך ימצא דרך בתוך עבי התכלת? — ראשית חובה ללמוד להביט למרום: להרגיש את הגעגועים לרום.

— האשה איננה יכולה לסבול את קרירות הלכ. היא איננה קופאת בקרבת הציור הצפוני. שם גדול כח סבלה מכח סבלו של איש, אבל במצאה קרירות-לב, היא מרגישהה חיש קל ונפגעת ממנה יתר מן האיש.

— איזהו סוס טוב? הדומה אל האשה המוכה: אם יוכל, מאמונה לרוכבו להמנע מאכילה, משתיה, משינה, ולשאת אותו, כשהוא פצוע, משרדה המלחמה, בשארית הכח שיש בו.

— המשפט והכח ששפיעים — בהא כולא עלמא לא פליגי — השפעה חזקה על העלם, ובכל זאת רגש המוסר הוא וגם יהיה המיד המשגב החזק מכל חזק בעד האדם.

— האשה המנוהצת, שאומרים עליה שאין בה נשמה, היא כמו פרח — אשר אם אך יבול מעמ, יצא לבית הדשן. הריח חלף, ועקבותיו לא נודעו.

— החי בעד ההוה, מתוך כך הוא חי גם בעד העתיד.

— האשה היקרה ביקרות היא זו, אשר לנכח האויב היא קמה כאיש, ולנכח אהובה היא אשה כדבעי.

— מי שמקבל היום מנה בעבור עשותו את חיבתו, היה בטוח בו, כי סחר יקבל

Generated for Joseph Galron (The Ohio State University) on 2014-02-16 01:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uc1.b3084996 Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

מאנים למען יעשה כל אשר ידרשו ממנו, ומחרתים — גם את נפשו ימכור לך בעד ארבע מאות.

— אומרים, כי הזהב כלי-יוכל, אבל כמה אהבה יש לקנות בעדו? מראה מזויף וכוזב של אהבה, תאיה מסיתה וזיללה תשיג, אבל אהבה נאמנה, שמביאה אושר ונתת — מאן דבר שמה?

— האם העוני הוא חרפה כה גדולה, כי הלא חזון נפרץ הוא, שבני אדם מתחבאים עמו, או מתעלמים מעיני חבריהם, כשנתרדלו מנכסיהם, ונוהרים מפגוש את ידידיהם מאז, ומתיראים לראותם, לפגשם, כאלו ידעו בנפשם, כי העו לעשות. יש לשער, שבני אדם שמרגישים כן, מוקירים מכל יקר את הזהב וחושבים אותו לכבוד גדול מכל כבוד ולחשיבות גבוהה מכל חשיבות. אני, כשאני הולך לשוק להתערב עם הבריות, אין גם תרהור קל מתעורר בלבי, אם בני אדם שאני מתקרב אליהם, הם עשירים או עניים, כי דבר אין לי אל כיסם. אולי הייתי מהרהר בשאלה זו, אלו רציתי לקנות מהם דבר, או למכור להם דבר.

— העוקץ היותר חד שיוכל לפגוע באדם מאת האלהים, הוא כשנותן אותו לזכות בגורל. הרי זה כאלו אמר לו: חמור! לא יכולתי להצליח את דרכך בשום אופן אחר, כי אין אתה חרוץ, שתשהכר כהונן, ואין אתה נלבב שתוכל ללכוד, ואין אתה פקח שתוכל להבנות מעבודת אחרים ע"י עצה ישרה... ע"כ אל נא ישחק בגורלות מי שאיננו רואה את עצמו כבעל מוס, עכ"פ במקצת מן המקצת, כי האלהים יאמר לו: האם לא נתתי לך כח, שכל, כשרון? את אושר הגורל הוכרחתי להניח לשומים.

— היצר הרע הוא מלוה ברבית גדול: הוא מלוה על רבית סאה למאה, ומי שאומר להשיג ממנו מלוה ברבית נמוכה כיוצא מן הכלל או בדרך רחמים, אינו אלא טועה. יואל נא כל איש שיש לו עסקים עמו לברוק את חשבנותיו עם המלוה הזה, ונוכח לדעת, כי כן הוא תמיד, בלי שנוי. לפעמים הוא מוסיף הלואה על הלואה, אבל הוא מצרף רבית לרבית ונוגש את הלואה שאיננו פורע בזמנו. יש מי שאומר להונות אותו ולהשתמש ממנו בנחת, אבל טעות היא! לפעמים בני אדם משתוממים בראותם מעשה איש, אשר לא פללו כי כמעשה הזה יעשה, אבל זו היא הגביה של היצר הרע, שגבה את הנפש שנתמשכנה בידו. בוגדים בעמם, זויפנים, מועלים בממון הצבור הם עפ"י רוב גבוים כאלה. הם לוו מן היצר הרע, והוא נטל רבית ורבית מתאוותיהם, עד שבא לגבות ונטל הכל.

— אך הצעד הראשון הוא קשה ברכישה הון, שבעלי המוסר אומרים עליו כי לא במשפט נרכש. דין זה נוהג בין בזכרים בין בנקבות, רק הצעד הראשון מחפיר את הפנים וגורם איזה מכאוב בסביבות הלב. אח"כ הכל הולך לפנים הלך ונסע בלי מעצור. יש שאדם קופץ למים ואומר בלבו: ארד למצולות תכף ועמדתי על התהום הקשה ואחרי אשר אחטוף דג אקפוץ למעלה ואשום אל החוף!... אבל רבות מחשבות בלב איש, ולא הכל בידו. הגה הצולל שהוא לא מצא קרקע קשה כי אם יון מצולה ורשת צמחים על התהום, ולעולם לא יעלה.

— האם לא נכון הדבר, כי העני הוא הדיוט גם? אם הוא עושה את חובתו — הלא לכך נוצר; אם הוא עובד — היש לו ברידה, לבלי עבוד? ע"כ, כשהוא מתינע מאד ומתאונן שאין לו מזל ושאין לו מאושר, אומרים על תלונתו זאת, שהיא שטות. — רשות

לו להתלות ולהחנק בכל עץ, אם חייו מרים. אבל אדם עשיר — שאני, זה הוא עצם יקר, זה פרי הדר! מהללים אותו, מברכים אותו, גם כשאנינו נותן דבר, רק בשביל שהוא מיפה את תמונת הסביבה. הולכים אליו, דורשים עצתו — כי היוכל איש עשיר היות יועץ רע?

— הילק, המעופף אל הנר הרולק, הוא מבטיח לעצמו תמיד שיהיה זהיר מאד, לבל יחרך את כנפיו. ובכל זאת כרגע הוא נשרף כעולה! כיצד?
— איש בעל תאווה ידע נא שהוא שוכן בבית בלי מנעולים ומפתחות. בכל רגע יוכל להיות למפגע למהנפלים עליו לחמס ממנו את כל היקר לו.
— כנראה יש יצר הרע מיוחד של אכזריות, והא ראייה, כי יש בני אדם שבחרים להם אומנות תלינים והורגי בהמות: חומפים כלבים בחבל, יורדים לנכסי אלמנה, מנרשים יתומים מאחוזתם, ועושים זאת לא רק לשם סמון, כי גם באיו תאווה והתלהבות מיוחדת. אבל תאווה זו לא נתנה לנתוח נפשי, מפני שכבר עברנו פה את גבול האדם, ונכנסנו לגבול החיה.

— חמדת זהב היא תאווה זוללה ההופכת בני אדם לכלים, למשחקים בקיביא, לשומטי חובות בזדון ולגונבי סמון הצבור; אך חמדת הכבוד, הגאווה החפצה להתנשא על כל ולמשול בכל, היא רעה ממנה, ועד תחתית מדרגות השאול תוריד, ונגועיה הם ילידי השטן. — אב לבנים, אם בנך גזל פרוטה מאת חברו, ברצותו לקנות לו מיני מתיקה, שמתהו על העמוד והלקהו שתיים ושלוש ברצועה; אבל אם יעשה ערמוניות בחדר להשפיל את ערך חבריו ולפסוע על ראשיהם, התיחד עמו והך אותו עד שיחוש היטב. זאת לא תהיה אכזריות, כי אם ראייה את הנולד.

— הלב הטוב הוא אולי קונה עוד יתר שלימות כשמצטרף אליו כח השכל, אבל היא איננו נקנה לעולם... הוא חסד מיוחד של הטבע.

— זה הוא דבר נפלא: התאמצות האדם להחזיק בלי שנוי את האופי שלו כמו שהוא, לכרות ההתחלפות וההתחדשות שאינן פוסקות באמסים שלו.

— הגר נא לי אתה זקן וזעף, זמן מהרס ומשנה, איזה זולל אתה כי תוכל לבלוע, בערבוביה ובלי שום הבחנה, באיצטומכא אין-סוף שלך, כל כך חיי בני אדם שהיו חושבים את עצמם כנפרדים ומ"ז!?

— הננו עומדים עתה במצב שאיננו לא מצב טבעי ולא מצב תרבותי, אך כעין פשרה ממזרית בין השנים האלה, והיוצא מזה הוא, כי כשחפצים לחיות חיי תרבות שלמים, הטבע בא ומעכב, וכשחפצים לחיות חיים טבעיים שלמים, התרבות באה ומעכבת.

— החכם הוא זה, שאיננו חפץ בשום קנין, ודי לו שיהיה הוא שייך לעצמו; הקדוש עושה עוד יותר, הוא נותן גם את עצמו לזולתו.

— תועלת הזקנה היא להקל את ההעברה מן החיים אל המות. כשאיננה — הקפיצה היא עוה יתר מדי.

— בקריאתו הרמה והזכה מברך השכוי את השחר של היום אשר לא ידע, של היום אשר בו הוא עתיד לשחיטה. והאדם עכ"פ צריך שלא יהיה נופל מן התרנגול.

— כמו הנגר, שמקורו בהר, ופיו יוצא אל הים, כן רגש אהבת עצמו, היוצא מתוך חוש "אני", אם יחפץ או ימאן, משתפך לתוך ים השתתפות כל בני האדם.

— הריח הוא שיר הפרחים.

— יש דבר נורא עוד יתר מן המלחמה בעד החיים, שאפשר לנצח בה. והיא המלחמה בעד האמת, שאיננה מביאה מנצחים, אך המיד מנוצחים, אע"פ שהיא האבה, מנצחת.

— הקרב את החיים קרבן על מזבח החובה — כמה גדולה אצילות זו! אבל זה דבר יוצא מן הכלל. הקרב אותם קרבן על מזבח התענוג — כמה גדולה מפשות זו! וזה הכלל.

— ארורים המשפּרים בכל כת. הם הם החנונים של משקה, מפיצי השכרון.
— דעת הקהל חפצה להיות שופמת; אבל כמה פעמים עליה לשבת על ספסל הנאשמים.

— הננו נרגר חול, והננו חושבים את עצמנו כהר נשפה... כמה מגחך הדבר!
— בנופינו, כולנו בהמות; בנפשינו — רובנו.
— המפשים הם המיד במוחים בדעותיהם.
— התאמץ נא עכ"פ להבעיר בנפשות אחרות את האש שכבר החלה לכבות בך, כי רק לכך נוצרת.

XII.

הַחֶמֶד הַאֲתֵרוֹן.

(מעשה שהיה)

הלא שמעתם את הכתלה הישנה: אשה יהודית עשירה וצעירה ומפונקת מבנות הדור החדש, מאלה שאין בהן עברית אף כשחק מאונים, ואם יש בהן ואם גנב אליהן שמץ דבר עברי הן מסתירות אותו מכל רז — באה עד משבר ותחיל ותועק בחבליה, ויקרא בעלה לרופא, מיוחד ליולדות, לבוא אל ביתו ולהיות נכון לעת הצורך להחיש תעלה, ויהי הרופא בחדר הסמוך לחדר המבכירה הכואבת, ותארך לו העת, ויעסיקהו שם בשבתם לצחק עמו בקלפים, ופן החדר הסמוך נשמעו קולות שמלאו את לב הבעל והקרובים פחד וחלחלה, אך הרופא הסכין באלה ויחזק את לבם וינחמם, כי אך כאב עובר הוא והשאנו. אז החלו להשמע קולות מפיקים יתר כאב, וכמו קולות אחרונים, ילל ותלונה בשפת צרפת: הוי Mon Dieu (אלי), ויאיצו ברופא לחוש לעזרת היולדת. אך הוא לא זע ממקומו. אחרי כן החלו להשמע קולות בשפת הארץ, אז כבר החל הרופא להקשיב יתר קשב, ואולם גם אז עוד לא קם, באמרו: אין עוד לדחוק את השעה, כי הקולות האלה שוא ידברון. אך בשמעו פתאום את הקול „אוי וויי“, קפץ ממקומו ויקרא: זה הוא הרגע!

כל אשר היה בשפת צרפת, או בשפות אחרות, עפ"י הנמוס, לא היה קול יוצא מן קירות הלב, אך כאשר נכר המבע על הנמוס, אז אך אז נראו עקבותיו, ואז היה הדבר נחוץ לרופא לחוש ולעמוד על כשמתרו. כן משפט הרופאים בהתכוננם אל חולים. יתרון להם מאנשים אחרים שמתכוננים אליהם, כי הם, הרופאים, רופאים את בני האדם ערומים, מבשרם יחזו אותם, ועל שרשי מבעם יתחקו; ואולם אך אל זולתם כה יביטו.

יתכוננו, ואולם אל נפשם לא נקל להם להתכונן, כי כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו.

ידעתי שני ישישים. הם היו זקני הרופאים פה. נקרא נא לאחד מהם קיליציקי ולשני ליליענפֿעלד. קיליציקי היה כבן השעים, וליליענפֿעלד כבן שמנים. שניהם היו כל ימיהם מן המתבוללים, כי הלא אין לשער גם ברמיון רופא מדור העבר במדינהנו שלא יהיה מן המתבוללים. איש מהם לא דבר יהודית אל החולים, וכי דבר אליו החולה יהודית, אז או העמיד פניו כאלו לא הבין, או ברחמים גדולים הואיל להבינו. שניהם עדו גאון ונבנה כ"פריצים", כי הלא על כן השלימו חק למורם בבית המדרש הגבוה, על כן היו הם הנאורים, החכמים, המורסים-מעם, למען התנשא עליו. לא אוכה להעליל עליהם, כי שניהם היו אנשים רעים ונעווי לב. הם היו בגדרים ידועים גם אנשים טובים, ועוד: אין השאלה נוגעת אל התמונה הזאת, ואין כל צורך לנתח את נפשותיהן לכל חלקיהן. קיליציקי היה מופת לזקנים. כבן השעים, ועד שנותיו האחרונות שמש בעבודתו ושמו בער עד למרחוק, ולו היו זכרונות כבירים ונפלאים מימי נעוריו, כי הוא עבד עבודתו בצבא נאפוליון הראשון, אף נשא משאת כבוד מאת הקיסר ההוא, והדבר הזה נתן לו קרני הוד לעיני כל העם — וספורים להרנין וגם להלאות בהם את לבות רואי פניו מרבה להביל. הוא היה איש מצוין במינו, נשוא פנים לא בין היהודים לברם, כי גם בין יושבי הארץ, כי גם בעיניהם נכבד היה בגלל עבודתו בצבא נאפוליון, וגם שמו, שאין בו הברה יהודית, הוסיף להשכיח מלבם כי הוא יהודי, ונקל להם למשוך חסד לאיש ששמו איננו כה יהודי, כה מעורר חיטה, אך שוה לשמות השגורים בניהם. אמנם בסתר לבו שמר קיליציקי את זכרון עמו והוריו ואלהיו, אך בדרכי חייו לא הרים למרום את דבר היותו יהודי, ובהליכות ביתו לא התנכר מאד, ונקל להבין, כי מסלה זו בחר בה הובילה, אם לא אותו, בלי כל ספק את צאצאיו אל התמורה ואל הטמיעה. ואמנם בחייו כבר החלו בניו ובנותיו מסביב לעזוב את עמם, בחייו כבר נשטמו לאחד אחד, ומדי רבו ימי זקנתו, כן רבו המומרים אשר מסביב לו, וכבר הסבין בהם, ואיש לא הכן את רוחו אם הוא שבע נחת או מתקצף באין אונים ונושא בשרו בשניו.

וליליענפֿעלד היה גם הוא רופא נודע ומוכתר בנמוסו, משמש בכהונה בבית החולים. אף הוא נמנה בין הרופאים היהודים הראשונים, ואת חק למודו השלים באחד מבתי מדרש המדעים באשכנז, כי בימים ההם עוד טרם נתקנה רשות ליהודים לבקר בבתי אוניוורסיטה בארצנו, ויהי אחרי כלותם שם את פרקי מדעם באו הלום וינסו וכאשר עמדו בנסיון רשות נתנה להם לעשות תורתם אומנתם. ובגלל אשר משדי אשכנז ינק את תורתו, נשאר גם כל ימיו "אשכנזי-קצת", כי אמנם כל הרור החדש בארצנו — שעתה כבר כמתים נמנה — מאשכנז בא, או מאת היהודים האשכנזים קבל את ההערה הראשונה, את ההשפעה ואת הִירוּו לשנות את דרכי החיים הישנים, ומה גם אלה אשר למדו באשכנז. וביהדותו היה גם ליליענפֿעלד כקיליציקי. הוא לא כחש בעמו ולא הלעיב בדתו; מדרגת שמירתו את הדברים הנקדשים שבנקדשים אשר בדבריו הדהת גבוהה מעט ממדרגתו של חברו הזקן ממנו, אם בגלל אשר מסרת אבות שבלבו היתה מעט יתר חזקה, או בגלל אשר רוחו נטה מעט לאמונה. בשאר דרכי החיים נבדל ממנו אך מעט. גם הוא היה איש נאור ומצוחצח, ומיוחס בעיני העם ביחוס-עצמו שיש לכל איש, ועכ"פ היה לכל איש שנקרא בשם "דקמור" או "אדוואקאט", ומה גם כאשר הצליח באומנותו, וגם הון רכש. ואולם בחנוך הבנים נכר היה הרבה יתר ההבדל בין קיליציקי וליליענפֿעלד,

בי קליצקי בתור מי שהיה רופא צבא נאפוליאוני ובעל שם נכרי, וכתור איש אשר רוחו זרה לדברי אמונה היה בעצמו יתר מעורב ומדומע בבני עם הארץ, ועוד סבה אחת עזרה לזה, והיא, כי עבודה רבה היתה לו בין הנוצרים ושיח ושיג עמהם, וליליענפֿעלד שמש בבית חולים עברי, ולוא גם מאס ויבז בלבו לעמו. לא יכול להפרד ממנו, בהיותו פקיד וממונה בבית הצבור העברי, אבל הוא גם לא מאס ולא שנה, כאמור. ונהפוך הוא, כי הוקיר את נחלת הוריו, וגם מלכד הדבר הזה, הנמוע במכע ושהול על תלמי לב, שאנו קוראים לו עתה רגש לאום או רגש מולדת, היה לליליענפֿעלד רגש גמיה שמשכהו אל הדת, ויהי מן המבקרים בבית הכנסת. שבו מתפללים במקלהות, בימים הנוראים, ויהי גם מצפצף ומגמגם לפעמים לעצמו בלחש בימות השנה את הגנונים של התפלות בבית הכנסת. זה היה המפוס אשר לו קראו היהודים פה „אשכזי זקן“. אשכזי — יען כי בן קראו או לכל היהודים המתבוללים, וזקן — יען כי רק האשכזים הראשונים עוד היו מראים חבה קמנה לדברים אשר קבלו מרחוב היהודים וייפום מעמ וישמרום.

ובעת אשר בני קליצקי הלכו הלך וצלול במצולה אשר מסביב, לא זו בני ליליענפֿעלד מאביהם, עכ"פ כל ימי חייו. אולי בלבם לא אהבו את עמם יתר משאהבוהו בני קליצקי, אך הם כבדו את אביהם, ואולי שמו לב גם אל משמרתו בקהלת היהודים, ולא אבו להמיט עליו חרפה.

ושני הרופאים האלה ידעו איש את אחיו ארבעים או חמשים שנה, והתחרות לא היתה או בין היחידים המעטים האלה, ויעזרו איש לאחיו ככל אשר יכלו, ויהיו איש בעיני אזיו כחלוצים העוברים לפני המחנה העתיד לבוא, כראשונים ליהודים במקצוע הזה. ידעתי את שניהם, ואת הספור אשר אספר בזה שמעתי מפי אחד מהם, מפי ליליענפֿעלד, ואספרהו כמליצהו, כלשונו. כאמור היה קליצקי בן תשעים, וליליענפֿעלד צעיר ממנו כדי עשר שנים. שניהם היו ענקים מן הדור הישן. לא חלו, לא התרפו, לא היו חבורי עצבים ומוועזעים מכל רוח קלה, אבל הלא קץ כל בשר יבוא, וגם קליצקי החל להבין את נפשו ללכת בדרך האחרונה.

ויהי היום — ספר לי ליליענפֿעלד — ורץ בא מבית קליצקי לקרוא לי לבוא אליו מהר. חמפתי חיש קל את מעילי ואת מקלי, ואשב אל המרכבה ואסע אליו. באתי אליו, ואמצאהו יושב כדרכו בימי זקנתו המופלגת על הכסא המרווח לפני שלחן הכתיבה. איש לא היה עמו בחדר. הוא היה אלמן זה כשלשים שנה, ואחת מבנותיו גרה עמו ותכלכלהו. זגם בניו, ומהם שכבר באו בימים, בקרוהו תמיד. אך או לא היתה בתו בבית, זולתי העבר אשר אותו שלח לקרוא לי, והוא נשאר על מקומו במסדרון. לבי שער, כי מחלה עוזה תקפתהו, או כי חש הוא רפיון גדול בנוו, ולזקן בן השעים הלא כל רגז כזה הוא במפתן המות. אף כי מלאכתי מלאכת הרפואה זה כחמשים שנה אמצה את לבי לכל ירך ולכל ימס למראה כל בלהות המות ומצרי ענות המכאובות אשר יאפפו את החולים, ברנע הזה חשתי מעין אימה קלה. שנינו אנשים זקנים, זה כשני דורות הננו יודעים איש את אחיו לא רק כאוהבים, כי גם כחברים בעלי אומנות אחת, הוא זקן מסני, אך במותו — יידעתי כי עתה יגיע התור לי, והנה הוא קורא לי לרפוא, ומה יש בידי לעשות — והוא לא ידע?

אך הבלגתי על רגשי יגוני, ואגש אליו ואומר: דויען דאָברי! יצק סיע מאש? (צפרא טבא, מה שלומך?) ואוחז בכפו. היא היתה קרה מעם. או התכוננתי אל פניו.

וארא והם שקמים, ועיניו מתבוננות אלי במנוחה, ובמבטא אשר לא שמעתי, מי יודע כסה שנים, השיבני, בקול ברור וזך ועמוק מאד: „לייג אַוועק דעם דויען דאָכרי, און דעם יאק סיע מאַש, און זעץ דיך אַביסעל דאָ" (הנח את ה„דויען דאָכרי" ואת ה„יאק סיע מאַש" ושבה פה עמדי מעט).

לא פללתי, כי הוא ידבר אלי יהודית, לא ידעתי מדוע הוא מדבר אלי יהודית. הרשם הראשון היה כאלו אמר להתל בי, ואולם הרגע היה. בלי שום תחבולות, כה איום, עד כי לא יכולתי לחשוב על דבר התולים.

ואולם אחרי רגע שבתי אמצתי את לבי, ואומר אליו: פראָשע ציע, נייע זאָווראָצאָי בלאָווי, ניץ צי נייע יעסט (אבקשך, אל תבלבל את המוח, אין כל פחד).

אז נשא עוד הפעם את עיניו, ועוד הפעם במבטא ההוא, שהזכירני את מבטא אבי זקני, אמר לי: מרדכי! (את השם הזה לא שמעתי זה שנים רבות), זעץ דיך דאָ! (שבה פה!).

הוא משל בי אז. לא היתה לי כל יכולת להשיב פניו ריקם. הגשתי לי כסא ואשב לימיני. זעה קרה כסתה את מצחי. אז זכרתי כי רופא אנכי. חפצתי לאחוז בידו, לברוק את הדפק, אף עשיתי איוז תנועה לברוק את נשימתו ואת דפק לבו. הוא ידע היטב את התנועות האלה, ובטרם הספקתי להוציאן לפעולות, אמר לי. עוד הפעם, יהודית: מרדכי, וואָס מוויגען דיא אַללע מעשות (למה כל המעשים האלה?). עפ עקט זיך (הקץ בא).

חפצתי להתוכח עמו, ולהראותו לדעת ע"י מופתי כי: עס עקט זיך ני שט, אך ראיתי כי לא עת וכוחים היא, הן לא אבוא עתה עם ה„לאמיין שלי" לאיים על חברי. קי לי צקי, הגדול מטני בחכמה ובשנים!

ויוסף לאמר אלי: מרדכי, גיב דיא האַנד! בתנועה אבטומאטית נתתי לו את ידי. — מרדכי — הוסיף לאמר, וקולו הלך הלוך וְרָפָה — דוא וועסט דיך פֿון דא נישט אַוועק־ דיהרען (לא הוּזוּ מפה!) — דוא פֿאַרשטייט — — — דיא חברה אַרום — — — איך ציטמער — — — מרדכי, דוא ביסט מיר ערב — — — אַז איך וועל קומען צו — — — קבר ישראל (ההבנות — החברה אשר מסביב, ירא אנכי, מרדכי, אתה ערב לי, שאבוא לקבר ישראל).

לא יכולתי בכל העצמות כחי ושכלי להוציא אף מלה אחת מפי, רק כפי לחצה את כפו, לאות הסכמה. לא הבינותי היטב, מפני מי הוא ירא. אך לא היה אז בועד לשאול אותו שאלות.

ואז הוסיף ויאמר לי, והפעם היה קולו חלש מאד: מרדכי, דאָרט אויפֿן שאַנק ליגט אַ גאַלטער קרבן־מנחה סדור, נעם און זאָג מיט מיר אַ פּאַר יודישע ווערטער (שם, על המלתחה סדור קרבן מנחה ישן, קחהו ואמור עמי איזה מלים עבריות).

כאבטומאט הלכתי אל הארון, הורדתי משם את הסדור, חפשתי, כמה שאני עוד בקי בסדור, איזה תפלות מן הענין הזה, ואשב לצדו, ואקרא. דומה אני, כי הוא נמנם אחרי את הדברים שהשמעתי. בטוח הייתי, כי הוא שותה את הדברים שהוא שומע, בצמא. רגע הפסקתי. נזכרתי, כי עלי־לעשות חובתי כרופא — איזה מפות — אולי מעט מים קרים — אך הוא הורה באצבע: ראה, על השלחן הרבה צלוחיות קטנות, מים קרים, הכל יש. קרא הלאה!

Generated for Joseph Gallon (The Ohio State University) on 2014-02-16 01:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uc1.b3084996
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

לא שמעתי כל גניחה וכל גמיסה, אך ראשו החל לנמות מעם לאחוריו, וכמו נחרת
שנה קלה שמעתי.

ברגע ההוא באה בתו האלמנה המכלכלת אותו. בראותה את המחזה נבהלה והצעק:
מה זאת, אבי מת, הוי, הצילו, בואו! — אך אנכי לא משתי ממקומי. כעבור רגעי מספר
החלו הבנים והקרובים לבוא. לא הפרעתים מן האבל הראוי להם. במנוחה השיבותי על
שאכותיהם. אך כאשר החלו להציע ולעוץ איך לעשות את ההלויה, ועל דבר הפרחים,
או קמתי ממקומי, ואומר: במחילה מכם, בפקודת המנוח הזה המוטל לפניכם, אני
הנני בעה"ב פה!

ואשלח אל הקהל, ואצו להביא הגה כל אשר לפי חק היהודים, ואנשים יהודים
אחוזים. כאיש צבא החזקתי משמר; אני ערכתי את ההלויה, ואני הלויתי את הארון עד
אשר הונח לקבר.

זאת היא אשר ספר לי הרופא ליליענפֿעלד על דבר הרופא קיליצקי. כעבור שנים
אחרות מן ההלויה ההיא, בא גם ליליענפֿעלד לקבר ישראל.

XIII.

„סְעוּדַתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רִשְׁעִי“.

הארון איגנאצי ג... היה איש סדרים עד לאין קץ. גם בביתו היה משגיח בעין
צופיה וחרת על הסדרים, ועל אחת שבע — בהקרא ארחים לביתו. אמנם הוא יכול
להשען גם על רעייתו הנאמנה, אשת חיל עושה רצון בעלה שוקדת על כלכלת הסדרים
בכשרון וברקות-ההרגשה המיוחדת לנשים, ומפקחת על סדת הכנסת ארחים לכל יחסר
המוגז ולכל תותר הרצועה יתר מדי, בכל זאת מדי נערך בבית דבר שאיננו מעשים בכל
יום היה הארון איגנאצי שם את עינו בכל, ונפר היה, כי בכל אהבתו לאשתו ועם כל
הכבוד שהוא מכבד אותה ועם כל החבה שהוא טחבב את בנותיו, איננו מִןִּקֶר אף במלוא
השערה משלמונו שלו, שלמון יחיד, ראש לבית אב וארון במשפחתו. גם היום השהמש
בכתרו זה, וכאשר אך שב מלשבת עבודתו — הוא היה פקיד באחד כבתי האוצר אשר
בעיר — החל „להתיעץ“ עם אשתו בדרך משהה הצהרים אשר היה עתיד לעשות בביתו
ביום הראשון הבא. השקלא ומריא בדבר מערכת השלחן לא ארכו מאד. אך איזה הערות
העיר ברבר המאכלות, ואשר למשקים — מקום זה הניח לנפשו להתגדר בו. את ומשקים
יומין הוא לסעודה. במקצוע זה הוא לבדו המומחה, הבקי, בעל הנסיון, והוא לבדו יודע
את הסקור הנאמן. אחרי כן באה השאלה ברבר מערכת אולכ-המיון. נחוץ היה לעשות
שניים קמנים לפי שעה למען יהיו מקומות די מספר האורחים. גם הכישר והמתן הזה
עברו בשלום. הבת הבכירה נסחה להתאונן מעט על הגזרה שנגזרה להעמיד את שלחן
המשקים שלפני הסעודה בחדרה המיוחד לה והסמוך לאולם המען, אך לא עמדה
במחאתה. דיה הבשה עזה אחת מעיני אביה לסתום את מענותיה. ענה באה השאלה
החמורה ככל יתר השאלות. נחוץ הדבר לקבוע מקום בעד כל איש, וגם להניח כרטיסו
של כל איש, לאות, כי זה מקומו. אז עלה זכר האורחים אשר נקראו לבוא. כראש נודע,

כי לא כל הקרואים יבואו. היו כאלה, שנודע ברור, כי לא יבואו; היו, שנודע ברור כי יבואו; אבל המטרידים יתר מכל היו אלה שלא נודע היבואו או לא יבואו. אם כה ואם כה נחוץ להכין בעדם מקום, משום כל צרה שלא תבוא. השד יודע — אנו בטוחים, כי לא יבואו, ולקץ — והנה הם באו! גם בדבר המדרגות כבר היו הלכות פסוקות. אין ספק ופלונתא בדבר, כי הנשיאים, הזקנים, ראשי החברה, ישבו בראש. או החלו לקרוא את השמות. מימיך ראש בית האוצר, כשמאלך — סגן הראש, אמר הארון איננאצי אל רעיתו. ההצעה הזאת היתה יתרה. מן הנמנע היה לחשוב אחרת. אחרי בן... האדונים היועצים, הקרובים. גם על אדוניהם לא נפלה מחלקת. אך הנה נקרא שם, שצלצולו לבד רָו היה לעקם את שפתי הארון איננאצי, וברגע שהוא גם את שפתי אשתו וכתו הבכירה: לאָווענגראָב! הארון איננאצי הוא כמצטרך, עוד בטרם השיאה עליו אשתו אשם. ראָי נא, יקרתי, יש חובות שאין להפטר מהן. לא יכולתי להמלט מקרוא ללאָווענגראָב לבוא אל המשתה. לא נעים לך הדבר? גם לי לא נעים הוא, אבל מה לעשות? לאָווענגראָב הוא גברא רבה — יהלמהו רעם! הוא כמעט מושל בבית האיצר אשר לנו. ראשית, יש לו מניות רבות, והוא אוהו ביד. שנית, הוא חבר בסוד המפקחים, והוא בא לכל ישיבה — יקחהו בכור שמן! אין ישיבה אשר בה נפקד מקומו. ובכל פעם הוא כמעט ראש המדברים, ולא אוכל להקל בכבודו, פן ינקם בי. שלישית, גם נשיא בית האיצר מומיני לסעודותיו בביתו, ואם הוא מומין את היהודון הזה — גם אנכי לא אוכל... לוא באה מחשבה ללבו לבלתי בוא, האח, מה נעים היה גורלי. אבל זאת היא תקות שוא. הוא יבוא בלי ספק. השמן יביארו והושיבו פה עמנו. כן. הוא יושיבו — אבל איזה המקום אשר אקבע לו?

ותיעץ מרת לענא להושיבוהו על יד מורה הבית. עלינו לקרוא גם למורה — הוסיפה מעם ונמוך — והמורה איש משכיל ואיננו נוהג באצילות, ולא יקפיד עלינו, כי נושיב את היהודי לימינו, אך הבת הבכירה עלווירא, הלבנה מאד, החלה למחות, ופניה האדימו מעט: לא — קראה — לא אתן להושיב את הארח הזה אצל הארון יאן. לא יתכן! מה לו ולו? אך התלונה הזאת הכעיסה מאד את הארון איננאצי, ויקם כהר פרצים ויקרא: ומה הגברת העלמה כה מגינה על הארון יאן? אין זאת, כי אם לבה גם מעט בארון יאן. ועלווירא נכנעה ולא הוסיפה להמרות את פי אביה, אך מרת לענא עוד הוסיפה להרגיע את לב בעלה: אתה מתנפל תמיד בעברה וזעם! מה פרצת עליך פרץ? אולי ימצא מקום טוב מזה. הן דרוש איש צעיר אשר ישוחח את עלווירא בעת הסעודה, כי הן לא נושיבנה בין הזקנים והנשיאים, ולכן יהי הארון יאן לאיש ימינה. ואת היהודי נושיב במקום אחר. או החלו דברי הריבות על ארות המקום האחר, כי לא נקל היה למצוא. בין הנשיאים — לא יתכן; בין הקרובים — הלא זאת תהיה שערורה. אין מקום אחר בלתי אם אצל המורה. בהחלטה זו התמה מלחמת המשפחה — לפי שעה.

אך עלווירא הנכנעת לא קבלה עליה את הרין באמת, ורק בערסה חמקה מהלחם עם אביה במישור, והשם אל הערסה פניה, ותגל את ארון הארון יאן. שהיה בא יום יום לתת שעורי למוד לאחיה הצעירים, כי עלה במחשבה להושיב בינו ובינה את היהודי, יען כי אין הם מוצאים בעדו זונג אחר, ותסיתהו להודות בעד ההזמנה ולהפטר בתואנה, ודכריה מצאו מסלות ללבו, וכאשר אמר לו הארון איננאצי בנגון רחב ובעל-הבית שהוא מומינה לבוא ליום הראשון הבא, השיב המורה, כי לבו צר ודוה מאד מאד על אשר וכו' יען כי עסקים נחוצים לו וכו' — וכן חזרה ונעורה כל השאלה הראשונה, ויהי

עוד הפעם משא ומתן נמרץ, עד אשר נוצצה כברק במוחו של בעה"ב מחשבה טובה לצרף את לאָווענגראָב אל הנוברנאנמה הצרפתית אשר בבית, אל פּמָל ליאוני. אמנם היא משרתת מדרגה עליונה, היא גם תעזור מעט לבעלת הבית, אבל מקום קבוע יהיה לה אצל השלחן, כי כן נוהגים לתת לאומנות כאלה מן המין המעולה מקום קבוע כמו לאחת מבנות המשפחה. ללאָווענגראָב לא יהיה זה עלבון. כמול ליאוני היא עלמה סהוגנת; היא גם מספרת הרבה על דבר יחוסה. הוא, לאָווענגראָב, מדבר גם צרפתית. לשאר בני החבורה לא יהיה זה למוקש, כי ישב היהודי אצל הצרפתית, בריה זרה אצל בריה זרה, כל אחת לפי מינה. והצד השווה שבהם ששניהם הם, ורים מעט. והכל על סקומו יבוא בשלום!

ובמסול ליאוני אין נמלכים. היא נוברננמה. כן גוזרים עליה, לאמר אבן יושיבוה, וכן השב. אך היא היתה מחוכמת מאד. היא כמו לא הבינה את שפת הארץ. והדבר רק בשפת עמה. ערך האומנות האלה שאינן יודעות אף מלה אחת משפת הארץ הוא גבוה מאד. אך באמת הבינה כל מלה, ויהי לה *esprit* צרפתי אשר תפש את כל השאלות ואת כל הענינים האלה, והבן היטב, כי משמשים בה הפעם כמו במרחיק הברק, ומושיבים לימינה את היהודי, יען כי אין עצה אחרת. ואז כאשר נודע הדבר בלאט לעלוויא, והדבר על לב המורה יאן לשוב מחפצו, ותעש בערמה ותבקש את אמה לשוב ולבקשו לבוא אם אך יוכל, ואז ענה. כי גם אם כבוד הוא ממנו לכמל את עסקיו הנחוצים, בכל זאת יכמל אותם, ובוא יבוא.

בימים ההם פגשתי את הארון אינגנאצי ג... שידעתיו זה שנים, וכאשר באתי עמר בדברים, נסכה השיחה מהר על ענין היהודים, והארון אינגנאצי אמר לי: ראה, הננו יודעים איש את רעהו זה שנים רבות, ומעודך לא נדחקת לבוא לביתי, כאשר גם אני לא נדחקתי לבוא לביתך. אבל ישנם מבני עמך המתרפסים והנרחקים, וחושבים הם להוסס, כי בזאת ירבו שלום, ובאמת אך סרנים ירבו. הנה כן, יש אשר, למשל, הנמוס דורש ממני לקרוא לאחד ככם לבוא אלי אל המשתה אשר אעשה. הנמוס, או אחד העסקים. והוא, אם הוא בעל רגש דק, ויודע לפהור מחשבות, צריך לדעת, כי הזמנה זו היא רק לצאת ידי החובה, ומוב לו לקבל את ההזמנה ולהצטרף ולבלי יבוא. אך הוא בעל עור עב, ואיננו חש את הדקירות הדקות — וכא.

ואז העירותי את אוננו, כי הוא לאו דוקא הנהו בעל עור עב, אך הוא מולך שולל את נפשו. אין הוא חפץ להודות על האמת גם בלבו, להודות ולאמר: הקרעים האלה אינם מתאחים, הוא לא יסבלני, ואם יסבלני לא יאהבני, ולוא גם יאהבני, לעיני רעיו — אהיה עליו למשא. על אמת כרה זו אין הוא חפץ להודות גם בסתרי מחשבותיו. וגם כשמתעורר רעיון כזה בקרבו ישתקו, יען כי אין הוא מסכים עם שמתו, וגם אם הוא כמטבעו פקח, הוא עושה עצמו שומה — לענין זה. אם כה ואם כה לך אין להתאונן עליו, כי אם לי. יש מעין עצבות באהבה זו שמושבת ריקם, יש גם מעין סכלות בכמחון זה שהוא כמחן בכל שיחה קלה, יען כי הוא חפץ לבטוח.

הארון אינגנאצי הניע ראשו ויאמר: אני לא אבין את החקירות האלה. כמדומה לי, שאין זאת אהבה. כי אם עסק. גם כשהוא הולך לסעוד עם גדולים, אך עסק הוא עושה. אולי יאמרו הבריות, הנה זה הוא אדם גדול, בזה יש לבטוח, וזה דבר חשוב מאד לבעל עסקים שיכמחו בו, ורק בשביל העכק איננו מקפיד, אם הוא ארח קרוא, או לא קרוא. זה ענינו של מי שעושה שמות, כי גם במקום שאיננו עושה דבר רע, דנים אותו לכף חובה. הארון אינגנאצי איננו איש רע. הנני יודע אותו שנים רבות, ואם הוא לא יסיג גבולו, ואנכי לא אסיג גבולו, נוכל לחיות בשלום יחד. אם זאת היא ההתבוללות, כי

נשב זה בצד זה במנוחה וכל איש יעשה את שלו באמונה — יכול אני גם „להתבולל" עם האדון אינגנאצי, ואם אני קורא לו רשע, אין זה בשביל שהוא רשע בעיני, כי אם בשביל הפתגם הידוע וזכרון הסעודה ההיא. האדון אינגנאצי איננו לא צדיק ולא רשע, אך הוא... האדון אינגנאצי. לרשע עושה אותו רק זה שנדחק לביתו, ושבא עליו, בלי דעת ושלא בכתכון. במרוניא ובעקיפין ע"י חברתו. הוא ספר לי בסודי סודות את כל ההרפתקאות שהיו בביתה בדבר השאלה איה להושיב את היהודי, ואת מהצלה שעמדה מאת הגוברננטה הצרפתית.

לא עברו ימים מעטים, ואני נקראתי לאספה אחת של היהודים. על הפרק היתה השאלה בדבר הוצאת ספרים בשפת המדינה להשיב על העלילות. דעות רבות נשמעו. יש שאמרו: דבר לא יועיל, ויש שאמרו: אם לא יועיל הרבה, יועיל מעט. אחד מן הנאספים הלאה את היושב ראש בהפריעו את הסדרים ובהפסיקו כל נואם. הוא התאמץ להוכיח, כי, בכלל, אין שנאה, ואין כל צורך לרדוף עם שונאים, יען כי לא דובים ולא יער. שלום האזרחים הוא גדול מאד — הוכיח בשפתי להבים — ורק אחת לנו לעשות! והיא להגדיל את שלום האזרחים. אין לך דבר קדוש, מרום, נשגב, אדיר, מהור וזך כהקבוץ, או ה„ספאלעטשענסטוואָ". חייבים אנו לעשות רק דברים שהם יפים לקבוץ. היושב ראש שמעוהו בדברו: אדוני הנואם! קבוץ ליטין. קבוץ לשמאל, רוח הקבוץ, מטרת הקבוץ — אדוני הנואם, אין איש מאהנו חולק על ה„ספאלעטשענסטוואָ" שלך, גם אנחנו הננו פה קבוץ־קמן, וגם אנחנו חפצים לעשות דבר — פה יש שאלה מסשית. יהי נא במובך לחוות דעתך על דבר השאלה הזאת ורק על אדותיה!

או חצב הנואם להבות אש, ויפן אל הנאספים: אדוני, הנני מוסר את דיני אליכם, החפצים אתם לשים מעצור לדברי? (קולות קוראים: לא, לא!), ובכן אניד לכם את אשר עם לבי: לנו אך להוסיף להתרועע עם בני העם אשר בקרבם אנחנו יושבים. עלינו להזהר מעשות כל דבר אשר יוכל לעשות איזה פרוד בינינו וביניהם. ולא רק פרוד גדול, כי גם פרוד קטן, גם דבר חוצץ כמלוא השערה. כל הפעולות שהוצעו פה: להוציא ספרים מיוחדים, לעסוק ביחוד בעניני יהודים, יכולות להרחיב את הפרץ. אנו צריכים לעסוק רק בעניני הכלל, וזהו הקבוץ, וזהו ה„ספאלעטשענסטוואָ", וע"כ אני מקדיש וממעים את השם הזה. יצא יצאו בשנים האלה פורצי גדר מבינינו, מפרידים. מחרחרי ריב בינינו ובין הקבוץ הכללי פה. הקבוץ הכללי מושך ליטין, והם — לשמאל, הקבוץ הכללי מקרב — והם מרחקים. הם אמרו ליסר קבוץ בתוך קבוץ, וזה הוא מה שקוראים בשם מתנגד לקבוץ, או אנטי־ספאלעטשני. כנגד השאיפות האלה; הנסוגות אחור, אני מוחה!

ועוד הפעם הפסיקהו היושב ראש, ויאמר: סלח נא, אדון בעל הקבוצים! אין אני יודע מי הוא הקבוץ הכללי אשר בשמו הדבר, מה הוא דורש ממנו, ואם מלא את ירך לדבר בשמו, מה מהותו ומה מטרתו, אם בכללו גם אנחנו, או הוא מחוץ לנו, ואם תמצא לומר כי גם אנחנו בכללו הלא טוב טוב לנו, כי נדבר על אדות מעשינו שלנו ותעודתנו שלנו, ואם לא כל „נאלימאטיאס" זה ע"ד ספאלעטשענסטוואָ הוא מליצה נפוחה? חוה נא דעתך על אדות השאלה הערוכה פה!

ואו בקש הנואם עוד הפעם את „המלה", ויאמר: על אדות השאלה הערוכה פה, הנני אומר, כי אין שאלה. אדוני. שרידי ההולכים קדימה! אין שאלת יהודים, ורק בדויה היא מלב. אין שנאה. ורק בדויה היא מלב. אין צורך לעסוק בדברים [מיוחדים ליהודים, ורק בדויה הם מלב. כמעט הוסיף לאמר, גם אני אינני, ורק בדויה אני מלב.

מקצת הנאספים החלו להתאונן. פרדכסים שיש בהם חדוד וכשרון אדם שומע
לפעמים בחמדה. אך פרדכסים של עם-הארץ מי ישמע?
הוא הוסיף לאמר: הנני מחלים, כי אך שלום לנו. הנני מחלים על פי נסיונותי —
אני חידע ועד!
או נשאתי את עיני אל הצואם, וארא כי הוא... לאווענגנראב. עוד מעם הסעודה,
כנראה, היה בפיו. דרשתו עשתה רשם גדול, רוב הנאספים החליטו כדברו.
ביום המחרת פגשתי את הארון אינגנאצי ג... ואמר אליו: לא פלתי, כי לסעודותיך
תהיה פעולה והשפעה על עניני היהודים.
הוא הביט עלי כמשהומם.
— חאיש שספרת לי על אדותיו, כי הוא נדחק, הלא הוא לאווענגנראב — אמרתי.
— *Nomina sunt odiosa* — השיבני.
— ואם כן גם אני לא אקוב את השמות. האיש הוא — קרא לו איך שתקרא — בא
בכח האכילה ההיא להעיד, כי שאלת היהודים בדויה. הוא לא אמר כי בכח האכילה,
אבל לבי שער זאת.
— אם כן — ענה הארון אינגנאצי — הלא ישוב לסעוד ולסעוד בביתי, או לי כי כה
מצאתי חן בעיניו...

XIV.

וְלֹא יָכֹלוּ עוֹד הַצְּפִינֹו. (א)

בפגשי את מנהל בית הלמוד לחרשי צירים, את הפרופיסור X. שאלתיו לשלום
הצעיר היהודי X. שהיה אחד מהלמידיו. דבר הצעיר ההוא נגע אל לבי מאז. נבאתי לו
אחרית ותקוה. חשתי לו עתידות. הוא היה אחד מאלף החושבים, כי נצוץ כשרון בהם —
ואין, ובאחד יש חלק אלוה ממעל, זה הזיק הקדוש והעליון, שאין לקנותו בעבודה
וביגיעה, ולא בזכותא תליא מילתא, אלא במזל תליא מילתא, כי אדם נולד, ושבוב
אלהים זה בוער בקרב נפשו, או לא. הייתי בין ה"כרוכים הסוככים" לראש הצעיר ההוא.
היו לו כרובי מטשח רבים כמני, ואמת נתנה להאמר כאשר כבר שר היינע: „פֶּאָר אַלל
איהרעם פּראָטעזשיערען. קאַנגטע איך פֶּאָר הונגער קרעפיערען". עמלנו להשיג בעדו
איוו הספקה, מהקצובות לתלמידי חכמים. עברו ימים, ירחים בטרם השגנו. גם אחרי
אשר השגנו, לא השביע ה"קמץ" את ה"ארו" (וצרכי הצעיר ההוא לא היו, לנטרי,
ארי). ואחרי כן מי שהחל לתת נלאה להוסיף לתת. בין עמל ובין השגת המטרה ירחים
עוברים, בין השגת המטרה ואבדתה גם כן ירחים עוברים, ובין כה וכה ירעב המחכה,
ואם ידפוק על דלתי אנשי חסדו, בתחלה יקדמו את פניו באהבה. אחרי כן ברצון, ואחר
— ברוח קרה, לקץ — בתלונה חרישית, וקץ כל הקצין — בועף. מאלף מתחילים אחד
עומד בכל הנסיונות האלה, נסיונות הרעב המרים והקשים, נסיונות הבקשה, ההליכה אל
נדיבים ורמיסת רצפת מסדרוניהם וצפיה בכתי יועציהם. דרך הגיהנם הארוך הזה עוברים
ולפעמים באים אל גן-העדן. שגם הוא תחלתו רעב ומחסור, אבל כבר יטעם בו איש מעם

נן עדן. הצעיר, שעל אדותיו חפצתי לשאול את ראש בית למוד הציירים, כבר עבר שבעה מדורי גיהנם אלה. כבר יצא מכלל מקבלי הספקה. הוא כבר כלה את חק למודו בבית הספר, וגם אחרי כן כבר הלך לקנות שלימות בחוץ-לארץ וירא וילמוד ויעבוד שם הרבה, וישב, ועודנו, כנשמה אחרי שנפרדה מן הגוף חופפת עליו. עוד היה סמוך וקרוב אל בית הספר, הולך ובא אל מוריו. לא ללמוד כחק התלמידים, אך לבקש מהם עצה, או לעזור על ידם, כאשר היתה עזרתו דרושה להם. ואני ידעתי, כי הם הכירו מעבדו ויתנו לו משאת כבוד וציוני תהלה כגור מעלת התלמידים הראשונים אשר בהם בית הספר יהפאר ואשר אותם יציגו המורים למופת לציירים, ועל כן השתוממתי בענות המנהל אותי על שאלתי לאמר: ראה, זה X שאתה שואל על אדותיו, הלא ידעת, כי רוחי וזה לכל משטמה ולכל ההבדל ופרות בין הדתות, והתלמידים היהודים עם הנוצרים ינחלו מידי כבוד איש לפי כשרונו ולפי פעלו ולא אבכר איש על אחיו בגלל דתו. אך האמת אשר בשמה אדגול תמריצני להעיר את אזניך, כי X זה הראני בעליל, שיש ליהודים דרך מסחר גם בעבדם עבודה היופי ומלאכת מחשבת, כי גם היהודי אשר כשרון לו איננו יכול למלט את נפשו מן התכונה הנטועה בו עמוק עמוק לבקש אך הכלית ולהעפיל לעלות למרומי ההצלחה, ולא ללמוד תורה לשמה ולחבב את מלאכת המחשבת חבה מהורה שאיננה תלויה בדבר.

הדברים מחצו את לבי. ידעתי כי הצעיר X הוא רחוק מן העושר כרחוק מזרח ממערב. ידעתי, כי רבות נשא, רבות סבל, התענה בעד מלאכת המחשבת זו אהב הרבה יתר מעשרת חבריו בני עם הארץ דלים מרודים, ולכן שאלתיו איך התנכר נער במעלליו כי הוא אהב בצע? והוא השיבני: לא בצע פשוטו כמשמעו, אך דבר מביא לבצע. התשוקה לעלות במהרה, למפס ולעלות, כנגמת הפנים למרום. הדבר אשר האשכנזי קורא לו Streberthum, היצר הזה אשר לא יתן את העובד לעבוד בדומיה וללכת אפ אל מפתחו עד שיגיע אליה או לא יגיע אליה — לפי כחו ודעתו, אך יתקפתו לפזז ולעשות מעשי להטים, לרחוף בצד ובכתף את כל אשר יפגוש בדרכו וללכת נכחו, למשוך עליו את עיני העם, לבקש אך פומבי, ולא רק התשוקה הזאת, כי גם הכשרון להכין כל זאת, כשרון מיוחד לבעלי עסקים, שיש למצוא רק במפלגת הסוחרים ולא במפלגת אנשי רוח, זה הוא הדבר אשר בו אחיך נבדלים לטובה ולרעה — לפי אשר תאכה לשפוט את הדבר הזה לשבט או לחסד, ואת עקבות הדבר הזה הנני מוצא גם בצעיר הזה. שמע ואספר לך. הוא הכין הקון תמונות. לא אכחד, כי הוא בעל כשרון מצוין. אך אין זה מתן-תורה. העולם יכול לעמוד ולהתקיים עם התמונות האלה כמו בלעדיו. נניח, כי יש לתמונות ערך ידוע. והנה הוא חפץ להציגן למראה במראות התמונות הערוכות לעתים מזומנים באולמי בית ספרנו בעד קהל העם. אנחנו קבלנו את התמונות ברצון. עד כאן מלאכת מחשבת; מכאן ואילך יחל חוש המסחר. הוא בא ויתנה לו תנאי, כי נקבע לתמונותיו מדור מיוחד. הוא חפץ לקרוא לקבוצת תמונותיו תערוכה של הצייר X. אין הוא וצייר אחר יכולים לדור בעולם. הוא שמע, כי לציירים גדולים עורכים לפעמים תערוכות מיוחדות, והנה כבר פתח הסטדר, כבר הוא צייר גדול, וגם הוא דורש תערוכה לעצמו. או אמרתי לו בנחת, כי לא יבולע לתמונותיו אם בצדן נשית עוד תמונות ציירים אחרים. את תשובתי הרכה הזאת דחה בדברים, שהיה בהם מעין י. והאדון המנהל לא כלה את הפתגם עד תמו, ואסימהו אנכי: מעין עזות. כן, השיב המנהל, אין לקרוא שם אחר לסגנון אשר בו דבר אלי. באחרונה, הואיל בחסרו הגדול

לחת „רשות“, ותמונותיו הוצגו, ואחר כן החלטנו בסוד המבינים לתת לו מטבע כסף לאות תהלה. והוא קוה למוניטון של זהב, ובשמעו כי אך מטבע כסף קצבו לו, וזה דבר מך מערכו בעיניו לקבל, ויבוא ויצרור את התמונותיו צרור אחד ויוציאן ויעווב אותנו ברגז גדול כעשוק בלא משפט.

כן ספר לי המנהל. ואני לא יכולתי להתעבר על ריב הצעיר X. במרם שמעתי גם את דבריו הוא. רק אחרי אשר שמעתי את דבריו וגם את דברי חבריו היודעים את ערכו, נודע לי, כי זה הוא המעשה הישן, ההוגר ובא בכל מקצוע בתבנית אחרת, והצד השוה שבכל התבניות, כי לא יכפר ליהודי עון מולדתו. סדר הרברים כן הוא. יהודי קמן בא לבית הספר. בתחלה מניעים ראש, מפטירים בשפה, מצחקים מעט; התלמידים החברים מתקלסים לפעמים, המורים אינם מתקלסים. כי הם אנשי מעם ותרבות, אך לפעמים, גם שלא-במתכוון, מפני ההרגל, דוקרים במחטים דקים וכמעט לא-נראים לעין. אבל זאת היא רק תכונת התקופה הראשונה. אחרי כן יחל היהודי הקמן להעשות אורח. התלמידים יסכינו בו, והמורים, אם ראוי הוא שיאהבוהו, אוהבים אותו. רגש האדם מכריע את הדעות הקדומות, ואין דנים עוד עם היהודי שהוא על פי משפט היהודים כלם, כי אם מודדים לו במדה מיוחדת—לפי מעשיו. אם הוא בעל כשרון—אין מונעים ממנו אותות כבוד, ואם הוא בעל מדות טובות, סבלן ומתון, ולא פקח יתר מדי, (כי הפקחות היתרה והסואנת היא תמיד סלון ממאיר ביחוסים כאלה) אז הוא נעשה גם חביב.

דרך שתי התקופות האלה עבר הצעיר X. בשלום בלי פגע. בתחלתו שבע תמורות. הוא בעל נפש טרנגשת, ויחש היטב גם את העקיצות הקלות. אך אחרי כן קנה לו זכות אורח בכשרונו, במתינותו, ואז זכה גם לאוהות הכבוד הראשונים. ואולם אחרי תום שהי התקופות האלה תחל השלישית. הכפוף נעשה זקוף, „אבן מאסו הבונים“ חפצה להיות ל„ראש פנה“, לא בגלל אשר היא חפצה, כי אם בגלל אשר זה הוא סדר ההתפתחות. הצעיר X, אשר כמעט נשאוהו על כפיים, בהיותו בבית הספר, השלים את חק למודיו, ויכע לחוץ לארץ, ויחשוב מחשבות לעשות לביתו, וכאשר שב אל המקום ששם למד בתחלה ויבקר את המנהל אשר היה מגנו וקרן ישעו, ראה, כי אין פניו אליו כתמול שלשום. כי עתה איננו רואה אותו כראות את התלמיד הנכנע, כי אם כראות את החבר היורד לאומנתו והחפץ להשתמש בכרתו. לפניו, בשימו כבוד לתלמיד זה האציל את הכבוד גם לבית ספרו, ועתה לא יכבד עוד בית הספר בכבודו—ואז שבו הדעות הקדומות לממשלתן, וישב המורה לראות את מי שהיה תלמידו כראות את היהודי הבא להסיג נבולו. ואז ראה צרך בדבר להרכין את קומתו. וחק הוא, כי בנעת יד זר באיש להשפיל ולכף את קומתו יישרנה למורת רוח המשפיל, ואז תהי הקומה לא רק ישרה, כי גם זקופה, ובראות המשפיל את מלחמת המגן הזאת ואת עמוד האיש על נפשו ועל יושר קומתו, הוא חושב את הנלחם לעז-נפש, והוא זוכר, כי זה משפט כל היהודים.

הצעיר X התגלגל תחת שואה זה כעשר שנים, ואין אף מין אחד ממיני המחסור והצרות אשר לא נשא, וכל לחץ עמלו זה לא פרש. לעינו צעיף שחור על כל הסוכבים אותו. הוא אהב את התבל, לא אהבה בעל-תאוה אשר רוחו יציקהו להתענג סטובה וקיבתו כשאל לא תשבע ועצביו ושיריו דורשים שובע ענג ורויה. הוא אהב את התבל אהבת אמן הרואה את ההוד שבהוד, המרגיש, הממשש את החן, את ההרמוניה אשר בכל דבר, גם בדברים הנראים ככהים או כמאוסים או כחסרי כל רעיון. והמקצוע אשר אותו בחר הצעיר לא בחורה ע"פ שכל וחשבון כי אם בחירת הטבע שמקצתה ואולי גם כולה

אונם, המקצוע הזה הוא מקצוע המונות הטבע: שדה ויער, עמק ואחו. הרגשתו זכה ודקה עד מאד לקלום את יפיו של כל מראה ואת השירה שבו. כי אמנם אם יש להשוות את מלאכת הציור אל חכמת הנגון, מקצוע זה שבציור: המונות הטבע הן דומות דמיון רב אל הנגינות. כל מראה טבע הוא מעין סמפניה, ויבדל ממנה אך בזאת, כי בסמפניה יש המון קלות, חצאי קלות, הברות, חליפות, התגליות הרגש ע"י שינויי שמע שונים שמשתנים ומתרחקים ושבים ומתדמים ומתקרבים, ובסופם מקבילים ועולים אל רגש כללי אחד, ובמראה-טבע תושג המטרה הזאת ע"י אמצעים אחרים של צבעים ובני צבעים ובני בניהם של צבעים שהולכים גם הם ומשתנים ומתחלפים, ובחליפותיהם שבים ומתאימים ונאחדים ומתלכדים למראה אחד. והצעיר שמוציא מעיר קמנה נלחצת ודחוקה במאפל ובעוני, אשר לא ראה בימי ילדותו את השמים בלתי אם רצועה קמנה ושדות אולי ידע אך מפי השמועה, וגם בצאהו אל מחוץ לעיר לשוח בין השרות, היה עליו טורא אביו ומורא רבו, הצעיר הזה כה העמיק, כה חתר לתוך תוכה של הטבע, כה הוא שמח ועלו ומאושר מרכבות עשירים, עד כי הנקל היה לו להנזר משאון תבל ולגזור על בשרו נזירות מלמלא המון צרכים שבן-תרבות בדורנו הסכין בהם, וישב במשך כל ימי החרף בכפר בנוי על הרים גבוהים ויחקור שם ויתבונן אל הגשם ואל השלג, ויתאר על יריעותיו את החרף ואת הסתו לא מדמיון כי אם למראה עיניו, ויהי עובר יום יום שעות הרבה בחוץ בעת אשר הידים קפאו מקרח כי היה הקיר עז ונורא מאד, והוא היה כלו שקוע בעבודתו, גם בלי דעת לאיו מטרה היא תכונן ומה אחריתה, יען כי הוא אמן בעל נפש, ואין אמן נלבב יכול לבקש חשבונות בעת עבודתו, אם הביא לו פרי תבואה, או לא, ואם תפיק רצון או תרבה עליו אויבים ומקנאים, ואם תנחילהו כבוד או תמים עליו קלון. כל מחשבת פגול כזאת היא מפגלת את עבודת האמן, אחת היא אמן בתרש או במכחול או בעט סופרים, אם אך רגש היופי בו ואת הרגש הזה ימריצהו לבו לגלות בכל נאון עזו ומהרתו הדרו; כל הרהור כזה פוסל את העבודה, או עוד נכון יתר יהיה אם נאמר, כי כל הרהור כזה לא יוכל להתגנב לנפש האמן, ובאשר הוא מתגנב, שם אין אמן ואין אמןות כי אם בעל טלאכה ומלאכה, או סוחר ומסחרו. ואם ישב הצעיר X ויתענה ימים רבים וייצר פעלים גדולים, ומן הפעלים ההם נפר, כי הוא אוהב את הטבע, והטבע אהבהו גם הוא, ובין השנים האלה נברא הזווג הפנימי המביא לזה, כי האחד יוכל להיות למליץ לחברו, וכי יש, כמו בנדון הזה, כח הרשאה לאמן מאת הטבע לתאר אותו ולחולל בלב הרואה את הרשם שהוא, הטבע, מחולל, במראותיו, אם כזאת עשה והצליח, הן לא רוכל הוא ולא Streber ממפס ועולה, כי אם אמן, ולא נביא השקר, כי אם נביא האמת במקדש היופי. אך יש עתים, אשר אז בלה היוצר את מלאכתו, והוא מתבונן אליה ורואה שהיא טובה, והוא שמח בה מעין שמחת בורא העולם. הוי, אל נא תנסו לשער בנפשכם את השמחה הזאת, אתם ההדיוטות, אתם הפלשתים. אתם בעה"ב, אשר לא הסכנתם לברוא, כי אם לאכול מן המוכן. מעם שמחה כזאת שהיא מעין שמחה של מעלה לא מעמתם, ואין לתאר את המעם הזה שאיננו דומה אל מעמיכם השונים אשר לכם. זה הוא הגמול הראשון והאחרון, גם לו לשון-אבות והדר בר. תשלומים בטבע, שהאמן מקבל בעד עבודתו. את הגמול הזה לא ישללו ממנו המרימים או המשפילים את ערכו, אותו לא יקח העוני, אותו לא יחמוס האסון, יען כי הוא בנפש. ואולם אחרי הגמול הזה, עוד יש לאמן צרכים. הוא אוכל ושותה ופר ורבה כבן-אדם, ועליו לכונן לו מעמד, ולוא גם למען יוכל להסיף עבודה, ואז הוא בא כפועל שמבקש שכרו, ולא שכר נפשו אשר שם בעבודתו,

כי אותו לא ישיב לו איש, אם לא השיגו בעצמו ע"י הנאת הנפש מן העבודה. אך את שבר עבודתו אשר עבד כפועל, כי הן לא נופל הוא, עכ"פ, מן הפועל שכיר היום הבא על שכרו בעד כל עבודה שעבד, ואז יש מן ה"פלשתים" אשר יאמרו: הנה יגאל הכהן הגדול מכהנתו, הנה האריה הזה כבקר יאכל תבן. הוי "פלשתים", "פלשתים" מזהמים, אתם, שכל נקבי העור אשר בנופכם פתוחים לקבל ולקלוט, אתם השולחים יד גם אל הפרחים לסחוט אותם ולמכור את מיץ בשמיהם בחנות, אתם המלקקים בלשוניתכם גם את המל, אתם, שכל עולמכם אכילה וסביאה וטיול, אתם שמביטים אל השמים ואל הארץ, אל המים ואל הנמיעות, ומנהקים ומפהקים כי תארך להם השעה להביט לדברים שאין בהם — בעדכם — כל רעיון, אתם, שמוחכם הוא פרודור לקיבה, ולככם פרודור לחלקים אחרים שמן הסנטור ולמטה, אתם מתאוננים על האמן, כבואו לשלם חוב לפבעו, בדרשו גם הוא כאדם את אשר עליו לדרוש. אז תאמרו: זה לא כהן הוא לנו, הוא אך רודף אחרי הבצע, הוא אוהב חיים לראות טוב, הוא רוכל! — כן ישמע קרקור הצפרדעים תמיד, מדי יבקש הכהן, הנביא, החוזה, המשורר, האמן את תפקידו, ועוד יתר ישמע, אם האיש הזה הוא במקרה, בן העם המנואץ, שאומרים עליו מאז כי תאזת הבצע ממלאת את כל חררי לבו. ומדוע כן הוא? יען כי כחלק היחידים חלק העם כלו. גם העם העברי כלו סבל כקדוש, ברא, יצר חדשות. אם נקרא לדבר הזה תעודה-מסיון או לא, איש לא יכחד, כי העם העברי נתן בדורותיו, בתקופת היותו בורא ויוצר, דברים גדולים לרוב, אך גם הוא חפץ לחיות, ולמען יוכל לחיות עליו לאסוף מעט הון, כי זה כלי נשקו האחר, להגן בו על נפשו במלחמת החיים הקשה, והיה בעת אשר יבקש לחיות, אז אומרים לו, כי הוא רוכל מנשם.

וזאת אומרים לו — לא רק האנשים שהם רוכלים וחנונים, אך גם אלה אשר עליהם לדעת להוקיר את עבודת הרוח. לוא יראה האמן הנוצרי את חברו הנוצרי בצאתו מתקופת הדמיון לתקופת המעשה, אז אולי יקנא בו קנאת אמן, ויתר נכון אם אומר: קנאת אומן בבני אומנתו, או יש אשר יראה בו את המרעה הכללית והמשפת לכל בני האדם, שהם רואים אך את נגעי חבריהם ואת נגעי עצמם לא יחוו, אך בהצמד אל היחס הכללי הזה שבין איש לחברו גם היחס הפרטי שבין אינו-יהודי ליהודי, או יתעורר תמיד בלב מי שאינו יהודי וזכר הדבר אשר שמע ואשר ינק מחלב אמו, כי היהודי הוא הרוכל. גם בלי חשבונות רבים, בדרך טבעית, בתמימות, בלי רשעה מיוחדת, יתעורר בו הזכרון הזה כעין חוש, ואז יש אשר איש כבילראמה יאמר אל הסטודנטים היהודים, אל התלמידים המוכקים שלו: לא לכם להכין את נפשכם לכהונת רופאים, שהיא מלבד היותה חכמה ועבודה הנהגה גם כהונה. אך לכם למכור סחורה בשוק. מה ראה בתלמידיו היהודים? הוא ראה בהם שקידה, חריצות, הוא לא יכול לראות בהם כשרון נופל מכשרון חבריהם — זאת לא יגיד גם העו בצורריהם, אבל הוא ראה בצד כשרונם גם איזה חפץ מעשי שמושי, חפץ-מטרה-בחיים, ואין כל ספק, כי גם בין רבים מהתלמידים הנוצרים יש לראות את עקבות החפץ הזה, אך המראה הזה אשר יראה בין נוצרים לא יעורר את הרעות הקדומות, יען כי אין דעות קדומות כאלה, ולא כן ביחס אל היהודים. המראה יגע מהר במתן אשר בנפש, והוציא ממנה את הקול הנודע מכבר. ולזה אין כל זרזן דרוש, ואי לחשוב את האנשים ההם כמעלילים בודון. זה הוא יחס מיוחד, זאת היא השקפה מיוחדת שמשקיפים על היחיד בשפופרת שבה משקיפים על הקהל כלו, ושבה השקיפו דורות. גם הפעם נוכחתי לדעת, כי כל עוד היה החניך ההוא בבית הספר, כל עוד הביטו אל

מעשיו ויבחנו את פעליו לאחד אחד יום יום, דנהו לפי ערך מעשיו, אך כאשר יצא, ובמשך איזה זמן לא ראוהו, ואחרי כן שב, ולא בפנים הראשונות, כי אם בפנים חדשות, לפי התקופה החדשה אשר בה היתה התפתחותו זאת, כבר החלו להביט עליו עוד הפעם בהבמה כוללת, כהבט על היהודי, וכבר זכרו כי היהודי הוא אוהב כסף, ואין זאת כי אם גם האמן הזה אך קרדום עשה לו לחפור בו, ואם כן חובה לשים מכשולים על דרכו ולהגן על מהרת מלאכת המחשבת לבל יבואו הרוכלים וחללוה.

כן היה ההבדל בין המנהל שהוא ובין מי שהיה תלמידו, וכן רחב הפרץ, והמנהל אנוס היה להשקיף לפי אשר השקיף, והצעיר אנוס היה להגן על מלאכתו כאשר עשה — ובה יהיה להלאה? מן הוא והלאה תחל התקופה השלישית, היא תקופת המלחמה. אז הכל תלוי במדרגת הכשרון. אם יהיה לצעיר כשרון אדיר ונערץ, אז לא תועיל כל ההאקלה במלית, כל העקיצות, כל הכרכורים הקטנים, כל תחבולות הכסוי וההעלמה. גם במקום, ישם אין נוהגים ליהודי רשות ללין, גם במקום ששם ינידוהו, יסחבוהו, יכלימוהו כאלו היה פושע מלידה בלי כל פשע אחר זולתי זה כי הוא יהודי, גם במקום כזה אם יבין היהודי מכונה, שהיטב מן המכונות שמשמשים בהן עד היום, אם ימצא "יענקיל" בווי זה מין נפרון שנח להדליק מן הנפרונים שהיו נוהגים להדליק עד היום, ינצח נפרונו שלו את שאר הנפרונים. זה הוא חק ולא יעבור, ולא רק בדברים הפחותים שהם השמישי בני אדם, אך גם בדברים הנאצלים, שהם נווי של עולם. הכשרון הגדול הולם בפמיש על ראשי העם ומפצע את כוחם, אם אינם שומעים, והוא כופה את ההר כניגית. ליבערטאן, אנטוקולסקי, איוראעלס — אינם תלויים בהסכמה. אין ברירה! התמונות טובלות מעיר לעיר. נניח, שהביאו תמונות לעירנו, ויערכו במערכה להציגן לראי לעיני העם. לפי מנהגי העם עתה, יש שלמון גדול למהיע, יען כי רוב העם קוראים במה"ע, על פיהם יצאו ועל פיהם יבואו לתיאטרון, ללשכת התמונות, ועל פיהם גם קנה יקנו ספרים. נשער בנפשנו, כי עורכי מהיע, בידעם כי הצייר הוא בן עם ועום נפשם, הסכימו, או גם בלי מועצות באו איש איש לברו אל דעה אחת — לבלי כתוב, או להקטין את הדברים, או להורות בהם פנים שלא-כהלכה — האם בזאת יכריעוהו? את בעל הכשרון הבינוני יכריעו, אך לא יכריעו את אנטוקולסקי, כאשר לא יסירו מן הריפירטואר את מאיר-בעער, כי "לא אימסר עלמא בידי דמפשא", ואם לא פה, כי אז במקום אחר יבקע אור האמת, כי משפט אחד לאמת מדעית וליופי אמת.

אך כמה כשרונות בינונייך נשברים, כמה אמנים כושלים בחצי הדרך — זאת יודעים אלים אדירים! מלחמה לדעות קדומות וליופי, ולא רק מלחמה בין אנשים לחבריהם, כי גם בלבות האנשים ההם בעצמם. פעם אחת הייתי בקאנצרט בלשכת חברת הנגניות. בין העולים על הבמה לנגן היה נער עברי. הוא נגן עד להפליא, אך מקצת הקהל, אחרי קראם את שם היהודי בהכנית הערב, ואחרי ראותם את פניו — עקמו את פניהם, וכאשר כלה לנגן, ומקצת הקהל, והם יהודים, מחאו כף, החלו הם לשרוק. אולי כל אחד לברו לא היה שורק, אך כשהם יחד, לא נאוו להראות כאוהב היהודים — וישרקו מעט. ואולם עוד היה על הנער לעלות ולנגן, וינגן בפעם השנית, וכח נגינתו היה כה גדול, עד כי הקמטים על מצחית הכיעסים הוחלקו, והשריקה הבלולה ברעמי מחי הכפים כבר חלשה מאד. נכר היה, כי האנשים שורקים אך למען צאת ידי חובתם, כי הם נלחמים בנפשם, ועוד לא נצחה האמת. — בפעם השלישית, כבר כלתה השריקה כמעט, שכתו את הדעות הקדומות שבלבם ויעמדו רק "תחת הרשם" של הדבר ששמעו עתה.

בצאתי נלוה אלי אחד מן השורקים הראשונים. הוא חפץ להראותי לדעת, כי אין מבדילים בין יהודים ולא-יהודים, כי הקהל פה איננו קנאי. שרקתי בתחלה — באר לי — יען כי הנגינה לא מצאה חן בעיני, אבל אחרי כן מצאה הנגינה חן בעיני, נצחני היהודי הקטן שלך, ואני השיבותיו: לא היהודי הקטן נצחק, כי אם האמת נצחתך. גנות על נפשך ותפרפר בידך וברגליך לבל תלכרך האמת, אך היא חזקה ממך.

או החלו לעוץ ליהודי הקטן ההוא עצות להמיר את שמו, ולהמיר ולהמיר. הם יעצו לו בתמים, בעד טובתו, וגם חשבו, כי לטובתו הם יועצים, לא נעים הדבר, מכשולים תמצא על כל צעד, צלצול השם יעורר מחאה. יש גם בדבר זה שעור ידוע של אמת, אבל הם לא ידעו כי גנן גננו על רעותיהם הקדומות: הם חפצו להצפין את היהודי, אם כבר לא יכלו להצפין את אומנותו. אכן מעטים המה הנשארים גלויים — גם יהדותם גם אומנותם, רבם יסתתרו כחשך המטון לצפוניו. הישאר היהודי הצעיר הזה יהודי גלוי, התנצח אומנותו את המכשולים — אנו לא נוכל להשיב. זה תלוי אך בו.

XV.

ולא יכלו עוד הצפִּינו. (ב.)

ידיד יקר — אמרתי אל הצייר הצעיר אשר שפך את שיחו בחיקי — מה אוכל אנכי להושיע לך? אוכל רק לנחמך, בחוותי לך את דעתי, לא למען נחם אותך רק יען כי כן אֶחֱזוה לי לנכון, כי אם תהיה גאון או גם גדול במקצוע אשר בחרת לך או „כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע“, ואם לא עוד מאד יגדל פעלך והדרך, או עליך לדעת מראש, כי המלחמה תכבר עליך. הלא ידעת מה המלחמה, הן גם עתה לא היתה דרכך סוגה בשושנים, חזק ואמץ והכון לקראת חצים חדשים ואבני קלע חדשות ומסקומך אל תמוש! — ויתר מזה אין בפיך לעוץ לי? — הוסיף הצייר לשאלני כאומר: את מוסר לקחך זה ידעתי גם תמול גם שלשום, ואולי יש לך עוד דבר להורות לי, ואוסף לאמר אליו: מכיר אני בך, כי אתה חפץ שאחזה לך עצתי מנקודת מעמדי שלי, מנקודת מעמד הלאום העברי, אך עוד לא הגיעה השעה לעוץ עצות ליחידים, וכי יש צרך להגיד לך, כי גאולת האמנות העברית היא ששון ישעי ומחמד הגיוני ועל גלות השכינה הזאת אני בוכה כמו על גלות האומה, ולבכות ענותה אני תנים ועת אחלום שבותה אני כנור לשיריה“, ואם לא אוכל לעוץ ליחיד במעמד הזה שישליך אחרי גוו את האמנות הכללית ולהקדיש את כל כחו לעבוד שדה בתה וקרקע פרשין, למה הדבר דומה, לאיש יחיד אשר יבוא אלי ואמר: אתה שואף ומשתוקק להחיות האומה והארץ, הנני חפץ עבודה, הנני נכון לעלות לארץ ישראל, ולי אשה וילדים שחובתי לכלכל את נפשם, עוד נא לי למען אוכל לעלות, כי הלא אין בכלל אלא מה שיש בפרטים, ואני אחד הפרטים האלה, ולאחד אחד תוכל לבנות את הכלל. מה אענהו, הלא אומר לו: כן הדבר. הכל ספרטים הורכב, אבל במרט הוכנו הנאי הקיום בעד הכלל, או נהיה כאיש אשר יאבה לרלות מי נהר בצלוחית, תחת אשר בחפצנו להוביל נהר, או לשנות את נמות פִּלְגִיו, עלינו להכין הכנות גדולות, לחפור ולטוד, לבנות ולנהוש. כן הדבר גם באמנות העברית.

אם לא פתאים אנחנו, כי עתה לא יפלא הדבר בעינינו מאומה בראותנו כי איש כאנטוקול-סקי אנוס היה ללכת לו. יש אשר איש איש מאתנו, כשהוא חפץ, והוא לא רק חפץ כי גם אנוס לשכלל את אישיותו השלמה, לבל תהיה בה פגימה ופחתה, וגם לחיות חיים עזי תמס, כאשר יאמר האשכנזי *sich ausleben*, אנוס הוא ללכת. נבל יהיה אם יעזוב את עמו, בוגד ובליעל אם יבעוט בו, אך אם יכלא את רוחו והניח את אישיותו לתוך ממת-סדום של הנה מצומצמת, שאיננה עברית, שלא היתה עברית, אך שהתכנסה והתכוץ בגלות החל, יהיה עוכר נפשו. לבי נמוג מיגון בראותי אתכם רועים כחוף, אך לא אוכל לדרוש מכם כי תהיו סגורים בהוך ד' אמות שלנו, בעוד אשר כה יטש-חשך בר' אמות שלנו, בעוד אשר כה גדולה עקת העוני וכה קצר המצע מהשתרע וכה נורא הקרח וכה טפש לב העם. לאט לה לאמנות עברית! לכחות אנו צריכים, יפתחו נא לעת עתה הכחות האלה באשר יפתחו, יסורו אלינו זה בכה וזה בכה, ואם ישנם יחידים, אשר עד כה חוקה התשוקה בקרב לבם לעבוד עבודת עמם, עד כי אינם חפצים לעבוד מחוץ לנו, והם מקבלים עליהם את הצער ואת כפית המוכה ואת כפתי הקרח אשר ישליך עליהם הקהל המפש ברובו לענינים נאצלים כיופי, אם ישנם כאלה יחידים סגולות ובני עליה, יבואו ויבואו, הלא הם יבואו בלי שאל עצה, הם לא ימלכו כי, גם בנפשם לא ימלכו, כי רוחם תציקם לבוא—ובאו. אך בשאל איש עצה, הן זה אות, כי חפץ הוא שהעצה תהיה שקולה בפלס התבונה, או לא יתנני יושר לבי לעוז לו להצר צעדיו.

— ואתה מאמין באמת כי יש אמנות עברית— החל הצייר הצעיר לחקרני, ויעכב שאלה: ראה, הנה אנכי מתאר אך תמונות מן הטבע, ונושאי תמונותי הם מראות הטבע בארץ הזאת. היופי הזה הוא ענין לכל בני האדם לענות בו. אלה אשר ראו את המראות, ולא פעם אתה כי אם פעמים רבות, יען כי חנכו בהם, אולי יחשו יתר את תמונות הטבע האלה. כנוח עלי הרוח הנני מתאר כאשר למדוני וכאשר אני רואה. לא אאמין, כי אין אני רואה את המראות כראות בן עם אחר, או כי בתנועות ידי עת אמשה במכחול יש דבר שבו אבדל מכן עם אחר. אמנם אחד מהבריך, חובב האמנות העברית, אחרי התכוננו היטב בתמונותי אחר, כי לפי דעתו יש דבר-מה עברי בסגנוני, אך אדמה כי עינו המעתה ואהבתו לדבר שהוא מתאוה אליו קלקלה את שורת דינו למצוא דבר שאיננו. — גם דעתי כדעתך — השיבותי את הצייר — אם חברי החובב הוא חפץ לגלות את אמריקא באבן אחת אמריקנית שמצא, כי עתה אך בדמיון הסתולל. הוי מה עמוקה בנו מחלת היחידות, מה נורא מששוש הרגש הצבורי. היחידות הנהדרה — גם אני אוהב אותה אהבת נפש. עדרים עדרים אתן לך בעד יחיד גדול אחד, אונל מדבר אני בכני הקהל, הראויים לישם השגור בפי יהודים-אשכנזים, "מנין-מאָננער", שכל אחד מהם חותר ומתחקה לדעת איה הוא המנין, וכי אני הנני המנין, וכי מה שאומרים על המנין — הבל בי. יש בזה מן הקמנות בעל-הביתית האשכנזית, זו השתפכות הנפש הקמנה, הננסית והחושבת את עצמה שהיא עולם מלא. קוראים לזה "נעמיטה", ומשתפכים, ומתפלספים — תלמידו תלמידו של שיללר! איזו בטלנות מיוחדת. מעין ריח של פשפשין. והדבר הזה, או מקצתו, הורכב גם בנו. אחד מאלה הסתפח על הציונים, והוא גם אדם עילאה מן ה"מנין מאָננער". ואחרי כן החל לנקר בעצמו. הנני מתארהו בדמיוני, והוא עומד ואוחז בכפו השמאלית את כף ידו הימנית ומרגיש את הדופק ומונה. את מורה השעות כבר לא יוכל לאחוז, כי אין לו יד שלישית, והוא מניחו לפניו ומתבונן בו, כמה דפיקות לשעה? כמה דפיקות לרנע? החשבון נכון. אחרי כן לוקח מהם דווקא בכשרו, ומפת דם כתרדל יוצאת, והוא חש אל

כלי מגדיל הראות ונוטלו ומבהכל בו ומונה כמה עגילים נמצאים בדם. זה הוא נתוח, זאת היא Hyper-Analise מחוכמת מאד, אבל יש בה "כלמדות". האיש בא לכלל מסקנא. שנפשו איננה נפש לאומית עברית, כי אם נפש אשכנזית גמורה. גם פטורין לאומה הישראלית! יש בדבר הזה כמו יו שר. האיש איננו חפץ להמעות את נפשו ואת זולתו, אבל כל דרך החקרנות הוא מעשה מפש. ומדוע כן הוא? יען כי היחיד מבקש בעצמו את אשר יש למצוא אך בכלל. אין עם אחר עושה נקור כזה, ואם הוא עושה בקרת, הבקרת מקפת חמיד אך את הכלל, ואיננה תוחבת שפורין באדם אחד. הנע בעצמך, אם אוטרים הבריות כי לצרפתי יש *esprit*, הדומה אתה כי כל זה יש לאמת בכל צרפתי מן השוק? לך ומנה את הצרפתים אשר ידעת, ודוקא יצא לך, כי במקרה, לאלה אין כל *esprit* מיוחד! אבל כשאוטרים: הצרפתי, כונתם אל הדבר המתגלה ברבים טבני עם זה. — אבל גם בכלל — העיר הצייר — חכמת הציור נבדלת היא בזאת, שהיא לשון כללית, אשר כל העמים יבינוה!

— בלי שום ספק — השיבותיו — *The pencil speaks the tongue of every land*. עוד במרם המציאו בני אדם את האלף"א בית"א, כלומר את הכתב, המציאו את הציור. הם הבינו את ציור תבנית הרברים במרם המציאו בדמיונם סמנים שבכתב לסמן את הברות האותיות שהם מבטאים. הכתב הוא המצאת העם הדל בחלק מלאכת מחשבת, עם הספגים והכנענים של העולם הישן: הצורים... יש אומרים, שהוא המצאה עברית, ואמת נתנה להאמר, כי גם העברים הקדמונים, בתקופה ההיא, לא היו גדולים במלאכת היופי, ויותר שהיו יוצרים חרשים, היו בעלי מחשבות, ומוכשרים להמציא המצאה עיונית כזאת... אבל גם אם הציור הוא לשון כללית לכל בני-האדם, רחוק הנהו מהיות איזה מין וואלאפיק. גתה היה אומר, כי דברי ימי העולם וההשכלה דומים לפונא גדולה במוזיקה, בה נשמע זה אחר זה קולות כל העמים, ודרוש הדבר ליפי הסמפניה האנושית שכל קול ישמור את הברתו ואת מעמו המיוחד לו, אין שפה קימת ואיננה מוכשרת לברוא ספרות כאמת, אם איננה רבת מלים ואם אין בה די באר, רצוני לאמר, שיוכלו המדברים או הכותבים בה להביע את כל טראות עיניהם, את כל רגשי לבם, את ההרגשות הדקות בדקות, ורק אז, כשהלשון היא כה קפאקה ומעבדת ומכוונת אל כל צרכיו ורגשותיו של האדם החדש בהוה, רק אז היא גם היא מראה את מעם העם, או כמו שאומרים בלשונות אירופא: את הגניוס, את הרוח המיוחד של האומה, את אפן השקפתו ואת מעמו. ויען כי בציור משתמשים כל העמים באמצעים שונים, ברשמי קיום ובצבעים, ויען כי המראות שהם מציירים שיים הם להראות לכל העינים, לכן חשבו רבים מאז, כי חכמת הציור נוסדה על כללים ידועים, ככללי הדקדוק לשפות, והכללים נקבעו לא ע"י עם אחד ולא בעד עם אחד, אך עם קבל מרעהו, בכל זאת כח הדברים, כמו שאומר הצרפתי *la force des choses* ועוז טבע האדם שנו גם בה את ההלכה אשר קבעו בעלי הסכרא ואשר הורו מתוך משנתם, ואחרי כרכורים קצרים או ממושכים באו לידי הכרה, כי גם האמנות לא תוכל להתפתח כראוי לה, בלתי אם היא קשורה ואחוזה בחיים המוכריים והצבוריים, וכי ערך, בתי המדרש" השונים שבחכמת הציור תלוי בזה, אם האמנים הם חפשים לרוחם, ומקבלים השפעה חפשית לא מאת המורים הגדולים או הקטנים, כי מאת הטבע המוכב אותם ומהוך עמקי לבם. ורק אז, אם הם לאומיים, אם הם נאמנים לטבע מולדתם, הם נעשים בוכות זו גם כלליים, ורק אז קולם ישמע גם הרחק מנבול ארצם והלאה, ואז הם לוקחים עמדתם בהיכל התהלה אשר לכל בני-האדם. יש לאמר, בלי צל פרדכסוס, כי יותר שהם נפרדים יותר

הם כללים, יען כי אך בפרודם ובטבעם המיוחד אנושיותם מתאשרת ומתנלה. אפס כי לשוטים ולחצאי-משכילים השם פרוד לאומי הוא שוכרה של הכלליות האנושית. — הנני מניח מקום לפרוד זה להתגדר בו בכל דבר, אך אין אני רואה עקבותיו בחכמת הציור — השיבני בעל דברי.

— ואני תמה מאד — עניתיו — איך לא תראה עקבותיו. ומה הוא הדבר שאתם קוראים לו „בית מדרש“ זה או אחר? הלא זה הוא — אעיו אני ההדיוט לברר כפי אשר אני משער דבר זה — אפן-לראות-ואפן-לאהוב ולהאר את הטבע, שמרָאָה אגודה ידועה של תרשים-חושבים בזמן מן הזמנים. באקלים ידוע, בתנאי חיים ידועים. אין אני דורשים כאת „אסכולה“ אחת שבציור שתאהב את הטבע באפן שה„אסכולה“ השניה אוהבת אותו, אך שתאהבהו — הצד השוה הוא אהבת הטבע, והשנוים הם באפן האהבה ובדרך התנללתה —, והשווי הזה יחד עם השנוים האלה הם העושים את חכמת הציור הכללית יפה ועשירה. כן אין האנושיות נכנה אלא מן העמים הנפרדים, ובתנאי שהם ישמרו את מעמם.

— נעניתי לך בדבר ה„אסכולות“ — השיב הצייר — אך לא נעניתי לך בדבר העמים. אין לחק חקי יופי מיוחדים בעד עמים שונים!

— ואין כל צורך לגזור גזרות — השיבותיו — דבר זה מאליו נעשה. כל עם, בתחלת יצירתו ההשכלית, או האמנית, הוא וירמוזן ואסימילאצור. כן היתה השכלתנו הראשונה, כאשר אך נצנצה לנו טארצות המערב. אחרי כן יחפץ כל עם לעלות למדרגת בורא ויוצר ברוחו. זו היא מדרגה גבוהה באנושיות ובשלימות ובשאיפת הדעת והיופי ממדרגת החקוי והספוג. הלא היינו שנינו יחד בתערוכה האחרונה בפאריז. אוהב אני תמיד לבקר את מחשבותי ולהשוותן אל מחשבות העמים הנאורים שבנאורים. כשמתעללים בי משכילי הנוסר ואוהבי החקוי הזר בכני עמנו ואומרים לי כי השאיפה הזאת שנאחזתי בה איננה עולה קדימה, כי אם נסונה אחר; כשקוראים אחרי מלא כי אֵש קנאה זרה אני טבעיר בהמיפי לרוח לאום, ובשוטמי לבקש גם בבעלי היופי את הרוח הלאומי, כשמתקלעים לימין ולשמאל את בליסתראות המלים הישנות השגורות בפיהם: פרוד, ריאקציא וכדומה, אז אין אני מן הגאיונים הבוטחים אשר לא יאבו שמוע קול מוסר ובקרת, אך להפך, אני מותח קו ספק ובקרת חדה על מחשבותי שלי, ובוחן ובודק אותן עד תמן. ואז אני נמלך בעמים מתוקנים, ומתבונן אל הלך-רוחם, ובוה יש לי אַמת המדה למוד את הליכתי לפנים, או לאחור. הראית בתערוכה הפאריזית את עמל כל עם ועם להראות את עבודתו בשופרא דעלמא לפי רוחו הלאומי? הלא קראת את דבר השודי נורדינסוואן הכותב בראש ספר לוח המפתחות לציורי בני עמו: „חדלנו מהיות מתבוללים, עתה אנו חפצים ואנו בוראים“. קרא נא לפאן לאָווענגראב לבוא הלום, אז יפסוק לך מהר הלכה: פרוד הוא צעד סרמן אחרנית. לאָווענגראב פוסק כן בשם העמים. אבל למי נשמע? לעמים, או ליהודי-מתבולל, שאין בו לא השכלה עברית, ולא השכלה שלמה של עם אחר? או הראית את תערוכת האונגארים ואת מרחם להראות כי יש להם מלאכת מחשבת לאומית? שמא תאמר, כן עושים אך העמים הקטנים „המתעקשים“ לשמור את יחדם, אבל אנו (הלאָווענגראבים) פקחים ונאורים יתר, אנו יודעים כי כל המחיצות הבל, ורק תיבת-נח אחת צריכה לקלום בערבוביה את המינים השונים, שים עיניך על אמריקא! כמבוא לרשימת ציוריהם נאמר: בתחלה תלמידי האמנים הצרפתים היו ציירינו, אך עתה יש בידינו להראות לכל באי עולם קבוצת פועלים אמריקנים מצוינים בסגנונם זה.

ואשכנז ואוסטריא דברו גם הן דברים כאלה. האין זה מראה מרומם נפש? כשהעמים מתיצבים לשמן איש על דרך רעהו, כשסנדרפים זה את זה — חזות קשה היא, אך לא כן כשהם עובדים את העבודה הבללית איש לפי רוחו. יביע נא כל אחד מהם את אשר יש לו להביע — באין מעצור, לפי רוחו החפשי, ולפי מעמו החביב עליו, לפי שהוא טועם את טעם החיים, לפי שהוא רואה ומתבונן — וכל הקולות האלה מאפסי תבל יעלו להמנון של אהבה ושל אחוה אדיר ונערץ.

— אין אני חולק עליך בדבר העמים האחרים — השיבני הצייר — כי אמנם רוח העמים האחרים נפר, אם לא בציוריו של כל יחיד מהם, אך, כאשר אמרת, בכללותם, אך את הפרוד העברי לא אבין.

— עתה יצא המרצע מן השק — עניתי — יאך זאת חפצתי, ואך בגלל זה הזכרתך את התערוכה הפאריוזיה, וארב עליך צבא מופתי. מטרתה היתה אך לברר לך, כי היהודים שאינם חפצים בפרוד עמם אינם קוסמופוליטים, אורחי התבל; הם כמנו לאומיים, אך לאומיים לא-מבעיים, לא של עצמם, כי אם סמוכים, ויתר נכון אם אומר: ממילים עצמם, על שלחן אחרים. יכולים אנו להסכים, או לא-להסכים על השמה הקוסמופולית. סית החפצה לערבב את הצורות ולסלק את המחיצות ולכלכל את המינים — בשביל השלום. כבר מלתי אמורה לך שהיא בעיני ההפך מן השלימות וההפך מן הדרך העולה לשלום. אבל גם היא שמה, אם בעליה מחויק בה ופוסקה להלכה ביחס אל כל עם, אל כל מין ואל כל פרוד שבעולם. אבל מתנגדי הפרוד העברי ימסרו נפשם על כל פרוד שבעולם, על זה של הוואלאחים, של הקאלידונים, של הנורווגים, אף של הזוזמים, אם ימצאו שרידי צאצאיהם שיבקשו לקום ולחיות. ורק ביחס אל הפרוד העברי יעקמו את חוטמיהם, כמי שריח רע נודף אליו, ואומרים: זו היא נסיגה לאחור! על כן אין יסוד מדעי לדעתם. היא לא נוסדה על השקפה כוללת, היא, בכלל, לא נוסדה על השקפה, כי אם על רגש געל ומאוס שאדם סואם את משפחתו, את הוריו, את עצמו, של רגש החוצפה והעבדות גם יחד אשר איש תרומות (Parvenu) חש לספירה שלו, לתחום-סביבתו המבעית. על כן אם יאמר לך, כי הפלאמאנדים בבליניא נותנים את רוחם הלאומי במלאכת מחשבתם, לא יעלה על דעתך לאמר, כי הם קנאים ועוזבים את מקור ההשכלה ונרתעים לאחוריהם, ולהפך, אתה תוקיר התאמצות נאצלת כזאת, וכשיקרך מקרה להתבונן אל מערכת המונות שונות, וכשתשמע שיש שם ממין הפלאמאנדי החדש, הגובע מן המקור הישן, יגדל חשקך לראות את התמונות הרבה יתר משהיית משהתקק לראותן, לוא גם השכילו הפלאמאנדים מאד מאד לחקות את הצרפתים, כי אז בל"ם לא היית גם שם לבך אליהם. כל זה בפרוד אחר, אבל בפרוד שלך — אתה חסר את רגש הכבוד והאהבה ואת סדת הערך והיא שבה אתה מעריך את זולתך.

והדברים נגעו אל לב הצייר, ויאמר: חציך הם ממני והלאה. אתה מדבר אלי, כאלו לא הייתי בן נאמן לעמי, כאלו לא השתוקקה נפשי לראות בטובת עמי... ואענהו: כן, בטובת עמי! זכיות אתה מבקש ללין פה ושם, לבקר פה ושם, לחיות פה ושם. אך שמת שווי הזכיות איננה צרורה בצרור הדברים הקטנים האלה. אם אתה אימרו: כל פרוד הוא נאה, ופרוד עברי מנונה, כל שמירה-מעם בעם אחר, כל התגלות המבע הלאומי טובה, אך התגלות זו היא רעה, אתה מנביל את הזכיות, מבעט את הדמות, אתה מאשר ומקיים את הכלל הידוע "אין אדם טובה" לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן איפה ואיפה! אם קוסמופוליט אתה, היה קוסמופוליט לכל בני האדם.

התנגד לכל עם, לכל לשון מיוחדת, לכל סגנון, לכל מסרת, ואם לאומי אתה, הרשני נא לאמר לך, כי ככל דבר שיוצא ממינו — אין אתה נאה, כשאתה מתערב בשל אחרים. יכול אני לחכב את האחרים במבעיותם. הם כמו שהם... ראויים להיות.

— אבל איך תקום האמנות העברית ?

— היא תקום — עניתיו — ע"י החופש. כל השאלה היא שאלת חופש. תנו חופש לרוח, ויברא! אין דברים כאלה נעשים בכונה, הריני מוכן ומוזמן לעשות אמנות עברית". יש דבר מה מיוחד ליהודים, והוא יתגלה, כשתתגבר היצירה היהודית. הַגֵּן המיוחד יתנוצץ בתוך רוב-סנין ורוב-בנין, כמו שהוא נוצץ בכל אמנות לאומית אחרת. אך לזה דרוש הוא, שהיוצרים יהיו חפשים, ולא משועבדים לרוחות אחרים. אם הצייר היהודי ישמע לקול נפשו, כמו שהצייר שאינו יהודי שומע לקול נפשו, אם תחדל ממנו התאוה להעמיד את פניו, אם יפסוק ההכרח להצפין את טבעו, או יבקע כשחר אור האמנות העברית, אז גראה להיכן הרוח נוסה.

— אבל אני תלוי ברעת הקהל של אחרים, ברעת מומחים אחרים, והקהל שלי איננו מוקיר את היופי ואיננו יודע מה אמנות!

— כן! אלה הם תנאי החיים, ובגלל זאת לא יכולתי לעוץ לך, כי תשרד אתה את המערכה ותביא עצמך קרבן. שאלת האמנות העברית היא שאלת הגלות. גם בגלות, אולי פה ושם יזרחו, יתפרצו זיקי הגאונות העברית. הננו עובדים בגלל שחרור הרוח הזה גם בגלות. אבל אמנות עברית שלמה תוכל לקום רק שם.

הצייר הצעיר נפרד ממני באנחה. אחרי רגע שב ויאמר: הידעת? הגני נוסע שמה להתחקות על טראות הטבע ולתאר.

— ואת התערוכה תפתח אחרי כן בירושלם — אמרתי אליו, גם כן באנחה.

— ולוא גם יהי כן — ענני — הן שם לא ימצאו מעכבים כמנהל בית הספר לציירים

— מי יודע — השיבותיו.

XVI.

איזידור פריינליש איננו כִּסְפִים!

בנסעי מסע-טיול ממאריענבאד לפראג פגשתי במרכבה את האדון מאמיי פראָהאָקאָ, החביב עלי מכבר. גם בוויין איננו מטמא את שפתיו לדבר דברי חול. הוא מדבר אך ביהמית, ולי התודע באחד מערבי הקיץ ב"וואורשמלפראטר" סמוך לריחיים של רוח גדולות, בשמעו אותי מדבר בשפה סלאוויית. תכף מסרתי לו מודעה, שאני יהודי, אך הוא לא זע. אחת היא לו — יהודי או נוצרי או מושלמני, מצאתי חן בעיניו! מני אז פגעתו בו פעמים רבות בוויין, וגם על אדמת ביהמן. בגבול "ממלכתו של ווענציל הק'" היה בן-לוויה זה חבר דרוש מאד, מודיע ומבאר טאין כמהו. אצל כל תחנות, על יד כל כפר היה פוקח את עיני ומאיר לי נתיב, למען אדע, איזה פלך ביהמי נקי, איזהו ערב רב, ואיזהו, בעינותינו הרבים, אשכנזי. אומנותו היתה: מחזיק בית מלך, ולפעמים, כשאין ידו משגת, משניח בבית מלון. בוויין היתה מלאכתו אנגטור וקומיסיה בעד בני

עמו בגבול המסחר. הוא ישב ימים רבים בעיר אָנְר. וינס גם שם למעת את השפה הביהמית, כדי הזכירו את אָנְר היה מתנפח, מאדים, מפעפע, אש וגפרית! כנראה, הוא זוכר היטב את האשכנזים באָנְר. אין להם תקנה אלא שחיטה — מצוה לשחטם כלם ביום אחד. בשנותיו ובשלוש את פתגמו השנור הזה היה פותח את אנרופיו ומלל באצבעותיו, כאלו עשה את מעשה השחיטה. במרס היה למחויק בית מלון היה משניח, ומרס היה משניח היה כליצר, ואז היתה לו קרבה גדולה עם המבשל, ויהי רואה אותו קורע ומולק ראשי העופות וממית — ברחמים גדולים, ולא באכזריות השחיטה — את החזירים הקטנים, ומן הימים ההם היתה תנועת יד זאת ידועה לו. גם לא היה מאמיי פראָהאוקא מן הניזרים. עיניו היו רוחצות ולחות המיד, והיו מעירות בו שהוא שכור-קצת. אך שכרונו לא היה שכרון שעוקר את האדם מן העולם. זה היה שכרון קבוע, מעמד כשורה, מצב טבעי. בעברנו לפני התחנות דריווניצא נפתח מקור שפתיו כנהר שאינו פוסק. חוטמו העב, מראה-כהן, התעבה עוד יתר, ונחיריו שאפו נעו כאונות הריאה, אמרתי בלבי: אין זאת, כי אם גם פה — מצוה לשחוט את כל האשכנזים. שאלתיו על דבר הסבה, והוא הראני מרחוק את ראש גג בית המועצות. הוא היה מוקף נוזמרא של עץ. נראה היה, כי בונים, או מתקנים אותו.

— מה קרה שם?

— מתקנים זה שלש שנים — השיבני מאמיי פרוהאוקא בחימה — הלב יקרע לגורים למראה העזובה שבעיר. בתי הספר סגורים, סְרָמוֹי אין בונים, יען כי האשכנזים מעכבים את הביהמים, והביהמים את האשכנזים, ובית המועצות נופל. זה הוא מחוז ערב רב. אין להפוך פה את כל האשכנזים לביהמים. בפרָהָא, לוא יכולתי, כי עתה השמדתו את כל האשכנזים, אך פה, הם יושבים זה מאות בשנים, יש להם שדות וגנים. לא נעים הדבר, אבל ההכרח נור לעשות עמהם שלום — יפלו נא ביד השמן!

— על זה אני מסכים תמיד — אמרתי לו בצחוק קל.

— אהה מסכים, השיבני בלעג מר. אבל איזודור בריינליש, הערר איזודור בריי-נליש איננו מסכים, זה בריינליש שלך!

התעוררתי כאיש שנפלו לו נכסים בהיסח הדעת. בריינליש שלי? מעודי לא היה לי קרוב, או עבד, ששמו בריינליש. בכל זאת צלצל השם הזה באזני כצלצל נודע לי — לא רק בגלל היהדות שבו (כי זה אחד מן השמות הנפוצים מאד בין כינויי המשפחה של היהודים הביהמים), כי גם כמו כבר נגע אל אזני.

בריינליש הרעסמאָראמאָר כשר מפרָאנצענסבאָד! — עזר לי הארון פראָהאוקא, כראותו את מרח זכרוני.

אז זכרתי את היהודי בעל החטם הארוך כארך הגלות, תבנית-גֶהִימוֹ מערבית, דק ושחוח, וכובע הקנה איננו זו מעל גלגלתו. בכל דבקותי הלאומית לא אוכל לאמר כי זה היה איש יפה. זכרתי גם איך היה „קורע מאתנו פסים" בעד ה„כשר" שלו. מה לו ולהקון גג בית המועצות בדרייווניצא?

— לא הוא — באר לי פרוהאוקא -- כי אם בנו. קוראים לו איזודור בריינליש, אחת היא, בריינליש הוא בריינליש. הוא כה דק ושחוח כאביו, אך הוא עוד יתר „ארון גדול". הוא היה בבתי ספר, מדבר אשכנזית גבוהה, יקחהו אפל — אותו ואת האשכנזית שלו. החסרי אשכנזים אנחנו בביהמן, כי גם בנו של הרעסמאָראמאָר-כשר מפרָאנצענסבאָד יתערב בעניינינו? האנו מתערבים בבשר כשר שלו, האנו מסתכלים לקדרותיו שלו?

— ומה היא עושה פה? — שאלתי.

— מה היא עושה פה — גם זו שאלה. השמן יודע אותו. דומה אני שהוא עורך דין, עוזר לעורכי דין, נומריום — יודע אני את העוף הזה! הייתי פעמים רבות בדרייוניצא, כמה פעמים הייתי באספות. המפלגות כבר נלאו להלחם. האשכנזים היו נכונים להשלים עמנו, ואז — הכל היה שב בשלום על מקומו, והיו מתקנים את בית המועצות והיו פותחים את בתי הספר, אבל בנו של אותו „כשר“ מפראנצענסבאד איננו יכול להסכים! הוא דורש תמיד דרשות גדולות, מדבר אשכנזית כה גבוהה עד כי גם האשכנזים אינם מבינים את אשר הוא מדבר. זו היא איזו אשכנזית בשרה, כמוזנות שאכיו מוכר. הלא יודע אתה — הוסיף לאמר לי — כי אין אני „אנטיסמי“, אבל איזודור בריינליש יכול להפוך את כולנו ל„אנטיסמי“. וכי יש לי דבר כנגדך, ואתה יהודי? אתה יהודי, והוא יהודי — הוסיף פראהוקא לאמר — אבל אתה יהודי, כמו שאני הנני ביהמי. יש לי הרשות להיות ביהמי, כן יש לך הרשות להיות יהודי. אבל הוא — השך יודע — „קולטורמרע“ נער, „פטריוט“ — כל האשכנזים כבר הסכימו על השלום, והוא איננו יכול! זו היא פשוט, קומדיה, וקומדיה מכוורת ומכעסת.

— והאשכנזים מקשיבים לקולו ואוהבים אותו? — שאלתי.

— „אינני נוהן לך שלש פרומות“ בעד אהבתם אותו. חנופה ושקר! בינם לבין עצמם מתלחשים על ה„יוד“ וחפצים להמביעו במלוא כף מים. הם כועסים ומצחקים גם יחד בהתנפח ה„יוד“ הדק והכפוף, שריח הבשר הכשר נודף ממנו, ובקראו בקול רם, כי הוא איננו מסכים, כי אין לעשות זאת בשים לב אל תעודת האשכנזים וכו', אבל הם חורקים שן ואנוסים לשוב אחור, כאשר ידובר אליהם בשם תעודת האשכנזים, וכדומה. — ובכן נג בית המועצות בדרייוניצא מוקף גוזמרא של עץ זה שלש שנים בשל בנו של הרעסטאראטאר=כשר מפראנצענסבאד?

— כן, כן — נענע פרוהאוקא בראשו, ויוסף לאמר: הלא תודה, כי זה דבר מוזר ומכעים!

היודתי לו, כי זה דבר זר ומכעים, אבל נסיתי את האדון מאטיי פרוהאוקא:

— הגד נא לי! אלו נעשה בנו של הרעסטאראטאר=כשר מפראנצענסבאד ביהמי נלהב כמורך, תחת אשר נעשה אשכנזי נלהב, האם לא היה הדבר זר בעיניך?

— מן הנמנע — השיבני פרוהאוקא בפשטות.

— אבל שער בנפשך! איזודור בריינליש, זה בריינליש בעצמו, באותה דרייוניצא

בעצמה לא נעשה אשכנזי, כי אם ביהמי, והוא איננו מדבר אשכנזית גבוהה, כי אם ביהמית גבוהה, ולא בשם תעודת האשכנזים, כי אם בשם תעודת הביהמים, ובבחינה זו יעכב את תקון בדקי בית המועצות, ושלם בביהמים.

פרוהאוקא היה כנבוך, ולא חדל להבטוח, כי הדבר הוא מן הנמנע. אך אני הוספתי לתאר לעיניו את התמונה: והאשכנזים בדרייוניצא אומרים — כשהביהמים מדברים ביהמית גבוהה, כשהם מתגאים, כשהם מתלהבים, כשמאטיי פרוהאוקא חפץ לשחוט את כל האשכנזים באגר — זה דבר מכעים אותנו, אבל זה דבר טבעי, אך... בריינליש... כשר=בריינליש... היהודי הדק והכפוף... הוא איננו מסכים... זו היא, פשוט, קומדיה, וקומדיה מכוורת ומכעסת!

— יוכל היות, כי יאמרו כן... גמגם פרוהאוקא.

ועתה עוד שאלה אחת קמנה: אפשר שתאמר כן אתה בעצמך?
מאמיי פרוהאוקא השתטט ממני בתואנה, כי עליו לעיין ברשימת המסעות.

XVII.

נְכֵדַת הַנְּבִיאִית מֵרַת יַנְּנָה.

ידעתי את הנבאית מרת יענמה, וכמו רואה אני אותה עוד עתה במצנפתה הלבנה שכסתה את חצי מצחה, בעיניה-יונים, ובאיזה מקל משונה שהיתה נשענת עליו בהתהלכה. ואני זוכר אותה תמיד אך מתהלכת מבית לבית, נודדת מחנות לחנות. „כל העיר היתה על ראשה“. המקצוע המיוחד לה היה ה„עוני נכבוד“. בעד ה„עניים בכבוד“ היתה דופקת על כל הדלתות. לה היו תמיד סודות. אנשים ש עוד היו „עשירים“, עוד היו להם חנויות, היא, בחושה הדק, כבר ידעה כעניים, וכבר הכינה בעדם עזר. אבל היא לא היתה סגורה ומצומצמת כולה אך בתחום זה. הכנסת כלה — גם זה היה לחמה יום יום. לפרקים היתה עוכקת גם בעיני דיומא: מעות חטין לפני הפסח, ואחרי הסוכות — עיני תרומת הצבא. בחורף היתה עבודתה עבודת צבור וצדקה, בסוף ימי הקיץ היתה הכונת דת לעבודתה. אלול, הימים הנוראים!

ידעתי גם את בתה מרת דבורה, או כמו שקוראים לה: הנבירה נאלדמאן. הנבאית מרת ינמה השיאה את בתה לבנו של סוחר סוסים שהעשיר. סוחר הסוסים קנה לו „יחוס“ בשדוך זה. תנחום — זה היה שם המחותן — אומריו עליו שהיה עגלון-קצת, ואח"כ עלה למדרגת סוחר סוסים. בנו הירש חיים כבר היה מזוקק יותר. הוא כבר נולד על ברכי אביו סוחר הסוסים, ואת תקופת העגלונות לא ידע. אביו כבר חנכו בדרך בעל-הבית, ואחרי אשר נשא אשה היה לסיחר עורות. הוא הצליח במסחרו ויהי בעה"ב כנהוג. דבורה היתה לאם לאם למאדאם גאלדמאן. ביתה היתה ביה-נגיד בעיר קמנה. רהיטים עם מרבדים, פסנתר, מורים, נסיעות לחו"ל. דבורה היתה גם צדקנית מעט. אבל היא לא היתה אשה צבורית כינמה אמה. במהדורה חדשה, ומתוקנת (או מקולקלת) יצאה ינמה לאויר העולם בהולד נכדתה ברמא.

כשאני מתבונן בה, אני רואה הרבה מאותות פניה של ינמה. העינים אינן כה טובות, אבל יש בהן הרבה סמדת הרחמים. גם לה יש תמיד סודות. היא איננה יודעת מראש מי יעני, אבל היא עוסקת בדבר העניים בכלל. היא איננה נודדת מבית לבית ומחנות לחנות נשענת על משענה, אך היא נודדת במקומות. ששם לא הציגה אמה זקנתה את כף רגליה. ברמא בת דבורה ונכדת ינמה היא עסקנית אירופית, וגם באירופא צר לה המקום. נכדת ינמה איננה יכולה בשום אופן לסבול את העל הנעשה לנשים, צאינן דומות בכל זכותיהן אל הגברים. בתם של הירש חיים ודבורה נאלדמאן יודעת, כי האוני-נארים. למשל, מקפחים את זכויותיהם הלאומיות של הסלאוואקים. כחץ מקשת היא עפה לאונגארן. עוד ירחים אחדים, וכבר היא עומדת כפרץ, מנינה על הסלאוואקים. כמעט נאריבאלדי עם סינור! נכדת תנחום שהיה בעל עגלה ואח"כ סוחר סוסים שומעת, כי בסי-ציליה רע מצב הפועלים העוברים במכרה הגפרית — והנה היא בסיציליא, משתדלת

מ'זורה, מתעסקת. בנסיעות האלה אולי נפרת במקצת העגלונות של אביה הזקן וקלית-
ההנועה של אמה הזקנה.

מרת ינמה, עליה השלום, לא היתה מנוהצת, אך גם לא היתה מהרשלת לנמרי
בנגדיה. ברטה, לא לבר שאיננה מנוהצת, אבל היא גם כמו עושה את ההתרשלות לסין
הכשיט, ומתגאה בענותנותה. היא נוסעת עם סרח העדף, או כמו שאומרים הכריות שלנו:
עם השלימפר שלה, מאונגארן לסיציליא ומסיציליא לבלגיא. בכל מקום נכנסת לעובי
הקורה. יש בה איזו סגולת החדור, מעין מרצע, מעין מקרח. כשהיא סלאוואקית, היא
מתלהבת בסלאוואקיות יתר מן הסלאוואקים, וכשהיא סיצילית, כל הסיציליאנים אינם
חולים על שברם כמותה. יש בדבר הזה מעין נשגב. מעין אפוסטוליות, מעין נאונות
כללית, שיכולה להסתגל לכל סביבה ולכל תנאי חיים, ויש בו גם מעין צועניות.

יש שאני חפץ להרכין את ראשי למולה עד כמה, לראות בה את התנשמות הגנוים
היהודי החסר-ארץ ומרחף על פני העמים כנשר על גזוליו; יש שאני מעריך את שמה ואת
זכרה וקושר לה כתרים בדמיוני, יש שאני מתפעל ומתרגש מן המסעות שהיא נוסעת
מן הנדיבות והרחמים, מן החריפות הנפרת בה, ויש שאני רוצה לגשת אליה ולקרוא
באזניה בקול גדול: נכדה ינמה, וכי אין דבר לעשות שם בעירך הקטנה? התהלכי נא שב
מבית לבית ומחנות לחנות אם תחפצי להיטיב, ולמה תעשי את הפסיעות הגסות מסי
ציליא לאונגארן?

ואז אני זוכר את אמה זקנתה ינמה, ואני כשוה את שתי התמונות האלה זו לעמת
זו: ינמה היתה מדברת, פשוט, כמו שמדברים כל בני העיר, וזו, נכדתה, מדברת—
רבש"ע, כל עוף הפורח עליה מיד נשרף. איזה סגנון משורבב משמות, מכינויים, נקודות-
ראות, נקודות עמידה, עיונים דקים מן הדקים— ספֶּנְסֶר ובוּקֶל הם כקליפת השום מול
שיחת חולין שלה! רגע דבר זה מוצא חן בעיני, ורגע משנהו יצרי מלחש לי: זו היא איזו
חצי השכלה, איזה הוסיניטומי שלובש פֶּרָאָק ורגליו יחפית, איזו פקחות שבפקחות
מחודרת יתר מן השעור, איזו ההתדרות של מי שהיה דל והעשיר פתאם, איזו לא-מבעיות,
ואני זוכר: ינמה היתה, פשוט, אישה טובה. כמה שהיתה משתכרת היתה מחלקת
לעניים, כמה שהיתה מאספת היתה מחלקת; מפום פשוט ומבעי שנולד מתוך תנאים
שהתפתחו כדרכם. אבל זה הוא מפום יתר סרפב. היא בתו של סוחר העורות הירש חיים
נאָלדמאן. לו יש הן הגון, והיא עתידה לרשת עכ"פ חלק מן ההון הזה. התעשה אז
חלוקה ישרה, כחלוקה שאמה זקנתה היתה מחלקת, בלי שום נקודות ראות ונקודות
עמידה ועיונים גדולים?

ואז אני מיסר את נפשי בעד שאלת הדייט כואת. Pfui! איזו תמימות! וכי אפשר
לדברים שיעמדו בלי שנוי? וכי אפשר שהמפום של גבאית והעיר הקטנה וכל התלויים
בה יעמדו בצורתם הישנה? ברטה היא מפום יתר מסעף, יתר מפצל, יתר מגון, והוא
מתאים אל צרכי הזמן, והוא עומד במרום השכלול. אין עתה לכתת את הרגלים מביה
לבית ומחנות לחנות לאסוף צדקה בעד העניים. כל מושג הצדקה וכל מושג העוני
נשתנה. אין צדקה כי אם חובה, ואין עניים, כי אם עובדים. עתה הרושים מעוררים
אחרים. ואין צרך, שכל איש יפעל אך בעירו הקטנה. מקום הפעולה נתרחב ונתפשט על
פני כל הכדור. האמצעיים אינם דומים לאלה שהשתמשו בהם בתקופת הכערות הקדושה
ברטה היא מפום יפה מאד!

אך תנאי אחד אני מתנה. סיציליא ואונגארן והל אותם המקומות הרחוקים, אול

ידי רצון לפניכן לשלוח לשניפישאק את הברטות שלכן, תחת אשר לקחתן משניפישאק את ברטה שלה. הנבאית מרת ינמה נפטררה זה שנים, ואם נכרתה ברטה תתע במקומות הגבוהים, שניפישאק מה תהא עליה?

אך מיציליא ואונגארן אינן מהרהרות אף הרהור קל לשלוח לשניפישאק את הברטות שלהן. גם להן היו ינמות לפי רוחן, ונכרותיהן הן נכרותיהן, גם שם המפוס הוא „יתר סעף, יתר מפצל, יתר מנוון“ אבל הוא המשך מסה שהיה, המשך טבעי — וזה הוא איזה דבר שהולך על קב הקמע, איזה דבר מלאכותי מנוום, איזה דבר שהוא נשנב ומנחך, מפליא ומכעים, מעורר חמלה ומועזע את שרירי הצחוק, ואע"פ שאני יודע בע"פ כיהודי את „אשרי“ — כל שאלת המלאוואקים באונגארן, והאונגארים באוסטריא, והאוסטריים באשכנז, ואע"פ שאני מצטער עם חופרי הגפרית כמיציליא, חי נפשי, לא פחות מברטה בת הירש חיים, ואע"פ שאני יודע בע"פ את נקודות הראות ואת נקודות העמידה ואת העיונים — איזה יצר הרע נעלם, שאני נלחם בו לשוא, מתעורר בו ומסיתני להפסיק את הדרך לברטה בין מיציליה ובין אונגארן ולאמר לה: ינמה, דבורה, ברטה, למען השם, למה את רצה עם „השלימפר“ שלך, בהתלהבות כה גדולה, מארץ לארץ? למה את נרתעת לאחוריק, כשאני אומר לך שאת אך נכרת ינמה, ואת חושבת דבר זה כמעט לעלבון? מה? אין את יהודית לפי דעתך, כי אם בת כל העולם כלו? אבל, מעות גדולה! זה דבר כה נבדל-יהודי, כה מיוחד-יהודי, עד כי המצנפת העמוקה של אמך וקנתך ינמה ותחנתה לא היו כה יהודים, כה נפרדים ומצוינים. — זו הגבאית שלך, זו הנרידה, זו ההתערבות לכל דבר, זו הקפיצה הגלגהבת והמנוזמת, קפיצת הדרך משניפישאק לסי-ציליא, ומן הדור הישן היהודי עד הדור שעוד לא נברא ושהוא אך עתיד להבראות — כמה יש בזה מן הפזיזות היהודית!

ואולי את היא אותו אדם עילאה? בנות אונגארן ומיציליא אינן ראיות למלאכות זו? רק את צריכה לבוא משניפישאק — לעוררן, להשתדל בשבילן, לריב את ריבן! מה שניפישאק? גם זה דבר גדול! ימותו העניים ברעב, השבנה הכלות עד שילבין שערן, יסבלו „עניים בכבוד“ — מה כל הדברים האלה נוגעים אל נכרת ינמה? הסלאוואקים עשוקים בידי האונגארים, חופרי הגפרית אינם מקבלים שכרם כראוי! שומו שמים! נכרת הגבאית מרת ינמה!

XVIII.

י ו ד י ש ק י י ט.

אך זה קמתי משנתי, במשך כל הלילה שוחחני מלאך החלמות המדבר עטרי עברית. בקומי פניתי מחר אל דברים עברים. הייתי מוקף ארץ ישראל כתנורו של עכנאי. על שלחני מחברת שעל עליה נרבקו פרחים וציצים מארץ ישראל, מעיקי גליון וכלי כתיבה עשויים עץ זית בידי העברים בארץ העברים. על הקיר ממול שלחן-כתיבתי מפה גדולה של ארץ ישראל. הספרים המונחים לפני — רובם היו ספרים כתובים בשפת העברים. הייתי עוד יגע מאמש, כי אחרתי בנשף ו„אתקן חצוה“ באספה שעסקה בעניני העם

העברי. עתה נקרו במחי מחשבות שונות נוגעות אל העברים, אל העבר העברי ואל העתיד העברי. שכחתי את ההוה ואת קללותיו; חייתי חציי בעבר וחציי בעתיד, רועה — וספן-האוויר, משוטט על הלכנון, וביערות שעתידים לצמוח. ארגתי, רקמתי בתוך עולמי שלי, שיצרתי בכל כחי.

אז נראה לי ההוה בתבנית בריה אחת, בר-גש של היום, בר נש בא-כימים, פנים ארוכות ולבנות, זקן מגודל ומסובך, עינים של יראה, מצח חרושה תלמים תלמים, על הראש סגנון של סאטום, על הגוף מעיל ארוך של משי מגיע עד הקרסולים, ועל המתנים אזור מקפל. בר-גש זה דבר אשכנזית נושנה ומקולקלת, ובידיו עשה „הנועה" משונות. בכל רגע היה מחליק בידיו את השערות התלויות מרקותיו וביקנו והיה מביט בגדלות על מעיל המשי הארוך שלו, כאומר אלי: ראה, זה הוא מעיל ארוך!

הייתי כה תפוש ברעיוני העבר והעתיד עד כי לא הכרתי את הבר-גש הזה, ולא ידעתי מה לו אלי. אך הוא לא הבין את מחשבותי. הוא הרעים את פניו, ויעש הענייה של יראה שמים, ויקמט את מצחו, ויאמר אלי: אבל חובה לשמור את ה...יודישקייט! לא ידעתי מה הוא סח. ה„יודישקייט"? זה הוא שם מפשט, ומקורו שם העצם: יהודי. האמנם זה הוא היהודי? מדרתיו מקדקרו ועד כף רגליו. לוא היו במאה המ"ו או המ"ז בפולין זשורנאל סָדָה, כי עתה היה הוא כמו תבנית שנגזרה משם, „מָדָל" שלם ומשובלל של עירוני נוצרי קראקא. האזור, הכובע השעיר, המשי — דברים שזה מתפנק ומתהפק עליהם, שהוא מביט עליהם בדחילו ורחיכו, ולבו גם בהם, ונפשו מהעדנה מעין טעם גן עדן, דברים אלה מוצאם ממדה נכריה ונושנה.

והעינים וכל הצורה? עיני איש מן הגלות, איש שעברו עליו דורות בתחום צר, בחלושת הגוף, בהתחכמות. אין זו צורת היהודי, כמו שהיה, ולא כמו שהיה. בעל צורה כזאת לא קשל מעודו, לא עבר מעודו את האדמה, לא ישב מעודו בשדות ובגנים, ולא נלוח אל בני-צור במסעותיהם באניותיהם. בעל צורה כזאת לא נלחם עם סנחריב ועם מישום. בעל צורה כזאת לא שר עם הלויים ולא הביא בכורים במנא — ובעל צורה כזאת לא ימשול ולא יכלכל ארצו שלו גם בעתיד.

לא חפצתי להכלימו, אך התבוננתי אליו כמעט כמתבונן אל איש זר. תמונתו לא התאימה לא עם העבר שלי ולא עם העתיד שלי.

הוא הוסיף לדבר בטכטאו המיוחד לו; חובה לשמור את היודישקייט. מאת הנכרים בקראקא לקח את הכנדים, ומאת השוואכים לקח את הטכטא, ומן הגלות את העינים האלה ואת התנועות המשונות האלה, והוא מעורר אותי להיות יהודי. לוא הייתי יהודי נטור כראוי, כי אתה רשאי הייתי לכלי הבין אף מלה אחת ממלותיו, ואף תנועה אחת מהנועותיו. לוא קם מקברו עברי מארץ העברים, כי עתה הלא הביט עליו כהביטו על הכסלוחים, אך, במקרה, אני מבין את דבריו. גם אהבתי לשמוע את דבריו. הוא, באמרו: חובה לשמור את ה„יודישקייט", תקע את כף ימינו באזור על חלציו, כרומז: כי כן ילכשו העברים, ואת עינו האחת למש אל מול ראשי, כאומר: חובת העברי היא לכסות את ראשו.

לא השיבותיו דבר. הבמתי על *Mixtum compositum* זה בצחוק — ובצער. הוא היה כעין קול מפריע ההרמוניה בנגינת נפשי על העבר ועל העתיד. חשתי בנפשי, כי בכל פעם אשר נחפץ לקשור את העתיד בהעבר יעמוד זה כדבר חוצץ באמצע. יש בו עוד חיים

יתר מכדי שנוכל לגנוז כשריד עתיק ופחות מכדי שנוכל להובילו עמנו כמו שהוא אל העתיד. לא לבלוע ולא להקיא!
אך מדי השוח עלי נפשי באים העבר והעתיד ופורשים עלי את כנפיהם ומלימים ומעלימים מעיני את הבנית ההוה.

XIX.

מתלמידיו ר עקיבא.

רבנו לא נקרא בשם עקיבא, ואין חפצי להציג את נפשותינו העלוכות במערכה מול מערכה יחד עם התלמידים ההם, אך אחד היה בנו שנשמת התלמידים ההם תוססה בו. הוא היה שלמה הנכור. קראנו לו גבור, עוד כמרם הראנו את נחת זרועו. הוא לא ידע פחד. בפרוץ שערורה בעיר היה הוא תמיד הראשון אשר עמד בפרץ, דלקה כי נפלה, כל תקלה, כל קטטה, הוא לא חת לרוץ למקום המהפכה ולהביא לנו ידיעות נאמנות ממקור ראשון. בחדר ישב כצפור בכלוב. הוא התפרץ תמיד החוצה. הוא לא היה חסר כשרון, אך גם לא חד וחלק ומעמיק עד מאד. הוא היה משיב על שאלות הרבי בעוז וחיל, בקול רם, בעינים נטויות ישר אל מול השואל. הדבר הזה נתן לו מעין יתרון על הביישנים הצנועים המתחבאים, שדעתם היתה רבה מדעתו, אך נפשם לא היתה כה פתוחה. ועוד הכונה נפלאה אחת היתה בו. כל אשר נחוץ היה להעשות בידים -- עשה הוא. שלמה לא היה ראש המדברים, כי אם ראש העושים. כל מה שהיה דרוש בעד החדר, בעד הרבי -- לקנות, להכין, למרוח, קבל על עצמו ויעש ביד חרוצים. חזקתו היתה לקבוע את החלונות הכפולים לחרף, לבנות הסוכה, לקלע את הרושענות ולהגן על ה"חדר" בשוב הנערים לעת ערב ובפגוע בהם כלבים. בגלל הזכויות האלה סלח סלחו לו גם כי יצא פעמים רבות מן הגדר, בהתרועעו עם הנערים הנכרים, בבטלו את למודו מפני המעשים, ובהסתכנו בתגרות ובקטטות קטנות, שהיה יוצא מהן תמיד כמנצח, ולעולם לא כנעלב.

גם בבית המדרש, אחרי השליכנו את חק למודנו, בחדר, היה הוא מהר לראש העושים, גם שם לא נחשב כראש ההרפים או כראש הנקיאים, אך כל מהרשיא חמור וכל מהר"ם שי"ף קשה ההבנה היה מכריע בגבורה. כמעט ביד חזקה היה מורה פנים בדברים סתומים, ומדי שאלנוהו היה משיב באמץ הנפש, בהכרה נאמנה, בלי צביעות, גלוי ונמרץ, עד כי גם בעת אשר לא כוון מדויק לנקודת האמת, קשה היה ללמד עליו חובה, או לשימו לבער. הוא קנה את הלכות ביושר גבורתו, באותו הגלוי הגמור, בלי צל סודות ובלוי כל עקבות ערמה, שנפש גבור מצמינת בה. גם בביהמ"ד היה הוא כחתה לכל רפי הרוח והידיים. הוא לא נגע בחלשים, אך הם ידעו. כי שלמה לא יתן לעשות עול, ולא ישא פני הפוגע בכבודו. הוא לא היה המפוס הקבוע בשם "שקץ" (קו"ף רפה מאד), כי השקץ הוא עו הפנים, השוכב, המקדים לבוא בריב עם זולתו, המכים כנאווה על הסובבים אותו. כל הדברים האלה לא נמצאו בשלמה. הוא היה רק אמיץ מאד, ואת קומתו לא כפף מעודו. הוא לא נכנע גם אחרי אשר החל "להתמשכל" מעט, והבריות החלו להתלחש על אדותיו, כי הוא יוצא לאט לאט לתרבות רעה. הבריות השפילו את

קולם מאד בהתלחשו, יען כי לוא אך שער בלבו כי הלחש נונע אליו, כי עתה לחץ לחצם אל הקיר, ויהי אומר אליהם: אין אני יודע כל סוד וכל לחש, הגידו, מה אתם מעלילים עלי, והודעתכם מה אני עושה! מי בעל דברים יגש אלי! ואז היו „הבריות“ מתפורים ונמוגים כענן.

וזוכר אני כי היום אשר בו חי שלמה חיים שלמים היה ל"ג בעומר, וע"כ כבר אז רחף לעיני איזה קו מקביל בינו ובין תלמידי ר' עקיבא. בל"ג בעומר, גם בתקופת החרד, לא היה עצור בכלוב. היער הסמוך לעיר היה במת המחזה. לרוב הנערים היה היער ההוא דבר-מה מפחיד, דבר-מה זר לנפש, או נשנב, או יתר מדי-טיול, או יתר מדי פשוט. מה קמשמע לן — יער? גם זו הלכתא רברבתא! אך לשלמה היה היער מקום, ששם יכול להראות, שהוא מטפס ועולה על כל אלון גבוה, ושהוא משמיע קול כשחל, שהדו נשמע אחרי כן מקצה היער ועד קצהו. שם היה רץ כחזיו — אין לרוץ כן בעיר, בשוק, לא רק בגלל אשר הבריות היו רצים וחושבים את המתהולל כמשוגע. שלמה לא השגיח בבת-קול כזאת. לוא חפץ לרוץ, כי עתה היה רץ גם בשוק. אבל, כנראה, לא התעורר בו החפץ הזה בשוק. פה התעורר בו החפץ לא רק לרוץ, כי גם להריץ אחרים. אז היה מענה אותנו, את האסתניסים, את המהוננים. טבעו היה מתרחב, מתפשט ומשתובב ומושיך לתוך החוג שלו את כל הנפשות אשר מסביב. דרושות קשהות לל"ג בעומר — הוא היה עושה את הקשתות, ממש קשהות גבורים. מן הנמנע היה כי ביום אחד יכין את כל ההכנה הזאת. נפר היה, כי במשך כל השנה הוא מצמצם בקרבו את העו והאמץ, והם פורצים ומתגלים ביום האחד הזה.

ובימי הבחרות כבר החלו הבריות מרננים: בחורי ביהמ"ד משתובבים יתר מדי בל"ג בעומר. הרנון הגיע לאוני שלמה. הם, היהודים המהוננים, עמדו בקרבת היער, ואת האייר המלא בשמים בשמו המה הרחבת הדעת, אבל סוף סוף יהודים מהוננים! שלמה ערך אז איזו מערכה שיש בה תחרות-רצים ונסיון הכח. היער רעש לקול הבחורים השמחים. רוח העלומים עשה את שלו. אז הודיע השמש זבולון לראש הישיבה ר' ישכר, כי הבחורים מתהוללים יתר מדי. הדבר גנב אל שלמה, ואז ראיתיו בפעם הראשונה כמו עז פנים. הוא שנה את מעגל המרוץ, ותחת אשר לפי התבנית הראשונה שהכין, היתה אנודת היהודים המהוננים מחוץ לתחום, הקיף עתה את האנודה, וברוצו על פני זבולון השמש, נשאהו פתאם כנשוא את הנוצה הקלה על כנפי רוח, ויושיבהו על ענף אחד מענפי אלון גבוה. השמש זבולון רעד כלו מפחד, ור' ישכר החל לכעוס, ויאמר, כי הדבר הזה כבר הוא, לגמרי, חוץ לשמה, כי לכל דבר יש גבול. גם אמירה זו נודעה לשלמה, ובטיסה אחת הרים את ראש הישיבה, ובטרם הספיקו האחרים להגן עליו, טפס ויעל עמו על האלון הסמוך ויושיבהו שם על שוכה חזקה אחת. לוא היה שלמה רגיל לתת בכוס עינו, כי עתה חשבוהו לשכור, אך הוא לא שתה מעודו, ובכל זאת היתה רוח שחרן נסוכה עליו. הוא רץ ואנחנו רצנו אחריו עליונים וחיים, ובכל פעם אשר עבר לפני ר' ישכר וזבולון היה קורא אליהם: ראו, ל"ג בעומר היום, זה הוא היום האחד, אשר בו עוד מתעורר מעט דם העברים הקדמון, זה הוא היום האחד אשר בו עוד יש מעט חירות, הלא טוב לכם לשבת על הענפים ולשיר שם עם הצפרים.

מראה פני ר' ישכר וזבולון על הענפים היה מעציב ומצחיק מאד. בני האנודה האחרים, היהודים המהוננים, פחדו להתעבר על ריבם, ויהפכו בפקחותם את כל הדבר

הזה למתלה: אבל, שלמה, רע-שלמה, אמרו בחיבה, הרף נא, כבר שקלו למטרפסייהו. רב לך רב! אך שלמה השיב: לא! הם מעכבים את המרוץ. גם אין להם מקום מרווח לשבת, לכן הושבתים שם, ומשם יוכלו לראות היטב את כל תחרות המרוץ. זה היה היום האחד, אשר בו נתגלה מבעו של שלמה. בביהמ"ד התלחשו עוד אחרי כן הרבה על אדות המשובה ההיא, אבל יראו את חמת שלמה, ויהיו מסתירים את כעשם. וזוכר אני, כי הייתי מחכה תמיד לל"ג בעומר של שלמה ולהתעוררות הדם העברי הקדמון, אבל לא ארכו ימי בחרותו של שלמה בביהמ"ד. כשקרבה עתו לעבודת הצבא, יעצו לו להחליש את נוו— והוא לא רצה; לנסוע לאמריקא— והוא לא שמע. הוא לא איש אשר יחליש את נוו, או אשר יברח לאמריקא. הוא יצא לעבודת הצבא, והימים היו לפני מלחמת הרוסים בתונרמא. מן המלחמה ההיא לא שב עוד חברי שלמה. גם הוא עוד מעט לשחרר את העמים הבאלקאנים...

XX.

ר' קלמן עכו"ם.

כן היינו קוראים לו, יען כי המלה „עכו"ם" היתה שגורה בפיו תמיד. הכל היה לו „חוקות הגוי" — אף שתית תה עם לימון. הלא „הגוי" שותים תה עם לימון! מטפחת האף לבנה היתה „חוקות הגוי". הכל זמנו לבנות, והוא זמן ומצא שחורה, או פחולה. פעם אחת העירותי את אוניו, כי בעיני ראיתי, שהאכרים נוהגים לשאת בצלחתם אך מטפחות צבועות, וישיבני „השובה ברוחק" לאמר: הם למדו ממנו! האכרים בסביבות הווייכסל למדו ממנו, מאת ר' קלמן! סריקת שערות הראש היתה לו „חוקות הגוי", רחיצה בכורית „חוקות הגוי". כשהיה רואה צוארון לבן על צוארי אחד הבחורים היה מרעיש עולמות. זה הוא, בלי כל ספק, „חוקות הגוי". פעם אחת שאלתיו, אם אין גם לגזור על כתנת משום „חוקות הגוי" — וגער בי. כתנת, צעק, הכל לובשים כתנות, ולכן צריכה הכתנת של יהודי לאיזה סמן מבדיל אותה. כתנת בלי צוארון — זה הוא הסמן. ואתה צריך לסמנים לכל יחליפך — אמרתי לו, והוא הוסיף לצעוק: אותך יחליפו, אך אותי לא יחליפו. ובאמת קשה היה להחליפו, כה נבדל ונסמן היה ר' קלמן במראהו. אוהב הייתי ליעזו ולשמוע את צעקותיו. פעם אחת אמרתי לו: היודע אתה ר' קלמן? בכל סמניך אין פניך דומים לפני יהודי! אז כה כעס, עד כי גם צעק לא צעק. מרוב כעס נדמה כאבן. נחמתי אחרי כן כי כה העצבתיו. אך כזב לא כזבתי, גם גזם לא גזמתי. הכרת פניו ופרצופו היו באמת מבני עם אחר וקדמון מאד. מצחו היה שפל ומשקע. חושמו ככותבת הגסה ונחיריו רחבים. בצד חושמו — שלא להוציאו נייר חלק הוסיפו לו יבלת שעירה. עיניו היו שחורות, אך בלי להט, וגם בלי עמק. שערותיו היו שחורות ועבות ומהודקות כשערות הרחלות. יותר שהיה המפוס הזה של שם היה של חם, כוש, לוד, או לוב. לא חקרתי אל קדמוניות, אך חשתי בנפשי, כי זה ר' קלמן הוא גלגול מעם קדמון מאד, ואולי גלגול תרח — אם „שפיר קאתי".

כי לא רק בעבור הרעימו קראנו לו „עכו”ם, אך יען כי מדי הוספנו לתהות על קנקנו, הוספנו אמן להשערתנו הראשונה, כי לא לחנם בהול ומפחד הוא תמיד, פן יכשל ב„חוקות הגוי”. היהודי שבו ירא מאד מפני הגוי שבו — לא גוי מן הגוים הנכחים, ולהלן — ככל דברי המודעה הרבה שנדפסה בראש כל מסכת התלמוד. הוא היה עכרם לא מחנוכו, אך מגזעו. המונתו, חציה כושית חציה מצרית, היתה מתאימה אל הכונות נפשו שמשכתו, בלי אשר ידע זאת, אל הכוכבים ואל המזלות. ובו לא היה היופי שבעכו”ם, המבעיות שבעכו”ם, החוש הער והפתוח אל מול התבל, הילדות והתמימות שבעכו”ם, הפיוט והשירה — התוים האלה כבר היו מחוקים, אך ההגשמה שלמה בו, והוא לא יכול לתאר לו דבר בלי גשם וחמר. הוא היה מן היהודים ההם. שאין לכתבם בפרק, ב„רוב” ריקא סטאטיסמית”, כמה הם עוסקים. לא נודע כמה הוא עוסק, ואולם עסק תמיד — במצוות, בשיחה, בהשגחה על אחרים לכל יעברו, ואשתו היתה עובדת בערו. גם זו היתה ממדות עם קדמון מאד, שבו היו הגברים חובקים ידיהם והנשים עושות כל מלאכה. איזה חמץ נוקשה, איזו *survivance* מתקופת ההתחלה והבוסר של ישוב העולם. גם השקפתו על האשה היתה השקפת עכו”ם, ועכ”פ השקפת איש, שהאשה היא בעיניו בריה שפלה מאד. כל ימיו נוון משל אשתו, ולא הכיר לה טובה בעד כלכלה אותו, את התולך במל ופש כעגל מרבק.

ואולם לא באלה לכר המכנו יהדותינו. יגענו ומצאנו סמנים אחרים לעכו”מיותו של ר’ קלמן. הוא היה בעל „ה מו ל ר”. לא בתור בקי בלוחות, ואין צריך לאמר, כי אף לא בתור תוכן, אך איזו האוה מיוחדת היתה לו למנות את המולד, לדייקו, לכוונו, להודיעו, להזהיר עליו, מתי הוא חל, מה תהיה פעולתו, מה לפניו ומה לאחוריו. לא טוב לעשות כזאת וכזאת בעת שהמולד, כנאטו, „נופל”. איזה יחס יוצא-מן-הכלל היה לו אל המולד, ועל אחת שבע אל... הליקוי. הוא לא הבין עד מה את סבת הליקוי, אך בשביל שלא ידע, היתה לו כזה איזה אבלות של סוד, איזו אימה, ואמונות והגדות לאין קץ. היו אומרים עליו, כי בומן ליקוי הלבנה היתה דעתו ממורפת. עוד אימה יתרה היו הרעמים והברקים סטילים עליו. חשבנו בתחלה, כי זה הוא רפיון העצבים, אך לא! עצביו היו ככבלי ברזל, ובעת רעמים היו רועד פֶּעֶלָה, והיה מתבונן לכל עבר כמבקש אליל שישמרתו ויגן עליו. הברכות הגשגבות והמלאות הוד, שנקבעו בעדנו, לא היו מספיקות לו. לעמת זה היה לו קדוש לבנה לא סדר ודין, כמשפטו לכל החרדים, אך נפר היה, כי עתה אך עתה חזר ונעזר מינו. רקידותיו שהיו מרקד נפלאות היו וגם מפחידות. הגני זוכר עוד את מראה פניו השחומים ואת שערותיו הסביכות בהופיע עליהן אור הירח החזר.

סמוך במדרגה לקדוש-לבנה היה מנהג-הכפרות מקצוע חמדתו, ובו חלקו שמן. המנהג הזה, שנים מקצת הפוסקים פקפקו בו ואמרו שיש לחוש מפני דרכי האמורי, הוחזק למרות החשש הזה בכל הפוצות ישראל, אך לר’ קלמן היה מנהג מספק זה מרום מראשון לכל החוקים. הוא היה מחפש ובודק בשוק, לפעמים מקדים ויוצא לכפרים לבקש ולתור את העופות המסוגלים. נכר היה, כי הדבר דרוש למבעו, לחושו, להקריב דבר מה. התפלות, שהן במקום קרבן, לא הסכימו למבעו הבריא והגם, הדורש אך דברים שיש לאחוס ולמששם. אין לחשדו בעבודה זרה — חס וחלילה! אבל גם העבודה הקדושה נעשתה מְנַשֶּׁת מאד. תשליך, למשל — גם זה היה לו נתח טוב. הנה נהר, מים, והוא עומד ומתנועע, והוא מנער מכיסו כל אשר יש לו. הפוסקים היו אך מפלים, והעיקר היה המעשה שעשה והמראה שראה.

וכאשר הוספנו לחקור אותו עד תכלית, כן נכמרו נחומינו עליו. הוא היה ברעה, ברנש, במסרת יהודי חרד, אך במולדת, בטבע, בחוש, בדם, היה איזה שריד ופליט מעם קדמון. זאת היתה תרנגיה, עצבות מוכרחת ומדכאת מאד. צווהו להאמין באלהים שאינו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף, והוא לא נלאה לאמור אמירה זו. אבל הוא לא יכול לתאר לו עצם שאינו גוף ושלא ישיגוהו משיגי הגוף. כנפי העופרת של רוחו משכוהו למטה אל הגופים. העינים היו למושות לראות, הידים נשויות לאחוז. רעבונו הדתי לא השקט ע"י המזון הרוחני הדק. לו דרושים היו אלילים, והוא ירא גם מפני צוארון לבן שיש בו משום „חוקות הגוי“. הוא צריך היה להתרנגולים, לנהרות, למולדות, לליקוים. כל הדברים האלה, שבמערכת הדינים והמנהגים של היהודים האחרונים, יש להם ערך זכרון וסמן, לו, לר' קלמן, היו עיקרי העיקרים — ובאותה שעה ירא לסרוק את שערותיו.

באחת השיג ר' קלמן את מטרתו. הוא לא דמה אל הגוים אשר בזמננו. לא אכנהו בשם נוצרי או מושלמני — אך הוא היה תמיד בעיני כעכו"ם שנתגיר, ככותי, שאמרו עליו חכמים, שמצוות שהחזיק בהן, הוא מדקדק בהן הרכה יתר מישראל. כן אני מהאר לי ברמיוני את בן חצרו של הורדוס האדומי: מפום זר מכוסה קרום דק, שמחי ועליון של הדת העברית.

והעכו"ם שברחוב היהודים הראה עוד בדבר אחד את כל טבעו העכו"מי — ביחס אל העשירים, או אל האנשים שחשכם כעשירים. לפני עגל הזהב השתמח מלוא קומתו. פה לא שאל ל"מולד", לא הקפיד על „חוקות הגוי“. אותה הריאקציה העכו"מית שהיתה בין יוצאי מצרים, בחמפס פעם אחת את כל מה שהיה בידם וברוצם כשכורים לעשות להם עגל הזהב — בר' קלמן היתה תכונה קבועה. ה"פרה" שבאה, כדברי חכמים, ו"תקנח את צואת בנה", כנראה לא מהרה את כל היהודים. נשאר מעין פרצוף קדמון של המצרים עובדי העגל, ונתגלגל עד רחוב היהודים בגלות. מפום לא כה יקר המציאות, כמו שיחשבו רבים.

ר' קלמן עכו"ם תעה כרעב וכעני בין מוסדי הדת היהודית. מעט ממה שיש למצוא בין המנהגים מצא. הנה הוא מצא אדם, שאליו היה נוסע, והיה מאמין בו, ומעריצו כאלהים. הוא היה כורע ומשתחוה בפשוט ידיים ורגלים לפני העושר, כמו שהיו הקדמונים כורעים לפני עגלי שומרון ובשת בעל אלהי עקרון; הוא היה מאמין במולות ומחשב תקופות בשביל אמונות תפלות, אך, כנראה, היו לו כל אלה קופה של תבן. בלי לקוי וכולד ורעמים, שיש לחשב אותם או לפחוד מפניהם — היתה כל יגיעת רוחו להזהר מפני „חוקות הגוי“.

כשהייתי צעיר מאד, ודעתי זחה עלי, ורוחי סוער, אמרתי לו: ר' קלמן, ר' קלמן, הלא אתה כטובל ושרץ בידך! אתה נוהר מפני „חוקות הגוי“, ואתה מלא „גוי“ — ולא מן החדשים והנאורים, אך מן הקדמונים, החשוכים. אחרי כן נחמתי בשימי אל לב, כי אין הוא אשם בדבר. גזרת הטבע היתה.

XXI.

בא למישש הדפּק.

באחד הימים בא אל חבורתנו בחור ארוך וצנום. מנבעה של סאטוט מעוך, אך בלי כּפּה החתיה. צוארון שהיה לבן. ועתה מנואל מעט. המכנסים לא היו מקופלות לתוך קני הנעלים, אך שמוטות ויורדות למטה. משכיל — ודאי; ספּק חתיכת „אשכּנזי“. המינות נצנצה בו בפּלונסק, או במלאווא. כבר שכחתי את שם הכרך. הוא בא, ויחל לדההלך בסביבות חבורתנו. שנקודת מרכזה היה ר' אברהם כהן, אפקורס מן הדור שלפני הדור העבר. ביתו של אברהם כהן היה בית הועד לאפקורסים בעיר מולדתו. ר' אברהם כהן היה עטוף ארוכים, משכים ומעריב בביהמ"ד, אך לפעמים נזרקה מפיו איוו הערה, שהמילה סער בכל יושבי השלחן ההוא. הנני זוכר, כי הוא לא היה מאנשי המזרח, אך מקומו הקבוע לו היה אצל השלחן, סמוך למזרח. הוא היה מביא עמו לביהמ"ד חומש עם ה„דעסויער“. בשביל שהיה זקן, והבריות הורגלו בו, כבר נחשב הדבר לו כהיתר. שלא בפניו היו אומרים שהוא אפקורס, בפניו קרא קראו לו המיד רבי אברהם. השכלתו היתה השכלת המאירים, מן הטובים שבהם. פלוסופיא ויופי למד מתוך ספרי ה„דעסויער“. כטובן, היה הפירוש החביב עליו פירוש הר"א בן עזרא. בביהמ"ד בעצמו לא היה מרבה שיחה, אך בביתו וגם מחוץ לעיר. כמנהג הפּרופּטטיקים היה מהלך הרבה, ובעת המיול היה מריק את אפקורסותו עלינו, על בני החבורה שלו. סגנונו האשכּנזי היה סגנון הרגום אשכּנזי לתנ"ך, מתבל במלים בודדות משיללר. כל הכונת-הרוח היתה מעט פּיטני והרבה תמימה. הוא היה זקן, ובבחינות רבות — ילד. אנחנו היינו כולנו ילדים, בלי הבדל שנותינו. הטעם הראשי, ה„לייטמאטיוו“ היה הצמאון-לדעת.

בחבורה ההיא נראו פּתאום הפנים החדשות של הבחור הפּלונסקי. אף הוא היה צמא-לדעת, נרדף מעט, חציו חולם וחציו מורד, כלו מתאונן על המצב השורר. אלה היו נקודות-המגע שבינינו. הן הספיקו להכניסו לתוך החברה. אין אני זוכר היטב את מצבו החמרי. בימים ההם לא היה למצב החמרי ערך גדול. הוא קבל בל"ס איזה „ימים“ בבתו האנשים שלא היו קנאים גדולים ושלא חשבו לעון פּלילי את ההתקרבות אל ר' אברהם כהן והכנופיא האפקורסית שלו. הוא החל להשתתף במיולינו שהיינו מטיילים. לא נסינו אה מדרגת השכלתו. בכלל, גם מדרגת השכלתנו שלנו לא היתה גבוהה מאד. יותר שהיתה זאת השכלה, היתה איוו שאיפה כהה וכמעט חולמת בהקיץ, סאמנאבולית, אל הדעת ואל החופש. אבל כל איש מאתנו חש בלבו, כי הבחור הפּלונסקי, אשר זה עתה בא, איננו יכול לעמוד במדרגה שאנו כבר עומדים עליה. לא לחנם פּקחנו את עינינו לאור באור השכלה, זה ימים ושנים, לא לחנם אנחנו מתקבצים זה ימים ושנים מסביב לר' אברהם הכהן, והוא — זה מקרוב בא! אבל מה שלא עשה השכל עד היום, יעשה הומן. הוא יכנס לתוך החבורה יותר ויותר, הוא יוסיף למייל עמנו, והיה כאחד מאתנו. קנינו חבר חדש. בעת ההיא היתה ההשכלה זריזה מאד לעשות נפשות, להוציא ממחנה העומדים — יחידים מסוגלים לעלות. היינו גם פורשים רשת לצוד כאלה, וזה בא אלינו ברצונו, בהיסח הדעת. וכינו לו בלי כל מרח. לא ידענו ברור מה הוא מבקש. וגם אנחנו לא ידענו ברור מה אנחנו מבקשים.

בתחלה היה רק שומע ולא מדבר. אחרי כן החל לאט לאט להשמיע חצאי דברים. אחרי עבור שבועות אחרים כבר חשבנוהו לחבר גבור. עם ר' אברהם בעצמו מרם נכנס בדברים. הוא נמשך אחריו כאחד הניצוצות האחרונים שבכוכב-השבת. השיחה לא היתה שיחה אחת בין בני כל החבורה. יש שנפזרו, והיו מדברים שנים שנים, שלשה שלשה. יש שר' אברהם הכהן לא היה מטייל עמו, ואז מילנו לכרנו. כאחד הימים ההם טייל הבחור הפלונסקי עמדי, ועוד בחור אחד עמנו, אחד מתלמידיו המובהקים של ר' אברהם. דברנו, כנהוג, ע"ד קנאת הדת, ע"ד הפי"דאין של בן-מנחם, ע"ד השפה העברית אשר אחרי בלוטה היתה לה עדנה. הבחור הפלונסקי הקשיב, הקשיב, ולא ענה דבר. פתאום התאושש, ויאמר: הרשוני נא לשאיל אתכם דבר אחד! — שאיל, השיבוהו חברי. והוא כחוגר כל כחו וכל רהב נפשו, אמר: רצוני לדעת איך אתם מביטים על חוקי הצניעות...? — חוקי הצניעות, חפצתי לאמר — הוסיף לגמגם בראותו, כי אין הדברים מובנים לנו כל צרכם — הלכות אישות, הגדרים, האיסורים ביחס הזכר אל הנקבה. זרותה של השאלה גדלה בעינינו מאד, וחברי ענהו: מה ענין זה לזה? מה שאלה: איך אנו מביטים; והבחור הפלונסקי, ופניו חורו ויארמו חליפות, אמר: אין אני מבין את סבת השתוממכם. הלא אין אהם, אין אנו מסכימים על הכל כמו שהוא; רצוני אפוא לדעת, אם בגדר הלכות אישות אין אתם משנים דבר, או אתם משנים. הגידו נא לי!

חברי חדל להשתומם, ויחל לבעוס: גם זו שאלה, חוקי צניעות! פשימא, שאין אנו משנים דבר. מה לנו ולחוקי הצניעות.

אז הוספנו לטייל, והבחור הפלונסקי לא השיב דבר.

ביום שלמחרתו, לשעה הקבועה, לא בא הבחור הפלונסקי. חשבנו כי אך מקרה הוא, אבל גם ביום השני, גם ביום השלישי לא בא. הוא עזב בהחבא את מקומנו.

כאשר שאָלנו ר' אברהם ע"ד סבת העלם הבחור הפלונסקי, ספרנו לו את שאלתו ואת תשובתנו, ואז אמר בצחוק: היטיב אשר עשה בעזבו אותנו — הוא לא מצא פה את אשר בקש — הוא ביקש היתר פלוסופי לפריצות. אנחנו לא נוכל לתת לו כדבר הזה.

XXII.

דְּבָרִים בְּגוֹ.

— אולי עונת רצפים, או מי דבש, או מעט יין — שאָלני איש אשר נגש אלי בני הבוטאני בלונדון, בהערך שם אספת שעשועים לציונים, בעת הקונגרס הרביעי. — רב תודות, אדון, אך למה אתה טורח בי, רב תודות, רב תודות! והאיש הוסיף להפציר בי: אולי מעט קוניאק, או ממתקי קרח, הלא כה עז החם. לקחתי מידו, ואברכזו מאה ברכות. השלחנות הערוכים היו מוקפים המונים המונים. לא ידעתי מאין נמשך אלי צנור השפע הזה, ומה משפם האיש וכעשרו.

— אין אני מן הקבועים פה, אין אני מהמטונים לקבל ארחים — באר לי האיש —
אך אני בן מדינתך, בן עירך, ואדעך, אף כי אתה לא תדעני.
— יפה, יפה מאד!

הוא הוסיף לספר לי: כאשר נודע לי דבר האכפה והשעשועים האלה אמרתי
בלבי, הלא אפגע פה באנשים מבני עירי, על כן הבאתי אתי מעמ יין ומעמ דבש ומעמ
קרח.

זאת היתה תחלת ההתודעות. אחרי כן נמשכה שלשלת ארוכה של אותות חבה
לי ולאחרים מחברי. כלבא שבוע זה „סמכנו באשיות, רפרנו בתפוחים“, ואחרי כן הנה
העגלה והסוסים. הוא מתנדב להובילנו העירה.

בלונדון הכתוב מדבר, וכשאומרים „להובילנו העיר ה“, זה הוא דבר לא מסוים
כל צרכו, אך סתום מאד, ויוצא לכמה פנים. אנחנו חפצים „למגרש לאנגהאם“, „לקווינס
האל“.

— טוב הדבר, אויבילכם למגרש לאנגהאם, לקווינסהאלל.

וכבר אנו יושבים בעגלה ההיא: עורך הדין יאשינאוסקי ופארלישעווסקי וכמדומה
לי דיר דאווידוואן, כנופיא שלנו מווארשא. הוא הציג לפנינו את אשתו היושבת
ממולנו.

— יחוקאל! לפיקאדילי! יחוקאל, רייט (Right — לימין)! יחוקאל, לפט! Left —
שמאל).

יחוקאל היה שם העגלון. יהודי קטן ממינסק. כל חטאתו — מבאר לנו כלבא שבוע —
היא, כי עשה מעמ יי"ש במרהף, וברח ללונדון, וקבלתיו לעגלון. לולא זאת, כבר סת
ברעב.

ובכן מובילים אותנו אל לשכת הקונגרס.

בדרך מודיע לי כלבא שבוע, כי הוא לא נמנה בין הציונים, ובכלל לא ידע היטב
מה זאת. גם כרטיסים אין לו. הנני מכתיחה להשתדל בגללו, שיתנו לו כרטיסים, אך
הוא סודה לי, ואומר: אבל גם אני אקבל בכל רגע. אהיה שם!

לפני נסענו ללשכת הקונגרס, סרנו לבית המשתה של ה' כהן לאכול את ארוחת
הצהרים. גם כלבא שבוע בא שמה, ויבא בידו בקבוקי יין. הוא הכין הכל מראש.
האיש היה התגשמת האדיבות והנדיבות. הוא רץ לפנינו כעבד ויאכילנו כברבורים
אבוסים. כתום האספה בלשכת הקונגרס וכצאתנו משם כבר חכה לנו. אולי תסעו לבית
המלון, או לשייל — הנה מרכבתי. סוסי!

בינתים ספר לי גם ראשי פרקים מקורות חייו. הוא בן עני. בבואו שמה סבל
הרבה. מלאכתו היתה מלאכת בונה וחופר. זה שנים הוא הולך ומצליח. עתה יש לו
אחוזות והון, והוא בעל בית במערב של לונדון.

כשהציע לפנינו לבקר בביתו, קבלנו את ההצעה בשמחה. אחרי כן שנה כלבא
שבוע מעמ את נוסח ההצעה. בביתו לא תהיה קבלת-פנים פשוטה, אך מעין אספה
קטנה, מיטינג, ושם נוכל לדרוש בדבר הציונות. הפלא ופלא! מובן, שאנו מסכימים.
הן בשביל כך באנו לונדונה.

ביום השלישי לקונגרס כבר הביא לנו כלבא-שבוע הזמנות נדפסות בנוסח הודעה
ע"ד מיטינג. שמי נדפס במודעה ההיא באותיות גדולות מאד, גדולות עוד יתר מהאותיות

שבהן מדפיסים במהיע את הניקרולוגים ע"ד מות הפבריקנטים העשירים מלאָזו. המראה עורר בי איזה געול — אבל אין לדקדק. ברנש זה ראוי הוא שנבקר בביתו. בקרנו בביתו וגם בגנו. ה"מיטינג" לא היה "נורא הוד". איזה אורחים. אחד, מי שהיה שיץ, עמד והודיע אחרי דרשתי, כי ברגע זה נעשה ציוני. הכל טוב ויפה! הגן היה כואר במנורות מפולמלות, כעין אלה שנושאים בערים הקטנות לפני החופה. על שמשוה זכוכיות היו אותות ציין ומגן דוד.

שם, באחת השדרות הקטנות והבודדות, בשעה שלא היה איש אתנו, אמר לי כלבא שבוע, כי עתה, לכשהוסד חברה ציונית, ימנה גם הוא בה.

— אך הלא כבר יש חברות רבות מאד!

— כן, יש, אבל רצוני בחברה חדשה!

— טוב הדבר, עניתיו, אם אוכל אנכי לעזור ליסוד חברה חדשה, היה בטוח שאעזור.

אחרי הסעודה הובילנו במרכבותיו איש איש לבית מלונו.

לוא אומר לספר את כל מיני השירות אשר שרת לפנינו האיש הטוב הזה, יארך הספור; אחת מהרבה אני זוכר. איש איש מאתנו הביא פרק (פגולים), ופתאום גזרה נגזרה, כי בפרק יש לשמש רק בערב, אך ביום — רדינגוט! במשך חמש שעות צריכים לתפור בגד חדש, ומוצאי שבת היה, וכל החנויות סגורות. לא רציתי שיאמרו: כיפר עברי הוא במלן, או הספרות העברית איננה מפרנסת את בעליה כדי רדינגוט. כלבא שבוע רץ בעדי כל הלילה. כעלות השחר הביא לי רדינגוט שלם, חדש, תפור בערי.

החלתי לפקפק אם זה בן אדם, או מלאך.

אחרי הקונגרס החלו מיטינגים בלונדון. כלבא שבוע בא אלי ויביאני הלום והנה.

באחד הימים בא ויזכירני את דבר החברה החדשה שהבטחתי לעזור להתיסדותה.

לבשתי את הרדינגוט, ואסע עמו.

— יחוקאל! לאוֹיִטְשָׁפֶעל!

בדרך אמר לי כלבא שבוע, כי בקשה אחת קמנה לו אלי. מוכן, כי אני אך יחלתי

למוצא שפתיו. הייתי לנכחו כגמל טעון משא חובות. חפצתי לשלם לו עכ"פ מעט. מה היא הבקשה?

— כשתדבר אל העם וכשתעוררם ליסוד החברה, יהי נא בטובך לדבר טובות עלי,

שיבחרו בי לנשיא...

— זאת, עניתיו — ונבין הייתי מאד, עד כי כמעט לא מצאתי מלים — איננה מן

המדה. אני יכול לעורר בכלל עיד הציונות, אך לא אוכל להעמיס עליהם נשיא, וביחוד אני, שאינני מיושבי המקום.

חשתי, כי ברגע ההוא נפתחה מעין תהום ביני וביני.

והוא הוסיף לבקש: אבל אתה תדע איך לסבב את פני הרברים. אני מבקש אותך!

עוד אנו מדברים, וכבר הגענו אל מחוז חפצנו.

באנו אל הלשכה המלאה אדם. שם העלונו על הבמה, ששם ישב ראש וסגנים,

כמשפט אנגליא. הייתי נפעם מאד. חשתי כי מאחורי עומד כלבא שבוע, ובאמת עמד מאחורי. הוא הרכין אלי ראשו וילחש לי: אל נא תשכח.

כאשר הגיע לי התור לדבר, חשתי, אימתא דצבורא. מעולם לא הרגשתי את

האימה הזאת, וזלתי הפעם. חשתי, כאלו הייתי נעקד ידי ורגלי עי ההבטחה. בסוף

הדרשה נמנמתי: ראוי להעמיד בראש החברה אנשים החפצים לעבוד. ברגע שהוא הרימותי את עיני בלי משים, ואחש בעיני דקירות שתי עינים כשתי עיני הקָּר של מסלת הברזל בלילה. הן היו עיני כלבא שבוע שעמד ממולי. אז הוספתי לגמגם: אין זאת שאלת הכבוד, לא שררה היא, כי אם עבדות לשמש בכהונת נשיא חברה. הנה האדון כלבא שבוע! אין אני חפץ לאמר לכם קבלי דעתי, אבל כמדומה לי, כי הוא יעבוד עבודתכם באמונה.

אז נשמעו מחיאות כפים. אבל לבי נבא לי, כי רק משום סבר פנים יפות. אחרי כן טרפו בקלפי, עמדו למנין, וכלבא שבוע לא נבחר. ברגע שהוא נעלם מן הבית. לבית מלוני שבתי לבדי. הוא יעד יעד לי זמן לכו ולשוב ולבוא, ודברים רבים הבטיח לעשות עוד למעני, אך לא הוספתי ראות אותו.

XXIII.

בְּעֵרִיל קוֹרְקֵן.

הרב פב"פ היה שנוא לבני העיר הקטנה בפולין בשביל שלשה דברים: א) הוא היה ליטאי; ב) הוא לא היה חסיד; ג) הוא ספר קומי ויגדל בלורית וידבר מעט יונית. בשביל כל אלה מצוה לרדפו. החסידים הנלהבים היו מדברים אליו עזות, גלוי, כשקצים. הקנאים שנפשו נפש גנבים, ושאינם יכולים לעשות דבר גלוי, קוממיות, היו כותבים בסתר כתבי פלסתר, או שוכרים איזה לבלר שיכתוב בגללם כתבי פלסתר אל הפקידים. והאברכים החריפים היו "חומפים" אותו בשאלות, כלי בטעיות בהוראה.

בין האברכים האלה, חריפי חסידי א. בעת ההיא, נמנה כראש וראשון בעריל. הוא נקרא עוד בשם אברך, אף כי לפי שנותיו כבר היה בע"ב הגון. סמוך היה לשלחן חמיו כעשרים שנה, והיה "תופס ישיבה" שלא ע"מ לקבל פרס. חתן "נגיד", בעל נדוניא, חשוב אצל הרבי, מופלג בתורה, חריף וחד, ומעט עז־פנים — כן היה בעריל בעירו אחד מן הראשונים. לו כבר היתה התרת הוראה, אך לא נחפו להיות לרב. הוא נהג ברבנות, ובשמיכל היה מחלק "מכות לחי" פעם בפעם. אברך חד היה בעריל.

בימים ההם היו קוראים לו בעריל ר' שלמה פֶּרֶעֶנְקֵעֶלֶס. אח"כ השמישו את שם חמיו, והיו קוראים לו סתם בעריל. הוא היה אחד מתכשיטי העיר, וכטובן, בר פלוגתיה היותר טסוכן של הרב הנרדף.

ויהי בקרבת העיר ההיא רבי זקן וחשוב מאד, לא רב כי אם רבי, ואותו יכול אני לכנות בשמו, כי המעשה הוא מעשה שהיה. הוא היה הרבי מטשעלינוב. בין הרבים הנקראים בשם "צדיקים" היה הוא אחד המעטים הראויים לשם זה. אך לא את צדקתו אספר, כי אם את פקחותו.

הוא לא היה רבי מנעוריו. הוא היה רב ככל הרבנים, בעל כשרונות ומתמיד נפלא, ומובן, כי כשאדם לומד חמשים שנה, ולו חריפות הדעת וכח הזכרון, וחסידות ופרישות מ"הבלי העולם", הוא נעשה גאון. אח"כ נמפלו אליו והחלו "לנסוע" לקבל ממנו ברכה, והוא טחה ומחה, אך בעל־כרחו עשוהו ל"רבי", ע"י הסביבה, וע"י כח ההמון. בעיקרו נשאר כמו שהיה רב גאון וישיש, מתון וסבלן.

ודרכו היה להשקיט את המריכות בין הקהלות ובין הרבנים. הוא היה כמעט קדוש ונערץ בעיני המתנגדים והחסידים גם יחד. גאוניות אמתית, זקנה מופלגת, כונה ישרה ורחוקה מכל בצע ומכל פגול — אלה הן מדות ומעלות מכניעות כל שמן ומקשרן.

משעבינאו היתה אז בית הדין הגדול לדברי ריבות כאלה, בין רבנים וקהלות. ועוד פרס באו ה"צדדים" כבר ידע הרב הישיש, כי הרב הליטאי הוא נרדף בשביל שהוא ליטאי ומתנגד. ידע את מצב הענינים כהיותו פחות או יותר, והדין היה רק סדר, רק מלואים — כיהודה ועוד לקרא.

או בחרה העיר הגדונה מוענים, כמדומה לי עשרה איש. אחד מהם, כמוכן, היה בעריל. והרב הגדון בא בעצמו.

הגאון מטשעחינאו, איש כבן שמנים, אך "לא כהתה עינו ולא נס ליחו", קדם בשלום את פני הצדדים. הדרת פניו היתה גדולה וכמעט מטלת אימה. האנשים העזים והיהירים בעירם, פה במלוא כקליפת השום. הוא היה מדבר אל כל איש בלשון אתה, זולתי לרבנים. לרב הגדון רמז לשבת, והמוענים עמדו אנודה אחת בקצה החדר.

או אמר הגאון מטשעחינאו: מה יש לכם למעון, יצא המוען!

ויצא ר' הנחום ר' שמעלקים, אחד מן הרבנים (ראשי העדה בפולין) ויאמר: זה שתי שנים דולף גג בית הכנסת, והרב איננו מתקן אותו. הנני חושב, כי חובתו הראשית של הרב העדה היא לפקח על ביהכ"ז וכו' וכו'.

והגאון רמז אל הרב הנתבע, כאומר: ומה תענה על זה?

ותשובת הרב היתה קצרה: עשר פעמים עוררתי בדרשותי, ואין שומע לי. הן לא אוכל לתקן בידי את גג ביהכ"ז!

או אמר הגאון: ראו, איך אתם באים בעקיפין! הוא לא יוכל לעשות יותר מלעורר בדרשות. אבל מה יש לכם עוד?

או יצא הלל נחמן ליקאווער, ויאמר: רבי! המקוה אנו נוהנים בחכירה לשלש שנים, וזה שתי שנים התחרו החוכרים, וימשכו שניהם את ידיהם, והמקוה נשארה החתה השגחת הקהל, ואין הכנסה ממנה!

ויען הרב הגדון: כמה פעמים קראתי לחוכרים שיבואו, ולא באו. — ומה יש לכם עוד? — שאל הגאון.

או יצא זקן אחד ויגמגם: הרב העביר משחיתתו את שלמה ליב. אמת, שלמה ליב איננו צעיר, אבל עוד ידו נכונה, והוא יכול לשחוט, ויש בידו להביא תעודות מאת רבנים אחרים, שהוא רשאי לשחוט.

ויען הגאון: מאת רבנים אחרים אין ראיה לעירכם. כי הרב שלכם הוא שרא דאתרא, ואם הוא העביר את השוחט, וראי יודע הוא מה עשה.

והרב הגדון נענע בראשו ויאמר: לא נעים לי הדבר, אבל מה אעשה, וידין רועדות!

ויאמר הגאון בהקפדה קלה: האמנם אין לכם דבר, זולתי ההבלים האלה?

או הגיח מתוך האגודה בעריל שלנו. עזות פניו לא נכרה במקום הזה, גם לשונו לא מהרה לדבר. פניו היו חורים, וארכבותיו דא לרא נקשן. הוא התעתד להוציא אל המערכה את הפך בכלי התותח.

— מה בפך איש צעיר? — שאל הגאון.

ובעריל פתח: אצל שמעיריל החנוני "נפלה" שאלה — שמעיריל הוא מצבירי — אצלו

נפלה שאלה — כן, כן, אצלו — שחמו תרנגולת לשבת — ובקורקבן מצאו סחם — והלכה השפחה אל הרב — והבשיר — ואחיב שלח שמעריל את השפחה ואת הקורקבן אלי — ועיינתי בדבר — ספק ניקב ספק לא ניקב — מלבר לא ניכר — אבל היתה שם מוגלא — במוח אני שהיתה שם מוגלא — לא ניכר היטב, ובוראי לא הכיר הרב — אני — אני — מצאתי — מצאתי מוגלא — וא"כ תרתי לריעותא — הבאר היטב, וגם בשו"ת שערי... פה הפסיקה הגאון, ובלי ענות אף דבר אחד על בקיאותו, אמר: די, די, הנני יודע עתה! הוא גם לא פנה אל הרב הנרון לשאול אותו מה השובתו הוא, אך פנה עוד הפעם אל האגודה כולה, וישאל: האין לכם דבר זולת זה?

או יצא העניך הירוק, עז פנים מפורסם, סרסור קימעא ושדכן קימעא, ויאמר: הרב צריך להתנהג בחסידות. זו היא עיר של חסידים!

והגאון הרגיש את עזותו ויצעק בקול שהרעיד את כל הלכות: תרבות, דרך ארץ, שקץ! — כבוד הרב!

ואז פנה עוד הפעם אל האגודה, ויאמר: כל אלה הן מענות של מה בכך, אבל אתה, איש צעיר, אתה עם הקורקבן, צא וספר נא עוד הפעם. זעה קרה כסחה את מצח בעריל, אבל אין מסרכים. הוא יצא ויספר עוד הפעם: אצל שמעריל החנוני, נפלה שאלה וכו' ואיכ תרתי לריעותא, וגם בשו"ת שערי... וגם הפעם הפסיקה הגאון, ויאמר: די, עתה ידעתי! וישב וישאל אם אין מענות אחרות.

או נשמעה מענה שהרב נוסע לעתים קרובות לעיר הפלך. ודאי צריך הוא לנסוע כל אלה הם הבלים — אך אתה, איש צעיר, ספר נא את המעשה עם הקורקבן. ובעריל אנוס היה לצאת מן האגודה בפיק ברכים ולשוב לספר מדבור המתחיל „אצל שמעריל החנוני עד הבאר היטב והשו"ת שערי... — וככל פעם הפסיקה הגאון, ויאמר לו: די, עתה ידעתי.

כן קרא לו עשר פעמים. בפעמים האחרונות קרא לו תחת „איש צעיר עם הקורקבן — סהם „קורקבן“. כעשר פעמים אנוס היה בעריל לשוב ולספר את המעשה. הגאון התכוון לשימו לצחוק. הוא לא חשב לפי כבודו להכנס עמו במשא ומתן. הוא, הגאון, יתוכח עם איזה אברך בדבר ה„באר היטב“? הוא חפץ להמיתו מיתה רוחנית ע"י בדיחות, כמו שעושים טובי הפלמטריין בצרפת. מני אז נשאר הכינוי „קורקבן“ מדובק לשם „בעריל“. אטו מלתא זומרתא היא? הגאון ממשעחניאוו. בפיו הקדוש, קרא לו קורקבן. הרב נשאר עוד איזה שנים על סכונו. ובעריל היה לגברא קטילא. „בעריל קורקבן“

XXVI.

שְׁלוֹם.

בבית המדרשות, בעליה הראשונה, בקרן רחוב א. ורחוב ב. בעיר וו. היו „חשך ומהומה“. „הארון השופט“ — כן היו קוראים לו, אף כי לא שפמ טימיו, אך אמרים. כי

לפנים היה עוזר לסופר בבית המשפט — אמר, כי נשיא המיניסטריים האיטלקי פריניטי הוא סכל אין לב. תחת כרות ברית שלום עם צרפת, מכר את עמו לאשכנז, והאדון הפרופיסור — הוא היה לפניו מורה בבית הספר למתחילים — הכריע לכף זכות ויוכח, כי פריניטי לא יכול להביא חליפות על משטר חוץ של מטשלת איטליא. פני הריב הזה הטיפו להתכרם כאשר נסה „האדון הדירקטור” — הוא היה לפניו עוזר לסוכן חברת האחריות — לפשר בין הצדדים ולהוכיח, כי באמת כרת פריניטי ברית עם צרפת, ואז האגודה המשולשת הוליך שולל. הסער שהתחולל לרגל ההמצאה החדשה הזאת כה הרעיש את העליה כולה, עד כי פעמים אחדות בא המשרת בחשבו כי קוראים לו, והאדון השופט „קנדימ לאפולקסיה” קצר הצואר ובעל פנים אדומות וחומם כעין התכלת נער בו: לך לעזאזל, אין אנו חפצים להזמין דבר! ואז ההערב גם „האדון הפרוס” — ופה נלאו כל חוקרי קדמוניות למצא את הסבה, מדוע כה קראו לו — ויאמר, כי הוא קרא מפורש במה”ע „רץ של ערבית” כי פריניטי כרת ברית. עתה מלאה הסאה. „האדון השופט” אמר, כי „האדון הפרוס” קורא ואיננו יודע מה הוא קורא, והאדון הפרוס השיבו בתחלה בנחת, כי „אולי ישנם אחרים שאינם יודעים מה הם קוראים”, אך לא הוא, והאדון הפרופיסור חשב את נפשו כמומחה-יחיד לדברים שבספרות, ויאמר: כי לוא גם כתב ה„רץ של ערבית” בדברים האלה, אך שגעון הוא, ובכלל ה„רץ של ערבית” הוא סמרטוט מלא הבליים. החלטה זו שנאמרה בנוסח החלטה אחרונה העלתה על „הפרופיסור” את חמת „הדירקטור” שהיה חובב את ה„רץ של ערבית”, ויאמר בגאון: אבל, פרו פיסור, ומה אתה סח, ה„רץ של ערבית” יודע מה בחשוכא! והפרופיסור הוסיף לנדף את ה„רץ של ערבית” גם את קוראיו התמימים הפתאים, וזה כבר היה עלבון מפורש, ואז קם הדירקטור כהר פרצים ויאמר: דברי אולת כאלה טובים לנשים וילדים, והאדון השופט חפץ לענות, אך שעול עז הקפהו ופניו אדמו וצוארו צבה, וכמעט לא יכול להשיב רוחו עד אשר גמא מעט מים, ואז שפך את כל חמתו על ה„דירקטור” ועל ה„רץ של ערבית”. כן הלך החבל הגרדי הזה הלך והסתכך, פני המריבים פני להבים, עיניהם מזרות ויכי עברה ונקם. המשרת היה נבוך מאד, וכבר ננש שלש פעמים אל „האדון השופט” לבקש ממנו שיתן לו את ה„רץ של ערבית” האחרון שהזמין ארח אחר אחרי קריאה, אך בראותו את חרי האף ואת הפנים הנועמים ירא לגשת, ובאמת מי יודע עד מה הגיעה המלחמה בעליה של בית המגדנות בקרן רחוב א. ורחוב ב. בעיר זו, לולא ישב שם בקרן זוית „האדון הנוטריום” — הוא היה לפניו עוזר לנוטריום, אך שמו נשאר לו לזכרון — שהציל את סעמר השלום הפרוע מאד.

„האדון הנוטריום” אחז בידו את הגליון האחרון של מה”ע „האקוס-פאקוס”, המקורש למלחמה עם היהודים, ועל פניו נח צחוק רחב של חרוה גדולה, צחוק שאנן, מרהיב שרירי הפנים ונחירי החימם ומשוה את כל הגומות ומישר את כל הקמטים. נכר היה שהוא קורא דבר מה ו„שואב נחת”. שפתיו היו נעות וקולו לא נשמע. כנראה, כה נעמו לו הדברים שקרא, עד כי בטא אותם בלחש, למען שנגם בזכרונו, או למען החיותם יתר מאותיות מתות. בתחלה היה התענוג הזה עצור בקרבו, בעצמותיו, בהיקף ד’ אמות של „האדון הנוטריום”. אחרי כן החל להתנודד על כסאו ולשקר בעניו פעם אל „האדון השופט”, פעם אל ה„פרופיסור”, ואל ה„דירקטור”, ואל ה„פרוס”. אז היה היחס בין אלה מחודד עד תכלית החרוד, כפשע ביניהם ובין הרמת יד איש על רעהו. „האדון הנוטריום” ראה את הפנים הנועמים, וחשקי לבוא עמם בדברים רפה מאד, אך תאווה לחלק עם

איש, יהי מי יהי, את התענוג אשר הוא רזה עתה גדלה מאד, ואחרי רגעים אהדים נצחתו. הוא פנה אל „השופט“, ויאמר: ראה נא „אדוני השופט!“ זה דבר יפה מאד. שיר של פגעים כנגד מינרואהן. מינרואהן הפץ להיות למינרואנסקי, וגם לאציל—ח ח ח! בארון מינרואנסקי! הבה נצא ל„פאלאוןאניעם“, הבה נהיה אדונים! ח ח ח! מאשעק כאציעי בארון לבית מינרואנסקי! ח ח ח! חי נפשי, אדם עלול למות מצחוק... ומרת מינרואהן העכה, עם החוטם הארוך, אי ואי, מרת מינרואהן עם הבחורים, ח ח ח! והשופט היה בתחלה „מעט כרגז“, „ככז“ לקח את הגליין וישם עיניו בו ופניו אורו. דא החל לקרוא בקול רם: בארון מינרואנסקי, ונכדיו נראים, בחורים גראפים קמנים!— ועוד הפעם החל לכעקע בשעול ארוך, אך הפעם היה השעול לא מתוך כעס, כי אם מתוך צחוק.

— פרופיסור! קרא נא זאת!

— דירעקמארוזע! זה כפרה ופרח!

— רעיענציע! כבשם הזה לא בא עוד!

והגליין עבר מיד ליד. הריב על דבר פריניטי נשכח. קמב מרירי נהפך לעשתות שאנן. האח, נפלא מכל פלא! מינרואנסקי עם הבחורים הנראים! ח ח ח!— העליה בבית המנדט רעשה מקול צחוק וחדוה. רחוקים נעשו קרובים.

XXV.

הַבּוֹד.

על ר' שלמה נח היילפרין אמרו מכבר כי היה לאחור ולא לפניו, או כמו שאומרים בשפת הסוחרים, כי „הוא עומד מאחורי עצמו“. מעודו לא היה בעל הון גדול, כי אם בעל עסקים גדולים, אך כל עסקיו האחרונים היו רחוקים משכר וקרובים להפסד. בספוק התבואה לצרכי הצבא הזכיר; בבניני הקסקמין לקה; מעסקי „סלו סלו“ תקון דרכים ומסלות יצא „בשן ועין“— וכמה הוא השעור? אך ר' שלמה נח היילפרין לא עשה אף תנועה קלה לרדת ממדרגתו. בקהל, ברחוב, בבית, עוד הכל היה כמאז. יודעי ח"ן התלחשו בלאט, כי החבל שבצוארי ר' שלמה נח היילפרין הולך הלך וצר עד כדי חניקה. אבל הוסיפו לאמר: גביר זקן— אצל כל גביר זקן עוד יש למצוא שריד-כמעט, איזה שולי קדרה, איזו שארית מן הבחות הישנים. אך— גם לכחית הישנים יש קץ.

ור' שלמה נח היילפרין לא רק החזיק את קצבת הערה שהיה משלם בשעור הראשון, שעור של גבירים, כי גם כל הנתונים היה מוסיף ונותן. פעם אחת אספו כסף לתקון בדיק הבית, ובלחש גמרו אמר לחוס על ר' שלמה נח ולבלי סור אליו. או פגע ר' שלמה נח באחד מן המאספים בשוק, ויאמר אליו בקול שהיה בו מעין תלונה מרה והרגשת עלבון: מדוע אתם שוכחים אותי? לפני האיש המאסף אדמו וחורו, ויגמגם בלשונו הצמדקות בדויה, ויעבור שעות אחדות בא לבית ר' שלמה נח הוא עם משנהו— בכל תקף, ויקבלו נדבה הגונה. הגה כן נחוץ היה ללכת אל ר' שלמה נח, לבלי הכלימו. וכל לא יכלו להצפין ממנו דבר, כי הוא ידע את כל הנעשה. ומדי הלכו— נחוץ היה לקבל מידו. כל העם

כסביב ידע, פשוטו כמשמעו, „שבאו מים עד נפש“, בכל זאת לא יכלו להוקיר רגליהם כביהו מדי אספו נדבות.

ירוחם השמש „בעיניו ראה“, כי פעם אחת כשנכנסו שליחי מצוה לר' שלמה נח, והענין היה חשוב מאד, ונדבה גדולה היתה דרושה, עצר ר' שלמה נח את האנשים בביתו וירב שיחה עמהם, ועד כה ועד כה שלח את אחת המשרתות עם מנורות הכסף לצאת מאחורי הבית דרך הרקוב הצרה לבית המלוה על משכון ללות שם כסף. וכאשר ספר ירוחם את הדבר בבית המדרש מאחורי התנור בסודי סודות, אמר מאמיל השדכן, כי יודע הוא ברור, כי בבית ר' שלמה נח אין אוכלים בשר כי אם כשיש אורחים, כי לפעמים — כן הטעים מאמיל את הדבר — „חסר, פשוט, מזון סעודה אחת“. ואז עמד במעמד ההוא יעקב שמואל, קורטוב של סרסור, נחשב כבקי גדול בעניני העולם. וחיך על מאמיל ואמר: שומה, ר' שלמה נח חסר מזון סעודה אחת! הכל הבלים! הוא מסוכך בעסקים — זה אמת, אבל מזון סעודה אחת! מי יתן והיינו כולנו חסרי מזון סעודה אחת כמהו! — ולא ידע יעקב שמואל, הבקי הגדול בעניני העולם, שאיננו מברך כי אם מקלל את נפשו ואת חבריו, כי אמנם החל הרעב „להתערות כאורח רענן“ בבית ר' שלמה נח.

ואחרי אשר עשה ר' שלמה נח „סדרים“ עם הנושים בו, ויבקש מהם ארוכה, ויבטיחם לשלם להם חלק קטן, וגם החלק הקטן לא היה לו, החל לעשות פשרות עם הרעב. הוא לא היה מעודו רעבתן וגרגן. אבל אהב כמה דברים, מעט וטוב, ומן המין המובחר. לא קמר הרבה, היה מעלה עשן כל שהוא, אבל סיגרה טובה; לא שתה הרבה, אך המרתף היה מלא וגרוש, ואם שתה, ומה גם בהיות אורחים בבית, אך משופרא דשופרא מסך להם. אלה הם סוף סוף סותרות שנשמטו על נקלה. ממעון-קייץ לא נקל היה להפקע, מנהג שאחו בו זה שלשים שנה, אך גם זה במל. בפני הבריות היו אומרים, כי הרופאים לא צוו. באמת צוו הרופאים עתה ורק עתה, החת אשר מכבר לא צוו, כי עתה נמוטו גם עמודי בריאותו ויחלו להתפורר. הבגדים עוד היו נקיים ויפים, אך עקבות המשרק נודעו עליהם, ונפר, שמטהרים וממרקים אותם הרבה. הדלות החלה לחדור אל הבית דרך כל החורין והסדקין, ותחל לרבוץ על הפנים, על הבגדים, על הכלים. כענן כבד.

רק באחת לא זו ר' שלמה נח ממנהגיו — בדברי הקהלה. עליו להיות אחד מבע"ב ראשונים בעיר, או... — אבל את הסיפא הזאת לא השלים גם בדברו עם לבו. הוא, ר' שלמה נח, גביר, אף אם כלתה הפרומה מן הכיס. הוא איננו גביר לפי חשבון כיסו, כי אם כשהוא לעצמו מכף רגלו ועד קדקדו ועד צפרניו. כבוד בעל בית — את זה לא יוכל לחלל; את הדגל הזה לא יוכל להפיל מידיו — ויהי מה! עסקים עולים ועסקים יורדים, נלגל חוזר בעולם, אבל כיון שאדם יורד בחיי הצבור שוב אינו עולה. אין לבני אדם מן השוק דבר ולמאכלו. יכולים הם, אף חייבים הם לשלוח אליו אורחים לשבת, ואז כבר הדבר נוגע אל הצבור, אם הוא מאכיל את האורחים. והוא יאכילם! ועל הקהל לשלוח אליו אורחים, ואם לא — אז ינקר בצפרניו את עיני ר' איטשי הגבאי בהכנסת אורחים. הוא, עם כל היותו רך וענוג את עיני הזקן ההוא ינקר כחול. אבל הם לא יעזו לחדל משלוח אליו אורחים. כבר נסו פעמים אחדות לחוס עליו, ויחלק להם חבלים באפו: הם יודעים עם מי הם דנים. תרבות! דרך ארץ! עוד שלמה נח היילפרין חי! שלמה נח היילפרין הוא עני באותה שעה. מימינו שליחי בית דין, משמאלו שליחי בית דין, מלפניו שליחי בי"ד ומאחוריו שליחי בי"ד עם כתבי גוביינא — זה אמת, אבל מה לעשות? הם לא

ישלמו בעדי. יתן ה' ואשלם. ביתי נתן ביד צר, אפותיקו משועבדת, תכשימי האשה וכסף וזהב בידי המלחם. חצר לפעמים למלא צרכי הבית ומוחקים את הסאה, אבל לחוץ, למראה — כבוד בעל בית! זה הוא מרום מראשון!

ור' שלמה נח היילפרין לא יצא בגלל הכבוד הזה למלחמת הבינים, כמו שאחרים עושים בגלל כבודם שלהם, כבוד חובות משחוק הקלפים וכבוד הבכורה של השנל, אך מלחמתו היתה קשה מזו שהיא רק חרף-נפש לרגע. מלחמתו היתה קרב עז שאינו פוסק, והפצעים שהכו בו היו עמוקים ובווערים וחותרים כחולדה שִׁדְרָה בעיקרי בתים. סוד גלוי היה, כי בכל פעם שיש לשלם איזו נתינה לקהל, ממשכן ר' שלמה נח את שארית כליו הנחוצים שבנחוצים — ותחבולה לא היתה להפטר ממנו, לולא מצא הוא את התחבולה הזאת: הימים היו בתוך „ל' יום שלפני חג הפסח", והקהל עסק בקיטחא דפסחא. זו היתה אחת ממצוותיו החביבות של ר' שלמה נח היילפרין. בימים המוכים היה מחלק קמח מלבד הקמח הנהון לקהל, גם היה נותן ללוש מצות ומחלקן. בשנים האחרונות במל את הגהינות המיוחדות, וישא שכס אחד עם „נגידי" הקהל. המאכפים יצאו לעבודתם ויסיכבו סבית לבית, הם באו גם לבית ר' שלמה נח, והוא קבלם בכבוד ובאהבה. כן, כן, מעות חמים, מצוה גדולה, כן, כן!

הוא יצא לחדר הסמוך. שם נשמעה איזו המולה, איזו שיחה בלחש, כבושה, וכמו בלולה באנחות עמוקות סאר. כעבור רגעים שב ר' שלמה נח, ועל פניו עוד היה צחוק סבר קפוא, וקולו הצרוד כמו בלי צלצול, נחר ועמוק, נשמע לאזניהם במלים נפרדות: סלחו נא רבוהי, כעת — במקרה — לא ידעתי כי הבוא — עלי להחליף שטר כסף — סחר בבקר אשלח לכם...

ושני שליחי המצוה נענעו בראשיהם כאומרים: כן, כן, אנו מבינים... ויצאו. ביום המחגרת בבקר הבה השמש אך שתי פעמים במקבת העץ אשר בידו, בעוררו להפלת שחרית. הקול נשמע, כי ר' שלמה נח היילפרין נמצא מת בטמהו, ויעקב שמואל טשהו של סרסור, הבקי הגדול בעניני העולם, אמר בביהמ"ד מאחורי ההנור: הוא מת פתאום ממחלת לב. בין הגבירים — הוסיף לאמר — שכיחים המקרים האלה.

XXVI.

געגעעי וועלוויל.

— מה רחוק! הוי! רבונו של עולם, מה רחוק!
— ומה בצע בקריאות האלה? השיבהו יואל. ואם מאה פעמים תשוב תקרא את הקריאה הזאת, האם על ידי זה ירף החום? וועלוויל, רע-וועלוויל, רוח שמת נכנסה בך; מחשבות רבות, בארץ הזאת, לא טובות הן לנוף. ימי סגורי פה רבים מימי סגורין, ואני יודע זאת על פי הנסיון. פִּינקעלסאן הביסאראבי נהפש במחשבות ויצא מדעתו. שלמה גלאווינסקי, הצדוב, מברדיטשוב, התחיל לחשוב מחשבות, ומרד, והוציאורו. עתה ימות ככלב אצל הגדר באיזו עיר, או יהיה לפפם עגלות בכואינוס-איי-רעס. עגלות ערופות — הלא הרע! — — — וועלוויל, המטה אשר כהתהיך השבר, המטה

אשר מתהיך השבר! מי שיש לו גוף ביש-נדא, משקל שלש מאות ליטרא כמוך, איננו רשאי לפרכם פרכוסים כאלה על מטה כזאת: נזק כמלמלין שברשות הפקידות, קלקול המשמר במושבה העומדת להבנות, חובת השלומין, רשימה בפנקס כי זה וזה הוא חשוד במרידה, ואולי גם גרוש. הרגע, משוגע, סמורף!

והמטה, עשויה עצי ארץ וקלועה במקלעת קנים, חשבה להשבר ותחיל ותועק בחבליה תחת משא גוף וועלוויל. והוא לא הישיב דבר, אך בכף רגלו היחפה חבט בקיר האהל, ובהיות הקיר אך בקיר מחצלה של קנים, קרשים סדורים על קרשים, מחוכרים במסמרי עץ ומדובקים במיח קל, כבנינים אשר יבנו בארגנמינא, במדינה סנטא פי, כמנהג ילידי המקום — במרם הכינו בתים ערוכים בכל לפי התבנית — לכן היתה רגלו היחפה של וועלוויל נכנסת וחודרת בין פצים לחברו ונחבטת שם אל קיר אחר של גורי עץ אשר סחוף לקיר הזה.

האָמינרנא החל לקלל. דלת האהל היתה פתוחה, והירח זרח מחוץ ויפץ נגה איים שאין לעמוד בפניו. האדמה הוציאה את בלעה, את השמש ששתתה במשך כל היום, והיוע את חמה, חום לח ורטוב, נודף ריח עשב נרקב ומטר ורפש וקדחת. בקרבת האהל היה מגרש התרבות לשורים ולסוכים. שורי הבר אחרים עמדו קשורים בתלם עביתם אל גדר שָבְכָה. מראה שורי הבר הוסיף לשכלל את המונת הפראות, הקדמות והברבריות במקום ההוא. קרניהם פרשו על האדמה צללים רועדים, וברק הירח, היבש, כמו אור-כוכב, נתן לכל המראה אשר מסביב נון רע ואכזרי.

כן שלט הירח. הוא פרש מסלתו על הארץ האדומה והבווערת הזאת, הוא לכדו, שליט-יחידי, עם פניו פני אדם. עם שפתיו העליונות, ועם עיניו, כעיני חגי עקומות וערומות. הוי, לסקירות עיני שמים אלה תאות בכי התעוררה. העינים ההן מלאו את הרקיע ואת הארץ רגש אי-חפץ לחיים, רגש שעמוס בלי דעת הסבה, רגש פחד ובושה גם יחד, תאות נקמה ונמירה כנגד כל אשר מסביב. בקרבת האהל, המעון לפי שעה בעד האָמינרנאים, ישבו הגוימ־שאים, בני התערוכות מילידי המקום הקדמונים וטן הספרדים, וילדיהם הקטנים עוד קראו, שרקו זה לזה מסביב.

— חואן, פיטרו! ראה הגה יום-ירח!

וישירו אל הירח: הוי אם זקנה, אם זקנה, הננו עצובים, עצובים, עצובים. כה עצובים הם ילדיך הקטנים! ילדיך הקטנים הולכים למית!". זה הוא שיר של דורי דורות, מוצא מתקופת הזמן, אשר אז היו לחצאי פרחים אלה מלים מעט מעטה להביע את רעיונם, ואולם רגש יתר חזק היה להם לנכח האין-סוף אשר מסביב. הקולות הקטנים והזכים לא חדלו לשיר, וההברות האחרונות נשמעו ושבו ונשמעו כהר ברלח, בנגון-שוה, בעצבות שוה, כקול נמפי מים שנופלים לכיור נחשת.

וועלוויל השיב כף רגלו מן הקיר, ויוסף לנהום:

— מה רחוק! הוי! רבונו של עולם, מה רחוק! לא נשוב עוד! לא!

ההילדה הגואמטית הקמנה, המשרתת, ששכבה בפנה, לא הרק מטמת יואל. התפשטה כחתול, ותשאל במתק שפתים:

— Q.ue colera? מדוע הוא כועס?

וועלוויל לא הבין, אך יואל, שימי מגוריו אָרכו, יען כי הוא כבר התגלגל באחת המושבות, ועתה שלחורו הלום להלות על המחנה של האמינרנאים החדשים, השיב:

— הוא איננו כועס, אך הוא זוכר את ארץ מולדתו.
ואחרי כן פנה אל וועלוויל ויאמר אליו, בהקפדה ובקול עז:
— וועלוויל! אהנפל עליך ואקרעך כדג וועלוויל, הרף מנהג בשנעון! עוד תעורר
את כל יושבי האהל בתנועותיך, וקם גם הפקיד וקצף, ומהפכה תהיה. החרבית לאכול?
או... שתיה?

— צרות אכלתי, וגם שתיתי — השיב וועלוויל.
— הני לו מעט מים, חוּאָנָא, אמר יואל אל הילדה הספרדית. הוא נגוע קדחת
קלה, וגם לא אכל.

חוּאָנָא יצאה והשב, וכר מלא מים בידה.
— שתה, אמרה אל וועלוויל.
אז נשמע קול הולם במתכת ונוילה מים. וועלוויל דחף את הכר וישפוך את המים
על פני-האהל, ואחרי כן החל לגנוח כילד-ענק.
— יצאת מדעתך, „כמו שאני יהודי“! קרא יואל.
וידלק כפים נפרית.

אז נראה וועלוויל בכל דמות תבניתו. פניו מכוסים זעה, נוראים ומעוקמים, כפני
איש שאחזו עיית. הוא שכב במכנסיו ובכתנתו, ומהכהנת הגדולה והפתוחה לפניו נראה
חזהו הגדול, חזה-בחר חסון כאלון, רחב, מכוסה שער צהוב. הוא אמר בקול כפיק בושה:
— הנני משועמם! הנני משועמם — עד כדי פגירה. לוא היתה הארץ הזאת אדם,
רצח רצחתי בידו. אבל אין היא אף ארץ. ארץ היא — מקום ששם יש תושבים, כפרים,
שדות, ארוות, אכרים, ועוד כאלה, שאדם יודע. פה, אין דבר. אין זה כלל עולם. אין זה
בלום... אין פה... אין פה נשמה.
יואל השיב במנוחה:

— איש לא כפה אותך לבוא הלום. יכולת לברוח ל„אמריקא“ ולנקוב שם את חורי
הכפתורים בבגדים, או יכולת לברוח ל„לונדון“ ולעמוד שם לעבודה אצל סוכס-הזעה
מיסטר ליוויי. חפצת להיות לקולוניסט. נלוית על אחת המשפחות. „הנחת את עצמך
לארך ולרחב“ שיקבלוך. היית מוסר נפשך שתהיה מנוי בחבורה, ואחרי כל אלה אתה
עושה מעשה תינוק וצועק אמא אמא. תינוק גבוה חמש אמה. „לא אוכל להביט עליך“.
והתינוק הגבוה חמש אמה נסה לגחך, לכעכע צחוק אָנוס. לא נאה לבכות. מה
גם לבחור בן אחת ועשרים, שהיה בן חובר סְחֶלְכָה, ואתרי כן גער אופה.
ואחרי אשר גחך מעט, לחש:

— לא יכולתי לשבת שם, לא יכולתי... בשביל נקבה אחת. עשיתי את עצמי
לקולוניסט, כמו שאדם משים עצמו רעב, או שבע, פוקח את עיניו, או סוגר את עיניו.
חשתי בנפשי את הצרך להיות רחוק, רחוק מאד, לעשות מעשים קשים מאד, לקבל
פקודות שאהיה אנוס לעשותן, להלך הרבה ולחשוב על אדות נפשי, אך על אדות נפשי,
כי כל כובש-ישוב אנוס להגן אך על נפשו ולעשות בידיו. ומה עלתה בידו? הננו פה
קשורים אל הקבוץ. לא אני מקבל פקודות. אך אנו מקבלים פקודות.
חדלתי להיות אני, ואחל להיות נגר קמן של דבר-מה שהוא גדול ורחב, סתום ועור,
דבר-מה שהוא הקבוץ. לכן הכל שב אלי בכח נורא מן העבר, הגענועים אל מקום
המולדת, צבע השמים, והזכרון, הזכרון! הכל מתבולל במוחי, ואין אני רואה תמונה
ברורה, בלתי אם ערב רב. ולא רק עליה אני מהעצב, אך על הכל. והכל תלוי בה,

כנגדים שהושמו על הלובש אותם. ועוד גדולה מזו: לא אוכל להביע לך כפי; ולוא יכולתי לדבר בלבי, כי עתה אמרתי לך. נפשי שוקקה לעשות דבר מה, דבר מה שהוא גדול ויפה, ועתה לא אוכל לעשות דבר, אין אתה יכול להבין, אתה, יואל!

— לא, השיב יואל, אחרי ישוב הדעת.

— משפחתי היתה יושבת בכפרים מאז, הוסיף וועלוויל לספר, אך הלא תדע, כי היה זמן שעל יושבי הכפרים היה להעתיק את מושבם לעיר. אני נולדתי בכפר. יש לי עוד זכרונות בהים מחיי הכפר, אך בכל כהותם, יודע אני, כי אינם דומים אף במעט אל החיים האלה. בעיר נעשינו פועלים. חיים אחרים, צרות אחרות. עוד נער רך הייתי כשנכנסתי לעבודה בפכריקא אחת. הוי, זו עבודת המכונה בקרב מכונות, עבודה שוה תמיד. כמו בלי החלה ובלי סוף, ואין כל מחשבה. אדם עלול לצאת מרעהו בהודך ה'יקיפק של יגיעת פרך חוזרת כגלגל.

או הלכתי אל חייט אחד שהיה חוכר גן פרי בימי הקיץ, ואהי שכיר אצלו. ישבתי כמעט לבדי, וזאת היתה חביבה עלי. העבודה הראשית היתה להשקות את אדמת הגן. המים היו מקלחים שמה מצנור בהעלה, ששם עמדו ריחים. הייתי מתבונן אל כנפי הריחים, וראה זה פלא, כי הנועה זו לא היתה מיגעת אותי במראָה כתנועת המכונות. מים, רוח, המולה טבעית — זאת אהבתי. ונערות היו באות בבקר בבקר לקנות פירות, אחרי אשר כבר בשלו ויבכרו. יש גם אשר באו לקנות פרחים, פרחים מאוחרים מאד. את אלה אהבתי עוד יתר. אהבתין בגלל סבר פניהן ורכות נעימותן. חשתי בנפשי כי הנני גם מאד, לעמת הכריאות הדקות והקלות האלה. הנני בן כפר, ישובניק. אבל דומה הייתי, כי הנני נעשה ענוג ומצוחצח על ידי הלוכי ודבורי עמהן.

לחיי התענוג ההם בא קץ כתום ימי הקיץ. אז מרחתי ומצאתי עבודה אחרת. החיים הללני באוני הגביר, שבעדו היה תופר כנדים, והגביר קבלני למשרת בביתו. בית גביר יהודי בעיר הפלך! האח, מה מאושר הייתי. אל הצחק, יואל, אל תצחק, פן ארוצץ את גלגלתך. הנני אומר לך כי מאושר הייתי. מה אתה חושב? לעבוד, לשרת — זה דבר משפיל הכבוד? אמה! לקבל פקודות בפכריקא מאת הנערים הדומים אלי, והם עזי פנים יתר ממני — לא אהבתי, אולם לעבוד ולשרת את הגדולים ממני, החביבים עלי, זאת אהבתי. הגביר הוא אדם צח ויפה, משכים ומעריב בביהמ"ד, לפעמים עושה איזה מסחר, ועל הרוב מתפנק וקורא בספרים ובגליונות, אין הוא סוחר עד-מה. והגבירה — אשה נהדרה, ולה בנים נשואים ובנות נשואות. ועולם גדול היה נכנס ויוצא בבית הגביר. לו היו סגנונים שונים לדבר, ולא כדברו אל הגבירה דבר אל בניו, אל חתניו, אוי אלי; חשתי את נפשי רחוק מהם מאד, ובכל זאת עמ הם, יען כי שייך הייתי להם, וכל סגנון הדבור ומנהג הנמוס והגאווה המיוחדת למדתי לחוש ולדבר כמסם.

הם לא היו מדברים בקול רם. לגביר ההוא היו קוראים בנעוריו: אברך משי, וכן נשאר גם בימי זקנתו. הם היו מכבדים את נפשם ואת הבל פיהם, כמו שהיו מכבדים את ידיהם, את פניהם ואת כל גופם — בגלל המהרה. הבנים לא נועזו להשמיע דעה נבדלת מדעת אביהם...

— ואיה העלמה? שאל יואל בלחש. הוא נתן את וועלוויל לדבר, למען הרגיעו, אך הדברים הלאוהו.

— עוד מעט וידעת. השירות בבית הגביר לא העבירתי הרבה. איזה שליחיות ליום. זאת לא היתה עבודה בעד הבתפוח האלה ובעד הירים האלה; שם למדנו לכתוב

ולקרא; נעשיתי אריסהוקרם-טקצת", אך ידי דרשו עבודה. את כל השירות שהיתה בבית הגביר יכולתי לקיים בשעה שאינה לא יום ולא לילה. בית הגביר היה במקום הראשי בשוק. שם היו איזה מעונות שכורים לדיירים. ומאחורי החצר בבנין התחתון היה בית מאפה. בשעות הפנויות, והן היו רבות מאד, הייתי יוצא ובא שם. המלאכה איננה צריכה ללמוד ארוך. מעט אוטנות-יד וכח. ביחוד צריכים ללח לעבוד בלילה. והאופה, יוסיל השחור, היה, במקרה, צריך מאד לעוזרים. הימים היו לפני הפסח, וידיים דרושות. רפח שם כבקלחת. תחלת עבודתי היתה נדבה, ואחרי כן החלתי לקבל שכר. וגם את השירות בבית הגביר לא עזבתי. האח, טובים היו הימים ההם.

— הוציאה נא פעם אלי את העלמה! אמר יואל כמו בצחוק, ובאמת חמפתו שנה, ויחפץ לשמוע דבר יתר מלבב.

— אשימך לעפר ואפר, יואל, אם תהתל בעלמה. לא מילתא דבדיחותא היא, כי אם פקוח נפש. כבר אמרתי לך, כי היו בכית ההוא דיירים אחדים. שם ישבה גם אשה ובתה. האשה היתה אלמנה. ראיתי כי בבית כבודה, והיו קוראים לה מאדאם זילבער-שטיין. כנראה, היתה איוו יורדת מנכסיה. גם הגביר היה נוהג בה כבוד. "סברא גדולה" היא, שלא היה לוקח ממנה שכר דירה. והבת היתה עושה פאות נכריות. הדירה היתה צרה אך נקיה מאד, ומחוברת אל חנות קמנה שנשקפה אל פני השוק. בני הבית היו קוראים לעלמה, גם כן בנגון של דרך ארץ, "פרייליין קלארא".

ואני ראיתי יום יום. שערותיה הבהירות, קלות כאור, פרשו מעין לבנת נגה על מצחה. היא לא לבשה מחלצות, ומה יפים היו בגדיה. ביחוד יפות היו ידיה. די היה לראות אותן למען הרגיש מעין פנוק. בבקר היתה פוהחת את החנות הקמנה. ואני ירדתי בבקר בבקר מהמכפלה הראשונה למען ראות אותה עוברת, וחזות פניה שאננה ומפיקה חכמה, לא עליזה ולא עצובה, כאלו אין דבר נוגע אליה, זולתי העבודה אשר עליה לעשות.

הייתי אומר לה: צפרא טבא, פרייליין קלארא.

והיא היתה משיבה:

— צפרא טבא.

ואז רוח ללבי.

לא אוכל לאמר, איך החלתי להשוב אל אדותיה אחרת ממה שחשבתי בתחלה, כאשר שבעתי סתם תענוג בראותי אותה עוברת על פני, והתענוג הזה הספיק לי. לא חשקה בה נפשי, ולא הייתי מוכשר לזה, שנפשי תחשק בה בתאות בהמה. אין אני אוהב לדבר "נוול-פה", אך אוכל להבטיחך, כי גם חשש לא חשבתי "נוול-פה", אף כי, בכלל, לא הייתי סרים, או פרוש! הדבר אשר משכני אחריה היה אך זה, כי חזות פניה היתה כפני גבירה, תנועותיה, דבורה, מנוחתה, מתינותה. היא נראתה לי כגבוהה עלי מאד, אך לא כגבוהה עד בלי יכולת להגיע אליה. וכל ישוב הדעת הזה לא הרגשתי איך ואיזה עשיתי, איך ואיזה עיינתי. כל זה נכנס בי, בלי אשר ידעתי זאת, כמו שמחלה נכנסת לנוף אדם.

ופתאום, באחד הימים, התפרץ כל זה מקרבי. בין כל החגים יש חג אחד המעורר את כל טבעי, את כל זכרונות ילדותי, את כל חום נפשי. החג הזה חג השבועות וירקרק חרוץ שבו ונגינותיו העליונות, הבהירות, וגם מוזנותיו. מדי חוגג אני את החג הזה, הנני כרגיש, כי דמי בי ממחר את מרוצתו, ומחשבותי כה מתחזקות, עד כי הן מיגעות אותי

ברוב כחן. במוצאי חג השבועות ההוא, בבית הגביר, התעורר בי הרעיון, כי עלי לשאת את העלמה הזאת לאשה. כבר היה לי מעט כסף אשר חשקתי. לא אֶשָׁאֵר משרת בבית הגביר. אוכל להיות לאופה, או גם אני אשכור גן, והוא — האם לא תוכל להשתכר מטלאכת מעשה הפאות הנכריות? ראיתי את עתידותי נגולו כספר לפני, המונה בהירה, ולבי בי קפץ מרוב ששון, ואולם עוד שמרתי את הדבר בלבי בסוד. האח, מה נאווה סוד האהבה השמור בקרב הלב! דמיונו כנגינה נעלמה בקרבנו. הננו שומעים אותה בכל מקום. ואני ידעתי, כי ראוי לשלוח שדכן, או לגלות להורי שישלחו לשדכן. אך יראתי, הוי, פן יאמרו הורי דבר שלא כהוגן, או פן יאמר השדכן דבר שלא כהוגן. היה לא הייתי יכול לשמוע איזה דבר מפי זר כנגד ההחלטה הזאת, שנראתה לי כתמצית חיי.

ויהי היום, ואני הייתי בחדר הגביר. קימתי בעדו איזה שליחות. הוא היה כה נוח לי. רעיון הבריק במוחי לגלות לו את לבי. הן הוא כמו אפומרופס לאלמנה, והוא גם כמו אפומרופס לי.

קרבתי אליו ועיני נמויות לארץ אך לבי אמיץ, ואומר לו:

— אדוני בעל הבית! שתי מלים חפצתי להשמיע באזניך.

והוא כמו שָׁעַר, כי הדבר הוא דבר נכבד כאד, וישב בכבוד-ראש:

— מה חפצך, נערי?

ואשיבהו לאמר:

— הנה אני חפץ לקחת אשה. זה שלשה ירחים אני חושב מחשבות על אדות הדבר

הזה.

— ומה אוכל אנכי לעשות בעדך?

— הנני חפץ לקחת לאשה את „פרייליין קלארא“, אדוני בעל הבית — הוספתי לאמר

בהוסיפי רהב — אולי היא יתר מיוחסת, יתר חכמה, אבל... חפצתי להוסיף לבאר לו. אך

הוא צעק — והנני שומע עוד עתה את קולו — היודע אתה, וועלוויל, מה אתה סח? הוא

פער את פיו, פרש את ארבות ידיו וישם וישאף יחד, כה היה נפעם ונדהם. הוא צעק:

אבל היודע אתה את ה„מאָדאָם גאלדמאן“ ואת ה„פרייליין קלארא“? היודע אתה את

מולדתך? התאמר להתחתן בי? בבת גיסי גאלדמאן?

ואני צעקתי, ורמי בי קפא: מה, אדוני, מה?

שערתי, שמעתי, כי יש איזו קרבת משפחה, אך לא ידעתי את הגיס גאלדמאן ואת

מולדתו ואת מותו.

הייתי כמשוגע. הכלמתי את „פרייליין קלארא“. הנני מבטיחך, יואל, כי זה היה

הרעיון האחד אשר מלא את כל לבי, ואשר הרעים באוני כפמיש: הכלם הכלמת את

„פרייליין קלארא“! ובלי חשוב מחשבות רבות הלכתי ישר אל החנות הקסנה ואמצאה

יושבת על יד החלון, וחזות פניה כמשפמה המיד שאננה, מעט גאָה — כן, כן, חזות פנים

של בת גביר, הכרתיה היטב, ובעמדי לפניה הפעם כעבד לפני גברתי. אמרתי לה:

— הנני מבקש סליחה מאת כבודך כי הכלמתיך, ואבקש את בעל הבית לדבר בי

נכבדות...

והיא הרימה את ראשה, ואבן כי אך מפתיות דברתי את אשר דברתי, יען כי היא

לא יכלה לדעת דבר. אך אנכי רגע חשבתי כי כל העם אשר מסביב יודעים את אולתי.

בתחלה אָדמו פניה עד השערות, ואחרי כן התפרץ צחוק מפיה. הוי צחוק אכזר,

צחוק אשר בו עצורה היתה כל חמתה, כי אין איש מבקש לשאת אותה לאישה בלתי

אם... נער אופה. 'היא צחקה. איי ואבוי לי! לוא נפתח לי או קבר לרנלי. כי עתה התנפלתי לתוכו.

נמלמתי על נפשי כבורח מן השרפה. כל היום וכל הלילה התהוללתי כפרא. איש לא נועז לגשת אלי; הם כמעט פחדו מפני. ומן הרגע אשר או נהפך אָשְׁרֵי הגדול לאכזב ראיתיו יתר ברור. הוא חי, ידי מששוהו, דמעותי נולו בתענוג שאין נפש אדם יכולה לשער, ודמיונות מחבלים ונשגבים עכרוני וישביעוני ענג ונגע חליפה. אין שנעון גדול מהשנעון שתקפני בלילה ההוא.

ביום המחרת בבקר עזבתי את בית הגביר ואת האופה גם יחד. אתה יודע, פי ברחתי להאמבורג, ושם נצמדתי לארחת אָמינרנטיס. מה היא עושה עתה? דומה אני כי הנני רואה את הרחובות שבהן היא מהלכת ואת צלה על הרצפה. ואני הלא נרדתי לבלי הוסיף ראותן. ויש אשר לחש לי הדמיון: צא לארץ רחוקה, שם תרכוש דין, ואז תשלח כסף, כסף רב, או תשוב, ובכיסך כסף רב, ושרשרת זהב גדולה ומורה שעות זהב באפודתך, ודמית אל גביר, ונשאת את "פרייליין קלארא" לאשה, או, למצער, תוכל לשכוח אותה. כן! תִּשְׁכַּח לִשְׁכַּח אֵינֶנּה. ואתמול לפנות ערב, כאשר שלחה השמש את קנייה האחרונים, וישומי ויחלפו על פני העשב הנכוה, וארא דמות בעין התכלת, ואזכור את תכלת העינים ההן. הוי, מה קשור זכרונה בזכרון מקום מולדתי! יש אשר אני חושב, כי כאשר אשוב, והאניה תקרב אל החוף, וכירת דונה קסנה תגש לקבל את הנוסעים, אז השב היא בסירת הדונה כמלכה, והיתה לבושה שמלה ירוקה וצהובה כצבע השדות במקום מולדתי.

ויהי קול וועלוויל בדברו רך ומשונה ושאנן, ושפל מאד. אכוננו הגדול והרחוק התבולל בחלום הוד נשגב.

— יואל! אמר, אתה לא אהבת מעורך בת גביר.

— החפץ אתה לשתות? שנה יואל במתינות — שנה מעט. וועלוויל, ואחר תישן. חואנא הגישה לו שנית ספל מים.

וועלוויל לקח את הספל וישת מלוא לונמיו.

— כל זה היה מן הנמנע, ובכל זאת... לוא רכשתי כסף... לוא הייתי, למצער,

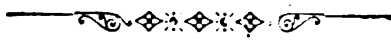
איש יורד מנכסיו, או בן איש יורד מנכסיו.

— סגרי את הדלת, חואנא, אמר יואל. הוא נענב יתר מדי הוא רואה את הירח.

חואנא נעלה את הפרגוד, ואז חדר האור אך דרך הסדקים, ויעיפף על קירות האהל

בתבנית שהמים קמנים מעין התכלת. בעמק, מרחוק, געה אחד שורי הבר. ואחרי כן לא היה דבר זולתי שהמים, אלה שהמים הקמנים והנפלאים, העינים המשוקמות של הירח

הקוסם. וועלוויל נרדם.

הקופה הלאומית

(נאציונאלפאנדר).

בכנסיה הרביעית בכול התקבל הרעיון בעיקרו לבנות קופת-לאום ישראלית. ויחלם להבין את כל העבודות הדרושות ליסוד הקופה הזאת, ואולם את פעולה יחלו רק אחרי אשר הבאנק היהודי יהיה מוכשר לעבודה. בקונגרס החמישי בשנת 1901 כבר היה הבאנק מוכשר לעבודה, ובכן בא מועד גם לרעיון הקופה לצאת לעולם המעשה. ואף אמנם לא ארכו הימים והקופה נוסדה ופעולתה עתה מלוא כל הפוזות ישראל.

מודעת היא, כי הרעיון ליסוד קופה לאומית הוצע עוד בקונגרס הראשון ע"י הפרו-פיסור המנוח הירסן שפירא ז"ל, ומני אז עסק הועד-הפועל הציוני בפרטי הרעיון וע"י מאמר שהדפיס במכה"ע „וועלט" גליון 32 לשנת 1900 הסב עוד הפעם השומת לב כל הציונים אל השאלה הזאת.

ה מ ט ר ה .

הקופה הלאומית הישראלית תהיה קרן קיימת של עם ישראל, אשר בהאסף בה סך מאתים אלף ל"ש (שני מיליון רובל בכסף ארצנו) תהיה אך ורק לקנות קרקעות בסוריא ובפלשתינא.

וההשמשות בקופה זו נקבעה באופן, אשר מחצית הסך הנזכר יהיה לקנות אדמה, בעוד אשר המחצית השניה תהיה מונחת ותביא פירות. אחרי כן תהיה רשות (אבל לא חובה) לקחת מחצית כל כסף הקופה שיאסף בכל שנה, לקנות בה אדמה, בעוד אשר המחצית השניה עם כל הפירות יהיו מונחים ואין לנגוע בהם, עד בוא מועד אשר אפשר יהיה לבנות ישוב גדול.

אבל בשום מקרה ואופן, ואף לא במקרה ישוב גדול, אין להריק את כל הקופה. תמיד צריך שישאר בה סכום לא פחות מן 100,000 ל"ש, למען השוב לשנא ולהתרבות.

ה ש ט ה .

זאת היא שמת הקופה הלאומית, אשר און וחקר הועד-הפועל הציוני אחרי רוב מועצות והתבוננות:

על גליון נייר אשר עליו אותיות-מים נדפסו בצבעים עכרים-לאומיים (לבן-הכלה) עשרה היום זה בצד זה, ושלישים שורות כאלה זו תחת זו. כל שורה של עשרה היום עם הגב (מאלאן) הדבוק בהם מצד שמאל היא שימה לעצמה. על הגבים נדפסה רשימת הסריא והמספר הסדורי של השורות. מאה גליונות כאלה נכרכים לספר אחד, ופתיל עובר בנבו, וקצות הפתיל דבוקים בחוהם עופרה.

מ ה י ר ה ת ו י ם .

מחיר כל תו מתאים לשווי של המטבע הכי קטן בכל מדינה ומדינה אשר בה יושבים אחינו בני, והוא: באנגליא 1/2 ד.; באשכנז 5 פֿיניג; באוסטריא 2 הילר; ברוסיא 1 קאפ; באמריקא 1 צ"ט. בארצות של החוזה הלאמיני — 1 סו, ונקל מאד להבדיל בין הארצות, כאשר יבואר להלן.

מעשה התוים והבדלם.

אותיות-המים הנ"ל הם ר"ת JNF (Jüd. Nationalfand) וגם „קרן קימת לישראל". ועל הגבים רשום הפסוק „אם אשכחך ירושלים — תשכח ימיני".
הבנית התוים וצבעם הם שוים לכל הארצות. ואולם למען יקל להבדיל בין התוים ולעשות חשבון בסכת הכדל המטבעות, נקבעה השמה הזאת:

לכל ארץ נרשמה על גב התוים רשימת-סריא אחרת, שונה מרעותה, היינו:

I H	סריא	הולאנד (Holland)	I A	סריא	אמריקא (Amerika)
I J	"	איטליא (Italien)	I B	"	בולגריא (Bulgarien)
I N	"	נורוויגיא (Norwegen)	I Dd	"	אשכנז (Deutschland)
I OU	"	אוסטריא-אונגארן (Oest. Ung.)	I Dk	"	דאנעמארק (Dänemark)
I Rd	"	רוסיא (Russland)	I Ed	"	אנגליא (England) ומושבותיה
I Ru	"	רומיניא (Rumänien)	I Eg	"	מצרים (Aegypten)
I S	"	ספרד (Spanien)	I F	"	צרפת (Frankreich)
I T	"	תוגרמא (Türkei)	I G	"	יון (Griechenland)

הציון הרומי I העומד בצד כל ר"ת מורה על הסריא הראשונה במדינה ההיא. אלגיר ואפריקא הצפונית תוכלנה להשתמש בתוים שנקבעו לצרפת במחיר סנמים. כאמור למעלה נמצא על הגבים מספר סדורי, למען הבקרת, ומפני מעמים מכניים לא יוכל המספר ההוא להכיל יתר משמונה ציונים, היינו 99,999,999. כאשר ימלא המספר הזה באיזו מדינה, אז תחל סריא חדשה עם אותן האותיות עצמן אבל בציון II, למשל Bd II, או Ed II. והמספר הסדורי של השורות יחל עוד הפעם מן 1, 2, 3 וכו'. לזיף את התוים לא יוכלו, יען אשר:

(א) נייר מיוחד הוכן בשביל התוים, ולא נקל יהיה למזויפים לעשות בדמותו כמתכונתו;

(ב) ההדפסה היא ע"י לוחות (קלישען) אשר רק בהוצאה רבה יוכלו לעשותם;

(ג) על כל אלה חתום חותם-מכבש.

(ד) מרכזי הציונים בכל מדינה יוכלו להניח עוד הפעם חותמם על הצד השני של כל גליץ-תוים אשר ימכרו;

(ה) כל מרכזי-ציוני בכל מדינה עושה בקרת ע"פ המספר-הסדורי של התוים המתהלכים בעם, והוא הלא יודע היטב עד היכן ציון המספר מגיע. מלבד זאת ישנם סימנים מיוחדים ברפוס התוים, הידועים לאנשי אמנת.

הנהגת הקופה, הכנת התוים ומכירתם.

הועד-הפועל הציוני מכין את הנייר, מדפיס את גליונות התוים, כורכם לספרים— בכל ספר טאה גליונות כנ"ל, מניח עליהם חוהם ורושם את מספרם הסדורי. הספרים האלה נשלחים אל הבאנק, שהוא המרכז למכירת התוים ולהחזקת הכסף, ובספר ירשם, כי הבאנק לקח מאת הועד-הפועל תוים בסכום כך וכך. הבאנק, כמרכז ראשי, ימכור את התוים רק בכסף, מזומן למרכזי הציונים בכל מדינה.

המכירה והבקרת הן באופן פשוט מאד, כאשר נראה בזה: בצד כל שורה של 10 תוים ישנם שני גבים (מאלאנס) שוים לגמרי זה לזה. על כל גב רשום שם הסריא והמספר הסדורי של אותה שורה-התוים. והיה במכור המרכז הראשי גליון אחד שלם (הכולל 300 תוים) או רק שורות בודדות של תוים, הוא מפריד וקורע אותם מן הספר המכורך, באופן אשר גב אחד נשאר בצד השורה או השורות הנמכרות, והגב השני הדומה להראשון ישאר בתוך הספר. האיש אישר יקנה מאת הבאנק או מאת המרכז הציוני במדינתו כמה גליונות או כמה שורות של תוים, יהנו לו את התוים יחד עם הגב המחובר לראשית השורה משמאל, והוא יוכל לשוב למכרם לאחרים שורות שורות של 10 תוים, והגב ישאר המיד בצד כל שורה. כי בלעדו אין כל ערך להתוים.

הנה כן כל הקינה לו גם שורה אחת של תוי הקופה, היא מביא חלקו 10 קאפי או 10 אנורות אחרות לקרן-הקימת הלאומית. בנדבנו רק פרוטה אחת יקח לו תו אחד, ידביקהו אל מכתב או אל כל מקום שיחפוץ, או גם יקרע-זו, וידע כי הביא פרוטה לקופת הלאום.

כל התוים אשר נפרדו מן הגב אין להם עוד כל ערך, הם כבר טלאו את העודהם ברגע הפרדס מעל הגב ואבד כל שווי גם מהם גם מן הגב. ההוצאות להכין את ספרי התוים ויתר ההוצאות הנחוצות לדפוס ולמשלוח וכר הוקחנה מכסף הקופה עצמה, ואולם כל יתר העבודות בועד-הפועל ורואי-החשבון תחשבתה בעבודות של כבוד, שלא ע"מ לקבל פרס. הבאנק ומרכזי הציונים בכל מדינה יקבלו 5% ממחיר התוים הנמכרים, להיות להוצאות הדואר. לכך מזה אין מנכין כל נכיון מכסף ממכר התוים.

ה מ ר כ ז י ם .

אחרי כי המרכז הראשי, לאמר: הבאנק, מוכר את התוים רק בכסף מזומן, ההשגחה והבקרת קלות עד מאד. בגבם של הספרים שיכין הועד-הפועל (בכל ספר 100 גליונות וכל גליון 300 תוים כנ"ל), יעבור חוט עב או פתיל, אישר קצותיו חברו ע"י חותם-עופרת. הספרים האלה נכתבים בספר-ראשי, ע"פ ציון הסריא שלהם וע"פ המספר הסדורי של שורות התוים הראשונות והאחרונות, וישלחו אל הבאנק. ולמן הרגע ההוא עמום על הקאססה הראשית חוב כסך התוים השונים.

למשל: עשרה ספרים, ממכר I עד מספר X, סריא A I, מכילים המספר הסדורי של שורות התוים כן 1 עד 3000, כן 3001 עד 6000 וכו', ביחד 30,000 שורות של תוים;

א"מ"ו ספרים, מן I עד XV, סריא I Ed, מכילים המספר הסדורי של שורות התוים מן 1 עד 3000, מן 3001 עד 6000 וכו', ביחד 45,000 שורות, או 450,000 תוים וכו'.
בכל עת שיחפצו לעשות בקורת די רק לשים עין על המספר הסדורי של כל סריא, כמה שורות תוים נמכרו עד המספר ההוא, ולהשוותו אל הכתוב במספר החשבון וכרגע יראו אם הכל נכתב כראוי, וגם ידעו הכף כצב הקופה בשעה ההיא בכל מדינה ומדינה.
המרכז הציוני בכל מדינה מודיע בכל חודש להועד הפועל ע"ד מצב כל סריא לברה.
הועד-הפועל מנה שלשה מבקרים רואי-חשבון, לבקר את הכפרים ולהודיע תוצאת הבקרה.

ס פ ר ה ז ה ב .

מלבד שמת הרזים נקבע גם „ספר הזהב“, לאלה אשר יריטו אל הקופה תרומת גובה גדולה.
כל המתנדב עשרה לירא שמרלינג (95 רובל) יכתב שמו בספר הזהב לזכרון עולם.
בספר הזהב יוכלו להכתב גם אנשים בודדים גם חברות שלמות, מוסדים, וכו'.
תנאי כל חברה או מתפללי בית-כנסת אחד, או העובדים באחד המוסדות מאספים ביניהם נספ עד סך 10 ל"ש ושולחים אל הועד-הפועל, ונכתב שם החברה או ביהכ"ג או המוסד לזכרון נצח בספר הזהב.
ככה יוכלו גם בני בית-אב אחד להצטרף יחד, למען יכתב שם משפחתם בספר ההוא.

רבינו יצחק ב"ר יעקב אלפסי (הרי"ף) ז"ל.

הוא היה אחד מגדולי הראשונים אדירי התורה אשר מפיהם אנו חיים, ויהי תלמיד לרבינו נסים ב"ר יעקב, וגם לרבינו חננאל, ואדות הזמן אשר הלך למנוחתו נפלה מבוכה. הראב"ד בספר הקבלה הביא וז"ל: הרב יצחק ב"ר יעקב אלפסי מן קלעה חמאר במדינת פיס (Fes) באפריקא הלשינו בו בארצו כלפה בן אלאענאב, וחיים בנו, עד שברח ונכנס בספרד בשנת ד"א תתמ"ח (1098) וכברו ונשאו הר' יוסף הנשיא ב"ר מאיר בן שרתמיקש, ונכנס למדינת קורטובא, ועמד שם מעט, ואח"כ הלך למדינת אליסאנה (לוצינא) ועמד שם עד יום מותו, ונפטר בניסן בשנת ד"א תתס"ג (1113) והוא כבן השעים שנה, והוא העמיד תלמידים הרבה ויצא טבעו בכל העולם וחבר הלכות (הוא האלפסי) כמו תלמיד קסן, ומימות רב האיי (גאון) לא נמצא כמוהו בחכמה עכ"ל.

וכן הובא בן בלקושים לר' יוסף סמברי (אשר הוציא לאור החכם הר"א נייבויער בספר סדר החכמים) צד 127, רק הביא שם: ונפטר ביום ג' עשרה ימים לחדש אייר בשנת ד"א תתס"ג ליצירה, וסיים: ועשה לו כל ישראל מספר גדול וכבר מאד, ובנו לו על קברו מצבה של שיש גדולה, וכתבו עליה זאת הכתב מפורש ושום שכל, (ולא הביא שם מה שחרות על המצבה והבאתי הנוסח להלן).

גם היוחסין השלם (צד 213) הביא כלשון הראב"ד והביא ג"כ שנפטר בניסן כמו שהוא בהראב"ד: ובאלפסי בסופו דפוס ראשון קאנשמנמינא רס"מ וברפום סביונימה ש"ד כתוב: נגנו ארון הקודש הרב הגדול ראש גולת אריאל רבינו יצחק אלפסי ז"ל ביום שבת י"א יום לירח אייר בעיר אליסנה שנת ד"א תתס"ג ליצירה, ובסגנון זה הובא ג"כ בקורא הדורות (ד' בערלין דף 4), ובס' תמים דעים בהגהות הרי"ף (הנדפס בספר המת ישרים) כתב: שבה אל אלהים נפשו יום שלישי בשבת עשרה ימים לירח אייר שנת ד"א תתס"ג ליצירה.

והחכם כוכב טוב בהערותיו להפתיחה של המאירי לאבות הביא כי באוצר הטפרים של די רוסי קובץ 317 כתוב: נגנו ארון הקודש הרב הגדול ראש גולת אריאל רבינו יצחק אלפסי ביום שבת כ"א יום לחדש אייר בעיר אלזנא שנת ד"א תתס"ג ליצירה. אבל זה וזה לא יתכן, שהרי בשנת תתס"ג לא היה י"א אייר בשבת ולא יו"ד אייר ביום ג' ולא כ"א אייר, רק האמת כי נפטר ביום שלישי עשרה ימים לחדש סיון, כמו שהובא לנכון בתשב"ץ ח"א תשובה ע"ב, וכן העיר הרשד"ל בכ"ח ח"ד צד צ"ג, ובאבני זכרון דף ע"ב, ובסיון היה יום ג' בשבת עשרה ימים לחדש, ועיין גם בכ"ח ח"ז דף רנ"ה, וגם ראיתי בקבלת הראב"ד שהוציא לאור הר"א נייבויער בסדר החכמים שהביא בכ"י אחד מן ס' הקבלה כתוב „כסיון" במקום „בניסן" וגם הר"ר חיים מיכל בספרו אור החיים צד 503 כתב: נראה שצ"ל בסיון.

והרב המאירי בפתיחה לאבות הביא: ונפטר הרב רבי יצחק ב"ר יעקב אלפסי בשנת ד"א ותתפ"ג, והעירותי במחברת שערי ציון להרב ר' יצחק די לאמיש ז"ל בהערה הס"ג

כי נשכח בשערי ציון שורה שלימה ומה שהביא המאירי תתפ"ג הוא במעות וצ"ל התם"ג
 ע"ע שם. ועל קברו נחקקו אלה החרוזים כמו שנרפסו בס' תמים דעים שם (בספר תמת
 ישרים) ובקורא-הדרות ובס' אור החיים.
 והחרוזים הם מעשה הרב המשורר משה בן עזרא, והמה על משקל ב' תצעות
 יתהר וב"ה ויהר, וב"ה בדלת וכן בסוגר.

זה הוא הנוסח:

שבר אשר היה לזכרון	כתבו בעט ברזל עלי שמיר
אבלו לכל יבא לדור אחרון	יכלו ימות עולם ויתחדש
נקבר ועולם בא בעורון,	אמרו בקבר זה מקור חכמה
תורה והורידה עדי גרון.	יום נצלה חליה ונזמחה
עליו תיילילו בשכרון	בואו בני ציון ובטרירות
בו נשברו לוחות והארון:	כי חק ספור ובכות עלי מקום

ואחר אלו החרוזים היה כתוב זה הלשון:

נקבר בקבר זה ראש הראשים ואלוף הקדושים, ומחכים הישישים וחכם חרשים
 וקדשי הקדשים הנזר והצפת האות והמופת יחיד העולם ופלאו ממזרח שמש ועד מבוא
 הר התורה מקור הבינות ושמעו הולך בכל המדינות, הרב הגדול מחסה עוז ומגדל אלופינו
 ורוח אפנו ככב נשפנו ואור עפעפינו, הצדיק הענו אשר כמותו לא היו לפניו הרב יצחק
 בהן אלפסי וצ"ל, נוחו ערן נכסף אל קדושו ושבה אל אלהים נפשו יום ג' בשבת עשרה
 ימים לחדש אייר שנת ד' אלפים התם"ג ליצירה, יום עברה היום ההוא, יום חשך ואפלה
 יום ענן וערפל, יום קדרו שחקים ואורותם, ושק הושם כטוהם, הככבים אפלו והגבעות
 התקלקלו וכל ישראל נבהלו, עלה לישיבה עליונה למנוחה עליונה, זקן ושבע ימים,
 לובש כלבוש מהללים ושם גדול כשם הגדולים לתת לו מהלכים בין השרפים והמלאכים
 ובסתר עליון יהיה מנורו ובצל שדי ישב נכחו וזיו השכינה ילך נכחו, תורתו התי מבטחו
 ובהקיצו היא תשיהו, יעמוד לגורלו ובבנין בית זבולו יעלה דרך גבולו. כן יהי רצון
 ונאמר אמן.

ורבי יהודה הלוי ראש המשוררים ז"ל חקק על קברו אלו הג' שורות:	הרים ביום סיני לך רעשו
כי סלאכי האל כך פגשו	ויכתבו תורה בלוחות לבך
וצבי כתיבה לך חבשו	לא עצרו כח נבונים לעמוד
לולי הבונות ממך דרשו:	

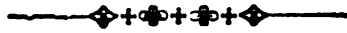
והנה לדבר אדות ספרו האלפסי הוא אך למותר, הלוא ידוע כי ספרו הוא כמו קצור
 התלמוד וברור הלכותיו למעשה, והלך בסגנון הגאונים הראשונים, ועליו כהב הרמב"ם
 ז"ל בהקדמתו לפירוש המשניות ז"ל: וההרכות אשר עשה הרב הגדול רבינו יצחק ז"ל
 הכפיקו בעד כל החבורים ההם (ר"ל פירושי וחבורי הגאונים שזכר קודם לו) מפני שהם
 כוללות לכל תועלות הפסקים והדינים שצריך אליהם בזמננו זה ר"ל זמן הגלות, ובאר שם
 כל הטעויות אשר נמצא לאשר היה לפניו בפסקיו, ואין הפיסה עליה בהם אלא בהלכות
 מועטות, לא יגיעו עד עשר בשום פנים עכ"ל. ובהקדמת ס' צידה לדרך כתב שאמר
 עליו רבינו יצחק בעל התוס' שילאה בן אדם לחבר חבור כמוהו זולתי ששכינה היתה שורה
 עליו.

אך לדאבון נפשנו לומדי האלפסי מועטים הם, אין דורש ואין מבקש להנות בו.

לכן אמרתי לעורר כי ראוי ונכון ליום הזכרון, אשר ביום ו' עשרה ימים לחדש סיון שנת ה"א תרס"ג ימלא שמונה מאות שנה מיום אשר הלך לעולמו, לעשות זכר לנשמתו, אשר כל איש המוקיר שמו הגדול ירים תרומתו אחד המרבה ואחד הממעיט, ולבחור חמשה אנשים אנשי שם לשלוח אליהם כסף תרומתם ומן הסכום אשר יהאסף יחד יקנו ספרי האלפסי ולשלוח אותם לכל אוצרות הספרים גם לרבנים והכתיב חנם אין כסף. ובוזה יהקיימו מאמרם (ירושלמי ברכות פ"ב. דף ד' ע"ב) מ"ק פ"ג (דף פ"ג ע"ג) שקלים ח"ב (מ"ז ע"א) בדרש תהלים מזמור א' אות חי ומזמור ל' אות ג' ומזמור ס"א אות ג' ומדרש שמואל פי"מ) ר' פנחס ר' ירמיה בשם ר' יוחנן אגורה באהלך עולמים, וכי עלה על לב דוד שהוא חי לעולם, אלא אמר דוד אוכה שיהא דברי נאמרין על שמי בבתי בנמיות ובבתי מדרשות. ועיין בגמרא יבמות צ"ו ע"ב בסגנון אחר.

שלמה באבער.

לכונן

יוסף בן מתתיהו הכהן

(יוסיפוס פלייוס)

מאה

ד"ר ש. ברנפלד.

„ההיסטוריא היא משפט עולמים" — המשל הזה נשא, כנודע, הפיימן הגרמני שילר על ספר תולדות האדם. אנו מצדנו נשנה מעט את נוסח הדברים ונאמר: „על ההיסטוריא להיות משפט עולמים, משפט צדק". זאת היא השאיפה האידיאלית, אשר טרם נתקיימה. כי כשם שיש עוות הדין וגול משפט בכמה בתי דינין, כן נוהג כזה גם בספר ההיסטוריא. הרבה והרבה זכו וחייבו בה שלא כדין, והכל תלוי במול או במשפט קדום שנשתרש בלב בני אדם ואי אפשר לעקרו. ולא עוד, אלא שדוקא בספר ההיסטוריא הפרץ מרובה על העומד. בבתי דינין אפשר לכל הפחות משפט צדק, אם לא יטו הדיינים אחרי הבצע וינערו כפס מתמוך בשחר, אם ישחררו את עצמם מכל נמיה לצד אחד, בין נמיה מתוך אהבה ובין נמיה מתוך שנאה, אשר שתיהן מקלקלות את השורה. ואיך שיהיה, הנה לא שמענו מעולם, כי יהיה עוות הדין מדה טובה, וישתכחו הדיינים כי כן עשו. ואולם בחקר ההיסטוריא אין הדבר כן. בלב בני אדם נמצאה נמיה מבעית לעית אלו שכנגדם בריבם, נוחים הם לראות את הקיסם אשר בין שני חבריהם, אבל אינם רואים את הקורה שבין עיניהם. ולמדה זו הם קוראים רגש אמונים לעמם ולמולדתם, לדתם ולרגש המוסר. ביחוד הדת והמוסר! אפשר להחליט, כי מעולם לא חטאו בני אדם כל כך להדת והמוסר כבאותה שעה, אשר הם מתלהבים ועומים מעיל קנאה בשביל שני הקנינים היקרים האלה. וההיסטוריא, אשר עיקר מטרתה לשפוט משפט צדק ולהודיר משחד דברים, ברובה היא עד היום סנגוריא כלפי צד אחד וקסנוריא כלפי הצד השני, מדת האמת לוקה על ידי זה. וכמה מאמרים יפים יש לבני אדם, כדי לגעור באיש אוהב האמת: בוגד בעמך אתה! מלכלך את קנך! כופר בעיקר! נעור וריק מדת ומוסר! וכהנה סן הדבורים המבהילים, אשר אחריהם יגדר ההמון לידות אבן...

גם ההיסטוריא „הרשמית" של עם ישראל עשירה בחזיונות מעציבים כאלה. ובכלל אין לנו עוד היסטוריא שלמה ונאמנה, אשר המכוון בה יהיה ברור האמת בלי שום פניה. אנו הרנלנו לתרוץ משפטנו על כל המאורעות ועל העובדות, על הנפשות הפועלות בתולדתנו, רק מתוך השקפתנו אנו. אותה ההשקפה הרגילה, אשר השקיעו אותנו בה על פי כמה מקרים. ולא עלה על דעתנו מעולם, לנסות את כחנו כדי להבין הענינים מהוך השקפה אחרת. זה נעשה בקרבנו, לא רק בנוגע ליחוסנו אל שאר העמים, אשר נמפלו עמנו בזמן מן הזמנים, שהיה להם מו"מ היסטורי עם האומה הישראלית, כי אם גם בנוגע ליחוסנו אל כמה אנשים מקרבנו, אשר נטו סן הדרך הסלולה, שכבשה הרבים. החזון

הזה בפני עצמו הוא מאורע מעציב עד כאר. אין לך עם, אשר אישיו ינהו כל כך אחרי היחידות, ואין לך עם, אשר ההשפעה הצבורית גברה בו כל כך בישראל. אין ספק אמנם, כי בזה נמצאה גם מעלה יתרה. כל ההיסוסות הרוחניות אשר בעמנו, אותה הפעולה ההיסטורית, אשר עשתה את ישראל לאומה יחידה במינה. היא תולדת הנגודים וההפכים האלה. ואולם אנו נסתכל הפעם בצד הקרני של החזון הזה. כמה קשה הוא השעבוד המוכרי — הצבורי! עונה צרה ענו סביבות האומה הישראלית ולא הניחו אף סדק כחודו של מחט לצאת מכנה. כל איש, אשר צר היה לו המקום ובקש מרחביה, נחשב בתור פורץ גדר ועוכר ישראל. החוש הצבורי גבר כל כך בעמנו, עד כי נעצמו עיניו טראות והבחין את האכזריות המרובה אשר בעבודת כוסרית כזאת. פעמים אין מספר דנו אדות אנשים, אשר „נמו מן הדרך” לזכות או לחייב. פתחו ספרים ועיינו בדינו, שקלו וסדרו בדבריו, אם מתאימים הם להמסור והמקובל מוזן קדום. ואולם לא עלה על דעתם, לבחון ולברוק את הרגש ואת הפולמוס הפנימי שבלבות בני אדם. אין עמנו מסוגל להבנה פסיכולוגית.

בתולדות עמנו נדונו בני אדם במשפט קשה, ושמם נכתם „לחרפה ולדראון עולם”, ועדיין אין אנו יודעים, אם היה זה על פי משפט צדק. אין עם ישראל אכזרי במעשיו, אבל אכזרי הוא במשפטו. העיקר לנו „ההצלחה”. איש אשר הצליח במעשיו, נופו מכובד בתולדות עמנו. ואולם אין המכוון במאמרי זה לרחק, כלומר, לחייב קצת אנשים, אשר ההיסטוריה הישראלית זכתה אותם ב„עטרת הפארה”, כי אם לקרב, כלומר, ללמד זכות על קצת בני אדם, אשר תולדתנו הוציאה אותם חייב מלפני בית דינה. אחד מאלה הוא יוסף בן מתתיה הכהן, אשר יהיה הפעם נושא ענין מחקרנו.

בדורות הקודמים לא נכתם כל כך עין האיש הזה בתור בוגד בעמו וזייפן, אשר מתוך חנופה להרומאים, זייף במתכוון את ספורי המאורעות של המלחמה האחרונה — פולמוס אספסיינוס ופימוס. בכלל לא הרבו לדבר על אדות האיש הזה. רוב בני ישראל המסובלים בתורה לא בלו זמנם „בענינים של מה בכך”, כלומר בספורי מאורעות, שאין בהם נ”מ לדין ולהלכה — ומה דהוי הוי. ואלה שחקרו מעט אחר „ספורי המעשיות” קראו את ספרי יוסיפוס, לא במקורם היוני, כי אם באיזה הרגום באחת השפות, מבלי לחרוץ משפט על מחבר הספרים. זה לא היה מתוך השקפה ישרה, לדון את כל איש על פי זמנו ומקומו ועל פי המסכות והמאורעות הסובבים אותו, כי אם מתוך שחכרה להם כל דרגשה היסטורית. ורק בזמן שנסדרה ההיסטוריה הישראלית על בסיס כרעי נגמר דין יוסיפוס — כלו חייב. מאז יודעים אנו את האיש הזה כהור בוגד בעמו ומולדתו, חונף ובליעל, אשר מכר את ארץ מולדתו וכבוד עמו וגם כבוד עצמו במחיר איזו הנחות שעשה לו אז קיסר רומא. המשפט הקשה הזה איננו בעצם ענין ישן נושן בספרותנו, אלא חדש מקרוב בא, ועם כל זה כמה קשה לעקרו! לא להטות הדין כלפי הצד שכנגדו ולכתוב סגנון על יוסף בן מתתיה בתור מצביא חיל הגליל במלחמת אספסיינוס ובתור סופר היסטורי ובעל בעמיו כונתי, שהרי גם הסגנון היא במדה ידועה עוות הדין. אלא כונתי לחקור משפט לא מתו, להמציא ציור נכון של האיש הזה, הכונותיו ומדותיו ופעולתו הרבה והעצומה. מבע הענין הזה יחייב אותנו, לחקור גם במדות המאורעות ההיסטוריים של התקופה ההיא ולהעמידם על האמת. נשהדל לברר המעשים והעובדות כשחרור גמור מכל פניה ונמיה על פי יחוסנו אנו אל המאורעות האלה. ועדי ההשקפת ההיסטורית הנרופה.

נפלא לראות, כי יוסיפוס זה, אשר בדורנו נחשד על הזיוף ועל החנופה, ספר לנו דברים כהותם, איך היו דברי הפולמוס הנורא הזה. הוא לא העלים עיניו מן המאורעות, אשר היו סבת המלחמה. מצד אחד עריצות האפטרופסים הרומאים, אשר אכלו את ישראל בכל פה וסצו את דמו, ומצד השני שנאת היונים היושבים בפלשתינא ומסביב לה, וזון לבם ונאותם כלפי היהודים והיהדות. אין מן הצורך להסביר הענינים, על מה פרצה המלחמה, כי זה היה מונח בטבע המצב בפלשתינא. אנו צריכים רק לבירור דברים, על מה סבלו היהודים ימים מרובים. טרם התעשתו לעמוד על נפשם, וכן על מה עמדו רוב חכמי ישראל וגרוליו מרחוק, ובכלל נראה ברור, כי לא מנהיגי האומה החלו בריב, אלא העם בכתותיו הנמוכות, והשאר נגררו אחריהן. ולא זו בלבד, אלא נראה הדבר, כי גם האכרים והיונבים בפלשתינא לא פתחו במלחמה תחלה. הריב פרץ בחצות ירושלים, ששם היתה אדמה מסוגלה להצמיח פרי כזה; אלא שבימים ההם היתה ירושלים העיר הראשה, ומי שהיתה בידו ההנהגה הלאומית בירושלים משל על העם כלו.

הפולמוס שבין היהודים והרומאים היה כעין הכרח היסטורי, ורק בזה אנו מוצאים את עימק המרגריא הזאת. לא „אקמצא ובר קמצא“ חריב ירושלים, כלומר לא מאורע פלוני או פלוני הסב המלחמה, אלא היא היתה הכרחית על פי טבע הענינים. כבר בזה נמצא רעה רבה וגדולה, מצב כסוכן מאד, כי משלו הרומאים, עם אירופי, על היהודים, אשר תרבותם האסיאמית היתה שונה מזו של הרומאים. לא שהיתה פחותה במעלתה, אלא שהיתה שונה. וגדולה מזו, כי בימי בית שני רבו ישובי הגוים בפלשתינא, ובפרט ישובי היונים, אשר נגוד קולטורי עצום היה ביניהם ובין בני ישראל. על כל צעד וצעד נמצאו ענינים נורמים לסכסוך ומריבה ביניהם. העבודה האלהית של היהודים וכל מנהגי חייהם הדתיים נחשבו בעיני היונים כמין בערות מכוערה, אולת אסיאמית, חסרון תרבות. בתכונת היהודים מצאו בעצם קנאה דתית נפרזה, שנאת הכריות, בדידות נפרזה. ולעומתם נחשבו מנהגי היונים בעיני היהודים רק כתור משובה מוסרית, עבודתם האלהית הבל ותהו, חייהם מעשי נערות ומזולים של ילדים. הפשרה בין שתי ההשקפות האלה היתה בנגד הנמנע. ודוקא בסוף ימי בית שני נברה הקיצוניות הלאומית והדתית בישראל. הן ראינו כבר, כי אפילו בארצות גלותם היה קשה להם לדור עם שכניהם הגוים בכפיפה אחת, וככל שכן בפלשתינא עצמה. אל הנגוד הלאומי והדתי נלוו גם רגש כעס ואיבה, לראות זרים מושלים בהם. היונים היו נוחים לליצנות, כי זדון לבם השיאם המיד, ללגלג בהיהודים ומנהגיהם, להצר להם בכל מיני אונאות ולזלזל את עבודתם הדתית. האפטרופסים הרומאים נסו כפעם בפעם לעצור בעד משובת ההמון היוני ולעמוד בפרץ — אבל זה היה אז אי אפשר לגמרי, אפילו אלו היו המושלים האלה אנשים כנים וישרים. ואולם היו דוקא בתקופה ההיא הגמונים פחותים, אשר גם הם הציקו לישראל. המלחמה היתה באופן כזה הכרחית, שהרי בכל הסכסוכים האלה היתה יד התגמונים הרומאים עם היונים.

יוסיפוס יספר בספרו „מלחמת היהודים“, אשר סדרו וערכו לפני קיסר רומא, את כל המעשים והמאורעות שגרמו למלחמה זו. הוא צייר באמונה את טבע האפטרופסים וההגמונים שהושיבה מלכות רומא בירושלים, את תאותם לבצע מעשקות ואכזריותם המרובה, קלות דעתם וזדון לבם, חוסר כשרונם להנהגה ומדותיהם המתועבות, גם אכזריות חיל רומא, אשר הנקל היה לו לשלוח יד ביהודים ולהרוג בהם. כן הודיע לנו

טבע היונים בפלשתינא וסביב לה ויחוסם אל היהודים. בכל הפרטים האלה אנו מוצאים אהבת האמת ודיוק היסטורי, בזה לא החניף לשום איש ולא כחד את האמת תחת לשונו. עלינו לזכור תמיד, כי את ספרו לא כתב בשביל אחיו היהודים, אלא בשביל קוראים יונים ורומאים. לא בירושלים ישב וסדר את רשימותיו ההיסטוריות, כי אם ברומא לעיני הקיסר מיטוס. בודאי הראה בזה אומץ ורוח גבורה במדה ידועה. גם ברורנו היה ענין כזה יוצא מגדר הרגיל. ואולם זולת זה המציא לנו יוסיפוס בספרו ציור אמתי על דבר יחס ראשי האומה וגדוליה אל המלחמה הזאת. אנו רואים בבירור, כי אמנם חשו כלם בצער האומה, אבל עם כל זה יעצו לשלום, ואפילו אלה, אשר נתנו ידם אל הלוחמים, עשו זה שלא בטובתם, אלא שנמשכו באונם אחרי התנועה העממית. ואמנם בנקל יחרצו משפט עליהם ויאמרו: האנשים האלה היו עבדי רומא, ובעבודתם ושפלותם ככה כבר הויק האחרון של רגש לאומי וכבוד בלבם. מוני לב ושפלי ברך היו וחרדו לרכושם ולחיהם. ואולם במשפט כללי בזה לא נצא ידי חובתנו להאמת. גם האנשים אשר יעצו לשלום חשו כבוד ויקר לעמם, ואולי במדה מרובה מאלה אשר יעצו למלחמה. ובנוגע לאומץ לב הלוחמים, עלינו לדעת, כי לא תמיד יקרא לזה רוח גבורה, אם יעמיד אדם עצמו במקום סכנה. לפעמים אין זה אלא קלות הדעת. ואם באדם פרטי כך, באומה שלמה על אחת כמה וכמה. וביחוד עלינו לדעת, כי אמנם הסכנה לא היתה כל כך להפרם כמו להכלל. קצת הלוחמים ברחו על נפשם לאחר שנברו הרומאים, ואולם עם האומה הסחופה והמדלדלת מצו עומק הדין.

אם כן אתה אומר — ישאלו קצת קוראים — כי יותר טוב הוא לאומה במצב כזה, לסבול ולסבול בלי הרף? אין אני אומר כלום. במצב כזה לא יחשבו הרבה, ובפרט ההמון הגדול, אשר על פיו נחהכים ענינים כאלה, אפילו אתה מדבר לו כל היום דברי שכל וטעם, לא ישמע ולא יאבה לך. מאורעות כאלה יתהוו בהכרח טבעי, כאשר ירדו מטרות עז על הארץ וכאשר תבוא רוח קדים וסופה. ואולם אפשר לנו לרדת לעומק הפסיכולוגיא של אישי האומה בשעה כזאת. לפעמים יצלחו מעשים כאלה — ואז הם טובים ונכונים. על הרוב לא יצלחו, ואז הם רעים ומסוכנים; על ידיהם יחזקו מוסרות העם ומכאוביו ירבו, ואפשר שנסמין כזה יביא עליו כליון חרוץ. כבר היה לעולמים, כי מרף אדם בקלפי, לאחר שנתן שקלו האחרון — והצליח; ואולם לרוב לא יצלח, אלא יפסיד פרוטהו האחרונה והוא נטל את חייו מן העולם. אין בונתי להפליג אל הצד שכנגד ולהאשים את הפטריוטים על אומץ לבם למלחמה, אבל עלינו לרדת גם לדעה האנשים, אשר לבם היה מהם בדבר ויעצו לשלום מיראתם, פן תכבה גחלתו האחרונה של ישראל. ובפרט בראותנו, כי היטיבו הם לראות, ואין ספק, כי יותר ויותר היה נוח לישראל, אלמלא פתח במלחמה בשעה בלתי מוצלחת כזאת. יוסף מספר, באיזה אופן נסה המלך אנריפא למנוע את העם מלהתגרות ברומאים. בדבריו יש הרבה מן האמת והעצה הנכונה. הוא אמר, כי העם אחר המועד להלחם על חירותו. או, כאשר בא פומפיוס בשערי ירושלים, היה מן הראוי, כי יחגור כל העם עז וילחם על חירותו המדינית, ואם לא עמדו אז בפני הרומאים — מה תהא עכשו באחריתם? (מלחמת היהודים ספר שני יוד). וכן נאמנים בלי ספק דברי המלך, כי רוב העם אמר להשלים עם הרומאים ולחכות עד אשר יוציא קסמיוס (שהיה הגמון סוריא) משפט כנגד פלורוס. קסמיוס בעצמו לא התמכר כל כך לעשות את הרעה כפלורוס.

כן היה אז מצב הדבר מרם פרץ הריב. ועלינו לדעת, כי כן תמיד טבע מאורעות

כאלה. גדולי העם, עשיריו וחכמיו, נוחים יותר להרכין ראשם ולהתפשר עם הנאי חידים, הגם שבעצם מרגישים הם יותר בכבוד העול. הם רואים את הגולד ומכירים במבע הסכנה הצפונה להם על ידי מעשים נמהרים ונבהלים. לעומתם נומים העניים ברכוש וברעה להמשך אחרי כל רגש פתאומי, מפני שאינם יודעים את גבול האפשר והגמנע — והעיקר, אין להם להפסיד כלום. יש אמנם קצת עשירים וחכמים, אשר באמת חפצים הם בעבודה, מפני שטובם החטרי יתרבה על ידה, ואולם האנשים האלה היו יוצאים מן הכלל; לרוב השתתפו בצער הצבור, אלא שלא אבו להעמיד את העם במקום סכנה.

לאנשים האלה נחשב בלי ספק גם יוסף בן מתתיהו הכהן, אשר הוא, ככל אחיו הכהנים וכרוב חכמי ישראל, צפה לכרחוק וידע מאד, כי אחרית המלחמה תהיה מרה. לפי חטבו ונדולו, לפי הנאי חייו, יחס משפחתו ומסכתו נמנה בין המתונים. כבר הכאנו את דברי אנריפא אל העם, בשעה שאמר לשכך כעסם וחסמתם. ידוע הוא, כי ההיסטוריים הראשונים היו רגילים להכניס דבורים כאלה בספורם, כדי להסביר הענינים. לא דבר אנריפא שמש ככל הדברים האלה, אלא זה היה מצב הענינים בעת ההיא. אין [אנו שומעים, כי הצדיקו המתונים את מעללי פלורוס ורשעת חיל הרומאים, אלא שהזהירו את העם, לבלי יתגרה ברעה, להתחרות באימה תקיפה שהשעה משחקת לה. וכן הזהירו מאד, שישמרו לנפשם. לבלי יפלו בידי בני בריוני, הסקריקין, אשר על צד האמת לא חירות העם היתה משאת נפשם, כי אם להשהמש באגרופם ובסכנים להת מוראם על הבריות ולשלול שלל. יודעים אנו, מה סיבם של „פטריוטים“ כאלה. הם חפצו בחירות ומלחמה. יען כי ממשלת רומא יסרתם פעמים אין מספר, ובהתפש אחד מהם בכף הלוח על העץ. הסיקריקין האלה גרמו הרבה למלחמה זו. טובי האומה הכירו בטיב הסכנה הזאת, ואמנם ידעו, כי פלורוס חפץ גם כן להביא הדבר לידי כך, מיראהו את דינו על העול והחטם אשר בידו, ואולם דוקא ממעם זה יעצו לשלום. הם פחדו את ההמון הגם והגבהל, אשר בסצב כזה יתהפך לחיה מורפת, ואוי לה לאומה, אשר צרותיה העבירות על דעתה, למסור עצמה בידי „פטריוטים“ כאלה!

החסרון היה לפי זה במעשי יוסיפוס, לא במה שסרב למלחמה, אלא במה שלא נשאר בסרובו ומאנו, ויעבור עליו מה! ולא הוא בלבדו אשם בזה, אלא רבים מחכמי ישראל ומגדולי האומה, אשר נתנו ידם למלחמה. קצת באונם וקצת על ידי פתויים (שם ב"ג). ואולם עלינו לדעת, כי באמת היו האנשים יראים לנפשם לאחר שגהרנו חנניה הכהן הראש ואחיו חזקיה בידי הסיקריקין. וזולת זה עשו אחרי כן הקנאים „המתונים“ (אשר בראשם עמד אלעזר בן שכעון) מעשה סבהיל, אשר לפי נמוסי הרומאים לא היתה לו עוד כפרה. המאורע הזה הוא בפני עצמו סכוער מאד ואי אפשר לחפות עליו בשום אופן. לאחר שהתפשר מיטיליוס, שר חיל המצב בירושלים, עם הקנאים, לצאת עם חילו את העיר ולהתפרק כלי זיינם — והמתקוממים קיימו את הפשרה הזאת באלה ותקיעת כף — התנפלו על הרומאים ויהרגום באכזריות מרובה. מאד יצדקו דברי יוסיפוס (שם סוף פרק י"ז), כי בכל המעשה המכוער הזה לא היתה שום תועלת ליהודים, שהרי מה הפסידה מלכות רומא באברן חיל קמן בערך? ואולם הקנאים אמרו להביא את הענינים לידי כך, שלא תהא עוד אפשרות לשלום. כאמור, היו הקנאים עוד היותר טובים וצדיקים בין האנשים האלה, שהרי סוף סוף קנאו רק את כבוד ארץ מולדתם ועמם. הם חפצו במלחמה, סבלי לחשוב אחריתה, או כי האמינו, שמן השמים ילחמו להם!

גדולי האומה הסכימו איפא למלחמה. מפני שכבר נעשה מעשה ודרך אחרת לא

היתה עוד לפניהם. זולת לברוח מן העיר ולשים ידם עם הרומאים. כזה לא עשו, אלא בשעת הדחק פתחו במלחמה. לכל הפחות לא יעמוד איש כאלעזר בן שמעון בראש העם. את יוסף בן מתתיהו שלחו למדינת הגליל, בתור מנהיג ומצביא צבאות המדינה הזאת. כי קבל יוסף משרה זאת היתה מנרעת גדולה, אבל בלי ספק היה אנוס לכך. אנו מוצאים בזה מרגדיה היספורית. איך יעמוד איש בראש חיל מלחמה וממעשיו יהיו תוצאות לחיים ולמות של אומה שלמה, ובלבו חסר כל רגש בטחון לאחרית המלחמה? יודע היה יוסף, כי סוף סוף תהיה יד רומא על העליונה. זולת זה היה חסרון גדול במעו, כי מעולם לא חשב למות עם עמו ולהקבר תחת משואות ארץ מולדתו, אלא בודאי היה בדעתו — להמלט בשעת הכושר. מורך לב והאות הכבוד גרמו לו, לקבל את המשרה הזאת. שכל כך גדלה אחריותה על בעליה. אלו היה יודע את עצמו ומכיר בכשרונו, אלו היה אדם עומד על דעתו ומוסר נפשו עליה, כי אז היה מחויב לברוח מן הכבוד המדומה הזה; ונות היה לו, לנפול בידי הקנאים כחנניה הבחן הראש ואחיו חזקיה, שיגורוהו לגזרים, מלהודות להעם על אפשרות המלחמה.

ומן הצד השני תהיה החקירה, איך בא הדבר לידי כך, כי נמנה יוסיפוס למצביא חיל הגליל? הדבר קרוב להשמע. כי החניף להעם והתלהב למלחמה, כדי שיאמינו בו. ואולם באמת בארנו כבר, כי שלא מדעתם הסכימו השובי העם למלחמה זו, אלא שעל כל פנים בראותם, כי אין עוד דרך אחרת לפניהם, קבלו ההנהגה על עצמם, ומאליו טובן, כי לא אבו לשהף עמדם את הקנאים הקיצוניים, ומטעם זה הרחיקו בראשונה את הקנאי אלעזר בן שמעון. זה היה לראש רק בימים הבאים, כאשר הצליח לו לקנות את לב העם „בקסם על שפתיו“ ובשחד כמין. כי בידיו היה השלל הרב שלקח מן הרומאים אחרי הברית את קסמיוס. זולת זה היו בידו מפתחות אוצר המקדש, כל זמן ששמש בתור „סגן“ (פקיד הבית, עיין שירר בספרו תולדות עם ישראל בתקופת ישו המשיח חלק ב' עמוד 265).

בספרו „מלחמת היהודים“ לא הודיע יוסף בן מתתיהו כלום על דבר אופן מנוי לשר ולמצביא במדינת הגליל, אלא יספר, כי היכף אחרי שבחרו בו הלך לערי הגליל, לבצר חומות המבצרים ולאסוף חיל הצבא, להכינו למלחמה. גם סדר בעת ההיא את ההנהגה המדינית. ואף כי היה כחו יפה לעשות בכל דבר כרצונו ודעתו בחר כחשובי העם ומנה כנהדרין וכן שופטים ושופטים בכל הערים, ובוז קנה לו, לפי המסופר שם, את לב אחיו. בספר מאורעות חייו, אשר כתב לעת זקנתו, להצדיק נפשו. נתן למאורעות האלה פנים אחרות. דוא יספר (סיפן ד'), כי אחרי שובו כרומא (כנדוע הלך שמה בשנת הכ"ו לחייו להציל לקוחים לבות וימצא חן בעיני הקיסרית פופיאנה, שהיתה נוטה אחרי דת ישראל, באופן שנעשה בקשתו) מצא בירושלים כל הענינים ינעים, כי הקנאים הסיתו את העם להרים יד ברומא. אז השתדל בכל כחו לפיים את העם ולהשיבו כדעתו. שהרי בהיותו ברומא הכיר בהקיפות האומה הזאת וידע, כי מרה תהיה באחרונה. ואולם אז נברה השפעת מנחם וחבריו הסיקריקין, אשר הפילו חתהם על כל חשובי העיר, ולכן נמלט ויחבא במקדש. ורק לאחר שנדרג מנחם על ידי אנשי אלעזר בן שמעון יצא מכתבווא ונספח אל הכהן הראש ושאר גדולי האומה, שלבם נבא עתידות רעות מן המלחמה הזאת. ואולם מיראתם את ההמון הסכימו למראית עין להחל במלחמה. וכנתם היתה להשתדל בינתיים, לשכך הכעס והחמה ככל יכלתם. הם קוו, כי קסמיוס יבוא לירושלים בתור גדול וישקים המדומה (שם סיפן ה').

אחר שהבריה אלעזר בן שמעון את קסמיוס וחילו נשתנו הדברים הרבה. או לא היה עוד באפשר לפסוח על שהי הסעפים ולשית ידם עם המתקוסמים רק למראית עין, אלא — אם למשוך אליהם את ההנהגה המדינית בשעת המלחמה או לצאת את העיר ולחסות בצל רוכא. בנקל נבין את מצב הדברים האלה, כי באופן כזה הסכימו גדולי האומה לעמוד בראש המלחמה. ההנהגה המדינית באה מאליה לידי הסנהדרין — אשר בימי כמשלת הרומאים היה הלוי בדעתם ורק בענינים דתיים עשה כרצונו -- ובראש הסנהדרין עמד כמובן הכהן הראש. בעת ההיא שמש ענן ככהונה גדולה והוא היה בימים הראשונים נשיא בישראל*. יחוס גדולי הסנהדרין למלחמה קשה לברר בדיוק, אבל בנקל נשער, כי לא בטחו בהוצאות הדבר, ובכל האופנים השתדלו בשני דברים: א) כי לא היה יד הסקריקין והקנאים על העליונה; ב) לבלי להכעים את הרומאים על ידי אכזריות ושפיכות דמים שלא לצורך, כי סוף סוף אחריות המעשים האלה על כל האומה. בקצרה: מתוך שהסתכלו בדבר בכבוד ראש היו מהוגים מאד.

יוסיפוס יספר (שם סימן ז'), כי נשלח לגליל כמעט ההנהגה המדינית, כדי להשקים את העם הסוער ולסנעו מלהת ידו אל ה"מורדים". זה אפשר היה בלב כמה סן ראשי הסנהדרין, ולעת זקנתו נתחלף ליוכפ להאמין, כי כן כסרו בידו. כן יספר (שם

* יוסיפוס יספר (מלחמת היהודים ספר שני פ"ק פס"ג א'—ג), כי אחרי שנלחו על קסמיוס הסכימו כל השוכי האומה, "קלחם באינם וקלחם על ידי פתוי דכרים", לתת ידם להמלחמה, ואז נאכספו בעזרת המקדש ובחרו לראשים של העיר ירושלים את יוסף בן גריון ואת הכהן הגדול ענן (הוא שמש ככהונה גדולה לאחר שנרג חגייה בידי הסקריקין). זולחם נכסרו עוד מנהיגי המדינות. השאלה היא איפוא: מי עמד בראש ההנהגה הכללית של כל האומה בשעת המלחמה? זה לא אמר יוסיפוס בפירוט, אבל מכלל איתמר, שכל ההנהגה היתה נתונה בידי הסנהדרין בירושלים. אשר בראשו עמד, כמובן כה"ג. כי בכמה מקומות כספרו ע"ד מאורעות חייו הוא מספר, איך אמרו אויביו להלשין עליו לפני הסנהדרין ולהשתדל בירושלים, כי יסירוהו מסקודתו. ואולם גרסן נחליס (כספרו הגדול מהדורא שליטת ח"ג עמוד 470). כי בראש הסנהדרין עמד אז רבן שמעון בן גמליאל, וזהו שנקרא ברישומות המטבעות מומן פולמוס אספסיינוס בשם "שמעון נשיא ישראל" (זהו לפי דעתו "קרוב לודאי", ואולם כהערה שלו בסוף הספר עמוד 830 ואילך הוא מביא זה בפשיטות). וראיתו לזה, כי עמד שמעון בן גמליאל בראש ההנהגה המדינית, הוא מה שהובא כספרו של יוסיפוס (מאורעות חייו סימן לח), כי השתדל אויבו יוחנן בן לוי מנוש-חלב לפני שמעון בן גמליאל — שהיה מתשפחה חשובה ואחד הפרושים הנכבדים" — שיפירוהו מסקודתו בתור מזכיא חיל הגליל, ובמקומו ימנו אותו, את יוחנן מנוש-חלב. ואולם ראיה זו סותרת החלטת גרסן. כי בפירוט נאמר שם, כי בקש יוחנן משמעון בן גמליאל כי ישתדל זה לפני הסנהדרין בירושלים (גם מכאן מוכח ברור, כי הסנהדרין בירושלים היה המנהיג הראשי של האומה בשעת המלחמה) להסיר את יוסיפוס מסקודתו, וגם עשה שמעון כדבר יוחנן, כי שונא היה לו מתמול שלשום. ואולם ענן כ"ג ושאר ראשי הסנהדרין לא מלאו אחרי פנתו. ולפי זה, ביתכן כי לא נעשחה פנת ראש ההנהגה המדינית? וזולת זה, מה לענן כ"ג ולענין מנוי שרי הנכחות, אם נאמר כדברי גרסן, שרק על העיר ירושלים הפקד ענן? אין מן הזורך להאריך ככסול ההחלטה הזאת. ואולם גם זולת זה כבר נררו החוקרים לודאי, שאין המטבעות, שרשום עליהן שם "שמעון נשיא ישראל", שייכות כלל לומן פולמוס אספסיינוס. אלא לומן פולמוס אדריינוס, והן "מעות כוזביות" ששכט שמעון כריככא. גם אין ספק, כי כומן הכית היס רק כה"ג נשיא ישראל ולא החכמים מבית הלל.

(סימן י"ד). כי בבואו לערי הגליל הושיב סנהדרין של שבעים איש מבני העם (מכת הקנאים), וזה עשה במחכוון, כדי שיהיו האנשים האלה קרובים לו ולעת הצורך יתפשם בתור במחון, שלא יעשו הקנאים עמו רעה. מן הדברים האלה, אפילו אם יאמתו כלם, אנו למדים, כי באמת לא כגבורה הכינו ראשי הסנהדרין את המלחמה; יוסף בן מתתיה לא היה מוכשר מימיו לפקודת מצביא חיל הגליל, שבו היתה תלויה אחרית המלחמה, ועל גדול עשו, להעמיד בראש המדינה הוואת איש שלא היה ראוי לאצטלא זו. ולפי זה אמנם הרגישו הפטריוטים הקנאים אל נכון, כי באופן כזה בודאי לא יצלחו במלחמתם עם הרומאים. מטעם זה נבין היטב את השתדלותם, להרחיק את יוסף בן מתתיה מפקודהו. כל הימים שעמדו עוד החשובים והמיוחסים בראש ההנהגה עדיין לא ידעו, כי כיוסיפוס חושבים כלם, ולכן הרבו להעתיד דבריהם על ראשי הסנהדרין, כי יסירו את יוסף מפקודתו. כי לא עשו דבריהם פרי מוכן כמעט מאליו. באופן כזה עלינו להודות, כי תוצאות רעות היו למלחמה זו, עוד טרם החלה. לא יוסף הסב את הדבר והביאהו לירי כך, כי אם חשובי האומה; ואולם גם הם לא אשמו בזה. אלא הקנאים והסקריקים ובני בריוני, אשר הכריחו את הסנהדרין להחל במלחמה, וכאלמות הטו את הענינים כלפי אופן זה. חמא חמאו או בעלי היחש, כי לא עלה על דעתם, שאם נכנסו במלחמה, אפילו באינם, עליהם למסור את ההצדקה בידי אנשים כבירי רוח וגבורים, אשר בכל לבם ונפשם מסורים הם לרעיון חירות ישראל. ובכל האופנים לא היה להם להעמיד בראש מדינת הגליל איש כיוסיפוס, אשר אפילו אם היה צדיק בכל מעשיו, הגה הצמיין רק בתור אדם מלומד ובקי בתורה, אבל לא באומץ ורוח גבורה.

כאשר בא יוסף לערי הגליל החלו תיכף הסכסוכים בינו ובין ראשי הקנאים. לפי מה שספר בספרו „מלחמת היהודים“ חיה אי-אפשר להכין צרכי המלחמה ולעשות דבר מה לרגלי הסכסוכים האלה, כי תמיד היתה עין הקנאים (הוא קורא להם בשם „חמסנים“) צרה בו, ועל כל צעד וצעד נתגו מכשול לפניו. ואולם על פי דבריו בספור מאורעות חייו צדקו הם בחשדם בו. למשל, הוא אומר, כי בגליל העליון היו צבורים אוצרות תבואה של הקיסר, וכאשר בא יוסף לגוש-חלב הציע יוחנן לפניו, לקחת את התבואה ולמכרה. במחירה חפץ לבנות חומות העיר גוש-חלב. ואולם יוסיפוס סרב לעשות את בקשתו, יען היה בדעתו להשתמש באוצרות התבואה לצרכיו, ובפרט כי פקד עליו הסנהדרין להכין בר ולחם בשביל ירושלים — או לשמור את האוצרות בשביל הרומאים בעצמם. השאלה היא: איזה טעם הוא אמת? אם באמת אמר למסור את התבואה בידי הרומאים, הגה אין ספק, כי כבר בעת ההיא היה עם לבו למסור עצמו להרומאים. אבל בקראנו את הדברים האלה יעלה על לבנו, כי מה שכתב לעת זקנתו, כתב רק מתוך יראה ופחד, לאחר שהלשין עליו יוסטוס סטבריא. בעת שכתב ספרו הראשון (מלחמת היהודים) חסה בצל מיטוס, שהיה אדם נוח לבריות ומעביר על מדותיו, וכבר סלח ליוסף על שנשפח למלחמה זו; כי סוף סוף מוטב היה להרומאים, כי עמד יוסף בראש חיל הגליל, משהיה עומד במקומו איש כביר כיוחנן מנוש חלב. ואולם בינתים שבה מלכות רומא למרינוס, ואז ירא יוסיפוס לנפשו, כאשר באה עליו הדלמוריא מצד יוסטוס, להאשימהו, כי גם הוא, יוסף בן מתתיה, היה בקושרים על רומא. במצב כזה עשה מרחה ועמה חרפה על עצמו, כי חשב אז, שמיטב לו להיות רשע בעיני אחיו בני עמו (או שעלה על דעתו, כי אחיו לא ישימו לב לסנגוריא שכתב על עצמו), מלהתחשב בתור שונא הרומאים.

אם נסתכל בפרטי המאורעות האלה, נבוא לידי משפט צדק, מבלי שנמחר את יוסיפוס מכל עון. אלא האמת היא, כי עשו אותו אחראי בעד עונות של תקופה שלמה, שהשתתפו בהם כל אישי האומה סקטן ועד גדול. כבר אמרנו, כי המלחמה היתה שלא בשעתה, ואלו שיעצו לשלום היטיבו לראות. ואולם אם כבר נעשה מעשה והעם החל במלחמה, הגה היה הלוי הרבה במצב הענינים בגליל. מכיון שהגיעו צבאות רומא לירושלים וצרו עליה, לא היתה עוד הקומה להנלחמים. ערי הגליל, צבאותיה, מבצרה ואנשיה היו מסוגלים לעצור את שמף הרומאים לזמן מרובה. אם ארבה המלחמה, אפשר כי היתה מקבלת פנים אחרים במרוצת הימים. מה עשה אז עם ישראל? בראש התנועה העממית העמידו אנשים, אשר לא במחו בעתידות הדבר הזה. לערי הגליל שלחו איש, אשר באופן היותר טוב לא היה מוכשר לפקודתו. הענינים היו יגיעים מאד בערים האלה. קצתן שמרו את אמונתן להרומאים. קצתן היו בידי הקנאים, אשר לא אבו לשמוע בקול יוסיפוס — ובעיקר הדבר צדקו. וקצת הגליל היה בידי הסקריקין, אשר לא הברילו בין ישראל לרומאים, אלא הרגו ולא חטלו כאות נפשם. במדינת הגליל היתה באופן כזה אנרכיה, פרוד הכחות, במקום שהיתה צריכה אחדות גמורה. תחת לעזור איש לרעהו, כדי להבין הכל למלחמה ולהתחזק נגד הרומאים. בזבזו כחם בקנאהם ועברתם איש לאחיו. אנו קוראים את פרטי הדברים על פי נוסחת יוסיפוס, כפי אשר ספר הוא לנו את המאורעות האלה. טובן, כי נחשדהו בעוות הדין, ואותם „החכסנים" היו טובים וצדיקים ממנו. ואולם, היכן היתה ההנהגה המדינית בירושלים? כמה פעמים נסו הקנאים לבקש שם סלפניה דין צדק, להסיר המכשלה בעוד מועד. ואולם ראשי הסנהדרין התרשלו בדבר. או שלא נענו כלום להקנאים, או ששלחו קצת אנשים לבחון הדבר; ואולי עשו מעשיהם (כנראה פקדו עליהם כן בירושלים) ברפיון ובעצלות. במצב כזה היה הנצחון מן הנמנעות. בכל המעשים האלה לא היה יוסיפוס נקי מכל עון. ואי אפשר לכחד, כי גם מעשיו גרמו להמיט הרעה על ישראל. אבל לא רק הוא לבדו הביא הדברים לידי כך, לא הוא סבר עם ישראל להריגה ולא הוא סבר את הגליל בידי רומא. אין ספק לנו, כי אלמלא עמד יוסיפוס בראש המדינה הזאת, היו שולחים מירושלים איש אחר על מתכונתו. ואפילו היתה ההנהגה מסורה בידי יוחנן מגוש-חלב, לא היו באים לידי אחדות גמורה, להלחם כלם נגד האויב. המכשול היה מונח בטבע הענינים. וכשם שהיתה המלחמה הכרחית בסבת המאורעות, כן היתה גם אחריתה המרה הכרחית.

אין מן הצורך להאריך בפרטי המלחמה האיומה הזאת, שהרי אין זה מהתכלית נושא עניננו. ואולם נסתכל בפרטי המאורע האחרון. כאשר נפלה העיר יודפת בידי הרומאים ויוסף נמלט עם ארבעים איש טחילו ויתחבא באחת המנהרות. ענין נפילתו בידי הרומאים נחשב לו ביחוד לגנאי גדול, וכל אלה אשר מצו עמו עומק הדין, הפליגו בגנות המעשה הזה.

יוסף יספר (בספרו מלחמת היהודים ספר שלישי פרק ז' וח') ענין כבוש העיר יודפת ונפילתו בידי הרומאים, אשר עשו הרג רב בחיצות העיר העקומות והצרות (*). הוא נמלט

(* גם במאורע זה עשו היהודים ענין של גנאי. פקיד רומי אחד, אנטוניוס, הכעיס לאינו מהם, כי לא יעשה להם רעה, אם ילאו משוהה אחת, שבה נחבאו. אחר הנהבאים אמר לו: תקע לי ידך על זה! ויתקע לו אנטוניוס ידו וגם אמר להעלותו מן השוהה. כרגע זה תקע היהודי את מניתו בלב הרומי וימיתו (שם סוף פרק ז). אין לחפות על מעשה מכוער כזה.

אל אחת המנהרות, ושם מצא כארבעים איש מחילו, אשר נחבאו שם והצטיידו בה. בדרך הסופרים בימים ההם הוא מפליג בשבח עצמו ומספר, כי היטב חרה להרומאים, כי לא נפל יוכף תיכף בידם ויחפשוהו בכל המקומות, מפני כי ידעו חשיבות האיש הזה, ושלא תבוא המלחמה לידי גמר, אם לא יפול הוא בידם. שני ימים ישב במחבואו, ואולם ביום השלישי הפשו גרודי הרומאים אשה עבריה אחת והיא נלתה להם מקום מחבואו. אספסינוס שלח תיכף שני שרים חשובים ליוסף לדבר על לבו, כי יבוא אליו בהבטחה מצדו, כי לא תאונה לו רעה. האמת היא, שגם הספור הזה יעיר בנו חשד, כי דבר סתר היה כבר מקודם בין אספסינוס ויוסף, ואולם לצד השני יקשה, על מה נחבא במנהרה והביא עצמו לידי סכנה? הלא בנקל היה לו לנפול או בידי הרומאים. יותר נוח להאמין, שכל דברי הספור הזה מוגזמים הם, כי אמר יוסיפוס להתפאר ולהראות, עד כמה גדל ערכו בעיני אספסינוס. אבל יתכן גם כן, כי ידע אספסינוס היטב יחוס יוסף להמלחמה, ובשמעו, כי נחבא, אמר להמית לו חסד, ובפרט כי על ידיו קוה לגמור המלחמה בערי הגליל ובירושלים בזמן קצר.

איך שיהיה, יוסף יספר עוד, כי בתחלה סרב לצאת ממחבואו, יען ירא את הכת הרומאים, כי יביאורו במשפט על כל הנעשה בערי הגליל עד הנה. או בא עוד שר אחד, שלוח כמעט אספסינוס, לדבר על לב יוסיפוס ולהבטיחהו, כי לא תעשה לו כל רעה, שהרי שר הצבא הוא נוח לבריות ומוחל וסולח לכל אדם. „אלו היה ברצונו להענישך, הוסיף השליח, לא היה סן הצורך לפתותך בדברי פיוס, שהרי בנקל יהפשוך. אבל אין זה כטבע אספסינוס לבטל הבטחתו.“ יוסיפוס ההעשה עוד וחשב מחשבות, ואולם בינתים נגשו חיל הרומאים להצית אש במנהרה, להכריח עיני את היהודים לצאת, או כי ימותו בה. ואולם נקנור, פקיד הגדוד טנע אוהם מזה, כי חפץ בהצלת יוסף. אז זכר זה את חלומו, אשר חלם לפני ימים אחדים ויאמר לצאת אל הרומאים. „אך אתה תהיה לי לעד, אמר לנקנור, כי לא בנדהי בעמי, אלא נפלתי בידך.“ באותה שעה נגשו חבריו לדבר על לבו, כי לא יכסור עצמו בירי האויב, שהרי זה יהיה לעם ישראל חרפה. ומוטב להם שימלו את חייהם מן העולם. יוסף השיב להם תשובה ארוכה, דרוש נאה, להשיבם מדעתם. אין ספק לנו, כי לא כדברים האלה דבר או לחבריו, אלא הם דבריו אחרי כן להתנצל, על מה לא בחר במות מחיים כאלה. חבריו לא נעתרו לדבריו, אלא איימו עליו, כי ישלחו בו יד, אם יפול בידי הרומאים. במצב כזה המציא תחבולה חדשה, להציל את נפשו. הוא הציע לפניהם, כי ימית איש את אחיו, ויפילו על זה גורלות. לאחר שהמיתו איש את אחיו ע"פ הגורל, נשארו עוד יוסף ואחד עמו, „אם על פי מקרה או בחסד ההשגחה העליונה“. יוסף לא אבה לשלוח יד בחברו, אם יעלה עליו הגורל להמיתו, וכן לא אבה למות באותו מעמד, ולכן פתה את חברו, כי יפלו שניהם בידי הרומאים — וכן היה.

נגיח ענין פגישתו עם אספסינוס הידועה בכל פרמיה, אלא נעיין בספור אשר למעלה. הוא אומר, כי „על פי מקרה או בחסד ההשגחה העליונה“ נשאר הוא ואחד עכו. על זה דנו רוב החוקרים, ברובם להשיא עליו עין אשמה. קצתם אמרו, כי יהכין שמרמה היתה בהפלת הגורל. ואולם באיזה אופן נעשתה המרמה הזאת? האנשים שהיו אמיצי לב בנבורים לא ידעו לשרוף בקלפי? יוסף לא הודיע לנו הענין בכל פרמיו, אלא שלפי הנראה כהבו שמות כל הנמצאים והמילו בקלפי. אחרי כן משכו בגורל, הראשון שיצא בגורל התעורר למות, והשני היה מחוייב להמיתו (זה נאמר מפורש פרק שמיני

סימן ז'). על פי התנאים האלה לא היה באפשר להמלט זולת „על פי מקרה או בחסד ההשגחה העליונה“. ועלינו לדעת, כי יוסף בעצמו כסר לנו את הדבר. חבריו נפלו או, והאיש האחר שהציל חיו, עדיין לא נודע לנו, מה היתה באחריתו. ואיך שיהיה, עד זה — איש בלתי נודע לנו כלל — לא היה מכחישו, אלו ספר הדבר באופן אחר. יותר נוסים אנו להאמין, כי רמה את חבריו בזה, שהבטיח להם למות באחרונה, אם ימיתו הם בתחלה את עצמם, אלא שלא קיים הבטחתו. המעשה הזה איננו מכוער כל כך, שהרי סוף סוף היה בידם, והם אמרו להמיתו. באופן אחר לא היה יכול להציל את נפשו. השאלה, אם כוונתו היה לו למות במנהרה מלפול בידי הרומאים — אינה נופלת בגדר שאלה המוסר והיושר, אלא זוהי שאלה של אומץ לב למות או החפץ בחיים. אי אפשר לדין את האדם, על כי יחסר לו אומץ לב כזה, כשם שאין דנים עם אדם על כי לא יכשר בשכלו לחשוב חשבונות הנדסיות עמוקות. טבע וכשרון הוא באדם. ואיך שיהיה, דבר זה נוגע רק ליוסף בעצמו, במה היה בוחר. הוא לא גרם שום הפסד לעם ישראל, שלא נטל חיו מן העולם; אדרבה, אחרי כן היה בידו כמה פעמים להמתיק את מרירות המלחמה. הוא יספר במאורעות חיו (סימן ע"ה), כי בימי המצור של ירושלים נמצא תמיד בפחד ומורא. הקנאים נמרו לו איבה עצומה וארכו לו להכותו נפש; והרומאים חשדו בו, כי בסתר ידו עם אחיו. ובכל פעם שהיתה יד היהודים על העליונה הבעו דמו. אלא שמיטום בטח בו ולא נתן לעשות עמו רעה. לאחר שנכבשה ירושלים הרשה לו מיטום לקחה מן השלל כאות נפשו. ואולם הוא השתמש ביחסו למיטום להציל נפשות לקוחות למות או נתונות לשבי. על פי בקשתו הוציא מיטום לחרות את אחי יוסף ועוד חמשים מחשובי ירושלים. זולת זה נכנס אל ההיכל התרב ושם נחבאו נשים ונפץ והציל טאה ותשעים נפשות, שיצאו לחירות בלי פרוץ. כאשר הלך אחרי כן מירושלים לתקוע ראה בדרך שלשה מככיריו צלובים, ויבחר לבקש עליהם רחמים לפני מיטום. על פי פקודתו הורידו אותם מן הצלב, אלא ששנים סתו אחרי כן, ורק האחד שב לתחיה. מן השלל לקח לעצמו רק ספרי התורה!

אחרי כבוש יודפת נשאר יוסיפוס במחנה הרומאים, כי המה לו אספסיינוס שלום. הדבר הזה הוסיף להעיר חשד עליו, כי כסר עצמו בידי הרומאים ועל מנת כן עשה את מעשיו בהיותו מצביא חיל הגליל. הקנאים נמרו לו איבה ואמרו להכותו נפש. הוא יספר, כי כמה פעמים השתדל לדבר על לב אחיו בירושלים, כי ישלימו עם הרומאים. לא נתפלא על זה, כי לא עשו או דבריו פרי. גם אלמלא נבאש בעיני בני עמו לא היה עוד באפשרות לתיקן השלום במצב כזה. אי אפשר להכחיש, כי יחסו להרומאים אתרי כבוש יודפת לא יחשב לו להפארת. כבר העמידו רבים את יוסיפוס לעומת ירמיה, להראות, מה בין הסופר קל הדעת והנביא בימי תרבן בית ראשון. ואמנם אין ספק, כי רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב. ואולם אין הכוונת בדברינו להרים את יוסיפוס למדרגת אדם המעלה, אלא להוכיח, כי לא היה חנף ומרע, כאשר העלילו עליו. הוא היה, בכלל, אדם שלא עמד הרבה על דעתו. אפשר להאמין לו, מה שכתב בפתחת ספרו „מלחמת היהודים“, כי נפשו דאבה בו למראה ארץ מולדתו, החרבן והשעמום בפלשתינא, אשר נחרבה לא רק בידי הרומאים, כי אם גם באשמת חמסנים וקלי הדעת מעמו. ואולם יוסף לא היה מוכשר לשבת כל ימיו בשקו והענייתו „זכר לחרבן“. הוא השלים את המאורעות. מיטום נתן לו נחלאות ברומא וגם בית עשה לו. ימיו היו טובים, לולא הפריעוהו קצת כאחיו ממנוחתו בפעם בפעם, כי משנאהם לו העלילו עליו קצת, כי גם הוא היה אָשם

במלחמת היהודים ברומא . כל זמן שחי מיטום ואחריו דומיטיאנוס אחיו לא עשו דבריהם — כנראה — רושם . ואולם בימי מרייניוס קיסר הביאה הדלמטוריא אותו לידי סכנה . אז כתב את ספור מאורעות חייו במחשבה מצדו להציל את נפשו , בעוד כי באמת הרע לעצמו הרבה . בספרו זה גרש את המאה , ולמען מרר את עצמו מכל חשד כלפי הרומאים השחיר את פניו כשולי קדרה . מכל דברי החוקרים במקצוע זה צדקה ביותר דעת גרמץ (בספרו הגדול מהרורא שלישית ח"ג עמוד 484) , כי אין להעמיד את ציורו האמתי על דבריו שכתב בחבור זה .

איך שיהיה , משעה שנפל יוסיפוס בידי הרומאים פסקה פעולתו המדינית , ולאחר שנלכדה ירושלים והלך לרומא החלה פעולתו הספרותית , אשר גם זאת אינה נקיה מכל פסול .

בהיותו רומא קנא יוסיפוס את קנאת עמו , כי היטב חרה לו על הסופרים היוונים , אשר בספוריהם השפילו את כבוד היהודים , בעת ההיא נברה כבר השנאה לישראל , והלברלים היוונים נהכנו לעשות ממעמים לקוראיהם ולדבר על עם ישראל הנהון למשסה בגאווה ובזו . ובהיות כי אז חי עוד מיטום , אשר בכלל לא נמר איבה לישראל וגם היה משה כלפי חכד , במדה שהיה אפשר לרומאי להיות איש טוב וכמיב , הנה מצא יוסיפוס לנכון , לסדר את מאורעות המלחמה הזאת בספר , על פי מה שראה בעיניו ושמע באזניו . ספרו זה חשוב מאד ונסדר בדיוק גדול , והוא אחד החשובים במקצוע זה . כבר אמרתי , כי אמנם נוהר מעט בלשונו , ובכלל הוא מראה פנים מסכירות למלכות רומא — מה שהוא כמעט מובן סאליו לפי טבע הענינים הדם — אבל לא נמצא צנופה יהרה בדבריו . אדרבה , הוא הולך ופורט לנו את כל המאורעות שקדמו להמלחמה , האכזריות המרובה מצד האמפרופסים וצנאות רומא וכן מצד היונים , וכן יספר לנו את ההרג הרב שעשו הרומאים בשעת הבולמוס , כי הרגו ולא חמלו מעולל ועד יונק , מן ונשים (עיין דבריו בסוף ספר שלישית) . ואולם לעומת זה איננו מעלים עין גם מכמה מעשים נוראים ומכוערים של אחיו בני עמו , הן כמה שעשו לשכניהם היונים בשעת החירום או להרומאים בזמן הנצחונות הראשונים , מרם בא אמפסיינוס בחיל גדול לפלשתניא , והן כמה שהתאכזרו נגד אחיהם בעצמם , אשר לא היו אתם בעצה אחת . ואמנם נקל להבין את המאורעות האלה , כי בשעת חירום כזו ישנהנו סדרי עולם ; ואולם אין חפצנו לחרוץ משפט אודות זה , אלא על כל פנים נחזיק טובה ליוסיפוס , על כי המציא לנו ציור אמתי ושלם בכל פרטיו מן התקופה ההיא . החסרון הוא בספרו רק בזה , כי בכמה פרטים הוא בעל דין והוא עד והוא דיין . שהרי בעצמו יודה , כי היה אז מצב ישראל נורא מאד . בהקדמתו לספרו „מלחמת היהודים“ הוא מתנצל על זה , כי לפעמים דבריו במרירות יתרה , אלא שאהבתו וחמלתו על עמו הנתון למשסה שמה את הדברים בפיו . מרם פרצה המלחמה היתה ארץ מולדתו אחת המדינות הפוריות , סבורכת בעושר , והעל באוכלוסיה ובעשרה על כל מדינות הקיסר . ולאחר המלחמה היתה למדבר שטמה ועריה חרבות . „העוברות המסופרות — יאמר יוסף — הן היסטוריות , והמרירות שבדברי מלבי הוצאתיה . מוכן סאליו , כי לא ינקה את „החמסנים“ , אשר לפי דעתו גרמו הרבה להריסות ארץ מולדתו , והוא אומר בפירוש , כי יותר סבל ישראל על ידי עריצות החמסנים האלה , מאשר סבל

על ידי הרומאים. במשפטו זה מעורב אמת בשקר, וביחוד כלל בכנוי „החמסנים” גם הפטריוטים הנאמנים לעמם, אשר מסרו נפשם על אהבתם לארץ מולדתם ולקדשי האומה. ואולם אי אפשר להחליט, כי משפטו הוא כלו שקר. מלבד הסקריקין והחמסנים האמתיים אשר הרעו מאד לעמם, הגה יתכן, שגם הקנאים הלאומיים לא עשו כהוגן ואהבתם לעמם קלקלה את השורה. הרעה היותר גדולה במדינה היא האנרכיזם; ואין ספק, כי הרבה והרבה גרמו הקנאים בעברתם הקשה לאנרכיזם זו. גבורים היו במלחמה, אבל לא ידעו לכלכל מעשיהם במשפט ולכון את השעה בכל דבר. ואולם לעומת זה לא נכחש, כי צריכים אנו לזהירות מרובה בקראנו את דברי יוסיפוס, שהרי סוף סוף הוא נוגע בדבר. אם נניח את הפרטים, הגה אין ספק, כי ענין יקר נתן לנו יוסיפוס בספרו זה. ספר „מלחמת היהודים” כתב יוסיפוס בסוף ימיו של הקיסר אספסינוס וכמה שנים עסק בסדרו, כי מאד נזהר בספורי המלחמה לסדרם בדיוק גדול. הוא חקר ודרש מפי עדי ראיה וגם החליף אנרות עם כמה אנשים, שהשתתפו במאורע זה, ובכלל מרה להוציא דבר מתוקן מתחת ידו. אחרי סיום הספר הזה החל במפעל ספרותי חשוב, לסדר את ההיסטוריא הישראלית מתחלתה עד ימי פולמוס אספסינוס — הוא ספרו „קדמוניות היהודים” שכתב בעשרים ספרים. שנים רבות עסק בסדרו הספר הזה, אשר השלימו בשנת הנו לימי חייו, היינו, בעשרים ושש שנה אחר חרבן הבית (94 למספר הרגיל). כדי להוציא משפט אמתי וצודק על הספר הגדול הזה עלינו לעמוד בתחלה על מטרתו והכונתו. אין ספק לנו, כי נתכוון יוסף לכתוב סגנוניא היסטורית על ישראל ועל היהדות. בימי שבתו ברומא, כאשר ראה בעני עמו המפורד והמפורד, נחמהו המיד הרעיון, כי אטנם ירד כבוד ישראל, ואולם כבוד היהדות — הנמוס האלהי הנמצא בידו — הולך ועולה. הדת הישראלית היא הורה אל חי לכל באי עולם, והיהודים הם טורי כל המין האנושי. הרעיון הזה נמצא כמעט בכל ספריו, ואין ספק, כי לא באקראי בעלמא נמלטו הדברים מפי, אלא זה היה משפטו על היהדות כל הימים. מלבד הסגנוניא על היהדות נתכוון עוד בספרו, לברר ענין ההשגחה העליונה ביחוסה אל העמים והארם הפרטי, לדעת, כי הכל טכוון ומסודר מצד המצוי הראשון. נפלא הוא לראות, איך עמד יוסף תיכף בפתיחתו לספרו זה על ענין יקר מאד בספורי כה"ק. היינו, כי הטכוון בהם הוא הלמוד המוסרי. וממעם זה לא נמצא בתורה ספורים מפליאים ויוצאים מגדר הטבע — „הגם שבנקל היו יכולים לברות ענינים כאלה השייכים לתקופה קדומה מאד” — אלא העיקר היה, לספר כח ה' וגבורתו ומעשיו, למען ילמדו בני אדם מוסר. על ההבדל העצום הזה בין ספורי קדמוניות ישראל (בתקופה שלפני ההיסטוריא) וספורי המתלוגיא של שאר האומות דרשו כבר רבים, מבלי להעיר, כי בעצם נמצא הרעיון הזה כבר בדברי יוסף.

על ספרו זה חרצו קצת החוקרים משפט מצד ההשקפה המדעית, כי נופל הוא בערכו מספרו הראשון, יען כי חסר בו הדיוק שאנו מוצאים בספר „מלחמת היהודים”. ואמנם כן הדבר, בקצת הפרטים הוא סותר את דברי עצמו באותו ספר או בספרו הראשון, או שאיננו מדויק בענינו, ודבריו סותרים להמצאות ההיסטורית. בכלל עלינו לבקר אתרי דבריו ולבחנם, כי המעות שכיחה בהם הרבה. ואולם אפילו נודה למשפט זה — מה שאי אפשר לכחש — לא תפחה עם זה השיבותו בכלל. בספרו „קדמוניות היהודים” לא נתן לנו ציור היסטורי ממעשים ומאורעות שהיו בימיו, אלא החל לספר תולדות ישראל מראשית היות האומה עד זמן פולמוס אספסינוס. רובם של החסרונות שמנו בספרו

נמצאים כבר בטבע מקורות ההיסטוריא, שאינם שוים בכל הזמנים. הוא שאב מכתב הקדש, מן הספרים הגנוזים, מספרי זכרונות, מספרים לועזים — כל מה שהיה נמצא בימיו. ומובן, כי יש הבדל עצום כספר לספר. ובהיותו מרוד להקיף את כל הפרטים האלה לכלל אחד נכשל גם מצד עצמו בכמה מעיות. וביחוד עלינו לדעת, כי בימיו לא נמצאו עוד „כלי מכשירין“ לחקר ההיסטוריא, כבימינו אלה. עדיין לא היו עוד „כפתחות“ וסדרי א"ב וכדומה, לעיין בכל שעה ושעה, וכמה פעמים היה אנוס לסמוך על זכרונו ומעה.

איך שיהיה, להכלית נושא ענינו לא נדייק בפרטים האלה, אשר בודאי חשובים הם לעצמם, אלא בכלל העולה של ספרו זה. כבר אמרנו, כי נתכוון יוסיפוס ללמד זכות על היהדות ולהוכיח את חשיבותה הגדולה וערכה בתולדות ההתקדמות האנושית. הוא לא קבל על עצמו רק לרשום בספר את מאורעות עם ישראל, כי אם גם להסבירם ולתת חנם בעיני הקוראים מבני הנכר. זהו עיקר גדול בהכנת ספרו ועל ידי ההשקפה הזאת נבין גם לכמה פרטים, שלפי מראה עינינו לא ספרם יוסיפוס על אמתתם. הן אמת לנו, לפי השקפתנו המדעית, היה יותר נעים, אלמלא עשה יוסף בן סתתיה את ההיסטוריא סנגוריא, אלא היה נזהר במעשיו ודבריו, לספר לנו דברים כהויהם. ואולם לכל הפחות הודה מתחלה על האמת, כי נתכוון לספר תהלת היהדות ולהודיע טיבה בעולם. זולת זה אי אפשר לנו לדרוש משום איש, כי יצייר איזה ענין באופן אחר, ממה שהוא מצויר כן במחו. הוא הסביר את היהדות בה במדה שסבר הוא אותה והבין בה.

טובן מאליו, כי בחלקו הראשון של ספרו, כל זמן שהיה עסוק בסדור ההיסטוריא הביבלית, היה שומר את הספור ההיסטורי של כה"ק. לחקור ולברוק את המקורות ההיסטוריים האלה לא עלה על דעתו ועל דעת שום אדם מישראל בזמן ההוא, ואפילו בכמה דורות אחריו. כל הכתוב והנמסר בכה"ק — זהו ספור היסטורי, מה שהאמין יוסף בכל לבו. אפילו קצת ממליצותיו, אשר לפי מעמנו אנו הן זרות מעט, מהאימות לסגנון כה"ק. למשל, אופן ספורו, איך נתגלה האלהים לבני אדם להודיע להם חפצו ורצונו. אי אפשר לנו לבוא עם יוסיפוס במשפט על אדות זה, שהרי כן כהוב בכתבי הקדש, וכן הבינו אז את הדברים האלה. לפעמים הוא מסביר את המאורעות לפי הבנתו בכה"ק, חיינו, שהוא משער, שכן היו הדברים, הגם שלא נאמר זה בפירושו. הפרט הזה הוא חשוב מאד, כי על ידו יובנו לנו כמה ענינים בספרות האלכסנדריים, אשר הוסיפו בכה"ק לפי הבנתם הם; כלומר: הם האמינו בלי ספק, שבאופן אחר לא היה הדבר. זהו מדרש הספרים ההיסטוריים, אשר על אדותיו דברתי במקום אחר ברחבה (מאמרי האגדה וההיסטוריא הישראלית שנתפרסם במאסף אחר).

למשל, ענין תפלת מרדכי שנמצאה בספרי האפוקריפא. זוהי הוספה מצד חכמי אלכסנדריא, אשר לא היה בכחם לצייר להם הדבר באופן אחר, כי במצב כזה לא ערך מרדכי תפלתו לאלהים. הראשונים לא נזהרו בדיוק הספרים ומקורות ההיסטוריא, ודבר שהיה חסר להם מן הספר, הוסיפו הם; לא שזייפו את הספר, אלא ברעיונם נרמה להם. כי בודאי נשמט הענין הזה שלא במתכוון, וכן היה הדבר (כיוצא בזה אנו רואים גם בספור מאורעות מנשה: במלכים לא נאמר, כי שב בתשובה והתפלל לה'; בדה"י נאמר כבר, כי „כהצר לו חלה את פני ה' אלהיו... ויהפלל אליו“, ובספרים הגנוזים הוסיפו תפלתו אשר התפלל לפני ה'). יוסיפוס השתמש בהוספות כאלה, ולפעמים הוסיף קצת

ענינים מדעהו. כן הוסיף, למשל, הפלת נח לאלהים (ספר ראשון ג' ז'), מפני שכן נדמה לו המשך הענינים, שההפלל נח לאלהים בהקריבו את הקרבן, ועל זו באה לו הבטחת האל, כי לא יוסיף לקלל את האדם. בזה אנו מוצאים ראשית הרציונליזמוס, אשר יוסיפוס היה מוכשר לו על פי הכוונה וטבעו — כי חסרה לו ההבנה ביופי הפיוטי של כה"ק ולא חש, עד כמה מפסידה הוספה זו את הנועם הפיוטי שבספורי כה"ק, דבר שנכשלו בו כל „החקרנים" בתקופה מאוחרת. כיון „מדרש" כזה נמצא בספורי יוסף כמה פעמים, ואין כאן המקום לחקור בפרטות, עד כמה היתכש בכדרשי אגדה שהיו נודעים בימיו. על כל פנים ראוי לדעת, כי כמדו השתמשו כל הכמי דורו במדרש האגדה, וכזה אתה מוצא גם באגדות פוליס השליח.

חשיבות ספרו של יוסיפוס הגדל ביותר בכפורי המאורעות של התקופות המאוחרות, בזמן ששסקה ההיסטוריא הביבלית וכן זו של הכפרים הגנוזים. אלמלא שבר לנו יוסיפוס את הספורים ההיסטוריים כסוף סלכות פרס עד ימי פולמוס אספסינוס, לא היינו יודעים כלום ע"ד התקופה הזאת. ולא רק את המאורעות רשם בספר, כי אם גם הרבה מפרטי החיים הרוחניים והחברתיים של התקופה ההיא. ואמנם גם בזה צריכים אנו לזהירות כרובה, שלא נלמד מכנו עניני ההיסטוריא הישראלית בדיוק, שהרי זולת כמה מעיות, מה שכתב שלא מדעת או במהירות, סדר בכוונה את הדברים, כדי להסבירם להקראים מבני הנכר. נודעות תוצאות ספורו בספרו „מלחמת היהודים" (ב„קדמוניות היהודים") על אדות הכתות הדתיות והפלוסופיות בישראל, שעל ידו הכשיל והמעה רבים בדורות מאוחרים. ואולם עם כל החסרונות האלה גדול מאד ערך ספרו. והראיה, כי גם אלה הקוראים עליו הגר ולועים עליו, כי זיף את ההיסטוריא ואין בפיו נכונה — גם הם מחויבים ללכת בעקבותיו.

השקפת יוסף בספרו זה — וכן בשאר ספריו — היא דעת הורני משכיל מכת הפרושים. בכלל, לבו הולך אחרי תורת הפרושים*, אבל ראה גם חכמה ודעת בספרות היונים והרומאים. לא היה פרושי קיצוני, שאין לו בעולם, אלא ארבע אמות של ההלכה וסדרש המקראות. ולעומת זה לא היה יוני כפילון, כלומר אדם השקוע בכל נפשו בחכמת היונים, שלפי זה היה מחויב לבקש פשרה בין היהדות והיוניות. בכלל ידע את החיים כמו שהם באמת ולא העמיק בדטיונות. הוא הכיר בטבע הרבות היונית וידע את כל חסרונותיה, ועל פי הכרתו זאת סדר את טענותיו, כאשר נברר עוד להלן. איך שהיה יחוסו לאחזי בשעת המלחמה, הנה אין ספק כי אהבתו לעמו ולדת ישראל היתה רבה ועצומה. הוא הכיר במעלה הקולטורית של היהדות, וזאת היתה אחת הסבות העיקריות לפעולתו הספרותית: להוכיח לבאי עולם, כי אין בני ישראל עם של „פראים", כאשר סברו היונים בגאונם, אלא אוטה עתיקה, הקדומה בהרבותה אפילו לעם יון. פעמים אין

* ההיסטורי חוולד, אשר מהטקפתו הדתית (הדת המשיחית האוונגלית) שונא הוא לכת הפרושים, אנם את האמת ההיסטורית, להאליס, כי „המהונים" ויוסיפוס כראשם היו מכת הפרושים, אשר דקדקו במצות קלית כנהמורות וזולו בתורת המוכר; ולעומת זה היו הקנאים שלא מכת הפרושים (ומה היו?) האם היו דוקים, שעלו ביהשם ולפי זה גם נטייתם לרומא על הפרושים?) ולהלן הוא אומר, כי רק על פי תורת הפרושים היה אפשר ליוסיפוס למצוא התנגלות למעביו — היינו, שלא אכז עזמו לדעת אחרו כנש ידפת. כמדומים אנו, שזהו למוד מיכרי מקובל לכל בעלי הדעה השלמה, שלאכז היוו שלא לנודך העל הוא להאנוסיות ולהטבע.

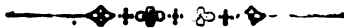
מספר הוא מברר בספרו את התועלת הצדולה של הדת הישראלית, כי המכוון בה התנוך המוסרי. וכן הוא אומר בסוף ספרו, כי לא נהגו בישראל ללמוד שפות זרות, כדי להרגיל לשונם בדבור מליצי, כנהוג בין היונים, אלא להגות בתורת ה', לשמר ולעשות ככל חכתוב בה, כי זהו האדם השלם במדות ודעות.

אחד מטפעליו היותר חשובים והיותר מועילים הוא בלי ספק חבורו אשר כתב באחרית ימיו בתשובה על אפיון וכל צרי ישראל והיהדות, להזכיר „קדמות היהודים" בתור אומה תרבותית וחשובה. החבור הזה, סנגוריא על היהדות, יחשב ראשון במעלה בין כל הספרים ממין זה, שנכתבו מעולם, כדי להגין על עם ישראל ותורתו. השעה היתה צריכה לספר כזה. בעת ההיא נהפשה היהדות בכל עמי התרבות, וזהו הצד הטוב שנמצא בפזור ישראל בעמים. רבים מאוה"ע עמדו כבר על חשיבות היהדות ומעלתה והראו לה פנים מסבירות. ביחוד מצאו חן בעיניהם חיי היהודים בקרב ביתם ומשפחתם, המוסר הביתי של היהדות. ואולם לעומת התנועה הזאת קמה גם התנועה מתנגדת לה, היינו, ההשתדלות מצד היונים והרומאים, להשניא את היהדות וללגלג על מנהגיה, ביחוד רבו אז באלכסנדריא — שהיתה מצינת מעולם בשנאתה לישראל — כת של ליצינים ופושקי שפתים, שדברו בנגות היהודים ומנהגיהם הדתיים. יוסיפוס היה מסוגל מטבעו ועל פי כשרונו למלחמת מצוה זו, להשיב חרפתם אל חיקם ולברר מעלת הדת הישראלית בצורה נאותה ובאופן המקובל על הלב. ידיעתו את היהדות היתה שלמה ומקפת את כל הפרטים. ולא עוד, אלא שלא רק מפי הספרים הכיר בתורת ישראל, אלא על פי החיים והמציאות. ולעומת זה היה גם בקי בנמוסי היונים ומנהגיהם — הוא ידע את חסרונותיהם וטומיהם. בפלוסופיא לא היה מעטיק כל כך, ואולם את היוניות המעשיות, כפי שנהפשה אז בעמים, ידע והכיר אל נכון. זולת זה ידע לכוון את דבריו בסגנון נאות לנושא ענינו — דברי להג כלפי היונים המתנפחים והמתנפחים, וכן דברים היוצאים מן הלב ונאמרים בהרגשה עמוקה בשבח היהדות. לא הרבה לחקור ולא התנשא על ברמיונות, אלא כסופר רגיל ערך וסדר את מענותיו בסגנון נמרץ ובחדודים, הכל לפי הצורך. דבריו יעשו בהכרח רושם בלב איש, אשר השנאה לישראל לא מטמטה עוד את לבו ורוחו. הסנגוריא שלמד יוסיפוס על תורת ישראל בשעתו ראויה להאמר גם בימינו אלה, ורוב מענותיו צודקות גם כלפי שונאי עמנו בדורנו. המצית שיטתו הסנגורית הבאתי כבר במקום אחר (השלה כרך שמיני עמוד קצג—קצט) ואין מן הצורך לשנות הדברים כאן, ואולם בקצרה נאמר, כי במקצוע זה חשובה פעולתו הספרותית, אפילו יותר מפעולתו פילון באלכסנדריא. הוא לא צייר לו במחו יתדות דמיונית, שאין לה מקום במציאות, כאשר עשה פילון לפשר אחרי כן בינה ובין היוניות; אלא תראה את היהדות כמו שהיא בחיים — פעולתה והשפעתה התרבותית, החנוך המוסרי שבה. ולבסוף יזכיר, כי אותה היהדות, אשר לפי מחרפיה יש בה כמה מן המנהגים הזרים ולכן היא לעול ולמשא על כל המחזיקים בה, הדת הזאת מתקיימת כעת בכל תפוצות הגולה בלי שום אונס והכרח מאיזה צד שיהיה, כי בכל לבם ונפשם נומים היהודים אחריה.

הדת הישראלית — כסיים יוסף את דבריו — מקובלת בהמציתה מצד כל הכמי היונים, אשר העמידו תורת המוסר וחקר אלוה לא ע"פ נמוסי הגיות, כי אם על אותם דלמודים הנמצאים בתורת ישראל. וגם לכל כתות העם חדרה היהדות כבר במנהגיה המשובחים והנעלים. אין זה כפירה באלהים (כאשר העלילו היונים על היהודים, יען אינם עובדים לפסל והמונה, כי אם לאלוה בלתי נראה), אלא יראת שדי אמתית. דתנו לא

תצוה עלינו לשנוא את הבריות, אלא אדרבה לאהוב את כל אדם ולרדוף אמת וצדק ויושר, להתרחק מן הבטלה והפנוק ולאהוב את חריצות העבודה. אין אנו עושים מלחמה, כדי להכניע עמים תחתנו, אלא כדי להגין על נפשנו ועל ארץ מולדתנו. הרה הישראלית אינה מן השפה ולחוץ, דבורים בעלמא, כי אם במעשים, ובפה מלא נוכל להחליט, כי מטנו למדו העמים להתנהג כמונו. ואפילו אם יבוא אדם ויאמר, כי למדנו אנו את החוקים הטובים והצדיקים האלה מעמים אחרים, אשר קדמו לנו, אין בכך כלום. תלמידיהם אנו וחייבים בכבודם! אין בזה שפלות ופחיתות הכבוד, לקבל את האמת ממי שאמרה וללמוד מכל אדם. ואולם אנחנו הוכחנו שהפך מזה, היינו, כי קדמה הורת ישראל לכל הגמסים האלה והשפיעה טובה מרובה לתועלת החנוך המוסרי של כל העמים — הלא יבושו שונאינו מנדינו ויקפצו פיהם!

מי שכתב דברים כאלה בכבוד ישראל ותורתו, אי אפשר שיהיה בוגד וחונף ומרשיע. בודאי נמצאו כתמים בחייו, אשר אין חפצנו להעבירם, גם אין תכלית החקירה הנוכחית לדוננו כלו זכאי. די לנו, כי הוכחנו, שאננם נמצאו בתכונת רוחו קצת מגרעות, אבל בכלל היה בעל מדות טובות, ונוח לבריות. הרבה והרבה עשה בגופו ובכמונו לטובת אחיו ומולדתו. הוא לא אָשם במפלת ארץ מולדתו ובאחרית המלחמה האיומה; עך כל פנים אין מן הראוי, להשיא עליו ועל ראשו כל האשמה, שאשם בה דור שלם, והוא הלא היה רק החלק הקטן מדורו ההוא. בתור סופר ובעל בעמיו גדול כבודו מאד, ותועלת ספריו עצומה היא מכל צד. אלו היה יוסיפוס חי בימינו, כי אז היה נמנה בין הלאומיים החפצים בכבוד עמם והמוקירים את הורתו ופעולתו בתולדות המין האנושי. אפשר שלא היה נוטה כל כך אחרי הציוניות המדינית. אבל זה איננו מספיק להוציאהו מן הכלל, לרשום שמו בתור בוגד בעמו ובמולדתו, אשר נספח אל האויבים במחיר איזו הנחות. הוא לא מצא את עמו בן חורין, באופן שהיה תלוי בהסכמתו, אם למסרהו בידי הרומאים; אלא בזמן שנולד, כבר היה ישראל משועבד לרומא, והוא יעץ או — כאשר יעצו רוב חכמי ישראל — לבלי לדחוק את הקץ, אלא לסבול עול השעבוד. הוא חטא בזה, כי נמשך לזמן מה אחרי התנועה העממית ופירש מכנה בשעה בלתי ראויה. בראותו ענות עמו, גלותו ודלותו, מצא תנחומים בגדולתו המוסרית. איך שיהיה משפטנו אודות זה, הנה על כל פנים לא היה הוא יחידי בדעה זו, אלא זו הייתה השקפת כל טובי האומה, אשר התפשרו עם המאורעות ומרחו לבצר להיהדות מקום בגולה.

אל אחינו.

וראה כי נראה מפלגת אנשים —
בשם תורתנו ירעישו ירעו.
ונקרו בתורה ובדברי מדרשים
וינעו ומצאו, ואסור יוציאו.

ואסור יוציאו מדברי אוריתא
כי אין להחליץ מבזו ועצבת,
כי אסור להשיב יחידים הביתה,
כי אסור לשובב נתיבות לשבת,

כי אסרה התורה בפרוש להרים
ולהוציא הראש ממדמנה ורפש,
כי אסור הוא חמור להראות לצרים
כי גם להיהודי כבוד אדם, גאון נפש:

הוי, אחים, אל למו לבנו נשימה!
ובאל מעזנו נסמך נבטחה,
כי סוף כל סוף יהיו כל אלה לכלמה,
ונלוו אלינו בתודה וברכה.

לכו אפו, אחים, בלי פחד ומורא
ועבדו עבודת הקדש התמימה,
והיה דגלנו: "האל והתורה"
וקול קריאתנו: "קדימה, קדימה!"

יעקב קפלי.

תנו ידכם גא לנו, אחינו היקרים,
תנו ידכם, ונעבד פלנו שכם אחד,
באמון הלב ובבטחת מישרים,
בלי פנות לעברים, בלי מגור ופחד.

ועבד כל איש בכל נפשו ולבבו.
עבודת הקדש התמימה, הישרה —
הוי, תנו נא ידיכם אחינו! — עד נבוא
בישע אל ציון אלי המטרה.

וראה כי נראה את חברת הלצים
יליצו ידברו בשפה עקמה:
"הן אלה גבורים! הן אלה חפצים,
להשגיב ולהרים את קרן האמה!"

וראה כי נראה רק רוח נואשת
ורגש בן-עם פי טבוע ברפש,
לא יבין רק מה שקיבתו דרשת,
לא ידע כל משא, כל נאצל בנפש:

וראה כי נראה נאורים משפילים —
בשם ההשפלה המהורה יקראו:
"לא נעזב ארפא, לא נהיה מהפילים
בקרב בני אמה, כל משפט יפרעו!"

עזרה בצרה.

ספור

מאת א. ז. ראבינאוויטש.

א.

בבית המדרש כל פנים צוהלים. אהרן דוד יחנ'ס השב מארץ הנגב, נדב לוג יי"ש ועונה.

שובו היה מאורע נכבד מאד בעיר הקמנה זלידקין, ועשה רושם גדול על כל יושביה, ואף כי נדב לוג שלם יי"ש. אורח הגון וכוס יי"ש כאחד — זהו בבחינת „הוד שבהוד“...

המתפללים מהרו לבלות את תפלתם ולחלץ את תפליהם. ובקצר אפים חנו לעת אשר ישוב ליב השטש שהלך לשאול כוסות אחדות מאת אחד השכנים. גם על עשיר העיר וקצינה, הלל זלידקינר, עשתה ביאתו של אהרן דוד רושם. לאזניו הגיעה השמועה, כי אהרן דוד בא הפעם לא לפקר את נהו, כי אם להשתקע בזלידקין. נחוץ היה איפוא להסביר לעצמו מה היא הסבה, שבגללה עזב אהרן דוד את עסקי קבלנותו בארצות הנגב. ובמה יהעסק פה. ולקבוע את היחס שיהיה בינו ובין אהרן דוד בימים הבאים.

עד היום ההוא היה הלל יחיד ואין רומה לו בעיר מולדתו הקמנה. הוא היה המושל בעיר וכלי מצותו לא נועזו איש להרים יד או רגל.

אמנם, כמו בהארו, כן גם בחכמהו וטוב טעמו הצמין הלל מכל יושבי עירו. הוא היה כבן ששים. יפה תאר והליכותיו כהליכות אציל מלידה. בהנהגתו לא היתה מעין „התנפחות“ של בעל נאווה, שמקצתה שמות ומקצתה רע לבב. כי אם אצילות טבעית. המיוחדת לאיש הנוער לעמוד מטעל להחמון. גם האיש, אשר ראה את הלל בפעם הראשונה, במרם עוד הספיק לדבר עמו דברים אחרים, הבין כי לפניו איש מצוין. מצותו הגבוה והלבן היה חרוש תלמים עמוקים, עיניו האמוצות מפיקות חכמה ונאווה, לסתותיו המלאות והלבנות מוקפות זקן לבן גדול ויפה, וקולו נעים וחזק, וכלו אומר כבוד. מספרים כי הנסיך הזקן אשר על אדמתו נבנתה העיר זלידקין, לא היה אוהב את היהודים ולא מכבד אותם, אך בבוא אליו הלל בפעם הראשונה, קם מפניו למרות רצונו, ויבקשו לשבת.

מלפנים עסק הלל בעסקים רבים ושונים ומסב את נלגל חייו ברעש גדול, בסופה וסערה. הוא בא במשא ומתן עם כל גדולי הפריצים, והיה חוכר מהם בתי משרפות יייש וקונה מהם את יבול אדמתם. מעוררו לא ידע אם הצליח באיזה עסק או הפסיד, כי לא אהב לעיין בחשבונותיו ותמיד בקש רק את היוצא מן החשבון. כלומר: את הכסף המזומן

כפי אשר שמו לפניו משרתיו. הוא לא היה נבהל להגן, כי בכל עסקיו לא השכר היה עיקר בעיניו, כי אם שאון המסחר כשהוא לעצמו. נעים היה לו לדעת, כי משרתים רבים עושים רצונו, ושמו נשא על כל השפתים. בעברו במרכבתו הרתומה לשלשה מוסים על פני הדרך העולה מזלידקין לעיר המחוז ולנגדו עגלות מעונות דגן היה שואל את העגלונים, למי המה מובילים את הדגן. הוא גם כפרם ינידו ידע כי לו יוכל הדגן, אך נעים לו לשמוע מפיהם, כי המה מובילים את הדגן אליו לבית משרפות היי"ש, אשר בעיר פלונית. הוא נוסע הלאה ורואה עגלונים מובילים חביות כלאות יי"ש והוא שואל: מאין ולאין? והם עונים אותו, בהסירם את כובעם. מבית משרפות היי"ש אשר לך באחוזה פלונית אל האוצר שבעיר פלונית, וזה יפה בעיני הלל מכל הרוחים שבעולם.

אולם זה שנים אחדות אשר חדל הלל מדרוף אחרי עסקים. לא מפני שירא מהפסד אחרי הפסידו בעסקים אחדים סך עצום, כי אם יען שאיזה זמן אחוזה השעמום לרגלי מיתה בנו יחידו. ירחים אחדים גבר היאוש בקרבו וימאס בכל שאון החיים ובכל עסקי העולם הזה. אמנם כעבר איזה זמן רפתה ממנו רוח היאוש, אבל הזריות, שהיתה לו מלפנים, לא שבה אליו עוד. מעט, מעט עזב את כל עסקיו ויסתפק רק בחבירת בית משרפות היי"ש ובית המרוח אשר בזלידקין עירו. אכן סגדולתו לא נגרע מאומה, וכמאז היה הלל הפטרון היחיד בעיר. עוד גם היום כשאיש מקניט את אשתו על כי החסירה או העדיפה מלח בתבשיל הנריסין שהגישה, וענתה לו הנעלבה: „ראה את המפונק הזה, גם הוא חושב את עצמו להלל זלידקינר, עוד מעט וידרש כי ידחו לו גם את הרצפה בכל יום“.

ולפי מצב יושבי זלידקין בימים הקדמונים הטובים היו באמת צריכים לפטרון, שיסוכך עליהם ויגן בעדם מכל צר ומשמין. כחכמתו ובהשפעתו על הפקידים וביחוד על סוכן האחוזה הצליח פעמים רבות למתק את הדינים שהיו מתוחים על אחיו יושבי עירו. בזלידקין, כידוע, אי אפשר לבני ישראל להתקים בלי חטא: אי אפשר לבלתי החזק מעט יי"ש לצרכי האכרים הבאים עמם במשא ומהן, והחנונים נהגו מימות עולם לקחת בשותפות תעודה אחת למכירת טבק ולתלות את התעודה על פי גורל פעם בחנות האחד ופעם בחנות השני ועם כל זאת החזיקו גם שאר החנונים לימרות אחדות טבק בחנויותיהם באיסור. המפקחים על המכס ידעו פשעי בני ישראל ויעלימו את עיניהם מהם, אלה מעצלותם ואלה ממרה הרחמים, בידעם כמה קשים מזונותיהם של ישראל בערים הנכחדות, אך לפעמים קרה כי מפקח חדש בא להראות את כחו וגבורתו וממשלתו וילכד ברשת את אחד החוטאים שמכר כוס יי"ש או לימרא טבק בלי תעודה, או נודעוזה זלידקין כלה ת' אמה על ת' אמה ואז מהר הלל זלידקינר וילבש את בגדיו החמורות, ויסרק את פאותיו וזקנו, וילך ויתיצב לפני סוכן האחוזה, והסוכן מהר להזמין את הפקיד „החרוץ" אל שלחנו וברברי טעם ודעת הטח את לבו לקרע את כתב האשמה ולחדל מבקש עונות.

הלל היה ראש החברה „קדישא" לא על פי בחירה. בחירה היתה בזויה בעיני הלל והיה חושב לו לבזיון לעמוד על הבחירה. לפי דעתו הכבוד הוא יקר רק או, כשהוא בעצמו לוקחו כחפצו, ושאר הבריות עומדים מרחוק ואומרים: יישר! וכן היה הרבר נוהג עוד מימי קדם. עוד מימי אביו שהיה גם הוא ראש בעדתו, ומעולם לא עלה על דעתו ועל דעת בני העיר, כי אפשר שיהיה סדר אחר והנהגה אחרת. מה שהיה מהעולם הוא יהיה עד העולם, ואין כל חדש תחת השמש.

עתה בבוא אהרן דוד לשבת בזלידקין נוסף על יושבי העיר עוד „גדול” אחד חדש, כי עשיר הוא ויודע את העולם, כי עבר בארצות רחוקות ודבר היה לו עם בנאים ומודרים, פקידים ושרים.

אהרן דוד היה כבן ארבעים וחמש, גבה הקומה ופניו מלאים ואדומים. זקנו קטן ושחור ועיניו שחורות ומבריקות. הוא היה סמספחה נמוכה. אביו היה מלמד עני ואמו כבשלת לכל חתונה ומעודות חברתיות. ודוד היה לו אשר היה פוקק את סדקי הבתים באזוב רק בעד שכר מועט. אולם אהרן דוד עצמו היה מתנהג כעשיר ומעורב בדעה עם הבריות. בשובו בכל שנה לפקד את נהו, היה ביתו מלא אנשים אשר השתעשעו עמו בשיחה של רעות, ולעתים קרובות היה מניש לפניהם צלוחית יי”ש ומיני תרנימא. הלל זלידקינר חש מהר בבוא אהרן דוד להשתקע בעיר, כי הקיף חדש הופיע. ואחרי שהתייעץ בנפשו, החליט, להקריב את אהרן דוד אליו לחבר ורע. בזה אמר להבניע את אהרן דוד שיהיה כפוף לו.

— אנכי אתן לו גדולה ויקר — חשב הלל, — והוא אל נכון ישיב לי כבוד וגדולה, וגם ידע ויבין כי גדולתי למעלה מגדולתו, וישבנו יחד באהבה ורעות. הוא יבקרני תמיד בביתי, וגם אנכי אסור לפעמים אל ביתו ועמו אפשר לשוחח, כי נכון הוא, לא כבני זלידקין הפראים. הם אינם יודעים כי יש בעולם גנרלים, מסלת הברזל לסוסים ובנינים בעלי שש מכפלות, ואהרן דוד ראה את התבל, עמו יש מה לדבר. מלבד זה, אוכל ללות ממנו כסף בתור גמילות-חסד, או אולי ברבית מועמה. בימים האחרונים מחסר הכסף ילחצני מאד ועלי להשיג דגן בעוד מועד לבית משרפות היי”ש.

הלל נגש אחר התפלה אל אהרן דוד ויתן לו ברכת „שלום עליכם” בפה מלא וכמאור פנים. וישב עמו רגעים אחדים בבית המדרש וישאלהו לשלום מכיריו, אשר ראה אהרן דוד בערי הנגב. אהרן דוד הציע לפניו כי ימעם מהיי”ש, אך הלל השיב לו תורה בשפה רפה ויאמר, כי ראשו יכאב עליו ואיננו יכול לשתות יי”ש. אולם זאת היתה רק אמתלא, כי באמת היתה שתית היי”ש בבית המדרש נבזה בעיניו ואיננה ראויה לאיש כמותו. תחת זאת הכטיח הלל לאהרן דוד לבוא אליו בערב כאשר יפנה מעסקיו לבקרהו בביתו.

אהרן דוד שמח על הכבוד הזה, אשר הלל אומר לעשות לו, ויאמר כי בכליון עינים יחכה לבואו וכי גם פריידא אשתו תשמח על בואי מאד.

כאשר ספר אהרן דוד לפני פריידא אשתו את הכבוד אשר חלק לו הלל וכי נכון הוא לבקר בערב גם את ביתם שמחה האשה שמחה גדולה, כי לכבוד כזה לא זכה גם אחד מיושבי זלידקין. מעולם לא נשמע כי תדרך כף רגל הלל על סף אחד מיושבי העיר מלבד לחתונה היה באושה שם רגעים אחדים ויוצא וגם זה נחשב לזכות גדולה לבעל השמחה, ועתה הוא נכון לבוא אל אהרן דוד בערב סתם. אין זאת כי אם גדול אהרן דוד בעיניו מאד.

פריידא היתה עסוקה כל היום להכין את הכל לכבוד האורחים. פעמים רבות סדרה את הכסאות ותחלף את הספות על השלחן, כי לא ידעה להחליט איזה סדר ואיזו מפה נאה יותר, ויהי לכה נוקפה פן לא יעלו יפה המרקחות והמגדנות אשר תניש לפני הלל ולפני אמתר אשתו:

ב.

והשעה המקוה באה.

הלל ואסתר אשתו הופיעו בבית אהרן דוד בערב. פריידיא נמסה מרב שמחח, ותגש את כל מרקחיה, אשר רקחה לבעלה, לפני האורחים הנכבדים, גם הראתה להם את השעון זהב ואת האצערה אשר הביא לה אהרן דוד למנה וגם את המכונה הקמנה המזמרת מאליה, אשר הביא אישה לבתה הקמנה. ומה מאשרה היתה כי מבינים כמוהם שבחו את המרקחות ואת המתנות, וגם אל המכונה הקמנה נגע הלל באצבעו ויניע ראשו בשחוק רצון.

שעה ארוכה ישבו וידברו על החדושים שראו שניהם בערים הגדולות. הלל היה גם בעיר המלוכה וראה גם את ארמון המלך. כל אחד תאר לחברו את החיים הסואנים אשר שם בתמונות נהדרות ומלככות מאד. כל אחד המציא כיד דמיונו הטובה עליו המון נומסאות ודברי הבאי לפאר ולקשט בהם את ישיבת הברכים, שהם מעין גן עדן התחתון לדעתם. אהרן דוד ספר כמה מאורעות שהיו לו עם פקידים אחרים, אשר סתחלה לא קבלו את פניו בכבוד כראוי ולא אבו לעשות את בקשתו, אך הוא אים עליהם וגם גער בהם בנייפה על התרשלותם מעשות את חובתם ולקיים מה שכתוב בספר החוקים, עד כי ראו כי לא בן כפר הוא וכי כחו בפיו, וישנו את מעמם ויתרפסו לפניו.

— מה נאמר ומה נדבר — אמר הלל באנחה. — אין ספק שמאשרים המה אלה, אשר גורלם נפל להם בנעימים לשבת בעיר גדולה. ואנכי תמיד נשאתי את נפשי לשבת בעיר גדולה. שם הלא מצאתי עסקים גדולים, קבלניות גדולות ולא הצמרכתי להסתפק בעסקים קלים ונכזים כיום הזה. אך מה אעשה? והנסוך על אפי ועל חמתי האיך בי תמיד לחבר ממנו את החכירה הארורה, ואין למרות פי שר גדול כמוהו. אולם עתה אחרי אשר הנסוך הזקן מת, והגחלה באה אל בן אחיו הצעיר, אני אומר לעוזב את החכירה, אם לא יוריד הרבה ממחירה. טוב לי לנסוע לעיר המליכה, כי יש לי שם מפתח לעסקים טובים ונכבדים. רב לי למפל בעסק של קבצנות!

אהרן דוד ידע, כי הלל לא אמת ידבר. הוא ידע ברור, כי גם אם יעלה הנסוך הצעיר את מחיר החכירה לא יעזבנה הלל, כי העסק הוא „עו זהב“ סמס והלואי שמצא הוא, אהרן דוד, עסק כזה, כי אז היה מודה ומשבח להקביה. הוא היה מתעשר מהעסק הזה בשנים אחדות, ומה שהלל לא נתעשר ממנו עד הנה, הוא מפני שהלל אינו יודע איך לנהל עסק. אולם חלילה לו להסיג גבול רעהו. הוא לא יעשה כדבר הזה וגם לא יחפץ להעלות על לבבו מחשבת פגול כזו. גם יודע הוא אהרן דוד, כי סוכן האחזה, מטפן איבנוביץ, אוהב את הלל והוא לא יתן את החכירה לאחר גם אם ישלמו בעדה כפלים. אבל לחנם יחשב הלל, כי יוכל להונות אותו, להאמין שהוא מפסיד בעסק החכירה. — „אנכי, ביה, אינני נער קטן — חשב אהרן דוד בלבו, — ולרמות אותי לא נקל כל כך“.

— גם ממני זכבר מאד להתרנל לישיבת עיר קמנה — ענה אהרן דוד גם הוא ברמיה. — אך פריידיא שלי, שתחיה, לא תתנני עוד להתרחק מפה. היא שמעה, כי הליטאים הנוסעים אל ערי הנגב עוזבים את נשותיהם ובוחרים להם ממיטב בנות אוקריינה, והיא יראה פן אבחר גם אני בדרכיהם לעת זקנה.

— שקרן! קראה פריידיא בפנים צוהלים. — אתמול הלא אמרת, כי אתה קצת בחיי גרודים, והיום באת להמיל את האשמה עלי.

— קרוב יותר לשער — אמרה אסתר גם היא בשחוק. (אסתר היתה אשה חולנית, בת רב נדול ומתנאה מאד ביחוסה) — קרוב יותר לשער, כי ר' אהרן דוד ירא פן תבחר פריידיל בבחור צעיר לימים. הן היא, בלי עין הרע, יפה כבת מלכה; איש לא יאמין, כי לה בת בוגרת.

פריידא, אשר לא הבינה כי אסתר לצון חמדה לה, הקפידה ותאמר: — ברוך ה' גם בעת שהייתי צעירה לימים לא רדפתי אחר הבתורים, ואף...

— הכי יש איש שיטיל ספק בזה? — מהרה אסתר לשמע אותה בדבריה. — זהו למעלה סכל ספק. הלואי שהייתה כמוך כל בנות ישראל. אבל למה יאמרו הגברים, כי הנשים צריכות לירא פן יעזובן? אולי צריכים המה הגברים לירא פן העובנה אותם הנשים? אדרבה, יסעו נא המה אל כל אשר יחפצו ורק ירבו לשלח כסף לנשיהם.

— לכל שונאי ציון חיים כאלה! — קראה פריידא, אשר יראה פן יפתו את אישה לנסוע עוד הפעם למרחקים. יהיו נא שבתותיהם ומועדיהם נשבתים כמו שנשבתו תמיד שבתותי ומועדי, בעת שהיה אהרן דוד שלי נודד בארץ נכריה. גם יום חג היה לי לתשעה באב, כי נפקד מקום בעלי על יד השלחן. בבית המדרש כל הנשים מביטות בעד הסדק לעזרת האנשים, ואנכי לא יכולתי לשים עיני שמה, כי את מי אראה שם? הלא רק אנשים צרים. מקנאה הייתי גם בפחותה שבפחותות, בעניה שבעניות, אל נא ייסר ה' אותי בעד פשע שפתי. כלן יושבות יחד עם בעליהן ושמות באשר נתן ה' להם ואנכי כעגונה ונרחה.

— אמנם צדקת מאד — אמר אהרן דוד. — והאמת אומר לכם, כי נפשי שבעה נדודים למכביר, ומה יועילו לי העסקים הגדולים והפרנסות הגדולות אם אנכי תמיד כערער בערכה ובני גדלים ככמהין ופטריות באין מורה דרך. בעזרת ה', אמצא גם פה לחם חקי, ואם ירצה השי"ת יוכל להנחילני גם עשר, ואם לא, נסתפק כמה שיחננו, וכלבר שלא אצטרך להיות נע ונד.

מקצת אמת היתה בפי אהרן דוד, אך לא כלה. הסבה העקרית אשר עצרה בעדו לבלי נסוע עוד לארצות הנגב ולהתעסק שם בעסקי קבלנות היתה זאת: בשתי השנים האחרונות לא הצליח שם במעשהו, ובשנה האחרונה כמעט יצא נקי מכל נכסיו, כי אחד שנמר את עבודתו, מצא בה האיניונו מומים, ואהרן דוד נאנס להרס בנינים אחדים ולבנות מחדש והאיניונו יצא לערער עוד הפעם. עוד מעט והוא היה בין המצרים ואבד לו גב כסף האחריות שהפקיד בידי הממשלה על הקבלנות, לולא, על פי איזה מקרה, העבירו את האיניונו והוא ממשמרתו ובא אחר תחתיו, אשר נטה כלפי חסד, כמוכן לא בחנם, ויהן לו העזרה, כי העבודה נשלמה כהוגן. וככלות החשבונות לא נשאר לו רק חמשת אלפים רובל ועוד איזו מאות, שנצלו כמו מתוך השרפה.

או נפל פחד על אהרן דוד וירא מאד משלוח עוד ידו בעסק קבלנות, וינמר בלבבו לשוב לעיר מולדתו ולבקש עסק בִּיתִי, שיהיה בטוח מהפסד.

— בחמשת אלפים שקל — חשב אהרן דוד בלבו, — אוכל לעשות עסק הנן בוליד-קין. הן שם הבסך המזוטן יקר מאד. גם ה"בטוחים" משלמים רבית שלשים או ארבעים למאה. וגם אם לא אקוף אצבעי יביא לי כספי שכר רב, ואוכל לשבת בשלוח ובכבוד ולא לפחד תמיד מהאיניונו.

זאת היתה הסבה, אשר בגללה בא אהרן דוד להשתקע בולידקין, אך מיראה פן ישפל ערכו בעיני הלל אם יגיד לו האמת בקש ומצא לו אמתלא.

ג.

יותר ממה שדברו יושבי זלידקין באהרן דוד אורחם, נשאו ונתנו על רבר הנסיד הצעיר הבא אל העיר, בקוהם, כי על ידו הבוא להם ישועה ונחמה, שפעה ברכה ופרנסה רבה. בעלי הדמיון בדאו אנדות מלבבות, כי אוהב הוא מאד את היהודים. יש אשר אמרו, כי הוא אהב נערה עבריה וגם אמר לשאת אותה לאשה, אך היא לא חפצה להטיר את דתה ועל כן במל השרוך. אולם אש אהבתו לה עוד יוקרת בלבו. והיא שהפיחה בו אהבה גם לישראל עמה. אחדים היו אשר הצטערו כמעט על אשר לא המירה הנערה האהובה את דתה, כי אז בהיותם קרובים קרכת משפחה עם הנסיד היו יכולים לדרוש ממנו במשפט שיחזיק בידם — כי לולא הם היה הוא שריו בלא אשה. אבל כל יושבי זלידקין היו בטוחים, כי הוא גם עתה יעשה עמם חסד, ובפרט אחרי ששמעו הלל ועוד אחרים מזקני העדה, שבאו לקבל את פניו בלחם ומלח, מפי הנסיד, כי כל המשלמים לו סס הקרקע קרובים הם ללבבו ונכון להגן עליהם מבלי הכדל בין לאום ולאום.

יושבי זלידקין נודעים בכל הפלך כבעלי בטחון משונים. אף אלה שעברו עליהם רב שנותיהם בעמל וחסר לחם, גם הם לא יחדלו מהאמין. כי לרגלי כל שינוי שיבוא, יושעו כרגע תשועת עולמים, ומה גם במקרה גדול כזה. שאחות זלידקין באה פתאום לרשות נסיד צעיר, האין זה אות ומפת, כי רחם ה' את יושבי זלידקין. ושלח להם נואל ומושיע?

אולם לוא שמעו יושבי זלידקין את השיחה שהיתה בינו ובין סוכן האחווה בשבת הראשונה אחרי בואו, כי אז הבינו כי אך יוא תקותם. בשבת ההיא היה האויר צח וחם, ואור נעים שפוך על כל הארץ. השמש כמו הביטה באהבה וחמלה אל הארץ, במרם תפרד ממנה לירחי הסתו והחרף. בגן הנסיד בין שדרות עצים יפים והמון פרחי חמד התהלכו ילדי בני ישראל, נערים ונערות. כלם לבושים בגדי שבת, כלם שמחים ועליונים, ומפה ושם נשמע קול מצהלות או לחש, סוד שיח אהובים, אשר מצאו להם פה מקום לדבר דברים אחרים. בהסתתרם מעין ראי, באחת הפנות הנשכחות מני רגל.

הגן היה יפה מאד. בו היו עצים מארצות רחוקות. שבילי הגן וסכותיו נערכו בטוב מעם ודעת, כי הסוכן הזקן אהב מאד למפל בו, ולא היה עץ אשר לא פקד אותו ולא משמש בו, וכמעט ידע את דברי הימים של כל עץ מתי נטע ואיך גדל. ובעת ההיא התהלך בגן גם הסוכן. בפנים טאירות ענה על הברכות שברכוהו המטיילים. אף כי זקן היה האיש, בכל זאת עוד היו פניו רעננים ובריאים ועיניו מפיקות חכמה וריוות.

בעברו במסלה, המובילה אל הסכה העשויה מצמחים המתעבתים ומתפתלים ועולים וסוכבים אותה סביב, סביב, והנה מצא נער עברי אחד ממפם ועולה על עץ. מה היה חפץ הנער? הבקש לשלוח יד בקן אשר היה תלוי בראש העץ או אמר רק להתרוסס מעל הארץ, אשר רבותיו לא יתנו לו מנוחה עליה בענותם אותו בספריותם ורצועותיהם? ...

בראות הנער את „הפריץ“, מהר לרדת כן העץ ובקפצו קרע את מעילו אשר תפרו לו סבג יסן וגם אחת מציציותיו נפסלה וענפי העץ השמיעו קול שבר.

הנער אמר להמלך כרגע על נפשו, אך הסוכן הזקן קראהו לגשת אליו, והנער לא נועז למרות את פי „הפריץ“, שהגדולים נשמעים אליו ומפחדים ויראים מפניו. — מה עשית נער? שאל הסוכן את הנתפש בשפת רוסיא. הנער הוריד לארץ ראשו, שם את אצבעו בפיו ואת עיניו השפיל. הצעירים והצעירות המטיילים בנן בראותם את הסוכן מדבר עם הנער קרבו ויעמדו מסביב.

— הידעת מה זה? — שאל הסוכן את הנער בהראותו באצבע על העץ. — אתה לא תבין את שפתי? טוב, אנכי אדבר עמך עברית.

והסוכן הציע לפניו את שאלתו, שחציה אשכנזית וחציה זרנגן.

— עץ, ענה הנער בהביטו במבט מתננב אל הדובר בו.

— כן, נער נכון אתה, אבל התדע מה הוא עץ?

כל הנאספים הביטו בתמיה אל הסוכן, כי לא הבינו את שאלתו, וכי מי לא ידע מה הוא עץ? עץ הוא עץ, ותו לא מידי.

— העץ — אמר הסוכן — הוא רע אהוב לכל אדם. הוא יסיכך עליך באהבה כבואך להנפש תחת צלו. הוא יטהר את האויר ויבריא את הגוף וגם לעיניך ינעם בהביטך אליו ואל עליו הירוקים, ואתה מרם הדע את כל זאת, ועל כן תחת להביע לו תודה תבוא לשבר את ענפיו הרכים. הלא הענפים בניו המה, ובכה יבכה העץ כאשר תכרית את זרעו ולפעמים יגדל צערו, עד כי ייבש וימת. אתה מצחק לדברי? התאמר כי התולים עמדו? למד והשכל וידעת כי גם העצים כבני אדם שמחים אם עושים עמהם טוב ומצטערים ובוכים אם עושים עמהם רע. הם אמנם לא ישמיעו קול בוכים, כי פה אין להם, אבל מי זה יתאכזר על האלם האמלל לעשות עמו רע? המעט סמנו כי לא יוכל לדבר כמוך, כי עוד תבוא לגזול מעליו את לבושו, את עליו הירוקים ולהמית את בניו הנחמדים, את ענפיו הרכים? התוסיף עוד בימים הכאים להרע לעץ? — לא אוסיף, ענה הנער ופניו צהלו. בהבינו כי עוד מעט וחרל הפריץ ממסורו ויעזבו חפשי.

— ראה, אל תוסיף עוד לעשות כדבר הזה, אמר הסוכן בקול נגיד ומצוה, והזהר

מאד מפני מיקומה, שומר הגן, פן יאספך אל הרפה ויסנרך יחד עם הפרות.

ברגע ההוא נראה שם הנסיך הצעיר. פניו היו מלאים ויפים, אך מבט עיניו האמוצות קשה ולא-נעים. בראותו אותו פסק הסוכן מדבר עם הנער, ויפן אליו וישאל לשלומי.

הנער החומא ושאר הנאספים מהרו ללכה משם.

— מה קרה פה? שאל הנסיך את הסוכן.

הסוכן ספר את המאורע לפניו בשחוק.

— נכון לסגן את הגן בפני היהודים, אמר הנסיך.

— מדוע? שאל הסוכן בשחוק קל.

— כך... וגם את העצים לא ישברו.

— אמנם מאד אחמול על העצים, אמר הסוכן — אנכי הרבה עמלתי למעט אותם

ולגדלם, ובכל זאת קרוב אל לבי גורל האדם.

— היהודים אינם קרובים אל לבי, אמר הנסיך במרה.

— אדמה, כי זאת היא יען כי אינך יודע את היהודים וזרים לך פניהם ולשונם,

הנועזותיהם ומנהגיהם. אבל אחרי אשר תלמד לדעת את דרכם תוכח, כי גם המה ככל האדם. האמת אניד לך, אדוני, כי גם אנכי מלפנים העבתי אותם, אבל בשכתי עסחם שנים רבות חדלתי משנא אותם, ויש אשר גם יכמרו רחמי עליהם בדעתי מה רע וסר מצבם וכי בכל זאת עוד נמצאו בתוכם רבים בעלי מדות טובות ובכלל הם נבונים וחרוצים.

— אין לי חפץ בהם ובמעלותיהם הטובות, אמר הנסיך. — כסף רב הייתי נכון להוויל מכיסי לו יכולתי למטר את אחותי מהארבה הזה. הסוכן החריש. הוא אמנם לא היה שונא את היהודים וגם דרש טובתם, אבל להלחם בצורריהם בחרף נפש לא אבה, ובראותו כי דברי חסיד חזקים הם, חשב לשוב לדורל מדבר בשאלה זו.

ד.

בבית המדרש נכון העם להתפלל תפלת ועילה.

השמש פנה. בצד מערב יפיצו נרות הדונג אור כהה, כי שם כמעט חשך היום. הלל ולידקינר עלה על הבמה שלפני ארון הקדש ויפתח את דלתותיו ויקרא הוא ואחריו כל העם:

אָבִינוּ, מִלְכֵנוּ! פֶּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לְתַפְלָתֵנוּ!...

כל אחד מהמתפללים חש בנפשו, כי נשמה יתרה באה אל קרבו ונחות חדשים נוספו לו. עוד מעט ויכלה הצום והנה הגיעה השעה לכלות את החשבונות עם המקום ברוך הוא. בעת רצון כזו הוא יכול להקים גם בשערי „כתר המיומן“ ולהתיצב לפני ההוא ממיר ונעלם ולדבר אתו, כביכול, משפטים, לדרוש ממנו עלבון אומתו הכוזה והגדחה ועלבון ירושלים עיר הקדש: מדוע „כל עיד ועיר על הלה בנויה, ועיר האלהים משפלת עד שאול תחתיה“? מדוע פרנסת עם ישראל כל כך קשה וטרה? אמנם חטאו בני ישראל, אבל מה המה העמים האחרים? הכי המה צדיקים? מדוע לא יפשפש במעשי אדום ועשו, ורק על ישראל, אשר ידע מכל משפחות הארמה, יפקד עונותיהם? כאלה וכאלה יכינו את עצמם המתפללים לדבר לפני קונם, כי עתה הגיעה השעה, עת הרצון. בני ישראל צמו כל היום. התפללו והתודו, ועת לבוא על שכרם. ?

אך אהרן דוד לברו היה מרוד במחשבות אחרות...

הוא לא היה חזן, אבל מתפלל יפה ונעים. קולו היה רך ונעים והעיקר בעל עברי גדול. כל מלה ומלה יוצאת ספיו מלמשת ומברקת. את כשרונו לא הוויל אהרן דוד, כי רק אחרי המצרות ופתוים רבים היה עובר לפני התבה ביום חג ומועד.

אלם לתפלת נעילה היה תאב להתפלל. הפלת נעילה היא אחת בשנה ובאה כאפיקומן אחר כל התפלות ועל כן היא „חתיכה הראויה להתכבד“, ובה הלא אפשר להראות כח ונבורה.

אם אהרן דוד נסה להונות את נפשו, כי לא בשביל זה הוא תאב לתפלת נעילה, כי אם קנא יקנא לכבוד התפלה הנעלה הזו, שידידה הוקן מחללה, בעברו לפני התבה. ידידה הוקן — אי שמים! לא קול ולא „עברי“, כי אם חציפות ועזות. גם שלפנים

בעת שלא היה עוד זקן, היה קולו כקול חרש הנשבר, ועתה אחרי שכל שניו נשרו, לא יבטא גם את המלות כהוגן, ובכל זאת הוא בא לעבור לפני התבה ולהתפלל לא „התחלות” או „שחרית” כי אם הפלת נעילה; התפלה שכלה זהב מהור. קדש הקדשים, ועל ידו היה יהיה. בית המדרש לבית משחק, לועד של לצים ודוכרי מהתלות, כי מי יעצר את פיו משחוק בשמעו את קולו של ידידיה ובראותו את תנועותיו?

ובמה זכה הזקן הזה, כי יהנו לו להעב את התפלה בקולו המאום? מדוע לא יתקומם העם נגד העול הזה, כי יחללו את קדשיו לעיניו? מדוע לא נמצא גם אחד, אשר יאמור אליו רד? רק יען כי הלל קרוב לו וזכותו מנינה עליו. אבל מדוע ישאו פנים כל כך להלל? הן „רציחה נוראה” היא, שכל הרוצה ליטול את השם חזן בא ונוטל. נחוץ מאד לעמוד כפרץ להציל את כבוד ה„עמוד” מידי מחלליו.

— לו התפללתי אני הפלת נעילה, כי אז היה לב כל שומע מלא ענג ורוממות הנפש. כלם היו יודעים ומרנישים כי הם מתפללים תפלת נעילה, ועתה תפלתם תועבה, — חשב אהרן דוד.

והמחשבה הזאת לא הרפה ממנו בכל עת התפלה. נדמה לו, כי העולם באמת חרב רק בחטאו של ידידיה, כי עבר לפני התיבה.

גם רגע אחד לא עלה על לב אהרן דוד לפשפש במהשכותיו ולראות אולי אהבת עצמו תתעוו. הוא האמין בכל לבו כי רק לטובת ה„עולם” הוא מתכון, ולכבוד ה' ובית המדרש הוא מקנא.

הוא בקש לצאת כרגע במחאה על מעשה ידידיה, אך לא מצא עוז בנפשו, אחרי שאורח הוא ותמול בואו. ומלבד זאת ירא פן יחשדוהו, כי צורר הוא לידידיה מחפצו בחזנות.

בכל עת התפלה ישב אהרן דוד ויגחך בנפש מרה. לעתים כאשר הרים ידידיה הזקן את קולו המרוסק, מלא אהרן דוד ועמו אחדים מליצני הדור את פיהם שחוק. הלל הרגיש בזה והקפיד, אך לא דבר דבר.

בשוב אהרן דוד הביתה, אך הספיק לברך את ביתו מהר להוציא את רוחו וכעסו לפני אשתו על השערוריה אשר נעשתה בבית המדרש, כי נתנו לידידיה הזקן לעבר לפני התיבה. הוא דבר בחם ובהתלהבות, כי נגע הדבר עד מעמקי נפשו.

פריידא התפלאה מאד על כי בעלה מהרגש כל כך והאמר:
— תשאר נא לנו הדאגה הזאת לבדה לכל השנה הבאה. אב הרחמן! ב"ה, כי עבר עלינו הצום בשלום, עתה בודאי יחתם ה' לנו ולכל ישראל שנה טובה.

— אבל חלול בית המדרש!... קרא אהרן דוד. — הן נדמה לי, כי לא יום כפור הוא היום הזה, כי אם שמחת תורה. כסביב שחוק והוללות, ואין איש יודע מה ולמה הוא מתפלל.

— ולמה תדאג אתה על זה יותר מהכל? — שאלה האשה — הלא אותך בקשו להתפלל בימים נוראים ולא רצית, ולמה תכעס עתה כי התפלל ידידיה?

ודברים האלה הנאמרים לפי תומם נגעו בפצע האיש ויביאוהו לידי כעס.
— לך דובר עם ידידיה... קרא אהרן דוד ברגז. — אנכי הלא אמרתי לך, כי לא לכבודי אני חושש, כי אם לכבוד בית המדרש ויום הגדול, יום הכפורים:

— ומי מבקש ממך, כי תדבר עמדי, אם לא אמצא חן בעיניך? אמרה האשה ברגש בחקפידה מאד על כבודה.

— ומדוע לא תחפצי להבין — הוסיף האיש בלשון רכה, — כי הם, הפראים, יראים מהלל, ועל כן הם נושאים פנים לירידיה הזקן קרובו. אבל אנכי, ב"ה, איני ירא מהלל, ועלי למחות כנגד התועבה הזאת. ב"ה, אני נותן לבית המדרש לא פחות מהלל וכל מה שאני נודר אשלם במועדו ובזמנו, ומי יעמוד בפרץ, אם לא אני?

פריידא לא ענתה עוד דבר, אף כי בלבה לא רצתה את דעתו. עניני הצבור היו זרים לה. היא ידעה כי כל אדם מישראל חייב לתת את נדבתו לצרכי הצבור, וכל המרבה הרי זה משובח, אך מי ינהיג את הצבור ואיך ינהיג — השאלות האלה אינן נוגעות לה. ולפלא היה בעיניה, כי אישה, שהוא חכם גדול, לדעתה, בא לשים את צוארו בעל ההנהגה הצבורית ולעורר בזה שנאה וקנאה. מה בצע לו, לאהרן דוד, בכל אלה? הכי תרבה מזה פרנסתו גם בפרוטה אחת?

לא כן היה אהרן דוד. בלבו היה דופק עורק צבורי, וצרכי הצבור לא זרו ממנו, אבל לא ידע להבדיל בין הצרכים האמתיים והנכבדים, שאליהם ראוי לשים לב, ובגללם ראוי להלחם, ובין הצרכים המפלים, שהם באים לידי תקן מעצמם, בשעה שחיי החברה מסודרים ומהנהגים כיאות. ולא הכיר כי רק מפני פניה עצמית נרמזה לו אשמת ירידיה לכבירה ונמרצה ועומדת ברום העולם. על כן לא יכול לכלא את, רוחו ומבלי מצוא לו און אחרת קשבת, שפך את שיחו לפני ליב השמש, הבא אל העשיר לשתות אחר הצום כיום תה עם חלב. אהרן דוד ישב וידבר בהתלהבות, וליב השמש, כמובן, הגיע ראשו לאות הכנעה, כי נכון הוא לקבל כל מה שיאמר בעל הבית בלי פקפוק.

ולא חדל אהרן דוד מהרבר הזה עד כי הצליח למשוך אחריו עוד אנשים אחרים ויהיו למפלגה מתנגדת. ובליל הושענא רבה, אחר אמירת תהלים ואחרי בחירת בוררים בקלפי לחברה-קדישא הציע אחד מעזי הפנים שבמפלגת אהרן דוד, שחשב את עצמו ליודע נגן אעפ"י שלא היתה לו דעה, שישומו לחק ומשפט, שלא יעיו איש לעבור לפני התכה בלי רשות הנבאי.

הלל היה גם הוא בכית המדרש באותה שעה, וגם הוא הסכים לדבר הזה. אך בקרב לבו הקפיד על שהתעוררה השאלה הזאת. הוא ידע כי רק מאת אהרן דוד היא שומה וכי הוא חפץ לנהג את הצבור על דעתו ולבטל את גדולת הלל. אולם הוא חשב, כי לא טוב לקרוא לריב בדבר הזה ואולי ימצא דרך לשנות פני הדברים בשלום שיכיר אהרן דוד, שגדולת הלל למעלה מגדולתו.

ביום שמיני עצרת בבקר הלך הלל לבית אהרן דוד לקרש. בתוך הדברים הסב אהרן דוד את שיחתו על דבר חק החזנות. אהרן דוד רצה להוציא מלב הלל, שלא כון לפגע בכבודו.

— ירידיה שלי, ענה הלל ויגחך, — אמנם שומה הוא וכזה איננו נופל מכל החזנים. אהרן דוד הבין, כי אליו נטוי העוקץ, אבל צריך היה לבלעו.

ה.

בליל שמחת תורה לפני ההקפות ישב אהרן דוד בבית הלל ועמו כל חברי החברה-קדישא, שבאו לחלק כבוד להלל, שהוא ראש החברה, כי חק הוא ליושבי זלידקין מימי קדם

לברד בערב הוא את ראש החברה קדישא ולהובילו תחת חפה להקפות בשירים ובמחולות. את אהרן דוד השיב הלל ככבוד בראש הנאספים ויאמר לו „לחיים” בפה מלא ויברכהו בברכות רבות, ישועות ונחמות, ואהרן דוד השיב לו אף הוא בברכות רבות ובפנים מאירים ושמחים.

אולם בעת ההיא באה תילעת הקנאה להטט בלב אהרן דוד. הלל לא נבחר לראש החברה, כי אם בכח „החוקה” הוא מושל בה. כי מלפנים בהיות עוד אביו ראש החברה באו החברים לידי התפעלות עזה לרגלי הכבודים שהוגשו לפניהם על שלחן ראש החברה, ויחליטו לתת את משרת ראש החברה לו ולזרעו אחריו עד ביאת הגואל, ויכתב הדבר בפנקס לזכרון לדרות עולם. והלל, אשר גם מלבד זאת היה מושל יחידי בצבור ועושה בו כל מה שלבו חפץ, היה סופך על „החוקה” לכהן בתור ראש החברה, ויושבי זלידקין קבלו את מרותו בלי כל ערעור.

אבל עתה עלה על לב אהרן דוד לערער על „החוקה”. הוא אמנם ידע, כי לו היו בוחרים לראש החברה על ידי בוררים, כי גם אז היו בוחרים בהלל, כי מי גדול ממנו בעיר? אבל, לכל הפחות, היה הלל יודע, כי בני העיר בוחרים בו והיה מכיר להם טובה בעד הכבוד שהם חולקים לו, תחת אשר עתה הוא לוקח את המשרה בחוקה, והמה כעבדים נרצעים בעיניו; משל ימשול בהם וגם לא יכיר להם טובה.

— ומי יודע אם באמת היו בוחרים בהלל? — הוסיף אהרן דוד לשאל את עצמו אחר זמן מועט. — כמה נופל אנכי ממנו? הכמה יש הרבה יותר בי מאשר בו, וגם יודע אני תורה יותר ממנו. ואלא מאי — יחוס? ישראל בני מלכים. ומה הוא עושה לטובת החברה? רק שם ראש החברה נקרא עליו, ואיננו נוקף גם באצבע קמנה לעשות למענה דבר. לא כן לו הייתי אני לראש החברה, כי אז שמתי לבי להביא בה סדרים נכונים ותקנות רבות.

— אפס לא על זאת יחר לי — הוסיף אהרן דוד לחשוב, — כי באמת אין לי חפץ במשרה הזאת, ואפשר כי לוא הציעו אותה לפני, כי אז נמנעתי מקבלה, כי באמת מה לי ולצרה הזאת? ביה, יש לי ענינים אחרים להתעסק בהם. צדקה פריידיא באמרה כי עלי לדאג לא בשביל הצבור, כי אם בשביל אשתי ובני. אך על זאת יחר לי. מדוע הוא מושל בעם לא כדון. בטח זכה כי נהיה כלנו, אנחנו וזרענו, משעבדים לו לנצח? הוא לא יכול להתאפק ויפן אל היושב אצלו. בקרצו עין רמיה על הלל, וישאלהו: בכמה יי"ש עולה לו משרת ראש החברה?

— היודע אני? ענה האיש בשחוק — בהמשה או בששה לוגין. — חסד גדול הוא עושה עמנו, אמר אהרן דוד בקנאה והתול כר. — הן הוא נקדש מטמן להיות ראש החברה ואם גם יושיט לכל החברים „תאנה”, גם אז אי אפשר לנו לערער עליו, ועל כן כל מה שהוא נותן לנו הרי זה חסד נסור. — בזלידקין — הוסיף אהרן דוד אחרי דומיה טעמה — הכל נקנה בחוקה: חזנות בחוקה, ראש החברה בחוקה, חכירת בית היי"ש בחוקה. אל כל אשר תפנה החוקה כחומה בצורה מסביב, ואתה יושב כמו אסור באזיקים בתוך חומת החוקה הבצורה ואין לך רשות להגיד יד או רגל.

הלל התבונן מרחוק אל אהרן דוד וירא, כי מתלחש הוא עם היושב אצלו ויחשדהו, כי הוא מדבר בנגותו.

— רב לך, ר' אהרן דוד, להתלחש — קרא אליו הלל בלצון. — פה אין מקום לסולל מסלות חדשות. לפנינו סלולה עתה רק מסלה אחת — מן הכוס אל הנרון.

— „ליסטאי בליסטיותיה ידעא“, לחש אהרן דוד אל המיסב אצלו ובקול רם ועל ענה את הלל: יפה אמרת ר' הלל! לחיים! לחיים כל המסובין כאן! וירק את כוסו אל פיו.

הלל ואהרן דוד התפרדו איש מעל אחיו בדברי ברכות, תשבחות והודאות, אולם בלבם שמרו מינא איש לרעהו. כל אחד כמו הריח, שאין לב חברו שלם עמו, וכל אחד בקש עצות בלבבו במה להשפיל את ערך רעהו ולהראות לו, כי כל מה שהוא חפץ רק הוא עושה, כי הוא התקיף. הלל החל להתחרט על בן-המבשלת הכפוי טובה שלא ידע להוקיר את החסד שעשה עמו, ובלב אהרן דוד גדלה המינא שקגנה שם לרגלי החזנית, ועל כן בקש ומציא סבות רבות להגדיל את אש קנאתו עד כי היתה למדורה. עתה היתה רק מטרה אחת לפניו — להוריד את הלל משאתו, לפסל אותו ואת „חזקה“ יחד.

עת רבה התהפך בלילה ההוא אהרן דוד על משכבו וקנאתי אכלה את קרביו. צר היה לו כי הלך גם הוא להוביל את הלל תחת החפה ובוזה הראה לו, כי גם הוא מודה ב„חזקה“ שהחזיק. נחוץ לו איפוא למצוא מהר פתח חרטה, להראות לעיני כל יושבי העיר, כי מלבד שאיננו מודה לו, הוא עוד מוחה נגד זה בכל תקף, ואחרי מחשבות רבות נצנץ בקרבו איזה רעיון. אשר מלאו שכחה וענג.

הוא זכר כי ביום „שמחת תורה“ הלל לוקח לו מדי שנה בשנה מפטיר וגם זה הוא לוקח בכח החזקה, בתור פרס המגיע לראש החברה. כן היה נוהג אביו וכן הוא נוהג כל הימים. עתה ירים אהרן דוד את דגל המהפכה ולא יתן להלל לזכות במפטיר, כי הוא יידיע לקהל שבחפצו לקנות את המפטיר ולתת בעדו חמשה שקלים.

הוא הרבה לחשוב איך להתחיל בדבר, ומה יהיה אם השמש מיראה לא יאבה להכריז מכירת מפטיר, כי אז יתיצב הוא אהרן דוד בעצמו על הבימה ויכריז, כי מה בושה יש בדבר? הלא הוא יעשה בזה מצוה רבה, כי בזה ירכה את הכנסות בית המדרש, ובשביל מצוה רבה כזו טוב שימחל מעט על כבודו באין ברירה, ובלבד שלא יפול המפטיר בחלקו של הלל סתם בזכות ה„חזקה“.

ממחרת בעת התפלה ישב לו אהרן דוד על מקומו בבית המדרש במנוחה מדומה, ובלבו מוקדי עולם.

אחרי הכות השמש בכפו לאות, כי נגמרה מכירת חתן בראשית, קרא אהרן דוד בקול עז: ומפטיר? ר' ליב, מכר מפטיר! קרא: חכשה שקלים בעד מפטיר.

כל הנאספים השתוממו למקרא הזה. כלם הרגישו כי סערה קרובה לבוא.

ליב השמש הביט בחרדה חליפות פעם אל אהרן דוד ופעם אל הלל כאיש איכר עצות ושפתיו כמו נסגרו לנצח. פני הלל הלבינו רגע. הוא היה כהלום רעם ולא האמין למשמע אזניו, אך כרנע התאווש ויפן אל ליב השמש כנאון כנגיד ומצוה: אמר: ששה! וליב השמש נחלץ מצרה ויקרא: ששה שקלים בעד מפטיר.

— שבעה, קרא אהרן דוד.

— שמונה!

— תשעה.

— חמשה ועשרים שקל, קרא לאחרונה אהרן דוד, והלל שתק.

— פעם ראשונה כ"ה שקל — קרא השמש — פעם שניה כ"ה שקל, פ-ע-ע-ם של---

— הבה בכפך, קרא הלל. והשמש קרא בחפזון פעם שלישית כיה שקל ויך בכפו על השלחן ויוסף: את המפמיר קנה ר' אהרן דוד בר' זכריה.

מחיר יקר כזה בעד מפמיר לא נשמע בזלירקין מיום הבנותה. הן גם חתן תורה שנקנה בשתפות, והחזן טברך את העולים בברכות מאלופיה וקורא לפניהם כמה פעמים: יעטר ר' פלוני ור' פלוני חתני התורה", גם זה נקנה בזלירקין במחיר שקלים אחדים, והנה זה בא ונותן בעד מפמיר חמשה ועשרים שקל!... רבותי! קרא הלל בקול עז — אתם עדים שיש לי חזקה במפמיר של שמחת תורה משנים קדמוניות, אך אנכי מוחל על חזקתי אם באמת יתן חמשה ועשרים שקל בעדו, אבל על דברים בעלמא אי אפשר לנו לסמוך. היום יאמר כך ומחר יתחרט ומי יבוא להעמידו בדיון? אם חפץ הוא, שהמפמיר יהיה שלו, יוציא עתה כסף מוזמן וימסר ליד הגבאי, וראינו כי יש בדבריו ממש.

— הוא ירא פן גם אני קבצן כמוהו, קרא אהרן דוד בכעס. — טוב, אנכי אשלם כרגע בכסף מוזמן. בדברו הוציא מכיסו הכריך עב של שמרות ויוצא מהם שמר של עשרים וחמשה שקל וימסרהו ליד הגבאי...

הלל הרגיש עתה בקרבו כי אהרן דוד השפיל את גאותו וישימהו למרמס, לקבצן נבזה. ועל הרבר הזה חרה לו ביחוד, כי יותר ממקצת אמת היה בדבריו אהרן דוד, כי אמנם גדול לחצו מאד בימים האחרונים. ולקמץ בהוצאות אי אפשר לו. לו היו השנים בתקונו, כי אז לא היה עוזב את המפמיר לבן-המבשלת...

— בכל זאת — חשב הלל — צריך אני להראות לו, כי עודני תקיף בעדה. צריך אנכי להראות לו, כי גם הוא גם מעט השקלים אשר אתו כאין המה בעיני. בעת קריאת התורה נגש ליב השמש כמהגנב אל הלל וישאלהו בלחש באיזו עליה יבחר.

— לך מזה, כסיל! ענהו הלל, מבלי הפנות עיניו מהסדור אשר לפניו.

השמש הנעלב הלך לו בהכנעה וישב אל מקומו על הבימה.

והבחור החתן זכריה, בן אהרן דוד, עמד על הבמה ויקרא בתורה. והחזן קרא את כל המתפללים לעלות לא נעדר איש, מלבד הלל.

לאחרונה עלה גם השמש לתורה, עם כל הנערים ופרשת "וזאת הברכה" כמעט כלתה, לא נשאר רק מה שקוראים לחתן תורה, והלל עוד ישב על מקומו ולא עלה.

— האמנם לא יעלה הלל לתורה ביום הזה? שאלו איש את רעהו, — איך יהיה שריו כל השנה בלי ברכה?

על השלחן הניחו את הספר השני לקריאת מפמיר. אך הספיקו להתיז את המפה והלל קפץ ויעל על הבמה ויפתח את הספר ויקרא: "ברכו את ה' המבורך!"

כל העם נבהלו וישתוממו, וגם אהרן דוד השתומם רגע, אולם כרגע התאושש ויקרא לבנו: רד מעל הבימה!

הצער ירד, והלל כלה את הברכה וישאר על עמדו. כל העם מחרישים, ואין קורא בתורה.

הלל עמד נבוך על הבמה, מחזיק את "עצי החיים" בידיו, ונושא עיניו אל הקהל לראות מאין יבוא עזרו. אך גם אחד לא רצה להכניס ראשו בין האיתנים הנלחמים.

או עלה על הבמה שפמיל ברקוביץ, חנוני עני ומגמגם מאד בלשונו, ויעמוד על יד ספר התורה ויחל לקרוא בקול צרוד ובגמגום: "ב-ביום ה-הש-מי-מיני וכו'."

מפי נעריה **ויספיק** קול שחוק, אך שפמיל' הוסיף לקרוא בהעזתו את פניו כהעויות משונות, כי קשה עליו הקריאה מאד.

שפמיל היה כבן חמשים שנה, יהודי רזה ועני מדוכא, ומטופל בבנים רבים. המעשה שעשה שפמיל היה לפלא בעיני כל. הכל יודעים ששפמיל הוא אוהב שלום ובורח מן הכחלוקת, ומדוע בא עתה להתערב בריב אשר לא לו? ואהרן דוד הרעיש את בית המדרש בצעקותיו על העול שעשה הלל לבית המדרש בגולו מהכנסותיו עשרים וחמשה שקל. וידרוש מאת הרב, כי יכריז שאין הקהל יוצא בקריאה נזולה ואסור לענות אמן על ברכתו של הלל, כי לא מברך הוא, אלא מנאץ. בפגש אהרן דוד בשפמיל אשר ירד מעל הבמה התנפל עליו בחרפות וגדופים. — בשכחת תורה — ענה שפמיל בשחוק — הכל כשרים להיות חוננים וקוראים בתורה. ואם אמנם כבד פה אנכי, אבל יצר הרע שבי אינני מנמנם כמו יצר הרע שבך. — אבל הלא עד עתה לא עלית לקרוא בתורה, ואיזה שד נשאך לקרוא היום? הוסיף אהרן דוד לדבר בחמתו.

— שנים רבות כבשתי את יצרי — ענה שפמיל ברוח קרה — ועתה „פרצה קוראת לגנב“. ראיתי כי השלחן ריק מבלי קורא, ויצרי תקפני. הלא הראה כי אתה אשם בדבר הזה, כי לולא צוית לבנך לרדת, כי אז לא עליתי גם היום. — בקשת להחניף להלל, כי חונף אתה.

— מתוך שבאת לכלל כעס, באת לכלל טעות. לא להחניף להלל היתה מנמתי, כי אם להציל את התורה מכזיון, ענה שפמיל בכבד ראש. — אם יש לך חשבונות עם הלל, התורה במה אשמה?

אחר התפלה נגש הלל אל שפמיל, ויתן לו תודה על אשר בא לחלצו מן הטיצור, ויבקשהו לבוא אליו לקדש. אך שפמיל ענהו בלגלוג קל כדרכו: תודה, ר' הלל. הקריאה הוגיעה אותי הרבה, ואני צריך ללכת הביתה לנוח מעט.

והלל סר מעליו בזעף. לעלבון נחשב לו, כי שפמיל מסרב לגדול שכמותו, החפץ ביקרו.

ו.

כל יום שמחת תורה היה בית אהרן דוד מלא תשאות. הוא הספיק לברוא לו בקרב יושבי זלידקין מפלגה נגד הלל וסיעתו, והמפלגה היא באה עתה אל בית אהרן דוד ראשם ומנהלם לתת לו כבוד ויחד עם זה ליהנות ממשקרו ומעדניו.

בהיותו מרוד בשיחותיו עם האורחים על דבר „העיל הנורא“, אשר עשה „העוכר ישראל“, לא הרגיש, כי פריידא התחמקה ותצא מהחדר ההוא זה כמה ועוד לא שבה. ורק כאשר קרא נפח אחד: „איה פריידא? איה קשואים חמוצים?“ — הרגיש אהרן דוד כי אשתו איננה עמו, ויקרא לה, והיא לא ענתה. וילך לבקשנה וימצאנה יושבת בחדר המטות ובוכה.

— מה לך? שאל אהרן דוד בתרדה.

— אין דבר, ענתה האשה ככבודות, כי דמעותיה כמו שמו מחנק לגרונה.

— הנחויץ לשלוח אחר רופא?

— ומה יעזר לי הרופא? ענתה האשה אחרי ששנה האיש את שאלתו פעמים

אחרות.

— לא אבין את דבריך, פריידא, ענה אהרן דוד ברגנ-קל. — את אינך שלמה

בבריאותך, והנך אומרת: רופא למה לי? היתכן?

— אם מזלי רע, מה יועילו לי הרופאים? ענתה האשה בקול רם והבך בכי גדול. —

בהיותך כמרחקים, חשבתי תמיד: מה אני ומה חיי, כי אשב גלמודה ושוממה תמיד, ובעלי נע ונד תמיד בארצות נכריות. חמאתי או לה', כי התאוננתי באזניו על גורלי, ועתה יסר אותי בעד עוני. עתה הנך יושב ב"ה עמדי פה, אך לי מר עתה מאז. אז, לכל הפחות, ישבתי עם בני עירי בשלוח והשקט, לא הכלמתי אדם, ואיש לא הכלימני, ועתה דעית עלינו את כל העיר לאויבים.

— אבל הלא שמעת, כי הוא הרוצח עשק את בית המדרש, קרא אהרן דוד. —

חמשה ועשרים רובל אבד בידים. העל זאת אחריש, אתהפק?

— הן אתה אמרת למה את הכסף לבית המדרש, ומי יעצר בעדך מתת את הכסף

כעת? שאלה האשה בתומתה.

— הוא יקרא מפטיר, ואני אשלם כסף, הכי לשומה תחשביני?

— ומה בכך אם הוא קרא את המפטיר?

— מה אדבר עם „בהמה"? קרא האיש בכעס ויפן וילך.

— לא עם הארץ אנכי, כי אלך בעצת אשתי, חשב אהרן דוד בלבו.

כל היום ההוא לא חדל אהרן דוד מחשוב רנע איך להנקם מהלל. גם בתפלת שמונה עשרה, בשעה ישפתיו דובבו בלחש „שים שלום טובה וברכה... ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך"... הגה בלבו: "עזרני נא ה' לעקרה ולשרש את כל אויבי והלל בראשם. תנה נא את היכלת בידי לרדת לחיוו לעשותו למחור על הפתחים..."

— מצוה גדולה היא להוציא את חכירת בית המרוח מיד הלל, זה יהיה לו תשלומין

בעד שהוציא את המפטיר מידו, מדה כנגד מדה. ומלכוד זה ימצא הוא, אהרן דוד, בזה גם עסק יפה ושוב, כי בידו יביא העסק פרי רב מאשר הוא מביא ביד הלל, כי הוא יודע לנהל עסק יותר מהלל. בית המרוח יסב אלי את הסחורה שהאכרים מביאים העירה למכר, וגם חנות אכין על יד ביתי שבה ימצאו האכרים את כל מה שהם קונים. ב"ה לגמילות חסדים אינני צריך וגם רבית לא אשלם.

— סוף דבר: העסק טוב ויפה מאד!... ואלא מאי? — חוקה? דבר גדול!... גולם

המציאו להבעית בו את הבריות המפשות. ולו גם נניח, כי דין החוקה הוא באמת דין תורה, במה דברים אמורים, מזמן שהמחזיק הוא איש ישר, אבל הלל זה, שהוציא מידי את המפטיר קנין כספי, איזו צדקה יש לו למעון על החוקה שאוציא מהחת ידו? הגונב מן הגנב פטור, ודין פרוכה כדין טאה.

בבקר, באסרו-חג סכות, לבש אהרן דוד את בגדיו החמודות וילך אל הסוכן.

הסוכן קבלאת פני אהרן דוד כפנים מאירות, בקשהו לשבת וישאלהו לשלום עסקי ולשלום הארצות שעבר בהן.

— אנכי אומר להיות מעתה תושב זלידקין, אמר אהרן דוד, והנני מבקש לך פה עסק.

— פה — עסק? שאל הסוכן בתמיה. — אין זאת, כי אם בשבתך בערי הגנב שכחת

את עיר מולדתך ואת עסקיה... איזה עסק אתה אומר להחל פה?

— אנכי חפץ לחבר מידך את בית המרוח ואת בית משרפות היין.
הסוכן הביט אליו בתמיה רבה כמעט בשממון.
— הלא הטה כבר חכורים, ענה הסוכן באי־רצון.
— עד הנה היו בידי הלל, ומעתה רצוני, כי יהיו בידי. ועל כן הנני להוסיף על
בגד החכירה שלש מאות שקל לשנה.
בדברו הביט אהרן דוד אל הסוכן בערמה לראות איזה רושם עשה עליו בדבריו.
אך פני הסוכן זעפו כבתחלה.
— הלא תבין, אדוני יחנים, אמר הסוכן במרירות, כי עלי החובה להציע לפני הלל
שיוסיף על כסף החכירה שלש מאות שקל. והוא בודאי לא יחפץ לעזבה והוסיף את הסך
ההוא והחכירה תשאר בידו, ומה בצע לך אם תביא לו הפסד? אין זאת כי אם הרע הרע
לך מאד ואתה חפץ להנקם ממנו...
— אנכי חפץ לקחת את החכירה, ענה אהרן דוד בפנים נועמים. הישב חרה לו כי
הסוכן הבין את מחשבתו. — אנכי אמרתי כי אם אציע לפניך הוספה רבה כזו תמדר לתת
לי את החכירה. אולם למען לא נצטרך לדבר הרבה הנני מוסיף עוד מאה שקל בהנאי.
כי תתן לי את החכירה מיד.
— כמו שידוע לי, הלל לא התעשר מן החכירה, ענה הסוכן, ואם תוסיף על שכרה
הלא תפסיד. האמנם חביבה הנקמה עליך יותר מממונך? מעולם לא עלתה על לבי, כי
ימצא כזה בקרב היהודים.
— לי יש חשבונות אחרים בדבר הזה, ענה אהרן דוד. — ולך אדוני אחת היא אם
אשתכר או אפסיד.
— גם לי יש חשבונות אחרים בדבר הזה, ענה הסוכן ככעס עצור — צריך אנכי
להתישב בדבר. כאשר אצטרך לך ושלחתי אחרוך.
— אם תתן לי את החכירה, אז אקריב לך מנחת תודה...
— שחד? הלאה! נתן עליו הסוכן בקולו.
„לפי הנראה נוהן לו הלל מתנות רבות וגדולות ועל כן לא יחפץ, כי תנהן החכירה
לאחר“, אמר אהרן דוד בצאתו מלא כעס — אולם אנכי אמצא את דרכי גם כבלעדו...

ז.

בערב היום ההוא ישב הלל בבית הסוכן.
— הגידה לי, אדוני זלידקינר, אמר הסוכן, מה זה הריב אשר נפל בינך ובין אהרן
דוד?
רנעים אחדים לא מצא הלל מענה על השאלה הזאת. בעת שהיה יושב לברו או
בחברת בני עמו, היה הדבר פשוט בעיניו. אהרן דוד עשה נבלה, שבא להוציא מידו את
המפטיר שהחזיק בו כמה שנים, ועל כן אי אפשר היה לו להתאפק ועשה מה שעשה.
אבל עתה, כאשר נאנס לתת דין וחשבון על מעשיו לפני איש נכרי, הרגיש כי כלימה
הכסה פניו, ויהי כילד אשר שרבב את לשונו ופתאם ראה, כי עין רבו עליו.
הוא התאדם מעט, החל לגמגם ולא מצא מלים איך להסביר את סבת המחלקת.

לא לכד מפני שהענין זר לנכרי, כי אם מפני שהרגיש עתה כי הענין קטן ודל מאד וחרפה היא, כי אנשים גדולים וכמעט זקנים באים בריב על איזה מפמיר שקרא זה או אחר. אבל הסוכן לא הרפה ממנו והלל נאנס להסביר לו את הדבר.

הסוכן שמע את דברי הלל בכבוד ראש, חקר אחר הפרטים ואחר אמר: אכן רבים המה ההבלים בתולדות בני האדם, שבשבילם נשפך דם כמים ונהרסו ערים על יושביהן. ולפי הנראה עוד ימים רבים יעברו במרם ילמדו הבריות להיות נוחים זה לזה ולשבת יחד בשלוה. אפס מאד אשתומם על היהודים, אשר צורריהם רבים מבחוץ, כי גם המה איש את אחיו יבקשו לבלוע.

רנעים אחדים החריש הסוכן, והלל גם הוא החריש מבלי דעת למה שאלהו הסוכן על דבר הריב שנפל בבית המדרש ואל מה מכוונים דבריו האחרונים.

— אך נעזב נא את הפלוסופיא עתה, הוסיף הסוכן לדבר. — נועץ נא במה נוכל לגרר בעד הרעה הנשקפה אליך. — פני הלל חורו בשמעו את הדבר הזה.

— מה היא הרעה הנשקפה אלי? שאל הלל בחרדה.

— אהרן דוד בא אלי להוציא את החכירה מידך וגם הוסיף על שכרה ארבע מאות שקל לשנה.

פני הלל נפלו מאד בשמעו את השמועה הזאת ויחרד מאד. מפיו התפרצה רק מלה אחת: האמנם?

— מוכן מאליו, כי לא משטה אנכי בך. אולי הוכל גם אתה להוסיף כסך הזה. — יאמין לי אדוני, כי לו יכלתי להוסיף, כי אז הוספתי, אבל הלא לא נכחד ממך מה גדול לחצי. הן רק בעמל רב הנני מוצא להם צר, ורק מפני הבושה הנני משהתל להתראה כאיש אמיד, יען הרגלתי לחיות כעשיר מימי נעורי. ממך, אדוני, אינני צריך ואינני יכול לכחד.

— ומדוע הוא מוסיף?

— „גדול הוא הכבוד בזמן שהוא בידי אחרים”, יאמר משל הרוסי. גם מחפצו להנקם בי הוא נכון לבלתי השתכר בעסק הזה ואולי גם להפסיד מעט.

— צר לי עליך, הלל, ענה הסוכן אחרי דומיה ממושבה. — אבל מה נעשה? לפי הנראה, הוא לא ישוב מפני כל ויפנה גם אל הנסיך בעצמו. אכן הנסיך איננו עושה דבר בלי עצתי, בכל זאת אם יבוא איש ויוסיף על כסף החכירה ארבע מאות שקל איך אוכל לאמר לנסיך, כי לטובתך יוריד מהמחיר שהאחר נותן?

— דרך אחרת אין. כי אם תכתב בספר, כי נתת לי החכירה לשלש שנים, ואל נכון לא ילך אהרן דוד אל הנסיך לאחר שיודע לו, כי עמדו ספר הברית, אשר נתת לי כתוב וחתום, ואם ישאל הנסיך, אפשר לאמר לו כי אנכי לא חפצתי לתקן את בית משרפות היי"ש במרם הנתן לי החכירה לשלש שנים.

— כן דברת, דרך אחרת אין — אמר הסוכן. — אמנם קשה לי מאד לעשות כדבר הזה: אינני רגיל במעשי ערמה ומעודי לא חפצתי להשתמש בהם, אבל איך אעזובך לעת קנה? אנה תלך עתה לבקש פרנסות אחרות?

הסוכן כתב בספר כי נותן הוא להלל את החכירה לשלש שנים והלל יצא שמח ושוב לב, בהיותו במוח, כי עתה לא יוכל אויבו לעשות עמו רע.

והסוכן ישב על מושבו בצאת הלל מהבית ויחשב מחשבות על עמ היהודים. נפלא הדבר, חשב הסוכן. היהודים הלא עם חכם ונבון, ובכל זאת בינם לבין עצמם

הם מתנהגים כילדים מפשים, רבים ומתקוטמים על עניני הבל, שאין בהם צורך לא להם ולא לעולם. ואתרן דוד עת, לפי תגראה, ילד רע הוא, לא ישוב מפני כל, להברית אבל מפני הקץ הזה.

ת

נבואת הסוכן קמה.

בצאתו נכלם ונבזה מאת פני הסוכן, לא חדל אהרן דוד מחבל תחבולות להשיג את כסרתו. הוא נמר בדעתו להוציא את החכירה מיד הלל, ולו אם גם יפסיד מחצית הונו. — אם הסוכן לא רצה לקבל מתנה מידי, אוי ואבוי לו! — חשב אהרן דוד בלבו. — אנכי אמצא את דרכי גם מבלעדו. אני צריך להראות לו, כי לא נער אנכי. בדם יקיא הלל את המפמיר שלי.

כעבור ימים אחדים, בשוב הנסיך מעיר המחוז לאחוזתו, שלח אליו אהרן דוד מכתב שמנה על הלל ועל הסוכן אשר יחלקו ביניהם שלל, כי הוא רצה להוסיף על כסף החכירה חמש מאות שקל והסוכן לא רצה לקבל מידו. זולת זאת מצא בסוכן עוד עונות כבירים, כי הוא מוכר לאמרים עצים בוול ולרבים הוא נותן בחנם.

הנסיך קרא את כתב השמנה בשום לב. דעתו לא היתה נוחה כבר מהסוכן, אשר התנהג עמו כאפוסרופם והרשה לעצמו לערער על דבריו ולהורות לו את פעוהו. לא יפה היה בעיניו. כי משרתו, יהיה מי שיהיה, לא יקבל עליו מרותו.

— הוא חושב, כי אנכי צריך לשמוע בקולו, כי הוא יהיה לי לאומן ומורה. נחנץ לשום קץ לזה.

כן חשב הנסיך תמיד ועתה בקראו את כתב השמנה החל להטיל ספק בישרת לב הסוכן ויחל לחשדהו כי גם את אבותיו סבב הסוכן בכחש ומרמה ועתה הוא אומר לנצל את כיסו.

— היה לא תהיה! אנכי לא אתן לני שיהיה לתפשני בחוסמי ולנהלני אל כל אשר יהיה רוחו. לא אתן לזר למשול בי ובנכסי. איש לברלי הוא... יודע אנכי את הלברלים!... הוא צלצל בפעמון וכרנע נראה בפתח המשרת.

— מהר הנה את סמפן איבנוביץ.

בבוא המשרת אל הסוכן מצא אהו נכון לנוח את משכב הצודים.

— הקרה שם דבר? שאל הסוכן את המשרת.

— לא קרה מאומה, אך הנסיך סר וזעף מאד.

— אנכי אבוא מיד.

בבוא הסוכן אל הנסיך, מצאהו מתהלך בחדרו בזעם הנה והנה.

בשפה רפה ענהו הנסיך שלום ויבקשהו לשבת.

— כמה שנים חוכר הלל את בית משרפות היין ובית המרוח אשר לנו? שאל הנסיך.

— את בית המרוח עוד היה אביו מחזיק בחכירה, ובית משרפות היין חכור אצלו

מיום הבנותו, זה חמש עשרה שנה, ענה הסוכן.

— הוסיף על שגר החכירה במשך הימים?

... כן, את ההוצאות ההולכות ומתרבות הצנתי על חשבוננו.
— ומדוע לא נסית אליו דבר כי יוסיף גם לנו על שכר החכירה?
— אי אפשר; הלל הוא איש עני.
— אם לו אי אפשר, אולי אפשר לאחרים.
— הלל בקי ורגיל בעסק הזה ואם לו אי אפשר, ברור הוא, כי גם לאחרים אי אפשר.
— הלא עברי אחד בקש להוסיף חמש מאות שקל ומדוע גרשתו מעל פניך?
— האישה היא לא בא לשם פרנסה. ענה הסוכן, כי אם להרע לאחרים ועל אנשים
כאלה אשר לא בחשבון ודעת יעשו את מעשיהם אי אפשר לסמוך, היום אתן לו את
החכירה ומחר יעזובנה.
— לי אין הדבר הזה נוגע כלל — אמר הנסיך — שלח אתריו וקח ממנו ערבון
הגון.

— אבל אנכי כבר נתתי את החכירה להלל לשלש שנים.
— מדוע מהרת לעשות כאלה?
מתחילה אמר הסוכן להתנצל באמתלא שהמציא הלל, אך כרגע נמלך ויאמר:
— מהרתי להחליט הדבר, במרם יבוא איש רע להתעות אותך בפחותו ונכליו,
ברצותו להכרית אוכל מפי איש זקן ולהנגקם בו בעד חשכנותיו הפרטיים.
— יותר מדי, אדוני, תדאג בשבילי, קרא הנסיך בקצפו. אבל הדאגה הזאת עולה
לי בדמים מרובים. אין זאת. כי יש לך סבה יותר נכבדה כבואך להעשיר את ה"זידים"
על חשבוננו.
— היטיל, אדוני, ספק באמונתני? שאל הנסיך בקול רועד מעט, בהביטו ישר אל
עיני הנסיך אשר רשפי קצף נתזו מהם.
— אין לי כל ספק, ענה הנסיך ויבלם את פיו.
— אם כן אנכי מתפטר ממשמרתני, אמר הסוכן ברוח שוקמת. אך פניו חורו מעט.
— כן, כן, ענה הנסיך, בנוחו מעט מועפו. חמשה ועשרים שקל לחדש תקבל
מאוצרי למחיתך כל ימי חיך.
— אנכי לא אקח ממך פרוטה, ענה הסוכן חרש ויצא מן הבית.
— לפי הנראה יש עמו רב, חשב הנסיך בלבבו. במשך שנות עבודתו באחוזה זאת
אפשר היה לו לאסף רכוש רב, ואבותי התמימים במחו בו יותר מדי.

ט.

עברו שלש שנים.
קרני שמש האביב השתעשעו באגלי המל אשר על פני הדשא הרך. רוח קריר
הגיע לאט את ענפי העץ, אשר התכסו בעלים ירוקים.
הסוכן הוקן יצא מאחד הבתים אשר בקצה העיר נשען על ידי אשה זקנה, אלמנת
אחד הבהנים הגוצרים, וישב על הספסל אשר לפני השער להתחמם נגד אור השמש
ולשאף רוח צח אל קרבו. פניו היו חורים מאד, עיניו שקעו בחוריהן. המות הגיח עליו את
חורמו.

הוא רק אתמול שב מעיר הפלך, אשר שם שכב בבית החולים יותר משנה, כי אחוזה השבץ, ורק לאט, לאט נתרפא וגם אז לא רפואה שלמה, כי עוד קשה היה לו ללכת צעדים אחדים בלי עזרת אחר.

הוא הרים את עיניו וירא מרחוק את עלית ארמון הנסיך, אשר התנוסס עתה ברמה מתוקן ומיופה. צעצועי מסגרת גגה הבריקי לנגה ברק השמש. תקוני הארמון הרומה למבצר העירו לפניו, כי ממשלת העריצות הקדומה שבה לשלם בארמון, והסדרים הנושנים קמו שם עוד הפעם. הסוכן החדש שם את לבו רק להגדיל את הכנסות האחוזה ולא ידאג לכל אלה שחיהם תלויים בארמטה.

מבלי משים הסב את עיניו אל העבר השני, שם ישב שפמיל וישתעשע עם ילד קטן.

המחזה הזה העיר בקרבו בראשונה איזה רגש מר. וזה הדבר: ספמן איבנוביץ היה תמיד איש ליברלי ולא הבדיל בין יהודי לשאינו יהודי לא לבד במעשה, כי אם גם במחשבה, ומה גם אחרי שישב ימים רבים בתוך היהודים ויסקין עמהם וידע את לשונם ומנהגיהם. אפס מעת אשר עשה לו אהרן דוד את הנבלה להבאיש את ריחו בעיני הנסיך נהפך לבו לשנוא את היהודים, כי כל יהודי העיר בקרבו זכרון המקרה ההוא, וזכרון אותו האיש, אשר זועה אחותו מדי העלותו אותו על לבבו.

אולם השעשועים אשר השתעשע שפמיל בכנו הקטן היו כל כך תמימים ופשוטים, צהלה קול הילד הקטן היתה כל כך נעימה ומצלצלת, ופני האב המאירים היו מפיקים איזה ענג רוחני, עד כי רכך מפניהם לב הסוכן, וזכרונות אחרים עלו על לבו מתהום הנשיה.

הוא נזכר כי שפמיל נודמן לפניו לפני שנים אחדות. או עשה עליו האיש רושם נעים מאד.

לפני שנים אחדות התיצב שפמיל לפניו לבקש ממנו רחמים להשיב לו את עזו, אשר פלגא מיקימא, שומר החצר, כי מצא אותה רועה בגן. הסוכן היה מחמיר מאד בנזקי השן והרגל. כי כמה פעמים הזהיר באזהרה רבה שיושביו ולידקין ישניהו על בהמהם לבל ישחיתו את הגן, ועל כן דרש משפמיל לשלם שקל קנס.

— העזו היא עוד חדשה, אך באה מהכפר, ואיננה יודעת עוד חקי המקום שבאה אליו, ענה שפמיל בלצון כדרכו.

— אבל אותך הלא הוהרתי, ולא נוהרתי. לכן אתן לקח טוב לך בפעם הזאת למען תרע להוהר.

— אמנם, אדוני, הלקח הוא טוב ומועיל, אבל לי אמור לשלם מחיר כזה בעד לקח טוב.

הדברים הנאמרים בלצון קל לקחו את לב הסוכן, אך הוא התאושש ויאמר: בלי קנס, כאשר אמרתי, לא אשיב לך את עיך.

— אבל, אדוני, אם עזי חטאה למה כלאת את מינקתי?

הסוכן כמעט קצף על היהודי, הבוחה לשון ערומים, אבל פניו היפים והשוחקים באיזה שחוק תונה לא היו מהאימים כלל עם לבושו הארוך והפלוא, ובזה העיר את לב הסוכן לתהות יותר על קנקנו.

— אינו מינקת? שאל הסוכן.

— העזו היא מינקת בני, העוזב מאמו, ענה שפמיל.
— האמנם גם בזלידקיין יקרה, כי אשה תעזב את בניה וילדיה ותלך אחרי מאהבה?
— לא, כדבר הוה, ברוך ה', לא נשמע בגבולנו, אבל אשתי היתה רפת כח מאד,
וכאשר ראתה, כי קשה ממנה למפל באישה ובילדיה, הלכה לנוח מעצבה ומעמלה במקום
אשר שם ינחו כל יגיעי כח, ותעזב את הילד בטרם גמלהו.
— הלא חנוני אתה?
— כן, אדוני, חנוני אני — יש לי, ברוך ה', חנות גדולה.
— וסחורה הרבה?
— למה לי סחורה הרבה, אם הקונים מועטים?
— ופרה אין לך?
— ישמרני ה' מפרה! — קרא שפמיל בחרדה מדומה, — אם העזו מביאה לי יסורים
כל כך, פרה על אחת כמה וכמה.
— קנה ממני פרה ותשלם לשעורין, אמר הסוכן בשחקו מטוב לב לדברי החנוני.
„נכרים כאלה מאריכים את גלותנו — חשב שפמיל בלבו. — הלל לא הציע לפני
מעודו לקבל ממנו גמילות-חסד כזו”...
— תודה לך, אדוני, על החסד שאתה אימרו לעשות עמדי, ענה שפמיל. — אבל
אין לי מי שיטפל בפרה.
— תקח לך אשה אחרת, והיא המפל בה, אמר הסוכן בשחוק.
— לא, אדוני, אשתי הראשונה כחשה בי, בעזבה אותי ואת ילדיה בדמי ימיה, ועל
כן לא אאמין עוד באשה.
הדברים האלה העירו בלב הסוכן זכרונות ימי נעוריו, וזכרונות מרים, אשר השאירו
את רושם עליו לכל ימי חייו. גם הוא התאלמן בנערותו מאשתו, אשר אהב. ימים רבים
מאן להתנחם עליה, ומפני זה לא רצה לשבת בסוד רוזני הארץ ולעלות לגדולה, ויבחר
לו את עבודת האדמה וחיי הכפר, אף כי אז היה נקל לו לעלות לגדולה ולהיות אחר
מנושאי משרה גדולה.
— אהבת אותה?
— כן, אדוני, ענה שפמיל, ודמעות נראו בעיניו, אף כי על שפתיו רחפה בת
צחוק. — אנכי אמרתי תמיד, כי מלאך היא, צנועה, ישרה ומוסרת את נפשה בעד
בעלה וילדיה, ופתאום בגדה בי והמת כאחד האדם...
— כן, כן, ענה הסוכן וימהר לצוות את מיקיטא להוציא את העזו לחפשי ויפן משם
כרנע עצוב מאד.
טמחרת בא הסוכן אל חנות שפמיל וירא כי חנותו כמעט ריקה, רק ארנזים רקים
עומדים על המערכות.
— אנכי חפץ להיות קונך התמיד, אמר הסוכן, אך ראה כי תתנהג עמדי בצדק.
— יהי לך במוח, אדוני, כי אשתדל להפיק ממך רצון.
אולם רק שבועות אחרים קנה הסוכן בחנות שפמיל, כי המשרת הבאיש את ריח
שפמיל בעיני הסוכן, כי משקלו חסר, והסחורה איננה משובחת, והסוכן האמין בדברי
המשרת, ומה גם כי ידע מה גדלה עניותו של שפמיל ועל כן נקל היה לחשדו כי בהול
הוא על פרנסתו, ועל כן חדל לקנות ממנו.
מאז ועד היום הזה לא דבר הסוכן עם שפמיל מטוב ועד רע. הרושם הנעים אשר

עֵינָה עָלָיו אִז, כַּמְעַט נִמְחָה כָּלוּ מַלְבוּ וּרְק עֵתָה הַתְּעוּרֵר, וְכָל הַזְכֵּרֹנוֹת הֵהֵם עָלָיו עֵתָה.
כִּפְנֵי. עַל כֵּן קִרָא אֶת שְׁפָטִיל לְנִשְׁת אֵלָיו וּלְשִׁיחַח עִמּוֹ מַעַם. מַלְבָּד זֹאת רִצָּה לְשִׁמּוֹעַ מִה
הֵיחָה אַחֲרֵית הַלֵּל וְאֶהֱרֵן דּוֹד, כִּי שָׁמַע, כִּי שְׁנִיָּהֵם עִזְבוּ בַשָּׁנָה הַזֹּאת אֶת הָעִיר, וְהוּא לֹא
יָדַע מְדוּעַ וְאֵנָה נִסְעוּ.

שְׁפָטִיל נִגִּישׁ אֶל הַסּוֹכֵן וְעִמּוֹ בְּנִי, אֲשֶׁר תִּפֶּשׂ בְּכַנְף בְּנֵד אֲבִיו וַיִּמְשַׁךְ אַחֲרָיו .

— הַכְּבֵר נִשְׂאת אִשָּׁה? שָׁאל הַסּוֹכֵן אֶת שְׁפָטִיל .

— זֶה כֹּאֲרֵבַע שָׁנִים .

— וְזֶה לֶךְ בֶּן זְקוּנִים?

— כֵּן, אֲדוֹנִי .

— וְאוּלֵי יֵהִיו עוֹד? הוֹסִיף הַסּוֹכֵן בְּשִׁחוּק .

— מִצְדֵי לֹא יִבְצֵר, אֲמַנָּם אִם לֹא יֵהִיו לֹא אִסַּע לְדְרוֹשׁ בְּרַבִּי אִז בְּקִרְדָּה, אִךְ אִם

יִלְדוּ, הַחֻצָּה לֹא אֲשִׁלֶּךְ .

— וְהִדְחָקוֹת?

— עֲכָרִי אֲנִכִּי, אֲדוֹנִי, הִדְחָקוֹת תִּלּוֹנֵי מִיּוֹם צִאתִי מִבְּטָן אִמִּי וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה. גַּם

בְּהִיּוֹת לִי יֶלֶד אֶחָד לֹא הֵייתִי עֹשִׂיר וְגַם לֹא חִדְלֵיתִי בֵּיה מֵהִיּוֹת עֵינַי .

— אוֹזְכּוֹר, כִּי הַתֵּאֲבֵלֶת מֵאֵד עַל אֲשֶׁתְךָ הִרְאִשׁוֹנָה. כַּמְדוּמָה לִי, כִּי אִז הִגְדַּת שְׁלֹא

תִּקַּח עוֹד אִשָּׁה .

— כֵּן, אֲדוֹנִי, חֲשַׁבְתִּי אִז, אֲבָל כַּעֲבוּר אִיזָה זְמַן נִמְלַכְתִּי וְנִשְׂאתִי אִשָּׁה .

— כַּבֵּד לְכַבּוֹשׁ אֶת הַיֶּצֶר?

— מִה אוֹמֵר לֶךְ אֲדוֹנִי? עֵנָה שְׁפָטִיל נִכְלָם מַעַם. — בְּנֵי אֲדָם אֲנַחְנוּ, לְבָנוּ מֵלֹא

סְתִירוֹת וְהַפְכִּים. אֶת הַבְּהִמִּיּוֹת שֶׁבְּקִרְבָנוּ אִי אֲפִשֶׁר לְשִׁרֵשׁ כְּלִיל... מַלְבָּד זֹאת נִחוּץ לְאֲדָם

רַע נִאֲמָן גַּם בְּנִעְרוֹתָיו וְמָה גַּם לַעֲת זְקֵנָתָה, וְאִין לֶךְ רַע נִאֲמָן מֵהָאִשָּׁה .

— אֲבָל צַעַר גְּדוֹל בָּנִים לַעֲת הַזְּקֵנָה?

— אִם אֲנִי נוֹשְׂאִים אִשָּׁה, עֵלֵינוּ לְקַבֵּל עַל עֲצֻמָנוּ גַּם צַעַר גְּדוֹל בָּנִים. לִיהִנּוֹת וְלֹא

לְשֵׁלֶם — זֶהוּ מְדָה רַעָה. וְכִרְאִי הוּא הָעֵנַג שֶׁל חַיִּי מִשְׁפַּחָה לְשֵׁלֶם בַּעֲדוֹ בְּצַעַר גְּדוֹל בָּנִים .

— הַאֲמַנָּם?

— כֵּן, אֲדוֹנִי, לְדַעְתִּי. וְאוֹלָם אִין אֶת נַפְשִׁי לְבוֹא בְּחִשְׁבוֹן מְדוּיק. כַּמְדוּמָה לִי, כִּי

אִין נִבְרַם מֵלֹאךְ בְּאֶרֶץ, וְאִם לִירֵד חֲטָא לֹא יִבּוֹא, מִיְדֵי דְרַהוּרֵי עֲבָרָה לֹא יִנְצַל וְעַל פִּי דַת

הַיְהוּדִים „הַרְהוּרֵי עֲבָרָה קָשִׁים מֵעֲבָרָה“ .

— כֵּן, כֵּן, שְׁפָטִיל, עֵנָה הַסּוֹכֵן בְּאַנְחָה .

הוּא זֹכֵר, כִּי נִדְרָה נִדְרָה עַל קִבְרָה אֲשֶׁתָּה, כִּי לֹא יִקַּח אִשָּׁה אַחֲרַת תַּחְתִּיהָ, וְהוּא קִים

אֶת נִדְרוֹ: אִשָּׁה אַחֲרַת לֹא לִקַּח, אֲבָל כַּמָּה פְּלַגְשִׁים הִיוּ לוֹ! ...

... כַּמְדוּמָה לִי — אֲמַר הַסּוֹכֵן, אַחֲרֵי דוּמִיָּה קִצְרָה — שְׁאִין דַּת בְּתַבֵּל הָעוֹמְדָה הַמִּיד

עַל הַמְצַפָּה לְהַזְהִיר אֶת הַכַּחְזִיקִים בַּה עַל כָּל צַעַד וְצַעַד שְׁלֹא יִכְשְׁלוּ, וְכָכָל זֹאת יֵשׁ בִּישְׂרָאֵל

אֲנָשִׁים רַעִים מֵאֵד .

— הַאֲנָשִׁים הַרַעִים לֹא עַל פִּי חֲקֵי דַת יִפְלְסוּ מַעֲשִׂיהֶם .

— מִה אַחֲרֵית הַלֵּל וְהַנִּבֵּל הַהוּא, שְׁכַחְתִּי אֶת שְׁמוֹ! שְׁמַעְתִּי, כִּי נִסְעוּ מוֹלִידֵקָן .

— מִה תִּהְיֶה אַחֲרֵיתָם? — עֵנָה שְׁפָטִיל — מִיּוֹבן מֵאֵלָיו, כִּי שְׁנִיָּהֵם נִהְרָסוּ בְּמַחְלָקָתָם .

אֲהֲרָן דּוֹד פִּתַח בְּרִשׁוֹת הַנְּסִיךְ בֵּית אוֹצֵר לְמַכֵּר יוֹ"שׁ בְּמִדְה מְרוּבָה, וְלַהוּיָק בּוֹזֵז לְזַלֵּל לֹא

נִסְנַע גַּם מִמַּכֵּר בְּמִדְה קִטְנָה. וְהַלֵּל הִבִּיא מִשְׁפָּטָיו לְפָנַי פְּקִידֵי הַמִּכְס וַיַּעֲנִישׁוּהוּ. וְאֶהֱרֵן

דוד בקש ומצא גם הוא בהלל עונות וחטאים, וסוף סוף אברו שניהם את ממונם. והלל נשאר לבדו, כי מתי עליו אשתו. אך לא מצא כמה להחיות את נפשו היחידה לולא מצא לו גואל קרוב עשיר אשר התנדב לתת לו פרס מדי חדש בחדשו ויסע לבלות את שארית ימיו בירושלים, ואהרן דוד עם בני ביתו נמלטו לארץ אמריקה.

— צר לי מאד על הלל — אמר הסוכן. — לא נעים לו בודאי לחם קצבה. אחרי שהורגל בחיי איש אמיר.

ספמן איבנוביץ החריש רנעים אחריט. הוא חשב להציע לפני שפמיל כי יקנה ממנו חפצים אחדים אשר עוד נשארו לו, אולם הוא ירא פן יונה אותו, בנפרו, כי מלפנים, לפי עדות משרתו, הונה אותו בקנותו ממנו סחורה, אבל יחד עם זה חשב: ומה יהיה אם אקרא ליהודי אחר? מי יודע אם יהיה היהודי ההוא טוב משפמיל?

— התוכל, שפמיל, להמציא לי קונים לחפצים אחדים?

— אבקש, אולי אמצאם.

— התשרתני באמת ובושר?

— אם אדוני יפון באמונתי, אז גם הכמחתי לא תועיל.

כתשובה הזאת לא חכה הסוכן לשמוע מפי החנוני העני. הוא אמר, כי בודאי ישבע לו שבעי שבעות בזקנו ופאותיו, באשתו ובניו; כי ישרתהו באמונה, ושפמיל לא כן עשה.

— הירעת מפני מה אנכי שואל אותך בדבר הזה? — אמר הסוכן. — התזכור, כי מלפנים קניתי איזה זמן בחנותך, ומשרתי היה קובל עליך, כי משקלך לא צדק.

— ובמה אשמתני אני, אם אדוני קבל לשון הרע?

— האמנם הלשין שלא בצדק? אך מדוע עשה ככה? האם רבת עמו?

— אדוני איננו בקי בדרכי המשרתים. מנהג הוא אצלם לקחת שחר מאת החנונים שהם קונים אצלם בשביל בעליהם, ובעד זה מתירים להחנוני לפחות מהמשקל ולהוסיף על החשבון. ומשרתך גם הוא הציע לפני, כי אתן לו שחר, ואנכי לא חפצתי להתקשר עמו, ובראותו כי ממאן אנכי לעשות את חפצי הלשין עלי לפניך.

— ומדוע לא באת לספר לפני אן את הדבר הזה?

— המלשינות איננה אומנתתי, ומלבד זאת השבתי: הוא יספר עלי ואנכי אכפר עליו ומי יודע למי תאמין אתה? על כן אמרתי: טובה השתיקה.

י.

לא ארכו הימים, ושפמיל מכר את כל חפצי הסוכן. רק המונה אחת גדולה נשארה עמו, המונת עץ גדול במסגרת זהב יקרה ויפה עד מאד. את המונה ההיא לא אבה הסוכן למכור. אולם כעבור איזה זמן הציע הסוכן לפני שפמיל לקנות גם את המונה ההיא.

— נחוי למכור גם אותה, אמר הזקן, ולא תהיה לי למוכרת חרפה, חרפת שפלותי עתה.

בדברו רעד קולו ודמעות התפרצו מעיניו. שפמיל שמע ולא הבין את דבריו.

— העץ הזה, הוסיף חסוכן, ודיא עץ משפחתי הגדולה, אשר ראשיתה עוד בדור השלשה עשר. על חגוע נרשם שם ראש המשפחה, ועל כל ענף נרשם שם אחד מזרעו ואנכי הנצר האחרון מהמשפחה הזיא.

— ולמה יחפץ אדוני למכרה? שאל שפמיל בתמיה, כי לא יכול לעלות על לבנו, כי להפריץ הגדול הזה פשוט אין עוד כמה להשביע את רעבוננו.

— יען כי חרפת עניי תגדל שבעתים בהביטי אל המונת העץ הזה, אל דרות רבים של נבורים ורמי המעלה, ואנכי הנצר האחרון בהם, לעת אקנותי אנוס להתבנות לעמוד לפני שער בית התפלה ולבקש נדבה. הבה אמכרה את התמונה הזאת אולי תרחמני והשגחה ותמיתני במרם אבוא לידי ביוון כזה.

— כמדומה לי, אדוני, כי אתה לא העמית חרפה על משפחתך, אמר שפמיל מרחמים רבים. — ממנו לא יפלאו החסדים הרבים אשר עשית לכל בני האדם וגם לנו בני ישראל. ביחוד עתה, אחרי אשר נשתנתה ההגדלה בחצר הגסיך וסוכן אחר בא במקומו. הננו מרגישים כי כרוב חסוכך היית לנו.

— אבל מה בצע בכל אלה, אם אנכי עתה חולה, זקן ועני? כל העונות אפשר לסלוח, אך לא שלשה אלה. הטובות אשר עשיתו מלפנים טובות היו בשעתן, ועתה אני עוזב וגלמוד.

— אל נא, אדוני, תחמא בשפתך, אמר שפמיל — ה' יהיה לך לעזרה, כי לא כלו רחמיו.

בבוא שפמיל לבית המדרש ספר לפני בני זלירקין את צרת הסוכן הגוע בעניו. — חלילה לנו מעצב את הסוכן הזקן בלי עזרה. אם בכלל חייבים אנו לפרנס עניי נכרים, עני כמוהו על אחת כמה וכמה. חלול השם יש בדבר אם אנחנו לא נדאג לו עתה ככלות כחו. ששה או שבעה שקלים לחדש יהיו די לכלכלו. ועלינו להתנדב לזה איש איש כפי יכולתו. אנכי מתנדב לזה... פרוצות לחדש, ימהר נא כל אחד להתנדב לזה כפי כחו מדי חדש בתדשו.

ביום ההוא הביא שפמיל להסוכן את הפרס לחדש הראשון ויגד לו, כי קהלת ישראל בזלירקין החליטה לתת לו מקפת הקהל שבעה שקלים לחדש, לאות הברת טובה בעד החסדים שעשה עמדם.

— תודה רבה לך שפמיל ולאחיך היהודים — ענה הסוכן ורגש -- כי נצחתם בלכני אמנות, כי לא אלמנה היא התבל מאנשים טובים וישרים.

קרח מכאן ומכאן.*

משל להיד לאדם שיש לו שתי נשים, אחת ילדה ואחת זקנה, ילדה מלקטת לו לבנות, וזקנה מלקטת לו שחורות, נמצא קרח מכאן ומכאן.
(ב"ק ס')

צדק אהבה, חסד הם וענוה, ומטעיה אלה נטעה גם בלב הבנים אל הליכות שכנותיה פרות הפשן, אל בנות עמון ומואב עין לא נשא, תעטעיהן שעשעיהן לעיניה פעשן, אל דרכן לא למדה ובמסבתן לא באה.

והחתית הוי, פניה אך קסמים, רגשותיה יכו גלים, ירעשו יהמיו; כל חדש, על לבה יחרש תלמים, ולרוח לאמים, עיניה פנחלים נטו.

לכל חק ומשפט שבבני חם ויפת, לכל רוח שאינה מצויה, לכל זמורת זר, ששה לקראתם ותענדם לה טמפת, קש ותכן הכניסה עם הפר.

גם הבנים מרחקי שמים מארץ רחוקו; אלה הבינו בתורת אל ורוחה נצרו, ואלה נאצו קדש, עליו שניהם חרקו, אמונתם נשתה, ממנה פניהם נצרו.

יעקב ישראל, איש ישר, איש תמים, יליד ארץ העברים, חטר מגזע שם, חי בדתו ובאמונתו כל הימים, ובכתבי הקדש הגה שנה יום יום.

ולו נשים שתיים: האחת עבריה, בת טובים, "יהודית" בשמה נקראה, וחתית, חלדה השנית צעירה ויפהפיה, בארץ חת נולדה, ומשם אל ביתו באה.

בחבלי אהבה שתי נשיו אליו רתקו, זו גם זו אהבתו, ותלדנה לו בנים, אך ברוחן ומעלליהן מה מאד רתקו, רתקו כרחק עורב מפגף רגנים.

לעבריה אמנם, חלפו ימי נעוריה, רשפי אהבתה לאישה לא יקד שלהבת, לא כחל בפניה ולא פוץ בעיניה, אך אהבה מהורה את אישה אהבת.

אמת בימינה ודעת הוצקה בלבבה, ביתה עולמה ובו ראתה מנוחת עדנים;

* צנחה מגשה לכבוד מרחיבי-מתריבי הלשון.

אלה קוסמו בוֹסֶסוּ פְּרִיָּה, שָׂרְשׁוּ שָׂרְשֵׁיהָ

וּלְקוֹל עֶרְב נְהַפְּכוּ מַגְנִינֹת שָׁמַיִם.

וְאֵלֶּה בְּמַלְלֵי תַּחֲתֵיהָ הִרְטִיבוּ עָלֶיהָ פְּרִחֶיהָ
וַיַּעֲמֹדָה שְׁמַלַת הַיּוֹד, רִקְמָה רִקְמָתָיִם.

אלה הָנוּ בָּה, בָּה כָּל מַחְשָׁבָה חָשְׁבוּ,
מִמְקוֹרָהּ שָׁאָבוּ לְהַשְׁקוֹת בַּת שִׁירְתָּם;
בָּה מְשָׁכוּ בְּשֶׁכֶט סוּפֵר, סִפְרִים כְּתָבוּ,
בָּה חָזוּ חֲזוֹת הַכֹּל, אֲשֶׁרֶם וְתַקְנוֹתֶם.

שִׁפְת חַיִּי־יָה עַל לְשׁוֹנָם בְּפִיהֶם,
שִׁירֵיהֶם מִלְּאִים רִנָּשׁ, הַגִּיּוֹן וְחַיִּים,
תּוֹנָה בְּלִי הַפּוֹנָה יַעֲרוּ בְּנֵיהֶם,
וּבְשִׁמְחָתָם תִּגַּל הָאָרֶץ, יִרְנֹו שָׁמַיִם.

וְחִלְדָּה לְפִי רוּחָהּ בְּנִיָּה חֲנֻכָּה,
שְׁפוֹת נְכָרִיוֹת לְפִדְתָּם, לְשׁוֹן עִם וְעַם,
וּבְלִשׁוֹנֹת הָהֵן רוּחַ גּוֹיֵיהֶן בָּהֶם נִתְּכָה,
וְכָל חֲלָקָה טוֹבָה הִשְׁחִיתָה בָּם.

עַל שִׁפְת אֲבִיהֶם אֲמָנָם לֹא הִשְׁלִיכוּ נְעַל,
לֹא זְנִיחוּהָ, אֵדָה הִבִּיאוּ עָלֶיהָ קִפְדָּה;
הִשְׁחִיתוּ פְּנֵיהָ וַיִּשְׁקוּהָ סֶף רַעַל,
פְּשָׁמוֹ כְּבוֹדָהּ, וּבְשִׁחַת רִשְׁתָּם נִלְכְּדָה.

נִלְכְּדָה אֲבָדָה בִּיְדֵי עוֹשֵׁקִיהָ כַּח,
פְּרִחֶיהָ נִבְלוּ, קָמְלוּ שׁוֹשְׁנֵיהָ הַיְּפוֹת;
אֵין עֲדָנָה לְרוּחַ וְלֵאפָה – רֵיחַ גִּיחַח,

רָקַב אֲבָלָם, כָּלְתָם רוּחַ זְלַעְפוֹת.

כְּשֵׁנֵי הַפְּכִים הָיוּ הַנְּשִׁים הַשְׁתִּימִים.
שְׁתִּיָּהֶן מָשְׁלוּ בּוֹ מִמְשָׁלָה בְּלִי־מְצָרִים,
וּבֵית יִשְׂרָאֵל הָיָה בֵּית חֶבֶר לְאִישׁ וַטִּים,
הַיִּשְׁבָּה וְאוֹרָה, צִלְמוֹת וּסְדָרִים.

רוּחַ יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל נִפְעָמָה הִכְתָּה שְׁאֵיָה,
לְרַגְלֵי הַהֶפְכִים וְדוֹ הָרוּחוֹת שְׁעָרְכוּ
קַרְבּוֹת,

וּבְשִׁעַר רֵאשׁוֹ שָׁחֹר וְלֶכֶן נִרְאָו
בְּעֶרְבוּכֵיהָ,
תּוֹצְאוֹת הַהֶפְכִים הֵם וְרוּחוֹת הַקְּצוֹת.

קִנְיַת נְשִׁים הִבִּיֵּאתָ תְּמִיד בְּכִיָּה לְדָרוֹת,
גַּם נְשִׁיו בְּקִנְיַתְךָ הִגְדוּלָה לֹא נָתַנוּ לּוֹ
מְנוּחַ.

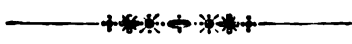
הִילְדָּה לְבָנוֹת לְקַטָּה, וְהִזְקֵנָה שְׁחֹרוֹת,
עַדִּי מִכַּפֵּן וּמִכַּפֵּן שְׁמֹוהוּ קִרְחַ!

• • •

בָּנִים, אֲבִיכֶם מִמְשָׁשׁ וּמִרַט, חִמְלוּ עַל
שִׁיבְתוֹ,

אֵת שִׁפְתוֹ אֵל נָא תִרְבִּיעוּ כְּלָאִים,
כִּי בָּה מְאַחְזוֹת לְאִמּוֹתוֹ וְתוֹרָתוֹ,
וּבְאֲבָדָה לּוֹ אֲבָד הוּא לְדָרוֹת הַבָּאִים.

אִירֵב מְסִימֶסֶק.

Generated for Joseph Gallon (The Ohio State University) on 2014-02-16 01:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uc1.b3084996
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

איזידור לָב.

למלאת עשר שנים למותו.

(נובמבר 1839 — 2 יוני 1902)

מ א ה

צדוק כהן.

אח וְנֶעַץ הייתי ימים רבים לאיזידור לָב, כי על כן מלאה חברת החוקרים דורשים כחכמת ישראל את ידי לכתוב את תולדותיו. וזה היה אמנם גם חפצי אני; מאד נעים יהיה לי לספר את תהלת ידידי, שבכה נבכה כלנו על מוחו, באין לנו תמורתו, לרשם על פי זכרונותי, על ספר את החיים של אחד מאצילי הרוח היותר מצוינים שקמו בין היהודים בצרפת בדורותינו.

מותו אשר בא לפני זמנו, נתק את הקשר אשר קשרנו איש אל רעהו עוד מימי עלומינו ואשר שלשים ושש שנות עבודה כללית, תקוות כלליות ואהבת אחים, חזקו בלי הרף.

אולם, אם אבדתי אני את הידיד שעוה היתה אהבתי אליו, ושעד רגעי חיי האחרונים אבכה ואספור לו, היהדות, היא אברה אחר מן האמיצים שבלוחמי מלחמתה; לָב שרתה בעמו ובאמרי פיו, פְּבֵרָה בחיים של דעת, של פעולה בלי מרגוע, של דבקות הלב.

חפץ אני לשלם את חוב „חברת חכמת ישראל“, את חוב דתנו, בהנידי פה את תהלת לָב, תהלה תמימה כאמת ומלכבה כאהבה. לא חיים רועשים ומלאים חליפות עלי לתאר פה; חיי לב היו פשוטים, שוקמים, נוחים, כאפיו. הם יערכו ביחוד על פי הטוב אשר עשה, על פי המפעלים אשר עזר לברא, על פי הפעולה אשר הראה, על פי החבורים אשר זרע עמו הבלתי פוסק. הפשטות הזאת בעצמה היא כיתר-קסם בהיותה לווית חן לאיש מצוין במדה בלתי מצויה.

איזידור לב נולד בזולצמט (רהין הגבוהה) בראשון לחדש נובמבר בשנת 1839 למספרם. אביו, המנוח זליגמן לב, כהן בעיר הקטנה הזאת שבארץ אָלוס, הנקראה כן מפני המקורים המינרלים שבתוכה, במשרת רב העיר. הוא היה שומר מצות תורהני הקדושה וירא אלהים; ידיעותיו בהנ"ך היו רחבות ויהי גם תלמודי מובהק. ולאיש הזה היו שמונה בנים ובנות, ויחי כמעט ברחקות. שכר הרבנים מהממשלה היה קטן

ודל מאד לפני חמשים שנה, וקהלות היהודים באָלום, לא היו מוכנות מצדם להוסיף הרבה על השכר הזה. לפעמים הזכיר איזידור לב בצחוק קל ונעים על שפתיו, בלי שום מרידות, באיזה נפלאות של קיסוס והסתפקות עלתה בבית אביו לאחד את ההוצאה וההכנסה. כמעט עניות נראתה פה, אך גם בענים שמו מבטחם בה' וימצאו נחם באמונתם ובבטחונם.

אביו המצוין היה מורו הראשון, ובעידונו נער נמע בלבו אהבה לעמו ותורתו וילמדו את התנ"ך ואת התלמוד. בגמרו את חק למודיו בבית הספר למתחילים אשר בעיר מולדתו, נכנס לבית ספר בינוני אשר בעיר רופך במרחק איזה קילומטר מולצמט. והיה מדי יום ביומו בבקר ועשה התלמיד הצעיר את דרכו רגלי לבית הספר, וישבח כי עיף הוא בהאכילו את מוחו בדרך הלכו, את הספרים אשר הצליח בידו להשיג ואשר היו למענו כחברים נעימים המלויים אותו בדרכו.

בהגיע תור שנותיו להפרד ממשפחתו שלחה אותו האחרונה לקולמר. שמה שמע לקח בבתי המדרש במחלקת הריתוריקה והפלוסופיה. יחד עם זה לקח חלק בלקחי שפת עבר ותלמוד בבית הספר לרבנים הנוסד זמן מה לפני זה בהתאמצות הרב הנודע, שלמה קליין, אחד העוסדים בשורה ראשונה בין חכמי זמננו, אשר היה שקוע ראשו ורובו כמו בספרות הקלסית כן בספרות ישראל, ואשר בתכונת נפשו המלאה התפעלות ובידיעותיו בכל מרחבי המדע היה נועד לעשות רושם חי ונרגש על לבות תלמידיו הצעירים, אשר התאספו סביבו לשמוע אמרותיו. מורי לב, בזה אחר זה היו: המנוח שמשון שריגל, אשר היה אחרי כן לרב בעיר בלוצהיים; שמעון במברגר המשרת כעה במשרת הרבנות בעיר קטנה אשפנבורג בבִּיריה.

במלאת לאיזידור לב שמונה עשרה שנה, ביום 8 נובמבר 1856, נתן לו הרשות, אחרי הבחינות אשר פעלו הרבה על עתידות חייו, להכנס לבית מדרש הרבנים בעיר קָץ, אשר היה תחת השגחת והנהלת הרב הנודע ר' יצחק מָרְגֵיל, בתור תלמיד על חשבון עצמו. אחרי ירחים אחדים מנהו הקונסיסטוריום הישראלי בעיר ביון לתלמיד על חשבון בית המדרש במקום האדון אסטרוק שהיה לרב. אנכי נכנסתי לבית המדרש ירחים אחדים לפניו. מן הימים הראשונים להיותנו יחדו, נקשרו לבותינו בעבודות אהבה עזה ויוצאת מן הלב. אהבתנו זאת לא חדלה בכל העת ההיא מאז ועד עתה להיות לנו לעדן ולמשיב נפש. שש השנים האלה, אשר עברו עלינו יחדו במקום אחד, אשר החיו את רוחנו בשיחותינו הארוכות, בוכוחים מלאים התעוררות ושלוה גם יחד, בחלוף מחשבות והגינות וחלומות העתיד נשארו בזכרונונו כיותר נעימים של מי עלומינו.

שנות הלמוד האלה הביאו פרי וברכה מרובה לאיזידור לב. פה, מקום שהעתידים להיות רבנים, במלאם חק למודם מדי יום ביומו כפי אשר שם עליהם לחובה תוכן למודי בית המדרש, מצאו עוד זמן לעבודה פרטית: הוא בא ותורתו כבר בתוך מעיו במדה נכבדה. הוא ידע ידיעה עמוקה את מחברי העתיקות הקלסיות ומוסני הפרחת הספרות הצרפתית. לא מעטה מזה היתה ידיעתו בהתנ"ך ותלמוד ובזמן קצר קנה לו מקום בשורה הראשונה בין חבריו התלמידים. בעל דמיון עז, בעל טעם אשר כבר בשל כל צרכו, איזידור לב כתב צרפתית בעט סופר מהיר, בקלות. חברויו בדרכי הלשון, אם כי היו מעשי ידי תלמיד בבית הספר משכו עליהם עיני מוריו והרשו להכיר בהם כי עתיד היה להיות סופר מהיר: עשר המלות והשמוש בהן, ידיעה מצוינת ומיוחדת

כי תהיינה כלן על מקומן. על כל דבר קטן או גדול, כבוד או קל, מצא לו תמיד מלות ומאמרים אשר בררו בפעם אחת את מחשבת הכותב. אחד החבורים האלה נמסר מיד ליד ויפליא את חבריו ומוריו כפרי כשרון בולט ונראה. לו חפץ כי אז יכול לקחת מקום מצוין בעולם הספרות הצרפתית.

אך לא רק בזה העניקה לו הטבע ממובה. לאיזודור לב היה לב שואף לדעת הכל, ורוחו לא ידע שבעה והמעלות האלה הובילו אותו בדרך למודים ממינים אחרים: למודי הנדסה מהורה ומדעים יסודיים. יכול להיות, לו היה חפשי לבחור לו דרך חייו וללכת במסלה אשר כמו התוה לו יתרון הכשרו, כי אז היה לאחד המהנדסים הגדולים אשר בארץ המה. המדעים הגבוהים האלה היו משא נפשו ולכל בהם חיי רוחו ונשמתו. ויקריש למענם כל עתות המנוחה והמרגוע אשר נשאר לו מעבודותיו האחרות. השתוכמנו כלנו לראות את זאת התאוה למספרים, אשר כמו שלמה בו שלמת גמורה. הוא לא יכול להקדיש את עצמו כלה לחכמה הזאת, אך אהבתו אליה וידיעותיו אשר רכש לו בה, במח עמדו לו כי רוח שכלו החזיק מעמד, כי בעבודותיו הספרותיות נראה סדר נכון ומשמר ישר. כמו כן גם הודות לידיעותיו ההנדסיות, אשר רכש לו בימי עלומיו, יכול אחר כך לחבר את חבוריו כמו „נסיונו על דבר ההנדסה בתלמוד” ו„לוחות המספרים בלוח העברי” אשר יוכלו להיות למופת בברור, בדעת ובבקיאות.

בקץ חדש אונוסט 1862 גמר חק למודו בבית מדרש הרבנים בפריז, אשר הכניסוהו החת צל קורתו בשנת 1859 אחרי יצאו מבית המדרש במץ. אחרי הבחינות, אשר הצמיין בהן כדרכי המיד, השיג את העודת הרבנות בעת אחת עם איזודור ווייל הרב מעיר קולמר בעת הזאת, ועם כותב הטורים האלה.

כל איש ואיש בצאתו מבית המדרש הסגור לאור באור החיים של פעולה ומעשה, ירניש בלבו איזה רגשות עצב ויגון. ימים רבים היה סגור בחדרו רחוק מתשואות חלד, מקום לא ימצאוהו לא דאנות החיים, לא מלחמותיהם ולא כבוד אכפס, מקום לא ינגפו רגליו על צורי מכשול של מסכות החיים ותהפוכותיהם, מקום לא יודע עוד עול אחרים עליו, והנה פתאם ירניש את עצמו בחברת אנשים חדשים ועל שכמו עמוסים חובות, אשר יש בידם להפיל אימה גם על היתר אמיצים באמיצי הלב. שנוי פתאמי כזה לא ידע לב בחייו; בגורלו לא נפל להעמים עליו בלי אחור את חובות הרבנות הרבים, הנכבדים והשונים. בעזבו את בית המדרש מצא לו משרת מורה בבית איש נכבד (בכיון). משרת מורה אשר ימצאו להם הרבנים הצעירים אחרי צאתם מבית המדרש התראה תמיד בעיני כמעברה בין חיי שקט ושלוה של התלמיד, להחיים המלאים סערות הדאגה לימים יבואו של בעל הפעולה והמעשה. באופן כזה לומדים במדה ידועה את החיים, מתארחים לחברה מעט מעט, תחת להיות משלך שמה ברעש והמולה, ונסיונות החיים לא יעלו ברמים מרובים.

יחד עם זה, לאיש מלא אהבת החכמה וצופה הליכות החיים כלב היתה העיר בין כמבוקשה.

קהלה עתיקה אשר התפארה בצדק בהעבר שלה המלא הוד והדר, במנהגיה אשר נשמרו באמונה ובושר לכב, כבתי החסד העומדים וקימים זה מאות בשנים, בשם יראת אלהים אשר על פניה, במדותיה ונימוסיה, אשר הדרת הגדולה חופפת עליהם — התנהלה עוד העיר בין על ידי רב אהוב ומרוצה לכל, אשר התראה בעיני לב כסמל היושר, האמונה החזקה, הרגש העז לדת ישראל ולכל דבר טוב, על ידי המנוח שמואל מרקס.

זה האחרון הכיר את לב ויקרבתו ויהלך אהו כאהבה ואחוה, פתח לפני את פתח ביתו לרוחה בטוב לב ובירידות, אשר זכרונו לא נמחה כל ימי חיי לב.

דברי לב היו כמעין נובע אשר לא ייבש ולא יחרב, מדי נשאו על שפתו את שם זה הכהן לאל עליון, כה היה עמוק ומאריך ימים, הרושם אשר עשו על נפשו הכדות הנעלות של אהו הרב.

עלי עוד להוסיף, כי אחרי שרתו במשרת מורה בביון, לקח עוד על עצמו אותה המשרה במשפחה פריזית, ילידי עיר ביון. כמו בביון כן גם בפריז מלא לב את משלחתו באמון לב ובהכרה פנימית, אשר ההרגל בהן משחר מל ילדותו במלאו את הובותיו. בכל הזמן הזה הוסיף לעבוד לעצמו, להרחיב את חוג ידיעותיו, להוסיף דעת את אשר ראה כי יחסר לו בהשכלתו. לתולדות האדם והמדעים נהן המיד היתרון על הידיעות האחרות.

הנה כי כן נמצא לב מתוקן באופן מצוין לרבנות. שכלו אשר בשל כל צרכו, ידיעותיו וחפצו להיות לתועלת קראוהו לשדה יתר רחב ידים של פעולה ומעשה. בעת ההיא וידרש לסנט-אָמין רב. לב בקש נתיבות המשרה הזאת ובכבוד נתנה על שכמו. בהתיצבו למשרת הרבנות דרוש דרש לב ודרשתו נרפסה אז; בדרשה הזאת הציע לב בשלמות את תורת היהדות ורוחה, בכללו אותה במאמר הגיפה והעתיק יומין: "תורה, עבודה וגמילות חסדים". דבריו בענין הזה, אשר הראו גם מה משפט מעשהו בעתיד, היו נעלים ונשגבים. הנסיון הראשון הזה על דרך הדרשה מצוין כמו באמתת הרעיונות הכלולים בתוכו כן גם בשלימות תכניתו וביפי מכטאיו. התמנותו היתה ברב פאר והדר בעשרים לחרש אוגוסט 1865 למספרם. בדרשתו, אשר דרש כיום הוא לפני הקהלה אשר ספרה את עצמה בידו לקח לו ליסוד מוסד את "חיבות הקהלות הקטנות". כל אלה אשר שמעוהו או קראוהו סלסלוה כסלם דקות הרעיונות ורוממותם.

הנה כי כן נראה את לב פנים אל פנים עם חובות חדשות בעיניו של הרבנות. הוא מלא את חובותיו אלה ויפיק רצון מכל. דאגות החניך הדתי של בני הנעורים מלאו את כל לבו, ואינם הוא הקדיש את כחותיו להפרחת המצב המוסרי והגשמי של הקהלה. כמו כן נראה כי הכל מכבדים ומוקירים אותו. הוא קנה לו אוהבים רבים בין אנשי קהלתו אשר נשארו באמנה אתו לעד. שמע שמו עבר גבול קהלתו ומכל מפלגות החברה מקטר כגש לשמו והכל מעריצים את הרב הנהיג ומסור לחובותיו בכל לבו ונפשו.

אגודה אחים בני ישראל בסנט-אָמין לא היתה גדולה או במספר מאשר כעת. אם כי ידי לב היו תמיד מלאות עבודה ברבנותו, בכל זה מצא לו תמיד עתות הפנאי, אשר ידע להשתמש בהן בתבונה ובשכל טוב. כל זמן אחר בחייו, יכול להיות, לא היה לרב התועלת להתפתחות רוח בינתו ולהתקדמות חכמתו, כמו השנים האחרות של רבנותו בסנט-אָמין. שמה העסיק חקיר בספרי תולדות ישראל, פרי חכמי המאה שאנו חיים בה; שמה ישב ויהגה בספרי האוצר הגדול, זה התלמוד, ועמו בידו לרשום על הגליון את רשמיו ולהכין באופן כזה את החומר לספריו אשר עלה במחשבתו לכתוב בימים הבאים. בעת ההיא כתב את מחברתו על דבר חכמת ההנרסה בתלמוד, כמו שדברנו מזה למעלה לסגנת לב לא נרפסה המחברת הזאת והיא לא בלי ערך ידוע, אם כי ספרים ממין הזה נרפסו בשנים האחרונות האלה. יחד עם זה, לקח חלק בהערכת עתון ספרותי אשר יצא לאור במקום מושבו, בחתמו אז את מאמריו שם בדוי. הנה כבר עברו עשרים וחמש שנים ואני זוכר כי הודות לאהבתנו יכלתי אז מדי שבוע בשבוע לקרוא את חזיוניו היפים, פרי

עם סופר סדיר ושנון ובאמת צרפתי. צר מאד כי לא נאספו יחד לספר שלם; הוא לא נתן להם כל ערך יקר ונכבד יען כי לא היה טאלה הסופרים, אשר כל היוצא מתחת עטם קדוש יאסרו לו. אך אני סחלם, כי המה יוכלו להראות לנו את לב בעל כשרונות נעלים אשר לא שערנום. בין המאמרים האחרונים, זוכר אני פואמה קצרה בפרוזה, „שיר החופר במעבה האדמה“, אשר התראה בעיני כאבן שהם במשבצות זהב. ברעיונו, ברמיונו וחבתו החמה להעובד את עבודתו הקשה בתחתית הארץ.

אולם, בהיותו שואף לפעולה ומעשה צר לו המקום על כסא הרבנות בסנט-אמין. אחרי כיהן הרב התורני וירא אלהים שלמה קליין נשארה רהין הגבוהה בלי רב ויבקש לב נתיבות המשרה הזאת. שהי דרשות דרש או לב, האחת במילהו והשנית בקולמר: על „החנוך הדתי של האשה“ ועל „חובות הלבוש“. אך לב לא הצליח להיות נבחר ומאז היה לו רק חפץ אחד: להתישב בפריז ששמה הנקל יהיה בידו להראות את כחו בפעולה ובמעשה. מקרה מאשר עמד לו בקרוב, להחל במעשה לפי נמית רוחו הטבעית: הרב לאון נורדמן, אשר נשא על שכמו משרת מזכיר בחברה כל ישראל חברים ואשר הקדיש לה מראשית התיסדותה את כחו ופרי שכלו ותבונתו, עזב את המשרה ברצונו הטוב. בקשו אז איש אשר ימלא את מקום הרב הנכבד. העומדים בראש החברה ידעו את לב, סגנו, כשרונותיו ואמון רוחו ויבקשוהו לקחת עליו את המשרה הזאת. ההצעה היתה לפי רוח לב יותר מדי והוא לא יכול איפוא להתנגד אף רגע לקריאה, אשר כבוד והדר עמרתו. הנה כי כן לקח לב באחד ליוני שנת 1869 תחת ידו לנהל את לשכת המזכיר של החברה.

מצב המזכיר בחברה היה כמו מצב בינוני ממדרגה השניה הדורש קודם כל עבודה ידועה ותמידית של הלשכה. אך לב הרים בזמן קצר את המצב הזה לגרם המעלות, ולא לשפת יתר יחשב אם יאמר כי משרתו הקטנה הזאת נהנה לו חלק גדול ככל אשר רכש אחרי כן במשך שנות חייו כאיש מדע, ככותב תולדות ישראל, כיועץ וכעושה טוב וחסד עם היהדות.

לפני שנים אחדות, 1885, חגגה החברה את יום מלאת עשרים וחמש שנים להוסדה. למקרה הזה הרפיקה החברה בספר, השקפת ימים עברו בדברים קצרים ויפים בפשטותם ותציג את סחזה פעולתה במשך רבע מאה שנה, את נצחונותיה אשר רכשה על אי-הסבלנות, את המוסדות אשר יסדה לדרכת המצב החברתי והמסרי של היהודים יושבי ארצות הקדם. כבוד התוצאות הגדולות אשר היו להחברה, לא יחולו בטח רק על ראש לב, יען כי מראשית הוסדה היתה מאשרה כי מספר אנשי לב הקדישו לה את כחותיהם וימסרו את נפשם ולבם אל המפעל, אשר עלה במחשבה ויצא לפועל רק ע"י אחדים. אולם, ערך העבודה מדי יום ביומו, אשר נעשתה בלי לאות ובלי מרגוע בהמשך פעולה הצדקה והחסד, אשר נעשתה ברומיה, תחול רק על ראש לב.

די יהיה לספר את תולדות החברה דבר יום ביומה, לפני החג הנזכר ואחריו, זה החג שחגגה היהדות בכל מקום שהיא בתורה, לרשום את משלחתה הגדולה, אשר מלאה מיום א' יוני 1869, עד יום הפקודה ההוא יום ב' יוני 1872, למען יראה לנו ברור כשמש בצהרים את תגמולות לב על המוסד הגדול הזה, אשר נהיה בו כמו שהגידו זאת בצדק, איש הרוח והבריח התיכון המבריא מן הקצה אל הקצה.

ישנן פעולות ומעשים. אשר הפליאו יותר ויותר את הקהל הגדול: המשלחות אשר הערונים דברו אדוותם; המסעות בארצות הרחוקות; המועצות האינטרנציונליות אשר הגינו

בעד כל היקר וקדוש ליהדות; הספרים והחבורות אשר נשאו לפני משפט דעת הקהל דבר צדק, משפט אמת ומישרים; ספרי הזכרון אשר נדפסו מדי חדש בחדשו ואלה אשר נדפסו פעמים בשנה, אשר ספרו מעשי יום ויום, כמעט שעה ושעה, כל אשר נקרה ליהודים מחוץ לצרפת והחלק הגדול, אשר לקחה החברה בכל זאת. כל זה נודע וערך לב נערך ברמה לפני קהל ועדה. ערך ספריו ע"ד מצב היהודים בתוגרמא, סרביה, רומיניה, רוסיה והמחקרים והדרישות הרבות בענין הזה אשר נדפסו בספרי הזכרון של החברה נודע לכל; נודע לכל. מקום לב ביתר שאת אשר לקח במועצות שבשנות 1876, 1878, 1890, בפריז ובחדשי יוני ואקטוברו שנת 1891 בברלין, מועצות אשר על שלחן עלו שאלות היום היותר נלהבות. בשנת 1876 היתה מועצת מטשלות אירופא בקונסנטי מינופול, ויציעו אז לפניו ספר זכרון, אשר נערך ע"י לב על דבר הנאי החיים של היהודים בחצי האי הבלקני. אחרי מלחמת הקדם, שאלת היהודים הוצעה מחדש במועדה הברלינית ובפעם הזאת יצאה וזר נצחון על ראשה, לכל הפחות להלכה. רוני אירופא בהתאספם, נמנו ונמרו שווי מוחלט לכל האמונות בארצות אשר נוסדו מחדש. במועצת מדריד, בשנת 1880, אשר חלק גדול ממטרתה היה להביא סדרים נכונים כמצב המדיני של היהודים במרוקו, חבר לב עיד הפעם ספר זכרון. בכל פעם אשר תחפוץ החברה להרים את קולה לטובת היהודים הנגשים, לב הוא לה לפה, פה טפיק כרגליות; בכל פעם אשר יתפרצו איזה וכוחים בשאלות הנכבדות האלה יצמיין לב בשכלו החזק והבהיר ובידיעתו את השאלות ידיעה נכונה.

נודע גם כן, כל אשר עשה למען היהודים ברוסיא. משא העבודה אשר העכיכו עליו המקרים המעציבים ואשר נשא באמץ רוח נפלא; את המסעות הקשות אשר עשה לנבול ארץ רוסיה ללמוד שמה את שאלות היציאה הדורשות עין. נודעו עוד גם נסיעותיו בארצות המזרח להתבונן אל דרכי בתי הספר, לבקש חשבונות על דבר התפתחותם וחסרונותיהם. לב אסף וקבץ על יד המון ידיעות יקרות להשתמש בהן.

אך, אשר לא נודע כל כך להקהל הגדול הלא היא עבודתו מדי יום ביומו אשר היה לו לעשות, חלוף מכתבים עם הקהלות העבריות מכל ארבע כנפות הארץ, פרטי הנהגת לשכת החברה הרבים והשונים אשר היו תמיד בסדר ומשמר, ספרי החשבונות הרחבים אשר לא נמצא בהם משגה. לב ידע לנהל דבר בסדר ומשמר באופן מאד נעלה. רב, איש מדע, סופר — לב היה גם מנהל נשגב. הוא יסד את לשכותיו והביא בהן סדרים נכונים באופן שתנועתן היתה בטיחה. הוא היה כמו ראש איזה מיניסטרום ומעודו לא התנהג מיניסטרום יותר טוב. ללב היה סדר, שמה ורוח הקדמה. הדבר הזה הרשה לו להיות תמיד מוכן לעמוד על המצפה ולראות את הצרכים הבלתי נראים מראש, לבלי לבוא במכוכה מן הסבות המתהפכות בתחבולותיהן, לעשות באמת נפלאות, אשר אחרים לא יכלו אולי לעשות בעת אשר היה צריך להודרו בגמר איזה עבודה; חריצותו וזריזותו לא ידעו אז כל גבול. נחמד היה לראות את עוזו בעבודתו אשר היתה מרובה, מהירותו הנפלאה, רוח ההתחלה שבו וכשרונותיו להשמיע בעל פה את מחשבות לבו. כל אלה, אשר ראווה בעבודתו ראו כן תמהו, נלכדו בחבלי הקסם ולבם רחש לו רגשי תודה ויקר.

כל זה כבר די היה כי תהיה לו פעולה נכרת בכל מקום. רוח מלא חכמה, גלוי, רואה את כל הנולד, ידיעה עמוקה מכל אשר עבר על ישראל ומצרכיו בזמנו, נסיון אשר אור תולדותינו היה פרוש עליו. אהבה עזה לאמונתנו המיוסדה על אותה התולדת

בעצמה — כל זה עוד הוסיף על עז דעתו. בהיותו אוהב גדול לרשימות הספרים ומוכשר לבקש את הרעיון המטמך במספרים, בידעו המיד את כל הספרים אשר יש ליהדות בהם איזה מקום כל שהוא, לא הניח לב כל שאלה הנוגעת לנו בלי הביא עצה טובה לפתרונה; במקרים היותר סבוכים ידע לב את הדרך ילך בו ואת המעשה אשר יעשה. ואת דעתו השמיע המיד בעז ובדברים ברורים. דעתו את העבר היתה כל כך נכונה כי ההנהגה התיצב לפניו ברור כשמש בצהרים. התולדה היתה איפוא למענו למקור כל חכמה, כל תבונה ותהי למלאך השומר אותו בכל דרכיו. כמו כן בהתערב לב באיזה וכוחים מצאו בנקל את תוצאותיהם, ומציאותו באיזה אספה נחשבה להצלחה טובה. כל ענין וכל מצב לא היה למעלה מכחותיו. הוא היה המיד על מקומו, להנהיג, ליעץ, להגות מן המסלה את אבני הנגף ולנחות את היהדות לתעודתה האמתית. רומניה, בולגריה, תוגרמה, ארץ ישראל, פרס, מרוקו, רוסיה וכו'. על אהות כל הארצות האלה היו לו ידיעות ברורות אשר ישאב ממעינות היותר מהורים. שאלת היהודים עם כל ההסתככות על דבר המקור סמנה יצאה, על דבר מונה וטבעה, על דבר הפילוסופיא שלה, מכל זה לא היה כל נסתר ונעלם מנגד עיני לב, עדים המה „כהשבותיו על היהודים“, עבודה רמת הערך, מלאה מעשים והגיונות נכבדים פרי שכל טוב, אשר היה טוב מאד, גדול ונכבד להפיץ בקהל.

כל זה יראה לנו את הסבה מדוע קבלוהו בכל מקום בסבר פנים יפות. קבלת פני לב בפריז נחשב לחג. בחוץ לארץ היה כמו בביתו. היחס שבינו ובין אחרים היה היותר רחב ומספר מכיריו היה מספר אוהביו. צריך לזכור כי הוא ידע רוב הלשונות החיות המתהלכות באירופא. הוא ידע וכתב אשכנזית כשפתו, ואל יהיה נא הרבר הזה קל בעיניכם. הוא קרא בלי עמל אנגלית, איטלקית, ספרדית, הולנדית. בעיני לא יפלא אם ידע גם את השפה הרומנית. הוא חפץ גם לקרוא את פרי רוחם של הסופרים הרוסים במקורם. הוא החל ללמוד את השפה הזאת, אך לא למד הרבה. מובן כי בידיעות כלליות כאלה, בכל מקום בואו לא היה זר.

* * *

בפעולותיו אשר פעל לב בחברה כל ישראל חברים, כבר קנה לו שם טוב בתוך היהודים בזמננו, יען כי החברה הזאת — היא היהדות. אך עוד לא תכננו כי אך צד אחד מנפש האיש הזה, העשירה ברוח כביר, לא הראינו כי אם חלק אחד מערכו, יכול להיות, החלק היותר קטן הערך.

בעת אשר כפי הנראה היו לבו ונפשו נתונים לעבודתו שבכל יום ויום, ולא שכח כל דבר קטן או גדול מעבודותיו הרחבות בהנהלת החברה, בהעירו להריצות ידיים את כל עוזריו מחוץ לגבול פריז, בשימו משפטים וחקים לפני ועדי החברה בכל מקום שהם, בהנהיגו מרחוק את בתי הספר והמורים, בהמציאו למו תכן הלמודים, בקראו לתחיה לכבוד המלאכה בישראל — הוסיף יחד עם זה גם ללמוד ולדעת ויעשיר יותר ויותר את אוצר ידיעותיו. הוא ידע כי עם ישראל לא חי כי אם ברוח רעיון מרומם, במדעי תורתו, וכי פה ימצא סוד כח עמדתו וארך ימיו. כמו כן נראהו עוסק בחקירת חכמת ישראל ורוכש לו ידיעות תולדות ישראל ברוב עמל ויגיעה רבה, יגיעת בשר ורוח. אחת

מעבודותיו הגדולות היתה להמציא לחכי"ח בית עקד ספרים עברים אשר יוכל להתחרות עם כל בתי העקד ממין הזה שנמצאו בחוץ לארץ בכל מקום שהוא. הוא הקדיש את עצמו למפעל הזה ולא ידע מנוח עד אם הקים את מזמת לבו. רחב לבם ורוח שכלם של העומדים בראש הועד המרכזי, אשר לב ידע להעיר בלבם אמן רוח להחלטות דעתו ולאהבתו את החכמה, ידו הפתוחה של אותו העושה צדקות, אשר היה כך פשוט בתהלוכותיו, אך לבו היה פתוח לכל רם ונשגב, אותו האיש אשר קרא לו בשם ל"ס רומשילד — כל זאת היא שעמדה לו למצא את האמצעים הדרושים להגיע אל התכלית הנרצה, להוציא אל הפעולה את המפעל אשר היה קרוב מאד ללבו. מיום ליום הגדיל את העקד היקר לו, ברכשו ספרים חדשים יותר ויותר. בחם לב אשר לא הוציא מן הכלל את הסדר והמשטר, אסף וקבץ על יד את הספרים העתיקים והחדשים אשר יעסקו בעניני היהדות; כמו גם את העתונים היוצאים לאור לעתים ולמועדים ידועים, אשר במשך חמשים שנה האחרונות לקחו מקום גדול בספרותנו. בית העקד אשר ברא כמו כן היא כדלאה של ארך אפים, של חכמה, אוצר גדל הערך אשר החברה כי"ח תוכל באמת להתפאר בו. בית העקד הזה היה בידו לכלי חפץ למלאכתו וירכש לו ידיעה ביבולוגרפית מאד נעלה, בקיאות רחבה ובטוהה, נועדה להביא פרי.

בראשית הוסד בית המדרש לרבנים בפריז, ישב על הקתדרא של תולדות ישראל המנוח אלברט כהן. אך בשנת 1878, בתקופ עליו מחלתו אשר מת בה אחרי זמן מה, נאלץ האיש הגדול הזה, אשר עבר הרבה להרמת קרן היהדות ועדת ישראל בפריז, לעזוב את הקתדרא. איש לא התמהמה בבחירת ממלא מקומו. למלאות מקום אלברט כהן נמנה איפוא לב שהיה תלמידו ואשר כתב אחרי כך בדברים יפים את תולדות ימי חייו, להשמיע לקח בלמודים אשר כמו הכין את עצמו להם מימים כבירים. במשך שנים עשרה שנה בוו אחר זו, מלבד עזירה קמנה, השמיע את תולדות ישראל בבית המדרש לרבנים. ערך לקחו נקל להבין, משפטו היה מלא חכמה. פרטי המאורעות היו מבוררים באר היסב, דבריו היו משוכללים ומוזככים, השמיע את האמת בלי משא פנים; חופש רוחו לא הסתפק בתוצאות החקירות של החכמים האחרונים ויבקש את המקורים הראשונים; כמו כן גם היה אמיץ לב להשמיע דעותיו. וכל זה עשהו למורה מצוין. הוא מסר לתלמידיו את החכמה וביחוד את האהבה והכבוד לחכמה. הוא עורר בהם את התשוקה לחקירות נמרצות ויטע בלבם סחשבת השטה הכס ימה.

דורות אחדים של רבנים הוציאו תועלת מלקחיו. פעולתו על חברי הרבנות הצרפתית היתה עמוקה וחרוצה.

תולדת ישראל אינה ולא היכל להיות, כמובן, ספור פשוט של מעשים. היא נונעת בכל שאלות פנת יקרת הלאום, מדה ומסר וספרות; בתוך תולדותינו אנו מוצאים את התפתחות מחשבותינו ואמונתנו ובאותה העת גם את גורל חיינו פה עלי אדמות. לב מצא איפא מקרה לכנס לתוך סחיצת חבריו: טורי התלמוד, הרה ובאורי המקרא וכו'. בכל מקום זרע זרע דעות נושאות פרי, פהח את עיני שכלם של הצעירים לראות לכרחוק, אלה הצעירים, אשר בתשוקהם לחכמה ודעת התאספו לפני הדום רגלי הקתדרא שלו. לב עורר את התשוקה לחכמה ישראל בצרפת ולו אנחנו חייבים אם ראינו בין צעירי הרבנים עבודה ספרותית רבת הערך, אשר ראתה אור בצרפת.

מובן מאליו, כי האיש אשר הוציא את התועלת היותר גדולה מן הלקח הזה היתה המורה בעצמו. בהיות עליו לחקור ולדרוש בכל מקצועות הספרות העברית, בכל אשר

פעל ועשה רוח עמנו, רוח בורא, מחולל ומוליד, — רכש לו בקיאות גדולה ורחבה אשר הציגה אותו בשורה אחת עם המורים היותר ידיעים, היותר מצוינים. הוא לא השאיר אף שאלה אחת הנוגעת להעבר שלנו; בידיו היו ידיעות וציונים על כל אחת מהן. מעודו לא מצאו אותו במעות. קשה היה לבלי רומם את רוחב ידיעותיו ואומץ זכרונו. החמר אשר אסף כמו כן היה רב מאד וצריך היה רק איזה מקרה מאשר לעשות מהם ספר שלם: אנבים למוסדות הזכנו, על הבונה היה רק להחל במלאכה ובכנין.

ואז קרה מקרה, אשר ממנו הוצאות לגורל לב ככותב תולדות ישראל. עד העת ההיא יכלו לדעת את ערכו רק אלה אשר התהלכו אתו כאחים ורעים, אשר שמעו והתענגו על מדברותיו הנעימים, דברים מלאים חיים ורוח, חכמה והכונה, מכלכלים את השכל ונותנים לו סזן רוחני. קהל הקוראים ואנשי המדע לא ידעו איזה אוצר של מדעים, איזה כשרונות גדולים אצורים וטמונים תחת הפנים הפשוטים והתמימים האלה. מקרה מאשר אחד פעל הרבה על החרות חכמת ישראל בצרפת-אשר בה הצטיינו ביתר שאת היהודים בגרמניה. על פי הצעת המנוח הברון דועמס-אדוארד רומשילד, אשר אהב בכל לבו ונפשו את ספרות וחכמת ישראל וגם קנה לו בהן בעצמו שם נכבד, נוסדה ה"חברה לחקירות בחכמת ישראל" בפריז, ומפעלה הראשון והיותר נכבד הוא יסוד מאסף אשר יצא לאור ארבע פעמים בשנה. המאסף הזה, אשר לא אחר לקחת מקום מצוין בין המאספים המדעים בצרפת, נתן ללב היכלת להתגלות: הוא נעשה לעוזרו היותר נאמן, היותר כביר והיותר מזהיר. על קוראי המאסף רק להביט אל תוך החשובות השנתיים, או לראות את רשימת הספרים והמאמרים אשר כתב לב בחייו. הנדפסה אחרי הדברים האלה, למען יעשו להם מושג מן העזר רב הערך אשר הגיש לב כמו להמאסף כן גם להדפסת ספרים אחרים של החברה. הוא מצא את דרכו, את השרה לפעולה ומעשה על דרך הרמת קרן חכמת ישראל.

הדפסת כתבים יקרים אשר עוד לא נדפסו עד העת ההיא או כי לא נודעו כלל, מחקרים, פרי יגיעת בשר ורוח, ידיעות מעט או יותר רחבות על המון מקרים ומעשים מתולדות חייו אשר עוד לא נודעו היטב — הנה בית עקד שלם, אשר יצא מתחת עמו הכביר במשך שהים עשרה שנה. בדברים רבים חדש את פני ספר תולדות ישראל. ביחוד העירו עליהם את לב, ההשקפות היפות על הספרים אשר יצאו לאור, יען כי פה יותר מכל מקום אחר נראתה ברוב כח רחב ועמק דעתו. קריאתו העצומה ועז שכלו. הוא האיר אור על המעלות כמו על החסרונות של הספרים אשר הביא בכור הבקרה ברוח משפט וברוח באר ובמשיכת חסד, אשר היתה מבועה בתכונת נפשו, בבלי הכנים בכל בקרותיו כל מרי וכל רהב. הוא ידע להוקיר את משפטי האמת והדעת, ויחד עם זה התרחק מנגוע באהבה העצמית של האדם, לבלי הרגיזה והכעיסה. מקריאת הידיעות האלה, לפעמים מאד קצרות, אשר היו מלאות חכמה והושיה, הוסיפו אמנם לקח. משפטי לב ועבודותיו הפרטיות רכשו להם בקרוב סמיכות גדולה. לו היה המשפט להרגיש רגשי נאון בעת אשר כותב תולדותינו המצוין, הארון נרץ, בהרפיסו בהוצאה שלישית חלקים אחדים מספר תולדות ישראל שלו הגדול והיפה, ספר הזכרון הנפלא הזה, היחיד במינו, הודה בגלוי את כל אשר הוא חייב לחקירות לב המקוריים ותקן פה ושם את משפטיו אשר הוציא מקודם, כי נגה עליו אור הוכחים הקצרים אותו האיש אשר חשב את עצמו והיה צריך לחשוב את עצמו לפניו כתלמיד העומד לפני רבו ביראת הכבוד. ובכל זאת, עבודתו בהערכת ההשקפה לחקירות בחכמת ישראל איך שתהיה רבת

העלוליה. עוד לא לקחה אותו כלו. הוא זרע זרע מחקריו וחכמתו במספר גדול של מאספים אחרים: ב„גנני ישראל“, ב„עולם ישראל“, ב„מספר השנתי“ של פראג, ב„למרבד מאמסטרדם“, ב„השקפת תולדות הדתות“, במאספים אשר אספו וחברו לכבוד שמיני-שניידר, גרץ, דרנבורג, ב„מספר המלין לניאוגרפיה של דה סנט מרטין“, במקום אשר מאמר קטן היה די לו להציג פרשה נפלאה של תולדות ישראל וניאוגרפיה שלו. ב„האשכול הגדול“, במקום אשר מלאו את ידו בכל הצנע בתולדות היהדות הרבנית וספרותה. להאסף הזה נתן מספר גדול של מאמרים, אשר לכל אחד יש ערך ספר שלם כמו: „הקבלה“, „הלוח“, „הקראים“ וכו'. מה יקר ונכבד ללכת אחרי השורה הארוכה הזאת של מחקרים ודרישה חכמה, אשר לא נרגש בהם בשום זמן את החפזון, והנם כלם מצוינים כהיות בהם דבר דבור על אפניו ובהיותם ביוסדים על אדני היושר במיעצות ובתבונה.

בבל עבודותיו עשה לו לב לחוק לבוא אל המקורים. ביתרון הכשרו שאל את פי הכתבים העתיקים המונחים בלתי נודעים ומכוסים כאבק בתי העקד. הוא למד את מלאכת הקריאה בכתבי יד אשר לאיש פשוט לא נהנו להקרא. למענו היו כתבי-היד העדים היותר נאמנים משנות מאות עברו והוא ידע לגלות כנפנותיהם. רשימה יבשה של שמות, גליון כתוב לזכרון, לוח מקחים קבועים, ספר תקנות של הגהגת איזה קהלה ישראלית עתיקה, כל זה קם ויחי בעז דמיונו ויספר באוזניו את גורל חייהם, ענותם, אשרם או ענים, מנהגיהם ונמיותיהם של דורות ימים עברו. הוא היה בחלוף סכתבים עם ראשי המשגיחים של בתי העקד בערי הפלך והשיג מהם ידיעות ברורות על דבר אוצרות כתבי היד האוצרים בתוכם כתבים רבי הערך למען היהדות. הוא הלך לראות ולבקר את בתי העקד וכססע קדוש נחשב בעיניו ללכת לערים כם היו אבותינו בימי הבינים, חיו סבלו וקו; ושמה בשלוח ובמנוחה, ישב ובקש בספרי הרשימות ויקרא בהם בארך אפים, ולעתים קרובות הישב נמול ידו בראשו במצאו דברים חדשים לא שערום אחרים, במצאו כתבים בלתי נקראים ע"י אלה אשר לא הרגלו בהמה, במצאו כתבי-יד אשר עוד לא נדפסו ויוציא מהם גל אור חדש. באופן כזה, עברו עליו עתות המנוחה והמרנוע, אשר הרשה לעצמו לקחת לעתים רחוקות. הוא כצא מרנוע בהוסיפו לעבוד, בעברו תכיד.

כבר אמרתי: רוח לב היה חפשי, ידיו לא הוגשו לנחשתי הדעות אשר קבל מאחרים והוכחות המחלמות. הוא חפץ להוציא כשפט בעצמו על אנשים ודברים ולא אחת נקרה לו להרגיו ממנוחתם את היראים ורכי-הלכב. הוא לא חפץ להביא חדש אך לא ירא להתנגד לדעות המתהלכות. בקשת האמת — רק היא היתה דאגתו ואם אולי לפעמים, בחפצו להביא חדשות בחיינו, התקדם יותר מדי, אך לכל הפחות, איש לא יכול להבחיש את הום לבו בהחלט גמור, את הברתו הפנימית העזה, כחוקר דודרש, ואת בר לבו. הוא לא הבשיר מעודו את השרץ בק"ן פעמים, הוא העמיק חקור. יכול להיות כי לא אחת מדעותיו תמות ברבות הימים, אך גם במקום אשר שמה בריאה, היו דבריו למעין רעיונות נשגבים, אשר ממנו דלו חכמי הדור פניני כחשבה והגיון. אלה אשר ידעו את עבודתו על שדה המחקר ואת אשר היה נכון עוד לעשות חכו ממנו עוד הרבה. אם כי כבר העשיר את ספרותנו בכספר גדול של ספרים המדברים על ענינים שונים, אך כל אחד יודע כי הוא אסף וקבץ חמרים חמרים של רשימות, של כתבים, של רשימות תבנית החבורים וכי רוח הפעולה המרעית אשר בקרבו היה רחוק עוד מלהשמיע את אמרתו האחרונה.

אחת השאלות. אשר העירה את לבו ביתר עז היתה — „עלילת דם“, זאת העלילה הנאלכה אשר זה מאות בשנים תעיק על היהדות, ובאמת, לחוני דעות אשר לא הזכו בעורון השנאה והקנאה, אין ענין יותר מעציג וייהר מחוסר באור כעלילת דם. באיזה הסתככות מקרית של הדעות, באיזה שמה איומה באו הנצורים בימי הבינים לתת על שכם היהדות אשמה כרעידה, אשר אין לה גם צל דמות אמת? אם המצא דת בין הדתות אשר על פי חקי תולדתה וההגיון היותר פשים הוכל לררתיק ממנה אשמה כזאת, הנה דת כזו היא דת היהודית המלאה זועה לשפיכת דם ושאמ נפש חוקה לדם, אשר השטיעה ברברות קדשה כבוד חיי האדם פה עלי אדמות. אך לרציד את האמה לאמתנו: מה הוא השנעון אשר השליך כמשלתו על רוח האדם בימי רבינים? איזה אשמה לא פנתה לה דרך כנמחה, אם רק היה הורר נוגע ליהודים האומללים אשר מצאוהם בעצמה נחשבה כבר לאשמה בעיני הנצורים?

הדבר אשר הוא עוד יותר למעלה מנכול האפשר, אשר הוא חרפה לרוח האדם והמחשה מעציבה לדעות משפטי הצדק וההתקדמות אשר נראו כמו הפארת השנים האחרונות, הדבר הזה הוא כי עוד כעת ישנם סמינים באגדה הזאת הבלתי אפשרית לא רק עד כדי לשער אפשרות, כי אם גם להחליט את מציאות פעולות ומעשים אשר לשמעם פלצות תאחו נפש העברי ובעותי מות יערכוה, הדבר הזה הוא כי החקירה והדרישה אשר התפשטה כעת ביתר עז על פני תבל, כחאת הישרים בלבותם בזעם ובחרון אף, שפת המעשים הברורים, לא יכלו עוד לנצח את הדבה הנבערה בכל שנה הקים האשמה ותחיה פה או שם. ההמון הנבער מדעת יתעורר לקול מרדיו היודעים באר הישב את אשר המה עושים ויסוכבו ברחובות קריה להתנפל על היהודים החפים מפשע, בהיות העלילה הנתעבה להואנה בפיו להצדיק את מעשיו. והיהדות, זאת האמונה של אהבה, של שלום, של אחוה, נאלצה תמיד בעצבון ודאבה ללחום נגד הנועת ההמון.

אולם אין אנחנו חיים עוד בימי הבינים. השומרים ישביחו שאון ההמון. יושבים על סדין לא בענויים קשים ואכזרים כבקשים את האמת כי אם בצדק וכמשפט, ולא עוד יוציאו את היהודים מחוץ למשפטי הארץ. בכל פעם אשר תופיע לפני כס המשפט העלילה הנבערה והנצחית הזאת, יצאו המאשימים ידיהם על ראשם. במעט יושר יש יכולת לדעת את ערך העדות הבאות מימי הבינים, את ערך פסקי הדין או היותר טוב לאמר, את ערך ההודאות אשר לאסוננו מצאו להם מקום לעתים קרובות מאד, בעת אשר להנאשם חסרה הערובה היותר פשוטה, בעת אשר הענוי כלא מקום החקירה והדרישה. ואמנם, הכנסיה הקטולית יכלה לעשות משפט אמת וצדק לו הביאה בחשבון בלב שלם ובנפש חפצה את מקרי החיים הביולמים ונראים ולהכחיש סמרום כעמדם, כמו שעשתה זאת לפעמים במאות הקדמות, את המתעים מפריעי הסדר, ולקום נגד סערת ההמון, אשר עוד גם כעת ובארצות אשר אור ההשכלה עליהן זרח, יעלו היהודים לעתים קרובות יותר מדי לקרבן על מזבחה. האם לא סבלה גם היא והאם לא תסכול עוד גם כעת בהיותה חשודה כמו היהודים בארצות אשר מספר מחוקיה מעטים המה?

איך שיהיה מחפצי זה ומתקוטי זאת, ישנם דברים יותר מועילים לעשותם מאשר לשבת ולהאנח, לשבת בדומיה ולהוריד ראש. צריך להראות כי המופתים אשר יביאו שונאינו כמו לו מתולדות ישראל לקחו מהבל המה גם יחד.

לב התאור עז ויהיצב על הדרך הזה. מחקריו על „הילד הקדוש של הגרדיה“ על „הירצל לוי“; הגיונות לבו על ספר הזכרון הערוך בידי הקרדינל לורנט גנגלי להאפיפיור

בנוא הארבעה עשר, הקימו על תלם בעו ובתפארת את האמת. השכל, הישר ומשפמי הצדק נגד רבות נבערות ואכזריות. משפמי חזקים וכל ימומו, המקרים והמעשים יובאו ברורים ובהירים ואיש לא יצליח לעשות כמתכונתו לתועלת הדבר, המוב והישר. הוא יתראה כמו השופט החוקר והדורש, ורק אהבת האמת נר לרגליו ואור לנתיבתו.

אך הוא לא היה צריך להסתפק במקרים בודדים אחדים; על לבו עלה הרעיון לכתוב ספר תולדות העלילה בשלמות; בספר הזה היה צריך להביא בכור הבחינה לדת העלילה והתקדמותה, סבותיה בן אלה אשר ממקור תורת החיים יתהלכו ובין אלה אשר הליכות המדינות ילדון, בו היה צריך לשים עין בקרת על כל המשפמים אשר העלילה נתנה להם מקום מימים כבירים, בו היה צריך להעלות איש אחרי רעהו את כל הספורים הברויים, את כל ההבלים, השקרים והזכוכים אשר ברבות הימים נאספו ויהיו לאוצר גדול מלא וגרוש, ואת האוצר הזה היה צריך לערות עד היסוד בו. הוא אסף וקבץ את החסר הנדרש לעבודה הגדולה הזאת. אך המות קדמהו ולא נתנהו, התי! להלביש את מחשבתו בלבוש מעשה. צר מאד, רע וסר, יען כי האבדה הזאת אינה רק אבדה מדעית, כי אם גם עוד לכל האנושית. לכבוד התקדמות האנושית לא אחת היא אם תועבה כזאת תמחה מעל פני האדמה או לא. יש יכולת לסלוח לפשעי ימי הבינים אשר היו חסרים אור, אשר היו נכנעים ליצר לב האדם הרע. למאה התשע עשרה אין סליחה, יען כי מירחות התולדה בידה נתנו והיא תוכל לבקש את האמת בדברים אלה, אשר רוח נכון בקרבם ולב טוב ברא להם אלהים לחיות נכחות ולשפוט מישרים. לו הצליח בידי לב להקים את הבנין ההיסטורי כפי אשר עלה במחשבתו, מי יודע אם לא הוציא את היהדות מן המועקה ואת האנושית מתרדה ובוז.

עוד שאלה גדולה אחרת לקחה את לב ותעיר את רוחו, אשר לא יכל להסתפק במשפמים שטחיים ובכללים מתרופפים מעט ויעירוהו לחקור ולדרוש. השאלה הזאת היא: יחס האפיפיוורים היהודים במשך מאות השנים אשר נגזו ועברו. ליחס הזה חליפות ותמורות שונות. לא בחכמה יהיה למוד את כל האבות והקדושים שבמושב הקדוש במדה אחת. רבים מהם היו למחסה ליהודים האמללים והגענים בהוד ובתפארת; האחרים להפקד; הרימו בעצמם דגל הענויים. בעת אשר מלכי הארץ נתנו חקים אשר על פיהם היו מוטלים במכנה השלום, המלאכה והחופש של יהודי ארצותיהם, אלצו אותם לשאת איזה אותות תרפה, גרשום מהסתפח במשרות המדינית, בעת אשר המה מלאו את חובתם כאמונה ובתבונה, ביושר ובלב ונפש; הצו נתן לפעמים קריבות יותר מדי מרומי. לב לקח על עצמו לספר אחת לאחת תחבולות מרמה אלה ופעולהן על גורל היהודים. לו כתב לב את ספרו, כי או במח כתבו במדה ובמשקל, במועצות דעת וביחוד כאיש אשר טבל להשען עליו. עתנו של חפש הרבור נתן הרשות לחקור ולדרוש, ברוח נכון וביושר את השאלות היותר ענוגות. מלבד זאת, מה שהיה כבר עבר, ומספר האפיפיוורים אשר להם יאתה תהלת היהודים די הוא למען אשר הקפר שעלה במחשבה לפני לב יהיה, סוף כל סוף, לכבוד לכנסיה הקטולית. לאסוננו, הספר הזה, אשר ערכו הדיסטורי גדול ונעלה כל כך, נשאר גם הוא רק במחשבת לב, ומאד צר לנו הרבר הזה.

רשימת המחקרים אשר ערנה נפש לב לכתוב על ספר יכולה להיות נמשכת מה בנקל. אך יותר מכלם היה חביב עליו הרעיון לכתב סקירה קצרה וכללית על תולדות היהודים עד ימינו. השקפה כוללת את הכל במעוף עין מגבוה, את כל סדור המצאות את ישראל בגלותו הארוכה והמדאיכה, את כל הטונות הצרות הנמשכות במאות שנות

קיום ישראל בגולה בארצות השונות ביותר, את הדרמה במחזותיה השונים לאין קץ, באלפי מסכותיה ותהפוכותיה המעוררות וְנֶעְהָ, אשר חוש אחד כמו עובר בתוכן ומרתק יחד, אשר כמו אחדתן ואגדתן ההשגחה העליונה בתכנית ארה מיוחדת.

אם הדבקות המחלמה לרעיון מרוכס, אם המכאובים הנסבלים לשם אהבת האמת, אם ההשתתפות התמידית בכל תנועות מחשב האדם והשלמתו התרבותית — אם הגדל יגדילו כל אלה את הערך העז אשר להולדות עם או דת, הגה לא יחסר אמנם ערך כזה לתולדות ישראל. מהי בא יבא האיש אשר יתאר בשפת צרפת היפה את חזון היגונים הזה? לב חפץ לקחת על עצמו את העבודה הזאת וכבר החל להוציא את מחשבתו אל הפועל, כבר החל בעבודה. אך יכל להיות כי גדל המפעל, היראה מפניו, העונה הנפרזה, עצרוהו מהוציא את הדבר אל הפועל. הוא היה סמל ההכרה הפנימית והוא פחד המיד לבלי עשות היטב, הוא אשר טוחו היה כה חד לשפוט דבר לאשורו, אשר היה אמן כה חרוץ להביע את מחשבותיו בפה או בכתב!

ביתר שאת נמאן להנחם על אשר לא יכול לב לנמור את המלאכה אליה חבינו בהעלותנו על לבנו כי היה לב סופר אמן במלאכת הספרות, כי היה עמו עם סופר מהיד יודע לדבר צחות, כי קנן בכשרון להכניס את דבריו אל לב היותר חדיפים והיותר פשוטים.

אהבתו לחכמת החשבון ולמדעים בכלל היא היא אשר נטעה בקרבו את הנמיה לשמה ולסדר, לאמנות החבור המסדרת את הענינים, ענין ענין במקומו הגאה לו, והמקשרת אותם בקשר אמיץ אחד ומביאה שווי-המשקל בין חלקים שונים אשר לספר אחד.

הבהירות שהיא אות לישר-ללב, היתה יתרון הכשרו ותהיה נעלה בעיניו מכל. פשטות-חן היתה שפוכה על פני דבריו המדויקים בהכלית הדיוק, אשר נשאר המיד בגבולות המחשבה המולידתם, מבלי צאת מהם אל איזה צד שיהיה. בקש לא בקש ליפות את דבריו בסגנון מליצי, לא דבר רמות, לא נכב דברים ללא צורך, התרחק מהשמיע דברים נודעים לכל, מהביא צלצולי שמע ללא הועיל ולהת לדבריו פאר מן הבין הגרוע; אך יחד עם זה היו דבריו מלאים למכביר ושונים לרב מאד, מצוינים בטעמם המיוחד ובגיבים נחמדים מבית נכאת רוחו.

ואמנם, אמן-חושב היה בנפשו פנימה; הוא לא היה זר או קר-רוח לשום מחזה טמחות היופי. ציור או זמרה, אומנות הבניה או הפסול, כלי בית נאים או בגדי מחלצות — הוא השמיע משפט על כל המלאכות היפות ברוח ידען ובטעם מחודד. במסעותיו לא קטר את נפשו מהתענג על יופי הבנינים המפארים, או איצרות מלאכת המחשבת; בשובו ממסעותיו אהב לספר בדברים חמים ויוצאים מן הלב את אשר ראו עיניו. גם נקרה לו לפעמים לכתוב בעתון צרפתי בקרה הערוכות מלאכת המחשבת השנתיות. כמעט אפשר היה להגיד כי עסק בזה בכל ימי חייו. חקי היופי, השתלשלות השמות ורבויו הסגנונים ושנוייהם היו גלויים לפניו וכל סתום לא נסתר מעיניו.

יחד עם מתנות הרוח, חונן גם במדרגה גבוהה בסגלות יופי, בהכונת נפש חזקה ובלב טוב. לא מרוב ידידות הגדתי כזאת, כי אם מאשר כי כן היה הדבר באמת, כנודע לכל אלה אשר ידעוהו והכירוהו. לב היה איש חביב מאד. ענותו, פשיטותו, נעימותו, ישרתו, שכחתו את עצמו, העירו עליו את העינים קדם לכל; הוא לא התנשא, לא נבה לבו. לא רמו עיניו, אם כי ידע את ערכו. טוב לבו היה עמוק, ומקורו היה ברנש

פנימי ובשכל גם יחדו. הוא ידע להשיב ריקם את פני מי שיהיה בעת הצורך, לבלי בא בסבך הכמחות קלות הנהנות במחשבה תחלה לכלי העשות והבלתי עולות במחיר רב ליושר וצדק. עליו היה פעמים רבות להגן על עצמו מידי פושטים יד בלי בושה; כאשר יגיע איש לפרסום כזה של לב, אי אפשר לו לבלי היות למטרה למבקשים מכל המינים. עליו היה להגן ביחוד על אשר היה יקר בעיניו מכל: על זמנו. אך מזנו הטוב ונפשו אשר ישרה בו שמרוהו מתנועות קצר רוח. גם בהיותו עמוס בעבודה משא לעיפה הראה סבר פנים יפות לכל הבאים לראוהו ויהי סבלן כהלל מבלי צאת מנבול תכונת נפשו אשר חברה לה יחדו משכל וממתינות.

אם לא אהב להבטיח יותר מאשר יכול לעשות, הנה נתן נתן בכל זאת ביד נדיבה ולא מנע את הטוב מבעליו. עשה עשה את הטוב בעצמו וגם פעל על אחרים לזה; המקרים לא חסרו לו, ביחוד בשנים האחרונות לימי חייו בעת אשר בעקב הפגרום ברוסיה בא בא פריזה בני נעורים למכביר לבקש פה השכלה ודעת מבלי היות להם כל מקור מחיה. לב היה יועצם, ידידם מליצם. איש לא הרגיש את טוב לבו העמוק, את רכותו האמתית ככל הפקידים אשר היו תחת פקודתו ואשר עזרו על ידו בעבודה כל יום ויום, ככל המורים והמורות בבתי הספר לחכ"ח, אשר מלאו במרחק, בתוך המון מעצורים וניכשולים, את משלחתם משלחת צדקה וקדמה. כלם ידעוהו פא"פ. בכל פעם אשר באו פריזה, הוא הוא אשר נהלם בעצותיו והוא הוא אשר חוק את לבם. הם פנו איפוא אליו כאל ידיד, כאל איש מודם. את אשר לא העיוו לכתוב אל הועד המרכזי באופן רשמי ניסרוהו ללב אשר נחשב בעיניהם למגינם. והוא אמנם גם הוא ידע למצא לו אנשים כלכבו ולערוך אותם על פי ערכם. רוח הצדק והיושר פעמיהו ובדרכם הלך ביחוסו לכל אשר נמצאו תחת פקודתו. היש להתפלא כי מות לב העיר יגון עז בלב כל האנשים האלה וכי עלה אז על דעתם להקים לו מצבת עז? מכל הכבוד אשר הנחל ירדנו בכותו — ואפשר להגיד כי היהדות בכל הארצות לקחה חלק באבל היהדות הצרפתית — הכבוד אשר חלקו לו המורים והמורות, ביסודם מוסד על שמו, מקורו היה ביותר ברנש פנימי, בעומק הלב.

הרבנים הצעירים אשר היו התולכים בדרכיו ידעו גם כן כי יכולים הם להשען עליו. הוא התאמץ תמיד לבוא לעזרתם בראשית צאתם על שדה פעולתם הרבנית. הוא מצא למענם עבודה אשר יכלה להביא תועלת גם ללמודיהם וגם לתת להם עזר חמרי עד ימצאו את משרתם אחרי צאתם את בית המדרש. גם נהלם בעבודותיהם הראשונות בהראותו להם על השאלות המדעיות הראויות להבחר כדי להחקר היטב. בבקאות העצומה ידע תמיד לנהלם בעצותיו, להראות להם על איוו מפנות החכמה אשר עוד לא חדרו שמה עיני החכמים. בחפץ לב קרא את ראשית נסיונותיהם ויבקרם בעין טובה.

הוא האיר אמנם פנים לכל אדם בשוה, מוחו היה כבית-ספרים חי פתוח לכל עובר ושכ. הצרפתים העוסקים בתולדות ישראל או הפושטים במחקריהם בתולדות העמים האחרים את הצורך לדעת את תולדות ישראל הקשורות ואחחות בתולדות העמים האחרים, ידעו למי לפנות. בנפש חפצה נתן לב ספרי חכמתו לכל החוקרים האמתים. הוא איפוא כתב ספרים בעצמו וגם העיר אתרים לחבר. ספרים רבים נכתבו ככה מאשר כי העיר לב את רוח מחבריהם לעבודה מדעית, אך הוא לא ההפאר כזה, יען כי בחכמתו וכעשותו

את הטוב, כן היתה גם ענותנותו. הסופרים אשר באו לעזרת הכמתו לא שמרו את סודם כטובו.

אין אני יכול לבוא לפני ולפנים חייו הפרטים, לתוך חיי משפחתו, אך כל הבוכים על מותו לא ידונוני לכף חוב בהגידי פה בדברים קצרים מה גדולה היתה דבקותו בבני ביתו. מדבקותו לבני משפחתו גמר לבלי עשות לו בית. הוא חי עם בני משפחתו אשר אהב מילדותו ובשבילם. במשך שנים רבות חי עם אמו החולה והבאה בשנים ויראנ לכל מחסוריה. הוא היה המיד לה בן נאמן, חש ומרגיש בצרתה, מכבדה ומוקירה עד הקצה האחרון. גם דאג דאג לאחיו ואחיותיו. הוא היה להם למבטח עז. במות עליו אמו לא חדל להיות לעזר לאחיו ואחיותיו ולא נשא לו אשה למען לא ישארו בלי תומך. בני משפחתו שלטו לו בעד טוב לבו; ביתו היה מחסה צהלה לאהבת אחים, כמו שהיה גם בית ועד מהובב ופתוח לרוחה בו הרעים מאשרים להתאסף ולהראות איש את רעהו וממנו ינאו בכל פעם מקוסמים, נתפעלים ומחוכמים.

הענוג אמתו היה להיות בחברתו, התהלכו עם כל אדם בנעם לא היה בחשבון; בדברו רהפה המיד על פניו עליוות נפש, בשים לב שטע המיד את דברי אחרים ולבו היה ער לכל השאלות הדורשות להחקר בכבוד ראש, כמו לכל מעשי יום ויום הקטנים, וכי ע"כ היתה שיחתו ערבה ומושכת לב. ידיעותיו היו שונות למאד; הוא קרא הרבה, הגה דעות, התבונן אל החיים בעין חודרת כי ע"כ יכול המיד להשמיע את דעתו על הענינים היוהר שונים. גם אחד מהם לא היה זר לו. בטעמו הדק והבטוח, במשפטו הישר והמוחלט הביע דעה על דברים שבמלאכת מחשבה, שבספרות, שבפילוסופיה ושבעניני המדינות. רעיונותיו היו פעמים רבות עמוקים, מקוריים מבלי אשר התאמץ להיות מקורי או עמוק. בלי ספק דעותיו היו קבועות מאד, אך הוא שמע בשים לב את הדעות המתנגדות להן ובשום אופן לא הטיל בספק את בור-לב מהתנדו. אהבה עצמו לא דרשה ממנו להיות צודק בכל, יהיה מה שיהיה. נעים ומועיל היה להתוכח אתו. מן הוכוח הזה התבררו הדעות ומן המשא והמתן אפשר היה המיד להוציא תועלת מרובה. ה! השעות העדינות אשר אבדו לעד! השיחות הנעימות אשר שרר בהן בטחון ואשר היו מנוחה לרוח אם כי העירוהו לעבודה.

כן היה איזודור לב בשנות הבחרות וכן היה כבאו בימים, עד היום האחרון לחייו. מחלתו אשר גברה עליו בירחי חייו האחרונים, לא שנתה במאומה לא את תכונת נפשו ולא את חוק רוחו. לפני שהים שלש שנים החלה בריאותו להתמוטט בעקב הליאות אשר באה לו מסכעיו לטובת אחיו הגהונים בצרה, להתקדמות ולהתכצרות מפעל חכי"ח וכעבודה קשה אשר היתה לו יותר ויותר משא לעיפה. אך הוא לא חפץ מעודו לעבוד לפי כחותיו. כל בקשות אוהביו לא הועילו במאומה נגד דבקותו העקשנית בעבודתו. עד אשר היה מוכשר לעבודה נשאר נאמן למשמרתו. כאשר גברה מחלתו המסתרת, אשר התגנבה אליו בבגד ומעל והתנפל עליו בכחה כי עז, ותפיל את פחדה על מקורביו וזאהביו, הראה הוא את עצמו בטוח ושאנן. כאשר עבר רגע כאבו, נראתה חיש מהר בת צחוק על שפתיו והוא היה הראשון לחוק את רוח מקורביו. גם אחרי אשר נאלץ לעזוב את משרתו בכלות כחו, לא חדל בכל זאת לבלות את ימיו בעבודה, בקריאה ובכתיבה, גם הוסיף לחשוב מחשבות ע"ד מחקרים חדשים. ואמנם חבר מאמר מדעי בימי מחלתו ובמאמר הזה נמצא את לב בהבנתו החודרת, בסגנונו המדויק והעז, בשפתו המטדרת במצריה ובדבריו המרצים והשנונים. גם לא חדל להיות בחליפות מכתבים

עם ידידיו הרבים בצרפת וכו"ל. בכל יום ויום כתב בעצם כתב ידו מכתבים למכבדי כבימים אשר היה בהם בריא ואיהן.

בימי חייו האחרונים הלכתי לעתים קרובות לראותו בביתו. תשוקתו לדעת היתה גדולה בכל ימי חייו. מכל אשר עסק לפני מחלתו, לא היה דבר אשר חדל מעסק את סוהו גם במשכבו. הוא חפץ לדעת הכל, חקר ודרש בתאות נפש אחרי הספרים החדשים, אחרי מקרי היום וישמיע את משפטו עליהם בהגיונו הבריא. קרבת המות כמו נתנה למשפטו יותר כח ועז ויותר שלטון.

נורל היהודים הרוסים נגע עמוק עמוק ללבו אשר נשבר לשמע צרותיהם ומצוקותיהם. הוא ידע את הצרות והמצוקות האלה יותר ממי שיהיה.

לב עזר הרבה לברון הירש ליסד את מפעליו אשר עלו במחשבתו; הירש מסר לו את סוד מחשבותיו והוא היה לאיש סודו של הירש. גם היה לו לפה להביע את רעיונותיו בהכנית ברורה; המחשבות האלה העירו בקרבו תקוות גדולות ולבו רחב, התרגש, התפעל משמחה, אם כי ידע היטיב מה קשה יהיה להוציא את הרעיונות האלה מן הכח אל הפועל.

פעמים רבות נסכה שיחתו ע"ד המלחמה אשר יערכו סופרים ידועים נגד היהודים והיהדות בצרפת עצמה, אך דברי שנאה לא יצאו מפיו לצוררי ישראל. הוא הן ספר את כל אשר עבר על ישראל במשך ימי תולדותיו, ובדברי צוררינו בזמננו יכול איפוא להכיר את המקור אשר ממנו נבעו, את האיבה והמשטמה אשר בימים עברו העירו את יושבי ארצות שלמות לשוד ורצח, את רגשי הקנאה, אי-המשפט והשנאה שתומכת העינים.

ואולם לבו היה כמח בנאון צרפת, ראמין כי לא תעשה עולה, כי לא תשוב אחורנית, לימי הבינים. לבו היה כמח בכח העז אשר לאמת, למשפט, להגיון. ואם דאבה נפשו לראות את החיה השנאה לישראל, אשר תנאץ את צרפת ואת האנושיות, אך לא התיאש מהקוה לימים טובים מאלה.

ראה ראיתיו בפעם האחרונה יום אחד לפני מותו, ביום הראשון לחג השבועות. המחלה עשתה בו שמות. פלצות אחותני למראה המציאות הנוראה: כי בעוד שעות אחדות תהיה בו יד המות לקצץ את פתיל חיתו; לב התפלא לראות את העצב השפוף על פניו. אך כי היו מכאוביו נוראים ובכל רגע ורגע עליו היה ללחום נגדם, דרש בכל זאת כי נהיה שמחים ועליונים. למלאות את רצונו היה עלינו לעצור בעד דאכוננו מהתפרץ החוצה ולהראות לו פנים נונים, ועוד בשעות האחרונות האלה הוסיף לדבר אתנו על כל היקר לו: על היהדות ועל הדרוש לתועלתה, על חכ"ח ומפעלה, על ההוה ועל העתיד. עזבונותו ונכטיחותו לבא לראותו למחרת היום ההוא. הו! למחרת היום ההוא, בארבע שעות בערב נודע לנו כי — איננו, כי נפשו שבה אל האלהים

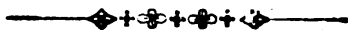
הוא מת במנוחה וידי עז לחצו את ידי אוהביו ובני משפחתו אשר דאגו לו בימי מחלתו.

הרושם אשר עשתה השמועה המעציבה, היה עמוק, אם כי לא יכל איש להתפלאות על אשר קרה. כלנו הבינונו כי כח גדול נעלם, כי אברה ליהדות אבידה שאינה חוזרת.

ביום א' בשבוע, בחמשה לחדש יולי 1902 למספרם, הובל איזידור לב לקברות ברוב פאר והדר; המונים המונים מידידיו וממכריו מכל הדתות באו לרתת לו את הכבוד

האחרון. לפני קברו הספידוהו ויספרו בשבח חייו, חיי עבודה מועילה ופעולה פוריה, אשר קפדו בלא עת. בכל מקום, ששם נודע שם חברת כל ישראל חברים וששם נותנים כבוד לחכמת ישראל, לקחו חלק בצער קהלת ישראל בפאריו. משפחת לב, חברת כי"ח וחברת חכמת ישראל, שהיו ללב כמשפחות גדולות, קבלו אותות חבה והשתתפות בצערן. קהלות רבות במזרח ובמערב הספידו את לב. בכל מקום בכו למותו ויספרו בשבחו.

היהדות לא היתה מעודה כפוית תודה לבניה אשר עבדו לה באהבה ובאמון. יותר מרבע מאה שנה עבד לדתו בלב ונפש; נתן לה כבוד בתכונתו ובחיו כמו בפעולותיו ובחבוריו. הוא לא גמר את מלאכתו, אך מה שעשה די לכתוב את שמו בתולדות היהדות להיות לכבוד ולהארת לדורות הבאים. מה שנוגע לידידיו, הם לא ישכחו את הפנים אשר הפיקו נעם, חן, קסם, טוב-לב, ישרה, תבונה.

„נצוץ קדוש“.

בימי נערותו לא עלה על דעת ר' העניך, שיעשה את תורתו קדום לחפר. הוא היה לומד תורה לשמה, כלומר: כדי שיהיה „למדן“; ובימי ילדותו. כשלא ידע עוד להבחין בין מעלת ה„למדן“ על ה„הדיוט“ — היה לומד, מפני שלא ידע, אם יש בעיר ילדים שאינם לומדים; ואם יש בכלל אפשרות בדבר, שנער עברי לא יעסק בתורה. מה היו באמת עושים ילדים עברים כל היום, אלמלא התורה והלמוד, שהם ממיתים איע עליה? אביו ר' מגדיל, אדם בן כפר, בעל זקן מגדל, רחב ולבן, פנים כלאים ואצילים, ומצח מקומט ורחב — הרגיל אצל נקיי הדעה ובעלי מחין, שנחשב בר אורין אצל כל בני ברית שבין גרי הכפר, ושמעם מעם גלות רק בזה, שהוא אינו עולה לתורה ואינו מתפלל בצבור אלא משנה לשנה בימים נוראים — התפלל בו בביתו, עד שמלאו לו עשר שנים, והחזיק בשבילו מלמדים בביתו. „עברי“, „פרשה רשי“, ואפילו „חתיכת גמרא“ — היה יכול עוד למצא אצל הני ארחי פרחי, שאינם ראויים ומכשרים לשום עבודה ושירות בעיר, ולפיכך הם צריכים לבא בכפרים ולחיות שם למלמדים — אבל ש"ס ופוסקים, למוד כדבעי לנער בן השע — כלום יכול היה למצא בכפר?

והנער — נער שובב: הוא התחיל ספנה לבו לבטלה, להתחבר עם הנערים הנוצרים, לשבת כל היום על שפת הנהר וקדיג דגים, למפס על עצי היער ולצוד צפרים. בימי הקציר היה משכים ויצא עם נערי האכרים אל השדה, והתהלך שם כל היום בין הערמות הרעננות. לעתות אלו היתה לו „חלשה“ — לנער העיבב הזה: לא הועילו כל מכות וכל עונשים ואזהרות, ושום שמירה לא הועילה לו! הוא היה מתגנב וקופץ דרך החלונות, ויצא לראות בקציר, לשכב על הערכות פרקדן ו הַגִּים בתוך גבה השמים.

אביו אמנם לא דאג מפני ההשפעה הרעה, שהנערים הגסים יכולים להשפיע עליו, מפני שסכ"ס מלא וריקן — כלום סופג המלא מתוך הריקן? דים שאין הריקן סופג מתוך המלא... אבל הבטלה, כשהיא לעצמה — כלום דבר קל היא! נער הולך כל היום במל ואינו מוסיף על למודו כלום! ומכיון שאינו מוסיף — הרי הוא מאבד!

ויותר מאשר גרמו נערי האכרים לבטולו — הפנתה את לבו שפרה בת דודו אפרים-מאיר, אחד מהיהודים החשובים שבגרי הכפר. היא היתה בת שנותיו, אך כשרונותיה מובים מכשרונותיו. בהרבה דברים העבירה אותו: היא כבר ידעה לקרא „עברי דייטש“, וגם — לכתב כתיבה כל שהיא; וכבר הספיקה לקרא את „הצאינה וראינה“ והרבה דברים יפים „ממנורת המאור“ ויתר הספרים כמין זה, שהיו שוכים בעצם וראשונה לאמה, אך לפרקים היה משתמש בהם גם אביה בדרך ארעי. — וגם בשוככותה העבירה אותו: היא היתה באה ולוקחתו לחצרם, ושם היתה מציאה מיני טשחקים ושעשועים, שהיה העניך נהנה מהם מאד: היה אתה „ר' עקיבא“... אבל המתן! עוד לא „רבי“ אתה! היה עקיבא הרועה! נער עני! ואני — „רחל בת כלבא שבוע“... וכלבא שבוע... העץ הזה יהי כלבא שבוע! ואתה תהיה „הדיוט“ ותחפץ לשאת אותי לאשה, בכאלו! התבין? ואני ::שחה

אתך שהלמד ותשכיל. ואבי יגרשני מביהו... ואהיה רעבה... ואתה תבא בשמונים אלף תלמידים, ותהיה רבי גדול, ואני אלך אליך, וחתלמידים... החתולים הקמנים האלה יהיו תלמידך... והם יחפצו לערשני, אבל אתה הכירני והקרא: „רחל שלי! רחל שלי!“ החפץ אתה?!

ופעם המציאה משחק כזה: „אתה תהיה „ר' סאיר“, ואני אהיה „ברוריה“ אשתך; ואתה תאמר: „נשים דעתן קלות!“ ותבין? כך צריך אתה לאמר: „נשים דעתן קלות“ — ולא יתיר; ואז אני אכעס עליך, כמו שאימא כועסת לפעמים על אבא... ואקרא: „שקר הדבר!“ ואז התלחש עם תלמידך... נבעול פשתים זה יהיה תלמידך... והוא תלמידך. יפה אתי לחטוא... מתחלה לא אחפץ, ואח"כ אחטא... כשאקרא לך: חטאתי, תדע. שכבר חטאתי, ואז אני אחנק, בכאיכוי, ואתה תצא בגולה!“.

ומשחק זה נדבר וכדרר ביניהם בתמימות הילדות, בלי כל קרמוב של בושה. כי כלום יעלה על הדעת, שצריך להתבושש במה שכתוב בספרים הקדושים? והמשחקים האלה ענינו את העניך, ויאהב טאר את חברתה של שפרה. ולא היה אצלם פסיחלג טומחה, שינתח את רגשות הנפש הרכה לדעת, אם בשל המשחקים היפים אהב את חברת שפרה היפה, או אם בשל שפרה היפה אהב ויחבב כ"כ את המשחקים. — „חבל, ששפרה אינה איהבת את השדח ואת הערמות שבשדה, היה מצטער בימי הקציר: לולא זאת, כי אז הייתי מושכה אל השדה בין הערמות, והייתי מראה לה משם את אמצע השמים!“.

אבל השוככה הזאת מתעקשת ואומרת, שאמצע הרקיע הוא בחצרה, במקום שהיא כמציאה את משחקה.

ראה אביו שהנער כבלה עתים לבטלה — ויביאהו העירה אל בית הרב דמתא; שילמד שם תורה מפיו, והתנה עמו על השכר: חמאה וגבינה לכל השנה כדי צרכו, ביצים — לפסח; כפרות — לעירכ; התחיבות, שיקנה מידו אתרוג לסוכות ושיארח בביתו לעשריה — ועוד איזה סכום קטן של סעות מזומנים. העניך השובב התחיל לומר תורה ספי הרב.

בתחלה היתה קשה עליו הישיבה בבית הרב; נענועים להוריו, ליער, לשרה. לשפרה השובבה, לנברילקע בן השכן. לדני הגר, לצפרי היער ויותר סכל — לחפש הכפרי... נדמה לו, שהעיר כלה היא מין בית אסורים גדול, כאותו ששמו בו את יוסף במצרים, ובית הרב הוא בית אסירים קטן בתוך בית האסירים הגדול, שהוקצה ביחוד בשביל הרב ובני ביתו, והשלחן והמפסלים שבין החלונות ובין ארון הספרים המעפש הוא משמר בתוך משמר שבתוך משמר, שהוקצה מששת ימי בראשית בשבילו ובשביל הרב, ושעפ"י מדת החסד הוהר להם לצאת פעמים ביום בשביל לבא לביהמ"ד שחרית ומנחה; ואם תאמר „מפני מה?“ הא לא קשיא! הרי הרב, שהוא בודאי לא חמא! לא השתובב עם נברילקע! לא ברח לערמות החציר שבשדה, ולא בלה עת עם שפרה! ואעפ"כ גם הוא יושב כל היום צמוד אל שלחנו ואל ספריו! הוא האשים בתחלה את אביו בדבר, מפני שהוא היה מתקומט בו המיד בביתו, והוא לקחה והושיבהו על העגלה, והביאהו לכאן; והתחיל חושרהו, שוהו רק ענש אשר בדה בשבילו אביו על חטא השתובבותו; אבל כשראה אח"כ שאביו סר אל בית הרב בכל פעם בואו העירה, ומחבבו, ולפעמים — מנשקו, ומשאיר לו מטבעות בכיסו, ואז עלה על לבבו, שמא עת רצון היא להתחנן לפניו, שיסלח לו על הכל ויקחהו הכפרה; וכשהרים אליו את עיניו, נדטה לו, שעני

אביו דומעות... ואז הבין, שאין הדבר תלוי באביו, מפני שגם הוא חש צער גענועים. גור דין הוא שיצא עליו, וצריך להכנע! — ולאמ-לאם התחיל שוכח את נבריא לקע. את החרמש ואת הערכות ואת היער. לו היו עכשיו ענינים אחרים להתענין בהם; „בוקא דאממא“, „אונת של ריאה“, שיעור ס' וכשהו. הוא חשב אז, בהיותו עוד בכפר, שכל עצמם של הנהרות נבראו רק לצוד בהם דגים, לרחץ בהם, לזרק אבנים שמיחות על גליו, להתלוצץ בנערים רעים ולהראות להם פנים משונים ומגוחכים, כשהם קרבים לשפתו — עכשו הוא יודע, שכל אלו הם דברי שמות! שהנהר בעצם אינו „נהר“ אלא — „ברטלית“... ושיש לו תעודה אחרת לגמרי: שיש נהר פוסק מימיו, ויש נהר שאין מימיו פוסקים, והברדל גדול יש בדבר בנוגע לדיני עגונה; ושהשרה אינו המיד שדה, אלא פעמים שהוא „בית הפרס“.. וביער יש — לאו דוקא צפרים וענבונים, אלא לצים, רוחין, ושדין — בלילה, וגולנים וחיות רעות — ביום (דבר זה נודע לו מפי נערי העיר, שהיה נפגש בהם בשבת בקלוזיו בשעת ההפלה). הוא שכח את הכל, ונהפך לאיש אחר, לילד זקן. כמדומה, שאפילו בשפרה היה שוכח לגמרי, אלמלא שהיתה מזכירתו עליה. ברכה בת הרב, נערה בת שתים עשרה שנה, ושהיתה דומה לשפרה השוכחה רק בזה, שגם היא אינה לובשת — לא כובע על ראשה ולא מלית קמין; על לבה כשפרה, וגם היא אינה לומדת „גמרא ופוסקים“ כשפרה; ובכל עת שנכנס ונהקל בברכה זו, נזכר בשפרה השוכבת ובמצחקה המשעשעים. הוא אמנם כבר בוש ונכלם בפני עצמו, מהתגעגעו על המשחקים, אחרי שזהו רק מעשה ילדות והוא כבר אינו ילד! הוא כבר עברי קמן, סמית א"ע באהלה של תורה; שהצחוק בכלל כבר נאסר עליו מיום שחרב ביהמ"ק; אבל על שפרה העליוה התגעגע מאד.

וכשהתלבט בתלמודו על דיני מיאונין וקדושי קמנה, וכל מה שנוגע עפ"י הדין ל„קמנה“ — היתה שפרה עולה על זכרונו: „כל כעין שפרה — בין שיש לה תלתלי קוצות צהובות תלויות מאחורי ערפה, כאותן של שפרה, ובין שאין לה; בין שכבות עיניה רצות וזות המיד, ובין שהן נחות ושקטות — הרי היא קמנה!“.

וכעבור שנתים ימים מעת שבא אל בית הרב, ושפרה באה עם הוריה על „ימים נוראים“ העירה, והתאכסנו בשכינת הרב — אז לא עמד העניך על נפשו ונכנס לראות את שפרה וכמעט שלא הכיר בה את שפרה שלו! היא גדלה והשגשגה כ"כ, עד שהתבושש להביט ישר אל פניה. קשה היה עליו לשמוע את עליצותה הגלויה, שהיא קדמה בה את פניו בפרהסיה, לעיני כל העומדים.

ואז אמנם התלקחה בו האוה לאחוז בידה ולצאת עמה החוצה אל השרה, לערמות החציר, ולחדש שם את משחקיה העליונים — אבל הגדולים עומדים ומביטים עליו... ימים רבים אחרי נסיעת שפרה לביתה היה מוחו מבלבל ולבו דופק — שלא כרגיל. אפילו „ויש לישיב“ קל שבברש"א לא היה מכשר לישיב.

וכשעברה עוד שנה, והוא התחיל מעין לפעמים ב„ספרי יראים“, הרגיש בדבר, שההרהורים הרעים פוגמים בנפשו... והתחיל לוחם ברגשותיו שהם, בלשון הספרים הקדושים — „תאוה“ ר"ל; והיה סברית א"ע מלהסתכל בברכה בת הרב, בכרי שלא כבוא לידי תרהורים בשפרה.

הוא נלחם וכבש. דומה שהמית את היצר בקרבו. ובין כך הוסיף אמן בתורה ויצא לו שם „עלוי“.

ובין כך בא עליו האסון היותר גדול: אביו ואמו מתו עליו כמשך שנה אחת. הוא

נשאר יתום לכל חקיו, יתום בלי כל משען חמרי. אביו מת כרב יהודי הכפרים, המוצצים לשד האכרים, ומוצצים — ומוצצים, ומקמצים — ומקמצים, וכשהם מתים הם מתים עניים. ואין האלמנה יכולה גם לסלק את חובותיו, שנשארו אחריו. — יפה עשתה האלמנה, שלא הוציאה שנת אלמנותה, והצילה את הקהל מהוצאה מרובה לפרנס נפש אחת יתרה מקופת הצדקה. והרב אמנם לא עזב חסרו מעם העניך, וחזויק אותו בביתו, מתחלה — בחוקת יתום נעזב, ואח"כ — בחוקת צעיר תיח.

ולא התחרט אמנם הרב על הדבר; מפני שראה ונוכח, שיש לו צורך בצעיר זה. הוא כבר זקן חלש, ואינו יכול לעמוד בטורח הקהל. בימים האחרונים חסיר מעל עצמו את כל עולן של שאלות בהוראה. הוא סמך את ידו על העניך, וזה קבל את הדבר על עצמו ברצון, ונטפל ל"ריאות" שבבית המטבחים, ל"כפות וקדרות", ל"תנורי פסח" ולכל סעיפי ההוראה — לא מפני שקשה היה לו לאכול לחם חסד בבית הרב! לדבר זה כבר הרגל, אלא פשוט, מפני שמצא בזה סכ"ס איזו תכלית וסוף לכל אותם הספרים העבים, שספג אל תוכו, ושהתלבט עליהם כל ימי נעוריו. אז מלאו לו שמונה עשרה שנה.

וכשמת הרב, ואחד מהקיפי העיר חפץ לתת את עטרת הרבנות לאחד מקרוביו, שהיה עני, ופרנסתו מופלת עליו — עמדו מתנגדים לדבר, ונתנו עיניהם ב"העניך העלוי".

והתחילו מריצים מכתבי פלסתר, ומעמידים זועות: "רב — רוק?!", אבל זה היה עכוב קל: החסר בנות-ישראל? אדרבה, זהו סגולה לצד! וכדקו ומצאו בהולה שנתבגרה אצל אחד מהעניים החשובים, שהוא בעל משפחה מרובה באוכלסין, ונתרבה בזה הצד של העניך. אבל באותה טרה נתרבה גם הצד שכנגדו — מאלה, שלא יכלו להביא במנוחה על הדבר, איך עני זה נושע פתאום תשועת עולמים, ונפטר מבגרת שלו, אפילו בלי נדוניא, ולא עוד אלא שמשאיה לרב ומו"ץ בישראל!

והתלבטו הדברים, והתרבה המחלקת, עד שהתערב בדבר ר' דויד שלמה — הגביר שבעיר, שכל בני עירו היו לויו, וכפופים וציתים לו, ועמד בביהמ"ד וקרא מתוך צחוק: "שומים, העינים מחפשות אחרי החומס בקצוי ארץ — והוא כל כך קרוב אליהן! הלא נשארה בת הרב יתומה עזובה! חפצים אתם שתפול על הקהל?!" העניך צריך לשאת אותה, והחזקה תהיה במקום נדן!"

והדברים נתקבלו על הלב מכל הצדדים. קצת — עפ"י שמת, גם לי גם לך לא יהיה", וקצת — מפני שלא יכלו להתנגד לדברי ה"מלוה" שלהם. נשאר רק להודיע את הרב לאלמנה של הרב ולהעניך, שלא ידע עד כה בכל ההצעות והמחלקיות שהעמידו בעיר על חשבונו; וגם את הדבר הזה קבל על עצמו ר' דויד שלמה.

למחרת היום קבל העניך אורח יקר בחדרו שבבית אלמנת הרב: דוד, אבי שפרה בא מן הכפר וסר אליו. הוא התחיל מדבר עמו על ענינים שונים ובודדים, שאין זיקה וקשר גיוגי ביניהם. דומה היה דבורו של אבי שפרה בעיני העניך, כדריש נאה של דרשן

הריף, שהוא מציע מאמרי תלמוד ומדרשים — רחוקים לכאורה איש מרעהו, ואין כל כל שיכות ביניהם; אך קצת דיוק. קצת חרוש, גלוי דברים, קשיות, תרוצים — המאמרים מסתבכים, מתקשרים ומתגלים לדרוש יפה אחר, עוקר הרים וטוחן סברות. ומסים ב„השתא אתי שפיר“ —

ובכח פלפולו הוא מתחיל קילמ דברים ומברות מן האויר ומחפש ובודה קשר הגיוני לחצאי דבוריו של דודו...

הלזו מספר וקומע. מתחיל ואינו גומר... ובתוך כן הוא מספר לו, ששפרה שלו היא, בלי עהר, בתולה נאה, שכבר הגיעה לפרקה... ושהוא חפץ לתת לה נדוניה הגונה... ושרבים קופצים עליה, אך היא ממאנת... ממאנת ובוכה... בוכה וממאנת... ופתאום הפסיק בתוך שיחתו ושאל אותו: מה בדעתו לעשות להבא?... והזכיר לו, שעפ"י חשבנו, הכרור אצלו כיום, הוא גדול משפרה שנה וחצי... ואם כן כבר מלאו לו שמונה עשרה שנה...

שיחתם הופסקה ע"י ר' דויד שלמה. שנכנס באותו רגע אל הבית, ובלי כל אמתלאות והקדמות למפרע הציע לפניו את הענין, שנגמר היום בהשתדלותו ובעצתו. העניך שמע את הדברים — קצת נרעש וקצת מתבושש, ולא ענה דבר; אבל תשובתו לא היתה נחוצה כלל, מפני שר' דויד שלמה לא שאל מפיהו בלום, הוא רק הודיע אותו. שכן החלט ונגמר.

ר' דויד שלמה הוא אדם חכם, רגיל ומנוסה. הוא לא שכח, שמפני הניכוס צריך יהיה לחתן איזה „צד העומד“, איזה מחותן, וישתמש בשעת הכשר, לכבד את דודו של החתן בכבוד זה.

והלזו התחיל מנטנס וכמשתכח מן הדבר, והבין ר' דויד שלמה, שזהו הערה דקה על הוצאות החתונה; ונחך במחשבה, מפני שהרגיש בדבר שזוהו רק „לפנים“, כי גם דוד העניך היה אחד מלזיו, וזהו מנכים הלזים להתראות כקמצנים לעיני המלוה שלהם, כי זה סגולה לאותו דבר שקוראים „קרריש“ — ורמו לו, שההוצאות הן על חשבון הקהל, מקופת התכסא; ואמר לו שהוא חושב את דבר כהונתו ב„מחותנות“ — למחלט ונגמר. מובן הדבר, שהלזו לא התרים כנגדו, ונסע לביתו.

אותו הלילה שאחרי היום ההוא גרם להעניך צער הרבה: שיחתו היום עם דודו, שהזכיר לו פעמים הרבה את שם שפרה, גרמה בדבר. ההרהורים הישנים חזרו ונעזרו. לנגד עיניו מרחפת תמונת „שפרה הקמנה“... רחל בת כלבא שבוע... עם תלתלי שערותיה הצהובות, ועיניה המעפפות... ואחרין כן — תמונת „שפרה הנערה“ המבטת אליו בהסתר פנים... כמתבוששת ומתוך מחשבות... מלחמת היצר התלקחה בקרבו. הוא חשב, שכבר נצח אותו, והכריעהו בהחלט! „אל תאמין בעצמך עד יום מותך!“ — הוא קורא על עצמו: אין אפטרופוס לאותו דבר!“

וכשנזכר אח"כ במה שהודיע לו ר' דויד שלמה — היה לבו חרד קצת במה שהוא צריך לקבל על עצמו קולר הרבים: „תינח עד עכשו הניע על חלקי רק „שובא מכשורא“, מפני שסכים — אחריות ההוראה היתה על הזקן; אבל עכשו הוא יהיה הרב היחירי בעיר! אך בענין הנשואים היה שמח קצת, מפני שזה יהיה כסגולה טובה ושמירה מעולה בפני הרהורים רעים.

והוא אמנם לא מעה בחשבונו: אחר החתונה שב אל תורתו ואל תפלתו מתוך לב מהור, עד שאלמלא הבנוי „רבי“, שהתחילו לקראו בו, היה יכול לשכוח ולחשב, שהוא

שדני תלמיד היושב לפני רבו המו"ץ הזקן ואוכל לחם חסד על שלחנו. והתרהורים לא
הסיפו לצערו גם אח"כ, כעבור שנה, והוא סָרר קדושיהם של שפרה וחתנה תחת
התופה, שחגנו בעיר.

התרהורים לא צערו אותו עוד, אבל צער מצד אחר גרמה לו, כשספר לו דודו כפעם
פעם, שהיא כמאנה באישה, ממש — שונאה אותו!

הוא נתמלא רחמים עליה: „היא מטאנת — מסתמא יש לה כבוד לדבר! כלום
חשודה בת ישראל לשנא את בעלה בלי שום סבה?!”

תיתי לו, שהיה עסוק בימים האחרונים בשאלה אחת סבוכה, ולא היה לכו פצוי
כ"כ לחוש בצערו של דודו.

והשאלה לא היתה כ"כ סבוכה, כמה שהיתה קשה וחמורה, שאסור אשת איש
מגע בה!

לר' דויד שלמה היתה בת צעירה, שנשאה לפני שתי שנים לצעיר אחד מ„מרחקים”,
כמנהג הנבירים להרחיק התחתנותם, ובאחרונה נגלה, שצעיר זה יש לו „לקותא” במוחו
לפרקים ר"ל ור' דויד שלמה חפץ לגרשו, אבל הרב הזקן, וכמו כן הרבנים שמסביב,
הטילו ספק בכשרונו של הלכוי לגרש. ובין כך התעננה בתו של ר' דויד שלמה, ועודה
כאביב ימיה צריכה היתה להתיאש מן החיים:

ר' העניך ידע להתחבט בשאלה זו טכבר, עוד בחיי הזקן. הוא מצא או „כחא
דחתירא” בדבר, אבל לא חפץ להיות מורה תורה בפני רבו ו„חולק על ישיבתו” —
והתריש.

ועכשו כשבא לפניו ר' דויד שלמה ובתו והתחילו בוכים ומתחננים לפניו לבקש
איזה „התר”, והבטיחו לו שכר הגון בעד מרחתו, התפלא ואמר: „שכר זה — למה? ! הלא
מקבלת הפלונית שלי מעות שבועים! וצד התר יש בין כך ובין כך!” והבטיח על הדבר.
וכשפנה בשאלה אל הרבנים הקרובים, שהיו יודעים אותו פא"פ, ולבם גם בו —
השתכטו מן הדבר בלי כל אמתלאה; ורב אחד, שהיה נודע לקצת חצוף, העיר לו
במכתבו שצריך הוא בעצמו להשתמט מן השאלה, כדי שלא יהיה חלול השם בדבר: „עמא
דבר יאמרו, שזהו מצדו „שלמונים” וגמול תודה מצדו לאבי המעינגנת, שהמריח עליו
להפריד את העולם להעמידו לרב בעירו”. ר' העניך לא ידע מה זה סח: „איזו מרחח
ואיזו מרדה היה בדבר? ! כלום שושבין הוא לי? וכי בשום שאני פיסק לו שאלות, פסילנא
לו לדינא? !” ויפן ב„תשובה” אל הרבנים ה„מאה"גים” הרחוקים וה„מופלגים”, והללו
הכירו מתוך ה„תשובה”, שיש להם דבר עם גדול, בקי וחרף, והבינו, שהוא אחד
מהנאינים, שלא טבעו עוד מטבעם בעולמם; ולא לבד שכתבו עליו „סיני ועוקר הרים”,
אלא שהסכימו לדעתו, והשתתפו ב„ההתרה”. בתו של ר' דויד שלמה נתגרשה והותרה
לכל העולם.

ור' דויד-שלמה החליט, שלא לקפח את שכר הרב, אעפ"י שהדבר כבר נעשה; ובלי
כל אמתלות נכנס אצלו, והושיט לו ייטר בן מאה רובל: „זהו הכרת תודה בעד מרחתך,
רבי!” אמר לו בנדיבות השמחים בחלקם.

אבל ר' העניך תחב בו את מבטי עיניו: כסף? בשביל מה? „מה אני בחנם אף
אתה בחנם” — התנה הקב"ה עם טרע"ה! כלום מותר לי לקבל? ! דייני, שזונתי מקבלת
שבר במלה!

ר' דויד-שלמה עמד נרעש וקצת נכלם. הוא הכיר מתוך דבריו של התם הזה,

שלחנם ישחית את דבריו, אם יפציר בו לקבל; ולא עוד, אלא שהכיר עכשו, עד כמה מעה בחשבוננו והשעררתו בכל משך העת, שהענין נמשך ונעשה: הוא כעשיר „חצי הדיום“ וחצי „בר-אורין“, אעפ"י שהיתה לו השגה בחמר השאלה ובאסור „אשת איש“ בכ"ו שער, שהדבר הלוי הרבה בעקשותם של הרבנים, שלא בדקו כ"כ את הגרוש מתוך המציאות כמו שהוא, אם הוא ראוי לגרש — אלא מתוך הכהב... מתוך מה שכתבו על כעין זה לפני מאות שנים... הוא לא יכול לכחד את הדבר מהכרתו, שכל מה שמרח ועשה בשביל התמנותו של ר' העניך — היתה לו פניה בדבר: לקנות את נמית דעתו... לעשותו קצת „כסוף“ אליו; גם בהשתדלותו שישא ר' העניך את יהומת הרב היתה כונה מיוחדת ודקה: כדי למנוע את הרב מקבלת נדוניה, שהיה אולי מקבל אצל „אבי-הכלה“ אחר: „יותר שיהיה הרב עני, יותר אני יכול לקות, שאקנה אצלו נמית דעת בעניניו!“ — החליט ברעתו. וכשעשה הרב מה שעשה, לא היה אצלו כל ספק, שהוא אוכל את פרי תחבולתו. אבל המבטים האלה שר' העניך התם הקים עליו — הרמו באחת את כל השעררתו. הוא ראה, שיש לו דבר עם אדם תם וישר ובטלן גדול, שאין לו בעולמו אלא ד אמות מרוחות של הלכה, ושאלו היה יודע את הפניות הארות שבלבו, היה קם עליו במקלו ומגרשו מתוך ביתו. —

מתחלה עלה ברעתו לעזוב את הבטלן הזה ולהטפל אל הרבנית, והיא נדאי תקבל את הכסף, מפני שלה יש, בלי ספק, השגה יותר בהירה בכסף: כעקרת הבית יודעת היא, שבכסף יכולים לקנות הכל, ובלי כסף אין נוהנים כלום. אך באחרונה התחיל לבו נוקפו לשוב אדם כזה, בכחש ולפגום את ישרו ותמיכותו בלא יודעים, והתיאש מן הדבר.

וכשבא הביתה ונזכר בדבר, לא יכול אמנם לעצור משחוק של לעג על אדם בטלן כזה, שאין לו שום מושג בהויות העולם, אבל מצד השני חש התבטלות גמורה מפניו: הוא נזכר במנהג עסקיו עם הבריות ועסקי הבריות עמו... מה לא יעשו בני אדם במקום שיש דרא דסטמונא? הוא יודע ומכיר בעצמו ובהרבה אנשים חשובים, שהם מוחזקים לעשירים, יקירי קרתא, כשרים ונדיבים — אבל כמה שנוגע לעסקי סמונות אין בני אדם אלה מעמידים את דבריהם על היושר! יושר ויראת אלהים — לחוד, ודיני סמונות — לחוד. הוא יודע גם הרבה רבנים גדולים, ומומחים ויראים, שאינם נדירים כ"כ בקבלת טובה וחשש המית דעת. —

כן. הוא הכיר בבטלן הלז, המגור בחדר הורתו, שהוא גדול! אדם חפשי עשיר הרבה ממנו! שיש לו הכל, מפני שאינו צריך לכלום.

„האמנם אינו צריך לכלום? וכי אין יצה"ר שולט בתלמידי חכמים?!“

„לא! לאדם זה יש ענין יותר גבוה ויותר נשגב מכל הצרכים החמרים, שבני אדם מתקוטטים עליהם!“ . הוא אינו מכיר בהכרה ברורה מה הוא הדבר; אבל גם ההכרה הקלושה הזאת הריטה אותו בעיניו מאד. הוא התחיל סכברו בלבו בכבוד „איש-קדוש“. באחרונה התגלה רגש הכבוד במין יראה ואהבה, „יראת הרוכמות“ ו„אהבה חסידית“. שיש בה מעין בטול היש, בטול הנר בפני האבוקה.

הרבה הרבה פעל עליו הרגש הזה לטובה; הוא הכניע את עריצותו ותקפנותו — לא לכד בעניני הקהל, אלא גם בנוגע לבעלי ברית מסחרו ומשרתו ביתו. כמו נגר רצונו, על פי איזה כח פנימי, שהוא בעצמו לא הכיר בו הכרה ברורה — היה מידד ומעריך את העול, שעלה ברעתו לעשות לאיזה מאנשיו — נגר מדותיו של הרב:

„מה היה הוא אומר על מעשה כזה? ואיך היה מתנהג, אילו בא דבר זה לידו?“
כשהיה עולה רעיון כזה על לבבו, מיד היה מתרכז ומכניע את יצרו שתקפהו — לעשות
עול לאחד מלווי, או לשעבד את אנשיו אליו יותר מדי.
ו„אנשים“ היו לו הרבה. חוץ מלווי, שגם הם היו נחשבים כעין „אנשיו“, וחוץ
מעמדיו בעסק ההלוואה — היה חוכר שדות, שמביב לעיר, ובדבר זה היה נזהר תמיד
להחזיק ב„אנשים“ רק מבני-ברית: הוא הביט על עוורים ומשרתים — בכלל — לא כעל
בני אדם, שיש למוסר בית-מסחר צרך בהם, אלא כעל עניים שיש להם צרך בעבודה
ומשרת פרנסה; כל עצם „המשרה“ היה איפא בעיניו מין נרבה ו„החזקת סך“; ומכיון
שהדבר כך. הרי עניי עמך קודמין.

ובשנה שאחרי זאת, כשעברו ימי האביב, ובטרם שהתחילו ימי הקציר עלה בלבו
רעיון הגון: לבקש את הרב. שיצא עמו אל השדה לקצור בעמרים הראשונים ל„מצה
שמורה“ — גם בשבילו וגם בשביל הרב. בדבר זה לא היתה כל פניה „להנאות“ את הרב,
אלא פשוט: השמירה תהיה בודאי יותר מעולה ויותר כשרה, כשאיש קדוש כזה ימפל בה.
וכפני אותו המעם, אולי, שהוא לא הרצה את דבריו לפני הרב בתור „נדיבות“
והענקת ת”ח, אלא בנוסח של בקשה, והזכיר לו את חומר הענין של זהירות במצה
שמורה — נאות הרב לבקשתו, ולא נמנע מלקבל ממנו את המתנה החשובה — „מצה
שמורה לפסח.

והחלט הדבר למחר לצאת אל השדה מזוינים בשקים, כשרים ועשויים לדבר —
לאור השחר. הרב מצא, שדבר מצוה כזה דוחה „תפלה בצבור“, ולקחו עמם טלית ותפילין
אל השדה. על אדות מעימה קלה לאחר התפלה דאג ר' דויד שלמה בעצמו, ולקח עמו
ארנז מלא די צרכם.

הנסיעה ארכה שעה קצרה בין שורות ישרות של הקמה. שבלי דגן עמדו בקומה
וקופה; ורויות עוד ממל השמים, אשר השפיע עליהן ליל קיץ נעים, השתרעו עליוות
וכמו מבימות על הנוסעים בכסופים ומתוך סקרנות, ויהי דמיון כעולי ימים, מלאי כח
עלומים, צמאון הענגונים ותשוקת החיים.

ומעבר מזה — שבלי חמה עמוסות, כפויות ארצה, כורעות תחת סבל ה„מלאה“,
ומתבקשות אל תחת התרמש. גם מל הלילה לא יכול עוד לישר קומתן... הנה היו סמל
זקנה כורעת תחת מעמם החיים, והולכת וגומרת את מספר ימיה. — שורות הקמה כלו
פתאום, וכמו מתוך אמצעיתן, במרם ששבעה בהן העין; ומשם התחילו שדות תירום.
הגבעולים המלאים, הענפים הירוקים התלכדו והסתככו וכמו התחבכו בעליהם... ובנשוב
עליהם רוח הבקר נפו כלם בכת אחת לעבר אחד — איש על שכם רעהו, ויעמידו רעש
קל, כאילו איש מרעהו שואל, ואיש לרעהו מספר איזה סוד, שקרה שם... הלאה —
הלאה... מעבר לשדה... זה היה סמל ילדות שובבה, תמימה ועליוזה... נבר, שהברואים
הצעירים האלה אינם מכירים עוד בתעודתם, ואינם חשים בדבר הנשגב המתחולל והולך
בחנם, ושעתידים בני אדם להעמיד עליהם זועות, לאסף... להוביל... להרויח...
להפסיד... לשבע... ולרעב. המה שמחים ומתגאים כנאות ילדים בשל הזקן הלבן

המתחיל מנצנץ ויוצא להם, בלי דעת, שוקן זה הוא סמן לזקנה קופצת... המה חיים ועליונים בלי חשבונות.

הרב הנלבב פתח פיהו ושאף אל קרבו רוח צח ורך במלא ריאתו. יציאתו הפראומית בבת אחת מתוך שלשה משמרות — משמר בתוך משמר -- אחר עשר שנות מאסר נסכה עליו רוח שחרון... שמים מלמעלה... שדה מתחת... ומסביב אויר—אויר—אויר בלי קץ ונכול! אין שלחן, אין ספסל, אין ספר, אין כתם על הרקיע, אין תערוכות בשדה, אין תחומין ורשויות! הכל כשר בלי כל שאלה... דומה, שהוא חולם חלום נעים מימי הילדות.

ובין כה הגיעו אל שדות ר' דויד שלמה. קול הקוצרים, שהגיע לאזני הרב מאחורי שכמיז — פתאום, אחרי שעה של נסיעה שוקמת בין יצירים אלמים ושדות שהקנים לבלי פגוש אף איש אחד — עורר את עצביו, והשלים את המצב לתמונת חלום. הקוצרים עמדו וקצרו ניר של שעורים. ר' דויד שלמה העיר את אזני הרב, ששוב יותר, לפי דעתו, להמתין בקצירת השמורה עד חצות היום, בכדי שתהי יותר יבשה, ולא תשאר בה שום לחלוחית. הרב הגיע תנועה קלה בראשו... נראה, ששמע והבין את דברי רעהו, והסכים על הדבר.

ר' דויד שלמה מצא את שכר זהירותו בצדו: שלא היה צריך להפריע את הקוצרים מעבודתם על הגיר שהתחילו, אעפ"י שהוא באמת לא התכוון לתועלת חמרת וקסנה כזאת. הוא חפץ לעשות את הדבר על שלמותו והכשרו היותר נעלה.

ר' דויד שלמה השתמש בשעה היתרה, והתחיל לסרר את ה"ברכות" ולתקן א"ע לתפלת שחרית; והרב התרחק קצת וישב לו על אחת הערמות... והחלוס מוסיף להתרקם בצביון נפלא... צריך הוא רק לותר על איזה שניים, להעלים עין מאיזו קמנות: להניח, למשל, שהקוצר הוקן הלז העומד שחוח על עבודתו — אינו זקן, אלא נער, ששכו "גבריאלקע", ואינו עומד כ"כ רחוק מאתו, אלא — סמוך אצלו... וזה זה אינו מצד מרחק, אלא מצד צפון וכל חוץ מזה — כמו שישנו...

ומעבר להר — כפר... נחל... אבנים חלקות מרפרפות על המים... יער... רחל בת כלבא שבוע...

הרב הצמחק בצחוק ילדים, כשמצחקים מתוך שנה... עכשו אין לפניו כל שני! הכל בהיר, סמוך.. ידוע... "שלו"!!..

הוא חלם בהקיץ, בעינים פקוחות... הדברים הממשים שהיו לנגד עיניו: מרכבתו של דויד שלמה, דויד שלמה, ארגז האוכל, החר, העמק — לא היתה להם כבר שום ממשות בשבילו! הרי הם כאילו אינם!... הוא גם לא ראה אותם; הוא ראה תמונה אחרת יותר ברורה, יותר בולטת ויותר משמחת; אבל הוא גם לא חש ב"עצמו" באותו הרב "ר' העניך", "סיני ועוקר הרים", שקולר הרבים תלוי על צואריו... הוא חש והכיר בעצמו את "הענקי" הקמן, המשכים לאור בקר וקופץ דרך החלונות ובורח עם גבריאלקע אל השדה; את הענקי — עקיבא הרועה, שיש לו שמונים אלף תלמידים... "הצרי והצפורן החלבונה"... "שירי הדם היה שופך"...

חבל, שאדם גם זה מבלבלו בחשבונותיו על ה"קמרת" ועל "שירי הדם"! והוא קם בלי חמדה, מתעטף במליתו, מניח תפיליו ומתרחק בין הקמה ומתפלל; ותפלתו ארכה בפעם הזאת יותר מדי. "עלית נשמה" היתה לו! נשמתו עלתה והשתקעה בעולם הילדות... וכשנעור מההקעותו, באה פהאום האוה בלבו לחבק בורעותיו את השבלים

העליות, המביטות עליו כעל מודע ומכיר, ולנשקן, ולנשק את כל אחת ואחת מהן... ואח"כ עלה על לבו רעיון לעלות על ראש ההר ולהתגולל משם אל העמק מוכתר בסליתו ותפילו ולהתגולל... ולהתגולל... לבלי קץ.

„אבינו אב הרחמן!“ —

הוא חזר הרבה פעמים על המלות האלה. המלה „אבינו“ צלצלה לאזניו בנועם מיוחד. נעים היה לו לראות את עצמו — ילד כרוך אחרי אביו, בן מתחמא לפני „אב הרחמן“. הוא היה סופג בחפץ לב את כל המכות, שהיה אביו מכהו או... ולא היה מתלונן עליו אפילו במשהו, מפני שהוא יודע עכשו, שזהו דבר נחוץ ומ"ע מדברי קבלה: „יסר בנך!“ „אתה בשבט תכנו!“ „ויש בה מעין „הזית הדם על הפרכת“... אבל באותה העת לא היה נמנע מלהתגנב אחרי המכות ולקפץ דרך החלון ולברוח אל השרה...

וכשנמר את תפלתו ואמר „עלינו... שהם משתחווים ומודים להבל“... נתן עיניו בקוצרים העומדים כפופים ומאלמים אלומות, ותמה ואמר: „כלום להכל הם משתחווים?! הלא לדבר טוב ונחוץ! לאסף עמרים וערמות!“

וחזר ונער בעצמו: „שיננא! וכי להשתחוויה זו מכונים הדברים?! השתחוויה זו בודאי כשרה ומועלת!“

שמורתו של ר' דויד שלמה נעשתה על מהרה הקדיש, 'ותלאוה בעליתו בביהמ"ד — מקום, שלא ראה ולא יראה לעולם משהו של חסץ. אין עליה כל חשש חסץ ח"ו, אך לבו של הרב נתחמץ במקצת: ההרהורים שבו להטרידו... הוא אינו מוכשר להתעמק באיזו סוגיא כדבעי! אפילו להתפלל כראוי אינו יכול. כשהוא סוגר את עיניו בק"ש ומכון ב„אחד“ להמליך את הקב"ה על הארץ וח' רקיעים וארבע רוחות. עומדים לפניו ערמות ועמרים נפוצים על מרחב שדה לארבע הרוחות.

וכשהגיע פעם לפרשת ציצית נצנצה פתאום במוחו שאלה אפיקורסית, שהוא בעצמו נבעת מפניה, וסלד בה:

„ציצית של תכלת... תכלת דומה — לים, וים — לרקיע... אמרה תורה „וראיתם אותה“, כדי שנוכר את השמים! והלא מוטב היה שנביט אל הרקיע של הקב"ה בעצמו, ונפנה בודאי את לבנו לאבינו שבשמים!“

„ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים!“ — הוא מתפלל במחשבה על עצמו מפני ההרהורים הרעים, וכובש את רעיוניו ומכריחם להתעמק בעיון תפלה.

„משפיל נאים עדי ארץ... מגביה שפלים עדי מרום“...

נרמה לו שהוא רואה שבלי חמים מלאות כורעות לארץ, ושכלי דגן משתרעות קוסמיות ומביטות השמימה.

„מוציא אמרים ופודה עניים“.

והוא רואה את „ארץ מצרים“ כחדר אחד צר... מלא שלחנות... ספסלים... וארונות ספרים... וששים רבוא מישראל עומדים שם צפופים... וארץ ישראל היא שדה... שדה אחד גדול, ארוך, רחב — עד אין קץ, שמגדל רק פאה... עוללות... שכחה... עומר... בכורים וספיה...“

וכשנמר את תפלתו ונכנס לביתו ונתקל בהרבנית — נזכר פתאום בשפרה.

הוא מתחיל מעביר ידו על מצחו, מתנועע, מקמט ומישר את מצחו, כאילו חפץ להבריח יתושים וזבובים מעליו, אבל לשוא! מלחמת היצר התחדשה בקרבו בעצם תקפה.

כאילו לא עמד כלל תחת החופה! כאילו „ברכה” אינה שלו, ואינה כלל בבית! כל איהן השנים שעברו והמציאות הגסה הסובבת אותו — הן רק חלום! וחלומות הילדות עומדים בולטים לפניו, עד כדי מציאות מוחשת!

„רבש”ע! הוא מתחנן ומתחמא: מה חפץ היצר ממני, מאדם עפר ואפר?!
הוא התחיל ממעט בשעורי למודיו, ומשתקע יותר ב„ספרי חרדים”, כדי שיהיה תמיד ער ומזוין נגד השונא האורב לו בלבבו פנימה. בימים הראשונים אמנם הראו הספרים פעולה רצויה עליו זכירה המידית, שסופו של אדם רמה ותולעה; ענשו של התמא בניהנם, והידיעה, שכל האות לב האדם הן רק „בהמיות”, סערות מבעיות, שאין שוה לנזר הבריאה להטפל אליהן — השכיחו לזמן מועט את הרטריו; אבל כשהרגיל בהם, לא לבר שלא הזעילו לו, אלא לפעמים עוד הרעו לו: חשבנו עם סופו של אדם, שהוא רמה ותולעה, הביאו אותו לידי יאוש, ואז היו מתגנבים אל תוך לבו דברי אותו החכם, שבדק את החיים ככל צדדיהם ובא לידי מסקנא: „חטוף ואכול, חטף והתנה”. „אם לא עכשו — אימתי? כשתהי רמה ותולעה?” — התקומם רעיון בלבו.

„ענשו של גיהנום?” ידע, שכל מה שנאמר בשל הגיהנום הוא רק להסביר את האזן, ושבאמת אין הנשמה הרוחנית סולדת ברותחין ולא נכיה באש! ובכלל אין שליטה לכל אותם המכאובים הידועים לנו עליה! הנשמה מצמערת רק בצער רוחני, למשל: בצער גענועים, יגון, תשוקה, לדבר שאינה יכולה למצוא... וכדומה... אבל מכאובים נשמים זרים לה! אמת שכל מה שנאמר הוא להסברת אוזן, ושבאמת יסורי הנפש שם בעה”ב הם רכבות פעמים רעים וקשים מיסורי הגוף! אבל יסורים כאלה „ידע”, „האמין” ו„שער”; וצער ההרהורים חש בלי כל „השערות ואמונה” וכלי כל התחכמות של „ידיעה”.
וההכרה, שכל אותן התאוות הן „בהמיות” השפילה את ערכו בעיני עצמו וקרבה אותו יותר אל ערכה ומדתה של שפרה: „ומה אם אני רב מו”ץ בעדת ישראל, והיא כפרנית, בת עם הארץ? הלא גם לבי סוער בתאוות בהמיות, כאדם פשוט!”.

יותר פעלו עליו לטובה ספרי החסידים ומאמרי קדושיהם בנדרון זה.
עפ”י שיטתם נודע לו, שכל מיני יופי שיש בעולם, בין של שדות וברכים ובין של נשים, הוא רק נצוץ אחד של מקור היופי של ה„אין סוף” כ”ה וב”ש עד שגם יפיה של שפרה הוא לכאורה יופי של נשים, אבל באמת הוא „הנצוץ הקדוש” שהתלבש ונשבה ונשתלשל כלי בתוך כלי... וכל אותן התאוות למאכלים אסורים ר”ל והחמדות של איכות ב”ם אינן אלא נצוצו של נצוץ מאותו כח האהבה שנתן לאדם לעבוד בו את הכורא כ”ה; וכשמשעבר האדם את אותו נצוץ האהבה לאותו נצוץ היופי שלא בהתר ח”ו הרי הוא בבחינת „מקריב קדשים חוץ למקומם וחוץ לזמנם”... הרי הוא מפגל את נצוץ היופי ומחלל את האהבה בתאוה ר”ל... משקיע נצוצים קדושים בשערי המוסאה, וגורם גלות לשכינה...

כשהתעמק בדברים אלה נתמלא חמלה על הנצוץ הקדוש של יופי שפרה, שמתפגל ע”י הרטריו; ונתמלא רחמים על השכינה, כביכול, שהוא, לא די שאינו עובד באותו כוז האהבה שזכרו בה הכורא, אלא עוד מצערה וגורם לה גלות.

והתחיל חש רגש הכבוד וערך נכבד לעצמו ולנפשו, שהיא בודאי נפש גבוהה, אם יש לו כח רב כזה לאהבה, עד שנצוץ אחד משלה כ”כ מתלקח, כ”כ שורף, וכ”כ מאיר... הוא התחיל להביט על עצמו לא כעל חוטא שקוע בחטא, שאינו כדאי והגן את המפול בעצמו, ושכל עיקרו במלחמה זאת הוא ב”שב ואל תעשה”, אלא כעל אדם נזר הבריאה

בעל קנינים רוחנים, ושבעיקר הדבר לא הוא שנשקע ונכשל, אלא שני יצוצים קדושים נשקעים, כביכול, והוא, אדרבה, ה"פודה והמציל"; הוא "בקום ועשה!". כהן מחשבות כאלה התמים על קונו והתחיל שב, לכאורה, בתשובה שלמה, תשובה מתוך אהבה.

אבל כל זה היה רק לכאורה. באחרונה מצא את עצמו על גנבתו: הוא השתקע בכל יום בהרהורי תשובה מאהבה כדי שיוכל להרהר בנצוציו של שפרה בהתר. היא הרויח אמנם בדרך תשובה זה רק זאת: שנצל מטרה שחורה ויאוש ומהתמרמרות נגד הבורא ב"ה; והמקום שיחד להרהורי תשובתו, העיל הרכה לדבר. בכל ערב וערב קודם תפלת מנחה, ולפעמים אחר ברכו של מערב היה יוצא פעם, כת"ח, בלוי השמש, ופעם יחידי, אל השדה שמחוץ לעיר, שרתחבב עליו בכלל, מיום שקצר את השמורה. שם ראה הרבה נצוצים של יפי ערבים ושל הוד הליל, שנשתברו ונשבו בתוך הכלים, ושבתוכם גם יפי שפרה. שם סרג על סדר זמנים, הגביה א"ע למעלה מן הזמן, והתערבו לפניו העבר והנוכח, ימי ילדותו והמציאות הקימת לפניו, ושם בא לידי דבקות הבורא מתוך אהבה בלי גבול. זאת היתה בחינה אחת של "עלית נשמה" לעולם נעלה ונשגב, עולם שאין בו גבולין של "טוב ורע", של גבריא ונברילקע, של "אסור והתר", של "איש ואשה" -- שהכל מתאחד שם לשרש אחד! עולם שאין בו רק "אהבת היופי" והיא גם "יפי האהבה" ... וכשירד מאותו העולם ובא אל תוך ד' אמותיו הסבוכות ומסורגות כ"כ בנבולין והפרדות, בכלים ושברי כלים — התאנח והצמער על שפרה, שהיא כ"כ יפה: ולואי שהיתה מכוערת, מנולת ומגונה בכל מיני כעור גשמי, ואז היה יכול לאהוב אותה בפרהסיה באותה האהבה, שמצוה אדם מישראל לאהוב את חברו!

* * *

והוא השתקע כ"כ בהרהורי תשובה שלו, עד שלא הרגיש בדבר, שזה במה ימים, שהרבניה אינה עורכת לו שלחן, ואינה מציעה לו מטה: היא חלתה ונפלה למשכב, והוא לא ידע. החמות, כמובן, התרגזה, מתחלה — בסתר, ואח"כ — בגלוי, בקול רם ובלשון של "תחנות" בכל עת, שהגישה לו את ארוחתו; והוא שמע את מענותיה וזלזליה, ולא ידע, כלפי מי מכונים הדברים.

והגיע הדבר לידי כך, שבאה הגברת, אשת ר' דויד שלמה לבקר את החולה, והיא נלתה את און הרב למוסר, לא בלשון תחנות, אלא פשוט, בשפה, שבנות "חנה" משתמשות בה, ושכני אדם נזקקין אליה... היא דברה, כמו שהיא מדברת לפעמים עם אישה: "היתכן? גולנים! רצחנים! נדן חדש!?! העולם הפקר?! כלום בהמה וחיה היא?! כלום נשמה אין בקרבה?!" ודבריה נכנסו לאוני הרב, כמו שנכנסים תמיד לאוני ר' דויד שלמה; והוא התחלחל וקרא: "כלום חולה היא?!"

ותכף נכנס אליה, והתחיל מהפך במטתה, וכמעט שלא זו ממנה. הוא ראה בזה עונש מלמעלה על הרהוריו הרעים, שקשים לאדם מישראל יותר מן העבירה בעצמה, והתחזק יותר בתשובה. תשובה זו היתה, לא מאהבה ולא מיראה, אלא תשובה מתוך בושה וכלמה: "אדם חולה מוטל לפניו, ואדם זה מוטל עליו! זו אשתי, שנשא אותה כדת משה וישראל, ושהכריו לו עליה מ' יום קודם יצירה — והוא כ"כ הסיח דעת ממנה

עד שלא ידע במחלתח! תשובהו יכלה להקל מעט את מוסר לבנו, אבל לא את מחלת אשתו. המחלה הלכה וקשה; הרופא הודיע באחד הימים, שמחלתה טובעת מטבע של „טיפוס“ מתעקש, „טיפוס הבטן“.

ביום שלאחר זה הודיע, שאינו אחראי בעד סופו של דבר.

ואחרי ימים מספר הודיע, שהיא מטובנת.

וכשעברו עוד ימים מספר השיבה הרבנית את „הנצוץ“ הדק שלד אל שרש כל הנצוצים... אל מקום, שאין הגבלות ופרודים, דקות ורבוי, ושחבל שם רק יופי ואהבה. ושמאותו השרש שבתה שפרה חלק יותר גדול של „נצוצים“.

הוא בכה הרבה בכה כל ימי השבעה ואחרי ימי השבעה, ויותר ממה שהספיד למתה, הספיד לעצמו: הוא הכיר בנפשו פתאם, שהוא זר, יחיד, בודד, ערער! כל מה שהיה קשור אליו באיזו זיקה של קורבה מוחשית, עבר ובטל מן העולם: אין אב ואם! הרב הזקן, שהיה לו לאב רחמי — מת! אפילו אשתו הצנועה והכשרה, שלא הספיקו לו שנותיה הקצרות להכיר בצניעותה כרבעי — עזבה! החמות? אבל עמה לא היה לו מעולם שום יחס וקשר של קורבה! גם הזקן לא התחם אליה כ"כ בקורבה גלויה! ואלמלא התכשילין, שהיתה מבשלת פעמים ביום והקמטות, שהיתה משמיעה לפעמים בבית — לא היו יודעין אם ישנה בעולם „רבנית“! עדתו אמנם חולקת לו כבוד, אבל יחס של קורבת דעת אין לו אף עם אחד מהם! לא הוא שמח בשמחתם, ולא הם משתתפים בצעריו. כיוצא מן הכלל הוא ר' דויד שלמה, אבל הלז מרוד הנהו יותר מדי! חוץ לזה גם קורבתו אינה קורבה אמיתית, שיכולה לגרש את ה„בוהרות“ שבלב... ולמלאות את רקניו. עירי היא בכל רחבו והקפו!

ושם... בכפר... יש מקום, שהוא אינו עירי בו... שם יש דבר, שיכול למלאות את מוחו ולבו ונפשו, לבלי השאר גם נקודה פנויה... שם יש שפרה... והוא התחיל משתקע בהרהוריו, בלי כל התעוררות של „מלחמה“ מצדו. הוא ידע והכיר בנפשו, שהוא חומא, שהוא שקוע, והולך ומשתקע בחטא... כאילו התיאש ינכע מלפני יצרו... וכשברק את סתרי נפשו, מצא, שאם הוא חומא רק במחשבה ולא במעשה, הוא רק מפני שהוא נתון בתוך מצב כזה, שאפשריה המעשה אינה בידו...

הוא הביט על עצמו מתוך יאוש — דומה באיזו מדה ל„הפקרות“. הוא הולך וחומא במחשבה, ואינו מתעורר בשום מחאה והתמרמרות.

ולא עוד, אלא שההכרה הזאת לא הניאה אותו מתוך תורתו ותפלתו: הוא עמד להתפלל בכל יום בדבקות ואהבת הבורא, ולמד תורה לשמה ובכונה עצומה, ואך כשגמר את חובותיו עם הרבש"ע שב להשתקע בתוך הרהוריו ולחמא במחשבה — כאדם, שהולך מחדר לתדר...

והמקום היותר מסגל, שהיה לו לזה, היה „השרה“, שהתחיל לבקרו כמעט יום יום. השרה היה אצלו בימים האחרונים למין „בית הכנסת שני“. הראשון היה לו מקום לדבקות הבורא, והשני — לשמן. שם היה מדבר עם שפרה במחשבה, ברוח, ואיש לא הפריעהו, ובני עדהו, שהיו מחבבים אותו וחשים לו כבוד „איש אלהים קדוש“ — ראו ביציאתו העזירות אל השרה דרך מיוחד בעבודת הבורא... מעין „ויצא יצחק לשוח בשרה“, וידוע הדבר, שהרבה מן הצדיקים היו מהדרים להתפלל תפלת מנחה בשרה.

הוא השתקע כ"כ ב„שפרה ע"ד ההפשמה“, עד שלא ידע כלום משפרה הקימת במציאת הנסה, שפרה שבתוך הכלים — ומכל אשר הגיע לה במשך ימי הקיץ ההוא.

הוא לא חזר כלל להפגש עם דודו או לראות „אתה“, הוא הסתפק ב„אלילו“. ב„צלם“
שלה, שהעמיד השמן בבית מקדשו —

ומקרים קרו לשפרה הרבה — רגילים ובלתי רגילים.

בעלה גדליה הרציבין עמד ויצא למדינת הים — יש אומרים — בשל חוסר
פרנסה, ויש דעות, שזהו בשל עניני סתר בינו ובינה... מתחלה יצא ללכת אמריקאה,
כדרך כל העולם; אבל, כנראה, חזר מדעתו, והשתקע בלנדון. מכתבים לאשתו לא
שלח כלל; והיא הנותנת, שצדקו הדעות האחרונות, שנסע בשל מינא שהיתה בלבו
עליה.

ואח"כ יצא עליו, שהוא נשכר לצבא אנגליה, שיצאו למלחמה על מרנסבל.
בקלויז אמנם לא האמינו בדבר, ובאו לידי הסכמה, שהיא בדותא, מפני שהדבר מופרך
מעיקרא: כמה מרחוק מרח הצעיר, עד שמצא לו זכות להפטר מעבודת הצבא בארצו!
הדבר עלה לו כמעט במסירת נפש! ועכשו ילך וימסר א"ע לצבא בארץ נכריה מרצון —
טוב?! כלום משוגע הוא?! ואח"כ הגיעה לידי הרב ר' העניך „גבית עדות“ מאת רב אחד
שבאנגליה מחיל אחד, ששב מן מלחמת מרנסבל, והעיד שהחיל „גדליה הרציבין“, יליד
רוסיא, בן כפר נקיב בשמו ובשם בחוזהו ופלכו. נפל חלל במלחמה. העדות היתה מעין
„קברתיו“.

זאת היתה הפעם הראשונה בימי חיי הרב, שהתעלף, ושבקושי גדול העירוהו
מעלפוהו. הוא חפץ אח"כ לזכור ולנהח את כל אשר בא עליו במשך הרגעים הללו, והוא
זוכר רק, שמתחלה לא הבין את הדברים, ולא ירד לעמקם... הוא ראה והכיר בהכרות
בודדות, שבשם כזה נקרא גם בעלה „שלה“... ושמות הכפר והמחוז והפלך נ"כ דומים...
ואח"כ עלה על לבו ששליחת ההודעה על שמו מוציאה את הדבר מחשש של „שני יוסף
בן שמעון“... ואח"כ בא בלבו רעיון אחד, שקשר את כל ההכרות הבודדות לידי הכרה
אחת שלמה... והרעיון היה: נראה הדבר, שבעלה יצא לשם, ואני לא ידעתי... ואח"כ
בא איזה רעיון מטמטמש במוחו... והתחיל לבו דופק... וכמו עשן עלה בראשו... וכותלות
החדר התחילו מתמוטטים... והשלחן התחיל מתהפך... ופתאום הגיע לאוזניו קול רעש
גדול, כקול נפילת איזה גשם גדול... וחלום נורא: ים... חיות קטנות עם גדולות... הים
מתהפך לניר נאה... שבליים כפופות וישרות... החיות לא חיות הן... בני אדם! קלמטר
פניהם דומה לשל גברילקע!... השבליים הן חרבות... חניתות!... קשתות!... ארונות
ספרים... מצבות... גברילקע מניף חרב על מצבה... המצבה נופלת... מת קם
לתחיה!... לא מת!... שני מתים!... אחד היא „שפרה“ ואחד — הוא בעצמו... אבל
הוא אינו „הוא“: הוא „אדם אחר“... הוא „גדליה הרציבין“... ומי שהיה „גדליה הרציבין“
קרב אליו, עמוף בתכריכים והגיע בשכמיו לעוורו...

והוא התעורר והתחיל בוכה ובוכה, ולא ידע לתת חשבון ברור לנפשו, בשל מה
הוא בוכה. הוא לא יכול לרמות את נפשו התמימה, שהוא מבכה את המת, אחרי שהיה
יודע אותו ידיעה רחוקה וקרירה. הוא הכיוו רק זאת, שהדמעות סקילות מעל לבבו,
ודומה שהן יורדות בנחת...

ובלילה, כשעלה על משכבו נזרק כמו פסוק מתוך פיהו, בלי כל טונה והברה
בזרה בדבר:

„שפרה מותרת עכשו לכל העולם!“

ולמחר, כשבא דודו אל ביתו וקבל את הבשורה המעציבה בשמחה גלויה, ספר לו

ענינים מקומעים מחיי שפרה עם המת... והענינים ההם העידו, שהיא שנאתו תכלית שנאה מיום הראשון לחתונתם, ושכל עצמה של ההתונה היתה בכפיה מצדו הוא, ובתוך שיחתו העיר לו ברמזים קלים, אבל מרגשים, שהיא אז. בימי בתוליה... נתנה עיניו בו... ועכשו... אוי לו למי שנבנה מחרבנות... אבל אחר שכבר קרה מה שקרה... בודאי צריך להצטער... חיבים להצטער... אלא, שברור הדבר... שזהו אצבע ההשגחה...

בפעם הזאת הבין הרב את דבריו המקומעין של דודו העלג לאותו דבר. הוא חפץ להסתיר מפני הנמוס את ששונו מעיני דודו, אבל לא עלתה בידו. חטמו נודעו, לחייו התפוצו, ושפתיו פשקו — כמו מעצמן, ועל פניו השתפכה בת צחוק, שרק אוילים מאושרים נהנים ממנה לפעמים.

הרוד — אב לבת צעירה ענונה, שהשתחררה בבת אחת משתי שלשלאות כבודת של נשואי אנס ושל כבלי עננות — רץ בשמחה הביתה להביא שלש בשורות בבת אחת: שגדליהו מת, ששפרה אינה ענונה ויכולה לקבל התרה מידי שאר בשרם — הרב דמתא, ולבשורה השלישית לא מצא די כח בנפשו להשמיעה באוזני בתו, זה היה למעלה מכחו להשמיע, ועוד יותר למעלה מכחה — לשמוע. צריך היה לסאסא מעט את אופן ההשמעה; והוא מצא תחבולה לזאת: הוא ספר את הדברים, שדבר עם הרב — לאשתו; ואשתו ספרה לשפרה באופן כזה של „איש מפי איש“, בנוסח של: „שמעתי מפיו, שהוא שמע מפיהו, שהוא אמר“. נתקרה מעט חום הבשורה וחוקת ודאותה הבולמת יותר מדי, ונתמשמש הרושם במקצת, עד שהאמללה הנושעה יכולה לשמוע לבלי התעלף מההשפעה הפתאומית. מעל לב האב האמלל התגוללה אבן מעמסה, שהיתה מכבידה עליו כל הימים: הוא ראה את חזי בתו המרים במשך הימים, שהיתה זקוקה לבעלה, והאשים רק את נפשו בזה; את התבטלותו ושפלות נפשו בפני מי שהוא גרול ממנו — מצד אחד; ואת רגש נאותו האיילית — שהוא חושב איתו לקמן ממנו, מצד השני. כן, רק הוא האשם: צריך היה אז, כשבא לקרובו ר' העניך, כשהיה עוד פנוי ויהום נעזב — צריך היה לבלי לנמנם! להגיד ברור, שהוא חפץ וששפרה חפצה להנשא אליו! והרי נגלה הדבר למפרע, שגם הוא היה מסכים על הדבר — אבל נאותו לא נתנתהו להגיד ברור את חפצו, שמא ימאן! צריך היה לפחות אחרי כן, כשהמיל עליו הר' דויד שלמה את הכבוד של „עומד מצד החתן“ להשתמט מן הדבר, לעכב ולדחות, ובין כך מי יודע? אולי היתה דרך יותר קצרה להשגחה! אבל שפלותו והתבטלותו בפני אותו הגביר המשעבר במאמר וברוח שפתיו גרמה לדבר, ששתק והסכים! איך מתריסין, באמת, בפני אדם כר' דויד שלמה, בר אורין, עשיר ומלוה?

הוא ראה את עצמו רוצח של נפש בתו גם כזה, שעמד עליה אח"כ בכפיה להנשא לגדליו; והצטער בחשאי כל אותם הימים. עתה הוא נושע יחד עם בתו השועה עולמים. הימים הראשונים יפלו! לא יבואו בחשבון! הרי הם כאלו לא היו! חלום קשה! עתה מתחיל הכל מחדש!

והכל התחיל מחדש — אך על יסודו של הישן...

למחרת יום בא אורח מכר וידוע העירה: הגרוש של ר' דויד שלמה, שהבף את

הגם נעלם ולא נודע אנה בא, שב היום לשמחת הנערים השוכבים, שהיו אוהבים להתעולל בו בשעת קלקלתו. עפ"י דבריו שספר נסע מתחלה לאמריקה. ושם נמנה בין חבר מתנדבים, שיצאו מרנסבלה לעזרת הבורים. בתוך דבריו שספר הרכה לספר נפלאות נבורתו במלחמה, דומות לאגדות ובריות, עד שנתעלה למעלה סגן אלף, ואח"כ נפצע במלחמה ונשבה בידי האנגלים, והובא לנדונה ושם קראו לו דרור בגלל אמיץ לבו, שהראה במלחמה.

רוב בני העיר שמעו את ספוריו בחשדות ומהוך לגלוג כבוש, מפני שידעו שזה אחד מסמני לקיטו המובהקים בתקופת הלקוי: לספר בריות מבהילות הרעיון, והוכן הספורים היו תמיד או אסונות נפרזים או השועות, גדולה ואשר קיצוני. נושא האסונות והתשועות היה תמיד "הוא" בעצמו, אבל הוא היה מספר את הדברים בהמימות שוקמה, בעזות של תמימים, באפן, שקשה היה להמיל צל של ספק בדבריו.

ולפיכך התחכם אחד השומעים, ואמר: אם נפצע כבוד הוד הסגן במלחמה, הלא צריך להיות נכר עוד מקום הפצע! רצונו שיראה לנו!?

והוא הסיר את שרול ימינו וגלה את שכטו. הכל ראו סמן נכר של פצע שנרפא, וכשעבר על בית הרב, נראה שנוכר בו, ונכנס להתראות עמו, והרצה גם לפנוי את ספוריו.

„במרנסבל — אמרת? שאל הרב התמים — אולי ראית שם את המנח גדליה הרצבין?"

— „גדליה הרצבין היה שם נושא כלי; שנינו נשבינו ובאנו ללנדון, וכשקראו לי דרור, לא רציתי לצאת, עד שיצא הוא עמי. הוא היה עתה למו"ץ בעיר קמנה. בשבת העבר שָׁבְתִי ביתו."

— „מה אתה סח?!" שאל הרב, כאלו לא שטע הימב את דברי הקשיח, ולא ירד לעמקם.

המשיח חזר על הדברים.

הרב נודעזע בכל אבריו: במעוף דמיונו ובכשרונו לספוג כרנע את שמועתו מכל צדדיה — הרגיש כרנע בכל עמקו של חמר הענין. גבית העדות של הרב מלונדון היא כעין „קברתיו", ולא „קברתיו" ממש. התרה לשפרה אמנם כבר כתובה אצלו, אבל עוד לא נמסרה לידו. לדעת קצת מהפוסקים הראשונים — אפילו אם ניסת הצא... שפרה נתעננה.

והוא נזכר, שהיו מרננים על אדם זה, שהוא חמר דעה; וכרנע תחב בו את מכמי עיניו והתחיל בודק אותו בהנועותיו ובאפן דבורו. הוא קם עליו באותו החום ובאותה מרת האבזריות, שרוצח קם על רעהו להרנו בשדה. חפץ היה מאד למצא בו סמן של לקוי ושנעץ. אבל הלז ישב בנימוס ודבר בהשכל ודעת וכדרך הגיון ישר. אין בו שום סמן, שום צל חשד של לקוהא.

כששמע אח"כ את דעתם של בני עדתו בדבר זה, שהוא בודאי משונע: משונע לדבר אחד, ושכך דרך שנעונו תמיד, עד שקשה לפעמים אפילו לרופא מוסחה להכיר בו, לכאורה, סמני שנעון; ושעל הפצע הם ממילים ספק מי יודע בשל מה הוא — נהקררה קצת דעתו; אבל כשעלה על מטתו בלילה, והתעמק בדבר — הרגיש, שהנחמה נחמת שוא: „כלום סימכין בענינים כאלה על השערהם של בני אדם?"

הלילה ההוא התחלק עליו להרבה יותר מן ד' משמרות — אם נמוד אותם במספר

חליפות החלמותיו ומסקנותיו, שהעלה באוחו הזמן. יש אשר התמרמר ומען כמעט בהתרסה: „רבשׁע! כלום מה היה חסר כאן? הלא רק מסירת ההתרה לידה! וכי אין זכין לאדם שלא בפניו? יה״ר כאילו מסרתיה! אני מקנה לה למפרע ארבע אמות בביתי! את כל ביתי! ביתה שלה קנה לה את כל מה שבתוכו! ואו דרי השאלה אינה כ״כ חמורה, יש צד התר!״.

ואחרי כן הרחיק עוד יותר ללכת: „מריה דאברהם! מען והקשה: ספרו ספדיא, וקברו קברניא, והכל יודעין — אך אני לא ראיתי בעיני; אנשים מספרים! ואעפ״י שגם הם לא ראו בעיני בשר, אבל יודעים הם ידיעה ברורה שמת! מפני מה הורע כהה של ידיעה זו, מראות עיני בשר? הלא גם את מציאות הבורא ב״ה, שאין בה שום ספק צל של ספק ספיקא — אנו יודעים בידיעה ולא בראות עינים!״.

„ואם כל בני העיר יודעים ברי, שזהו איש משוגע — כדיקה זו, שאני צריך לבדקו. למה? כלום חכם אני, או אפילו הרופא, נכל בני העיר? יחיד ורבים — הלכה כמי?״.

אבל כל אלה היו רק מענות והתמרמרות. בעיקר הדבר ידע, שאין מקנין דבר למפרע, ושעל קושיות כאלה כבר התחבט שמעון בן שמח בשעה שראה רוצח רודף אחר הנרצח לחורבה אחת, ורץ אחריהם, ומצא הרוג שמפרפר, וחרב הרוצח שמטפף דם, ועמד וקרא: „מה אעשה — ואין דמך מסור בידי!״.

„אסור אשת איש כ״כ חמור, כ״כ עיקרי, והוא מסור לעד אחד, הדיוט מן השוק, מאה רבנים כמרע״ה לא יוכלו לבטל את דברי אדם אחד כ״מנוח״. וכשהרהר בשגעונו של העד נזכר בבתו של ר׳ דויד שלמה:

„אם יתברר הדבר, שהוא מספר כל מה שהוא מספר — מתוך שנעין, נופל חשש פסול על גמה של זו!״. הוא יודע ש״עתיים שומה ועתיים חלים״ הוא בכלל שאלה חמורה ו שאין רבני הזמן מתירים אותה בנקל, ושהיסוד היחידי, שהוא נשען עליו בהתרו — היתה הבדיקה החושית, שבדק אותו ומצאו „חלים״, שואל כהוגן ומשיב כהלכה. כאדם בריא! אבל הן גם עכשיו הוא משיח ועונה על הכל, כאדם בריא! ואעפ״כ הוא „משוגע!״ הרי אין הדבר ראיה מוכרחת לדעה צלולה... וא״כ הורע כחו שכ הגם למפרע!״.

הוא לא יכול לעבור על דבר זה בהסח הדעת, מפני שהוא הביט על זה כעל ענין נכבד בחייו: אעפ״י שתמה על ר׳ דויד שלמה, שחפץ לשלם לו בכסף מלא בעד ההתרה — בכ״ז סלסל בעצמו בשל התרה זו: זו היתה לו נחמה אחת בכל מקרי חייו, בכל עת שנוכר בה: „לפחות דבר אחד גדול והגון עשיתי בחיי! התרתי בת ישראל לכל העולם!״. עכשו צר היה לו לראות, שהתרה זו יכולה להיות פסולה.

ואו נתמלא חמלה על הנשים בכלל. „כמה גרוע חלקן של הבריות הללו: הן בונות בתים בישראל — ובונות בצער גדול בנים ובעצב הריון! הן מאכילות ומבריאות אותנו, כדי שנוכל ללמוד תורה ולעבוד את השי״ת! הן מצילות אותנו מן החטא: חלק יותר גדול מן היורה דעה מסור בידן — ואחר כל אלה אדם כזמרי בן סלוא יכול להעיר על יוכבד ומרים ודבורה וחולדה וברוריה בבת אחת, שהן נשואות, גרושות או עגונות, ויוכבד ומרים ודבורה וחולדה וברוריה ביחד אינן נאמנות לפסול את זמרי בעדותן על מעשה המדינית.

„רבשׁע! וכי לא גירה שרה נשים, כמו שגיר אברהם אנשים?״.

„אך פעולה קטנה אחת חסרה פה — והכל אתי שפיר: מסירת ההתרה לשפירה! אז... אין צורך לאמר שהער משוגע. הוא באמת אדם חלים! הוא אוהב לשקר? כלום אדם אינו אוהב את חטאו שלו ר"ל? אלמלא שהיה אוהב אותו, לא היה חוטא! הוא אינו משוגע, הוא חוטא, עובר על לאו שבתורה „לא תשקרו!“. כלום פסול אדם שקרן לנרש את אשתו?״

„וכלום פסולה שפירה לי בשביל שרק אני יכול לתת לה את אותה ההתרה?״ — עולה מחאה במחשבתו, אבל הוא סולד ברעיון זה, ומסיח את דעתו בע"כ ממנו... הוא כמו ירא לחשוב בנקודה זאת שבענינו. חפץ הוא להאמין, שהוא אינו נוגע כלל בדבר... שלפניו נתונה רק שאלה חמורה, כאותה של בת ר' דויד שלמה... והרעיון, שהתחיל בו קודם זה, הולך ומבלים את צורתו:

„ומה אם אקום עכשו... בחשכת הליל... איש לא יראני... ואצא אל הכפר... ואמסור את ההתרה? השאלה לא התעוררה עוד, ואין עוד לדבריו של הלז דין נבית עדות!... ומה שעשוי עשוי!... כמדומה לי, שאזכור את הדרך!... לא רחוקה היא עכ"פ... או נסענו כשהי שעות...״

והוא מתחיל מעורר במוחו זכרונות ארתו היום שיצא מן הכפר, כדי שיזכר היטב בסמני הדרך ולפניו קמה תמונה:

„הוא ושפירה משהעשעים אחורי החצר... בין אילני הסרק... הוא „עקיבא בן יוסף“... שפירה — „רחל בת כלפא שבוע“... היא יוצא ונולה למקום תורה — אצל האילן העשירי שבשורה סמוך לבאר. רחל מצוה, שישוב אליה עם תלמידים הרבה הרבה... היא קוראה אחריו, שאין חלוק והבדל אצלה מתי ישוב... בין אם יאריך הזמן בין לא — ורק שישוב אליה... ופתאום... אביו עומד על גביו! נותן בו עיניו! מצוה שילבש מלבושי שבת שלו... ויעלה על העגלה!...״

הוי, כמה קשה היה עליו הדבר או!

„והם נסעו על הדר... מההר אל תוך העמק... בשביל צר ומתפתל כמורד ימינה... מן העמק הר שני... יער לצד שמאל... הלאה באר... דרך ישרה ורחכה... עמק ונחל... דרך חלולה... עמודים וחומי ברזל מתוחים עליהם... נגות... בתים... רחוב... בית הרב...״

הוא זוכר היטב את הדרך. המחשבה התככרה בלבו ועברה לידי החלטה. הוא קם ורחץ ידיו ולבש מלבושיו והעלה את הנר. לבו דופק, מצחו מויע... כאילו עמל בעבודה קשה... הנר הפיץ אור כהה. על השלחן היו מונחים מפורים: „טור אבן העזר“, כרך אחד „יד החזקה“, „שאלות דרב אחאי“, סדרו של ר"י עמון. סכין שרבב דם קרוש על הלהב, שנשאר עליו מאתמול, כשחתך בו זפק של שאלה. הספרים היו מכורכים — רבם בכריכות עור ישנות ומנומרות מחמת הרקב, שהתחיל שולט בהם. כל זהו ירושת הזקן, הרב המנוח. דומה שהם מבימים עליו מתוך קפדנות כבושה, שהם מונחים וממתינים רק עד שיעשה את הצעד הראשון, והכף יבאו וימפחו על פניו...

הוא עמד על מקומו ולעיניו נגלתה תמונה: „תורה מתפלשת באפר וחונרת שק... עשרה הרוגי מלכות נהרגים, נסחבים, נסרקים, נשרפים על קרוש השם. אלף „שלמה“ אובדים על אות אחת שבתורה. ר' עקיבא מאריך באחד ומוציא את נשמתו בנשימתו... וכל בני „פפא“ עומדים עליו וקוראים באזניו: „בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך!...״... ומעבר מנה הוא רואה: בנות ישראל עטויות כאבלות... מנולות כשפחות...״

אלמנות ... גרושות ... עגנות ... יבמות ... חלוצות ... קטלניות ... ארוסות ... ממאנות ...
מוכח מוריד עליהן דמעות! ...

כמתאש ואובר עצות הוא קרב אל השלחן, פותח את יד החוקה לעין בו באיזה
מקום שיהיה, ובלבר שיגרש מתוך לבו את רעיוניו הקשים. עפ"י מקרה נדמן לו בספר
„דין נוגע בעדות“ —

„הורנו ה' דרכך ונחנו באורח מישור!“ התחיל בוכה ומתיפח. הוא היה באמת כאיש
תועה בדרך, ולא ידע מה לעשות. מה שיעשה, ובאיזה דרך שיבחר הוא חושד א"ע בין
כך ובין כך כנגע בדבר! אפילו אם יתאכזר דיו במדה אכזריות, ויאסר את שפרה עולמית
מפני פחד העונש לעתיד לבא — כלום אין זו נגיעה בדבר?
ולעתידה? כלום יש לך נגיעה יותר מוחשית מזה? כלום לעולם הוא מתירח?
לעצמו הוא מתירה!

והרבה הרבה בכה; והרבה הרבה חשב בדבר, ומכ"ס מצא לו דרך:
„עוה"ב שלי כבר אכרת! כבר נשקעתי בטומאה מתוך הרהורים! כשאין לי עוה"ב
„עולם זה" למה לי? כלום צריך לאדם פרודור כשאין לו מרקלין?“
בהחלטה זו האיר עליו הבקר, והוא יצא בכי טוב אל הכפר. ההשגחה הצילה אותו
מדרך זה, שהיה אולי לא לפי כחו התש בתורה: הוא נפגש בחצי דרכו עם דודו שנסע העירה.
הוא קם ואסר על עצמו ב„קונם" את בת דודו דמתקריא „שפרה“; ואח"כ הוציא את
הדתרה מסימונו ומסרה ליד דודו ...

הוא שב ונשקע בחטאיו ובהרהוריו; חבב את אלילו, שישב לו בצד שמאל שכחורו,
ועבד גם את בוראו מאהבה ...

וכשהגיע ליל פסח, והוא ישב וסדר את „סדרו“, והגיע עד לאכילת מצה שמורה
משמורתו של ר' דויד שלמה, נזכר בכל אותו הענין מתחלתו ועד סופו, והשתקע במחשבות,
ואח"כ התאנח מתוך נחת רוח ואמר:

„כמה חביבה צריכה להיות מצות מצה שאני אוכל — על הרבש"ע! תינח אחרים
שעושים ע"מ לקבל פרס. אבל אני! כבר התיאשתי מחלקי בג"ע! יודע אני, שסופי יורש
ניהגום! ואעפ"כ אני עובר מאהבה ...“

ולאחר שנה סדר הרב את קדושיה השניים של שפרה בבית דודו עם נרושו של
ר' דויד שלמה, שכנראה השתפה לגמרי. הדין אינו מדקדק כ"כ להצריך בדיקה על דעה
צלולה של ה„מקדש“, כמו שהוא מדקדק עם ה„מגרש“, עכ"פ אין הרבנים נוהגים בדיקה
בכעין זה ... ואז הביט הרב על ה„בלה" והשתומם מאד: הוא מצא, ששפרה זו אינה
דומה כלל לאותה שהוא מהרהר בה! שזוהי כפרנית ... גסה יותר מדי! אסור „אשת איש“
בולט מעליה! והוא מנולה באופן גם ומוחשי! ושפרה המפשטה היא כ"כ עדינה! רחניה!
ממש „נצוץ קרוש“!

הוא מצא שמ„נצוץ“ זה די אור ודי חום בשבילו לכל משך ימי ה„פרודור“ שלו! חבל
שבני עדתו מצערים ומשדלים אותו; „היתכן? רב צעיר ופנוי? רב צעיר ופנוי?“

יהודה שטיינבערג.

לעצווא כ"ו תמוז.

הפושע.

(כ"ע ש"ח)

מאת שלום אש.

ברי שלא יחשדוני אנשי שלומנו כי נוטה אני לצדו ח"ו, אקדים להם הקדמה קמנה, שמתוך כך יבואו לידי הכרה כי איני בא ללכד זכות עליו.
אמרו רבינו: „אין אדם נוקף את איצבעו למטה אלא אם כן נגזר עליו מלמעלה".
בכל מה שאיש עושה הוא מקים מצות אלהים, ולא רק האיש בלבד. ראה: צפיר זו פורחת, את מצות אלהיה היא מקימה, שצוהה כמרום לפרוח; השור גועה גם הכלב נובח, והנעיה והגביחה הן תודה והודיה. תפלת הכלב והשור ושירת רוחם...
גם רשע שעושה מעשה רשעות, התחשב כי שמח הוא לעשות רע? האמין לי. כי שכר העברה הוא מוסר כליות, וצערו ממרק את רשעתו, אלא מה? הוא מקים מה שצוהו ממוסר, וגם זאת נחשבת לו למצוה.
ראה מעשיו של יצר הרע וקח מוסר. בכל פעם שיצר הרע בא להסית בני אדם לדבר עברה הוא בוכה ומתאנח: וי לי שאומנתי בכך! ואינו יוצא לעבודתו עד שאלפי כחות של סלאכי חבלה מכים אותו וכיפים אותו לצאה. ובכל פעם שעונותיו של אדם באים לפני הקב"ה הוא אומר: אשרי המלך שעבריו עובדים אותו כך באמת ובתמים...".

בראשונה, בהלו עוד נרו על ראשו קראו לו ר' אברהם, ואחרי המאורע נשתנה שמו וקראו לו — הפושע.
ובהקראו עוד ר' אברהם היה חשוב ונודע בעדתו וכלם מכבדים אותו, ואוהבים אותו, והאם מברכת את בנה בחיקה: תהי בני צדיק כר' אברהם.
ור' אברהם יושב כל היום בבית המדרש ולוכד תורה.
אמת כי למדן גדול לא היה מימיו, רק איש צדיק תמים, הולך בדרך התמימה, יהודי פשוט בלי כחל ושרק, עומד אצל הפתח בבית המדרש בין העניים ומהפלל, ותפלתו לא היתה בהתלהבות גדולה, בצעקות ובתעומו, רק הוא עומד ואינו זו ממקומו, עיניו נמויות למעלה, צוארו נמוי והוא מהפלל בחשאי, שפתיו נעות, והפלתו משהפכת כמי הנהר שנוזלים בלאט, במתיקות, בנעימות, באחזה ובשלוס; כמפת דמע שנוזלת מעין הילד ונופלת במפה השניה הכהנווללת עוד על הלחי, והמפות מתלכדות יחדו.
כמדומה לי כי תפלתו, אשר עלתה כעמוד אש השמימה ובקעה כל השערים המגורים ונקשרה בכתר הכבוד, לא היתה לאבן ספיר נפלאה ויקרה, אשר קרני אורה היוצאות ממנה מעורות העינים. תפלתו נעשתה למרגלית קמנה המאירה באור חן

והניצוצות היוצאים מהמרגלית אינם מתנוצצים ומכהיקים, רק מאירים כחשאי, באור תפארת, והאור מלא רחמים וחסד, והאור בא אל הלב ומאיר את חשכתו ומלהיבו בלהבת הקדושה, מתערב ונעשה אחד עם הנשמה.

ומדוע זה קראו לו „הפושע“? משום מעשה שהיה.
והמעשה כך היה:

אף אלה שהיו רודפים אותו בחייו, ושנענשו אחרי כן, הודו בעל פה, ואפילו האפיקורסים שדרך התשובה נסגרת לפניהם לעולם, ר"ל, כלם מודים: כי אוהב ישראל היה מאין כמוהו, ולא עוד, אלא יודעים היבב כי מפלתו באה, ר"ל, רק משום שהיה אוהב ישראל.

הוא אהב את היהודי מן השוק, דוקא את המנושם...

וכך היה אומר: יהודי בעל עגלה המרוד בכל ימי השבוע בסוסו ובעגלתו, ושקוע בכל ימות החול בצרכי הנשמיות, שתפלתו היא תפלה חטופה... תפלת אגב, ובכוא יום המנוחה, והוא שובת את שבתו, ויושב אצל שלחנו הערוך, המטות מוצעות, והנרות דולקים, אשתו וילדיו יושבים סביב לו ומזמרים ומירות, ובעל העגלה נרדם על הסרור בתוך המעודה, ושוכח גם לברך ברכת המזון, אני אומר לכם, הקב"ה שורה בבית הזה, השכינה שמחה ואומרת: אשרי לי שבחרתי בעם סגולה...

„היהודי שישבות ביום המנוחה גם סוסו ינפש עמו. הסוס עומד בארוה על האבוס ואוכל לתאבון, גם הבהמה מרנשת כי היום יום השבת... ואחרי שבעל העגלה קם משנתו הוא יוצא עם בהמתו אל הבאר, הדלי תלוי על צוארה והוא מטויל עם סוסו בשלוח ובנחת...“

מיול כזה אוהב ורצוי להקב"ה יותר מאמירת „כרכי נפשי“.

יוכל היות כי בעבור זה אהב את המנושם, כי גם הוא בעצמו היה ממשפחה מנושמים... ועד שמלאו לו שלש עשרה שנה היה אצל אביו מוכר חלב בכפר בודד ונשכח מרגל איש, ולא ידע גם צורת אביו המוכר חלב הביא לו מן העיר כחור אחד בתור מלמד, אולם בימי ילדותו היה שוכב ולא חפץ ללמוד. רק רץ כל היום אחרי הסוסים והשורים.

באחו הוא ינשב, שבוע כלו בין העשבים הגדולים, ועל ידו עומדים הסוסים, ראשיהם נמוים ארצה ואוכלים מעשבי האדמה, והשמח הולך ומשתרע הלאה... הלאה... בלי קץ וגבול. ולעומתו משתרעים השמים מלמעלה, הולכים ומתרחבים הלאה... הלאה... והעננים הלבנים רוחצים בהם, ונרמה כאלו הארמה הרטובה המכוסה בעשבי ירק מבמת השמימה, וכאלו היה ברצונה להתנאות ולאמר: ראו, השמים! אני מתאמצת ושמחה לקיים מצות אלוה, אשר צוה לי להרשיא דשא, ולעמתי הרקיע מביט ממרום וכאלו חפצו להגיד: ראי, האדמה, הגני שמח לקיים מצות אלהים אשר צוה להתפשט ולהתרקע הלאה... בלי קץ וגבול, והעצים האחרים העומדים פה ושם כתועים בשדה הנם כעדי ראיה ומתאמצים בהנועתם לפשר ביניהם...

הוא יושב ונהנה מזיו יה... וכל לבו ונפשו מלאים גיל וחדוה על מעשי יה... ופתאם כאלו נהגלה לו סוד מן השמים, ויתעורר ויקם וילך אל הבית ויגש פתאם אל הבחור הלז, וישאלהו: רבי! כיצד מברכים על הנאת העולם ומלואו?
הבחור המלמד שחק, ויאמר: ריקה! מברכים על לחם, על מים, אולם ברכה על הנאת העולם? מי שמע שמות כנו!

הוא מתפלא מאד: העולם נאה, השמים כה נאים ויפים, הארץ כה טהוקה ומוכה, ועל מראה המקום משוך חום של חסד ורחמים — ואין מכרכים ומודים על יציר כפיו של הקב"ה?

ובמלאת לו שלש עשרה שנה נעלם פתאם מן הכפר ויבא העירה, ויכנס אל בית המדרש וירא את ראש הישיבה יושב בראש השלחן והתלמידים מסביב לו ולומדים בקול, והקול מהוק ומושך את הלב בחזקה.

ויהחיל הנער לבכות, וישא ראש-הישיבה עיניו וירא נער עומד, שערות ראשו נראות מתוך הקרעים אשר בכובעו, ונעליו קשורים ותלויים על כתפו, כדרכי הגוים ההולכים בדרך, ובגדיו קצרים כבגדיהם.

ויצחקו הבחורים, וראש הישיבה נגש אליו וישאלהו: מה רצונך?

— ללמוד אני חפץ — ענה בעניה ובתהנונים גדולים.

וירחם עליו ראש הישיבה ויחל ללמדו, והוא לומד בכונה ובשקידה גדולה, ולא עברו ימים אחדים וידע להתפלל, ויהתפלל בעצמו.

והתלתו היתה מושכת את הלב. צריכים היו לראותו בשעת תפלתו, עומד ומדבר, פשוט, כאיש שמדבר לחברו, במתינות, בפשטות יפה, בשלוח נאה.

ויהי היום ויראהו ראש הישיבה בשעה שהתפלל, וכך אמר: תורה אני יודע, בלי ספק, יותר ממנו, אולם להתפלל איני מניע לקרסוליו.

ומאז חי ר' אברהם הלז בעיר ההיא עד שגדל וישא בת חים פשוט, וילמד את מלאכת החייטים ויהי נהנה מיגיע כפיו. ביום יושב ותפר, ובשעת התפירה היה סרוד מונח לפניו, וזמירות התהלים היו שנורות על פיו, ובלילה התננב וכו' בלאט אל בית המדרש וישב וילמד כל הלילה.

פעם אחת באו אורחים לעיר ולנו בבית המדרש אחורי התנור, ופתאם נשמע בלילה בבית המדרש קול דק ומתיק כעין זמר נעים, ויקיצו ויראוהו יושב אל השלחן ולומד. העששית הקמנה התלויה על החבל שופכת עליו את קויה הכהים, וכתלי בית המדרש מסביב נבלעים בחשכה... והוא לומד בהתלהבות, אולם התלהבותו אינה נכרת לעין, רק בקרבו. הוא מתנועע לאט לאט, וגם צלו מתנועע עמו, וקול נמוך ודק, כעין זמר, משתפק מבין שפתיו בדממה, וקולו הולך הלך וגדל, ועוד מעט ופניו התחילו להתלהב, ועיניו — להפיץ ברקים, ונכר היה שנשמתו משתפכת בקרבו, ונדמה היה כאלו נשק באהבה גדולה את שפתי השכינה המתגעגעת עליו... ומתוך התלהבותו הוא קם ממקומו, והולך בבית המדרש, ומשפתיו מתמלמות המלים בקול חרד: רבוננו של עולם!

רבוננו של עולם! ומיד וקולו הולך הלך ורפה... הלך והחרש... ויעמד פתאם, ונדמה כאלו נדרם מתוך מתיקות, וגם להב המנורה הולך וכלה... והוא עומד ואינו זע ממקומו. ואימה גדולה נפלה על האורחים, והתחילו לצעוק, ופתאם התעורר ויגש אליהם, ויסגרו עיניהם מפני האור הקדוש המאיר על פניו, ומפני הברק הקדוש אשר בעיניו, והוא עומד עליהם ושואל אותם ברחמים:

— מדוע תצעקו, מדוע? האם קר לכם?

ובדברו הפשיט ר' אברהם את קפוטתו ויכס אותם.

למחרת ספרו האורחים את כל המאורע, ויאמרו כי מיד כשנגעה הקפוטת בגיוותיהם

נרדמו, ולא ראו עוד, ולא ידעו עוד דבר.

ואחר כך כשהכירו בעלי הבתים את גדולתו, התחילו לכבד אותו, והגישו לי פתקאות על כל צרה שלא תבוא, והוא משחק ועונה: האמינו לי, כי ילד ישראל המברך ברכת המוציא על הלחם אשר תתן לו אמו, יש ביכלתו לעזור לכם יותר מעשרים כמוני. וכשהחזיקו בו, והפצירו מאד, ולא חפצו להרפות ממנו, ענה במתינות: רצונכם, שאני בשר ודם כמזכר יהי מליצכם לפני הקדוש ברוך הוא, אמשול לכם משל: למה הדבר דומה, לאור צבא השמים ואור כהה שמפיצה מנורת-שמן. כמה שתחפץ להנות מן אור השמש תוכל להנות, ולא עוד אלא שאין ביכלת שום אדם למנוע ממך את האור המתוק הזה. עני שבעניים, פחות שבפחותים, כמה שעיניו מסוגלות לקבל את האור תוכלנה לקבל, ולא עוד אלא אם גם נתפס בבית האסורים והחלונות סתומים, בכל זאת בוקעים הקיום וחודרים מבעד החורים והסדקים, והוא רואה ונהנה מן האור. לא כן האור שמפיצה מנורת-שמן. עשיר שכסף אינו נחשב בעיניו כלום, קונה לו מנורות רבות ומאיר את ביתו באור גדול; עני יושב בחשך ומסתפק במה שהירח מרחם עליו ושולח לו את קויו ומאיר את ביתו בעד שמשות חלונו, ובמה הדברים אמורים בזמן שהירח מצוי, וכתלי הבתים הגבוהים אינם מחשיכים את חלונו. הקב"ה הוא האור הגדול, האור הטוב שמאיר על כל הארץ, ומרחם על כל יצירי כפיו, כל העולם מלא חסדיו וטובו, והוא מרחם, אוהב וחומד את כל ברואיו. האמינו לי, כי לא למליץ אתם צריכים. הקב"ה הוא אביכם ואתם בניו האהובים, וכלום צריך הבן למליץ בעת שרצונו לדבר אל אביו? וכששמעו זאת בעלי הבתים החרישו. אולם בעיני אנשי שלומנו לא הוטב הדבר, ובאמת הייתי אני הראשון שגליתי זאת לפני אדמו"ר שליט"א, והוא צונו או להביאו לכאן, כידוע הדבר לאנשי שלומנו.

ואנחנו הפצרנו בו, החזקנו בו בעל כרחו, והוא הלך אתנו. ארבעה ימים תמימים הלכנו.

ביום הרביעי לפנות ערב היה הדבר. אנחנו מהרנו לבוא לעיר הסמוכה ללון שמה, הצרורות על שכמינו, והמקלות בדינו ואנחנו ממהרים את דרכנו. עוד זוכר אני את הלילה ההוא. הלכנה כלה יפה, תועה בים התכלת הזה, שהולך ומשתרע ונבלע באיזה ענן שמרפרף על כל ומכסה את כל. והיא, הלכנה, הולכת אחרינו ומבטת אלינו ברחמים ובחסדים גדולים, כאלו בקשה מאתנו להורות לה את הדרך אשר לה לפנות, לימין או לשמאל, ועוד מעט וענן עבר וכסה אותה והיא מבטת מבין מפלשי הענן ואורה הלבן מאיר את אור התכלת, ומיד נתפורו העננים והיא הופיעה בכל הודה והדרה ושחקה אלינו בשחוק של חן וענוה.

ורוח נעים היה מנשב על כל פנים, ואנחנו הבטנו אל כל פנות העולם, והכל היה מעומף במלית של רחמים, והכל היה חי באחדות של שלום ואחזה, ונפלנו בלי סבה בעצבות נעימה, כעין העצבון הבא מתוך רוב מתיקות, כעין עצבות של מוצאי שבת. ופתאם ור' אברהם פנה אלינו: יהודים! הקדשהם את הלכנה בחדש הזה? מיד עמדנו, הסרנו את הצרורות מעל שכמינו, רחצנו את ידינו במעין קמץ שהיה שוטף שם בצדי הדרך וקדשנו את הלכנה.

הוא עמד והביט אל השמים, ושפתיו נעות כדרכו. ופתאם פנה אלי: שלום עליכם! קולו רעד בקול כנור, ועיניו הבוערות כאלו הבקשנה לשלום ולאחדות... ואז בפעם הראשונה התחלתי לירא מפניו... ואחר קדוש הלכנה הפיגה מעט עצבותנו, ואנחנו מהרנו.

והוא הביט אל השמים והתאנח: רבונו של עולם! כמה יפה עולמך אשר בראת
בסובך ובחסדיך הגדולים, וטובך נחסדיך השפעת על כל יצירי כפיך, וכלם אוהבים
אותך ואתה אוהב וחוסד את כלם... והכל מתאחדים כך וגם אתה מתאחד בכל... וכל
העולם מלא חסדיך...
ובאותו רגע הבטתי אל הלכנה, ונדמה לי כי עוד היא מבטת אלי בחדר: תועה
אני, איך לפנות?

בערב שבת אחרי הצהרים באנו להתם, ועוד הספיקה השעה לסבול ומהרנו „לקבלת
השלום”.

חרר מיוחד היה אצלו לקבלת השלום. בראש שלחן קמין ישב הוא, ראשו נשען
על ידו השמאלית וגבותיו הארוכות ירדו על עיניו, וידו הימנית היתה נטויה לקבלת שלום.
ואנחנו נגישנו, הושמנו לו את ידינו, והוא השיב לנו בשלום וסדר מבלי לשאול דבר, גם
אנחנו החרשנו, ור' אברהם נגש והושיט לו את ידו.
ופתאם והרבי התעורר והגביה את גבות עיניו בשתי ידיו, והביט אליו רגעים
אחדים ברומיה.
וגם הוא הביט אל הרבי ויחרש.
החסידים התפלאו על עזותו של זה.

ואחרי כן באנו בערב להתפלל בבית המדרש אשר להרבי.
לפנות ערב. השמים שם הלאה נקרעו לשני קרעים, והשמש עומדת בפתח הקרע
הגדול אשר מפאת מערב ושולחת את קויה האחרונים בנגעוים רבים ומוזהבת את עין
השמים, וקויה בוקעים ומוזהרים את הבתים הנמוכים ואת שמשות החלונות אשר משם
יזהירו נרות של שבת, ומתבוללים האורות... לאט לאט וקוי האור היעמו וכהו, וכל
השמים התעמפו במלית אכוצה, וכעין מראה עצבון, מראה צניעות וחסידות היה משוך
עליהם, ושם הלאה... הלאה... בין הקרעים עומדת השמש ומבטת אל העיר הקטנה,
אל בית המדרש אשר מחלונותיו הגדולים נשפך האור של מנורת השבת, ואודם בושה
היה שפוך על הכל, כאלו הצטערה השמש על כי תלה הקב"ה את קבלת השבת בשקיעתה.
ובני ישראל היו מקבלים את פני שבת מלכתא בבית המדרש אשר לרבי. הבית
היה מלא מפה אל פה, זה דוחק את זה, והשני אוחז בחגורתו של חברו, רק אצל הארון
הניחו מקום פנוי כמין עגול, ובתוך העגול עומד הרבי ומתפלל, ומכיוו מקיפתו העדה.
ומיד עשו רוח ביניהם, איש אוחז בידו של חברו ועומדים כנר מצד זה ומצד השני,
והרבי הולך ומטייל ביניהם בסדר ומתינות ומזמר בקול דק...
ואברהם עומד אצל הדלת בחברה ארחים עניים ומתפלל, אולם שונה לגמרי היתה
תפלתו. הוא הביט השמימה.

— לקדש! נשמע קול כרוז.

והרבנית ובנותיה וכלותיה נראו בפתח, מקושטות ועדיוות עד כי נהעורו העינים
מרום האור, הזרוע מהמרגליות והאבנים השונות אשר על צואריהן.
והרבי עומד ומברך על היין.

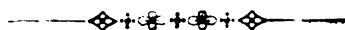
קומתו כפופה מעט וקנו הלבן יורד על חותו, גבותיו מכמות את עיניו, והוא אומר
בקול, מזמר כל מלה ומלה בנגון מיוחד שלה, ומטעים ומסביר כל הברה והברה...

— אל השלחן! נשמע קול ברוח.
בראש השלחן ישב הרבי, לימינו יושבים בניו וחתניו, משמאלו בני משפחתו.
אחריהם החסידים הזקנים, אחריהם החשובים ואחריהם המכובדים...
וכל העדה עומדת סביב לשלחן.
והרבי אכל והשאיר שירים, בידיו נתן לבניו, ואחרי כן לקרוביו, ואחרי כן לחסידים
הזקנים, ואחרי כן להחשובים, והשאר למכובדים...
פתאם נדמה העדה, הרבי אומר תורה:

„בהעלותך את הנרות”... כלומר: גם נשמת האדם היא כמדרגה נמוכה, שקועה
ח”ו בחלאת המומאה... נתפש ברשתו של יצר הרע... והנצוץ שיש לכל הנשמה שעמדה
בדר סיני, שסודה היא אלהות, מתגעגע למעלה... ורוצה להתעלות. לבוא אל איו
מדרגה, והיא בעצמה איננה יכולה, רק צריכה וזקוקה לעזר... מצוה היא לעזור לה,
להעלות אותה... מצוה לכהן לסייע לה... והפירוש: „דבר אל אהרן ואמרת אליו: בהעלותך
את הנרות” — אם תחפץ להעלות אותה „אל מול פני המנורה יאירו”, כלומר: אל מול
המנורה — זו התורה, כלומר: צריך אתה להמות את לבו של אדם לתורה, להיניק את
הנשמה מקדושתה של התורה, ועל ידי זה הוכל אתה להעלות אותה, יוכל הכהן... ומני
כהנא? רבנן. כי מיום שנטל בית המקדש נעשה השלחן למזבח... והרבי לכהן. מקים
שמתאספים היהודים שם הוא בית המקדש, והרבי, אוי, אוי, מגין הדור הוא הכהן, צריך
להיות כהן... בעל כרחו... כמרום גוזרין עליו... להעלות את הנשמה גם בעל כרחו...
— אברהם! קרא פתאם הרבי — אברהם! גש הנה, אני קורא לך.
והוא נגש.

— אברהם, ההבינות? ... אברהם, היודע אתה את הסוד של המלים?
— שהיקה כהודאה דמיא. צריך, אני מוכרח להעלותך בעל כרחי, וגם בעל כרחך.
ודממה גדולה נפלה בינינו.
— אתה מחריש? שאל הרבי בהטעימו את המלים.
— אתם צריכים להעלות? האתם קניתם את הקב”ה לעצמכם ח”ו? סוברים אתם, כי
„הקב”ה בכל הארץ מלא כבודו, בכל מקום שתפנה, בכל מקום שתשים את
עיניך, שהודעו באחד מאברייך, אתה מרגיש את האלהים, בקש אותו בלבבך! כי שם השרה
את שכינתו הקדושה... תתגעגע אחריו ותרגיש כי הנך יציר כפיו... והוא בראך!
„בכל מקום, ובכל עת, ובכל שעה יוכל האיש לגשת אל אלהיו...”
ועוד מרם כלה לדבר השתיקונו אנשי שלומנו, ולולא הרבי שהיה בעזרתו היו
קורעים אותו כרג.

— הניחוהו! — ואליו אמר:
— אברהם, פשעת!
ומאו קראו לו „הפושע”. נדח מן המחנה היה, החסידים הציקו לו וירדפוהו עד
חרמה, גם להתפלל בבית המדרש לא נתנוהו.
ואני באחת: גם רשע שעושה מעשה רשע מקיים מה שנגזר עליו ממרום. „אין אדם
נוקף את אצבעו למטה אלא אם כן גוזרין עליו למעלה”... ועוד, מי יודע?
אולי שניהם דברי אלהים חיים!

עברית זורגונית.

בימים האחרונים גדבר הרבה בינינו על דבר יחוס הספרות הזורגונית להעברית, וכבר בא הדבר לידי פירוד הדעות ומחלוקת בין הסופרים. קצתם קובלים על זה, כי דוחקת הספרות הזורגונית את רגלי הספרות העברית ותמלא מחרבנה; ולפי זה הם דואנים לעתיד, כי השפה הזורגונית עתידה לרשת מקום העברית. ולעומתם מגזמים קצת הסופרים, הכותבים זורגונית, והם אומרים: אמנם כן! השפה הזורגונית היא חיה ועממית, היא שפה מבועית; רק בה יבטא האדם את אשר בלבו בלי אמצעי של תרגום. ואם כעת אינה עוד שפה ספרותית די צרכה, הנה נקוה, כי הגיע למדרגה זו בימים הבאים, אם נעמול בה בכל כחנו. שהרי כן עלה גם לשאר השפות החיות באירופא, אשר התפתחו ממדרגת עפות עממיות לשפות ספרותיות ודחו מפניהן את השפה הלטינית. השפה העברית היא לפי דעתם שפה דתית ומיוחסת, שפת העבר, ובשם אהבת העם הם פונים אל השפה העממית, לדבר אל העם בלשונו.

בענינים כאלה קשה מאד לבוא לידי הסכם, מפני שלרוב אינם תלויים בהכרע ההגיון אלא ברגש. ואולם עם כל זה מן הראוי, לברר לכל הפחות את השאלה הזאת בלי שום נמיה לאיזה צד. נראה, על מה אנו דנים.

אומרים, כי התנועה הציונית עתידה להכחיד את השפה הזורגונית — שפת הגלות. וזהי נבואה לעתיד, ועדיין אין אנו יודעים, אם תתקיים או לא. שהרי גט התנועה הציונית לא נשארה בטיפוס ראשון, אלא היא הולכת ומתפתחת ומתאמת תנאיה עם צרכי החיים והמציאות. קצת קיצוניים קוראים לזה פשרה וקובלים עליה. ואולם אין כונתי ללמד על זה זכות, אלא די לי אם אומר: זהו מנהגו של עולם — ולפיכך אין אנו יודעים, אם באמת ישארו הציוניים בשנאתם ל"שפת הגלות". להפך אנו רואים, כי בימים האחרונים התקרבו קצת ציונים בגרמניא — וכמעט שנוכל לומר: הטובים והמשוכחים שבהם — אל השפה הזורגונית. גם הם אומרים כי בשפה זו נמצאה "נשמת העם" ולכן עלינו להעמיק בה. אין אני ממיל ספק באמתת רעיונם, כלומר: שהם חושבים כן בשעה שיאמרו כזה, ואולם חושב אני, כי מרמים הם את עצמם. יודע אני כי מאד מאד הם חובכים את השפה העברית הלאומית, שלכל הפחות, בהיותה שפתנו ההיסטורית, נמצאה גם בה "נשמת העם", ואולי יותר הרבה מאשר מצויה היא בשפה הזורגונית, שאינה לא שפת תורתנו ונביאינו, גם לא שפת חכמינו ופייסנינו, וגם לא שפת דמעותינו ותקותינו. ואולם אין ידיעת השפה העברית נקנית בנקל — ולכן זנחוה ושמו פניהם אל "העם". לא יחשדני איש במדת הנאוה, כי פורש אני מן העם, שהרי בכלל הייתי אחד הציוניים הדימוקרטים, עוד מרם שנבראה הכתה הדמוקרטית. ואולם הקיצוניות בכל דבר — עוהי מדה שכחה בנו. וכי אנו, המשכילים והמלומדים, איננו שייכים להעם? וכי דוקא אלו הם "העם", שלכם צפון משכל ואין בהם לא תורה ולא חכמה? רואה אני בזה טעם מן שימנניא הבלתי רצויה. ואולם איך שיהיה, הנה בימים האחרונים תרגמו קצת סופרים

זרנגנים ושירים זרנגנים גרמנית — „ותהום כל העיר“ על הכבוד העצום הזה! אמנם אמרו לתרגם גם שירים עבריים (וכי לא נמצאים שירים כאלה הראויים „לכבוד“ זה?) אלא שלא עלה הדבר בידם, מפני שיודעי עברית מעטים בין הציונים המערביים, ואלו הבקיאים בשפה אינם פייטנים מסבבם, וקשה להם לתרגם שיר עברי לגרמנית. ואולם לא על זה אנו דנים. אין ערך איו ספרות נמוד בזה, אם על פי מקרה זכו איוה ספורים ושירים לתרגום או לא. הערך האמתי של כל ספרות ימדה בתכנה ובהשפעתה. וכי רק התרגום הנראי לעין הוא תרגום? לפעמים נראה תרגום באופן אחר. הרעיון יעתק מלשון ללשון. באופן כזה נכנס הרבה והרבה של ספרות העברית לשאר הספרות.

מתוך ההשקפה הלאומית אי אפשר שתהיה השפה הזרנגנית קנין כל ישראל. לפי השקפתנו הלאומית אנו עמלים לחבר מחדש את כל בית ישראל, לאחר שקרעה אותו האסימילציה המדומה (כי לאסימילציה אמיתית לא הגיעו) קרעים קרעים. מציאות עמנו תלויה בנס מפני כמה סבות. בימים הראשונים היתה הדת הישראלית הקשר המאחד את כל עם ישראל. ואולם הקשר הזה איננו כעת קשר של קיימא משני מעמים: ארבים ורבים מבני עמנו בארצות המערב וגם קצת בארצות המזרח אינם פונים עוד אחרי הדת; (ב) כבר הוציאו „האורתודוכסים“ בימינו אלה רעיון חדש, כי אפשר להיות „יהודי כשר בכל נקודותיו“ ולהתפלל שלש פעמים ביום לשיבת ציון ולהתאבל בת”ב על חרבנה, ועם כל זה יתרחקו מכל רגש לאומי ועוד ימצאו בו איו מיונות מכוערה. אין אני נכנס כעת בחקר השאלה הזאת, ואולם על כרחנו אנו נודה, כי לנו הלאומיים נחוצה מאד דעת שפת עבר, דעת שפתנו ההיסטורית, שהיא, ורק היא, מקשרת ומאגדת אותנו. מודה אני בגלוי על האמת: כי ממיל אני ספק ברגש הלאומי של הציונים שאינם יודעים עברית, ובימים הכאים עוד נרניש ההפסד העצום של המעות שאנו מועים בהם, ואולם איך שיהיה, הגה בודאי אפשר לנו להמיל לחוב על כל יהודי לאומי, כי ילמד הוא בעצמו עברית, ואם כבר עברו לו שנות הלמוד, לכל הפחות ילמד את בניו ואת בנותיו עברית. אבל היעלה על הדעת, כי חובה על כל יהודי לאומי לדבר דוקא בשפת גרמנית בלולה, בשעה שהוא יודע לדבר בשפת גרמנית צחה? וכן האם חושבים אתם להמיל חוב כזה על היהודים באנגליא ואיטליא וכו’?

השפה העברית חכיבה עוד בעצם לאחינו שבמערב. בואו וראו, עד כמה גדלה המלחמה על אדות השפה העברית, אשר קצת המנהיגים והרבנים (שהם ברובם „כחני הבעל“ שבימינו) אמרו להשכיחה. רוב אחינו שבמערב מתרעמים על זה וקובלים: כבר השכיחו אותנו את „השפה הקדושה“, ואפילו שלא יבינוה הם עומדים על דעתם, כי תפלה בצבור תוכל להיות רק בעברית. קהלה אחת יש בגרמניא, אשר גרשה את שפ”ע מסדר התפלה. היא קהלת הריפורמא בברלין, ואולם גם היא נחמה בימים האחרונים על מעשיה. וכבר חזרו והקנו בה כמה תפלות בעברית. ועל כל פנים נודה. כי אין השפה הגרמנית הצחה נופלת במעלתה מן השפה הזרנגנית, ועם כל זה הורה הנסיין, כי טעו הרבה. בשעה שדחו את השפה העברית מפני הגרמנית. גם ניגר וחבריו טענו תמיד, כאשר ראו ספר עברי יוצא לאור: על מה אתם כותבים עברית? עלינו לכתוב גרמנית, כדי שיקרא העם את ספרינו. ואמנם אין ספק, כי מסוגלת השפה הזאת — כמעט יחידה היא בזה — לתרגם בה כל התורה כלה ברמיון גדול. ואולם עם כל זה האם קרא „העם“ את ספרי גדולי חכמינו? כל ספרי ניגר, צונץ, זקש וכו’ לא נמכרו מיד. רק שלשה ספרים מן הספרות העשירה הזאת יצאו לאור במהדורא שניה (אחד של צונץ, אחד של ניגר ואחד של זקש),

אלא אל המעו להאמין, כי דרש „העם” את הספרים האלה, כי אם יצאו לאור באקראי בעלמא. אמנם תאמרו: הספרים האלה היו „מדעיים”, ואין העם צריך להם. ואולם על מה זכה ספר „מורה נבוכי הזמן” לר”ג קרוכמל, שעל כל פנים איננו נופל בערכו המדעי מכל הספרים האלה, לשלש מהדורות? ועוד, היכן היא השפעת ספריו של פיליפזון, שבודאי הם „עממיים” במיטב מובן המלה הזאת? אני אודה לכם האמת: בנרמניא אין איש יודע כלום אדות צונץ, זולת אחד מאלף או מרבכה. גם בברלין, שבה חי יותר מששים שנה, לא ידעו אותו אפילו מאת יהודים. את זקש ידעו בני ברלין מדור הקודם. שהיה דרשן מצוין, את ניגר, שהיה „אפיקורס” גדול. ותו לא מידי. רק ברוסיא זכו לבינורפיות ושמותיהם נזכרים; פה בנרמניא אין דורש ואין מבקש להם. אני רואה בזה מעין נקמה של ההשנחה ההיסטורית. מי שלב יהודי לו יראה ויקח מוסר.

אין אני מגזים ומפליג לצד שכנגדנו לזלזל בחשיבות הספרות הורגונית. יש קצת ענינים, אשר יותר הם עולים יפה בשפה זו, היינו, ספורים וציורים מחיי העם וקצת שיחות נאות. כזה הבינו אבותינו בימים הראשונים, ולא חסרו מעולם ספרים למקרא העם בכל השפות הלועזיות (ערבית, ספרדית, גרמנית וכו’). אבל מעולם לא עשו את הספריות האלה לספרות לאומיות. ועלינו לדעת, כי בכלל נוחה יותר השפה העממית למין פיוט מיוחד. ואפילו בנרמניא החלו לכתוב בימים האחרונים ספורים יפים להלל ומחיי העם) בזרנון הנרמני, אלא ששם יודעים לכון כל דבר לאמתו, ומעולם לא עלה על דעתם להתגמם ספרי גימיה לשפת הזרנון או לכתוב בה פלוסופיא. הדבר מוכן מאליו. מי החפץ ללמוד איזה ענין עמוק ילמד גם שפה ספרותית. לפני איזה זמן הרגמו בשפת הזרנונית של היונים את ספרי הברית החדשה, ולא נחו ולא שקמו המשכילים עד אשר החרימו את התרגום הזה מקרבם. אוכרה, כי בעת ההיא ישבנו קצת המשכילים והיינו תמהים על זה, על צרות עין ועל קנאתם הנפרזה של המשכילים באתונא. נטפל עמנו יוני אחד ואמר לנו: צאו ותרגמו כה”ק לשפת גרמנית-שפלה (Plattdeutsch), אם ינעם זה לחככם. אין ספק לי, כי אלו היה לנו חוש לאומי שלם, שלא נפגם ע”י החיים האי-מבטיים בנינו, לא היה אדם מישראל כותב „פלוסופיא עמוקה” ומאמרים „מדעיים” בזרנון.

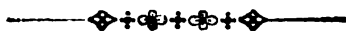
אבל, יאמרו לנו, מה העשו? לזרנון יש קוראים ולעברית אין קוראים! אין אני מאמין בזה. לזרנון יש קוראים, מפני שיש להם עסקנים, וספרותנו העברית נולדה „במזל רע”, ואין לה עסקנים כראוי לה. בשנים הקודמות היו מחברים עברים סתם „שנוררים”. איך שיהיה הדבר מעציב מצד עצמו לא הויק כל כך לספרותנו בעצם. שהרי היהדות בעצמה גדלה וצמחה במין „שנוררות”. אלא שהיה הפסד אחר עצום מאד באופן זה להפיץ ספרים בעם. אם המחבר היה מחזר על הפתחים, מוכן מאליו, כי גורל ספר לא היה תלוי במיבו ואיכותו, אלא בטבע המחבר, אם ידע לפשוט יד ולבקש צדקה או לא, ויותר שיהיה המחבר הגון כן נהמעט בשרונו להעמיס ספריו על העם. רק בשנים האחרונות נעשה נסיון — ואמנם רק נסיון — למכור ספרים עברים באופן הגון. ועלינו לדעת, כי אלה שנכנסו בעסק זה לא היו בקיאים כל עיקר, אלא לכל היותר היתה כונתם רצויה. „הקרן” שהשקיעו בעסק זה היה קטן מאד, וכאשר הדפיסו שלשה ארבעה ספרים כבר בלה קרנם. ההפסד היותר עצום היה, כי בעל כרחם היו צריכים למכור הספרים תיכף, מה שאי אפשר על פי טבע הענינים. אי אפשר לזרוע ולחכות כי למחר יקצרו ויאכלו פריו. כל ספרותנו העברית היתה לפי זה בנוגע לצד החמרי שבה במצב אי-מבטי, ומאליו נובן, כי זה השפיע גם על התפתחותה הרוחנית והמוסרית. העיקר הוא, כי כל עם

מחוייב לעשות מה בשביל ספרותו, ומה עשה עמנו באמת בשביל הספרות העברית?
אפשר שכוננו איזה אלפים רו"כ על ספרים — וכבר הם דורשים ספרות עשירה ורחבה
ועמוקה!

בתכנה עולה הספרות העברית הרבה והרבה על הספרות היהודית בשפות הלועזיות,
אלא שקוראי עברית עדיין רגילים להביט על הספרות בכלל כעל מין לוכסוס. לפעמים
קונים איזה ספר; אבל אם יחדלו כל הסופרים לכתוב, לא ירנישו חסרון בדבר. אין
מדרכי לבכות באוני הצבור הישראלי על יחוסו לסופריו וחכמיו. רגיל בפי תמיד: כנסית
ישראל לא תחויק במעילך ולא תעתיר עליך דבריה: כתוב לנו ספרים! אם אינך מצליח
בזה, לך ופשוט נבלה בשוק, ושום איש לא יכריח אותך להיות דוקא סופר. ואולם לא
בכבוד עצמי אדבר, אם אומר, כי עבודת הסופר בישראל היא מין מסירת הנפש הקשה
סוז שהיו רגילים אבותינו בה. למסור את נפשו בשעה אחת — זוהי פעולת ההתלהבות
הפתאומית; ואולם למסור את נפשו כל ימי חייו, בשעה שהעבודה הספרותית נומלת את
נפשנו ואת נשמהנו קימעא קימעא! בכל יום איזו טיפין של דם — זהו ענוי נפש חמור
מאד. ולפיכך אבין, איך בא הדבר, כי עוד לא זכינו לזה, שיהיה לנו סופר עברי בן
סופר עברי.

אומרים, כי קמן ודל עמנו ואין בידו לכלכל את חכמיו וסופריו כראוי. מובן, כי
באחינו שבארצות המזרח אנו עסוקים. עם כל שפלותם ודלותם הם זנים ומפרנסים את
רבניהם וצדיקיהם וחזניהם ושמשיהם ושוחמיהם וסופרי סת"ם — אלא שלצרכים ספרותיים
הם עניים. איך שיהיה, לא הספרות הזורגנית דוחקת את רגלי ספרותנו העברית. ברוד
לי, כי מעולם לא תהיה השפה הזאת שלטת בבית ישראל. ואולם לנו יזיק מבענו הגלותי,
כי רגילים אנו להתפעל ולהתרגש ולהתלהב — על רגע אחד. חסרה לנו עבודה מתמדת
עשויה בכשרון וחריצות ידים. שנה אחת אנו עמלים עם הצבור, ותיכף נתיאש. לא ספרות
אנו מבקשים, כי אם טיול ושעשועים, וכשהילד טייל מעט הוא משליך את צעצועיו
מידיו. — זאת היא התנועה הספרותית שהיתה בנו, ואלה הם כל חיינו הלאומיים!
לעת עתה אנו הסופרים שומרים על נר ישראל שלא יכבה; אנו נעשה זה ומקריבים
את דמנו ומחננו. ולעתיד לבוא, אם יקום עם ישראל לתחיה — יעמידו לנו אבני זכרון על
פעולתנו זאת. האין די לנו בזה?

ד"ר שמעון ברנפלד.

פֶּשֶׁרֶן הַמַּעֲשָׂה בֵּא"י.

(על הגדולים).

„שכל האדם נברא באפן כזה — לְרֹאֵה־בִּלְיָה — שיחל לבוא לידי החלטות רק אז, כאשר מצב הדברים התברר לו היטב; הוא יעזוב את המקובל ויחל לחקור את כל כחותיו, רק כאשר נוכח כי אפסה התקוה להנצל בדרך אחר". כל זמן שאכרינו בא"י לא ידעו ברור את גורלם, לא דאגו כל כך להנהיג קולטורות חדשות במשק הכפר, וישימו את מבטחם בהכרמים שהם יספיקו להם את כל צרכיהם. אולם בשנים האחרונות נוכחו כי לא על הגפן לברך יחיה ויתקים אכר בארץ ישראל, כי עליו להתפרנס גם מגדולים אחרים, אבל מרם התברר להם באיזה גדולים יבחרו.

בנוהג שבעולם כשאחת המדינות חפצה להרחיב בין אכריה קולטורה חדשה, תשלח מומחים לחקור אחרי הקולטורה החדשה באותה המדינה ששם נשתכללה ופורחת ביותר, וגם תביא ממדינת הקולטורה החדשה אכרים שיש להם נסיון רב בקולטורה זאת למען יורו הלכה למעשה את אכריה. כעבור שנים אחדות של נסיונות ובחינות — לרוב בשדות דמונסטריטיבים — רואים האכרים ומתבוננים להוצאות הגסיונות, וכשהנסיונות מביאים לידי מסקנות טובות יחלו האכרים להנהיג את הקולטורה החדשה. ויש שבעלי האחוות הגדולות מנסים בעצמם על חשבונם הם בלי סיוע מהרשות, וכשיצליחו בנסיונותיהם, אז יחקו את מעשיהם גם האכרים הבינונים היושבים בסביבותיהם, כי בכלל אינן האכרים נוטים אחרי שום תקן או חדוש עד אשר ראו ונוכחו בעליל כי יש יתרון להתקן או החדוש. ה' קרישויביצקי כותב בספרו „הקריזים האגררי" לאמור: בִּסְמִפְלִיָּה מִצֵּאוּ כִּי בֵּין הַגּוֹרְמִים הַרְאִשִּׁים לְהַתְקַדְמוֹת הַכִּפְרִים הֵם בְּעֵלֵי הָאֲחוּוֹת הַגְּדוּלוֹת. וכן גם בברונשוויג השפיעו האחוות הגדולות על התקדמות האחוות הקטנות. כי בכלל מתיחס האכר נחשד לכל תקן חדש, אבל אם רק יראה שאיזה איש משתמש בתקן זה ומצליח מיד יחקה אותו. וכן גם בהלברשטרם היו האחוות הגדולות למופת להאחוות הקטנות, מהן ראו וכן עשו, וכן גם בסביבות קססל הטרוממו האכרים ממדרגתם בהשפעת האחוות הגדולות שנמצאו שמה. במערב פרוסיה מחקים ג"כ האכרים האמידים את בעלי האחוות הגדולות וכו'". אבל בנוגע לאכרינו בא"י מצד אחד עוד מרם הגיעו לאותה המדרגה, לאותו הכח המדיני שיוכלו לשלוח מומחים למדינות אחרות למען יאספו חקירות ודרישות במדה הראויה וימלאו את כל האמור למעלה; ומהצד השני האכרים העשירים שבאו לארצנו רובם נהרדלדלו עד כי אין ידם משגת לנסות בהקונים חדשים על חשבונם הם. אבל אם גם נניח כי קרוב היום שאכרינו יוכלו לשלוח מומחים למדינות אותן הקולטורות שלא התרחבו בא"י, ולהביא מהתם אכרים מנוסים וכו', ראוי מאד לעין מעט בדבר איזו קולטורות אפשריות וראויות שהתרחבנה ותתאורחנה בארצנו.

לפני החלי לדבר ע"ד הקולטורות נופא אוסיף עוד דברים אחרים ע"ד ענין הרכבת הקולטורות החדשית. בכלל מעידים דברי הימים, כי העברים הועילו להנהיג קולטורות חדשות בארצות שונות ועל ידם התרחבו ענפי עבודה חדשים. לרואה-כוליה בספרו „הקולוניזציה של העמים החדשים" כותב: „לכרזיליה נשלחו (מפורטוגליה) הנדונים לארץ גזרה והעברים. האחרונים תקנו בב' כמע קנה סוקר, וכעבור זמן קצר התרחבה גם עבודת האדמה". והלאה יוסיף: „רכישת אדמה פוריה באופן נקל, זכיות אורח בלתי מוגבלות, ישוב עסקני ואינדוסטריי כהעברים וכו' הם היו התנאים הטובים של הפרחת הישוב שמה". וכן מצין הסופר הנ"ל, בדברו ע"ד ישוב האי מרטיניקה, את פעולת העברים בנוגע להתפשטות הגדולים החדשים לאמור: „על האי מרטיניקה התפשטו ממעי ק"ס וכן גם האפרטים לחרשת סוקר על ידי העברי בנימין (בנזמין) דקוסטה מברזיליה וכו'. יחוס המטרפוליה (הצרפתית) אל העברים היה טוב, שהחזיקו או במעשה דקוסטה ויתישבו על האי מרטיניקה וישקיעו כסף רב בעבודת האדמה". גם הפרופסר קנעפ בשעוריו „האור-גניזיה של העבודה בהעשית הכפר" כותב: „כאשר גרש המלך יוהן השני את היהודים מפורטוגאל חלק גדול מהם התישב על האי פומה הקדוש (סמוך לחוף אפריקה המערבית וקרוב אל קו המשווה) וכעבור זמן קצר התרחב על ידם ממע ק"ס". גם גדול מבק הנהיגו העברים בארצות שונות ועוד גדולים אחרים התפשטו בעזרת העברים, כמו שמביא הד"ר גרינולד (הצפירה 12 כ"ש"ז).

ובכן נראה כי העברים השתתפו בהרחבת גדולים חדשים במדינות רבות, ורק בא"י עוד טרם נגלה כשרונם זה. לרעתי הטעם פשוט מאד, מפני שבימים ההם, כאשר גרשו היהודים מספרד ופורטוגליה כבר נהגו שמה הקולטורות האלה, כי כידוע הובאו שמה הגדולים האלה ע"י הערכים מחינא והודו; ומפני זה יכלו היהודים לתקן את הגדולים בארצות אחרות. אחרי שאפני ואמצעי הגדול היו ידועים להם. אולם עכשיו שבאו לארצנו אנשים שלרובם עבודת האדמה בכלל היתה זרה, וגם בארצות סגורות לא ראו קולטורות גבוהות, מאליו מובן כי אין לקוות שהם בעצמם ינהיגו יותר פרוגרסיבי בלי עזרת אנרונמים ואינסטרקטורים המומחים לאותו דבר. גם הפרופ' ורבורג מוכיח בהעתון „Die Welt" ש"ז גליונות 7-6, כי לעשות חיל בא"י צריך ליסד מכון או תחנה של נסיונות. י כל מי שחושב כי להנהיג קולטורות חדשות אפשר בזמן קצר, אינו אלא פועה. ראשית מפני שבכלל האכרים הנם קונסרוטורים גדולים נוטים להחזיק בישנות, ורק אחרי זמן רב של התבוננות להתוצאות הטובות יכחו ביתרונות הגדולים והתקונים החדשים. שנית: בזמן הראשון לא ימלמו משגיאות וממעצורים שונים המעכבים את התרחבות הקולטורות החדשות ורק בעלי אנרגיה ושקידה רבה ינצחום ויעשו חיל בהדרגה. הפרופיטור תאודור פון-דר-גולף אומר בשעוריו „הפוליטיקה האגררית והשאלה האגררית" שנדפסו בשנה העברה: „משק הכפר כישונו מקבלים תקונים בהדרגה, כי ע"פ מבעם הנם קונסרוטיבי וים מאד; כל חדוש יחדור להכפר בצעדים מדודים, על יסוד ההכשרה הקודמת. החדושים המולידים שונים כבירים במשק הכפר, אף כי כשהם לעצמם טועילים וקרובים לצאת לפועל, אי אפשר להנהיגם בבת אחת ובכל המקומות. גם חכמים גדולים הרואים את הגולד כפרידריך הגדול ואלברכט מ"ר הרבו לשנות ולתעות בדרך זו, ורק אחרי נסיון רב ויאושים לעתים קרובות הכירו לדעת, כי גם אלה התקונים במשק הכפר שתועלתם ברורה לכל לא ימלמו בזמן הראשון ממעצורים נכבדים והתנגדות פרטית. הם נוכחו לדעת, כי תקנים רבים שנראו כהכרחיים ומועילים להכלל, בפועל לא נתאמתו, ורק ע"פ תנאים מיוחדים

אפשר להם להגיע למסקנות טובות". נמצא כי הגדולים החדשים מתפשטים בהדרגה ובמתינות, אבל הני מילי כשהמרחיבים את גדולי השדה לא יסירו להואש ולהשליך אתר גם את הקולטורות החדשות.

בכמה עמל ויגיעה, בכמה אנרגיה והתנדבות, בכמה בחינות ונסינות עולים הגדולים החדשים מוכיחות לנו תולדות טבעי המה בקוקו. בשנת 1840 הביא הנסיך וורנצוב חינאים לסוחרים ואורזונגאט להנהיג שמה את גדול המה. השיחים האחדים שנמטע שמה לא הביאו לידי מסקנות טובות, והקולטורטגרים" המקומים התיחסו למעשה הנסיך כלדמיון אצילים. כן נמשך הדבר עד שנת 1882, שאז החל עוד הפעם ה' א. סולובצוב בצקבה לנסות מחדש במטע המה על אדמתו; ע"י השתתפות ה' זירליץ והאדמירל ציחצוב קבל סולובצוב 100 שתילי מה מחו-בוי (המקום היותר טוב לגדולי מה) ונשארו שלמים רק 20—25 שיחים, ואף כי השתילים הכניסו זרעונים בכל זאת התיחסו לגדול מה בקוקו כאל דמיון ריק, עד כי חדלו להאמין באפשרות הדבר, ובקשות סולובצוב וזירליץ לסייע בידם נדחו. ז' משך לגמרי את ידו מענין זה, ורק סולובצוב הוסיף להשתדל לטובת מטעי המה. ואף כי לו חסר כסף ודרוש היה לאבד זמן ואנרגיה רבה, בכ"ו לא נואש עוד מענין זה. ובשנת 1892 עלה בידו לנטוע אלפים אחדים שתילי מה שקבל מחינא, ואף כי אז מפלו בגדול זה אנשים שמעולם לא ראו את חינא ויפניה, בכ"ז עשו חיל רב. עד כי כעבור שנים אחדות קבל מה טיפלים ממבעת ברונו. אז החל גם ה' פופוב — בעל פירמא של מה — לחקות את מעשי סולובצוב ויקן ממנו 200 דיסמינות אדמה ויחל לעסוק ג"כ במטעי מה, וקולטורת המה כ"כ התרחבה בסביבות בטיס עד כי בש' 1895 נמטע מה בכל עמק הנהר צוקה על שמח 16,000 דיסמינה. ה' סולובצוב עשה את הנסיונות על פי ספר אנגלי ולכן לא יכול להצליח כל כך, אולם כאשר החל להתענין בעסק זה גם ה' פופוב נסע בעצמו לחינא ויתבונן לאפני מטע המה ועבודו, ואז החל גדול זה להתקדם בקוקו. ה' פופוב נסע פעמים אחדות בלוית הפרופסר המומחה ו. מיחומירוב; הם בקרו את חינא, אסס, הימאלי, צילון, יאואה, אי סנדוויץ וכו'. פופוב בעצמו עבד במטעי המה ובפריקים, הביא משם חינאים שהורו את יושבי קוקו הלכה למעשה בתורת גדול המה. את הנסיונות הראשונים עשה לא על אחוזה אחת כ"א על שלש אחוזות שאיכות אדמתן שונה וגם במצב שונה נגד הרוח. אף כי פ' לא היה המתחיל בדבר, אבל אחרי שהודות להשתתפותו התקדם וישתגשג מטע המה בקוקו זכה למטבע מאת הממשלה הרוסית בעד ההתחלה הזאת. — הרשיתי לי הפעם להביא פרטים אחדים מקורות מטעי המה בקוקו שע"י התברר לנו היטב בכמה עמל ואנרגיה עולה הנסיון להנהיג קולטורה חדשה, ובכמה התנדבות והשתדלות עולה ההצלחה בגדול החדש, וביחוד כמה שנים מקדישים עד אשר זוכים שהרעיון יצא מן הכח אל הפועל.

גם בנוגע להאי צילון שבשנה העברה הוציא לחוץ לארץ 156 מליון ליטרא מה, לפני חמשים שנה לא גדל שמה כלל מה. כל החיל שנעשה שמה לא נעשה בבת אחת. בש' 1860 נסו לשתול על אדמת האי צילון שתילי מה מחינא ולא עלו יפה, אחרי כן נסו האנגלים לשתול שתילי הודו ועלתה בידם עד כי בשנת 1873 החלו להוציא מה מצילון לחו"ל. בשנות 63—1860 זרעו בצילון בסך הכל 10 אקר אדמה, ובש' 1873—280 אקר ולחו"ל הוציאו רק 23 ליטראות אנגליות. הקונסול האנגלי מביא רשימה מלבבת על דבר הצלחת מטע המה בצילון ואביא מרשימתו מספרים אחרים.

שנת 1880	זרעו 9754	אקר והוציאו לחו"ל	162 אלף ליטרא אנגלית מה
" 1890 "	" 220,000 "	" "	45 מליון " "
" 1895 "	" 305,000 "	" "	98,58 " "
" 1898 "	" 364,000 "	" "	119,76 " "

גם בארצנו נסה אחד מאגרונומי הנדיב להנהיג במושבותיו גדול מה ולא עלתה בידו, ויותר מנסיון אחד שנעשה אנב אורחא נשכח לגמרי הרעיון לגדל מה בא"י. הפרטים שהבאתי למעלה מוכיחים לנו למדי כי אין עוד להואש מגדול מה בארצנו. בלי כל ספק תנאי ארצנו האקלימיים והטיפוגרפיים אינם נופלים ביחסם לגדול מה מאשר בקוקו. כי אקלים א"י מסוגל לצמיחת מה אפשר להוכיח גם מפקט זה שבין ממעי „סקוה ישראל" ימנה גם המה (ווסחוד ש"ז גליון 3).

עד כמה ראוי לעסוק בגדול זה אפשר להוכיח כשנתבונן מעט למספרי הדרישה. המה יאסף ביחוד בחינא, הודו הבריטית, צילון ויפוניה. ע"פ מספרי ה' גולישאמבארוב¹⁾ לפני 50 שנה נדרשו לכל שוקי העולם 32 מליון קלוגרם מה ובשנת 1895—140 מליון קלוגרם. ואחרי שהדרישה אחרי מה הגדל מומן לזמן יגדל ג"כ שמת ממע המה. לדונמא, בש' 1886 זרעו בהודו על 283 אלף אקר ויאספו 71,5 מליון לטרא מה, ובשנת 1899 זרעו 516 אלף אקר ויאספו 186 מליון לטרא. בש' 85 הוציאו מצילון במ"ה 4,5 מליון לטרא מה וכן גם סיפוניה, ומהודו יצאו בשנת 80—16 מליון קלוגרם, ומחינא 1,27 מליון פיקולים, ובשנת 1899 יצאו מצילון 130 מליון לטרא מה, מיפוניה — 61,5 מליון לטרא, מהודו—159,5 מליון, ומחינא — 217,4 מליון לטרא. הארצות המרבות לדרוש אחרי מה הן ארצות אירופא, ועלינו לדעת כי אם יצלח מטע המה בא"י ויצטין לטובה, יוכל להתחרות עם המה היוצא מן המזרח הרחוק שבאסיה. אנגליה מכניסה מה 242 מליון לטרא, רוסיה — 104,5 מליון, ארצות הברית — 72 מליון, הולנדיה — 7,1 מליון, גרמניה — 6 מליון, צרפת 1,5 מליון²⁾. אנגליה שהיא מכניסה מה יותר מכל הארצות, 1/4 מהנכנס תוציא לארצות אחרות.

הרשימות שהבאתי עד כה מוכיחים לנו ברור עד כמה כדאי להרחיב גדול זה בארצנו ולבלי להסתפק בנסיון אחד שנעשה כלאחר יד. גם ברוסיה וצילון לא הצליחו בפעם הראשונה, נבעמל רב עלה להם כל החיל שנעשה עד כה. כבר העירוותי למעלה כי בנוגע להתנאים האקלימיים והמטבעיים אין יתרון לקוקו ע"פ ארצנו, ורק הודות לחגירת הכחות והאנרגיה הרבה עלה להם לגדל שם את המה, ולא רק גדול זה יגדלו כעת בקוקו כי גם עוד מטעים אקוטים אחרים ינהיגו ויפיצו בין אכריה. ועוד יותר ראוי לנו לשים לב להחזיון שבין המטעים האקוטים שרוסיה מרחיבה בזמן האחרון בין יושבי קוקו רובם הם דוקא מאלה הצמחים הצומחים באסיה הקטנה. ואף כי ע"פ דברי האגרונומים אקלים קוקו נוסגל להם במדה פחותה, בכל זאת אינם נסוגים אחור ואינם נואשים מעשות חיל גם בקוקו. בין המטעים הראשים שהאגרונומים משתדלים להפיץ שמה ימנו: אופיום, השרש המתוק, תאנים, וכו'.

¹⁾ „המסחר של כל העולם במאה ה"פ והשתתפות רוסיה בו". ילא לאור בשנת 1898
²⁾ ע"י המיניסטרוס הפיננסי ³⁾ צכריטניה דורשת כל נפש 6 לטרא מה במשך השנה, כהולנד — 1,96
 3, כהא"צ — 0,96, צרופיה — 0,80, גרמניה — 0,11, צרפת — 0,5.

א) אחרי שהאפיוס עולה 5% מכל אימפורט תוגרמה, הנני חושב לנחוק לדבר דברים אחרים ע"ד ערכו המסחרי והאינדוסטרי ותנאי גדולו. בזמננו מגדלים אפיוס בהודו, פרס, תוגרמה, אלג'יר, אמריקה הצפונית, אוסטרליה וחינא. בזמן האחרון עשו נסיונות לגדל אפיוס גם בסיליזיה, באוסטריה וצרפת, ואף כי נקלט צמח זה, בכל זאת לא עלה יפה. האפיוס מתיחס אל הסמים המועילים, והמדינה מרבה להשתמש בו ביחוד לחולי עצבים, חולי מעים וכו'; את האפיוס דורשים לא רק בתי מרקחת כי גם החינאים והמושלמים מרבים לעשנו. בתי המרקחת מקבלים רוב האפיוס בלתי מעובר, ולרוב מבתי מסחר אירו-פיים הנפוצים במקום גדולו. הא' ידוע עוד משנים קדמוניות, ובו השתמשו מכבר היונים והערבים ועמים אחרים. הערבים הרבו לסחור בו ויקראוהו בשם „אסימון“. במאה ה"ז היה האפיוס הסחורה הראשית בין הסחורות שיצאו מארצות הקדם, אולם גם כעת לא נפחת ערכו המסחרי והאינדוסטרי.

באסיה הקטנה יורעוהו כמעט בכל המקומות, ומרכזו הראשי תחשב כעת סביבת קארפאחיסאר. האפיוס כהחלק לשני מינים: א' רך או בשפת תוגרמה „אינדזה-מאל“, וא' דרוגיסטי. כל האפיוס הנאסף באסיה הקטנה ימכר לסמירנה וקונסטנטינופול ומשם יצא לחו"ל. ובנוגע לשוקי אירופא, השוק הראשי לאפיוס היא לונדון. האפיוס צומח במחוזות בלוקיסאר, קארפאחיסאר, אנגורא, נעליחען, לפנה, בילידויק, קוניה, מיחו-ליצאה, סמירנה, אדוניה וכו'. בכל שנה מאספים בתוגרמה 6=8000 תבות (פוף). מזה 1200 תבות מאספים בסלוניקי ויתר האפיוס מאספים בשאר חלקי תוגרמה. האפיוס מהמין „אינדוזה“ מצמין ברכותיו וכשיחתכוהו מראהו מבריק, ומכיל מורפיום פחות משאר המינים, אולם לעומת זה יכול אלקלואידים במדה יותר גדולה. כמות המורפיום היא בין 10—13%, ואפיוס רח כזה מאספים באוקסובאָה וסביבותיה (זילה, מולאמה, מאלא-ציאה, חאדזיקאלי, אמאסיאה, חורולאָה). א' דרוגיסטי יאסף ביחוד בקוניה, ביבאָזאר, סיבריגיסאר, אָסקיגיסאר, בילידויק וכו'. בסביבות סמירנה מאספים א' שמכיל 10—12% מורפיום.

המקום המסונל לגדול האפיוס הוא על הגבעות הנבוהות מעל הים 1200—700 מטר. בקרחיסאר שמקבלים שם את הא' המוכר שבאסיה הקטנה, נמצא על גבה של אלף מטר לעומת שטח הים, ובאסיה הקטנה ישנם מקומות שהאפיוס צומח גם על גבעה שנבהה אינו עולה יותר ממאתים מטר לעומת שטח הים. בכלל יגדל הא' באלה המקומות שבאסיה הקטנה ששם האקלים סמצע ויבש, אולם המישור שמוג האויר שם חם ביותר או יבש ביותר לא יצלח. הא' אינו סוכל את הקור. אולם כשיצמח במקום כזה שכל ימות החרף יכסהו השלג לא יפחד עוד מפני הקור. הקרקע היותר טוב לצמיחתו היא אדמת חמר מעורבת בחול, וביחוד יצלח הקרקע ששם מצוי משקע המים.

השרה המוקדש למורע אפיוס יחרשוהו פעמים אחדות בשנה וגם יזבלוהו, ובסתיו הנהו מוכן לזריעה. בשפלות שבאסיה הקטנה יורעו בירחי אוקטובר ונובמבר, ועל המקומות הגבוהים ביותר — במאָרץ. הנורע בסתיו יחל לצמיח בירח דצמבר והשלג יכסהו לפעמים אחרי הזריעה. את האדמה יכסו בשכבה דקה של זבל ואח"כ ישרדו אותה. זרע הצמח דק מאד ולמען לא יצמח כ"כ בצפיפות יערבוהו במעט עפר דק, גם כשיעלו הצמחים ויגיעו לגבה של 10 סנטימטר יתלשו צמחים רבים עד כי יהיה רוח בין גבעול לגבעול לא פחות משנים עשר סנטימטר. אהרי אשר ימס השלג יסדרו הגבעולים להתפתח, עד כי בירח יוני עולה גבהם עד 1 מטר, או יחל להציץ ציץ, ובשפלה יוציא ציץ בירח מאי.

כאשר יציין הציץ והיה לו מראה נפלא, המושך אליו את עיני כל העוברים על ידו. לרוב יציצו ציצים לבנים, כעבור זמן מה יתהוו סתוך הציץ „ראש“ הגבעול כגדל תפוח קטן. לרוב יצמח ראש אחד ולפעמים גם שני ראשים. כאשר יקשה הראש ויתבשל די צרכו (בסוף ירח מאי או בירח יוני) יעשו חתוך בראש בערך $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ ממדו. החתוך הנהו משכב ובאמצע הראש. חתוך זה יעשה בשכין קטן שהלהב כפוף באופן מקביל להמונת הראש דמתקריא „דזיגורי“. לרוב יעשו את החתוך בערוב השמש ובמקומות אחרים נוהגים גם בצהרים, ויש גם בבקר; החתוך יעשה רק ביום בהיר כשהשמש זורח. באותו היום יחל לזוב מיץ קרוש מתוך הראש דרך החתוך ויורד על הגבעול. ריח המיץ חריף מאד. בעבודת החתוך עוסקים גם הזקנים, הנשים והילדים, כי היא קלה ופשוטה מאד. ביום השני אחרי יום החתוך בשעה האחת עשרה, אחרי אשר חדל המיץ לזוב, תצאנה הנשים לאסוף את המיץ הקרוש. בידי הפועלות ימצא גזר עץ קטן שקערורי שבו תחויב גם להב הנקרא „אליק“, ובלהב זה תגרודנה את המיץ מעל הגבעול. ביד אחת תחזק הפועלת בראש הגבעול ובשנית תגרוד את המיץ מלמטה למעלה, והמיץ שנדבק לגבעול נופל ומתאסף על גזר העץ. את המיץ תאספה ותתנה לתוך סירי חרש, אחרי כן הלושנה ותכבושנה אותו בידיהן לנוש אחד ותגוללנה כדורים כדורים בכרות לחם עגולים. את הכדורים האלה יעטפו בעלי הצמח וכתבנית זאת הנם מוכנים למכירה.

ראשי הצמח הטובים שנתבשלו כראוי יאספו לצרורים ויבשום מעט, וליתר הראשים יתנו להתבשל בשדה. מהראשים האלה מאספים אחרי כן זרע מק הנקרא „graines d'oeillesse“ לזריעה וגם לכבישת שמן. לרוב ימכר הזרע לצרפת שכובשים שמה שכן. ואחרי שלאפיוס יש ערך גדול במשק הכפר התוגרמי, הנני חושב לנכון להביא עיד מספרים אחרים בדבר גדול זה, ע"פ מספרי לשכת מסחר צרפת שבקונסטנטינופול.

בשנת 1892	יצאו	424,481	קלוגרם בסך	15,636	אלף פרנק
1893	„	321,634	„	11,890	„
1894	„	974,271	„	13,537	„
1895	„	441,908	„	16,546	„
1896	„	458,017	„	17,271	„

ועלינו לדעת כי לא רק לחו"ל ימכר האפיוס, כי גם תושבי המקום מרבים לדרוש אחריו. לפני שנים אחדות נשלח מגרמניא החכם זיגמונד שניידר לחקור את סגולות אנמוליה, אשתקד הוציא לאור ספר נכבד עיד המסלה הכנרדית, ובספר זה יכתוב: „את הא' מרבים לדרוש גם התוגרמים והיונים והפרסים. הא' התפשט בין המושלמים מימי מלחמת הערבים שבשתותם אפיוס היו לאמיצי לב אשר לא יחתו מפני כל, וגם דיני המושלמים האוסרים שתית משקאות חריפים הועילו להתפשטות הא' בין תושבי אסיה הקטנה“. ע"פ האחרון נאמנים בגליל אנמוליה לברו כשלת מיליון קלוגרם אפיוס שעולים יותר משלשים מיליון פרנק, וכשנצרך אליו גם את זרע האפיוס הנאסף בכמות הגונה, נמצא כי צמח זה מכנים הכנסה רבה לאכרי תוגרמה.

בנוגע להכנסה מעידים לנו המספרים האלה: מכל הקמר מאספים 20—15 אוק או $\frac{1}{2}$ —2 פוד אפיוס, וזרע מאספים 200—150 פוד; בעד הא' יפדו מכל הקמר—450 700 פרנק, ובעד הזרע 1200 פיסטר (96 דו"כ). בס"ה יכנים כל הקמר 400—350 דו"כ ובלי עמל רב והוצאות רבות. בלי ספק אפשר לקחת בעדו מחיר יותר גדול, כי את הא' קונים מידי המגדלים סמונים, והסמונים ימכרוהו לסמירנה או לקונסטנטינופול להפירות האירופ.

פיות, והאחרונות מוציאות אותו לשוקי העולם, ולו נשאר גם רוח הסוחרים ואנשי הבינים בידי המגדלים, כי אז עצמה הכנסת האפיוס כהנה וכהנה. מרובות הן הפירמות בסמירנה שנוסדו ביחוד לקנות הא' והזרע, לסדור המינים וחבישהם וכו'. פירמית סמירנה מוכרות 400 אלף קלוגרם אפיוס, וזרע א'—5 מליון קילו. לרוב יחבשוהו בסלים המכילים 60 אוקו (180 למרא). כעת החלו לחבוש אותו בתכות של 50 אוקו. הסוחרים יחלקו את הא' לשני מינים: הא' הרך (אינו"מל) שבו מורפיוס במדה פחותה לעשן, והשני—לרפואות. רוב הא' יוצא מסמירנה לאמריקה ואנגליה, במדה פחותה—להולנדיה, צרפת, אוסטרליה וגרמניה, ורוסיא קונה רוב הא' לבתי המרקחת מארצות אחרות. המחיר אינו קביע, יש שיקחו האכרים 15 פרנג בעד כל קלוגרם אפיוס ויש שגם 90 פרנג. את הא' מוכרים בשלשה אפנים: א) הולנדיה קונה ע"פ בחירה, כלומר תבחר את היותר רצוי לה; ב) "מאלק-קואל" כלומר באותה הדוגמא שהמוכר מציע, והקונה יכול להוריד את המחיר רק בעד המין הערב. ג) "סאנדון-בוה-אממאה" כלומר שהקונה לא יוציאם גם מן הסל או התבה.

לברור הענין הנני חושב לנחויץ להביא עוד דברים אחרים גם ע"ד אפיוס הודו ופרס, שהם יפצו אור ביתר שאת על פני הענין. ה' מומר בספרו "מצבה הכלכלי של פרס"¹ כותב: "אפיוס פרס יחשב להיותר טוב ועולה על א' הודו והיגרמא, המינים הטובים יאספו בסביבות איספהן ושירו, מכילים 16% מורפיוס, והא' המוכר שכהודו והיגרמא מכילים רק 13,5% מורפיוס. בפרס מאספים 380 אלף טאן (70,000 פיר) אפיוס, מחירו 6 מליון רוב"כ, רובו יוצא לחינא וקצתו לאירופא ואמריקה. לחו"ל מוציאים בכ"ש 25—20 אלף פוד אפיוס". בנוגע להודו כותב ה' גולשימברוב בספרו הנ"ל: "הודו מוציאה אפיוס לחו"ל בסך 8 מליון רופי (1 רופי=80 קאפי). לפנים היתה הודו הארץ הראשונה בין המכניסות אפיוס לחינא, כעת היא מכניסה רק 40% ממה שהיתה מכניסה קודם. לעומת זה עלה מחיר האפיוס במדה רבה". וכשנתבונן למצב השוקים נוכח עוד יותר עד כמה גדל ערך מטע זה, ועד כמה ראוי וכראי שיתרחב בא"י. כבר העירותי למעלה כי המגדלים אופיוס באסיה הקמנה אינם מוכרים אותו ישר להדרושים, כ"א לסמונים והסמונים לסוכני הפירמות האירופיות. פירמות כאלה ישנן גם בהודו ופרס, ויש שהאפיוס אינו יוצא מפרס והודו ישר לחינא כי אם לונדונה ואחרי גלגולים ומלגולים אחרים יתגלגל לחינא. ביחוד עלינו לדעת כי רוב אפיוס הודו ופרס ימכר לחינאים ומעוטו לבתי המרקחת שבאירופא ואמריקה, ולהיפך א' אסיה הקמנה רובו ידרש לבתי המרקחת שבאירופא ומעוטו יוצא לחינא, ומפני זה אין לו פחד התחרות האפיוס של שתי הארצות האלו, כי בעשר השנים האחרונות לא רק שמחיר הא' לא ירד, כי אם להפך עולה מומן לומן. ע"ד א' הודו מביא גולשימברוב כי משנת 91—1887 הכניסה הודו לחינא 77,320 פיקולים אפיוס בסך 29,600 טאלי, ובשנ' 1896 הכניסה 48,999 פיקולים והמחיר עלה 28,612 טאלי. ובנוגע לא' פרס כותב הקונסול הגרמני מפרס "בשנת 1900 היה יכול האפ' בפרס טוב מאד, ובפרס נאסף בערך 6000 מטריצנטנר (1 מ"צ=50 קלוגרם), ואף כי כמות הא' שנאספה עלתה הרבה בכ"ז עלה גם מחירו לרגלי התחרות פירמות חו"ל, שקונות את הא' מפרס ומוציאות לחינא; הן מערבבות באפיוס פרס 60% נולים אחרים כמו זפת, קאמעד

¹ יגל לאור ע"י המיניסטרוס הסינטי טרוסיא.

וכדומה; לכן הן משלמות מחיר יותר גדול מן הפירמות הקונות בעד אירופא שלרוב עליהן יהיות ערבות ואחראות בעד טיב הא' כי הנהו נקי משמץ תערובות. א' פרס יוצא כעת בתבות בנות 60 קלוגרם בערך 3500, מחיר כל הבה 1400 מרק. בשנת 1900 עלה מחיר קלוגרם א' 40—33 מרק."

היוצא לנו מכל האמור עד כה: (א) גדול האפיוס עומד בשורה הראשונה בין קולטורות אסיה הקטנה. (ב) גדול האפיוס הנהו קל ופשוט מאד ואינו דורש היצאות עבודה, אחרי שבו עוסקים לרוב נשי המגדלים ובניהם. (ג) הכנסתו גדולה מאד ואפשר להגדילה כהנה וכהנה כאשר המגדלים יגאלו מידי הסוחרים והפירמות ויוציאוהו בעצמם להשוקים הראשים. (ד) כי הרישה רבה אחרי הא' ומחירו עולה מזמן לזמן. (ה) ביחוד עלינו לשים לב לגדול זה כי בא"י יש גם דרישה פנימית אחריו, כי גם הערבים ותושבי הארץ ירבו לעשא' הנקרא שמה "חשש"י. מלבד זאת יש יתרון גדול למטע א': (1) מפני שאינו ירא מפני הקלקול, (2) אין צורך לחכות שנים רבות עד אשר הא' יכנים הכנסה.

האפשר לגדל אפיוס גם בא"י? לפני שנים אחדות נשלח מטעם הממשלה הרוסית אנרונוס מומחה לחקירת הצמחים האקוטיים שבאסיה הקטנה ואחרי אשר חקר את צמחיה כתב בהעתון הרשמי "ויסטיניק פיננסוב" גליון 41 ש"ז: "גדול האפיוס פשוט מאד ואינו דורש אקלים חם מאד, להפך אוהב אקלים ממצע ולח קצת; הקרקע דרושה להיות אדמת חמר וחול וכו'. מטע זה אפשר לגדל בדרום רוסיא וביחוד בקוקו בסביבות טואפסעה, קובאן, מערסק וסטרופול וגם בקרים". אנרונוס זה מרחיק עוד ללכת בהוכיחו שם כי ע"י אמצעים קולטורים ידועים אפשר יהיה לגדלו גם במדינות הצפוניות. עוד אנרונוס שני שעשה שנים אחדות באסיה הק' מוכיח ג"כ כהנ"ל בהעתון "מור' פרום" גזמה" גליון 52 ש"ז, כי אפשר וגם ראוי מאד שינהיגו בקוקו קולטורה זאת ומציע תקונים שתקן גם במורקיסמן ודאנעסמאן. ואם אפשר לגדל אפיוס גם בקרים, על אחת כמה וכמה בא"י שהיא אחת ממדינות אסיה הקטנה. הנחתו זאת אינה רחוקה כלל מן המציאות, כי בין הקוליקציה של צמחי מקוה ישראל ימנה גם אפיוס. בלי ספק כאשר יחלו לספל בזה אנרונוסים מוסחים ובעלי אנרגיה, לנכון ישכילו להרחיבו בין אכרינו ויעשו חיל במקצוע זה. (ב) העדר אנרונוסים מעשיים שינסו מזמן לזמן להרחיב קולטורות חדשות בא"י מרגש לא רק בקולטורות הנ"ל שעדין חדשות בארצנו, כי גם נאלה שנוהגות שמה מזמן רב ודורשות רק שכלול ותקון. השרש המתיק שממנו מכינים את העסים "לקריצה" צומח גם בצפון א"י ובסוריה במדה רבה, אבל ערכו האינדוסטרי עוד טרם התפתח בארצנו. לשרש זה יש ערך גדול, ממנו מכינים תמצית להמתקת היינות וליקר ולכשול שכו, וגם ידרש לסמי טרפא. הלקולטורה הזאת ג"כ התרחבה ופורחת באנטוליה. ע"פ הקונסול הרוסי מסמירנה, מאספים שרש זה ככל שנה בסביבות סמירנה 20 מיליון קלוגרם, ומחירו בס' עולה 100 קלוגרם 24 פרנק. גם גדול זה אינו נמכר ע"י המגדלים להדורשים הראשים כי אם לפירמות אירופא שנוסדו שמה לתכלית זאת. הפירמות האלה מיבשות את השרשים ומצויאים את ליחם, ושולחים לאנגליה ואמריקה.

גדול זה התרחב ג"כ בקוקו רק בשנים האחרונות, וכעת קבל שם ערך אינדוסטרי, ובגדולו ועבודו עוסקים כעת אלפי ידים עובדות. בהמאסף "הכחות הפוריים של

(1) ממספרי ו שניידר נראה כי נארך תוגרמה נאחר א פי שבע לעומת הכמות היוצאת לחו"ל.

רוסיא"י¹) חלק IX „מחרשת הפבריקים ובתי המלאכה" כתוב לאמור: „עבוד השרש המתוק שלשרשיו יש כעת ערך אינדוסטריי התפשט בקוקו. בראשונה עסקו רק בסדור המינים, בכבושם ויבושם ויוציאום לחו"ל בתור חמר בלתי מעובד; אחרי כן נוכחו כי המסחר באקסטרקט מוכן יותר מכנים, ובו בזמן שהם מוציאים כעת לחו"ל שרשים בלתי מעובדים ע"ם יותר ממליון רו"כ, מעבדים אותו גם בקוקו גופא בשלשת בתי מלאכה שיכינו את העסים לקריצא וכו'. סחורה זאת מוציאים לא רק לאירופה כי גם לאמריקה שמרבים לדרוש אחריה". ובארצנו לא רק שלא יעסקו בחרשת אקסטרקט זה, כי גם לשלחו לחו"ל עוד מרם המתגלו. ה„פלישתניאי הזקן" במאמרו „משק הכפר בא"י" (ווסחוד ש"ז ספר 3) כותב: „הנסיון לאסוף את השרשים הפראים ולשלחם לחו"ל לא הביאו לידי מסקנות טובות, בכ"ז אם נדון ע"פ השרשים הפראים נקל להוכח, כי אפשר להגדיל את הכנסת השיח". הדברים האחרונים מאמתים את משפטי שחרצתי למעלה, כי אגרונומים ואיני סטרוקטורים מוכחים יחדשו ויתקנו בארצנו קולטורות רבות.

ג) גם התאנה צומחת בא"י למכביר, אבל מרם עלתה קולטורה זאת להמדרגה הראויה בא"י בכלל ובמושבותינו בפרט. „פלישתניאי זקן" במאמרו הנ"ל מצין, כי נני האנות יש רק בשויה 60 דונם וביסוד המעלה 42 דונם, בשאר המושבות ישנן כאלה שאף עץ אחד לא ימצא. ובו בזמן שאכרינו מתיחסים בקור רוח לגדול זה הצומח בארצם שאפשר להעלותו למדרגה פורחת, ארצות אחרות משהדלות בכל מאמצי כחותיהן להנהיג קולטורה זאת. את התאנה החלו בזמן האחרון להנהיג גם ברוסיה הדרומית, אולם הרשות לא סמכה על האכרים, כי הם בעצמם בלי כל סיוע ועזרת מוסחים ישכילו להרחיב קולטורה זאת כראוי, ותשלח לאסיה הקטנה את האגרונום נ' שאברוב לחקור אחרי הטבע הנ"ל באלה המקומות שהיטיב להקלט ולהתפשט; ואחרי אשר חקר ודרש שמה שנים אחדות הדפים דין וחשבון ע"ד מטע זה ויוכיח, כי אפשר להצליח במטע זה גם בקוקו. ולא זו בלבד, אלא שגם על דעת האמיריקנים עלה לנטוע על אדמתם האנים, ויבחרו במין התאנים הצומח בגליל אנטוליה, וישלחו שליח מיוחד לחקירת גדול זה והובלה שתיליו, אף כי השתילים שהביאו לאמריקה נקלטו יפה, אולם הפירות נושלים לפני הבשלים. התוצאות האלה הרבו להעסיק את חוקרי אמריקה, ובשנה הניכחת שלחה הרשות עוד הפעם איש מיוחד לחקור ע"ד התחבולות שע"י יצמחו הפירות כראוי. הנה לפנינו עוד דוגמא אחת של ארך רוח וסבלנות, של התמדה ושקידה, ולא להתרפות מתרה ולסגת אחור כשהנסיון הראשון אינו עולה יפה.

אחרי שהתאנה מפרנסת אכרים ופועלים רבים בתוגרמה אחשוב לנכון להביא פרטים אחדים ע"ד גדולה וערכה המסחרי והכלכלי. התאנה צומחת במדינות רבות שבאסיה הקטנה, באיי ארכיפלג, סיציליה, נגב צרפת, פרס, סוריה, ובאפריקה הצפונית. בין כל הארצות השוכנות על יד הים התיכון והים השחור מצמינת התאנה (*Ficus Carica*) שבגליל אנטוליה. מרכז גליל אנטוליה של התאנות היא סביבת קארייה. התאנה משתרעת על השפח הנמצא בין התחנה איאסולק והתחנה נאולי. הת' צומחת בעמק בין ההרים והים. המקום היותר טוב הם מחוות אנובאסי, אקונעה ונאולי. וכן מוכים גם מחוות

¹ יצא לאור בשנת 1896 ונערך ע"י הדירקטור של דפרטמנט המסחר והמנוסקור הרוסי ה'

באדאמיה, בליאטבולה, אָדעמישאַה. התאנה צומחה גם על קרקע לא טוב, וגם על אדמת סלעים מוצקים. הקרקע היותר טוב לצמיחתה היא אדמה שיש בה חול ואבן. הת' צומחת על אדמה ששטחה גבוה לעומת שמח הים 100—200 רגל. קרקע הגליל הנ"ל לרוב חמר מעורב בחול ממראה קהה בהירה, והחול בכמות רבה, שעל ידי זה תהיה לאדמה רכה קולמת מים ופוריה מאד¹.

כל מה שתצמין הקרקע לטובה, והאקלים יותר חם, והאינסוליאציה יותר טובה וההשקאה יותר מתוקנה, כן יגדלו הפירות וישתבח מעמם. בזמן שהפירות צומחים אין צרך כלל במים, וכל מה שיותר חם אז האויר וימעטו הגשמים, כן יתרבה הסוקר בפירות. התאנה אינה סובלת קור המגיע עד 10—12° צ'. בגליל התאנות האקלים חם ואין שנויים כבירים במזג האויר ולעתים רחוקות יורדת מדת החום למטה מן 3—4° צל, וכן מוגן הגליל הנ"ל מרוחות צפון². את האדמה לנטיעה יחרשו ארבע פעמים בכל 15—10 ימים ובכל פעם ישדרוה, עומק התלם 15—20 סנטימטר, אחרי כן יחלקו את השדה לשורות ויחפרו בורות שעמקם 45—40 סנטימטר וימעו בהם את השתילים (או יונקים).

את היונקים יגדלו בחרף וגם בסתיו למען יוכלו למעט אותם בירחי מאָרץ ופברואר. למען היונקים יבחרו את הזמורות הרכות בנות 2—3 שנים, והעינים תהינה קרובות אשה לרעותה, אך הזמורות 1/2 מטר וימעון באדמה בפנת המעטים. כאשר יחפרו את הבורות יחלו למעט את הזמורות, את החלק התחתון העודף ירחיקו וישאירו 10—12 עינים, בכל בור ימעו 2 שריגים, ממעל לבור ישאירו מהשריג רק 3—4 סנטימטרים. אחרי שיכסו את הבור בחוליהו ידרכו עליה ברגלים וישקו את השתיל ולפעמים יכפלו את ההשקאה. הזמורה תחל להוציא מקרבה שריגים, והמגדלים ישאירו ממנה רק 2—3 שריגים. הם משאירים את השריגים היותר טובים ורק גזע אחד. על המעטים העתיקים נמצאים לרוב תאנות בנות 2 גזעים וגם יותר, ויש גם עד 6—5 גזעים, עד כי יש תאנות כאלה שהגזעים מתלכדים ומתעבטים זה בזה. יש שזורעים ירקות או שחת ומאים וכו' בין השתילים הצעירים.

תאנת סמירנה עץ יפה בעל עלים ירקקים וגדולים. להתאנה יש מיץ עב ומראהו לבן וריחו בעל אופי מיוחד ומעטו חריף. כאשר ישבר ענף או שתיל יזוב מיץ רב. עץ הזכר צומח לחוד ועץ הנקבה לחוד, כלומר על תאנה אחת צומחים פרחי זכר ועל השנית פרחי נקבה. ההבדל נכר בפירותיהם: פירות הזכר ימהרו להצטלב ולהקפא וגושרים; פירות הנקבה להפך מתקשים ומתמלאים נגרים ומסיפים לצמוח ולהתבשל די צרכם. יש שהתאנות עגולות, ויש שהן ארוכות קצת. גדלן הוא כגדל האגוז ויש גם כגדל התפוח. התאנה תחל להכניס את פירותיה בשנה החמישית.

בכל המקומות שצומחות תאנים מרבים לאכול את התאנים כשהן לחות. הפירות שנתבשלו כל כך רכים, עד כי קשה להובילם ממקום למקום ולהניחם לזמן רב, ולכן

¹ כל הפירות הזומחים שמה על האדמה האחת מצמינים בסגולותיהם הטובות — התבואה, הפירות, הענבים, היין וכו'.

² לנטיעת תאנה בזמרים בשדה שאפשר להניח עליו מהגד הצפוני, וזוה תלויה הלאה ופוריות התאנה. ע פ עינה 1/2 תאנות נשחתו בסביבות סמירנה בשנת 1898 כי לא הגינו עליהן מפני הרוחות הצפויות.

האנות חיות תצלחנה רק ליושבי המקום. הישוב טרבה לאכלן, כי הן מכלכלות וגם מעמן נעים ומזכות לעכול, גם מיחסים להן תועלת ותרופה לגוף האיש בכלל. לאינדוסטריה תצלחנה רק התאנות המיובשות. התאנות המאחרות להתבשל הן היותר מזכות ומחירן יותר גדול. בשול הפירות הוא בירח יוני ונמשך עד אוגוסט. הת' היבשות נושרות מן העצים, ואת המזכרות קוטפים ומיבשים נגד השמש. לפעמים כעבור מעת לעת הן מיובשות כראוי, ולרוב כעבור 4—3 ימים; התאנות שלא התיבשו כל צרכן מתיבשות לחוד. התאנות הנושרות הן המין הגרוע. למען לא תזיק להן נפילהן על האדמה יפרשו עליה שכבה עשב. התאנות נמצאות סביב לכפרים יאצל הכפר, לכל משפחה ישנן תאנות אחדות. לפעמים יבדילו בין תאנות האחד ובין ת' השני, ולרוב לא יגדרו וכל הת' תראינה כחורשה שלמה. ישנם מקומות שעל שמח אלפי הקמר מותרעים כרמי תאנות. דרך רוב הגליל הנמוע תאנות תעבור מסלת הברזל האדינית, שעל ידה נקל מאד להוביל את הפירות לסמירנה. הסביבות היותר רחוקות מסמירנה הן בערך 8—6 שעות נסיעה במסע"ב.

המפול בת' מעט וההשנחה עליה פשוטה מאד, וזה הוא סדר העבודה כאשר לא יורעו בין השדרות: בכל שנה יחרשו את האדמה שלש פעמים, פעמים בסתיו ופעם אחת באביב, ואחרי אשר יכלו את הקוצים, יחפרו באת מסביב לכל תאנה. בעלי הת' יודעים בעצמם כי יותר טוב לבלי לזרוע ירקות בין האילנות, והם זורעים רק מפני חסר אדמה. בזמן יבושת ישקו במים וגם משתדלים לזבל את הת'. הרוח בין שורות הת', 8—6 מטר. הת' נמועות בהבות מרובעות, כל הקמר יכול 160 עצים. כשיש 8 מטר רוח בין העצים, הם צומחים ברוחה ואינם מעלים צל איש על רעהו. בעלי התאנות מכירים את גדל ערך הת', לכן ישתדלו לגדל פרי מן המזכר, להטיב את הפראת הקרקע וגם להשקות. אחרי שהתאנות הצעירות נותנות פרי טוב הדומה לפרי התאנה הזקנה, לכן אין צורך להרכיב בהן זמורות של תאנות מזכרות, רק לפעמים כשהמגדלים חפצים לתקן מין חדש או את המין הזכרי ירכיבו גם זמורות אחרות. להרכבה בוחרים בת' שגועה עב, וכמטר משטח האדמה יחהבו באלכסון את עור העץ, ותחת העץ יכניסו את הזמורה ויכרכו בסחבה את מקום ההרכבה ויחמרו בזבל, וגם סביב לעץ יפזרו זבל. מגדלי הת' יודעים, כי אחד התנאים היותר נכבדים לקבל יבול טוב הוא להביא אבק ציץ הזכר לכל ציצי הנקבה. הם יודעים איך לישר את הזדונות האבק, ובעזרתם האבק חודר לכל הציצים. לכל ציץ הנקבה יחרור זכוב אחד נושא אבק הזכר ולפעמים יבואו גם שלשה. אחרי אשר הזכוב טלא את תפקידו יחזור לציצי הזכר וישאר בסמדר הפרי החדש עד בוא האביב. זכר הת' נקרא בשם "איליק" והנקבה בשם "אינו"ר". שאברוב מספר עד כמה הסתגלו בעלי התאנות לגדול זה עד כי הם יודעים באיזה ציץ ימצא הזכוב הנושא את אבק הזכר. הם קמפו עשרות אחדות תאנות ויקדימו לאמור ע"כ פרי אם יש בו הזכוב או לא וכדבריהם כן היה. על כל 2/1 הקמר תאנים נמועים 3 עצים זכרים, ויש שנוהגים להרכיב זמורות הזכר בתאנה נקבה.

התאנות שלהן תבנית סגלגלית נקראות בשם "בארדאויק" ופירות אלה יותר רכים ונעימים, ואותם יאכלו כשהם חיים והוא הדסרט (קנוח סעודה) היותר טוב לכל יושבי הגליל במשך ירחי יולי ואוגוסט. ליבוש לוקחים את הפירות העגולים דמתקריין "סארעלוב" או "לופיאה". התאנות המיובשות היותר מזכות באינובאסי ונקראות בשם "ארבעלי" על שם המקום, אותן מאספים בכפרים: אראמולוק, בעלעדו"ק, דאאימאנר"יק, קארצבונאר וכי; במדרגה השנית תחשבה תאנות מהמין "אאידין" מאספים בכפרים אימורלו. קעישק,

טולטאפוחיססא', נאולי אַמקצעה וכו', והת' היותר גרועות הן מהמין „צאאילי" בהכפרים באדאמיה, באליאמבולא, יעדעמיש וכו'.

כשהתאנות מתיבשות כהוגן יתנו אותן בשקי צמר ומובילים לאומיר. מהקמר אחד מאספים 2400 קלוגרם תאנות מיובשות. בכל הגליל מאספים בשנה בינונית 16 מיליון קלוגרם האנ' יבשות שעולות יותר מאחד עשר מליון פרנק. את התאנות היבשות מסדרים למיניהן במחסני איזמיר. כשיוציאון מן השקים יחלקון ע"פ גדלן לשלשה מינים. את התאנות מסדרים פועלים מיוחדים (אֵיאקרזי), ומניחים בסלים קמנים כל מין ומין וימסרום להבוררים (באסמאדזי) שיוציאו מהן את הגרועות ויהיו למין אחר בשם „חורד" שיוציאוהו לאירופא וימכרוהו בתור סחורה זלה ולרוב יכינו ממנו קתוה של תאנים שמרכיבים לדרוש אחריה באוסטריה. הפועלים האחרונים אחרי בררם וסדרם עוד בפעם השלישית ימסרום להחובשים (קומודזי). ידי הפועלים מחויבות להיות תמיד רמוכות במי הים, אצלם עומד ספל מי הים ולעתים קרובות יטבלו בו את ידיהם. החובשים מדניקים את המכסה אל התבה. ומידי החובשים מובילים את הסחורה אל האניה. המינים נקראים בשם: מאקא-רוניה, יעמעקרזי, לוקום, לארס. כל מין ומין יחבשו ע"פ תבנית אחרת, למשל את המין מאקרוניה חובשים כתבה שורות ז על גב זו; יעמעקרזי — את השכבה העליונה בתמונה ציורית וכיוצא באלה. ע"פ ל' ניינה את המין לוקום] מוציאים] כיחוד לצרפת וגרמניה ואמליה, את המין לארס — לאנגליה, ויתר המינים לארצות אחרות. לסמירנה מביאים תאנות לא רק מסביבותיה, כי גם מיתר מדינות אסיה הקטנה ואיי הארכיפלג, ושם יסדרון למיניהן ויחבשון בתבות ונכנסות לרשות בעלי המסחר. העובדים והמסדרים והבוררים והחובשים אותן מקבלים שכרם בכל שנה 100,000 לירה תוגרמית. הגבר והאשה מקבלים 12 פיסטר ליום, והילדים — 6 פיסטר ליום.

ע"פ מספרי ה' קיונעה עלה עזבון התאנ' בשנת 1891, לגרמניה בסך 38,600 פרנק, לאמריקה — 2,286,675 פרנק, לאנגליה — 5,066,120, לאוסטריה — 457,994, לבלגיה 12,332, לספרד — 6,400, למצרים — 56,368, לצרפת — 372,667, להולנד — 290,314, לאיטליה — 17,829, לרוסיה — 172,024 וכו', בס"ה 8,777,423 פרנק. וע"פ מספרי נ' שאברוב גדל בזמן האחרון העזבון יותר מעשרת מיליון פרנק. יתר התאנות המכרנה לקונסמטינפול (זק' רבה הררישה להן) וליתר ערי תוגרמה.

כל הפרטים שמניתי עד כה מוכיחים לנו ברור, כי התאנה ראויה מאד שתתרחב בין גדולי אכרינו, כי אסיה הקטנה היא מולדת התאנה. המפול' בה קל ופשוט מאד והכנסתה הגונה, וגם הפועלים העוסקים בסדרון וחיבתהן מקבלים שכר טוב; וכיחוד אחרי שעוד משנים קדמוניות נכללה בין שבעת המינים שבהם נשתכחה ארצנו, וכנראה סתוך כתבי הקדש ערכה הכלכלי לא נפל מהערך הכלכלי של הנפן, וגם בימינו יושבי הארץ מגדלים תאנים במקומות רבים, ואם רק ישכילו אכרינו לתקן את גדול התאנה כראוי אז בלי ספק תהיה להם התאנה למקור פרנסה הגון. הנה גם יין מצליחה בגדול הת', וכו בזמן שכורמיה מפסידים, בעלי התאנים מקבלים הכנסה טובה. בשנה העברה נאספו בין 270 אלף קוונטאל ת' שמחירן עלה 3, מיליון פרנק, ורק כשליש ישאר בתוך המדינה ובסך 2348 אלף פרנק יוציאו לחו"ל (לאוסטריה יצאו בסך 2 מיליון פרנק) ולא זו בלבד, אלא שבשנה העברה החלו גם סוחרי אמריקה לקנות תאנים מין.

אכרינו שנמעו עד כה תאנים לא הכירו את ערכן האמתי, כי במושבות רבות עקרו תאנים בנות 2—3 שנים וימעו תחתן עצים אחרים (לרוב גפנים), וגם אלה שגדלו תאנות

גדלו מהמינים הגרועים (ולא מהמינים המשובחים שבסביבות אימיר) ובאופן פרימיטיבי. בו בזמן שהתאנה באסיה הקטנה מכניסה 15 קלוגרם ת' יבשות, בא"י מכניסה התאנה רק 4 קלוגרם¹) ובלי תפונה אפשר יהיה להגדיל את ההכנסה כאשר ישכילו לתקן גדול זה, ואז תגדל התשוקה לקולטורא זאת.

ראוי מאד לשים לב גם למסקנות ה' שאברוב. הוא גומר את הדין וחשבון בדברים האלה: „ע"פ הדברים והרשימות שערכתי אפשר להוכח, כי גדול תאנים והכנתן למכירה באופן פשוט, והגורם הראשי במיב ת' סמירנה אינן תחבולות מלאכותיות כיא תנאים טבעיים, ורק הודות לסגולות האדמה והאקלים מסביבת סמירנה הצליחו כל כך בגדול זה, ובלי ספק אין לקוות כי אפשר יהיה לזכות גם בקוקו להצלחה כזאת, בכל זאת עוד מרם נוכל להמנע מגדול ת' ולמשוך את ידינו משבחו, ועלינו להרבות בנסיונות שונים ובכל אופן אם גם תהיינה גרועות מתאנות סמירנה, בכ"ז ראוי מאד לשבח את תאנות קוקו עד כמה שידנו מנעת“.

ד) גם אילני פקק יחשבו בין הצמחים הצונחים באסיה הקטנה, ואף כי לדאבן נפשי לא מצאתי מספרים מדויקים ע"ד הכנסת כל האילנות שבתוגרמה, בכ"ז הנני חושב לנכון לדבר גם ע"ד גדול זה אחרי שאילני פקק צומחים בתוגרמה ובמצרים ויתר המדינות הסמוכות לא"י וקרוב לודאי שהתנאים הטבעיים שבארצנו מסוגלים ג"כ לגדולם. אמנם ע"פ החבורים והמאמרים שקראתי עד כה ע"ד מסחר תוגרמה נראה כי קטן ערך גדול זה בין הסחורות היוצאות מהתוגרמה לחו"ל, אבל בלי ספק גדול זה לא התרחב עד כה בין אכרי תוגרמה, מפני ששנים רבות (14—10 שנים) תעבורנה עד אשר יכניס הכנסה לבעליו; ועד כמה ראוי למפל בגדול זה אביא דברים אחדים שיפיצו אור רב על פני הענין.

אילנות פקק צומחים על גדות ים התיכון בכפרד (בסביבות גיברלטר וברצלונה), בפורטוגליה, בצרפת, בקורסיקה, סרדיניה, סיציליה, אמליה הדרומית, יון, אסיה הקטנה, אמריקה, אפריקה הצפונית וביחוד בטושבות הצרפתים (אוראן, אלג'יר, טוניס, קונסטנטינא וכו'). האילן היותר טוב צומח במדינת ואר סמוך לשולון ובין מרסיל וניצא, אולם קלפת האילנות האחרונים לא תמכר לחו"ל, כי אותה מקדימים לקנות סוחר יין שמפניה. קלפת אילנות קורסיקה וסרדיניה מצוינה ג"כ לטובה אולם סחירה גדול, גם באמריקה קלפת טובה, אולם קלפת אילניה אינה מספיקה גם לה גופה. אילן פקק צומח במקום שמדת החום לא פחות מי"ג מעלות חום (13°).² הוא צומח על אדמה הררית ולא נבונה ביותר. באלג'יר יצמח על הרים שנבהם בערך 1000 מטר לעמט שמח הים, בצרפת וספרד 500 מטר, אולם לא בעמקים לחים ולא על אדמת שיד. צמח זה דורש אור רב ואויר חפשי. האדמה היותר טובה לצמיחתו היא אדמת חול, ולזבל אין צורך. האילן יחיה 150—200 שנה והמובחר ביותר מכניס רק 100—50 שנה. במשך עשר שנים הראשונות לגדול האילן ויש

¹ ע"פ מספרי פ"ז במאמרו הנ"ל (ווסחוד ספר 4 ע"ע) נראה, כי 50 תאנים בא"י מכניסים 600 קלוגרם ת' חיות וכשיבשון ישארו 200 קלוגרם נמצא כי כל תאנה מכניסה 12 קלוגרם ת' חיות ואחרי היבוש ישארו רק 4 קלוגרם. ובגליל סמירנה 160 תאנות מכניסות 2400 קלוגרם ת' מיובשות, נמצא כי כל תאנה מכניסה 15 קלוגרם ת' יבשות.

² אילן זה צומח עד 45° של הרחב הצפוני.

שגם עד חמש עשרה שנה לא יגעו בו כלל, ורק כעבוד הזמן הנ"ל יחלו לנצל את קלפתו, ואחרי אשר ינצלו כעשר פעמים יכרתוהו. הקולפים את קלפת האילן יקלפו רק את הק החצונית (הזכרית) ובפנימית (הנקבית) לא יגעו. את הקלפה קולפים באפן כזה: חותכים שני חתוכים לרחב ואחר לארך עד הקלפה הפנימית, ויפתחו את קצה החתוך שנעשה לארך הגזע, והקלפה תקלף מן הגזע. כעין טבעת פתוחה. את הקלפה יכרתו לגזרים מרובעים ויניחום סמוך להיער זמן ידוע נגד השמש למען ייבשו, שעל ידי זה יפחת ממשקלם 15%; אח"כ יבשלו את הגזרים בקלחיות (כרמות אמבטי) למען יצא לגמרי לח הקלפה. כי בהשארו בתוך הק' יתהוו בה חללים ונקבים גדולים ולא תצלח לפקקים. במים הרותחים יחזיקו את הקלפה 6—5 רגעים, ואח"כ יתנום תחת מכבשים למען ייבשו ויוציאו את יתר הלח שישאר בקלפה. אחרי הבשול כניחים את הק' ערמות ערמות וקושרים בחוט ברזל (נבה הערמה בערך 70—60 סנטימטר) ובתבנית זאת המכר להשוקים הראשים. עץ טוב מכנים בכל פעם 100—150 קילו (9—6 פוד) קלפה. להכין 2 מיליארד פקקים דרושים 5,118 טליון קלוגרם קלפה. מעצי פקק מכינים גם רהיטי בית, מכשירי האניות, נעלים קלים, מרבדים.

כמאה הי"ז החלו להשתמש בקלפת האילן הנ"ל למעשה פקקים ומאו ועד עתה התרחבה ההדרישה אחרי קלפה זאת, ויתר הפקקים שנהגו קודם (משעיה, עץ, תבן, וכו') הולכים ומתבטלים. לרגלי הדרישה הרבה אחרי קלפת אילני פקק מעטו העצים בסיציליה, סרדיניה, קורסיקה, אמליה ויוון, כי הרבו לנצל את האילנות. בספרד החלה הרשות לדאוג (בשנות השבעים) לתקן גדול זה באפן הראוי, ותוכה למסקנות טובות. הממשלה הצרפתית בחפצה בשנות השלשים להרחיב גדול זה בארצה קבעה פרסים של 4500 פרנק לאלה אשר יטעו עצי פקק ואחרי עשר שנה יהיו להם לכל הפחות 10,000 גזעי העץ, בש' 44 נהנו מפרס זה רק שלשה אנשים. אז החלה הממשלה בעצמה לנטוע גם במושבותיה. כעת יש לה די פקקים לצרכיה. בשנת 1901 היו לממשלת צרפת 281 אלף הקטר עצי פקק, ובידי אנשים פרטים 170 אלף הקטר. כל מה שהאקלים יותר חם כן היטב איכות הקלפה. עבי הקלפה יגדל בכל 10 שנים 26—17 מלימטר. הקלפה כתחלקת ע"פ עביה למינים רבים: א) הקלפה שעביה עולה 30 מלימטר יעשו ממנה פקקים מהמין הראשון; ב) מקלפה בת 25—30 מלימטר יעשה המין השני; ג) מק' בת 25—23 מלימטר יעשה המין השלישי; ד) המין הרביעי יעשה מקלפה שעביה 23 מלימטר.

כעת נהבונן נא מעט לערכה המסחרי. מספרד יצאו בש' 1895 2,178 טליון קלוגרם קלפה על 22 מליון פוזטס (לאה"ב—773 אלף קלוגרם, לאנגליה—771 א"ק, לצרפת—486 א"ק, לפורטוגליה—390 א"ק, לגרמניה—72 א"ק). פקקים יצאו מספרד 1,683 אלפים על 23,118 טליון פוזטס (לאנגליה 124 אלף, לניברלמר—115 א', לארנגמינא—25 א', לבלגיה—19 א'). ספורטוגליה יצאה קלפת פקק בס"ה 225 א' דרכם (לגרמניה—68 אלף דרכם, לברטניה—41 א"ד, לאמריקה 39 א"ד). מאמליה יצאו פקקים ע"ס 1,118 טליון לירה אמלקית. פקקי אמליה גרועים ונמכרים בזול (בש' 1880 הוציאה אמליה 4,410 דרכם פקקים על 242

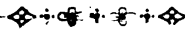
א' לירה, בשנת 1895—21 א' דרכם במחיר 1,111 מליון ל' ובשנת 97—16 א"ד במחיר 937 א' לירה).

בין הארצות הראשיות המכניסות פקקים וקליפה פקקים החשבנה: צרפת, אנגליה, גרמניה. בשנת 1880 נכנסו לצרפת 4 מליון קלוגרם פקקים (מאלגיר 2,35 מין ומונים עוד מרם הוציאה אז) ובשנת 1896 נכנסו 7,78 מין קלוגרם (מאלגיר 4,71 מליון קלו, מטונים 634 א' ק'). חמר הפקקים נכנס בשנת 1880—745 אלף קלו, (מאלגיר 673 א"ק) ובשנת 1896—1 מליון קלוגרם (מאלגיר 873 א"ק) במחיר 5 מליון פרנק בכלל מכניסים לצרפת פקקים וקלפת פקק על 15 מליון פרנק ומוזה מוציאים לחו"ל על 7 מליון פרנק. אנגליה הכניסה בש' 1870—5,400 מין פקקים והוציאה לחו"ל 927 מין, ובש' 1896 הכניסה 24,583 מין והוציאה לחו"ל 1451 מין. גרמניה הכניסה בש' 1890—78 אלף דרכם במחיר 5,16 מליון פרנק ובש' 1896 הכניסה 107 אלף דרכם במחיר 6,97 מליון מרק. רוסיה הכניסה בש' 1894—420 אלף פוד פקקים, וקליפה פ' על 1,85 מליון רו"כ ובש' 1899 הכניסה 900 אלף פוד פקקים. לפני 50 שנים כאשר גדלה הדרישה אחרי פקקים, ויערות אילני פקק היו מעטים, וגם חרשת פקקים עלתה בכסף. רב נמכרו אז בשוקי העולם 100 קלוגרם פקקים במחיר 259 מרק. מאז החלו להתרחב ולהתרבות אילני פקק וגם הוצאות החרשת נפחתו וירד מחירם עד כי בשנות 80—1870 שלמו בעד הנ"ל 201 מרק ובשנות 90—1880 177 מרק ובשנות 94—1890—163 מרק. משנת 1894 עוד הפעם החל לעלות מחיר הפקקים עד כי בשנת 1896 שלמו בעד מאה קלוגרם 184 מרק. עלית מחיר הפקקים במשך שתי שנים אינה כוכיחה שמספר העצים ההמעט או שהוצאות החרשת רבו, כי אם להפך, שהדרישה אחרי פקקים רבה מאד.

כבר העירותי למעלה כי אין תחת ידי מספרים כוללים למסחר הפקקים בתוגרמה והנני יכול הפעם רק לצין מספר אחד. רוסיה הכניסה בשנת 1898—2,537 פוד מתוגרמה, וממצרים 867 פוד.

היוצא לנו מכל האמור עד כה: א) לנמיעת אילני פקק אין צרך להקדיש אדמה פוריה, כי הם יימיבו לצמוח על אדמה זבורית וביחוד על אדמת חול. ב) גדול האילן הנהו קל ופשוט מאד, אינו דורש הוצאות מדי פעם בפעם כי גם אין צרך לזבלו. ג) הדרישה מתרבה אחרי הפקקים מוזמן לזמן והמחיר עולה. נוסף לכל אלה יש עוד מעלה גדולה לגדול זה, כי אפשר גם לעבד את הקלפה בא"י גופה ולהעסיק פועלים רבים בחרשת פבריקים. לדוגמא רוסיה מעבדת 14 מין קלוגרם קלפה ומכינה סחורה על 6,8 מין רו"כ, ותעסיק 27 בתי מלאכה שמספר פועליהם 5000 איש.

ז"ס.

שִׁירָה תְּדוּשָׁה.

כָּל קִירוֹתָיו הַקִּימוֹתֵי
מִסְפִּירֵי תְקוֹת הַיּוֹד;

אֶת הַגָּג מֵעַל צִפְיֹתֵי,
בְּזוֹהַב גֵּיל עֲלוּמֵי הַם,
עָלְיוֹ חֲפָשִׁי גַם הַתְּנוּסָם,
מֵאַרְגָּמָן אֶהֱבֵת חֵם.

וּמִפְּנִימָה פֶּאֶרְתִּיהוּ —
מִהַקְרָקַע עַד כְּרָכָב —
בְּכֵלֵי יָקָר, מִכְּלֵי חֶסֶן,
פְּרִי מַחְשָׁבֶת גְּדוּלֵי לֵב.

בְּזוֹהַ הָאַרְמוֹן אֲוִתָּה שְׂבֵת
מִלְכֵת נִפְשֵׁי, יַעֲלֵת־חַן,
זוֹ פְּנִיָּה — שֹׁחַר בְּהִיר,
כִּי־אֲוִרֵי אֹר עֵינֶיךָ הֵן;

תִּלְתְּלִיָּה — קוּרֵי זָהָב,
רְצִי יָם מוֹל שְׂמֶשׁ פֶּזוּ,
בְּצַחֲק פִּיָּה — גְּבִיעַ שׁוֹשָׁן,
צָפוֹן סוֹד יָהּ, קָסָם רִזוּ.

וּבְעֶרְב... אֵךְ פֶּה דְפָה,
כְּרוּבֵי, מְעַט, אֵל תְּאוּזֵן כֹּה:
גֵּן עֲדָנִים נִעְבְּרָה,
פְּרָחֵי נְעוּרֵי אֲחֻזָּה כּוּ.

אֵל יָם עֲמַק כְּבָר הַשְּׁלֻכְתִּי
נִמְלֵ אֶהְבָּה רַב־תְּכָאֵב,
וּמְעַמָּסֶת יְגוֹן תְּמַרְוֵרִים,
מִיָּדֵי נִעְרָה חִסְרֵת־לֵב.

בֶּן־הַשִּׁיר הוּא בֶּן־הַחֲפָשׁ:
הוּא לֹא יִרְבֵּץ תַּחַת עַל,
תַּחַת מִשְׁא פְּלִיזוֹן נִפְשׁ,
בְּגַד טָר וּמַחְלַת שְׂאוּל;

צִלִּיל זְמִיר בַּק אֵךְ תִּקְטִיב אֲיָנוּ.
אוֹרֵךְ צִפְצוֹף צָפוֹר דְּרוֹר,
יִשְׁלִיךְ סִבְלוֹ וְחִישׁ יתְנַשֵּׂא
עַל כְּרוּב קַל לְמַרוֹמֵי אֹר

עַל סִבְלֵי כְּבָר הַשְּׁלֻכְתִּי —
אֶת כְּנָפֶיךָ, כְּרוּבֵי, פֶּרֶשׁ!
עַל הָדָר מֵאֵז אֶהֱבֵתִי,
אֲתָאוּ עִתָּה לְעֵלוֹת.

עַל הָדָר שָׁם בִּימֵי קָדָם,
הָיוּ לִי שְׁעֵשׂוּעֵי צַחֲק:
שָׁם בְּנִיתִי לִי בֵּית מְלָךְ,
הֵיכַל נִשְׂא לְכִלְי־חֶק.

מִלְכַּבְּנֵת שִׁישׁ אֲמוֹנֵת טָהוֹר
לוֹ עֲשִׂיתִי אֶת הַיְסוֹד;

פֶּן, בְּנִעוּרַי, מִדֵּי עָרֵב,
בְּכַבּוֹת שָׁמֶשׁ בְּקִצּוֹת יָם,
וּבְאֵיזֵר רוּחוֹת סִתָּר
תִּתְלַחֶשֶׁנָּה פֹּה וְשָׁם;

תִּתְלַחֶשֶׁנָּה רוּחוֹת סִתָּר,
עַל תַּעְלוּמוֹת רְזִירֹום,
וּלְבַב אָדָם בּוֹ יִתְעוּרֵר,
יִרְגִישׁ פְּתָרוֹן אֵיזָה חִלּוּם.

יַעֲרֹג, יִשְׁאַף, מָה – לֹא יֵדַע,
אֵין לוֹ שֵׁם לְרַגְשָׁיו, רַק
יְחֹוֹשׁ כְּמוֹ אֵיזָה יְגוֹן־עֲנָג,
נָעַם מְהוּל בְּמַרְי דָּק...

בְּאֵל הָרְנָעִים צִלְצְלֵי פֶלֶא
כִּים מְלֵא בְּנֵי־הַשִּׁיר,
וּבִסְתֵר אֵל הַיְכָלִי
אֵז נִמְלַמְתִּי מִשְׁאוֹן עִיר.

וּמִלְכַתִּי הַיְפֵה־פִיָּה
לִי הָאִירָה אֶת הַיָּר,
וַיִּפְלֵא כָּל הַבַּיִת
יּוֹ אֶלּוּהֵי, שִׁפְעַת אוֹר.

אוֹר הַגְּנוּז, אוֹר הַנְּעֻלָּם,
לֹא תִשׁוּרְנוּ עֵין כָּל חַי,
רַק לְמִשׁוּרֵר הוּא יוֹפִיעַ,
בְּהִיּוֹת עָלָיו יַד אֲדָנִי.

לְאוֹר זֶה עֵינָיו אַט תַּחֲדָרְנָה
בְּעַמְקֵי תְהוֹם וְשִׁמֵי הָרוֹם,
יְבִין גְּאוֹן הַהֶרְמוֹנִיָּה

הַמּוֹשְׁלֵת בְּכָל הַיְקוּם;
יִכְחֵן כְּלִיּוֹת וּלְבַב גְּבֵר,
מִסְתַּרֵי נֶפֶשׁ בְּוַחֲלוּף –
זֶה הַיָּם הָרֵב, הָעֵמֶק
עַד אֵין חֲקָר, עַד אֵין סוּף...

וְעַת הַחֲשֵׁךְ כִּפְסָה אֶרֶץ,
וּמְסַבֵּיב הַשֶּׁלֶךְ הָס,
וּבְגֵי אָדָם כְּבִדֵי אֶזֶן
שָׁקְעוּ עֵמֶק בְּתֵהוּם שְׁנַת:

אֵז מִלְכַתִּי הַיְפֵה־פִיָּה
הַכְּתָה גְבֻלָּה – גְּבֻל פּוֹ,
וּמְנִימֵיו – עוֹרֵקֵי לֵבִי,
שִׁיר הַתְּפָרֵץ, שִׁיר מָה עָז!

קוֹל שִׁיר זֶה אִם תִּשְׁמַע אֶזֶן
אָדָם לוֹ רַק פַּעַם, אֲוִי
לֹא עוֹד עָלָיו תִּעָרֵב שְׁנַתוֹ
כָּל הַיָּמִים שֶׁהוּא חַי...

וּבְהִסְגֵר עֵינָיו רָגַע,
יָנוּם, יִישָׁן – וּלְבָבו עַר,
פָּתַע יְקִיץ לְשִׁיר הַקָּסָם
וְעֵינָיו יִפְקַח לְרֵאוֹת אוֹר.

* * *

יַעוּף, יַעוּף כְּרוֹב זְמַרְתִּי,
אֲזֹנֵי מְלֵאוֹת צִלְצְלֵי עוֹ,
עַל הָהָר מֵאֵז אֶהֱבִיתִי
אֶתְאוּ עֵתָה לְעֵלוֹת.

אך עמדה! מה שם אחו?
 שממת תהו, דממת ליל,
 עלים כמושים, פרחים נובלים
 יהפלו בפרמות חול!

כל חמודות ימי עלומי
 ספו כליל ואינם עוד:
 זה ארמוני, בית שעשועי
 נהרס, נהרס עד היסוד;

הגל קדשי נרמס ברפש,
 ומנפצים כלי היקר,
 נבלי נבקע, ומיתריו
 אבק יכם או נתקו כבד.

ובחירתך כאבלה
 בחרבות תתע שם,
 פלה סמל יגון עמק
 ומר תבכה בדמעות דם.

אך עיניה עוד תברקנה
 ככליל חשה פוכבי רום,
 גם היא בחמלה פי מנפחת,
 אף תביע אלי בחרם:

„חלה, חלה תור הזמיר.
 שיר אביבה הושר כבד!
 הכל אבד לה בפרום,
 שוא תעפילה עלות בחר.

ראה בעמק פה מתחת,
 שורה בתי חמר אל,
 כמו יישנו שוכני עפר,
 מתים-חיים, אדם-צל.

אך הדממה — דמי הפת
 קול יפריע מעת לעת,
 קול הפטיש על הסדן,
 שהנפח יד בעז.

קול הפטיש כברזל להט
 המתפוצץ לרשפי אש...
 פה לחרש האבנים
 כלי החיים לו ללוש:

אכ את יעש או מחרשה
 או לגבור — כידון עז,
 או גם אולי פעמון יצק
 ישנים בו לעיר משנת.

פה הכנור לשיר החיים
 לא כה ייף, אך עז השיר,
 צלצלו הפה הניצוצות,
 שיתפזרו באויר!

זה הכנור קח, חביבי.
 כל עוד לבך ער וחי...
 הכל אבד לך בפרום,
 לך-רד עקה אל הנאי!

נ. פינס.

מנטרה (שוויץ הצרפתית).

מִלְחַמַת הָעוֹרְבִים.

(אגדתה בחרוזים לילדים גדולים.)

עָלִי צְמַרְתָּ עֵץ עָלִי רֹאשׁ הַנְּבֻעָה,
בְּיַמֵּי־קִדְמִים יָשָׁבוּ עוֹרְבִים שְׁחוֹרִים שְׁבָעָה.
שָׁלוֹם חָיו כְּלָמוּ שָׁם שָׁנָה מְאֹדָה,
וּמְאֻבָּלָם הָיָה רַמָּה גַם תּוֹלְעָה,
שֶׁבְגוֹרֵל לֹא צָד יוֹם־יוֹם עוֹרֵב אֶחָד,
וְחָלַק אוֹתָן לֹא וְלָכֵל חִבְרִיו יַחַד.
וּבְיוֹם הַמַּחְרָת הִלְךְ שְׁנֵי עוֹרֵב,
לְבִיא מְאֻבָּל לָהֶם, וַיְהִי הוּא הַטּוֹרֵף.
כֹּה גַז שָׁבוּעַ, וְכֹה כָּל אֵלֶּה הָעוֹרְבִים
הִגּוּ יוֹמָם וְלַיִל בְּסַפְרֵי הַלְכוֹת טוֹרְפִים.
וּבְבִקְעָה מְטָה, רַחוּק מִהַנְּבֻעָה,
יָשָׁבוּ גַם אַחֲרֵים עוֹרְבִים לְכָנִים שְׁבָעָה;
וְאַפֵּן מַחִיתָם שָׁל אֵל הָאַחֲרוֹנִים
הָיָה דוֹמָה כְּלוֹ אֵל שְׁלֹרְאֵשׁוֹנִים.
מִדֵּי יוֹם בְּגוֹרֵל בְּשִׁבְעַת יָמֵי שָׁבוּעַ,
אֵלֶּץ עוֹרֵב אֶחָד מִן הַקֶּן לְנוּעַ;
וְכֵן הַשְּׁנֵי, גַם הַשְּׁלִישִׁי, גַם הָרְבִיעִי.
וּבְכָל יוֹם הַשִּׁבְתָּ מִקֵּן נַע הַשְּׁבִיעִי.—
וְהַרְחַק, הַרְחַק מְאֹד מִנְּבוּל זוֹ הַפְּדִינָה
מִצְאוּ גַם אֲפוּרִים עוֹרְבִים בְּצוֹר פְּנָה.
וְאַפֵּן מַחִיתָם שָׁל אֵל הַשְּׁלִישִׁים
הָיָה דוֹמָה כְּלוֹ אֵל חַיֵּי הַשְּׁנֵיִים:
יוֹם־יוֹם הַשְּׁכִים קוֹמוּ עוֹרֵב חַד מְשָׁנְתוּ.

ויעף הלאה חיש לבקש ארוחתו
לו ולכל החברה, — רחוק על הנבעות
הנשאות דאה. בקש גם בבקעות,
ובכל בצה שמנה ובכל קפת הרפש
רפה גם תולעים לחיות בהם הנפש.
כן ביניהם חיו שלש קהלות עורבים,
ויומם וליל הגו בספרי הלכות מורפים.

הרבה, הרבה שנים עברו בדמיה,
והברה אחת לא ידעה מאום על השניה.
ויהי היום ועורב חד עף מן השבעה,
שמשכנם היה עלי ראש הנבעה,
דאה. מס העורב עלי הרים, גבעים,
בבצות ויגן אשפות בקש לו תולעים,
ואחד גם לא מצא. ויעף הלאה, הלאה:
אולי במקום אחר תעמד לו הצלה.
ויעף הלאה, הלאה מגבול מדינתו
לבקש צידת חקו לו ולחבורתו.
הרבה, הרבה נדד, עדי בא אל בקעה;
חפר באדמה, והיא לו העניקה
חיש תולעים שמנים, רמשים גם חמרים;
רבים בלע אז תכה וכל הנשארים
אסף לקפה אחת, בענבו לעניבה
אחד אל השני... והנה עורבים שבעה,
כתרו את התיר בקולות מאד נוראים:
הוי, מי הרשה לה פה קחת תולעים
שבאדמתנו?... הלאה סוב, גנב, מורף ו'
ויתגפלו כלם עלי זה העורב
בעברת ועמם לענוש אותו על רשעתו,

אך בְּרַב־עֶמֶל בָּרַח כָּל עוֹד בּוֹ גִּשְׁמָתוֹ.
שָׁב אֶל הַחֲבוּרָה מְפֵה אִזּוֹ וּבִין־רַנֵּעַ
סִפֵּר בְּקוֹל גְּבֵימִים פְּרִמִי כָּל הַפְּנֵעַ.
כָּל הָעוֹרְבִים יָשְׁבוּ שְׁקוּעִים מְאֹד בִּיגוֹנָם
וְעִצּוֹת טַכְסוֹ בְּמֶה לְשִׁבּוֹר אֶת רַעֲבֵי־ם.
וְהִזָּה עוֹרֵב זָקֵן — יָשֵׁב אִם בְּפִנָּה
תְּפוּשׁ בְּשִׁרְעָפִים כְּאֵלוֹ חֲכָם מְדִינָה —
עֶמֶד עָלֵי רִגְלָיו, רֹאשֵׁהוּ אִם הִנִּיעַ
וּבְקוֹל חֶזֶק וְאֲדִיר מְדַבְּרוֹתָיו הַשְּׁמִיעַ:
„אֲחִים! לְמַלְחָמָה נִצָּא עַל הַרְשָׁעִים,
עַל מֵאֲנָם לְתֵת גַּם לָנוּ תוֹלָעִים!..“
„כַּמָּה עוֹרְבִים יִשְׁנָם לְהֵמָּה שָׁם? — שִׁבְעָה! —
כַּפְסוּם הִזָּה רַק יֵשׁ גַּם לָנוּ כְּגִבְעָה;
„נִשְׁבֵּר עוֹרְבִים נָדִים שְׁלִישָׁה אוֹ אַרְבָּעָה,
„מֵאֵל הַמִּשְׁתַּפְּרִים בְּרַמָּה כִּדֵי שְׁעָה,
„וְעַל אֵלֶּה הַרְשָׁעִים נִצָּא לְמַלְחָמָה,
„וּנְקַח בְּעַד הָעֵלְבוֹן מֵהֵר מֵהֵם נְקָמָה!“ —
וְעוֹרְבִים שְׁלִישָׁה שִׁכְרוּ, וַיַּעַל הַגִּבְעָה
יָרְדוּ הָעֵשְׂרָה לְלַחֵם עִם הַשְּׁבָעָה.
הַרְבֵּה שָׁם נִלְחָמוּ, דָּמִים רַבִּים נָזְלוּ,
עַד כִּי שָׁמְנָה עוֹרְבִים שָׁם חֲלָלִים נָפְלוּ.
חֲצִיִּם מִן הַשְּׁבָעָה, חֲצִיִּם מֵעֵשְׂרָה, —
עַדִּי כִּי הַמְרִבִּית עָלַי הִמְעַט נִבְרָה,
וְאַתֶּם לְקַחוּ לָהֶם אֶת כָּל הַתּוֹלָעִים,
וְאֵלֵי הַגִּבְעָה שָׁבוּ שִׁשֶׁת נִפְצָעִים
וַיִּתְעַנְּנוּ יָמִים רַבִּים עָלַי שְׁלָלָם,
שִׁמְצָאוּ לָהֶם אֲחֵרֵי רַב עֶמֶלָם.

וּבְאֵלֶּה הַיָּמִים דָּאָה לְפָנֹת הָעָרֵב,

יגע גם רעב, צמא בקש לו טרף
עורב מן השבעה שפסלע קנם שמו —
הרבה נד עד שבא לאלה שנלחמו
בעד קיומם ויתנקמו בעד „עלבונם”
ויתענגו עוד אז עלי שלל נצחונם.
בראות שפעת הטרף שם זה העורב
חפץ לקחת לו... — הו, הו, נוכל! טורה!
הרעים עליהו קול — האתה משללנו
תקח, שאנו אז רכשנו בנפשותינו?
גש הלאה! בחרטמים ראשה פן נדקרה! — —
אל צור קנו שב העורב ואת המאורע
ספר לחבורה... — „ולתם עורבים פמה?”
שאלהו הזקנים. — ששה! — „למלחמה!”
ומעל הצור ירדו עורבים שבעה
ללחם עם הששה שעל ראש הנבעה.
ויתגברו הרב, אחרי רבעמלם,
על המעטים, וישללו מהם שללם.
ומן העת ההיא, שולחים פלם אורבים
לחקר, לדרש היטב דיוק סוף העורבים
שייש בקן הזר... ומאז לרגעים
שם נלחמים עורבים בשביל התולעים...
א. ליבושיצקי.

פרופיסור מרדכי אנטוקולסקי

תולדותיו ועבודתו במלאכת מחשבת (*).

גלוי וידוע, כי בין העלילות ודברי הבלע אשר יחפאו עלינו צוררינו כל הימים תשמע כפעם בפעם התנואה, כי ליהודי נפש לא מצוחצחה, אשר בשפל השכון ולגבי חומר נְפִיָה, נפש היודעת אך את יפי הכסף וברק הזהב, אבל לא חלק לה ביופי האמתי, הנאצל, היופי הרוחני השופע ממקור זיו עליון. וואנגר הוציא חץ משפטו, כי נפש היהודי איננה מסגלת לערנת יפי הקולות והזמרה זרה לה, ואחריו רב צוררים יקשך, הנטלים מנפשנו את מאור היופי והכשרון לכל מלאכת מחשבת.

ואף אמנם הגלות הארוכה והצרות הרבות והרעות אשר אפפנו חמיד דכאו נפשנו, השביתו כל שמחה ועליצות מקרבה, פרשו ענן קודר סביבה מראות את חמדת המבע ומדתענג על היופי האצור בעולם, עד כי גם לולא קמו מבינינו חכמי חרשים, ציירים, חזנים ומנצחי בנגינות, לא בנו היה האשם ולא בנפשנו הכתם, אך בצרינו מנדינו, אשר הושיבונו במחשבים ובאשמונים כלאונו; ואולם המציאות באה והתפח על פני שחי תפל וכוז על נפש ישראל, כי הגה בדורות האחרונים קמו מקרבנו, למרות כבוד צרה ומעוף צוקה, אנשי רוח, עדיני הנפש, אשר הפליאו תבל במפלאות פעלם במלאכות היפות; קמו מקרבנו גאוני השירה והזמרה והציור, כהינה, מאיר=בעער, מענדלוון, הלוי, אָפּענהיים, איזראעלס, מונקאמשי, ויראו לכל באי עולם כי יד וחלק לנו גם בשיר וזמרה, בציר ומלאכת מחשבת, ונפש ישראל מסוגלה לשאת מלא חפנים מן היופי הגשגב.

אכן במקצוע אחד היה באמת דל חלקנו עד כה ולא נכרה פעולתנו אף כמר מדלי, הלא הוא מקצוע החשוב ויצירת פסלים. עמי התבל, מקדם ועד עתה, הקימו חכמי חרשים חוטבים מהוללים, אשר פסליהם יתנו תהלהם עד העולם, ומן היהודים לא נמצא עד כה אף אחד אשר בגרולי החוטבים יתחשב, וגדולה מזה: החשוב היה חלקה עזובה כלה מאחינו, ואף אחד מבנ"י לא נסה כשרונו בה, כאלו חסר לנו הרגש למין יופי זה שבמלאכת מחשבת.

עד שקם אנטוקולסקי, שקם הפרופיסור מרדכי היהודי ויחולל נפלאות, ויברא גדולות ונצורות גם בחטוב, ויברא המון בריות מפליאות ויהי למופת בכל הארצות, ויגול החרפה האחרונה מעל עמו. ראשון בזמן היה אנטוקולסקי בין החוטבים מישראל, וראשון במעלה היה בין יוצרי הפסל בדורנו בכל הארץ. דרכו היתה מלאה קוצים וברקנים; שנאה וקנאה, משטמה ובוז נצבו לו כצר, אבל הוא התרומם מעל כל התחתים האלה, פרש כנפים כנשר וירום למעלה ונפשו רוחצת בים של יופי ומבהיקה ומבריקה לעיני כל, עד כי נאלם לאחרונה כל צר ומנבח, כבשו פניהם בקרקע כל משטין ואויב, ובעל כרחם

(* המקור הראשי לתולדה זו היה לי ספרו המזוין של הצייר והמליץ ד מניד ושמתו פל רבדיו נוספות הנוגעות לימיו האחרונים של אנטוקולסקי. הכותב.

ענו אמן כי אנטוקולסקי הוא גאון החוטבים, לא קם כמוהו זה ימים רבים. האנשים אשר בארץ מולדתו מתנאים ב"מ א ר ק אנטוקולסקי", כי היה עמרת הפארת לארצו ומכורתו, ואנחנו נתפאר במרדכי היהודי, כי אחינו הוא, עברי נולד ועברי מת ולבו לעמו עד רגעיו האחרונים...

אנטוקולסקי יקר לנו מבחינות רבות: יקר הוא לנו על גדלו וגאונו באמנות היפה, ובו נתפאר נגדה נא לכל העמים, כי איש אשר כזה מקרבנו יצא; יקר הוא לנו, כי יסתום פיות צרינו האומרים כי נחלת-שפר לא שפרה עלינו; יקר הוא לנו בהראותו לעם הארץ כי רוח יתרה תחינו, יש בנו אדירי כשרון, אשר בהנתן למו ידים לפתח את כשרונם, יוכלו להיות לפאר ולכבוד ולמועיל לארצם; יקר הוא לנו בהיותו מופת לרבים מבנינו, בדרכיו ילכו, וכמדו יקדישו נפשם למלאכה היפה אשר להנחיל אוהביה יש, וקמו לנו חוטבים משכילים שכל טוב ומוצאים חית ידם בכבוד; ועוד רב יקר לנו אנטוקולסקי כיהודי נאמן, סובל על דתו ועל עמו ומולדתו.

הן כל חיי האיש הזה היו שרשרת של נסיונות קשים, ומה גם בעשרות ימי חייו האחרונות, בהתגבר השנאה לישראל בכל הארצות. לא אחת פתוהו מעברים להנתק מעל העם הבזוי והשנוא, ואז כרנע יפתחו לו שערי אשר ועשר, גדולה ויקר. אבל הוא אמם אגיו לקול מסיתים, הבליו על כל הפנעים, בלע את כל המרורות אשר השקוהו, נשא את כל הדקירות, הנניפות והנשיכות, וישא דגל עמו באומץ רוח גם בשבתו בין זרים וגם בראותו כי אחיו יעמדו מרחוק לו ואת לחמו עליו לתור בין אתרים. האין זה מעונה ומחולל על דתו כאחד הקדושים אשר מעולם?

לכן ככוכב נגה יזהיר אנטוקולסקי על שמינו עד העולם, קוי אורו עלינו יגיהו לשם ולתהלה, וזכרו לא ימוש מקרב עמו עד נצח.

מרדכי בן מתתיהו אנטוקולסקי נולד בעיר ווילנא ביום כ"ב כסלו ת"ר (ולד"א: תר"ב). תוריו החזיקו בית מרוח בפרור אנטוקול, ויהיו מרודים תמיד בפרנסתם, ולא יכלו לתת לכנם זה חנוך הגון. בילדותו החזיקוהו ב"חדר" כחוק גם לעני בישראל, ואחרי כן לקחוהו להיות לעזר למו, ומאו היה הנער משולח ונעזב וחפשי לנפשו. עוד משחר ילדותו קננה בו התשוקה לציור ופתוח, ויהי ראש כל הענוגיו תמיד לצייר ציורים על כל השלחנות והמפסלים וקירות הבית, גם לחוק באיזמל על דפי העץ "אותיות, פטורי ציצים ותמורות וצורות אדם, ובזאת העלה עליו חמת אבותיו, כי השחיה כלי מעונם". אמנם רבים יעצו להוריו לתת לו חנוך צייר או יוצר פסל, אבל המלאכות האלה לא היו מצייות או בין אחב"י, ויבחרו התורים לתתו על יד רוקם עושה פתילי סשור, וכאשר לא מצאה המלאכה הזאת חן בעיניו נהנהו לבית אומן מפתח פתיחי עץ. נפש הנער חשקה במלאכה השניה הזאת ויעבוד בה בשקידה רבה ויעש חיל. בהיותו בן שבע עשרה שנה עזב את בית ארוניו, ויהי לאומן עומד ברשות עצמו, ותהי לו תמיד עבודה רבה, כי יצא לו שם מומחה במלאכתו.

אכן הנער לא היה שמח בחלקו, וכמו נפשו הנידה לו כי לגדלות מזה נוצר, ויהי דגינו תמיד להרחיק נדוד למען השתלם וצאת למרחב אחר. ואף אמנם לא ארכו הימים ותשוקתו זאת נמלאה. הוא חרת מעץ תבנית פני יה"נ ואמו מרים, ותהי מלאכתו עשויה

ברב כשרון עד כי כל רואיה הגידו שבחה, ויגיע שמע הגער גם לאוני הצבירה אנסטאזיא נאזיסאָווא, אשת שר הגליל הווילנאי או. והגבירה הזאת ראתה את כשרונו הגדול והקרכו באהבה וחסד, גם נתנה לו מכתב מליצה לאחת מרעותיה האצילות בפמברורג, ובשנת 1863 נסע אנטוקולסקי לפמברורג, וע"פ השתדלות הפרופ' יוצר הפסלים פימענאָו התקבל אל מחלקת הסקולפמורא באקדימיא למלאכת מחשבת, ויהי לו הפרופ'יסור הוזה למורה ומנהל ויועץ.

או החלו לאנטוקולסקי חיים חדשים. באקדימיא נפתח לפניו בפעם אחת עולם מלא מפעלי גדולי החוטבים והציירים, ונפשו ההאָבה ליופי ולמלאכת אמנים מפוארים מצאה כר נרחב לפניו, להשביע רעבונה בשפע מוזן רוחני. ואולם גם הגו דרש התפקידו, ומאין לו מוזן חמרי אלץ לרפוק על פתחי נדיבי אחינו בעיר המלוכה, ורבות צרות נשא, ויתענה בחוסר, עד כי לאחרונה קבעו לו משען עשרה רובל בכל חודש. מן הכסף המעט הוזה היה עליו לשלם שכר מעון, לקנות מכשירי עבודתו באקדימיא, לשבור רעבונו, לכסות מערוסיו ולהאיר אור במעונו ועוד. ואף כי אחרי כן גדלה התמיכה שקבל ותעל עד שמונה עשר כסף לחודש, אבל אז נמל עליו לשכור לו מורה לשפת צרפת, ובכך חי בעוני ולחץ, ופעמים רבות עבר עבודתו בהיות הקיבה ריקה ובטנו תחמר.

כתום שנת הלמוד שב אנטוקולסקי לעיר מולדתו לנוח בימי החופשה, ואולם הוא לא התענג על הבמלה, ובעליתו הקמנה הוסיף לעסוק במלאכתו. אז חרת מעץ תמרים דמות חייט עברי זקן, המתעמל לעייל פילא בקופא דמחטא.

תמונת החייט העברי אשר יצר הצעיר אנטוקולסקי היא דמות איש ווילנא, בעל מלאכה מדור העבר, אשר איננו יושב ח"ו בגלוי ראש, וע"כ ירמולקה קמנה מכסה את קדקדו, ופאותיו הארוכות משני עברי פניו וה"ארבע כנפות" ממול לבנו יעידו עליו כי חרד הוא מאד על מנהגי היהדות. לחייו אשר קומטו ולא עת מעידות עליו, כי הרבה עמל בימי חלדו על פת לחם חרבה ולא ראה בטובה. מלאכתו זאת לקחה ממנו את כח נעוריו, וגם את מאור עיניו גולה ממנו בשבתו על המלאכה באחד המעונות הצרים והאפלים, עד אשר עתה בבואו בשנים קשה עליו עד מאד הבאת החוט אל נקב המחט, ובפרט לעת ערב עת ינמו הצללים והלילה קרב לבוא. בנעוריו היה לו הדבר הוזה משחק, ושבעים ושבע פעמים ביום היה מוציא ומכניס את החוט אל המחט, אבל עתה, אהה, קשה לו המעשה הוזה כקריעת ים סוף. הביטו נא, איך הוציא ראשו ורכו מן החלון החוצה בכדי להקל לעצמו עבודתו בעזרת אור החוץ, איך עיניו ושפתיו וכל שרירי פניו לוקחים חלק בעבודה הזאת, ועוד מרם נודע אם יצלח הדבר בידו" (ד' מגיד, בספרו תולדות אנטוקולסקי).

בשוב אנטוקולסקי אחרי ימי הדרור לפמ"ב הציג את מעשה-ידו זה בתערוכה הראשונה של תלמידי האקדימיא. הסופר הסבקר וולאדימיר סמאסאָו ראה את המלאכה ורוממה תחת לשונה ויכתב בקרת מספרת תהלתה, והאקדימיא גם היא כבדה את אנטי-קולסקי על פעולתו זו במדליא קמנה של כסף.

ההצטיינות הזאת וגם מאת הרובל אשר קבל במחיר החיט העברי, הוסיפו לו תשוקה לעשות במלאכתו. ויקן לו שן ויחרות דמות "כילי עברי" המונה פרושות על דף שלחנו. על הפסל הוזה כבודתו האקדימיא במדליא של כסף גדולה, גם זכה לקבל מאת האקדימיא את הפרס הקמרי 350 רובל לשנה, ויהי כמאשר, כי לא יאלץ עוד לקחת

בין כה ואנטוקולסקי התודע אל רבים מן החכמים והציירים בעיר הבירה ויקן לו איהבים וחברים נאמנים, גם העשיר אוצר ידיעותיו בספרות ולמודים. בשנת 1868 החל לעשות בחמר תכנית (סקיצה) לקבוצה „האנוסים בספרד“, תכנית אשר ארכה כשלושה ארשין. הקבוצה תציג לעינינו משפחת אנוסים מסתתרת במערה לעשות את הסדר בליל פסח, ופתאם יבואו שומרי האינקוויזיציא אשר גלו מצפוניהם, אימה ופחד יפלו על האנוסים והם חשים להמלט אל הפתח האחר, ובין כה והשלחן הערוך נהפך וכל כליו נפלו ארצה. רק שנים מן המסוכים נשארו במנוחה על מקומם, וברוח גבורה הם נכונים לקראת האויב. התכנית הזאת מצאה חן בעיני סוד הפרופיסורים ויצו לעשות ממנה מסכה של ניפס. ובלכתו בימי הקיץ (1868) לעיר מולדתו לנוח בירחי החפשה לקח אתו את הקבוצה למען עשות בה שנים ותקנים. בימי החופש ההם עשה גם שתי המונות אנשים עברים בשביל סקיצה חדשה „מחלקת בפשט הנמרא“. המבקר ה' סמאסאון, אשר היה תמיד ממעריצי אנטוקולסקי וינבא לו עתידות גדולות, ראה את התמונה ההיא בשלמותה ויתנה תהלתה.

בקיץ לשנה ההיא הלך אנטוקולסקי לברלין, בתקוהו להשתלם באקדמיא האשכנזית, אבל לא מצא שם את אשר בקשה נפשו. האקדמיא האשכנזית לא מצאה חן בעיניו, גם פרנסתו קשה היה עליו למצוא שמה, ובכך שב לפמברורג. בימי הבחינות בשנה ההיא הציג תכנית זעיר אנפין מן „האנוסים בספרד“ ויזכה עליה מאת האקדמיא בפרס השלישי של חמישים רובל.

בימים ההם נולד בו הרעיון לעשוה צלם דמות המלך „יואן האיום“. ברשיון פקדי האקדמיא החל לעשות המלאכה הזאת בבית האקדמיא עצמה, בימי הדרור מלמודים. אכן מרוב עבודה והתרגשות חלה מאד ויאלץ בפקודת הרופאים לעזוב את מלאכתו ואת העיר פמברורג וללכת לעיר מולדתו להחליף כח. בשובו אחרי כן לעיר הבירה הביא אתו סוויילנא נער עברי, אשר גלה בו כשרון גדול למלאכת החטוב, הוא הסקולפטור הנודע כעת אליהו נינצבורג. הנער עזר לאנטוקולסקי ויהי נושא כליו בעבודתו בתכנית „יואן האיום“, אשר בין כה העתקה לחדר מיוחד.

עבודת אנטוקולסקי מצאה חן בעיני הנסיך גאגארין, סגן ראש האקדמיא בעת ההיא, אחרי זמן מה באה גם הנסיכה הגדולה מאריא ניקולאיעוונא (שהיתה ראש האקדמיא אז) אל חדר עבודת אנטוקולסקי, ותרא את „יואן האיום“ ותהלל את היוצר ותתקע לו כפה שלש פעמים, גם פקדה עליו להכין בעדה מסכה מן „האנוסים“. אחרי כן זכה אנטוקולסקי לכבוד עוד יותר גדול, כי הקיסר אלכסנדר השני ז"ל בא (1871) לראות מעשה ידיו. הקיסר הביע רצונו לקנות את פסל יואן, גם פקד לעשות ממנו מסכה מבראָנז. — וסוד הפרופיסורים החליט לתת לאנטוקולסקי על מלאכתו זו תואר „אקדמיקר“ (פברואר 1871).

ה' סמאסאון מעיד, כי מפסל „יואן האיום“ החלה תקיפה חדשה בתולדות הסקולפּ-טורא הרוסית, והפסל הזה יהיה תמיד לאחד מסגולות רוסיא. והמופר הרוסי הגדול מור-נעניעו, אשר בא גם הוא אל בית מלאכת אנטוקולסקי, כתב במכה"ע „ספ"ב וויעד": „אינני יכול להתאפק מלהודיע לקוראים את הרושם הגדול אשר עשה על לבי חוון חדש בהסקולפטורה הרוסית. הגני מדבר על אדות הפסל מעשה ידי ה' אנטוקולסקי ברמות המלך „איוואן האיום“ וכו'. שמע הפסל הזה נשמע בין העם גם מסוף השנה שעברה, ורק זה לא כבר החלו אנשים לבקר את בית מלאכת הדרש הזה, אשר בהאקדמיא למלאכת

מחשבת, ולהתענג על החדשה הזאת, ובאמת יש להם על מה להתענג ובמה לשמוח. לפי אומץ המחשבה המונח בו, לפי רוח היופי השפוך עליו מצד המלאכה ולפי עומק החקירה בתולדות האיש המתואר וערך רוחו ולבו, עולה הפסל הזה על כל אשר נעשה אצלנו במקצוע זה עד היום" וכו'.

בירח האביב לשנה ההיא הכין אנטוקולסקי פעמיו ללכת לאיטליא, ארץ החמדא לכל חכמי חרשת, ומה גם כי הרופאים פקדו עליו ללכת שמה להחלים בשרו. בעברו דרך עיר מולדתו ווילנא התודע אל העלמה היפה והמשכלת הילנא בת הגביר הגדול ר' יהודה אָפּאָטָאָו, ותדבק נפשו בה באהבה עזה.

בירח אפריל 1871 בא אנטוקולסקי לאיטליא. ויבחר לו ברומי בית מלאכה ויחל לעשות דמות המלך הגדול הרוסי "פטר הראשון", היא הדמות אשר הגה אנט' על אדותיה זה שנים רבות. ה' סמאסאָו שלח לו מפטרבורג את בגדי השרד ואת תבנית יתר הבגדים אשר לבש המלך הגדול בחייו. למען היות הפסל נאמן בכל פרטיו. — העבודה ארכה יתר משנה, ובקיץ הבא כבר קרבה לשלמותה. חרשים אמנים רבים בקרו את ה' אנטוקולסקי בבית מלאכתו ויהענגו על טוב מעשה ידיו זה, אשר לפי דעתם, הוא עומד בכמה פרטים למעלה מן הפסל "יואן האיום".

בשנה ההיא (1872) התעדה העיר מאסקוי לפתוח בימי הכזיר מערכה כוללת לכל המלאכות השונות והרבות אשר בארץ. וימהר אנטוקולסקי להכין מסכה של גיפס מן הפסל "פטר הראשון" וישלחה למאסקוי, אבל מאפס עוד מקום פנוי הוצג הפסל בין כלי המחרשה ומכשירי עבודת האדמה. — בעת ההיא סר אנטוקולסקי אל עיר מולדתו ויבא כברית הנשואים עם אהובתו (ר"ח אלול תרל"ב). ביום 22 אקטאבר הוצג פסל פטר בבית האקדמיא למלאכת מחשבת בפטרבורג, והמבקר סמאסאָו קראהו בשם "דבר שלם בתכלית השלמות", וישמיע עצתו לעשות ממנו פסל של שיש או ברונזה ולהעמידו בסוֹ-זיאום לאומי לארץ רוסיא.

עוד סופרים אחרים מלאו פיהם תהלת המלאכה הזאת, אכן לעומתם נמצאו רעי לב, אשר צרה עינם בכבוד שינחל איש יהודי, ויצאו במאמרי בקרת זעומה ויבקשו מנרעות למען העיב תהלת היוצר החכם. וסמאסאָו, אשר אהבתו לאנטוקולסקי הלכה וגברה, ערך קרבות עם המחללים האלה ויקרא: "הראוני נא בכל הסקולפמורה הרוסית עוד פסל אחד המלא רוח גבורה וחיים כפסל אשר עשה החרש היוצר הזה!"

אכן לא הועילו דברי המבקר הגדול, ולב העם יושב פטרבורג לא נמשך אחרי מעשה ידי אנט' זה, ורק אחרי שנים אחדות, כאשר הוצג הפסל בהיכל המשכיות בפאריז והצרפתים ראו כן תמהו וירומטו את היוצר עד למעלה, רק אז נפקחו גם עיני הרוסים לראות את חנו ואת יפיו של הפסל הזה, ויקנהו מיד אנטוקולסקי ויעשו ממנו מסכה מברונזה ויעמידוה כמצבת זכרון למלך הגדול, על שפת הים בפטרהאף.

מני אז היה אנטוקולסקי כמעין המתגבר, ומבית מלאכתו (אשר בשנת 1877 העתיקו מרומי לפאריז) יצאו המון יצירות יקרות, אשר בכל אחת נראתה יד יוצר גאון, ובתערוכה שערך למעשי ידיו בשנת 1880 בפטרבורג כבר עלה מספרם עד שלשים ושלשה. ואלה המצוינות בהן:

"אבדה שאינה חוזרת" היא המונת בנו הילד השוכב מת על ממתו (1876).
"מות סוקראטוס" — תמונת הפילוסוף הקדמון סוקראטוס ברגע מותו, אחרי שתותו טכוס הרעל. הפסל הזה הוצג במערכה הכללית שהיתה בפאריז בשנת 1878,

והדיינים המוסחים חרצו משפטם לכבד את אנטוקולסקי באות הכבוד הראש וראשון;
מדליא של זהב גדולה ואות „לגיון הכבוד“.

מצבת זכרון להסופר יהודה אָרשאַנסקי (הוצגה על קברו בעיר יעקאמריגוסלב
בשנת 1890).

„מצבת זכרון לנסיכה הצעירה מריא אַבאַלענסקא“ (1877). על המצבה הזאת אמר
המבקר המהולל סמאסאָוו: „כל פרט ופרט ממצבת הזכרון הזאת מלא רגש נעלם ורוח
שירי הגיון ויגון עצור. אינני יודע מצבה נפלאה אחרת בכל ארץ אירופא מבלעדי מצבת
הנסיכה אבאלענסקא. זמן רב ישבתי למרגלות הפסל הזה בביה"ק שברומי והרושם החזק
שעשה עלי הגיע עד חדרי לבבי וכו'. אחרי רואי את המצבה הזאת תרמינה בעיני כל
יתר המצבות שבעולם כעצים יבשים אשר נס ליחס ואין בהם רוח חיים“.

„האביב האחרון“ דמות הבארון הצעיר מרדכי ב"ר נפתלי הירץ גינצבורג, אשר מת
באָבו (1878).

„מפיסתופל“ שר השרים, יושב במדבר בראש שן סלע וחושב מחשבות און
ודוות.

„שפינוזא“ הפילוסוף הגדול (1882). הפסל הזה, העשוי מאבן עיש, בגודל איש
חי, נעשה ע"פ מאמרו של הבארון גינצבורג.

„יארומלאוו החכם“ נסיך רוסיא הקדמוני, מאסף ספר החקים הנודע בשם „האמת
הרוסית“.

„נעכטור הסופר“ אשר חי בסוף המאה התשיעית בבית מקלט הנזירים בקיוב
ויכתוב את דברי הימים הקדמונים לבני רוסיא.

„יערמאק“ — תבנית הקאָזאק הענקי אשר לכד את סיביר מידי המטרים ויתנה לנחלה
למלך רוסיא.

מלבד הפסלים האלה עשה אנטוקולסקי פסלים רבים מקדשי הרה הנוצרית, ומהם
נזכיר את הפסל „ישו הנוצרי נשפט לעיני העם“ (1873), „האנחה האחרונה של יה"נ
לפני מוהו“ (1877), „ראש יוחנן המטביל“ (1878), „המלאך“, „לא מעולם הזה“ — תמונת
אשה מן הנוצריות הראשונות, שמתה על קדוש שם אמונתה, ועוד פסלים אחרים.

לחג הנתן הכתר בראש מלכנו ניקוליי השני יר"ה (14 מאי 1896) הקריבו אחב"י
בארצנו לכבוד הדר מלכותי דורן „גל הים“, מלאכה נפלאה, אשר עשה אנטוקולסקי.
ה' ד. סניד בספרו אומר, כי כפי שנודע לו עלה מחיר הדרון הזה בסך 22,000 רובל, כי
מלבד הכסף עצמו (כארבעה פוד משקלו) ומחיר נסוך המסכה, עוד שכר מלאכת התכנית
בידי חרש היוצר עלה לסך עשרת אלפי רובל. המקריבים את המנחה היו צירי שש
קהלות ישראל גדולות ברוסיא, והם: הבארון גינצבורג מספ"ב, עורך הדין וו' הרכבי
מטאסקוי, הגבירים וויינשטיין מאדיסא, אליעזר בראדסקי מקיוב, מיכל בערנסאן מווארשא
והרב פוחער ממימיו.

כבוד אנטוקולסקי גדל בכל ארצות תבל, ואולם בארץ מולדתו רוסיא נמצאו רבים
שומנים לו ובכל בחירי מעשי ידיו בקשו תמיד תנאות להשפיל ערכו, כי רעה עינם
לכבוד אשר ינחל איש יהודי בזוי. כאשר ערך אנטוקולסקי את פסיליו ויצירותיו
בשנת 1880 בעד המלוכה פמ"ב מעטו מאד מבקרי המערכה ההיא. סופרי סכה"ע הבישו

עליה בעין רעה, ואחרים נועזו לצאת בחרפות וגדופים על היוצר ולהשכין לעפר כבודו. ועד כמה הכתה אותם השנאה-ליהודי בסגורים ועד כמה חטאו להאמת נראה מזה, כי בשנה ההיא חרץ סוד מורי האקדימיא ופקידיה להעלות את אנטוקולסקי למעלת פרופ'סור, הוא התואר הכי גדול בין החרשים.

ובמערכה השניה שהכין אנטוקולסקי למעשי ידיו בפמ"ב בשנת 1893 היה סכה"ע הצורך „נאָוּאַַיע וורעמיא" ראש המחרפים, ומלחמת דברים עזה מאד התלקחה אז בין המשמינים סוכארין, בורענין וכנותהן מעבר מזה ובין סטאסאוו, הנסך וואָל-קאָנסקי ועוד רבים מעבר מזה, ותארך המלחמה ירחים אחדים, עד אשר באחרונה יצא אנטוקולסקי בעצמו בתשובה כוללת לכל מנאציו. התשובה שנרפסה במכה"ע „נאואסמי" כתובה ברב רגש וכשרון. כי היה אנט' גם סיפר מצוין. בתשובתו יתאונן על השתנות העתים והדעות במשך עשרים וחמש שנה, על תקוות האהבה והאחווה שהיו לאכזב, על הריב והמשטמה והפרעות אשר פרצו, והוא קורא אל צורריו: „האם מעשי ידי אינם מוכיחים למדי, כי אוהב אנכי את רוסיא אלף אלפי פעמים יותר מאלה הרודפים אותי בשביל שעברי אנכי? האם כל סקרי חיי וכל רגשות לבי בימי חלדי, כל שמחותי וכל עצבותי, וכל הרוח אשר נפחתי במעשי ידי לא מיד רוסיא המה ולא בשביל רוסיא? האם שמי הטוב אשר זכיתי בעמלי לא של רוסיא הוא? וכו'. ולהלן יאמר: „זה שנים רבות אשר אנשי המחנה הידוע מתעללים במעשי ידי ומנאצים אותי ואת עמי, מוציאים דבה, ובכל מקרה אשר יבוא לידם בין בזמנו בין שלא בזמנו הם שמים אשם נפשי בעוונה שונים שלא היו ולא נבראו וכו', ובכל זאת טחו עיניהם מראות, כי בהאשימם אותי, באותה שעה הם מאשימים שש אקדמיות, אשר נכבדתי להמנות במספר חבריהן, ודייני שתי תערוכות כלליות אשר כבדוני באותות כבוד ויקר"י.⁽¹⁾

עד מה נשבר לב אנטוקולסקי על המקרים המעציבים שקרו בשנות הפרעות נראה מדבריו באמרו: „בשעה שכפפו בבית מלאבתי קני ברזל להדביק עליהם גושי חמר לעשות פסל „יערמאק", בשעה שחרתי את פסל „נעסטאר" רעמו „רעמים" תכופים זה אחר זה, ותחת דברי נחוסים וכו' שמעו קרובי ואחי רק לעג וקלם... וכוס התמרורים עברה גם עלי. חדלתי מקרוא במכה"ע, ברחתי מחברת האנשים, לבלתי בוא בדברים עמהם ואתבודד בבית מלאבתי. אבל גם שם לא הוקל מכאובי וכו'; אז כתבתי מכתבים אל ידידי ורעי — ואין קול ואין עונה; חליתי את פניהם לעמוד לימין הנאנחים והנאנקים, לצאת לישעם בדברי אמת וכו' — ומענה לא מצאתי!"⁽¹⁾

בדברים האלה נראה האהבה העזה אשר קננה בלב אנטוקולסקי לעמו והקרבות הרבים אשר הקריב על טובתו.

אנטוקולסקי כתב מאמרים רבים בשפת רוסיא, בסגנון נעים ומושך את הלב, והגדולים שבהם הם „ספור תולדות חייו" (אויטאָביוגראפיא) שנרפס בספר העתי הגדול „וויעסמניק יעווראפיי" לשנת 1887, ו„הערות ורשימות ע"ד מלאכת המחשבת" (שם 1897).

כבר הזכרנו, כי עוד בימי למדו באקדימיא הכין אנטוקולסקי תכנית לקבוצה

⁽¹⁾ התשובה הנמלה אשר השיב אנטוקולסקי לשונאיו נעתיקה כתומה כספרו היקר של ד' מגיד „פרופ'סור מרדכי אנטוקולסקי" (ווארשא תרנ"ז — דורן לחותמי הנסירה כשנה סביב).

„האנוסים כמפרד“. ימים רבים היתה התכנית הזאת מונחה בקרן זוית, ואף כי מאד התאוו אנטי להנדילה ולעשותה באבן, ואולם דחה דחה את העבודה משנה לשנה. סמא סאון ויתר אהביו העירוהו ויבקשוהו לא אחת לגשת אל המלאכה הגדולה, ולאחרונה, בשנה הזאת, קרב אליה בעוז וחיל, וכל רואיה בהעשותה חזו, כי תהי אחת ממפלאות החשוב. ואולם — אחרת גזרה ההשגחה. מחלה רעה, מחלת הקיבה והמרה, החלה לדכאו, ומיום ליום הלכה ותגבר, עד כי אלצו בני משפחתו להובילו לפרנקפורט דמיין, לבקש מזור מאת הפרופ' הרופא נאָרדען. וכאשר לא הוקלה מחלתו הובילוהו למקום מעיני הישועה האמבורג הסמוך לפ"ט, ושם מת במכאובים קשים, ביום ד' לשבוע 26 יוני (ד' תמוז תרס"ב) בשעה העשתי עשרה בערב.

בבוא השמועה הנוראה הזאת אל אוהבו סמאסאו ערך מספר מר על מות גאון הסקולפטורים, ויקרא במרי שיחו: „מה גדולה האבדה לא רק למלאכת מחשבת שלנו, כי גם למלאכת-המחשבת של אירופא כולה! בכל מרכזי האמנות באירופא הכירו זה כבר את אנטוקולסקי לאחד מן החרשים הנעלים ומופלאים במאה ההשע עשרה. הוא לא חקה כל איש, לא נמנה על דגל תורות-החשוב האירופיות, וילך חמיד כדרכו המיוחדת לו לבדו. ואת זאת הבינו מובי האנשים ומובי החרשים בימינו. בכל המערכות הגדולות שהיו בעשרות השנים האחרונות הנחילוהו כבוד מאד נעלה כל ספירות מלאכת-המחשבת בתבל. תמיד נתנו לו את אותות-היקר הכי נעלים על מעשה החשוב ולגאון חשבוהו. ולנו הריסים עוד היה לו ערך יתר נשגב. הוא נחשב אל מתי הנעט חרשי האמנים הכי רמים ואדירים, וכחושב — היה הראש והראשון“.

ובמות אנטוקולסקי גם אויביו השלמו אתו, וגם אלה אשר בחייו סררוהו ורכו הודו עתה, כי היה תפארת גאון ארץ מולדתו. כל כתבי העתים הגדולים כרוסיא ערכו מאמרים לכבודו של המת הגדול וירוממוהו עד מאד. מכה"ע של הממשלה כתב: „לעולם האמנות הרוסית אבדה אבדה שאין לה חליפין: בעשרים וששה לירח יוני מת באשכנז, במקום הרחצה האמבורג, החושב המהולל כארק בן מאטוויי אנטוקולסקי, אשר יצירותיו היו כמחזה-שדי במלאכת-המחשבת הרוסית החדשה. המנוח היה יליד נוף צפון מערב (נולד 1842 בוילנא). הכשרון המיוחד והמופלא של האמן הזה שאין דומה לו, הנחילוהו פרסום בכל העולם במלוא מובן המלה. בין הסקולפטורים בעת החיה באירופא אין גם אחד אשר יהי לו היתרון על יוצר „יה"נ לפני משפט העם“, „מות סוקראטוס“, „איוואן האיום“, „מפיסתופל“ ועוד סגולות מלאכת-מחשבת אחרות... בכל יצירה חדשה גדל וישגשג ויעצם כשרון אנטוקולסקי, בהשאריו כמקורם נבדל ושונה והולך כדרכו המיוחדת. העבודה האחרונה של החושב הגאוני היתה הסקיצה „אינקוויזיציא“, אשר לדאבוננו לא נשלמה“.

גם מכה"ע „העת החדשה“, זה ראש צוררי ישראל בימינו וראש רודפי אנטוקולסקי בחייו, עשה לו הפעם אזכרה מלאה פאר וכבוד, ואלה היו קצות דבריו:

„שם אנטוקולסקי לא ישכח לדור דורים, יצירות ספקלו תזכירנה לנצח את האמן הגדול, אשר בכשרונו הנפלא נתן נשמה בשיש ובברונזה.

„אנטוקולסקי נולד במשפחה יהודית ובכל ימי חייו נשאר נאמן לדת אבותיו. ואולם הוא היה יהודי רוסי באמת, אהב את רוסיא, אהב את עתיקותיה, את מסורותיה. חיי העבודה הקשים בפרור היהודים בוילנא השאירו עקבות עמוקות בתכונת-רוח חריש-האמן, וביצירותיו הראשונות הציג חיונות מן החיים בעיר מולדתו. אחרי כן,

בהתרחב חוג השקפתו כבואו אל האקדימיא למלאכות היפות, תחת ההשפעה הטובה של סביבה אמנית, החל להתדבק ולהספח אל מלאכת-המחשבת הרוסית" וכו'.

ביותר יקרו דברי סופר אחד גדול במכה"ע, "החדשות", אשר ברב רגש תאר את גדלו ואת גאון כשרונו של אנטוקולסקי, לאמר:

"חפץ אנכי, אף כי אינני מבקר-מושב על מלאכת מחשבת, לקלוע גם אני עלה אחד בזר המפואר לחוטב הרוסי המהלל מארק אנטוקולסקי, אשר סותו בלא עת היא באמת אכרה שאין לה השלומין לחרשה היפה.

רוב זרי הדפנים והפרחים, ולכל לראש פרחי "אל מות", יתנו אלה אשר בחיי החרש הנפלא הזה כתבו על אדות מפעליו הנעלים, הנודעים לא רק לרוסיא כי גם לכל המערב הנאור.

מן האנשים האלה המשפט הראשון הוא, כמוכן, למבקרנו הנכבד, הער ורב השכל והתבונה, זו, זו, סמאסאָו.

מי זה לא ידע מה היה מבקרנו רב התהלה זה לאנטוקולסקי, איך בשר תהלתו, ויהי לו רע ומדריך גם מבאר עמוק? בזכרון החברה הרוסית עוד נשמרים כמו חי המאמרים הנלהבים, המצוינים, הנושאים דע על יצירות יוצר "הסקולפטורא הרוסית", או נכון יותר: סקולפטורת כל התבל, יצירות שהנחילו הפארת ויקר לארץ מולדתנו ועליה להתנאות כי היא הביאה לעולם את חכם-החרשים הנפלא. ומי זה לא ידע באיזה התלהבות קדושה הגין סמאסאָו על המנוח בפני זעם לשון אותם המבקרים הידועים, אשר השנתם באמתה היצירה האמנית היא כהשגת התרנגלת בתורת האיליקטרון?

מאשר מאה מונים היה סמאסאָו כי כתב על אדות חרש-יוצר גאון כזה, ומאשר מאה מונים היה על אנטוקולסקי להיות כי על אדותיו כתב סבקר כה' סמאסאָו, אשר ידע להאיר אור, לברר וללבן לחברה הרוסית — נודה, שאיננה נאורה מאד — את כל היפעה והיפי, את כל הגדולה והרוסמות, את כל ההוד וחין הערך — למלאכת מחשבת — אשר במעשי ידי החרש החכם.

כן הוא, על אנטוקולסקי היה לשמוח, כשמחת כל אלה אשר יצרו ליד ביעלינסקי, גרינגאָרִיעוּו ודאָבראָלִיובאָו.

הם, המבקרים האמתים האלה, הובילו את החברה כהוביל את הילד בפתיל לכונן מצעדיו, ובקול שליט ומושל, ואולם בישר ונכוחה, במופתי הגיון ושום שכל, הגידו אל ההמון:

— הסירה כובעך, אדון! הנך רואה דבר נעלה ויפה, אשר לברוא אותו יוכלו רק

בחירי הכשרון, גאוני הרוח.

ככה דברו החוים רואי העתידות על דבר פושקין, ככה דבר גם ביעלינסקי על אדות דוסטויבסקי בעת כתבו את ספרו בן אל-מות "אנשים עניים".

אנטוקולסקי... בשם הזה קשור כל כך יקר וחמודות והדר למלאכת המחשבת

הנהדרה!

הייתי עוד צעיר באבו בעמדי מחריש, בעליצות דוממה, שעות רבות לפני אבן השיש של אנטוקולסקי. לא ידעתי אז את חקי מלאכת המחשבת, הייתי הדיוט גמור במלאכות היפות, ואולם אני... אני — הרגשתי, אני הבנתי — גם בשכלי גם בלבבי — את השיש הקרה כקרח. כח נסתר, כח פלא משכני אל רגב האבן אשר אין חיים בה,

ולי נרמה כי שיש — אֵין, אבן — אֵין, אך לפני דבר חי, מרומם, נחמד, בו נשמת דעה נשגבה, דבר אשר עליו מנוע חותם נסתר של כח אלוה ממעל...

הנה, וזכר אני את „סוקראטוס" שלו. זאת המחשבה הרמה הפילוסופית; זאת המנוחה הנשגבה, אלה הידים הנחות מלאות חיים, הידים אשר בלי חרדה הנישו אל הפה את כוס הרעל... ובהביטי אל צלם הפלוסוף המדולל עלתה בזכרוני כל התורה כלה אשר תורה זה, היקר בכל הוגי דעות.

ראיתי את איוואן האיום אשר חוללה ידו. עד מה ידע להבין אל המלך „האיום" הוזה עם כל הלך נפשו רבת הגוונין! הכל נמצא כאן: גם שכל נא וגדול, גם חבו אל האצילים המתרפסים למראה עינים ובקרבים ישימו ארבים ונכונים בכל רגע להכותו מכה נחלה בסתר, גם תוגה ושבר רוח על אכזריותו והתהלכו בדם וחרב, גם מורא בפני השופע הנצחי המשקיף במנוחה על צדיקים ועל רשעים; גם אהבה, גם מחשבה, גם אדיקות דת וגם כעס פריץ חיות...

ראיתי את פעלו „פטר הראשון" אשר מעל מצחו קראתי את כל המחשבות הגדולות הגאוניות שהעסיקו שכל הענק במושלים.

וגם הלום דבר אלי השיש רב יתר מדפי מאנת ספרי דברי הימים, שנערכו לא בידי חרשי אמנים אך בידי „נזירים — כותבי קורות", המספרים רק מעשים יבשים, בלי הלך-הרוח אשר במעשים ההם.

תחת כפלי השיש נרמו לי ידים חיות, בהן רפק דם חי.

ראיתי את „מפיסתופל" שלו... שד רזה וצעיר, היושב על שן סלע. תוי הפנים רוים, נלאים וכל פרצופו אינו מצמיין במאומה, ואולם העינים אשר בהן כמו נקפאה קללה ועומה לכל החי, לכל התבל, ואולם הידים היבשות כמקל, המחבקות את ברכיו, מתרדקות, נוראות, אשר אין להמתן הצדה; ידים אשר בהן נחוש כח עזו, כח נעלה מאנוש, ידים אשר באמת תוכלנה לאחו ולחבק תבל.

באור מה מרומם, מה עמוק למהות כח השמן, לחקר-רוח „השד"!

והנה לנכח עיני עוד צורות אחרות. רבות הנה. פה גם „יערכאק", גם „שפינווא". כמדומה, הפכים — לא קמנים.

ואולם הן זו כחו של הכשרון האמתי, כי לפניו אין דרך סגורה, אין רעיון אשר לא ישיגנו.

הכשרון יעוף, כנשר, גבוה גבוה מעל הארץ, ולעתים קרובות, מאר קרובות יראה את האלהים בשמים...

אבל את אלה המתרוממים עד מאד מעל לארץ לא יאהב ההמון, זה ההמון הנכוב, קל הדעת, הקשור במיתרים חזקים אל עסקי הארץ מתחת.

וגם את החוטב הנשר הזה לא אהבו אחרים... מובן יען אשר התרומם למעלה מהם, יען אשר היה „עו בתבניותיו", יען אשר כמעט היה הראשון לתת נשמה בשיש. — ראו נא — כן יללו הכבשים והשפנים האלה — הן הוא כופה את השיש לדבר!

הן הוא מגשים, נותן נמיה ריאלית למלאכת המחשבת! אצלו איוואן האיום שוחק, יער-מאק — צוהל, וסוקראטוס כאלו יטיף את מלתו האחרונה לתלמידיו! למה לנו הריאליזם הזה במלאכת מחשבת „המהורה"? האין אנו רואים פסל ווענים המילאסית והיא נחמדה ביפיה המת והנקפא? לנו דרושה אך התכנית החיצונה. ולא הרעיון, לא חיים...

ועוד רבות דברו הכבשים והשפנים...

והוא, הנאון, התרומם ויעל למעלה למעלה. הוא שחק להמון, ואולם הביא לו
אשכר יצירות נשגבות.
ויעף... למקום „משם לא ישוב“, למקום שם יוכל לחוות עתה רק את האל
בוזו אורו ויפעתו...
היהיה לנו עוד אנמוקולסקי שני — לא אדע. הנני יודע אך אחת, כי הוא איננו,
כי הלך מאתנו!

* * *

גם עדת ישראל בפטרבורג גם דעת הקהל ברוסיה דרשו, כי יובא אנמוקולסקי
לקברות לארץ מולדתו ולעיר הבירה, ומשפחת המת נאותה אל החפץ, ויובא ארונו
העירה פטרבורג ביום 5 (18) יולי. ומסע מרכבת המת היה לא כמסע אָבל, אך כמסע
יָקר. בכל המקומות אשר עברה המרכבה הראה העם אותות כבוד מאד נעלה לעצמות
המת הגדול. בבוא המסע לוויילנא היה בית הנתיבות מלא המונים; עדת ישראל הניחה
צד כסף על הארון, ויהי נוספות על המון הזרים והפרחים אשר עמרו את הארון. גם
עדת דווינסק הניחה זר יקר. ובעיר הבירה היה יום הלויית אנמוקולסקי יום מיוחס. העיר
הרוסיה, המלאה שאון והמולת החיים, לא נכרה אותות הכנות והתרגשות מיוחדת.
טובי העם נקבצו באו לתת הכבוד האחרון לאיש אשר הנחיל את רוסיה כבוד עולם.
מן המסלה הובא ארון אנמוקולסקי אל בית-הכנסת הגדול העושה הוד תונה עמוקה.
שם הספידהו הרב דרצבקין. אחרי כן הובל אל בית הקברות של היהודים, הרחוק מן
העיר, ושלושה מסעות הובילו שמה המון מלויים.

על קברו נשאו עליו מספר: הנסיך מולסמוי סגן ראש האקדימיא להאמנות היפות,
סמאסאָוו זקן המבקרים הרוסים, הפרופ'יסור מאַמאָנאָוו, ד. סילמ'שעווסקי ועוד אחרים.
איש איש מאלה זכר את כל אשר היה אנמוקולסקי למלאכת המחשבת, ויתאר את האברה
אשר אברה לרוסיה ולכל התבל במותו.

והרשם הכי עז על לבות המלויים היהודים עשו דברי עורך הדין גרוזענבערג,
אשר היה האחד שנגע גם בצור מחצבת אנמוקולסקי, בשאלת יהדותו, ויקרא בין שאר
דבריו:

„הידעתם גם את המלחמה הכבדה שהתחוללה תמיד כסער בלב אנמוקולסקי
היהודי? לא פעם ולא שנים לחשו באזנו מיודעיו, פעם בלעג ופעם בחכה: הוי,
עבור למחננו! למה לך זאת היהדות אשר תצר צעדיך? הלא כה נקל הוא לפתח את
התרוצבות האלה, ואז לנו תהיה, כלך לנו, וכבוד ואשר יבואך על דרך חיך. אבל
יוצר „האינקוויזיציא“, האמן שנתן בפי היהודי המורדף, הנתפש בעון כבדו את דתו, את
המלים הגאוניות: „לברוח?... להחבא?... למה זה ועל מה זה?...“ היוצר הזה ידע
והכיר כי לא בנוסו ינחל כבוד ותפארת, כי אם בהשארנו נאמן להחלשים, בסבלו
תלאותיו ופגעיו — בזה ירום רוחו. ויסבל ענק-הרוח הזה וישא עד ימי חייו האחרונים.“

ואף אמנם מי זה יוכל לכהד, כי להיות ענק הכשרון כאנמוקולסקי ועם זה לעבוד
בנסינות קשים כמותו — דרושה נפש יקרה ועדינה ורוח אריר ואיתן אשר תפול למנה
רק ליחידים מעמינו!

י. ת. זאנאראדסקי.

לְשׂוּרֵי בְנֵי צִיּוֹן.

כי לא בחמזון תצאו ובמנוסה לא תלכו,
כי הלך לפניכם יי ומאספכם מלחי ישראל.
(ישעיה, נ"ב, י"ב)

בבוא בן חבליה השב גלת החל,
ארץ מולדתו ראה משפלת חרבה,
חומת ירושלים ומפרצת, נתץ בית אל,
ציון עיר קדשו שכבת למעצבה,
ההיכל נמוג, השערים אכלו,
נפן עמו לשמה, הפרושים הרעלו;
ראה על הצאן עולים השתודים!
בנבור התקיפים על החלשים,
שמע צעקת העם אל איהיהם היהודים,
ראה עשק משפט גזל הרשים,
החרים הסנגנים בעלי הזרוע
הפרו כל מוסר, תורת אל זנחו,
איש את אחיו פברזל ירע,
התעלמו מבשרם שדתייהם לקחו;
דרכי גתות בשבת ראה בעינים,
העם עבר חק בשערי ירושלים!
מביאים ערמות ועמסים על החכרים,
גם דג וכל מקר מביאים הצרים
ובני יהודה קונים באין מפריע,
מחללים השבת. אף אין משטיע, —
כל אלה ראה בן חבליה בעינים,
פשוכו לבנות חרבות ירושלים,
וירב את החרים ואת הסנגנים,
בחהם לבו הפער לא נשא פנים,
העירם למוסר וידבר קשות

וַיְצוּ רַגְעַ, וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת.

לְמַרְי דּוֹר עֵקֶשׁ זֶה, לְמַעַל הַגּוֹלָח
בְּזוֹנְחָם תּוֹרַת אֵל, בְּמַעַדְם רַגְלִים,
הַתְּעוֹרֵר בֶּן חֲכַלְיָה בְּקִנְיָתוֹ הַגְּדוֹלָה
רַק בְּאַמְרֵי מוֹסֵר וּבְתוֹכַחַת שְׁפָתַיִם.
אֵךְ בְּרֵאוֹתוֹ אֶת עַמּוֹ כֹּל גְּבוּל עֲבָרוֹ
מוֹסֵר כֹּל מוֹסֵר, עֲלִילָה הַתְּעִיבוֹ,
כִּי גַם נָשִׁים נִכְרִיּוֹת לָמוּ בְּחָרוּ
מוֹאֲבִיּוֹת, אֲשֶׁר־דְּרִיּוֹת לָמוּ הוֹשִׁיבוּ;
וּבְגִייהֶם לְעִיגִייהֶם הַגְּדִים הַצְּעִירִים!
גַּם דִּבֶּר יְהוּדִית אֵינָם מְבִירִים,
בְּגָדוֹ בְּעַמָּם, גַּם שְׁפַת קָדְשׁוֹ זָנְחוּ.
הַתְּעַרְבוּ בַגּוֹיִם וּמְקוֹרָם דָּלְחוּ,
בְּעַמּוֹ בְּכַבּוּדָם, זֶה כְּבוֹד עִם רָם!
מְדַבְּרִים אֲשֶׁר־דְּרִיּוֹת, וְכִלְשׁוֹן עִם וְעַם, —
אִז הִרְעִים בֶּן חֲכַלְיָה בְּתַמַּת סַעַר,
זַעַמּוֹ עֲבָר גְּבוּל, לֹא יָדַע כֹּל חֵק.
קָלְלָם, הִפְסָם, גַּם מָרַט לְהֵם שְׁעַר.
נִיז קִצְפָה מִפִּי, לֹא חֲשַׁךְ מִהֶם רֵק;
כִּי חֲטָאתָם זֹאת לֹא אָבָה לְסִלּוֹחַ.
לְרֵאוֹת בְּנֵי עַמּוֹ פִּשְׁעֵלִים בְּפָרְצוֹת,
דּוֹר גָּלוּז אֶת שְׁפָתוֹ יִזְנַח זָנוּחַ
גַּם יִתְעַרֵּב בַּגּוֹיִם בְּעַמֵּי הָאָרְצוֹת. —

כִּי מָה רֵאוֹשִׁית חֲטָאת לְכֹל עִם בְּתִבֵּל
אִם לֹא שְׁפַת אֲבוֹתָיו בְּצָרָה לְשִׁפְחָ?
בָּזָה יִרְאֶה לְצָרְיוֹ כִּי גָאוּנוֹ צִיץ נִבֵּל
וּכְשִׁבּוֹר בְּיָדוֹ יַעַל רַק חוֹחַ.
כִּי שְׁפַת כֹּל עַם, הֲלֹא הִיא חַיִּי־נִשְׁמָתוֹ,
וְאֵף כִּי שְׁפַת קָדְשׁ — בָּהּ בְּחַר הָאֵל! —

וְאִם כָּבֵד גִּדְּשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעַל אֲדָמָתוֹ
 וְלִכְל רֹיחַ נִדְּחוּ כָּל גְּזֵלַת הַחֵל —
 הִנֵּה שֹׁפְטֵנוּ עוֹד חַיָּה פּוֹרִיָּה,
 בְּנִפְּן נִטְעֵ אֲדָנִי לֹא יַעַל כָּל חוֹחַ —
 וְאִף כִּי כָרַם בַּת עַמָּה הִכָּה שְׂאִיָּה
 בְּחִצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ הִיא תִפְרַח פֶּרֶחַ —
 שֹׁפְטֵנוּ לֹא מָתָה, כִּי גוֹאֲלָהּ עוֹד חַי!
 חַיָּה בְּתוֹרַת בֶּן עַם־רָם, בְּפִי חוֹזֵינוּ,
 תַּתְּנֵנָּה הַקָּטָן לְבָד! לָנוּ הוּא דִי
 לְעוֹרֵר אֲהַבְתָּ שִׁפְתַי אֵל בְּלִבְבִי בְּיָנוּ; —
 פֶּרֶחַ מְרִיָּה הִיא מְהֵרֵי יְרוּשָׁלַיִם.
 נַעַם מְדַבְּרָה עוֹד רַעַם וּבְרָקִים;
 כָּל הַגֵּה, כָּל מְלָה הֵד גְּבִלֵי שָׁמַיִם!
 בְּנִעֵים זְמַרְתִּיָּה בְּנִבְהֵי שְׁחָקִים.

אִם לְכָל עִם בְּתַבֵּל יִקְרָה לוֹ שֹׁפְטוֹ,
 תִּיקַר לָנוּ שֹׁפְטֵנוּ עוֹד שְׁבַעֲתַיִם.
 כִּי שִׁפְתַי אֵל הִיא, בָּהּ כָּתַב תּוֹרָתוֹ!
 בָּהּ דִּבְרוּ חוֹזֵי־יָיָה בִירוּשָׁלַיִם;
 רַק הִיא הַחֲבֵל הַמְּרַתֵּק אוֹתָנוּ
 בְּקִצּוֹת כָּל הָאָרֶץ מְזֻרְחָה וְיָמָה;
 כָּל צִלְצֵל, כָּל צִפְצוּף זִכְרוֹן הוּא לָנוּ
 כִּי עִם אֶחָד הָיִינוּ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה! —
 נְקוּבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם מֵאֲזֵי הָיִינוּ,
 זֶה גּוֹי מְעוֹלָם, לוֹ שִׁפְתַי אֵל שָׁמַיִם!
 כָּכָל הָעַמִּים נָם אָנוּ מוֹבָה רְאִינוּ —
 עַל אֲדָמַת אָבוֹת, צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם!
 וְאִם מִפְּסָנַת הָאִשָּׁר כָּבֵד נָם יִרְדְּנוּ
 וּכְסָפָהּ בְּפָרָם בַּת יַעֲקֹב נוֹתְרָה.
 הִנֵּה תִקְוַתָּנוּ עוֹד לֹא אָבִדְנוּ,

כִּי מִמַּחְשָׁפִים עוֹד תּוֹפֵעַ לָנוּ נִהְרָה;
עוֹד יִרְחַם הָאֵל בְּתַּיְעָקֵב הַשְּׂדוּדָה,
וְיֹשִׁיעַ צִיּוֹן. יִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה,
עוֹד יִזְכֹּר גְּאוֹן יַעֲקֹב, יִבְחַר נַחְלָתוֹ,
גַּם יִטְעֶהוּ שָׂרֵק עַל אֲדָמָתוֹ. —

שְׂרִידֵי בְנֵי צִיּוֹן בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם
הַשְּׂבָלִים הַבוּדְדוֹת בְּעֵמֶק הַפְּנָרִים,
הַמְעוֹרְרִים לְתַחִיָּה אֶת שְׂפַת אָבוֹתָם
מִשְׁמֵמוֹת חֲרָבוֹת, מִגְּלֵי הַקְּבָרִים —
לְכֶם צֵאן אֲבֹדוֹת הַנְּפֻצוֹת בְּנוֹלָה
לְכֶם אֶקְדִּישׁ שִׁירִי, אֶעִיר עֲנָבִי,
אֶתִּיו אֵלֵי, עַל צִוְאַרְכֶּם אֲפוֹלָה!
הִגֵּה פְּנִיתִי לְכֶם מְקוֹם בְּלִבִּי —
הַחֲלֹצוּ חוֹשִׁים אָבוֹת עִם בְּנֵים!
קוּמוּ וּבְנוּ הַחוֹמָה הַנִּהְרָסָה,
מִעֲרֵמוֹת הָעֶפְרַיִם הַחִיוֹ אֶת הָאֲבָנִים,
לְבַל נִהְיֶה בְּנוֹיִם לְחֶרֶף וּמְקֻלָּסָה.
כִּי כָּל עוֹד גִּדַּע לְהוֹקִיר זִכְרוֹן קְדוּשָׁתִים
לֹא נִבּוֹשׁ, לֹא נִחַת מִהֶמוֹן לְאֲמִים.
עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל עֲבְדוּ עֲבוֹדַתְכֶם
קוּמוּ עֲשׂוּ חֵיל בְּשֵׁפֶת אָבוֹתֵיכֶם!
זֹאת מוֹרֶשֶׁת אָבוֹת, זֹאת הִיא נַחְלַתְכֶם —
וְאֲדַנִּי אֱלֹהִים יִרְאֶה עֲלֵיכֶם.
עֲנִפְכֶם תִּתְּנוּ, פְּרִיאֵיכֶם תִּפְרֹחַנָה
וְהָיוּ פְּרִיכֶם, פְּרִי קִדְשׁ הַלְּוִלִים. —
עוֹד צְרוֹת עִם אֲמֶלֶל בְּחִלוֹם תִּשְׁכַּחְנָה
עַת יִפְלִס הָאֵל דְּרָךְ לְעִבּוֹר גְּאוֹלִים
אֵל נָא תֹאמְרוּ נוֹאֵשׁ, אֵל נָא נִוְאֵל —
כִּי מֵאִסְפְּכֶם אֲדַנִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל !!!

יצחק ראבינאוויץ איש קאזנאטא.

ווילקומד ריא ניסן תרנ"א

השנה תרס"ב בארץ ישראל.

ה ג ש ם .

גם הבריאות גם הפרנסה תלויות בא"י בהגשם. בהיות השנה גשומה ונתנה הארץ יכולה, והבורות — די מים, ובהיות די מים ונבנו בנינים חדשים והיה שכר לבונים ולחרשים וגם לפועלים פשוטים; הרוח והגשם ימהרו את האויר, ומימי הבורות לא יהיו דלוחים ופרוחים, ולא יהיו למקור משחת לשותיהם, ואם ימעט הגשם ונהפכה הברכה והיתה לקללה.

גשמי השנה היו עוד פחות מבינונים. הגשם הראשון ירד בחוהמ"ס, אכן לא היה גשם ברכה טחמת מעוטו, ופעולתו היה לרעה על תבואת הקיץ שמרם נאספה מהשדה, ועל האויר — בהרבותו מיט היון ברחובות, ובחם השמש ועלו אדים ממנו וממאו האויר. בכ"ג במרחשון ירד הגשם השני וגם הוא היה קמץ ודל, ורק בחדש כסלו ירדו גשמי ברכה „גשמי בורות" וחדש מבת עבר רובו ללא גשם, ורק בסופו נתברך בגשמים אשר ירדו עד רובו של שבט, ואז נראו בירו' גם נוצות השלג, ובחדשי אדר מעטו הגשמים, וגשם המלקוש כמעט שלא היה כלל.

ה פ ר נ ס ה .

שנת תרס"א הורישה לתרס"ב הרעבון והצמאון, ואם אמנם לא רעב כי אם „יוקר" ולא צמאון כי אם „שתית מים בכסף" היתה הירושה, אבל דים שני הדברים להרבות העוני בארץ, ובשביל חסרון המים לא נבנו בנינים חדשים עד אמצע ימי החרף ונשבר מטה לחם מבעלי המלאכה, ונוספו גם הם על המון העניים שבארץ, שאין להם כמה להתפרנס.

הפרנסה בכלל היתה מעטה, פשימת הרגל יטל סוחרים רבים בירושלים, ופשימת רגליו של הכולל הוא-ראשי השמו את ירושלים, ותסיסת עניני המושבות ואי התבססן גרמו רעה רבה גם להעירות המרכזיות: יפו, צפת ומכרית, שהיו יונקות שפע מהמושבות שבסביבותן.

כמעט כל השנה חלה גורת המומאה על ארץ מצרים ואיו עתים בשנה נגזרה מומאה גם על ארצות אחרות המתגבלות בא"י, וחובת החסגר חלה על האניות העוברות דרך הארצות הממאות, ובאין מקום הסגר ותמרוק ביפו העיר מקום החוף הראשי לא"י, עברו האניות הממאות ע"פ יפו ותרדנה את הרואר ותלכנה כיירוטה להתבקר שם ולהמרק ולהמדר, ויש שהיו האניות — כמו האניה הרוסית — שמות ועוברות מארץ מצרים כלה, לבלי חזקנה להסגר ולבקר, ותעשינה דרכן דרך ביירות, דרך רחוקה בעלת עירות הרבה, שבכל עיר עמדה האניה לקבל ולמסור לה מרכולתה ואנשיה. ותתמהמהנה בדרך,

עד בואן ליפו, וכל זה היה גרם בנוקין לעניני המסחר שבארץ יהודה בכלל ושניפו בפרט.

סחורה של יפו היא היכול שנשלח ממנה החוצה, ואם אמנם במסחר הזה כמעט אין ליהודים אחיזה, בכ"ז בתור בני העיר, נוגע הוא בהרכה צדדים גם להם, והמסחר הזה שלקה ע"י אי סדרי מהלך האניות, וגם כמעט פרי תפוח-הזהב שהיה השנה מנסכת מחסור הנשם והשרב והרוחות הרעות — נלקו על ידו גם סוהרי ב"י מכה רבה, ומעוט פרי עץ ההדר — שנתמעט נ"כ ממעטים הנז' — הסב נזק ביחוד להסוחרים בו, שכלם סב"י הם.

ונוספה על אלה „היציאה בהמון". אין לך אניה הבאה לחוף יפו או ביירום שלא תקח עמה איזו משפחות מא"י ומרבית הנוסעים הם מבני הדור החדש, אשר בשבתם פה יש שכר מהם להסוחרים בחמרים שלא על מיני אכל נפש יחשבו, ובלכתם, לוא גם יבאו זחורים תחתם, אבל הבאים הם עפ"י רוב זקנים באים בימים, שאין דרוש להם רק הלחם שהם אוכלים, ומה גם כי הבאים להשתקע לא ימלאו אף הרבע ממספר היזצאים.

והרעבון או היוקר שהיה אשתקד שאיר אחריו צרה עולמית להפרנסה בא"י. עד כה היו בני א"י אוכלים לחם מתבואת הארץ, ואשתקד כי לא נתנה הארץ יבולה, הביאו הסוחרים קמחים רבים ושונים מאיי יון הקרובים לא"י, והורגלו בני הארץ בהם עד כי גם עתה שאין חסרון יבול פה, יביאו הסוחרים הקמחים ההם וקפצי זבינא עליהו אחרי שאין מקחם גבוה הרבה ממקחם של קמחי א"י שאינם עשויים ביהרון הכשר, ונמצאו סוחרים אחרים אולי מרויחים, ובעלי הרחיים ופועליהם והקמחים וכל דאביזרייהו מפסידים.

ענף גדול באילן הפרנסה בא"י הוא דבר הכנת הקמח ומשפחות למאות מהפרנסות בו, לבר מבעלי המחנות ומרבית הפועלים בהן, ואחרי כי נשלחה מערה בענף הזה, נפסרו פועלים רבים מהמחנות לבתיהם, והקמחים גם הם נשארו בלי פרנסה, ונוספו גם הם על „בני האדם" הרבים שביום טובה בעת הפרחת המסחר היו מנהלי ספרי החשבון עושי המסחר ועתה בהשבת המסחר אין להם לא עבודה ולא שכר.

ה א ו ר ח י ם .

שערי א"י פתוחים לפני כל אדם מישראל, לבא ולהתמהמה בא"י משך נ' חדשים, וטובן הוא כי אחרי עבור נ' החדשים ישנן דרכים לצאת בהן ידי חק, ובכ"ז במשך השנה טעפו מאד הבאים ורק בחדשים האחרונים להשנה באו בתכיפות איזו שירות, שירה אחרי רעותה. אמנם כאמור רוב הבאים המה זקנים או קצירי ומריעי שכבר כלה פרומה מכיסם כי כלהן מחלתם, ומאלה אין תקוה להישוב.

ואם ע"ם להשתקע באו איזו שירות, הנה ע"ם לתור את הארץ ולהתענג על מראה עיניהם, כאשר יבאו בני הנבר, ע"ם להנות ולהנות את הארץ, כמעט שלא באו כלל. מנויי הארצות מרוכים הם מאד התרים וביאתם הנאה להם והנאה לארץ, וגם רוזנים גם בני מלכים באו השנה לתור את הארץ, וביניהם נמנה הנסיך אדאלכערט הבן השלישי לקיסר אשכנז, ובבואו הניח היסוד לבנין מוסד קתולי שיבנה על הר ציון על הנחלה שנהנה לאביו בהיותו בירושלים לפני שנתיים, ומאחב"י ישנם כשנים ושלושה שבאו ע"ם לחוד, וביאתם עשה רושם.

אחד מהם הוא הנדיב הנעלה מר אלכסנדר הידוע בשם קאנטול זימאן מהנובר, מיסד

בית ספר לעבודת האדמה באהלם בכספו ובעבודתו. הוא נשלח ממעם ח' כי"ח כי יבקר בא"י כל מוסדי ומפעלי החברה, ועמי בא גם אחד החכמים הנכונים ד"ר ב. צוקער-מאן.

האנשים האלה במצאם את ירושלם במצב רע מאד בחמריותה, קראו אספה גדולה מחכמי ירושלם ומשביליה וגם מטובי האמנים, לעוץ מה לעשות להמכת מצב המלאכה הכורה מאד בין היהודים, ויהיו איזה נכוני דבר היודעים את אשר לפניהם, ויהיו תולים הקלקלה על בית חרשת המעשה אשר לחברה כי"ח בירו', באי העסיקו בעבודת בניניו את בע"מ העברים ובהתחרות שהוא מתחרה ע"י תלמידיו את בעה"מ חרשי העץ. הברול והאכץ וכו' וכו', וע"י ההרצאה הזאת היה האספה לתרדת אלהים ומי שהדבר נגע לו לא הניח להמדברים לכלות דבריהם, ויצא מה שיצא באותה שעה. עד כי נאלצו קוראי האספה — לסגרה. וביום המחרת הנישו האמנים ובעלי החרשת לפני הארונים האלה עצימותיהם בכתב לאמר:

כבוד הארץ הנכבד הר' אלכסנדר זימאן נ"י שלום וברכה:

צר לנו מאד כי אמש עת התכבדנו להקרא אל מעלהו להציע לפניו הדרכים שבהן נוכל לתושע תשועה מועטת, כדי להפיג את מרירות העוני החריפה הרבה, התרגשו הלבבות יותר מדי, ויעברו את הגבול, והוא רחום יכפר עון. אך בעקרו של דבר לא נוכל לבלי לשוב על דברינו תמול לאמר: עד שיחופש בשבילנו דרכי פרנסה חרשות יושם לב לבלי תסגנה לפנינו דרכי הפרנסה שכבר אהזנו בהם, כי ע"כ עתה ישתדל נא כבודו אצל חברת כי"ח וחברת יק"א ושאר כל חברות החסד:

א) אם מלאכה להן בירושלם לבנות ולנבוע, אל נא ימסרו את המלאכות האלה רק לאמנים אשר טב"י המה.

ב) אחת החברות הללו, אם כבר הכינה בית למוד מלאכה לנערי ישראל או עתידה היא לכונן בית כזה, שום השיים לבה לבלי תבא בתחרות עם בעה"מ הפרטיים שבעיר, כי אין זו משורת הדין לתפוש לבע"ח במקום שחב לאחרים. ואין זו מתורת החסד למלא אדם מחרבנו של חבירו, וכבר ישנם פה בתי חנוך מלאכה לנדיבי עמים ומעולם לא ראינו כי יסינו גבול בעה"מ הפרטיים אשר טבני עדהם, כי רוב המלאכות אשר ילמדו לחניכיהם מלאכות חרשות הנה שאינן מצויות פה, ולתוצאות ט"שה ידי החניכים העוסקים במלאכות המצויות יבקשו שוקים מעל לגבול הארץ.

ג) גם לא נכון לפי דעתנו שבתי מלאכה עברים כאלה יקבלו בתוכם חניכים מבני דתות אחרות, העתידים להיות לצנינים בצדי בעה"מ העברים מבלי אפשרות לעמוד בס, כי אי מהם ינים מאה מאהנו, לא ביהרון הכשר תריצוהם, כי אם בכח זרועם ואלמותם, כידוע לכל באי שער עירנו.

ד) בדבר בנין בתים ע"י חברת יק"א לבע"מ ע"מ שינאלום בתשלומים לזרקים במשך מספר שנים אשר כבודו העיר עליו מאליו, הננו קוראים לו: החזקנה ידיו להוציא הרבר אל הפועל. אפם לאשר כי הכלית החפץ הזה היא לא לפטור את בעה"מ פרטי דירה, כי אם לחלצם מתוך הדירות הסרוחות והמזוהמות חשוכי אור ואויר, הלא הדין נותן כי בהכנות הבתים האלה יושם לב לבלתי יהיו מין בקתות רעועות ורפובות העומדות צפופות תחת גג אחד, כי אם בתים כמשמעם, טובים ומרוחים הבנויים בסיד כהונן, ומובדלים צמדים איש מרעהו, ועימדים בתוך חצר מרוחת שיהי בה מקום גם לנינת ורדים וירקות, וחלוקת הבתים צריכה שתהיה בגודל, ולא שתמסר לרצונו של ב"ד, ותבנית

התשלומים צריכה שתהיה קצובה בסכומה וזמנה, למען ידע האיש הזוכה בבית מראש, אימתי ישוב הבית להיות קנינו, ולא שיהיה לבו חרד בקרבו בכל שעה פן ישליכוהו מביתו כנצר נהעב בכל עת אשר רוח המושל תעלה עליו.

ה) ובדבר בית המלוה אשר כוננה פה חברה יק"א להלות לסוחרים ובעלי מלאכה למען יוכלו לבכס את מעבידם, אמנם דבר גדול עשתה החברה וראויה היא לברכה על כינתה הרצויה, אפס כי לרגלי התנאים הקשים ביחוס להבטחות הרובצים לפתח ההלוואה, לאו כל אדם זוכה להנות מן הטוב הזה, כי מה יעשה העני ד"מ שאין לו בית למשכנו? ומה יעשה האמיד אשר אין לו פטרונים ומליצי יושר? העל כן תבצר ממנו היכלת לבכס את בית חייו כראוי? כי ע"כ יש לשים לב להקל את הנאי ההלוואה, במדה שהאיש הזקוק לה לא ירנעו ממנו מהשיגה, ואין לומר כי קולא זו חומרא היא באשר תלקה מדת הבטחות, כי אמנם הכל הלוי ברצון הטוב אשר לא ימנע ממנו למצוא דרכים כאלה אשר מבלי הרפות חזקת הבטחות יתנו ידים להנצרך לבא אל מטרתו.

ו) ובכלל יש לשים לב, כי כל הנעשה בירושלם ממעם חברות החסד שכח"ל לטובת הרמת קרן המלאכה, אל יעשה על דעת יחיד, או אפילו על דעת רבים הבאים מכח יחיד, כי אם על דעת רבים הבאים מכח רבים, לאמר: על דעת ועד אשר חביריו יהיו נבחרים מתוך הקהלות ומהוך בעלי המלאכה, ורק היושב בראש הוא יהיה מנוי מטעם החברה. ועוד מושיעים כזה אשר יבורר עיי מעוני השועה עצמם אין ספק כי גם ימצא מיני מקורי פרנסה חדשים שאפשר לפתחם בירושלם, אם מיני מלאכות חדשות, ואם עסקים בטיחים חדשים אשר בכחם לתת מחיה לעם דל בציון יושב, ומעשה הועד לש"ש, יצלח וישא פרי".

דברי המכתב הזה נכחים למבין והרבה הרבה יש ללמוד ממנו ובפרט לאלה שדבר להם עם המכת מצב הארץ, יהפכו בו ויהפכו וממנו לא יזועו. והנה אם כאורחים חיים עולים עלינו גויי הארצות בביאהם לא"י, תחת זאת ישנם רבים לנו הבאים ע"ם למות בה, וגם אורח שהארץ קלמתו לאחר מיתה היה לנו השנה: אחינו הצייר מר מארקווי היה אורתדוקס קצוני, ולפני כרבע יובל שנה בא ירושלימה ונשא לו שם אשה וגם קנה לו קבר בהר הזיתים ויסע למסעיו, ונפטר השנה באמשטרדם בן ששה ושמונים שנה. ולפני מותו צוה להודיע במל"ג לידידו ד"ר שמערהיים מלונדון כי יבא לאמשטרדם ויעלה עצמותיו לקברם בקברו אשר כרה לו בהר הזיתים אשר ע"פ ירושלם.

והד"ר שמערהיים — יבדל לחיים — הנהו ד"ר פלוסופיא והנהו גם כן מהמשמרים הקצונים, חסיד ועניו ומדקדק במצות מאד מאד, ויקבל עליו המשא שנמל עליו רעו דמת ויבא את ארונו לירושלם ויקברהו בקבורתו, ומדי היותו בירושלם לקח עמו אחד האברכים המופלגים שהגיע להוראה ויאמר לעשות לו מעמד בחו"ל לכהן שם בכהונת מו"צ, ולדבריו רשומים אתו עוד אברכים מופלגי ההורה בירושלם שיקבע להם במשך הזמן מקום בחו"ל לפרנסם בכבוד.

ה ב ר י א ו ת .

גם בדבר הבריאות היתה השנה שנה כמצעת. בית החולים „שער ציון" ביפו היה אמנם מלא חולים משך השנה כלה, חולים מבני העיר, ומבני המושבות והפועלים וגם

מיתר ערי ארץ ישראל, אך כל החולים נחלו במחלות המצויות: קדחת, דלקת העינים וכיו"ב. אך מקרי מחלות חדשות לא נראו לרוב, וכן ביתר בתי החולים שבא"י בלה, ורק בגליל התהלכה מחלת האבעבועות וגם נשים רבות הפילו ילדיהן.

ענינים שונים.

בירושלם — נשלמה מלאכת הבאת המים העירה ע"י הממשלה בצנורות מ"ב, ברכת שלמה" דרך 16 קילומטר, והוצאת התקון הנה עלתה לסך 6000 לירה טורקי. מסלה חדשה תסולל הממשלה מירושלם לשכם ותארך 38 פרסאות אנגליות. בשביעי לחדש מבת הונחה אבן פנה לבנין כ"ה בתים בעד ת"ח עניים ממקהלת הפרושים מנדבת הנביר המרוסס הר"י ברודא הי"ו על קרקע בת ארבעת אלפים אמה שקנה הנביר הנז' בשמנת אלפים פונק, והבנין קרוב לגמר. הבתים יפים ונהדרים ומרוחים וגם ביהמ"ד נבנה ע"ח המנדב הנז', ונקראה השכונה הזאת בשם „אהלי יעקב" ומקומה סמוך לשכונת „כנסת ישראל"; סמוך לשכונה הזאת נבנו מטעם ממוני כולל מינסק חמשה בתים לעניי הכולל; וכן נבנו ביתר הפרורים בתים מטעם כוללים שונים לעניי כולליהם. חברת יק"א בנתה 35 בתים ועוד 10 בתים נבנים בעד האמנים שבבית החרשת אשר לחברת כי"ח ואמנים פרטים ע"מ לשלם מחירם בפרקים. נפתח בידואר רוסי ואחינו האדון סאלימייאק נמנה לדירעקמור בו. בי"ד אייר החלה החברה הנעלה רבת המפעלים „עזרת נשים" לבנות בית גדול בעד חולים „חשוכי מרפא" ו„חולי הרוח" — בית שאין ערוך לנחיצתו, ומקומו מול „בית מושב זקנים". בית הספרים הכללי „מדרש אברבנאל וגנוי יוסף" נכנס להבית הגדול והיפה שנבנה בעדו, ולע"ע מתכנס הוא באגף האחד שנגמר בנינו, ובהגמר האגף השני והיה אחד הבנינים הפוארים שבירושלם. ביה"ח „שערי צדק" שנבנה מנדיבי אחינו באשכנז נפתח בח"י שבט, ומחסרון כספים לא יקובלו לבית לע"ע רק כ' חולים אם כי יש בו מקום וכל הדרוש לשמנים חולים. הנסיך אדאלבערט בנו השלישי של קיסר אשכנז נבקרו את ירושלם בקר את ביה"ח הזה שבנינו מפליא העין וכתב שמו בספר הזכרון של הבית. חסרון בית „הכנסת אורחים" היה מרגש מאד ויתעורר א' מבני ציון ויקבוץ נדבות וישכור חצר גדולה ויכוננה להכנ"א, ותועלתו היתה רבה, אך בסוף השנה רפו ידי המיסד ואם כי החצר עודנה פתוחה לאורחים אבל המפעל צריך לרחמים להחזיקו עוד. אש המחלקת שבערה בין העדות — הפרושים והחסידים — נשתקעה, למצער למראית העין. ב י פ ו — פטירת הרב הגאון הצדיק מוהר"ר נפתלי הירץ זצ"ל שישב בה לכסא הרבנות כמ"ו שנה, הראיבה מאד לבב העדה. לע"ע אין רב ביפו, ומנהלי העדה עומדים בחליפות מכהנים עם רבני ירושלם וחול"ל ע"ד הושבת רב לכסא הרבנות בה, וכנראה תומ"י אחרי ימים הנוראים ישב לכסא רבנותה של יפו רב גאון וצדיק. שני בתי החסד, ביה"ח „שער ציון" והת"ת „שערי תורה" נתונים במצוק מאד וראויים הם לרחמים. החברה „עזרת נשים" כמעט שנתבטלה. נוסד „גן ילדים" וכל למודיו הם בשפה עבר. נוסד „בית הכנסת אורחים" הנחויץ מאד בעיר החוף, אכן גם הוא מתקיים בנס. עי"ו שהמושבות נפרדו מהעירות בעניני הממשלה — ראה הלאה „הישוב החדש" — נתן מס „כופר הצבא" על בני יפו לבדם מבלי שישאו עמהם בני המושבות, כאשר היה לפני, ולפי המצב הרע של יפו הנהו כבר מנשוא, והרבה אנשים כבר נתנו כסותר בשביל זה. נוסדה אגודה ציונית שמשתתפת עם האגודות שבהמושבות. ביה"ס לבנים שבסבת הסמסוכים בין

חבי"ח וח' התמיכה באדיסא היה סגור בראשית החרף, נפתח בחדש כסליו והארון הנכבד מר אסתרוק מנהל אותו.

ערי הגליל — אורחים רבים באו השנה לחוג חג „ההלולא" על קבר רמבעה"נ ורשב"י וצ"ל, גם מבוכארא גם מקוקו, גם מיתר ערי הוגרמה באו רבים לחוג החג הזה. ההלולא על קבר רשב"י עתיקת יומין היא, אך ההלולא על קבר רמבעה"נ היא בת שלשים שנה, וכל עקרה לא נבראה אלא מקנאת העיר מבריה באחותה צפת. בשתי העירות הללו ישנן „אגודות נשים" שפעולתן רצויה לטובת יולדות וכיו"ב, והח' „עזרת בנות הגליל" שבצפת יסדה „בית מושב לזקנות" ולע"ע התכלכלנה בהכית ה' זקנות, ויש תקוה כי המפעל הזה יתגדל ויתרבה.

הישוב החדש.

בכלל נסוך רוח עצבון ע"פ המושבות, אם כי אחרי כל הרפתקות דערו על בניהן הגם במצב יותר טוב הרכה אפילו כהאמידים שבהעירות. — מחיר הענבים שלאשתקד הוקבע ע"י הפקידות בר"ה הזאת, ומחיר ענבי השנה מרם נודע בדיוק. — עפ"י תהלוכות הרוח והגשם קוו השנה הכורמים לשנת ברכה, אכן המחלות „אודיום, טילדיום" שנרבקו בהגפנים לפני הביציר עשו שמוה בהם, ותהי תקותם למפח נפש, ולעומת זאת הקדימה פקודת היקב לקבל השנה ענבים ליקב מרם נשחהו, כי היה לה מקום למדי ע"י הבריכות שנגמרו השנה בהיקב. — השנה לא נסו עוד הכורמים למכר ענביהם לחו"ל, כי כבר נוכחו כי אין הדבר שוה להם, אך רבים עשו להם יין לעצמם מחלק ענביהם. — הפרוסים בני „שרונה" קנו הרבה יין מראשון לציון, רחובות וגדרה, כי יין ענביהם לא הספיק להם למלא דרישת קוניהם. מהכורמים בראש פנה לא קבלה הפקידות רק מחצית ענביהם, ובעד אי קבלת המחצה השני תמכה הפקידות לכל משפחה מן שלש מאות עד 450 פרנק לשנה.

בבית חרשת המשי שבנגליל נגלה מעל גדול שמעל המנהל, ויחסיר מהקיפה איזו רכבות פראנק. — עבודת הביארות (גני השלחין) בפ"ת ע"י טובי בני יפו ופ"ה, הולכת ומתגדלת. — במושב „מתולה" בנתה הפקידות 25 בתים והפתים וחצרים, במקום הבתים הרעועים והשפלים של הדרוזים שישבו בדם בני המושב, והבנין נמסר לקבלן שאינו כ"ב, אם כי היו יהודים שרצו לקבלו בפחות שלשים אלף פרנק מהסכום שנתן להקבלן אינו כ"ב. — מהמושב הזה הוציאה הפקידות 15 אכרים ותושבים בהמושבות החדשות שיסדה בנגליל, אכן גם להנשארים אין די אדמה. — שלש מושבות חדשות יסדה היק"א בנגליל התחתון והן: אבעדייא, מעסחא, יעמא (יבנאל) והן רחוקות ממבריה כשלוש שעות, וקרובות הן לסיגוריה, ובהן תושבי הפקידות האכרים מיתר המושבות שאדמתם לא תספיק להם, וגם בני האכרים וחתניהם שהיו למשפחות מיוחדות ואדמה אין להן, אך לע"ע עוד הערבים השכנים והבעלים עד כה, באים במרוניא ובמענות שונות על הגבולים של המושבות הללו, ולעתים תכופות תפרץ מלחמה בין האכרים ובין הפלחים עי"ז, גם רשיון לבנין בתים בדם מרם השיגה הפקידות והאכרים יושבים בסכות עץ ובאהלי ארעי. — על אדמת עקרון נוספו כשש מאות דונמים חדשים שנקנו השנה ע"י היק"א. — הקניה שקנה ועד הפועלים אצל וואד חנין נגמרה בערכאות הממשלה. — בהמושבות שביהודה ובנגליל, החלו לנסוע ממעי המוגמר (מאבאק) ויש תקוה טובה כימנו. — המושבות שהתיחסו עד כה על הערים

הקרובות להן, נתחשבו בשנה הזאת בעיני הממשלה לכפרים בפני עצמן, וכל מושבה נצמיתה לפקוד לה ועד מנהלים ומוכתר, והם ינהלו ספרי החיים והמתים וכל הענינים שבינם ובין הממשלה. — בכל המושבות נוסדו „אגודות ציוניות“. — סכסוכים רבים בעיני „עול הקהל“ היו בין כורמי „ראשון לציון“ וכן בין אברי „עקרון“ וסוף סוף הסכימו לקבל עליהם ככל שיפסיק הנאון הרנ"ה — זצ"ל — ועפ"י הפסק ההוא נסדרו עניני הצבור בשהי המושבות הללו. — במושב גדרה כוננה היק"א טחנה ותאמר להיטיב בזה את המושב, כי בכח הקמור של הטחנה העבוד גם המלאכה של הכאר והספיק טים גם להיקב שם גם לצרכי הבית והשדה, אך האיניניר — איננו ב"ב — של בית חרה"מ אשר לחברה כ"ח בירושלם שנשלח להקים הטחנה לא כיון מלאכתו, והטחנה אינה עובדת, והמלאכה לא העבר רק בידי אדם, וירע הדבר להגדרותים רעה רבה, והגם צועקים ולע"ע אין קולם נשמע.

תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה.

עקביה בן הראש.

שיר צפרי.

אָרים קולי, אַשור־רה,
אַשאַף־דרור פֿכּל צפֿרים.

הָבָה, אַרום עד שְׁמַיִם,
אַעוֹף, אַדָּאָה שֶׁם בְּרוּחַ;
עוד לא קצוצות הַכְּנָפִים,
גַּם זֶה כְּלוּבִי לִי פְתוּחַ! —

אַבֵּן, אֵלֵי וּמְצִילִי,
הַאֲעִפִּילָה? הַאֲחִילָה? —
חֲשַׁבְתָּ כְּלוּבִי, עֶרְתָּ כְּלָאִי
כַּח כְּנָפֵי כְּבֹר הַכְּשִׁילָה!

כִּי עַת לְבִי בִי הִתְפּוּצֵץ
מִנְעֻנְעִים וּמִרְעָה,
וְאֶת־חֲבַט וְאֶת־רוּצֵץ
וְאֶת־עוֹפֵף כְּפִשְׁשָׁנָה

אַל הַשְׁמָשׁוֹת הַמְּזוּהָרוֹת,
אַל מְרַחֲקֵי הַשְּׁמַיִם, —
וְאֶת־נִפְץ אֵל הַקִּירוֹת
וְחַפְּיָנָה הַכְּנָפִים.

כַּח, כַּח, עוֹז וְחַיִּים
תֵּן לִי, אֵלֵי, — תְּנֵה, חֲמִלָה!
פֶּן תִּרְפִּינָה הַכְּנָפִים
וּמְכַרּוּמֵי פֶּן אֶפְלָה!

יעקב קפלן.

עוד לא קצוצות הַכְּנָפִים
גַּם זֶה כְּלוּבִי לִי פְתוּחַ,
וְמָה אֶרְבֵּץ בְּעִצְלָתִים
וּבְמִאָסָר פֹּה אֲנוּחַ?

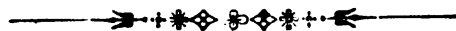
הַבְּזוּרְעוֹנִים אֲמַצָּא דַיִּי?
הַאֲדַעָה רַחֲב־נֶפֶשׁ?
הַשְּׂכַחְתִּי אֶת מְאוּנִי,
אֶת הַמְּרַחֵב, אֶת הַחֲפָשׁ?

הַנְּשִׁיתִי הַנְּצָנִים
עַל הַשְּׂדָמֹת הַעֲרוּכֹת,
מִלְאוֹת מְנַד וְעֵדָנִים,
וּסְבִיבִיהֶן פִּלְגֵי מְנוּחֹת?

הַנְּשִׁיתִי קֵן תְּפֹאֶרֶת —
לִי וּלְכַנִּי מִשְׁכָּן שְׂאֵנָן, —
עַל הָעֵץ בְּרֹאשׁ צִמְרֵת
בִּינוֹת סְבִיבֵי יַעַר רַעְנָן?

הַנְּשִׁיתִי אֹזֶר שְׁלוֹחַ
מִן הַשְּׂמֶשׁ הַמְּזוּהָרָה?
הַנְּשִׁיתִי זֶךְ הַרוּחַ,
מְרַחֲבִיה וְרֵךְ אֲזִירָה?

הָבָה, אֶקוּם, אֶתְעוֹרְרָה,
אֲשׁוּב לִי הַדֵּר הַיַּעֲרִים,

שתי נשים צרות.

א.

לא היו ימים טובים לישראל החיים כימים הראשונים לשלטון ציפולינסקי, ראש עירנו הקמנה בקצת.

שנים רבות לפני זה שבעה ברעות נפשו של ישראל וכל כתבי השמנה שהיה כותב על חוכר סכס הבשר ועל מנהלי עסקי הקהל עלו בתהו, יגיעתו היתה לריק, כי שומע לא היה לו בבית השלטון, והיה נוחל קלון מכבוד, ובכאו אל הפקידות לשמון ולאכול קורצא באנשי מצוהו, באנשי חרמי, היה שב לעומת שבא במפח נפש ובלב דוי.

— שלום לך, סרול! מה טוב הבאת לנו? דלטוריא קמנה? — היה פונה אליו ראש העיר הקורם בלינאי־עדאָו בחכה מהולה בכזו.

— לא דלטוריא, כי אם מסירת מודעה, כמבואר בכתב הזה.

— ישן נושן הוא — היה משיב לו הפקיד את הגליון אחרי שימו בו עיניו — יטן נושן הוא, חביבי ישראל, ולא באלה תושע... גם בכתבי השמנה שלך שקבלנו זה לא כבר על ידי הפוסתא, אין כל דבר חדש הראוי לתשומת לב. עוד הפעם תלונת טבח אחד על לקיחת סכס בעד בשר טרפה, עוד הפעם — בעד הלשון, הגידים והמח... המטעמים האלה כבר יצאו מאפנו וכמה פעמים נעשו דרישות וחקירות בנידון דירן והדברים לא נתאמתו, וכנראה הנך נכשל, חביבי, באנשים שאינם טהוננים, הטפממים איתך בלשונות צלויות מאלה שלא היו ולא נבראו...

ולמהתלתו זאת צחק הפקיד בקול אדיר ולעומתו הריעו בצחוק גם חברי הפקידות וגם המזכיר היושב בירכתי הבית, לפני ישראל חורו כסיד. יש אמנם שגם הוא לא מסן ידו בצלחתו והיה מוצא איזה מחט לתחוב בכשר החי של הפקידים ובוזה היה מניח מעט את רוחו.

— באנשים בלתי מהוננים — הנך אומר, אדוני... כן, כן, יוכל היות... אבל בעד זה תאיר ההצלחה פניה להחוכר שלנו והוא פוגש על דרכו תמיד רק אנשים טובים... טובי לב מאין כמוהם, העוטרים אותו כצנה רצון — וחפין אני להאמין, כי אהבת הבריות אליו אינה תלויה בשום דבר ורק בעיניו היפות הוא מצודד נפשות...

— הנך מתלהלה ויורה חצים, ישראל. אבל גם רמזוך המתועבים כבר היו לנו לזרא. ועתה עזבנו נא, כי איננו הולכי בטל.

ישראל היה יוצא בפחי נפש, אבל בעוד שלשה ימים היה מביא כתב אחר.

ראש העיר היה לוקח הכתב בידו ומעיין בו בכבד ראש.

... נבאי בית המדרש „פועלי צדק“ לא הוציאו על בדק הבית אף החצי ממה שקצבו לו משיורי סכס הבשר, והשאר חולק כשלל בין הגבאים ובין המו"ץ והדין".

— סרול! — היה גוער עליו הארון בנויפה — איך לא תקוץ נפשך להעלות גרה

ולשוב על קיאך? לפנים היתה דרוכה קסתך רק נגד גבאי בית המדרש הגדול ועתה הכל סר בעיניך יחדו נאלחו... גם ב"הפועלים" תשים תהלה, ועתה מי יצדק לפניך ומי בעיניך יזכה? ... טוב הרבר, החקירה תעש... רק עבודת חנם הנך מעמים עלינו. ובעוד ימי מספר היה מביא לישראל אחד מנמורי קרתא מודעה, כי דברי שמנתו לא נתאמתו.

וכה היה מתענה ישראל כל הימים, ולבו היה לכרות לרנשי קנאה ונקם שהתגעשו בחובו כאש פלדות בהררי געש.

אולם כל תכוכותיו בבית הפקידות היו מחזקות את לבו ומאזרות אותו חיל, לבלי השיב ידו מבלע, לרדוף אויביו ולהשיגם ולבלי שוב עד כלותם.

ואויביו היו רבים. כל מי שהיתה לו איז נגיעה בעסקי הקהל וכל מי שעמד בראשו, בשדרותיו העליונות: מהרבנים היושבים על כסאם, עד גבאי בתי הכנסת, עד חוכר מכס הבשר ועד מחלקי הצדקה — בכל אלה היתה לו מלחמה כדור דור.

רעל השנאה לראשי הקהל ינק עוד משדי אמו ובעודו בשחר ילדותו נטע אביו בלבו רנשי משממה לרועי העדה, בספרו באוניו כל אשר עוללו לו בנערותו, בעודו ילד רך, משחק ומשעשע בחיק אמו, והחוטפים באו עליו כחתף, בפקודת מנהיגי הקהל, ויגזלוהו מורעות אמו וישלחוהו עם יתר הנערים הגלכדים לארץ גזרה; בתארו לפניו בצבעים אומים כל הקורות אותו בארץ ההיא, כל התענותו בתתו גו למכים ולחיינו למורמים...

עוד טימים ההם התקנן בקרבו רגש חמת נקם לכל אלה השועים, נשיאי העדה, הכרסנים יושבי כותל המזרח, פני העיר — מבלי בחון יחוסם ויתרונותיהם, מבלי שים פדות בין הראוי לגדולה לאשר איננו ראוי. בעיניו היו כלם חוטפים או המסונים על החוטפים, אכזרים אבירי לב, חנן לא ידעו וחמלה רחוקה מלבם.

ואולם כשגדל וכא בשנים, החלו רגשותיו להתפרץ החוצה, כי בדהבכר שכלו, החל לבקר מעשי אנוש ותחבולותיו, ובהביטו באספקלריא התיזתרה לו, ראה בחזיון התבל רק מהרהורי לבו — ומיום ליום רבה אמונתו והתכחה הפנימית, כי מלאה כל הארץ מומה, כי על ראשי עם קדש פוסעים אנשים שעשו עשר לא במשפט, שמלאו אוצרותיהם חסם ומבצע מעשקות עשו פימה עלי כסל... כי הרשעים האלה לא רק אהליהם ישליון, כי אם גם מזולתם כבוד ינחלו ושמם כי יקרא יתנו להם גודל. הם מרימים המכס מדלת העם והם מחלקים אותו לאשר נכון בעיניהם. גם רבנים ובעלי תריסין ישימו קמורה באפם, גבאי בתי הכנסיות גם הם להם יחניפו ויחלקו להם מנה אחת אפים מהעליות השמנות, בעת שהעובדים והפועלים, הישרים בלבותם ומנוקים מכל עון, אוכלי לחםם בועת אפם — להם לא יפנו ולעצתם לא ישאלו, בחשך באו ובחשך ילכו...

והוא עצמו? האיננו רואה, איך מביטים עליו הבריות היפות האלה? כעל חגב, כעל נמלה. מה הוא בעיניהם? "נחות דרגא", בן דלת העם, מידי דלא מינכרא... הרבר הזה עכר את רוחו וכלה את בשרו, וכל שבט בו של אחד "הקצינים" (שלפי דעתו, מלא זהב חריו, מסתמא, מעסק קבלנות אחד, אשר חלל בו שם ישראל במעלו אשר מעל בעסקו זה) להט את דמו וחמתו בערה בו כנחל גפרית... ובהמרכר רוחו היה קופץ ונשבע שבועת אמן לרדוף באף את הקצינים האלה, להורידם משאתם, לנצל מידם שבט המושלים ולדחותם למדחפות.

לאשרו, לא היה ישראל על פי מצבו החמרי נזקק להקצינים האלה ולא היה בצורך,

לא לידי הלואתם ולא לידי מהנתם, כי פרנסתו לא היתה על אחיו היהודים. כי אם על פקידי המלכות, נותני צמרו ופשתו לתפור להם בגדים, ועל כן לא היה לו כל צורך להכניע מפני גאון השועים ולהכיר ולהודות על מצבו בחברה הנמוך ועל פחיתות ערכו, ולא אמר די במלחמת מנן ויבחר במלחמת תגרה, ויחל לבקר כל מעשי המנהלים ורועי העדה, לחפש מומים גם בעסקיהם בצרכי צבור גם בעסקיהם הפרטיים...

בעתות הפנאי היה מאסף בראש חוצות להקות אנשים ויעביר לפניהם תחת שבטו כבני מרון כל המנהיגים וכל ראשי העדה, ולא חנן אף אחד מהם מבלי קבע תותם קלון במצחו. זה נהעשר מפני שמינו היה לכסף, וזה — מפני שסבאו היה מהול במים. לאחד יחס מעשה זכרי על פי עדי ראייה שהעידו לפניו; השני נהמלא מחורבן ביתו אחרי השרפה ששרף בו מלאך ד', הוא אורקע הדיג שקבל גם שכרו משלם; השלישי, אחד מגבאי הצדקה, זוקף חשבונות על עורים ופסחים ונוהן כסף הצדקה לחתנו הבמל, שלא יצלח לכל סלאכה, לבד מלכוף כאגמון ראשו ולהאריך בתפלה, וחותרו הגבאי אומר אל לבו: מי עור כעבר ד' זה? ...

ואם באותו מעמד נקרה גם אחד האנשים ההם, אחד ממשנאיו, לא נחבא ישראל אל הכלים, כי אם התגרה בו מלחמה וישפוך על פניו קיתון של בוז וחרפות, והלה חבש ראשו במסמון וילאה למצא הדרך. בכלל השתמש ישראל בכל האמצעים שהיו תחת ידו למחות נגד עסקי הקהל: „בצעקות ונאצות, במלשינות וכתבי שטנה“.

אך העולם היה נוהג כמנהגו. הוא מוחה — והממונים עושים את שלהם, כי בלינאָ— יעדאו ראש העיר חסה עליהם בכנפיו. האדון הזה היה גם הוא רק חנוני וסוחר, ויעמד עם רבים מעשירי ישראל בקרבת משא ומתן ובקשרי עסקים שונים ובלי עמל רב הקביעו בלב הפקיד מקורביו אלה את הדעה, כי ישראל החיט פרוע לשמצה, כי דרכו לזיך ולהזיק, כי הנהו מקמרג ומלשין רק מאהבו את המלאכה הזאת, ואם יכבסו אנשי הקהל כבורית יכתם עונם לפני ישראל והוא לא ירף מהלאות את פקידות העיר בתעלוליו.

אך לכל הכלה יש קץ. וגם על שלמין בלינאיעדאו בבית פקידות העיר הקיץ הקץ. בבחירות האחרונות נגדע קרנו, על מקומו בא אחד הצעירים הגאורים, אשר בחפצו להראות לכל יתרון בני הדור הצעיר באמין לבכם לחובתם, נדר נדה לשים כל מעיניו בעניני משרתו, ללבן, לצרף ולברר כל דבר שיבא לפניו. עד שיוכל להוציא כאור משפט.

ולאשרו של ישראל החיים, היה האדון הזה אחד ה„פריצים“ התדירים שהוא היה תופר להם את כנדיהם, והיה נכנס ויוצא בביתו לעתים תכופות. והנה כי כן הגיע לו התור להטות לב שר העיר לכל אשר יחפץ, ותהי ראשית מעשהו ללחוש על אונט, כי בעסקי היהודים שמה ושערוריה, כי מכס הבשר, למשל, הנלקח מכל הבון בית ישראל וגוול מלועם נהח חוקם, יורד למציון או למעמקי כיסם של המנהלים תחרוצים, המביאים להפקידות שוברות בחתימת יד העניים, המעירים שקבלו תמיכה כך וכך והם לא ראו ולא ידעו כל תמיכה, או שהגיע לידם איזה בדל און מכל המרף.

ובדבריו אלה קלע אל המטרה. היריעה הזאת הלמה את לב ציפילינסקי, ראש העיר החדש.

הוא התעורר כסום בהריחו מלחמה.

— היתכן? היתכן? — קרא ושנה — עשק וחמס נוכח השמש! ... שוד וגול עניים לעין כל — והפקידים עזרו על ידיהם... היו לא תהיה... מהיום יבא הקץ לממשל הרע

והחשך. כל מנהיגים וכל מנהלים בל יראו ובל ימצאו. המיכה לעניים — אתם אומרים — הגישו לי שמות העניים ואדעם. הלאה אנשי בינים... מיד ליד לא ינקה... כל הנצרכים לתמיכה יקבלוה מידי וידעתי כי כושל עוזר וכי כסף הצדקה הגיע לאשר נועד לו. בן יקום! מחר אודיע כזאת לראשי הקהל. יגישו נא לי רשימת הנתמכים.

לישראל החיים היו הימים האלה לחג. פניו נהרו משמחת נצחון ויהי כאומר: שישו בני מעי! הנה הורד לארץ גאונם של ר' שכנא ור' זינוויל וסיעתם, הודחו משאתם... וגבאי הצדקה עם ר' שכנא בראשם נבוכו באמת.

— חומא אחד יאבד טובה הרבה — קראו מנהמת לבם — לא נבכה להולך, למחזיר על פתחי הנותנים, הם ילכו לאשר ישלחום ויפשטו יד. אבל הנצרכים מבני העליה? המתנות בסתר שתמסרנה בחדרי חדרים... הן יגועו האנשים ולא יגלו סודם.

ב.

העניים המסתתרים... היורדים רמי היחש... הנצרכים מבני העליה... מי לא ידע וישותם בכל עיר מערי ישראל? מי לא ידע כמה יתחכמו גבאי הצדקה ויבקשו החבולות איך להעניק להמיוחסים האלה מתן בסתר, שלא ידעו המקבלים מוצאו? מי לא ידע את אלה עוללי מפורחים של הצדקה?

לא מעטים היו כאלה גם בעירנו בצקת. אולם ברנע הראשון כשנודע דבר הגזרה החדשה של האדון החדש, הבריקה המחשבה במוחו של ר' שכנא, ראש גבאי הצדקה, איך תתקיים הגזרה אם יזדמן עוד מקרה כמקרה מרים חנה או פעסי רייכיל... מרים חנה ופעסי רייכיל... מאז ומקדם חוזר הנלגל בעולם, אבל, נרמה, כי רק בימינו נפרץ חזון תהפוכות נמרצות כאלה בחיי אחינו היהודים, כי רק עתה, בגלל שנוי מעמדנו לרוע, יורדים אצלנו עליונים למטה במהירות מבהילה כל כך ואנשים שישבו זה לא כבר בשלחה ועשר וכיד פתוחה ורחבה היו מעניקים גם לזר מהונם וטובם. אנשים שמצבם היה איתן וערכם בחברה נכזה ונשא, יסוב פתאום עליהם הנלגל מאה מעלות אחרנית ולא יעברו ימים מועטים ונדיבי עם אלה מתגוללים בסתר המררנה, מורדים ומושפלים עד הדיומא התחהונה, נהפכים כמושפיעים למושפעים, מנותנים — למקבלים. עוד לפני שנות כספר היו מרים חנה ופעסי רייכיל קבועות בשמי עירנו כשני כוכבים מזהירים.

יקר תפארת בתיהן, מעמד משרתיהן, צדקת פזרונן היו לשיחה בפי כל יושבי עירנו. שתי הגבירות היו שתי צנתרי דדהבא שהשפיעו ישע רב לעניי עירנו ושפעת ברכה לחנוניה; בדרשן לכלכלת בתיהן מכל דבר הנמכר אצלם כמות נפרזה, היו לעמודי ההון שכפת המסחר בעירנו היתה תמוכה עליהם. אלמלי הזדמנו שתיהן יחד בחנות לדרוש בבת אחת כל הדרוש להן, חזרה החנות לתהו ובהו. אך כזאת לא קרה שנים רבות, כי למורת רוחם של רבים מאנשי העיר, שררו בין שתי הגבירות כל הימים איבה ותחרות. לכל אחת נרמה, כי רעותה דוחקת רגלי שכנתה, כביכול, והארץ לא תוכל לשאת אותן יחדו. צר היה להן המקום והאחת עכבה את השניה מהיות חדא בדרא, ונח היה להן

שלא נפגשו יותר משנפגשו זו בזו, כי פגיעתן היתה רעה להיחסם שביניהן: בעת הפגישה לא נמלטו מתחוב איזה עוקץ חד אשה בכשר רעותה; ויש גם שעקיצתן היתה עקיצת עקרב, ואז נתרחב ונתעמק עוד יותר התהום המפריד בינותן.

מספרים, כי פעם הקריבה מרים חנה במרכבתה להחנות הגדולה של קרויטמאן ובפתחה את הדלת, ראתה את אויבתה פעסי רייכיל יושבת בפנה ומשרתי החנות גוללים לפניה כשמלה מיני מטוה שונים. לשוב על עקבה ולהמלט על נפשה כילדה פוטה לא נהנה רגש הבשת ועליה היה ללכת הלאה ולקרוב אל צרתה, שישבה בקרבת בעלת החנות. לכה הלם פעם מרוב מכוכה ואי רצין. היא נענעה בראשה לעומת היושבות לברכה שלום, גם כמו פיה שאלה: מה שלומכן? ותשב על הכסא שהגיש לה אחד המשרתים. והגברת קרויטמאן פצחה פיה ברנה:

— אכן זה היום שקיינו לו, כי מנה לנו ד' שתי קונות נכבדות ויקרות כאלה, הגברת איזראעליטאו והגברת יודלאווסקי. ובטה תצוי גברתי לשרתך? ממה נחל? — פנתה אל מרים חנה.

— חפצתי להבין לי איזו שמלה יפה לחג.

— לכבוד החג... טוב מאד, הלואי שיגיענו ד' למועדים ולרגלים אחרים, שמחים בכל טוב, והכיננו לנו עוד שמלות ומחלצות לכבוד החג. כי מה סוף אנוש ולמה יחיה האדם? אחלי, הביטי נא אל אמין המשי הזה, שבו כחרה הגברת יודלאווסקי ותקח לה ממנו לשמלה.

— מהאמון הזה? — נגעה מרים חנה בהמטוה נגיעה קלה ותמוללהו בקצות אצבעותיה רנע קטן — טוב הדבר. ממנו אקח שמלה להאומנת שבביתי, ולי הראו נא דבר מה... מהמעולה... מה שלובשים — אם תדעו — מה שלובשים אנשים הגונים.

פעסי רייכיל התחלחלה ופניה אדמו מקצף עד ארגיעה, אך בחכמתה הבליגה על סערת רוחה והאמר בצחוק קל:

— התראי, גברתי קרויטמאן, עד מה חשובות ויקרות האומנות בבתים ידועים? (רמזו להשמועה הכמלה שהיתה מרחפת באויר ע"ד היחס שבין האדון איזראעליטאו ובין האומנת שבביתו).

החננות היתה כחרשת אשר לא שמעה דבר, ומרים חנה לא חשדה בבעלה מימיה ושיחות יושבי קרנות עדיה לא הגיעו, ולא יכלה אפוא להבין אל מה ירמוזן דברי צרתה, אבל בחוש הרגישה, כי עוקץ יש בדבריה וכי על כל פנים חפצה אויבתה להרעימה, ועל כן החליטה כלכה לכלי להחמיץ הדבר ולהחוב גם בבשרה מחט חד, ותען גם היא אמריה:

— תהלה לאל, כי כן הסכננו להתהלך עם אנשי ביתנו מכבר הימים וגם בבית אבא ראיתי כך, וכיובן, כי לו נאנס איזה ליב קלטון לקחת אל ביתו אומנת, היה עליו לשאול שאלות בכל יום, כיצד נוהגין עם הנפש הזאת... נליב קלטון היה האיש היותר „מגושם“ בעירנו והיה קרוב למשפחת פעסי רייכיל.

כל השומעות נביכו ופעסי רייכיל, שהיתה אשה רבת המומה, צהלה קולה בצחוק ותקוד לעומת מרים חנה קידת התולים, ותנענע ראשה לאנשי החנות ותצא בהסיפה לצחוק גם בהתרחקה מהחנות, ותהי כאומרת:

— אבוי לך ואוי ליולדתך שטפחה ורבתה פרת בשן כזו. עתה הראית לכל באי עולם רוחב בינתך וחין שבלך... ברוכה את וברוך מעמך...

וימים רבים אחרי פגישה זו נזהרו הנבירות לנפשותיהן מהקרה עוד הפעם למקום

אחד.

ראשיה המרון ביניהן היה, כנהוג, פטר מים, סבה קלה, איזו עקימת שפתים. לאה שפרינצא שכנהי וגרה ביהי, אשר לא רק בעת ההוה גלויים וידועים לפניה כל בהי העיר עם תנוריהם ומשארותם, כי אם גם יודעת היא קורות כל גרי עירנו ומה שעבר על כל אחד מהם, מספרת, כי פעמי רייכיל, בעודה בנעוריה בית אביה היתה מבקשת נתיבות בית מרים חנה, רעותה הטובה ממנו, ותאהב להתעלם בחברתה ובכבודה התימרה, כי על כן היתה בת עשירים ודבר מתפנוקי הבתולות ותמרוקיהן לא חסר לה; בית אביה היה מלא אורה ויקר והאור הזה משך אליו בקוי זהרו את פעמי רייכיל, שבכיתה ישבה חשכים ואין נגה לה. עסקי אביה היו מדוחקים ונלחצים עד מאד ורבות ממשאלות לבה לא יכלו להתמלא ודאבון לב ומפח נפש היו מנת כוסה. לעתים לא רחוקות נעים היה לה עד מאד להתחמסם לאורה של רעותה, אם כי בלבה חשבתה לבלתי ראויה לכל שפע הטוב הזה, בהיותה משוללה, לפי דעתה, הבינה היתרה, הנחוצה לעושר במשכית כסף לנקודת זהב... לו ברך ד' אותה, את פעמי רייכיל, בהן ורב חיל, כי אז לא הועם זרן של אבני החן שהנן עתה כמו מושלכות ברפש...

וההשגחה, כמו בקשה לנסותה היאמנו דבריה, נתנה לה את חפצה במדה יתרה מאשר בקשה נפשה. כי בהנשאה לבחיר לבבה פנחס יודלאווסקי קותה לראות עמו רק חיים שאין בהם ריש ומחסור, בושה וכלימה, ובבקשם להם מקור למחיהם, פתחו במרתף חצרם מקור מים חיים, מים מרים הממתיקים במרירותם מר החיים... וד' צוה עליהם את הברכה וכל המזוגים הקמנים בעיר ובמחוז החלו לסור אל מרתפו לקנות סחורתם, ויוד-לאווסקי משכם אליו בתחלה בעבותות אהבה וחבה ובחבלי הקפה טרובה, וההקפה הזאת רתקה אחרי כן את המזוגים אל דלת מרתפו כברתוקית ברזל, ויהיו המזוגים כנרצעים אל מזוזת פתחו וכל ימיהם היו זקוקים ליודלאווסקי והלויים למשיבתו... כי העושר הקשיח מעט את לבו ויהי המחיר וההקפה בידו כזוכית ביד המזוג, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר; ואולם פעמי רייכיל אשתו היתה להנרצעים לכרוב סוכך מפני „חמת המציק“, כי אשה חכמה היתה וידעה לעות דבר ונהירין היו לה שבילי כסחורם, ולב בעלה במח בה והיה סר למשמעתה, בשגם היתה... אשה טובת מראה, ואחרי אשר שמן חלקם במסחרם, היתה לאשה ענוגה ומפינקה, לאשה שתאר לה והדר לה.

וחין ערכה גדל מאד בעיני כל גרי העיר, אחרי שבטוב לבה לא שכחה חנות אביון וביד נדיבה פורה צדקה למי שפשט ידו, לכל מי שטך ומטה ידו, ובכלל היתה נוהגת לקבל בסבר פנים יפיה ובענות חן כל דורך מפתן ביתה, כי על כן אהבוה מישרים כל בני העיר ויהללו בשערים מעשיה.

ורק יחוסה לרעותה מרים חנה שנה לרוע עוד בראשית תקופת גדולתה. כי הרגישה פעמי רייכיל בלבה, כי רעותה הרוממה והנשאה אינה חפצה להכיר את המהפכה הקמנה שנעשתה במצבה שלה. של פעמי רייכיל. את דבר עלותה מספר שלבים במלם האשר, וגם עתה בדברה אתה היא כמו משפילה לראות אותה ומבלטת היא בנמוסיה אתה. כי חסר נדיבים היא עושה בהתרועעה לה.

— ולמה לי עתה כל הצרה הזאת — אמרה פעמי רייכיל אל לבה — מה ימריצני להתרפס לפניך? מה תהן ומה תוסיף לי? בחכמתה לא האיר את עיני, ואשר לעשר איני נוקקת, תהלה לאל, לטובתה.

ואצל קרנות המזבח פרץ המרד. ככלות התפלה בעזרת נשים בבית הכנסת, באחד החגים, חתה מרים חנה — הבאה משרה אחותה לבלות ימי ההג בבית אביה — לרעותה שתגש אליה כפעם כפעם לברכה בשלום ובברכת החג, כנהוג בנייהן מקודם; אבל פעמי רייכיל גמרה בלבה להפוך הסדר מהיום הוא והלאה: שרעותה תקדים בשלומה, אם חפצה היא קרבתה... וכה עברו אשה על פני רעותה מבלי דבר דבר... כמוכן, לא הלכה מרים חנה אחרי הצהרים לבקר את פעמי רייכיל בביתה, כאשר עשתה בכל חג כבואה העירה, כחק להבא ממקום אחר לבקר בכתי רעים.

ומני אז נתפרדה החבילה והקרעים לא נתאחו עוד. הרעיות לא קרבו עוד האחת אל השניה, ורק כרחוק יש ששלחו דבר מר האחת ברעותה.

כי אחרי אשר רק התעוררה השאלה: מי בראש? מי נדחה מפני מי? על מי להכניע ולהרכין ראשו לפני משנהו? — לא מרים חנה היתה או נכונה ומוכשרת לכרוע ברך יהיה לפני מי שיהיה, להשפיל ערך עצמה, לקרא: קטנתי! כי הימים היו או ימי הפרחת אשרה ושכרון העושר הרעיל ללכה.

בעלה שמעון איזראעליטאו היה אז נאמן בכל בית האדון וואנדעצקי והשלים היחיד בבענדערווקי, אחותו הגדולה הסמוכה לעירנו. האדון בעצמו בעל האחוזה היה מהגורר בעיר הבירה ומטייל בערי מדינות אירופא, ואת מירתו הבנויה לתלפיות והמוקפה גנים ופרדסים עם כל חצרו המלא יקר וכבודה רבה — כל אלה עזב לחיברו איזראעליטאו, אשר חייו קבלו מאז פני חיי אצילים מלדה ומכמון, כי דירתו קבע איזראעליטאו במירת האדון וישתמש בכל רהיטיו וכלי ביתו המפוארים, היה יוצא ונוסע בצביו וכרכותיו, תחת סמשלתו היו אורות סוסים לעבודה ולטיול, פועלים עובדים, רכבים ומושכים ברכון, רפתי בקר ומכלאות צאן, כלובי עוף למינהו, פרי עץ וירק גנה.

ואם בנוגע לשמעון עצמו היתה כרוכה בעקב הטוב המרובה גם דאגה רבה ומתלאה אין קץ בסדור העבודה, בהפקת רצון האדון, במכירת יכול האדמה ויש שעניו כלו מיחל לנגש ומלקוש, — הנה מרים חנה אשתו רחצה בעדנים נפשה. היא לא התערבה בעסקי בעלה הגדולים, לא הלאה מוחה בשאלות סדר העבודות בשדה ובגורן. היא היתה צופיה רק הליכות ביתה ומפקדת מעמד משרתיה, וגם פה רבה הכבודה. מויה היו מלאים מון אל זן, ברפתיה עמדו צפופות פרות-חליבה למככיר, כנגנה היו נטועים כל מיני ירק ולפת... ובפנים הבית? בשול ורקוח, כביסה ונהוץ, תפירה ואריגה, דוראה ולמד — כל אלה העסיקו אותה למדי, כי רבו אנשי ביתה ואוכלי שלחנה: קרובי משפחה, פקידים ומורים ואורחים באים כשביל משא ומתן עם בעלה, והיא אהבה להשביע רצון לכל חי בביתה...

ומה פלא, אם בכל היות מרים חנה אשה עבריה פשוטה, רדה עם אל גם ברבות טובתה, בראותה את גבולי ממשלתה הרחוקים, את המון האנשים אשר הגה פיה להם לחק, מה פלא, שהתנשאה בלבה לדרוך ברנל גאווה על אלה שמאנו להכיר מעלה נם חפצי להתחרות עמה בגדולה ויתרון!

ומה גם אחרי שכל היום סבוה אנשים שלשונם היה מלא רנה ושפתותיהם שבח לכל מעשיה הטובים ומדותיה התיוביות — כן בשבתה בביתה, כן בלכתה בדרך לעירנו, מה שקרה לעתים קרובות לרגלי צרכי ביתה המרובים.

כי אין קצה לשמחה שהיתה בעיר, בהראות בקצה הרחוב מרכבתה הרתומה לשנים או גם לשלשה סוסים אבירים. רוח ששון לבשה את ההגרנים והחוננים ולב אדם רב,

אסירי עני, המצפים לחסד נדיבים, התמלא תקוה ונחומים... ומיד בבואה נהרו אל פתח מעונה אנשים בהמון רב, זה בסחורתו וזה בידו הפשוטה, והצדק נתן להאמר, כי כמעט שלא השיבה ריקם פני כל שואל ומבקש. גם נכבדי העיר קדמו פניה ולהם העניקה סכומים דגונית כפי אשר שהו עליה.

ועל כמו אלה כתרו לה כתרים ויענדו לה עטרות תהלה וכבוד ועל כל מדרך כף הנל שמעה אזנה רק תודה וברכה, שבח ותשואות הן.

רק יש שדבר אחד היה נוסף נמף רעל בכנס עדניה — פגישה מקרית ברעותה מקדם, פעמי רייכיל, שלא רק לא קמה ולא זעה מפניה, כי אם גם היתה עוברת על דרכה קומטיות, בראש זקוף, דורכת ברנל גאוה, הלוך ומפוף.

וכן הלכו וגברו האיבה והתחרות בין שתי הגבירות, הלכו והתפתחו ויש שהתגלו הרגשות האלה בדברים קמנים מאד, כמו בתכונת תלבשתן. אם חבשה פעמי רייכיל לראשה כובע פאר מעיר הבירה, הודיעה מרים חנה למקורבי שתיהן, כי היא תדרוש לה מנבעת מעיר ווין, ואם לבשה האחת עורות החשים, העירה השניה בעקימת שפתים, כי זוהי מדה בינונים וכי בני עליה לובשים עורות נמוות; אבל יש שהשנאה ביניהן צררה בכנפיה גם ישע וברכה לאדם רב, כי די היה למרים חנה לראות ברשימת חברות או מוסד של צדקה המספר ג' או ד' אצל ישם צרחה, ותרשום היא עשרה, ואם הגידו לפעמי רייכיל, כי אויבתה נדבה לכלה עניה בגדי לבן, פקדה היא לקנות להכלה על חשבונה אדרת חרף.

ומי יודע עד מתי היו נמשכים ככה הדברים ועד היכן היו מניעות הוצאות התחרות הזאת, אלמלא החלה תקופת הירידה במצב שתי הגבירות גם יחד. העדינות האלה כמעט ששכחו, כי לא לעולם חסן, וחסן שלנו, חסן היהודים, על אחת כמה וכמה.

ג.

גלגלו של איזראעליטאוו החל לרדת ראשונה. עוד בראשית צאת החוקים הזמניים, המגבילים זכויות היהודים בחכירת קרקעות, חש לו איזראעליטאוו עתידות לא טובות, בשגם ראה, כי פני אדון האחווה אינם אתו כהמול שלשום, כי בספירות העליונות בעיר הבירה הריחוהו בשנאה לבני שם, שהיתה לפני זה זרה לרוחו... וכן היה באמת. כעבור שנים שלש שנים אחרי צאת החקים, וזכותו של איזראעליטאוו, על פי שמר האמנה שהיה לו מאת האדון, פקעה. — הגיעה לו השמועה כי האחווה נתנה בחכירה לאחד הפולנים שבא מרחוק... ועליו היה למכור כליו וממלוליו בחצי שוים ולצאת העירה להשתקע שם.

היציאה לעיר היתה לבית איזראעליטאוו נפילה ממרום לעמקי הריסה שלמה: ארוות הסוסים והמרכבות נשארו בחצר ואתם לקחו רק סוס אחד וענלה אחת קלה... פני כל בני הבית חפו ומרים חנה סגרה הדלת בעדה ולא נראתה על פני חוץ — במאנה, יותר מכל, להפגש עם פעמי רייכיל ולראות נקמתה המסותרת.

איזראעליטאוו אמנם לא הוצג כלי ריק, הון בלתי מצער נצבר באוצרו בשנות חכירתו ועליו נוסף עתה מחיר רכושו הנמכר. גם חצר היתה לו בעיר עם בית מרוח

ומפואר. אבל הגלגל החל לרדת ולא חזר עוד. הברכה לא שלמה במעשי ידיו. מחצית כספו הניח בעסק יער, אך נכשל בחבר רע שעשה אתו במרמה כל דימים ולסוף ארבע או חמש שנים הראה לו, כי ההפסד מרובה על השבח... ואחר הדלי הלך החבל. הוא הביא הדבר בפלילים ועורכי הדיינים פשמו עורו מעל עצמותיו והם הם כמעט שהציגו כלי ריק ולא הועילו לו מאומה ומכל המרף לא הוציאו ממלתעות הכפיר אף בדל און. הוא נסה עוד לפמם עגלים באחו למען מכור אותם לשחימה באחד הברכים, אך, כנראה, נגזר עליו להנשל מעשרו, כי נסיונו זה חל דוקא בקיץ שנת ה'ר... שנת הדבר הכבד במחוזו ומסקנהו נפל רב.

תבוסותיו של איוראעלימאון והמגפות ששלחו אל לבו הכשילו כחו עד מאד והוא כרע תחת משאו ויפול שרוד... רק מעט מזעיר, רק איזה נותר מהונו הגדול, הניח איוראעלימאון לפני מותו באחד מבתי האוצר, שיהיה למשמרת בקרן קיימת, שפירותיו תאכלנה אשתו ושתי בנותיו שהשאיר לאנחות.

ולקץ הימים האלה בא המונפול ויחריב גם את עולמו של יודלאָווסקי. בתי המזיגה נסגרו על מסגר, החביתות שעמדו על השלחנות בבתיים ההם נפלו על במותיהן חלל. המזיגים נפזרו איש לעברו ולמען החזיק מעמד בחיים, חתר כל אחד מהם בכל עז לעכב בידו מה שהיה נתון לו בהקפה מיודלאָווסקי, בחשבנם בלבם, כי מאשר להם עשה לו יודלאָווסקי את כל החיל הזה. אך הם עשו החשבון בלי הבעלים. כי אם אמנם הכניסו „הנרצעים" ליודלאָווסקי הרבה מאד, אך מה שהכניסו היה נחשב לפירות הנאכלין בעולם הזה בשעה העוברת, — ולהבא היה נכון רק מה שהיה לו בידי אחרים. יום צרה והוכחה היה ליודלאָווסקי ולבני ביתו, בהודע להם, כי קשרו עליו כל המזיגים לבלי השיב לו אף נרה מכל אשר נשה בהם. הלבבות התמרמרו עד מאד, בראות האנשים, כי צפויים הם אלי עוני ורעה. גם הם הגישו עצמותיהם לבתי המשפט ויביאו לגוביינא שמרי חוב שהיו להם על המזיגים, אך ביניהם נמצאו אנשים מרי נפש, שגם מצבם בחיים נהרס ויפול למשואות, ויטפלו על יודלאָווסקי עונות כבדים, עונות גזל ומרמה, שענשם קשה מאד, וכמעט שלא נמצא יודלאָווסקי בכל רע ולא הורד הכלא. כמו תהום נורא פתח את לועו לעומתו ויאמר לבלעו חיים, ובאחד מלילות העמל שמנה ליודלאָווסקי דבר המשפט הזה, אחזהו השבץ ומחצית גופו מת מבלי שוב עוד לחיים, ולימים רבים נדבק למטתו שוכב למעצבה, כאבן דומם שצריכין לו הופכים רבים.

שבועות וירחים לא טשו ממטתו טובי רופאי העיר, גם קראו לאחד המומחים מעיר גדולה ופעולתם היתה מאפע. הכסף שהיה באוצרם התמוזזו כלו על הרופאים ועל סמי התעלה. למטיון זה ירדו גם התכשיטין והאבנים היקרות של פעמי רייכיל ובמות אישה השאיר לה רק בית גדול, שממנו יכלה לכלכל שיבתה שקפצה עליה בלי עת ולגדל בניה הקטנים, מלבד בתה, אהובה נפשה, שהיתה מתגוררת בביתה עם אישה שלא יצלח לכל מלאכה. באבוד הונו, ועם בנים חמשה. שני בניה הגדולים גלו לארץ החדשה ומשם היו כותבים, כי לפי שעה לא מצאו שם מאומה מלבד עבודה פשוטה, עבודת שכירי יום.

הקמץ לא יכול להשביע את כל הנפשות, שהיתה פעמי רייכיל מטופלת בהן, ומנת חלקן היה ריש ומחסור.

אולם כל זה היה ידוע רק לאחד או לשנים בעיר — יודעי נסתרות של כל נגש ונענה —; אך שאר תושבי העיר לא ידעו מאומה, כי ידעה פעמי רייכיל להצניע לכת

ולהסתיר דבר... בחוצות ובגנים, כמובן, לא טיילו עוד בני ביתה, אבל כשהתראו ברחוב, התראו גם עתה כאנשים הגונים, כי לא חפצה פעמי רייכיל בשום אופן לעורר עליה חמלת העוברים, ונפלא הדבר — ואולי אין כל פלא — כי גם עתה היה העיקר אצלה לבל תחשבנה מרים חנה לעניה פשוטה, בעת שהיא עצמה עודנה שוקמת על הונה האצור בגני המלכות, שוקמת במכונה, בביתה הנהדר ששאר לה אחרי אישה.

וכן חשבו גם יתר בני העיר, כי מרים חנה שוקמת במכונה וכל מחסורה נתן לה מבית האוצר, אבל „יודעי הנסתרות" ר' שכנא ור' זיינוויל ידעו יותר. הם ידעו את הסוד הכמוס, כי הבית עמד באפותיקי לבית מלוח המשותף לגרי העיר וכי מהכסף המוכן בבית האוצר, אחרי פרעון חובות המנוח נשאר מר מדלי, עד שלמקור מחיתה נשאר רק חצי הבית השכור לאחר פקירי הממשלה, שדמי שכירותו היו גם לרביית לבית המלוח, גם — בכבוד — לצרכי חייה, חיים הגונים, שאין בהם בושה וכלימה.

אפס כי גם שלותה זאת לא נמשכה לארך ימים, והמקרה האכזר חפץ, שהתחרות בין מרים חנה ופעמי רייכיל תהי עתה החרות של ירידה ונפילה והריסה. כמו להתם הרעה, בא על מרים חנה כחתף אסון נורא. דלקת נפלה בבית ויהי כלו לברות אש ועל מקומו נשאר תל אפר, וגם מרכושה לא יכלה להציל מחוט ועד שרוך נעל.

עתה נשאר לה לפלטה רק הבית הקטן בחצרה ומעט כסף שנשאר מדמי האחריות אחרי הפרע חוב בית המלוח. אך רגשי הכבוד והגאות שהיו נמועים בלבה אכפו עליה להתבודד גם עתה ברשות עצמה מבלי להראות מכאוביה לזר, עד שגם עתה חשבו מכריה, כי יש ספק בידה לכלכל ביתה בכבוד, אחרי שנתמעט דמותו.

רק האחד, ר' שכנא, ידע עוד לפני שנה, שלא הרחיקה לכת מפעמי רייכיל וכמו זו אף זו אולת ידן מהכין צרכי הפסח ולכסות מערומיהן לכבוד החג, ויביא להן, לכל אחת בחשאי, בתור מלוח, חמשים ר"כ. ולפני חצי שנה, כאשר חלתה מרים חנה וגם בהה התהפכה על ערש דוי, כתבה היא בעצמה לר' שכנא בקיצור נמרץ שיחום עליה ויביא לה עזרה בצר עוד מלוח קמנה, שתפרע לו מהכסף שהוכסח לה מאת אחד מקרובי משפחתה בציר רחוקה, ושכנא הביא עוד חמשים שקל, כי בהיותו השליש על קופת הצדקה וזר לא קרב אליו, היה ממציא תחבולות איך לחשב עם הפקירות שלא יהיה כל ערעור ושיהיה מעשה הצדקה שלם.

אך פתאום הרעישה את לבו גזרתו של הראש החדש, שגזר בעמיו של ישראל החיים, כי רק מידו יקבלו הנתמכים את עזרתם, ועוד ברנע הראשון הבריקה במוחו השאלה: כיצד יתנהג עתה עם בני העליה המיוחסים?

והמקרים יצאו תכופים ולא היה להוחיל להם עד בוש. לא עבר ירח ימים מיום צאת הגזרה ובבית ר' שכנא היו שני בקורים מזורים שהרעישו את לבו.

בבקר נראתה על סף ביתו מרים חנה עטופה שחורים ופניה חורים כסיד. הרופא הגיד לה זה עתה, כי מחלת בתה אנושה מאד, שהיא נלקתה בריאתה וכי להצילה כמות אין דרך אהרת, כי אם לשלחה לקצה נגב ארצנו. היא תמכור בשביל זה כל מה שיש לה למכור, אך אחרי זאת יהיה דרוש עוד כמאה שקל, שאינה יודעת למצוא להם מוצא...

ובערב יום ההוא באה אליו חרש, בלאט, כמו התננבה אל ביתו, פעמי רייכיל

וחגל את אוניו, כי פה קרב קצה של בתה וילדיה ובקרוב תגיע עד כבר לחם, ועתה המפלט האחרון לה היא הארץ החדשה, כי בניה כותבים לה משם, כי שכר עבודתם יספיק לכלכלת כל משפחתם הקטנה, אפס כי אין ביכלתם לצבור ההון הנחוץ לצרכי נסיעתן, ואחרי שימה בכסף כל שיש לה להככר יהיה נחוץ לה עוד כמאה שקל...

ר' שכנא הבטיח לכל אחת לנסוע לראש העיר, לדבר על לבו, לתאר לפניו בחרט נאמן כל חמר המצב ויביע תקותו, כי הארון יטה לו און קשבת.

וכבר בערב יום המחרת השיב ר' שכנא בקורי גמול לשתי הנבירות וישמח את לבן בבשורתו הטובה, שמצבן נגע גם עד לב הארון, ונכון הוא בנפש חפצה למלא שאלתן ולהושיט להן יד עזר וכי רק דבר אחד בלתי נעים, הנוגע לחוקי הסדר והמשטר, יהיה עליהן לעשות: לבוא לבית הפקידות ולחתום ידן על קבלת הכסף.

— ללכת לבית הפקידות! — קראה מרים חנה בשמעה דבר המשפט הזה — אלי, אלי, מדוע תביאני לידי נסיון ולידי בזיון כזה? ... ושם נכנסים ויוצאים אנשים שונים! ...

— לא, זאת יעשה לך הארון — הניח ר' שכנא את רוחה — הוא יבא בשבילך לבית הפקידות מחר בשעה התשיעית בערב ובשעה זו כבר כלתה רגל מהבית והיית לבדך עם הפקידים הבלתי יודעים אותך ובלתי יודעים לך.

— אם כן נכנעת אני לפני ההכרח — אמרה מרים חנה באנחה עמוקה. ולפעמי רייכיל הועיד ר' שכנא השעה השמינית, כי כן התנה גם עם הארון ראש העיר, וגם היא קבלה עליה בלב נכנע יסורי הנפש החדשים.

בנדרנות לגרדום הרגישו עצמן שתי הנשים הכבודות כל יום המחרת. ביחוד המה לב מרים חנה ורוחה סער בקרבה כים נגרש. כמו מבלי משים לחשו שפתיה דברי החנה לאב הרחמים — לא מאלה הערוכים בסדרי התפלה, כי אם הגיון לבה וצקן נפשה:

— מי כמוד חסין יה ומה אנוש כי תזכרנו, כאבן עפר תזרהו לאשר תחפוץ, הרימטה אל על ותשימהו מרמס לרגלי עובר. מדוע כה תרדפני באף ובחמה וירך לא תרף מיסרני? הן בשנות ראיתי טובה לא קפצתי ידי מאביון ונתתי מלחמי לרל מבלי הכלימי והלבין פניו, ומדוע גזרת עלי עתה שיתחפבו פני ככרום בהצטרכי ללחם חסד ועלי לקחתו בראש הוסיית, במקום צבור ופומבי? למצער, שמרני, אל, שאכנס בשלום ואצא בשלום, שלא תראני שם עין אנוש, לבל תגלה חרפתי לבריות ולא אהיה דראון לעולם שבסתר לבה כונה ביחוד לפעמי רייכיל).

לפנות ערב היה כל רגע נמשך לכל אחת מהן כנצח וכעולמי עד. — מי יתן וכבר עבר הרגע המר והנורא — קראה כל אחת מנהמת לבה — למצער, סדרו והגישו כוס התרעלה ואשתה, אמצה קבעתה...

כאשר קרבה השעה השמינית, היתה כבר מרים חנה כמו נדהמה ולא יכלה עוד עמוד על רגליה מפיק ברכים, ותסע בעגלה לבית הפקידות, כי לא עצרה כח להתענות ולחכות עוד שעה שלמה עד השעה התשיעית, השעה הנועדה לה מר' שכנא.

באולם הישיבה היה אור זרוע וארון הבית, בהיותו זרין בכל מעשיו, כבר ישב על מקומו ויחכה להבאה.

שומר הכף הגיד לו כי באה איזראעלימאון. הם... הן לה נועדה השעה התשיעית... זה דרך העם הזה —

פנה הארון למזכיר — עמא פדזא... הזקן בקשני אתמול לחום על חדגשות העדינות של היורדות האלה ולקבלן בשעות מיוחדות, ועתה נחלף הסדר, אות הוא, כי השלמו ביניהן הנשים ואינן מקפידות עוד על הפגשן בזה.

— בעיני כל הדבר הזה תוכא ואימלולא — העיר המזכיר — בשל מה כל דרעש ?

הבנות אפרתמים הן היהודיות האלה ? הנזון יחולל בזה שהפגשנה בזה ?

— הם... תכנס — נענע הארון בראשו לשומר הסף.

מרים חנה פתחה את הדלת ותתצב על מפתן הבית. בין רגע שנה גם הארון גם מזכירו את מחשבתם על היהודיה הלזו. פני המבקשת היו גם עתה מלאים עדנה ורוך, והענוה וההכנעה שהיו שפוכות עליהם שוו עליה הוד אצילות ורום יחש.

— קרבי נא נברתי הנה ושבי פה — רמו לה פקיד הבית — אנחנו כל נעצרך חרבה.

חתמי רק את שמך ותוכלי לשוב לביתך.

אחד הסופרים פתח לפניו ספר אחד עב הכרס, ומרים חנה לקחה הקסת בידה לחתום את שמה, אך ברגע הזה נגש שומר הסף אל הארון ויגיד לו בלחישא, כי באה יודלֶאָוסקאָיא.

הארון ראה ונוכח, כי שתי הנשים נועדו באו יחדיו אל הבית וזהירותו של שכנא

היתה יתרה לגמרי.

— תכנס — רמו הארון בניד ראש להשומר.

הדלת נפתחה ופעמי רייכיל צעדה ברגלים כושלות צעדים אחדים לפני הבית.

מרים חנה העיפה עיניה ונתחלחל ותפל הקסת מבין אצבעותיה ופניה חורו כסיד.

ופעמי רייכיל פג לכה ותעמוד כבול עץ, ועוד מעט ונמוטו אשוריה.

יראה היתה פן תפגוש פה איש זר, אבל לפגוש אותה... ברגע הראשון לא האמינה

למראה עיניה גם לא הכירתה פתאם לפתע.

— הה! מה זקנה ושונה מראה — עלה על רעיונה

— שבי נא על הכסא — פנה אליה ראש העיר.

— סלחו נא לי... לא אוכל לצעוד הלאה... אולי אפשר בפעם אחרת... להדרש

לאשר שאלהוני... אנא שלחוני נא הביתה... קראו נא לעגלון... גם לא אדע לכה

קראוני הנה — צפצפה פעמי רייכיל אמריה כאוב מארץ.

— קראו נא לעגלון — קרא הארון להשומר.

והמזכיר עם הסופר זרקו מים קרים על פני מרים חנה שהתעלפה בחדר השני, שמרהה

לצאת שמה במיסה אחת. בשוב רוחה אליה, עוד הלם לכה כהולם פעם.

— אינני חפצה מאומה — גמגמה בלשונה — אין לי צרך בכספכם. השיבוני הביתה.

ושני האנשים שמפלו בה המכוה בזרועותיה וישיבוה על עגלה שניה להובילה אל

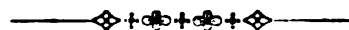
מעונה.

— אכן יש גם ליהודיות הרגשות דקות ומצוחצחות — קרא המזכיר בשובו להאולם —

ואני לא ידעתי.

— מי הכן רוח האדם! — העיר הארון בהעמקה של חכם חוגה דעות... זפרן.

זפרן.

ד"ר יצחק רילף ז"ל.

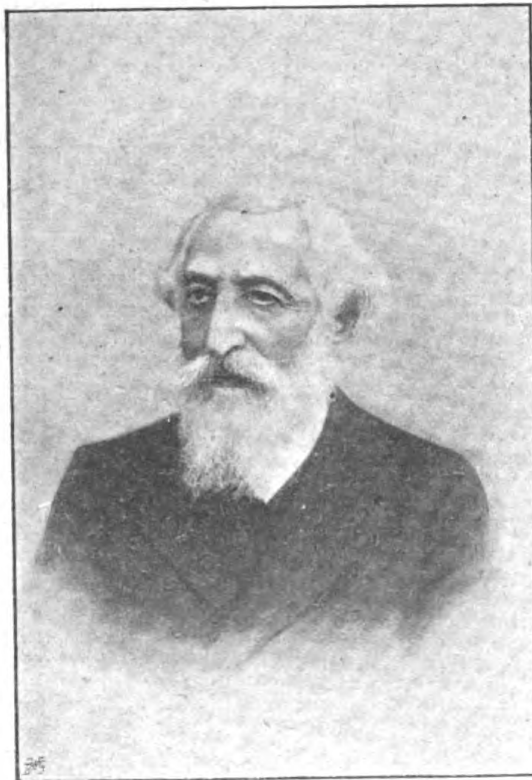
אך מעטים בין רבני אשכנז ברור האחרון זכו לכתר שם טוב ולפרסום גדול כהרד"ק רילף, והרבה מעלות שנעמר בהן העילו להגחילו תהלה ולהודיע מיבו למרחוק. הוא היה פילוסוף גדול, יוצר שמה חדשה ברוח כבירה, והיא שעמדה לו לפרסמו בין אומות העולם ולהעמידו בשורה ראשונה בין חכמי הדור; הוא היה עורך סכ"ע גדול אשכנזי במשך שלשים שנה, וגם בזה עשה לו שם על פני חוצה; הוא כהן ברבנות בעיר גדולה ויעמוד בראש כל מוסדותיה ויהי נשמת כל מפעליה הטובים, וכל בני עדתו כאב אהבה וכזנה רצון עמדה; הוא היה בעל נפש עדינה ולב חנון, אוהב צדקות ומרבה להיטיב; הוא עמד כמושיע ורב לאחינו בארצנו בשנות הבצורת ובמקרי אסונות בידי שמים ובידי אדם, שרפות ופרעות וכל צרה ותקלה, ויתחקה על מעמדנו פה ויכוונן ועדי עזרה וישמיע על נדיבות ויעזור ויושיע לאדם רב; הוא היה מלא רוח אהבת הרעיון הלאומי וחבת ציון, ובשעה שרוב חבריו הרבנים באשכנז חולמים חלומות על "משלחת" ישראל בתבל ונסחפים בזרם התאוה להתבוללות, יצא הוא בעצמו ליסור את השאננים והבוטחים, ובמדברו הנאות הוכיח כי ארוכת בת עמו תבוא רק מן הרעיון הלאומי; הוא היה חובב-ציון בכל לבו, ואחרי כן, בהתעורר התנועה הציונית התמכר לה בכל נפשו ויהי בין ראשי נושאי דגלה בעז וחיל — היפלא כי איש אשר כל אלה לו היה אהוב וחביב, מהולל ומפואר כמעט בכל הפרוצות ישראל?

הרד"ק רילף ראוי להציב לו ציון נצח בספר מיוחד, אשר יכיל מלבד כל פרשת גדולתו בחקרי הרוח ובהתעפות הפילוסופיא, גם כל מעשיו הקשורים בפרק גדול בחיי עמנו ברוסיא, ואולם אנחנו לרגל המלאכה אשר לפנינו נוכל להביא רק ראשי פרקים מהולדותיו. ע"פ הזכרונות אשר כתב בעצמו ידו, וע"פ המקורים שמצאנו בחפוש ראשון, יבואו אחרים וימלאו אתרי דברינו, ויתארו את תמונתו בכל זווה וגדלה.

ר' יצחק רילף נולד לאביו ר' יהודה ביום כ"ז שבט שנת תקצ"א בכפר הקטן האלצהויען, הרחוק פרסא וחצי מהעיר הגדולה מארכורג בקורהעסען. משתר ילדותו היה נער חלש ודל, וע"כ סנע אותו אביו מן התגיון עד שנתו העשתי עשרה. "בעת ההיא — יספר הרד"ק רילף — נמצאו היהודים היושבים בכפרים, וביחוד באשכנז התיכונה, בשפל המדרגה במצב השכלתם ותורתם. כי היו נעורים וריקים מכל דבר חכמה ותושיה, ואך כמצות אנשים מלמדה רדו עם אל וישמרו משפטיו וחקותיו; מעמי המצות ופירוש מלות התפלות היו להם כספר החתום. מאומה לא ידעו ולא הרגישו מכל דבר רוחני היוצא מחוץ לתחום עבודתם בשדה אשר עבדו בלי הרף וימצאו בה לחם צר ומים לחץ. אפס כי המכשלה הזאת קצרה ידה להכניע תחתיה את החפץ הכביר הנמוע בלב עמנו משנות עולמים ללמוד ולהשכיל, ולמען תת לפניהם היכלת לקחת לקח, התעוררו בעשרים וחמשה בתי-אבות שפלי המצב מתושבי הקהלות הקטנות, בארבעת הכפרים הגמציאים במרחק חצי פרסא מאתנו, ויעשו כלם אגדה אחת וישתתפו בכפסם איש איש כפי מסת

ידו, וישלחו לקרוא אליהם איש צעיר לימים, משכיל ומלמד וכו'. ויפקידו אותו למורה בבית הספר אשר יסדו".

בבית הספר ההוא רכש לו גם רילף ראשית למודים, ועל כשרונותיו יעיד לנו המקרה הזה אשר הזכיר אותו רילף תמיד. ביה"ס היה קיים אך כשנה, ואז בא אל הכפר ראש הכהנים הפרוטסטנטים ומורה חקר=אלוה בכי"ס הנכוה במארבורג, הארון קארל ויהלם יוספי, שהיה מפואר גם כמשורר וחוקר קדמוניות, ובהיותו במקום בא לבקר בביה"ס

היהודי, הוא ועוד כהנים אחרים עמו, ויבחוץ זות התלמידים בידיעות הדת ועניני חול וישבע רצון, ובלכתו אמר: „אתם זרע אברהם הנכם זרע ברוך ה'". לו רק בקצה מחרשהו יגע החורש אל תלמי לבבכם ואך פעם יפקדם להשקותם ולרוותם, השנשנו כנמעו נעמנים. בשים איש עין אליכם יבין מדוע אך טאתכם יצאה אורה לעמים". ובפנותו אל רילף הרך אמר: „ואתה נער אין אונים ורע הפנים, כך ראיתי התבוננתי, כי רוח חוזי עמך וכהניו מדבר מתוך גרונוך; כאשר תגדל והיית לאיש בוא נא אלי ואני אדאג לך, אנמלך ואנשאך, עד כי אתה הקמן גדול תהיה"...

במלאת לרילף ארבע עשרה שנה עזב את בית הספר. לאביו היתה אחוזת אדמה קטנה ויהי סוחר מקנה, ויאמר לספח גם את בנו זה יחד עם בנו הבכור לעזור על ידו במסחרו, אבל עד מהרה נוכח לדעת כי לב הצעיר אין כח ואין רצון למסחר. הוא חקר ויהגה בספרים, וכל ספר אשר מצא בלע בככורה במרס קיץ. „אז קרא אלי אבי — יספר רילף — ויאמר: רואה אני כי להיות סוחר כמוני היום לא תצלח לעולם, ועתה לו שמעני כי או יעצתיך להציב לך יד בתבל בתור מורה בי"ס, אבל לא כאותם המורים הריקים והפוחיים אשר לא יוכלו להכיר בין צורת צלב לציור אלף, ועיכ חובה עליך להביא בלבך במרס כל דעת ישראל וחכמת תורתו". וישלחו אביו העירה גודענסבערג אשר אצל קאססעל, ללמוד בישיבה הקטנה אשר יסד לו רב הגליל הגאון ר' מרדכי וועמצי לאר ז"ל.

בישיבה זו למד רילף בשלש שנים משנה וגמרא, ומלבד למוד „השיעור" עוד שקד שם יחד עם חמשת חבריו על התנ"ך ודקדוק לשון עבר, גם מלמודי חול לא הניחו ידם, ואם כי לא הפיק הדבר הזה רצון מאת הרב, אך גם לא מחא בתלמידיו בגללו ולא הפריע אותם, ברעתו כי גם הידיעות האלה נחוצות לכל אדם.

אחרי עשותו בשלש שנים אצל רב הגליל שב הביתה, ואביו הפציר בו למהר להתקין עצמו להיות לסודה: אחרי הכנה של שנה וחצי עמד בנסיון ואחרי ימים מעטים היה למורה עוזר בביה"ס למתחילים בעיר גודענסבערג הנ"ל.

בעת ההיא כבר החל רילף לעסוק במעשה הצדקה והחסד ולהשכיל אל רל, בצאתו לישע צעירים עניים בעלי כשרון ויעזור למו לבוא אל המטרה בחיים, אם ע"י למוד אינו מלאכה ואומנות או ע"י השתלמות בחכמות ומדעים.

אבל לא זאת המנוחה ולא זאת המטרה לרוח רילף השואף לתורה ולתעודה, ויחל להכין עצמו בשקידה עיומה לרבנות, ומשניח ביה"ס שלו ברום ער ובנו תלמיד בי"מ המדעים הכינו אותו בלמודי הנימנוים. עוד בשלש שנים ישב רילף בגודענסבורג בתור מורה לילדי ישראל ותלמיד יוצק מים על ידי מורים חכמים, ובבקר אחד עזב לתמהון רבים את משמרתו וישב לכפר מולדתו, ויוסף להשתלם בלמודים בשקידה גדולה בעזרת כהן קתולי אשר ישב בכפרם, וביום 13 נאווסבר 1854 עמד בעיר מארבורג לנסיון לפני מורי האוניורזיטט. בראשונה שם פניו אל תורת הרפואה, אך מהרה נוכח לדעת כי לא נוצר להיות רופא, רוחו נשאהו לחכמת הפילוסופיא אשר אהב, ואחרי שנמלך בפרופיסור צעללער הקדיש מאז והלאה את עתותיו לחכמת ישראל, ודבר זה לא מנעתו מלמוד פילוסופיא כנפשו שבעו.

בימים הראשונים חי חיי צער ודוחק, ולמען חלץ נפשו מן המצר העמים עליו משרת מורה בביה"ס לעדת ישראל הקטנה במארבורג, בשכר המצער מאה וחמשים שקל כסף לשנה. עבודת רילף היתה רבה וכבדה מאד. חמש שעות ביום הטיף לקח לתלמידיו ואת יתר עתותיו היום הקדיש ללמודי הפילוסופיא וחכמת ישראל.

באחרית שנת 1857 עמד במסה לפני ועד המורים למבחן רבני ישראל, ויצטיין בידיעותיו עד להפליא ויסמכו ידם עליו ויתנו לו „היתר הוראה". אבל את העיר מארבורג עוד לא עזב וישב בה עוד כשנתיים ימים. בימים ההם יצא ראשונה לתבוע עלבון עמו מאת שונאיו. כי שר הפנים האססענפליג אמר לשלול מאת יהודי העססען גם את מעט הזכויות אשר קנו להם היהודים בשנת 14831 במחיר שלשים אלף שקל כסף, ולמען שים כסות עינים לרשעתו צוה לקבץ חמר לפתרון שאלת היהודים ויפקד על פקידי בית

המשפט להביט בשבע עינים על חיי היהודים ולהתחקות על כל מעלליהם. או התעורר רילף ויפרסם את מחברתו הראשונה בשם „צור פֶּערטהיידיגונג דער יודען, מיט בעזאנדע-רער ריקויכט אויף איהרע שמעללונג אונד בעאויִֿזכיגונג אין העססען (ע"ד צדקת היהודים בכלל, ושימת עין בפרט על מעמדם ומצבם בהעססען. מארבורג 1858).

בסוף שנת 1859 עזב רילף את מארבורג ויהי למורה ומסיף בעיר הקמנה קעניגס-הויזען וישמש בכהונה זו שלש שנים. בני העדה הוקירוהו ויאהביוהו עד מאד וימי שבתו עמם השאירו זכרון נעים בלבבו עד העולם. בעיר ההיא לקח לו גם אשה אשר ילדה לו בת אחת וחמשה בנים. היא עזרה לו תמיד בכל מרחו ועבודתו הרבה. עת קצרה אחרי חתונתו נתקבל למורה דת ישראל בביה"מ אשר לעדת עיר שווערין. בעת ההיא חבר את ספרו המדעי הראשון *Que fundamenta etc.* (איך יש ליסד את מה שאחר המבע על יסודות חדשים) ויציעהו לפני חכמי האוניורזיטט בעיר ראָסמאָק ובעבורו זכה לתואר „דוקטור לפילוסופיא“.

בשנת 1865 נקרא מאת עדת בני ישראל במעמ על להיות לה לרב ומסיף, ופה החלה תקופת הנגה בחייו, פה מצא לו כר נרחב לפעול ולעשות ככל אשר נשאהו רוחו ונפשו העדינה. לא ארכו הימים ורילף נכנס בעובי הקורה של חיי החברה בעיר, ואחרי זמן לא רב נבחר מאת בני קהלתו לראש ומשגיח על כל האגודות אשר בה למעשי הצדקה ולחכמה ודעת.

בשנות 68—1867 בהיות רעב גדול במחוזות פרוסיה המזרחית ובערי רוסיה הנשענות אל הגבול, ויורש העצר הפרוסי היה בכבודו ובעצמו היושב בראש הועד אשר נוסד לתמיכת הרעבים, היה רילף הסופר והמוכיר בו עד הסקו מי אשר נוסד במעמל, ותהי העבודה העמוסה עליו רבה עד מאד, אבל לא הכשילה כחו, אך להפך, היתה לו למקור נחת, כי בצדקה מצא את היסוד הנחוץ לנשמתו כאויר לנשימה.

„בימים ההם — יספר רילף — וע"י מקרה זה נתגלגל לידי לראות עין בעין את מצב אחינו היהודים ברוסיה בעצם שפלותו ודלותו, ולחדור עמוק עמוק אל אפני חייהם הרעים והמרים כלענה, ומן היום הווא והלאה החלתי לדאג להם בכל לב ונפש ולהקדיש לטובתם את מנחתי עתותי. ותהי ראשית מלאכתי לפנות למשכילי כל עם ועם בקול קורא לעזרה, ודברי לא נשארו מעל ויעשו פרי, כי עד ארגיעה החלו נדיבי עם מכל עבר ופנה להרעיף נשמי נדבות לטובת יהודי רוסיה המתמוגגים ברעתם, עד כי היה ספק בידי להמציא משען מסוים בכל שבוע למאתים ושלשים קהלות קמנות וגדולות, וכסף הצדקה אשר נתחלק באופן זה במשך שנה אחת עלה לסך 121,000 שקל. ויהי מוצא עבודה הצדקה הזאת והקריאות לעזרה והיריעות אשר נפוצו בכל קצוי תבל, כי הועילו הרבה לפקח את עיני שוכני ארץ על המצב האיום של אחינו בני אמונתנו ברוסיה, לעורר בקרב כל בעל-לב רגשי חמלה וחנינה לאמללים האלה ולקשר במעדרות האחוה את היהודים היושבים במזרח של אירופא עם אחיהם שבמערב. מעמדם הרע של יהודי רוסיה היה לשאלה נכבדה ועצומה, ורבים וכן שלמים התעוררו לעסוק בשקידה גדולה בפתרונה, ומן העת ההיא והלאה היתה בסדר היום לענין קבוע ותמיד לענות בו“.

ומלבד העזרה הגדולה לרעבים, להחיות עם רב, גדלו מעשי צדקות רילף (והאנשים המיובים המסייעים על ידו) עוד באופנים ומקצעות שונים: הוא נתן ידים לכמה מאות צעירים ילידי רוסיה ללמוד עבודה ולהספח על הכהונות בבתי מסחר; הוא הושיט עזרה לערים רבות שרופות אש; הוא המציא ישע ליורדים ממצבם בתגרת הזמן ותנאי החיים

והחקים הכוגרים לפניהם שערי הפרנסות. כל הרעבים, האמללים, הנודדים, העגונות, הנשרפים שהיו עוברים המונים המונים דרך מעמל — היה להם רילף מושיע ורב. ועוד הרבה יתר גדלה עבודתו משנת 1881 והלאה, מטת אשר ההפך הגלגל על אחינו פה לרגלי הפרעות הרעות. או כוננה עבודת רילף ביתר שאת לפתוח שערי רחמים על האמללים, להביא התעוררות כבירה אשר הקיפה כמעט את כל הארצות.

ביום כ"ב מאי 1881 שלח הועד במעמל את הקול הקורא הראשון לטובת העשוקים. אז בא רילף בכרית אהבה עם אחיו יחידי סגולה בארצות רוסיא, אשכנז ואנגליא להשתדל ברב כח, ועבודתם לא שבה ריקם, „כי נמצאו לנו מכניסי רחמים, אשר הכניסו רחמינו לפני בעלי הרחמים, וכפלני מים המו דברינו את לב המלכים והאפיפיוור עם השרים היושבים ראשונה בממלכות שונות, לנשות כנהר חסדם אל אלפי גולים ונרחים. והדרתנו נראתה על פני פעולהנו בהספר בשפת אנגלית שהוציא לאור הועד מענשענהויו, ובנשם נדבות אשר שטף ועבר בכל עיר ומדינה, אשר שם דבר האמללים והנודדים הגיע, לנהלם בלחם ולהביאם אל מנוחות שאננות ומשכנות מכמחים" (כנסת ישראל לשפ"ר, ש' התרמ"ז).

כנודע נאסף אז בועד מענשענהויו לברו יתר ממאת אלף ל"ש. רוב הכסף הוציא ראשי הועד במענשענהויו על הספקת האמללים לנהלם בלחם ולהביאם לחוף במוח. בזכרונותיו בשנת תרמ"ו (כנ"י שם) יאמר רילף: „התמיכה ביד הנודדים עוד לא חדלה כהיום הזה, אחרי כי היציאה לאמריקה עוד טרם נפסקה ועוד מרבים העם לעבור את הגבול יום יום, וע"כ עוד רבו טרדותי במקצוע זה ותאכלנה את מבחר עתותי, כי משתדלים אנחנו בזה לאסוף כסף מכל המתנדבים בעם לבית ישראל".

ונמיתו העצומה של רילף ותשוקת נפשו לעזור לאחיו הן שהביאו לאויר העולם גם חלק גדול מעבודתו הספרותית. בשנת 1869 נקרא מאת נכבדי העיר קאוונא וביחוד מאת שר הפלך ההוא הנסיך אַבְאֵלְעֶנְסְקִי, לבוא אליהם ולהתיעץ בדבר יציאת היהודים הרעבים אשר בערי הגבול לפני רוסיא. אז כתב רילף את מחברתו „מיינע רייוע נאך קאוונא" („נמיעתי לקאוונא"). טחזה צרות עמנו, שנאת בני הדתות וקנאת איש טרעהו בדורנו גנעו אל נפשו ויעירוהו לכתוב את ספרו הגדול „דער איינהייטסגעדאנקע אלס פֿונדאָ-מענטאלבעגריפֿף אללער רעליגיאָנען אונד וויסענשאפט" או"וו (רעיון האחדות כיסוד לכל האמונות והדתות, כפשרן ומתוך בין משכילי כל הדתות והעמים. מעמל 1880). — בהיות רילף בשנת 1882 בעיר מינסק אחרי השרפה הגדולה שמה, סר בדרכו לעוד ערים אחרות בליטא ופולין, להתבונן אל חיי אחינו, ואז כתב את מחברתו „דריי טאגע אין יודיש רוסלאנד" (שלושה ימים במקום מושב היהודים ברוסיא). במחברתו זו הראה לדעת את גודל ערך יהודי ארצנו, ויפץ אור על הרבה צדדי חייהם בבית ובחוץ, ויוכיח כי שקר טפלו זדים על אחינו פה לתתם למשחתים וחדלי אדם, ובאמת הם מצוינים במדות ובמעלות טובות וכו'.

וכאשר החלה רוח חדשה לנשוב במחנה יהודה, והפירעניות צרפו את הלבבות ויעירו את אהבת האום וחבת ציון בלב רבים מאחינו, אשר לראשונה שנו בתקות אחרות ובדמיונות התבוללות, היה גם רילף בין מאורי זיקות אש הקודש, ויכתוב את מחברתו הנודעה „ארוכת בת עמי. דברים כבושים היוצאים מן הלב לבני ברית ולשאינם בני ברית". בספרו זה, אשר כתבו כעין מכתב להד"ר פינסקער, הוא טעורר בלב עמנו את האהבה לאומתם ולכל זכרונותיהם מימי קדם, כי רק „רגשי הברת ערך עצמנו, התקוה

לתחית העצמות היבשות, ליעוד לאומנו ולהרמת קרנו בכבוד באחרית הימים על ארמת אבותיו, אך הם המה הרברים אשר להם העז והתעצומות להעלות ארוכה ורפאות תעלה לשבר עמנו הגדול מני ים".

כבר במחברתו זו הננו רואים את רילף משכמו ומעלה גבוה מכל הרבנים האשכנזים, אשר כחנזמים המה בדעותיהם הקדומות כי תעודת ישראל להיות נפוץ בנוים, וכי יש לעקור מלב זכרון העתיד, זכרון ציון וירושלים. לא מהם ומהמונם היה רילף הדורש לציון.

ובתולדה מחויבת מהגיונותיו היה, כי כמעט עלה שחר הציונות על שמי עמנו לפני חמש-שש שנים, היה רילף מעשרה ראשונים אשר ראו האור כי טוב. בכל חום לבבו נמסר אל הרעיון אשר ככל יתר הציונים הנאמנים חזה בו חזות הכל, חזות תחית עמנו בנו ורוח, חזות השחרור מהעבדות הפנימית והחיצונית. פני רילף נראו בכל הקונגרסים, ואשו אצל חום צח אל כל הלכות מסביב. ובצאת „רבני המחאה" באשכנז למחות כנגד הציונות ולנבל חין ערכה, נאור רילף בגבורה וישב חורפיה דבר במאמר נמרץ, אשר כתב במכה"ע „וועלם", מאמר אשר זכרונו חי בלבות כלנו. כן נראה בקיץ תרס"ב באספה רבני אשכנז בעיר פ"פ דמייץ וגם שם נשא נס הציונות ברמה, ואם בעת האחרונה רפתה ההתנגדות לציונות בין רבני אשכנז, ואם כה וכה נראו ביניהם גם בעלי תשובה — הרבה עזר לזה רילף.

זה היה רילף לנו, לאחיו היהודים, ובין חכמי העולם הנאור הציב לו יד ושם עולם בספרו הפלוסופי הענקי בן חמשת כרכים „וויססענשאפט דעס וועלמנעדאנקענס" (חכמת רעיון העולם) אשר עליו אמר הפלוסוף הנודע עדוארד פאן הארטמאן: בדורנו עוד לא נכתב ספר כזה.

בשנת 1888 יצאו לאור שני הכרכים הראשונים מספרו זה. בשנת 1893 יצא הכרך השלישי בשם „וויססענשאפט דער קראמטיינהייט" (Dynamo-Monismus), ובשנת 1897 — הכרך הרביעי „וויססענשאפט דער גייסמעסאיינהייט" (Pneumato-Monismus), ועוד שאר בכי הכרך החמישי „וויססענשאפט דער גאטמעסאיינהייט (מדע אחרות אלוה). המספיד את רילף במכה"ע האשכנזי „מעמעלער דאמפפבאָטע" יאמר על הספר הזה: „זה הוא לפ"ד כל המבקרים האשכנזים הגדולים בנין עדי-עד מדעי, אשר בו תתפאר הספרות הפילוסופית".

ומלבד כל אלה היה רילף משנת 1872 ועד יום עזבו את מעמעל עורך מכ"ע יומי גדול לפוליטיק ולידיו יום. הוא מכה"ע „מעמעלער דאמפפבאָטע" הנ"ל. „העמסתי על שכמי את העבודה הזאת — יאמר רילף — מפני שמשכורת הנתונה לי מאת הקהלה לא השפיקה לי למעמד ביתי ולכלכלת בני משפחתי הרבים באופן נאות והגון לפי מצבי בעיר". במרוצת הימים היתה לו גם כהונה זאת כלי חפץ למעשיו לטובת הכלל באופנים ומקצעות שונים.

והמערכת אומרת ע"ד מקצוע עבודת רילף זו: מכ"ע שלנו הוא חייב תודה להר"ר רילף בעד מהות תכנו הנכחי ובעד מדרגת חשיבותו בין מכה"ע שבמדינה. הר"ר רילף, אשר כמעט במשך שלשים שנה — דבר שאין דוגמתו בספרות העתית האשכנזית כלה — מצא מועד חפשי לערוך את מכה"ע הזה, אף כי היה עסוק וטרוד כל ימיו ברבנותו. ושקדן ומתמיד כל ימיו בעבודתו הספרותית על שדה הפלוסופיא. ועתותיו היו נתונות

נתונות לעסקנות ושתדלנות של צבור וצדקה רחבה מאד. הראה גם במקצוע זה של מכ"ע זיו כשרון נאוני".

גם יתר מכה"ע הגדולים זכרו שמו בכבוד והדר. במכה"ע הכי נכבד „ברל. מאנב." בא פולישון „אם גראבע רילפס"ן (על קבר רילף). הכותב היה לפניו שר צבא באשכנז, זקן מופלג בן שבעים ואחת, אשר חרב גבורים צמודה במתניו וקסת סופרים בידו, הוא דאנאָבארט פון גערהארדט אמינטאר; ומאז התפרסם שם רילף כאחד פילוסופי הדור, זה כחמש עשרה שנה, האציל הנוצרי הזה הוא מוקירו מאד, אף כי לא הכירו פנים. והוא מתחיל הספרו בדברים האלה: „כוכב מזהיר על שמי חקר אמת, ככה: ד"ר רילף מת", והוא מתאר בשפה לנאמנים את חתם הכנית המנוח ואת שמתו בפלוסופיא המהורה כוהר הרקיע. „אף אם מחיצה רחוקה הבדילה בינינו — הוא היה רב בישראל — בכל זאת ידעתי להוקירו כרום ערכו כאדם המעלה, רוח כביר ונשגב חוקר לכל תכלית, אוהב אמת ובעל רגשות נעלים וקדושים"¹).

מימי האביב תרנ"ז עזב רילף את מעמל, ככלות כחו בעבודתו המרובה הנשגבה מכח איש אחד, וילך העירה באָנן אל בית בנו הרופא, לנוח מעמלו כנסות צללי חייו, ולשקוד במנוחה על התורה והמדע. יום פרידתו ממעמל היה יום תוגה ותוכחה לכל יושבי העיר, בלי הבדל דת ומפלגה, אשר אהבתם אליו עברה כל גבול, ותקשה עליהם צאתו מהם ביציאת הנשמה מן הגוף.

באהל התורה והעבירה ישב לו רילף במנוחות שאננות הפעם, ומפקידה לפקידה נשמע הוד קולו ומתק שפתיו בכה"ע ובאספות, עד כי באה שמשו פתאם, ובאור ליום ו' י"ז אלול יצאה נשמתו פתאם, „והלך היקר, שדפק בחום כה גדול לעמנו העברי, שבה לנצח!".

י. ח. זאגאראדסקי.

¹ ממכתב ה' ל. שינהויו נמעמל.

לתמונת המשורר ר' יהודה ליב גארדאן ז"ל.

נקרא נקראתי עפ"י מערכה „ספר השנה“, לכתוב דברים אחרים לתמונת משוררנו יל"ג ז"ל הבאה בזה, ואני לא מצאתי עז כנפשי לדבר דבר על אדותיה מלכי, בעוד אשר שמורים אתי דברי המנוח עצמו שכתב במכתב פרטי על דבר העלילה, אשר שמו לו שונאיו חנם, בקנאתם הקשה כשאלו, ואשר על ככה ישב בבית הסודר, כימים אשר ישב, ואחר הגלה לארץ הגזרה, כדבר האמור למטה בזה; ואשר בימים הרעים ההם נרל שער זקנו, כאשר נראה בתמונה הזאת, שלא נמצאה בלתי אם בידי בני משפחתי מעט מאד; ויתר דברי יל"ג וכל אשר כתב בשפ"ע ולע"ז, הלא הם כתובים, בעצם ידו, על ספר האגרון (אגרות יל"ג), בכלל, אשר כמעט כל אגרת ואגרת שבו, מלבד הפארת הסגנון ומתן הלשון וטוב המעט. שבהם הצטיין המנוח להפליא, מאין דומה לו, מלבד כל זאת, כל אגרת ואגרת היא פרשה אחת כספר תולדותיו, ובפרט אגרת מ"ה, שבה ספר באוני אבר"ם תלמידו, את קורות ימי חייו על הסודר, בזמניהם; ואף גם אחרי מותו נכתבו תולדותיו בידי סופרים שונים כמעט בכל כה"ע והמאספים לבי"י, בשפ"ע ובלע"ז, ולא יהסר אפוא בלתי אם לאסוף את הכל אל מקום אחד, אפס כי אז ירבו הדברים והיו לספר שלם; לכן אמרה נפשי, כי אין טוב מאשר לשום בזה אך את דבריו הוא, אשר מהם תוצאות לתמונה הזאת, כאמור.

„... ימי שני מנורי מלאים נדודים ומלמלה. מנעורי לא הייתי שאנן וקופא על שמרי, כי מיום עמדי על רגלי לבקש אכל לנפשי הלכתי מעיר לעיר וממקום למקום. אחת לשבע שנים החליף הקב"ה את עולמי. בשנת תרי"ז באתי לפאנזוועז; בשנת תר"ך לשאזוועל, ומשם למעלו בשנת תרכ"ז, ומשם בשנת תרל"ב לעיר המלוכה; ומשם בשנת תרל"ט, היא השנה שאני עומד בה עתה — הלכתי בגולה...“

„אני בגולה בארץ נוד, בני עמי נחרו בי שמוני מטרה לחצי לשונם, — כי רבו החסידים ועם הארץ את המשכילים וראשי הקהלה בעיר הבירה, בבוא יום הבחירה לבחר מורה הוראה לעדתם, ראשי העדה המשכילים ידעו את זמנם ואת מקומם ויבחרו להם לרב איש אשר צורה אדם לו מחיץ ולב יודע צרת עמו בקרב, ולא פנו אל רהבים ושמי כזב אשר חמדו להם רב „מוסיף הבל“ לשמחה בקמיהם. ובראות החסידים והיראים כי ידם על התחונה במריבת העדה, ובחשבם כי אנכי הסבותי במפלתם, שמוני מטרה לחצי לשונם וילשינו עלי במקום סתרים, ויביאו עלי שואה לא ידעתי.“

„ארבעים יום וארבעים לילה ישבתי אני וביתי בבית הבור. ראשי העדה והמשכילים הגשענים על ידי, אשר קוה קייתי תמיד כי לבם כלבי ורעותינו שוות, ולעת רעה ועצבון

(*) זכרון למלאות עשר שנים למותו, כיום כ"ד אלול שנת תרנ"ב.

יהיו בסומכי נפשי, הם הראו כי מכל תכונת עם מחצבתם לא נשאר להם רק מרץ לב ואהבתם לנפשם במדה מרבה, וביום נכרי עמדו מנגד ולא נמצא בהם איש פוצה פה ודובר דבר להמליץ טוב בעדי ולהושיע משומני נפשי... ויצא הקצף על כל הנתפשים היושבים בבית האסורים ונתחיבתי גם אני חובת גלות בלי דין ובלי משפט, ושלחנו אני ואשתו לגור בנפת אלאנעצק בעיר הקטנה „פידאָש“... מקור חיי דלל, קני משולח ונעוב, אפרוחי כעופות נודדים, ואני ואשתי החולה בתוך הגולה.

זבאולאָנצק המדינה
בעיר מקלמי פודש
אשא על קני קינה
כי הרם וכי הודש. (פודש תמוז תרל"ט)

שם — ישבנו מאה ועשרים יום ואחר נתן חופשנו לנו, כי בהשתרלות אחי (יזכרה)
אלהים לטובה שב הג"ג נורקא ותהה על משפמי, וביום 13 יולי יצא צדקי מלפניו, וישנה
את דיני למוב. וביום 26 אויגוסט שבתי לפ"ב*).

ובצאתי מאולונצק המדינה

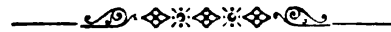
ממקום גלותי פודש

עוד אשא אלומותי ברנה

וכבודי עמדי חדש:

ובכן, הראו קנאי עמי שנשיבתם נשיכת שועל, כי לא הקשה איש אליהם וישלם.
עלבוני מחול להם וימי אשר הקצירו יפלו ארצה, ואני תפלה כי לא יחשוב ה' להם עון
כ"א ומל את ערלת לבבם ולא יוסיפו להונות את אחיהם בכזבים ובעלילות שוא ולא
יוסיפו לזכות זכחי אדם לאלהיהם...".

המלהים יצחק יעקב ווייסבערנ.

* (ויהר דברי גלותו וכל אשר קרהו בשוכו אל מקומו, הלא הם כתובים בספר „אגרות תלמי“

על ים בְּנֵרֶת.

עוד מלא אותם...
ומעמק תְּבִלֶת שְׁחֹר
כְּבֵר הַשְּׁחַר קָם,
פָּקַח עֵינַי, עֵינַי הָאֹר
וַיִּטְבַּל בַּיָּם...

שׁוֹר! הִכְסִיפוּ פָּנַי מִזֶּרֶח,
סֵהר חֹר עָלַי,
אִם יִפּוּחַ רוּחַ צִח
אִם יִתְלַחֵשׁ גָּל:

”עָף הָאֶפֶל, כְּלָה לַיִל,
עֹרָה, אֶחָ עֲלִיזוֹ
הֵן הוֹפִיעַ הַהִילָל,
אֲנִלִי-זֶהר יוֹ...”

וְאֲנִי נִשְׂאָ וְשָׂמ
אֲדָא הִלְאָה דָם—
וּסְבִיבֵי יִשְׁרֹו אִם
גָּלִי הִתְהוּם.

מִימֵי-קָדָם עֵת בְּכַל
אֲזוּ זְרוּעַ אֹר,
הֵד הָרִים יִשְׁמִיעַ קוֹל,
שִׁירֵת-עוֹ וְדִרֹר;

שָׁם בְּתִבְלֶת שְׁמֵי הָרוֹם.
גֵּין כּוֹכְבֵי הַזֶּו,
יִדְא הַיָּרֵחַ דָם,
יִצֵק אֹר סְבִיב.

כּוֹכְבֵי-נְנָה בְּלִשׁוֹן-אֹר
שָׁם יִשְׁרֹו אִם
שִׁירֵת פְּלָא, שִׁיר הַדְּרֹר,
שִׁירֵת נְעִם-עֵד.

וּמִתַּחַת יָם בְּנֵרֶת
שְׁנֵת הַתְּבִלֶת נָם,
גְּבָעוֹת-גְּבָה לֹו מִסְּנֵרֶת,
עוֹמֵי אֶפֶל שָׁם.

וּכְחִיקָהוּ זֶה דְּרֵךְ
יַחַד עוֹלָלָיו
אִם יְנוֹמוּ, וַחֲלוּם זֶה
יִרְאוּ כְּבִי גָלִיו.

וּמִתַּחַת-עֵינַי סְפִיר,
סֵהר, בְּגִי-עָבִים,
דְּגִי-זֶהב בְּבָרֵק סְנַפִּיר
רוֹדְפִים כּוֹכְבִים.

וּבוֹלְעִים הֵם כְּבִי הָרוֹם
שָׁם לְרֵבְבוֹתָם
אֶךְ הַתְּבִלֶת, אֶךְ הַתְּהוּם

וּשְׁכַמְט־אוֹר הַבְּרִיק וַיָּךְ
וַיִּגְזֹר הַיָּם, —
וְזָרַם עַז שֶׁל גְּנֵה זָךְ
זָרַם עַל וָקָם.

בְּמַרְחֲבֵיהָ אוֹרִים גְּדוּלִים,
בָּם כְּעֵין סֵלָם,
וּשְׂרָפִים יוֹרְדִים עוֹלָים,
שְׂרָפֵי אֵשׁ כָּלָם.

וּמִכְּעַד שְׁמֵי הַנְּגֻזוֹת
מִלְפָּנַי וּלְפָנֶיךָ
עֵינֹת־זוֹהַר רַבָּאוֹת,
עֵינֹת אֱלֹהִים

מִתְפָּרְצִים שֵׁם מְמֻקָּרָם
וּמְזֻנְקִים מְרוֹם
וּבּוֹלְעִים בְּאוֹר־אוֹרָם
אֶרֶץ וְכָל תִּיקוֹם...

וַאֲנִי נִשְׂאָ וְשָׂמַ
הֲלֹאָה הֲלֹאָה דָם,
וּסְבִיבֵי יִשִּׁירוּ אִם
גְּלִי תִתְהוֹם...

ש. ל. גרדון.

מִימֵי קָדָם עַת עַל כָּל
יָד אִזּוּ פָּרֵשׁ צָר,
הַד הָרִים אִזּוּ יַעֲן קוֹל,
קוֹל עָרִיץ אֲבָזָר;

וּמִיּוֹם יָבֵא — וַיְהִי
אוֹר עוֹלָם וְדָרוֹר, —
אִזּוּ יֵשׁוּב הַכֹּל וַיְחִי,
אִזּוּ יִקְוֶם הַדוֹר,

דוֹר שֶׁעֵין לוֹ, עֵין־אֵשׁ,
עוֹ הָרַעַם — קוֹל,
לֵב אֲרִי לוֹ, לֵב שֵׁשׁ
עוֹ בּוֹ, רֶךְ וְגִדּוֹל...

* *

וַאֲנִי נִשְׂאָ וְשָׂמַ
אֲדָא הֲלֹאָה דָם,
וּסְבִיבֵי יִשִּׁירוּ אִם
גְּלִי תִתְהוֹם.

* *

וּבְפִאֵת קְדִימָה — שׁוֹר!
מִרְאֵה פְּלֶא־הוֹד:
הַשְׂמִים — יַם־דִּינּוֹר,
דָם מְהוֹל בִּיקוֹד...

הכפרות העברית

בשנת תרס"ב.

א.

עוד „שנה ספרותית“ אחת נפלה אל תהום הנשיה, כאשר יאמרו המושלים, —
יעוד הפעם מחויבים המבקרים לתת להקהל חשבון מפורט אחרי עשותם את „הסך-הכל“
מהחזיונות הספרותיים אשר התחדשו ובאו במשך השנה החולפת, שנת תרס"ב לפ"ק.
ברוך משנה עתים!

כי מאימתי זכינו שיהיו לנו איזו חשבונות בענינים ספרותיים, ואף כי חשבונות
שנתיים, תמידים כסדרם, כנהוג בין אנשים מן הישוב, אצל שאר אומות העולם? האם
לא מתמול שלשום?

אמנם, עם הספר אנחנו, ובספרים הגינו תמיד, אנו ובנינו, יומם ולילה; ובצדק
נוכל לאמר, כי עניני ספרות בכלל לא פסקו אצלנו בכל הזמנים. אבל איזה ענינים ואיזה
ספרות?

היו לנו ימים, או יותר נכון — מאות בשנים, אשר יכולנו לעשות חשבון רק
לספרי „שאלות וחשבונות“ ע"ד קמניות בפסח וביצה שנולדה ושעוד לא נולדה כלל, גם
לספרות של הגהות, הערות והארות, פירושים ודקדוקי פירושים מאת ה„צעירים באלפי
יהודה“ ו„אסקופות הנדרסות“, ו„הקמנים“ וה„מתחממים“ וכו' וכו'; היו תקופות שלמות
וארוכות אשר יכולנו להוציא במספר רק את צבאי המחברים המחזורים על הפתחים
ב„חבוריהם“ הכרוכים כמעמפותיהם יחד עם ההסכמות וה„פרענומער אנמים“ והרשימות
משמות נדיבי עם אלהי אברהם אשר עמדו לימינם להוציא את מעינותיהם החוצה ואשר
התחייבו „כל"נ איה"ש" להכניס את החבורים ההם אל ארונות הספרים שלהם. גם היתה
לנו אחרי כן „עת הזהב“, תקופה עשירה ב„מאמרים“ מכל המינים, בנהרי נחלי מאמרים,
במבול של מאמרים, אשר שטפו ועברו כל גבול — ואף גבול הסבלנות של הקורא העברי.
או יכולנו להביא במספר את מאמרי כל נער המושך בשבט נער כיד המורה הטובה עליו
ואת „יצירות“ אותם המכתבים, אשר מדי העלותם את הגיונותיהם על הגליון לא מנעו
את הטוב מקוראיהם ויעשו להם מטעמים מפרוזה ושיר גם יחד, ויהי בהמתיקם את
כאמריהם בתבלין של מליצה נשגבה ויוסיפו מדי פעם בפעם גם מעט צרי ולוט מזמרת
עמם — נופך קמן משיריהם „אשר אתם בכתובים“...

אלה הם החשבונות אשר היינו יכולים לעשות אז — ולא עשינו.

אמנם, גם סופרים אמתיים היו לנו בעת ההיא, גם ספרים טובים היו נדפסים אז,
אבל מספרם היה קטן מאד, ספר אחד לתקופת השנה או לשנות מספר, הקוראים ידעו

היטב, קראום וחזרו וקראום, ויהיו להם לענג ולשעשועים, לכבוד ולהפארת בשבתות ויו"ט.

לאיזו חשבונות היינו צריכים!

אבל עתה בריאה בראה העת החדשה. במשך כל הי"ב חדשים מחדשי השנה יראו פעולות הספרות העברית והדרה עלינו, והסופרים כותבים בחדרי חדריהם ואינם סחורים על הפתחים ונט אינם מאספים פרינוטרנמים, והספרים נדפסים עפ"י רוב בלא הסכמות ובלא עזרת נדיבים יחידים, כי אם בהוצאות חברות או עורכים וכו"ל, ומספר הסופרים והספרים — ויש אומרים: גם מספר הקוראים, — הולך וגדול, ו"דרישות" הקהל התיבותיו אל הספרות הולכות ורכות, — ולתקופת השנה — והנה הקהל הזה מחכה לחשבון-שנתי, הפץ לדעת מה פעלה ספרותנו במשך התקופה הזאת, דורש את ה"סך-הכל" מכל המעשים והענינים והחזיונות הספרותיים של השנה החולפת; ואם הקהל שואל — מי לא ידרש לו? אם הקוראים מחכים ב"כליז עינים" — מי מהמבקרים לא ימהר ולא יחיש את מעשהו לנמור את ה"חשבונות" ואת הסך-הכל, כדי לעשות נחת רוח להקוראים האלה אשר לדבריהם ייחלו כאל מלקוש...

אכן, אמת נכון הדבר, כי העתים משתנות ואף אנחנו עמהן: מי מלל לנו זה רק לפני עשרים שנה שנזכה לראות בבנין חומת הספרות העברית, המתרחבת ומסהעפת עתה למקצועות וענפים שונים, החפצה לצאת מנבולה אשר נבלו לה ראשונים, המתאמצת לעזוב את מחבאה ולשאוף רוח ולהדרש לכל אשר שואל הקורא בימינו, לכל שאיפותיו מנמותיו וספקותיו, ולתת מזון טוב ומבריא לשכלו ונפשו, לכשרונותיו ורגשותיו ולכל מערכי לבו.

מי מלל לנו כי מדי שנה בשנה יקבצו אצלנו מספרים הגונים של "יצירות" סופרים הגונים, ואלה יתאחרו לסכומים ידועים, והסכומים יצטרפו לחשבונות ידועים והחשבונות יהיו לאיזה סך-הכל ספרותי קטן או גדול? הלא רק תמול שלשום נהיה האות הזה.

ולכן, מפני שהחזיון הזה נגלה בימינו ולעינינו וקרוב הוא אלינו בזמן, עוד לא הספיקה לו העת להתברר כל צרכו, ולפיכך מתיחסים אליו אנשים שונים מנקודות-מבט שונות ומגלים בו פנים שלא כהלכה אחת. אלה מוציאים משפט ספרותנו לשבט ואלה — לחסד. הללו מעריצים אותה ומהללים והללו לועגים לה ומחללים. יש קוראים בעליצות נפש: "האח, סופרים גדולים נתנו לנו וספרות אמתית יולדה לנו, ספרות כדבעי, אשר תוכל לעמוד בשורה אחת עם רעותיה שבכל שאר האומות; עתה לא עוד נבוש ממנה ופנינו לא יחזרו!" ויש עונים לעמתם בשרוק מר: "חלמא טבא חזיתם! להר"ם! אין לנו לא ספרות ולא סופרים ולא קוראים; לא דבים ולא יער; וכל זה רק דמיון כוזב המוליכם שולל"... ככה דורשים אנחנו את ספרותנו החדשה לשבח ולגנאי ומבלבלים את המושגים במשפטים המתנגדים זה לזה נגוד נמור, מן הקצה אל הקצה.

אכל כל זה — השקפות קיצוניות, אלה ואלה דברי אפטימיסטים גמורים ופיססי-מיסטים גמורים המרחיקים הלך דעותיהם אלה — בעליצותם הנמהרה ואלה — ביאושם המר יותר מדי. והאמת, הגעדרת לשתי הקצוות האלו, היכן המצא?

ספרותנו החדשה, להוציא את הספרות הדתית הרבנית, עודנה קטנה ודלה בכמות ובאיכות, רזה היא ועניה טצד החיצון והפנימי לעמת ספריות אחרות של העמים הנאורים, — זה נעלה מעל כל ספק. אבל האם יכולה היא להיות אחרת? העובדא כשהיא

לעצמה מעציבה מאד, אבל האם בעינינו יפלא הדבר הזה, אשר טבעו מחייב שצריך להיות כן. כל ספרות וספרות על תלה בנויה, כי שפה אחת לה ודברים אחדים, וספרותנו אנו עודנה מושפלת יען כי אין לנו שפה חיה ומדוברת אחת, כי אם לשונות הרבה. כן, בארצנו למשל, יש לנו ספרות אחת שהיא ארבע: ספרות עברית, רוסית, צרנגנית ופולנית. כחותינו הספרותיים מתפזרים ע"י זה להרבה רוחות וספרותנו הפרד זהיתה להרבה ראשים. לו התרכזה במקום אחד, בשפה אחת, תהיה איוו שתהיה, כי אז היתה יכולה להיות עשירה ורחבה, בהכניסה או לתוכה את כל הכחות הטובים והרעננים שבסופרינו ובהקיפה או באמת את כל עניני חיינו עם דרישותיהם ומקצועותיהם למיניהן. אבל עכשיו שחסר לה הבכיס החזק הזה, שחסר לה המרכז היחיד, מרכז הלשון, אשר עליו היתה יכולה להטביע את אדניה ואשר בו תלויים כל התנאים הנחוצים לחיי כל ספרות באשר היא מציירת וכוללת ומגשימה את כל הכונות רוח העם, — הגוכל להתפלא איפוא על עניות ספרותנו העברית?

סופרי עם ועם יגדלו על ברכי ספרי מופת הרבים אשר להם — על פרי עמם ורוחם של ענקי הספרות, המורים להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו בהתפתח כשרונותיהם בדרך טבעי אשר התוו להם מוריהם ומדריכיהם על ספסלי בתי הספר ובהיכלי בתי המדרש. על כל מדרך כף רגלם הם יפגשו אנשים אשר יקרו להם עניני סופרים וספרות. בכל המקום אשר יזכירו את שמה מקמר ומגש לה ולכתמכרים אליה ולשונים באהבתה. רוח הספרות והאמנות וכל מלאכת מחשבת תמלא את כל חללו של עולמם, תרחפת עליהם ומקפת אותם באספות סופרים ובישיבות ת"ח, בבית ובחברה, ובכל הסביבה הסובבת אותם משחר טל ילדותם עד ימי זקנה ושיבה. אבל איפה הם בתי-ספרנו אנחנו ובתי מדרשנו אנחנו אשר יתנו לתלמידיהם מושג רחב ונאמן מכל הדברים העומדים ברומם של עולם הספרות והאמנות? מי יורה לצעירי סופרינו ולצעירינו בכלל דעה בתורת חוקי הלשון והסגנון לכל פרטיהם ודקדוקיהם ומי יגלה לפניהם את מסתרי ההשתלמות הספרותית ואת סודות ה"יצירה" של סופרים חכמי חרשים אשר עליהם להתחקות על שרשיהם למען יעשו ככהנתם והצליחו? האם "חדרינו" וישיבותינו ימלאו את שאיפותיהם היותר עצומות ואת רעבונם וצמאונם היותר גדול? מי מאתנו, הקהל העברי, יודע את סופרי המופת שלנו המעטים ומי חפץ לדעתם? מי בחברתנו וב"קהלנו" אנחנו יתמכר לעניני הספרות העברית וידבק לאהבה אותה ולהשתעשע בה או גם — מי ישים אליה לב כלל? מי יביט עליה כעל דבר נחוץ טבעי והכרחי אשר לכל עם נאור אי אפשר להתקיים בלעדיו, כעל אספקלריא המאירה או לכה"פ — שצריכה להאיר את דרך החיים החברותיים ולשאת על עצמה חותם תכנית כל עלילות ומצעדי אם לא כל האומה — לכה"פ ראשיה ובחירה?

רואים אנחנו איך ישתלם סביבנו העולם המדעי והספרותי, איך מעט מעט יהלכרו החיים והספרות אצל עמים אחרים — יתלכרו ולא יפרדו. החיים משפיעים על הספרות והיא מושפעת מהם. אבל אצלנו אין כמו אלה. אצלנו החיים והספרות — שתי רשויות הן בפני עצמן והאחת אינה נוגעת בחברתה אף כמלא נימא. אצלנו הספרות לחוד והקהל לחוד. הספרות שלנו היתה תלויה עד הזמן האחרון על בלימה ועומדת בנס. הסופרים והספרים שלנו עפ"י מקרה יבואו ופתאום, עפ"י מקרה, יצאו, כמו בעל כרחם יעברו וכמו בעל כרחם יחדלו, התעיף עיניך בס ואינם, באין כח מניעים ומכריעים לפעול בהכרה ברורה שיש ממרה ידועה וקבועה ומסוימת לעבודתם וכי יש שכר לפעולתם.

איוו ספרות יכולה לעמוד בפני הנאים כאלה? אבל הלא עמנו מלומד בנפים ובמאורעות ובחזיונות כאלה, אשר אין לשים בו נש הפיסה מדם כלל, ועל כן זגנר רואים שלמרות כל התנאים המעיקים והמציקים האזורים למעלה עוד יש לנו סופרים ויש לנו ספרות, ויש לנו אנשים היודעים ומבינים כי צהי רק אתחלתא דספרות אמתית הצריכה עוד להתפתח ולהתרחב ולהתעמק מצד החיצון והפנימי, שצריכה לניב שפתים חדש ולענינים חדשים ולחומר חדש. ההתפתחות הזאת צריכה לכחות רעננים המתפרצים לעלות אל מרומי הדעות ושאיפות הזמן, אל מקום משכן כל טוב וכל יופי וכל נשגב הממון בחיק האיריאל הנסתר מעיני ההמון והנגלה לעיני יחירי סגולת העם.

אותות התפתחות כזאת נראו בספרותנו בשנים האחרונות. היא לא צעדה עוד „מצעדי ענק“, אבל כבר עומדת היא על הדרך אשר התווה לה הזמן, עוד לא הבשילו אשכולותיה ופרחיה עוד לא ירהיבו עין אבל כבר העלתה נצה ותעש בדים. בדרכה זה, אשר יש בו כדי לחזק את אמונתנו בישייתה וקיומה, הלכה ספרותנו בתקופתנו האחרונה, הקופת הלאומית, ומטנה לא סרה גם בשנה החולפת, אשר עליה נשקף בטאמרט הנוכחי.

ב.

נעשה כהמתקנים שבראשי המדברים באספות ונתחיל מזכרון החברים שישבנו חל"ח. באמצע השנה העברה פסק מלצאת מכה"ע השבועי „הדור“, אשר רק שנה אהת הופיע בהוצאת חברת „אחיאסף“ ובעריכת מר דוד פרישמאן. השנה הראשונה היתה גם האחרונה להאורגן החדש הזה, הגקטף בלא עתו. מעמים ורעים היו ימיו. אויביו רבו מאוהביו, ואלה ואלה — מחותמיו. זרם חדש חפץ „הדור“ להכניס לתוך ספרותנו — על כן לא היה רציו לרוב קוראיו, אשר יראו לנפשם פן יכולע להם מה „חרוש“ הזה. עורך „הדור“ חפץ לחנך את הקהל שלנו ולברוא לו מעם חדש — והקהל הזה בעמ בו ובטובתו ויענהו: „לא מדובשך ולא מעוקצך“. אף אמנם לא מנע „הדור“ את עקיצותיו החרות מאת כל המפלגות שלנו, ולא היה גליון אשר לא היו עקיצותיו מרובות משל חברו ואשר מעמדיו לא התמלטו כידודי אש ו„זפת וגפרייה“. כפתגם ההמון, — וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק.

אמנם קשה להגיד בכרור במה החריד „הדור“ ביותר את לבות העם המשונה. הזה. יש אומרים, כי צער גדול הסבו המו"לים להקוראים בזה שהסתירו מהם את שם העורך וכי ב„החרוש“ הזה עצמו היה כדי להביא מורך ופחד בלב רבים, אשר זה דרכם מאז ליתן „שלום עליכם“ לכל איש זר אשר יפגשו ברחוב או בעגלת מסלת הברזל או בבית הכנסת או להבריל בבית המרחץ ולהקיפהו בשאלות מעין: מה שמכם? מאין ולאן? היש לכם אשה ובנים? בן וכו'. והצדק עם האנשים האלה: הם הסכינו מאז לחפש את שכות המחברים ולברוק בשבעים בדיקות אחרי כל שם החתום על המאמר ולדעת למי הוא, אשר זה להם העיקר והשאר טפל, הם אהבו להרהר יותר אחרי מדותיו ותכניתו של הכותב מאחרי תכן הכתיב ושל העורך את סכתב העתי מאחרי צורתו הפנימית של זה האחרון, כנהוג בין מחותנים עברים הרוצים לעשות ביניהם „שידוך“

הגון, — והנה זה באו מו"לי „הדור“ ויעשו להם צחוק מכאיב לב בהסתירם את שם עורכו וכיראם לגלות את הסוד מן החרד! הגשמע כזאת? ומה יעשה הקורא הנבוך המחפש ואינו כוצא את המחותרן שלא יקצף על השדכן ועל השידוך עצמו? ...

ויש חושבים כי הסרון שמה מונבלה ומסוימה ועדר מהלך ברור ומדויק הם שהיו בעוכרי „הדור“. הוא היה לא ציוני ולא אתי-ציוני, לא לאומי ולא אתי-לאומי, „לא קר ולא חם“ כמאמר ההבון. אחדים מעוררו התמידים היו מסופקים לגמרי במציאות איז „תרבות“ עברית מיוחדת ובנחיצותה של ההיה המשונה הזאת, ואחדים התחשבו, להטך, על דגל חסידי הדעה הציונית, אשר כל ישותה וקיומה וכל המצוות-פרינציפים התלוין בה עומדות על בסיס האמונה במציאותה ונחיצותה של התרבות העברית היחידה במינה. של התרבות המצוינת בסגולותיה המיוחדות לזו הבת ציון המצוינת. ו„הדור“ נהן מקום לסופרים הלוחמים בעד הדעה הלאומית בכלל ולאומיותנו אנו בפרט וגם לא חסם הדרך לפני הכופרים בעיקר הרעיון הזה, הנראה להם כחוג צר וקטן יותר מדי לעמת הדעות היותר רחבות הממלאות את חללו של העולם הגדול, העולם הכללי, ומקיפות את כל הענינים ומחזות החיים למיניהם ואת כל חפץ האדם הפרטי והקבוצי בכלל בלא שום הברל ופדות דתית או לאומית. והעורך בעצמו? איז ואבוי. הוא בעצמי בקש לעקר את הכל, הוא חפץ להרוס את הבנינים הישנים הנקדשים באלפי קדושות והנערצים ברבבת מעריצים, הוא העיז לנתוץ ולגרש ולהשליך הלאה מנגן עדן הספרות את המשפטים המקובלים והמוסכמים, להחריב את העולמות הישנים ואת הגבולות אשר נבלו ראשונים ולבנות על חרבנם בנין חדש לא שערוהו הסופרים אשר היו לפניו. — סוף דבר: הוא חפץ — טילתא זותרתא! — לברוא לקוראנו „רגש ומעם בשביל הטוב והיופי“, „שיתחממו זיתהבו לקראת כל נאה וכל נעים“, ו„לאחד בקרבם רוח נכון, רוח דעת נקיה ומדה מהורה עד שיודעו מפני מעשיהם שהם עושים עתה במנוחת נפש“... הוא חפץ להרגיז את הנפש הזאת כמנוחתה, לזקקה ולצרפה מכל סיני וחלאתה ברוח בער וסער מתחולל, ברוח שחוק והתול ויאוש מר...

וזו האחרונה אולי היא היא הסבה היותר נכונה לנפילת „הדור“. כן, כן. הסופר פרישמאן אמנם עשה את מלאכתו ב„הדור“ בכשרון המיוחד לו מכבר. הוא הכנים לתוכו זרם חדש. הוא חכם הדרך לפני כל נער מתמשכל הבא „לכהן פאר“ בספרותנו ולפני אלה המחברים אשר לא קראו ולא שנו ויהיו פתאים לסופרים ולמבקרים ולהוגי דעות, למלומדים ולכורי דרך לאחרים. הוא גרש את „הבטלנות“ — זעומת נפשו — מהסתפח בנחלת כתיבת העתי אשר הזקד על ידו. מאמרים ע"ד חזיונות ספרותיים כלליים, מאותו אשר חותם „יפירתו של יפת“ טבוע עליהם, בעליטריסטיקה מצוינה ברוח ומעם חדשים, בקורת עשויה עפ"י יסודי האמונה ודרישות מלאכת מחשבת, — כל זה מצאנו ראינו ב„הדור“ במשך שנת צאתו לאור. אבל המרס ידע העורך פרישמאן כי „מזונות מנופים ומבוררים“ כאלה הלא ימעמו רק לחך אנשים סבינים, יחיד סגולה, השואפים למזון כזה וכרגישים צרכו ונחיצתו, אבל מספר אנשים כאלה אצלנו מעט מאד, ונער יכתבם, ולפיכך לא למענם לבד נועד ולא להם לבד יענן מכתב עתי עברי, כי אם למען כל „הקוראים הנכבדים“, למען הפובליקה העברית, אשר עוד לא הוכשרה לזה. הוא חפץ אמנם להכשירה ולזכך מעמה, אבל למען הקרב אל המטרה הזאת נחוץ שיבינו הקוראים מה שידברו אליהם, נחוץ לקרב אליהם מעט. במדה ידועה, ולא להתרחק מהם יותר מדי. המרס ירע העורך את נפש קוראיו כי היא נפש רצוצה

סחופה ודוויה, כי היא דורשת מעט צרי ומעט נוחם וכי קשה ואולי גם אסור לפעול עליה בדברים קשים כנידון לבד ולשפוך עליה רוח קצף ורוח יאוש, אותו הרוח הכולט מהפובליציסטיקה וביחוד מהבקורת ומהפילימונים של „הדור“. המרם ידע כי הדרך הזאת לא תצליח!

אף אמנם הוא ידע וידע. עוד במאמרו הראשון בגליון הראשון, נפתחת דבריו על מפתן מפעלו החדש אשר אמר לעשות, היה כבר מסופק מאד אם מרגיש העם בחסרון מכתב-עתי שבועי חדש וטוב. נבא וידע מה שנבא... אף אמנם השיב לעם הזה כגמול ידיו במאמרו האחרון בגליון האחרון („מכתב מאת העורך“) ויגמר עמו את חשבונותיו בכשרון נפלא ומצוין ועוד הפעם, הפעם האחרונה, ברוח יאוש וסער מתחולל, בהתול מר ובצחוק מכאיב לב, כמעט שלא אמרנו — בצחוק מפיסתופל... סוף סוף, היה „הדור“ מכתב עתי שבועי חדש וטוב, מלא ענין וחפץ. „העם“ אינו מרגיש, אבל רבים מאתנו מרגישים בנחיצותו ומצטערים על אשר מהרה חברה „אחיאסף“ לגזור עליו כליה. אם הנסיון של השנה הראשונה לא עלה יפה בכל זאת היתה חברה ספרותית, הנוסדה לא לשום מסחר, צריכה, ואולי גם מחויבה, לעמוד בנסיגה עוד מעט ולחכות!... אבל כפי הנראה — עוד לא היכשר דרא...

ג.

נלגל חוזר בעולם ובספרות. זה יוצא וזה נכנס. בשנה שנקמף „הדור“ החל להופיע עתון שבועי „עולם קטן“ ע"י חברה „תושיה“. הוא נועד אמנם „לכני הנעורים“, כפי הכתבת אשר על השער, ואנחנו דנים כעת על הספרות של ה„עולם הגדול“, אבל, כידוע, לא הרי ספרתנו אנו כהרי יתר הספרות. אצלנו כמעט שלא נוכל להגיד בברור איפה הוא הקו המבדיל בין חלק הספרות אשר לגדולים ובין החלק אשר לקטנים, איפה יהם הראשון ואיפה יבוא השני. גבולותיהם אינם נכרים וכולטים כראוי ויש שיגיעו זה בזה עד שקשה להפריד בין הדבקים האלה. הרבה דברים הנדפסים אצלנו בספרות: של הגדולים נכתבים וערוכים באמת ברוח המסוגל יותר לספרות ילדים, ולהפך — לא כל אשר נועד ל„הדור הצעיר“ יוכל להיות באמת להם למקרא. וסוף סוף הלא עוד לא הנענו למדרגה כזו ולאשר כזה שיהיו בנינו הקטנים (ובנוהינו — מאן דבר שמן!) יודעים את שפתנו ידיעה כזו עד שתהיה להם הקריאה בספרים עברים לדבר קל ונעים ומושך את לבם. והלואי שיגיעו לידי כך לא רק הבנים כי אם גם האבות! והנה כי כן נוכל איפוא להתחם אל ה„עולם הקטן“ כאל עתון השוה לכל נפש, וכן יהיה בעינינו. יש בו

¹ ואף כי ב„ההסקפה“ על מעשה החברה אחיאסף בשנה הרביעית והחמישית לקיומה (ווארשא, תרס"ב) בהראות חבר ההנהגה ה' אליעזר קאפלמן הגנו קוראים, כי „קרוב לודאי הוא כי לו היה „הדור“ קיין של יחיד אז היה מוסיף להוציאו וקרוב לשער כי היה מלליח. „הדור“ ככל מסעל חדש היה הולך ומתפתח ובאותה מדה היה מתחבב יותר ויותר גם על הסופרים וגם על קהל הקוראים וכה היה כוכב לו את דרכו והיה מביא ברכה גם להספרות וגם לבעליו מחולליו“. אבל גם הפעם האשם רק ב„חלוקת הדעות“ של החברים הקומנדיסים והמנהיגים...

מקומות רבים בחלק הספורים והשירים ותולדות אנשי השם אשר לא ירוץ בם כל קורא צעיר או „קמץ” ואשר ה„גדולים”, להפך, ימצאו בהם דברי חפץ.
ואף העורכים (א. ל. בן-אביגדור וש. ל. גרדון) בעצמם היו מתכונים, כפי הנראה, כנגד המטרה הזאת — מטרה אחת שהיא שתים. ולכן נסלח להם את השפה הנמלצה והמסולסלה יותר מדי שבה נכתבו הרבה מאמרים, ספורים ושירים ב„עולם הקמץ” ושלא לפי כח והבנת הקורא הקמץ.

הגנו מוצאים פה גם ציורים ומאמרים מנוקדים — ואולם גם הדבר הזה, הנועד לכאורה אך ורק לקמנים, לא ישנה את השקפתנו על ה„עולם” כעל עתון השווה לכל קהל הקוראים העברים, כי אטו יודע הקהל הזה קרוא עברית „בלא נקודות” כהונן, בלי שניאות? וכלום אין אנו צריכים להכניס לתוך החום היינו היבשים מעט לחלוחית של מלאכת-מחשבת? למרות שאנחנו „מהגאים” באיזה מספר של חכמי-חרשים שלנו אשר עשו להם שם עולם, הנה מה יודעת הפובליקה שלנו על אדותם? איזה מושג יש לה כמעשי ידי האנטקלסקים, גינצבורגים, ברנשטיינים, ברנשטאמים ועוד, ואיזה מושג יש לה מ„הענין” של מלאכת-מחשבת בכלל? אין אצלנו אף עתון אחד או ספר אחד אשר יהיה מוקדש כלו או מקצתו למקצוע הנכבד הזה — הנכבד לכל העמים וולתנו. ה„עולם קמץ” מטלא את החסרון הזה בכדה ידועה — ועל הדבר הזה ג”כ הוא ראוי לשבח, אף כי חבל על אשר לא כל הציורים שבו משובחים ונעשים עצהיו”ם.

בהחלקים השונים של העוה”ק באו כמשך השנה דברים טובים ומועילים הרבה. הספורים והציורים של י. ל. פריץ, ר. א. ברודס, שלום עליכם, בן-ציון, יהודה שמיינברג, ש. אש. א. ל. יעקובוביץ, ה. נמברג, ק. סילמן ועוד אחרים נקראים בענג ומושכים את לב הקוראים בהבנם וסגנונם המלבב — אעפ”י כי לא תמיד — את לב הקוראים הקמנים. יען כי לפעמים חסרה להם אותה הפשטות והכלתי אמצעות הנחוצה לילדים, ובמקרים כאלה הם ראויים יותר לגדולים, כאשר אמרנו. שירים טובים נתנו ש. ל. גרדון, א. ליבו-שיצקי, שלמון, א. י. שמיינברג, יעקב כהן, א. זבלנקין, צערניחובסקי ועוד, והטובים שבכלם — „אגדות” ד. פרישמאן. שירו „בשביל המשיח” (43 א) — מעשי ידי אמן נפלא ויקר המציאות. המשורר מציר תמונה נחמדה: חרש-הכרזל והאורג והרוקם עושים במלאכה; זה מכין פרסת-ברזל, זה — אפוד-משי וזה — דגל יקר „בשביל מלך המשיח”. גם בשמים —

לפני כס הכבוד הם — הידר! הידר! כבוד הם — עומדים במערכה.	בשמים שבעה כרובים, דום כחלוטות, חיש כזבובים, עושים את המלאכה;
---	---

הם מלקטים חומר בשביל נשמת המשיח:

את כל אלה לוקחים הם הידר! הידר! לוקחים הם — ואת כל זו וְסָאוֹר.	את כל נשנב, את כל נעלה, את כל יפה, את כל מעלה, את כל טוב וטהור, —
---	---

כל העובדים בארץ כבר כלו את מלאכתם „בשביל המשיח”, אך במלאכת הכרובים בשמים „אין עוד סמן ברכה”:

<p>אין די נשנב, אין די מעלה, אין די יפה עוו ונעלה, אין די זו ואורה; גם אנחה אולי אין עוד, — אוייה! אויה! אולי אין עוד, — צרופה זו ומהורה".</p>	<p>„אין זאת — כי אם זאת הנשמה, זו המהורה, זו הרמה, לה אין די החמרים, שלקטנו עד היום, — אוייה! אויה! עד היום — מן כל העברים.</p>
--	---

אין די חומר לעשות ממנו את נשמת המשיח, —

<p>ועד היום לא שלמה עוד — אוייה! אוי! לא שלמה עוד נשמת המשיח.</p>	<p>ומלאכים, שבעה כרובים, נשאו קולם, קול עזובים, בכי ונהי ושיח, —</p>
---	--

צר לנו פה המקום לתת להקוראים את כל השיר במלואו, אך לא נמנע את הטוב
בהם להביא עוד טורי-זהב אחרים:

<p>מה-פה, חרש, עושה אתה? — „עושה פה אנכי עתה, מבין ומניח פרסה-ברזל זאת בשביל — הידר! הידר! זאת בשביל סיסו של משיח... וכו'</p>	<p>כול הירדן שם בית-חרש, חרש-ברזל קל כפרש עשה שם מלאכתו; במפוח מלהיב הוא, — פחפח! פחפח! מלהיב הוא אש עד הלהט החרו...</p>
---	--

כשרונו המצוין של משוררנו נגלה פה בעצם עזו המיוחד לו. שפה עשירה ומלאה
חיים ותנועה עד להפליא, רעיון נעלה ורגש רענן — כל זה ישוה הוד מיוחד על השיר
„בשביל המשיח". בשירים עברים כאלה יש כדי להעשיר את ספרותנו עושר יותר רב
מכפי שיוכלו לעשות זאת אלפי חרוזים של אלה המתאמצים לעלות על סרומי הפרנס...
יש בה „עולם קמן" גם „חזיונות-שעשועים" מאת מביוב, ולקינר, הארעליק. נסיונות
ראשונים הם, ולכן אם גם לא עלו יפה ביותר אל נמצה את עומק דינם. כי מה נוכל
לדרוש בכלל מ„חזיונות-שעשועים" הנכהבים ומוצגים בשפה שאינה מדוברת! אם הדיא-
לוגים משוללים אורו רוח החיים והתנועה הנחוץ להם, ואם פעולת הנפשות העושות בהן
נראית כמלאכותית במדה ידועה — הלא מבע הדבר, רצוני לומר: מבע השפה מחייב
שצריך להיות כן, בהכרח. והמחברים נקיים. ואולם גם החרוש הזה יפה לספרותנו,
אשר כרוב מקצועותיה כן ירב עשרה וערכה. — לספרותנו הצריכה להתפתחות
ולתהפתחות...

בין יתר החלקים הנכבדים של העתון הזה יציינו ביותר: „שיחות טרעיות" שונות
מאת י. ב. לבנר, הערוכות בשפה קלה ויפה והבאות ברוב ענין לתועלת בני הנעורים
ולתהפתחותם; ספורי מסע מאת י. גרובסקי (מקוריים ומעתקים), מאמרים מדעיים שונים
מאת מיכל ובר, יגאל הברמלי ועוד, ספור „הלב" לאדמונד די אמיצים (תרגום י. שף),
כפורים מדברי ימי עמנו ותולדות אנשי שם משלנו ושלחם... התולדות האלה אמנם
עריכים לפעמים במעם משונה מעט. כן, למשל, כותב מחבר המאמר על ארות המניח
א. ש. פרידברג: „ואם לא תדעו לכם, עברים צעירים, מי ומה היה לנו הסופר העברי

הזה, אם לא תרעו לכם את העבודה הגדולה אשר עבד הסופר הגדול הזה וכו', נר אני לכם וחומל אני עליכם חמלה גדולה מאד" וכו' כולי האי ולמה! ולעומת המאמר הזה, הנועד לקוראים קטנים, הנה תולדות מיכה יוסף לבנון כתובות, להפך, במגנון נמלץ ומסולסל מאד, אשר לא לפי הבנת קוראים צעירים; תולדות ניאורג ברנדס... אבל כמדומה לי, שתולדות הסופר הזה לא ב"עולם קמן" מקימן, ובפרט שלפני עיני הקוראים עוד לא עברו במשך השנה סופרים רבים אחרים היותר מובנים וקרובים להם מניאורג ברנדס...

מסופקני אם יש צרך לתת מקום בהע"ק גם לחלק ה"ידיעות" וה"חדשות", אשר לא מעלין הן ולפעמים גם מורידין. קטנות הן ומקיטעות יותר מדי. כאותן ה"ידיעות" שהבאנה בהעתונים היומיים בשולי העמודים. יותר טוב לתת במקומן מאמרים קטנים שלמים.

אבל יש בעתוננו חלק "ענינים קטנים" — חידות, התולים, בדיחות וכו' — אשר אלה בודאי יכירם מקומם פה. הסביבה אשר בה יגדלו ילדינו כל כך יבשה, צרה ועצובה; לבנו ידוע כל כך למראה אלה הצאן שלא ימעמו מעם שחוק וחרות, המבלים את עצם דמי ימיהם בעצב ושמתון, כי נאסף להם כל גיל, — יהיה להם איפוא בעולם הקמן איזו פנה קמנה מיוחדת למעט ענן, צחוק ושעשעים, ישאפו מעט רוח ולרנעים ימירו את כובד יאושם ויגונם העברי ברנשות ערן ונעם של מעט מל ילדות...

ה"עולם קמן" — מתנה טובה לספרותנו בכלל ולענין חנוך בנינו בפרט. זו וזה צריכים להתפתחות ולהתפתחות...

ד.

וספרותנו הולכת ומתפתחת. אם לא האמינו — אעידה לכם שני עדים נאמנים: הלא הם — שני ספרים קטנים של "שירים" מאת ח. נ. ביאליק, אשר הופיעו בשנה הזאת ("ביבליותיקה עברית" של "תושיה"). השירים אמנם לא חדשים הם, כי כבר קראנום בעתונים ובמאספים שונים, ועתה רק נקבצו ביחד "לתועלת הקורא" — לתועלת ולענג. מספר השירים לא רב: רק ארבעים וששה בשני הספרים, אבל ערכם הפנימי יגדל שבעתים.

הרבה משוררים היו לנו בתקופות שונות, אבל משורר כביאליק כמעט שלא היה לנו. סופרים רבים שרו לנו שירים, באופנים שונים ובכשרונות שונים, ויכתבו חרוזים עפ"י "חוקי השירה" בהשתפך עליהם נפשם או פשוט בחפצם לעשות סממנים להקוראים — ויהיו למשוררים עפ"י מקרה ועפ"י הסכמת ה"מבקרים" אשר לא היה להם מושג כל שהוא ממהות הפואזיה ולא ידעו בין ימינה לשמאלה. האם דמות אלה המשוררים נערוך לביאליק? אולם היה ויש בספרותנו גם מספר קמן של משוררים "בחסד אל", הנתנים אמרי שפר כנוח עליהם רוח מלא מרגש עז ומתנועת-נפש חזקה, — ובין המספר המצומצם של הכשרונות האמתים האלה מתנוסס לתפארה כשרון ביאליק, ובין המשוררים הלייריים שלנו לו משפט הככורה.

כמעט כל שירי ח. נ. ביאליק הם שירי-הגיון. הוא אינו מספר לנו מאומה, אינו

מציר ואינו עושה נפשות. אין לו לא „גבורים“ ולא מעשים ולא „פעולות“. הוא רק הושב והוגה ומרגיש. הוא שומע סוד שיח נפשו, מקשיב להמית לבו ומאזין לתנועת יצירי רוחו השומף ועובר על כל גדותיו. והרוח הזה — רוח תונה חרישית, אנחה מסותרת וכאב, כאב אנוש ועמוק.

ביאליק — משורר הגמו עם כל מצוקותיה ודמעותיה, משורר הנפש „הגואשה מעבודה זרה ומנלות קשה“, משורר החיים המרים והאכזרים —

חיים בלי תוחלת ובלי אור-עינים,
חיים בלי תוחלה, חיי רקב נמקים,
צוללים כעופרת, מוכעים במחשכים”...

(כיכב גר-)

כי תשאלו לשמו ואם תחפצו לדעת מי הוא — ויענכם:

„למוד עול ומשא, הלך דל ועני,
נאמן בית-העני, זקן הנרודים אני!
אבי — גלות מרה, אמי — דלות שחורה”...

(שב)

ומאין נחל את שירתו? —

„בבית אבי השתקע משורר ערירי
צנוע, מסתהר, הנחבא אל כלים,
מתלונן בנקיקים, שכן סדקים אפלים.
וידע המשורר רק פזמון קבוע,
שיר-המיד יחידי ובנוסף ידוע,
ומדי נאלם לבבי ולשוני
ממכאוב נעבר אל חכי דבקה
ובכי עצור מעוך התאפק בגרוני —
ובא הוא בשירו על נפשי הריקה, —
זה היה הצרצר, משורר הדלות”.

(„שירתי”)

ואי מזה הבוא אנחתו? —

„אמי נתאלמנה, בניה נתייתמו,
עד קמה מאבלה הדאגה קרמָה:
נסתתמו כל מקורי פרנסה, נסתתמו...
הביטה מסכיבה, נתרקן עולמה,
ואלכוך ויתום באשר עינה נבטה;
גם קול האורלגין כמו הוטך מעתה,
גם כתלי הבית כמו בוכים בדטמה,
ובזעף ובחטלה כל זוית החרישה,
„רבנו של עולם! — נאנחה האשה —
סכבני בל אפול, אלמנה אנכי”;

פרנס-נא אפרחי כהולעים... מה כחי? ..."

ולבבי לי אומר ויודע הנני
כי נמפה לבצק גם דמעת עיניה,
ובחלקה פת שחרית חמה לילדיה
ממאפה בצקה, מלחם דמעתה —
ואעלע, ותבוא בעצמי אנחתה".

(שם)

בעצמי המשורר באה אנחת אלמנת-בת-יהודה, אנחת צרותיה העמוקות מני ים, יאושה ויגונה המרים כלענה, עניה ולחצה וקדרות פניה, דלותה השחורה, נפשה הרוויה וכל המארה הגדולה הרובצת עליה. "שירתו של המשורר — "שירה יתומה", חיוו — "חיו כלב רעב אסור בשלשלת", הנחמותיו — "זכרונות מדאיבים עם דמעות עינים", ורק לעתים רחוקות הוא מרגיש כי "ניצוץ קדמון אחד עוד בלב קודח" וכי "שארית גבורה קרבו שבה התפעמה" והוא תפלה — כי הניצוץ הזה "יעל עד לא דעך, ישוב יתלקח" וכי השארית הזאת "תשקע נא ותסוף כלה במלחמה"...

אנקת לב המשורר לא תדע כל גבול, מצוקת נפשו עמוקה מני תהום, היא תמחץ ותפלח קרבו ונשמתו הרועדת בעמוף עליו רוחו השואף לחיים, לזיו, לאור ולנגהות, לקרני השמש, לשפעת נוער ולעזו העלומים... "אלו שבע שמשות, אל, במרום תליה, — קורא המשורר, כמעט תנץ החסה עם פתיחת חלונו, — נפשי פובאת האור לא יכולת רחית: "רבה אורים, אל נאור, הב אור!" — המשורר שואף ומקוה לאור — ואיננו, נושא עיניו אל הכוכב האחד הזורח מאפלה — והנה הוא נדח ואיננו, מחבק בזרועותיו את כל הדר היקום עם פרחי עדניו — והנה הם כבר נרקבו, נקברו ואינם, ומכביו נשערה מאד, הוא שואף לשמים בהירים ולשירת הזמיר — והנה "עריה ענומה מסביב",

"וזמירות אחרות הסערה על און הזמר"...

ובכל זאת — עיני המשורר ליה, ובכל זאת — לא תקפדו היאוש ולא יפל עליו לבו, יען כי בן עם עולם הוא, בן בני אסירי התקוה והבטחון, ככירי הרוח ונבורי האמונה ביתרון הצדק מן הרשע, האור מן החשך. הוא מקונן על חרבן האומה, מקלל את "החיים בלי תועלת" ושופך חמתו על עם-אוייל "השואף חרפה ורוק, אין למעשיו יסוד ולפעלו אין חוק", על העם "המלא נקלה ורוש, כלו רקב ומסוס מכף רגל עד ראש", ובכל זאת אוהב המשורר את העם הזה אהבה עזה, מהגעגע ומתרפק עליו ועל רוחו הכבירה, "שגם בשבעה חיי חרפה רוק וכלימה שיבתה לא הובישה חמרת נעוריה" ויחד עם "האם הוקנה האוהבת הנאמנה" לא יחדל מלקוות —

ושביב תוחלת אמת לימים טובים מאלה

יגיה עוד לפעמים מפלשי מחשביו...

אהבה וגענועים לרוח ישראל סבא ולסגולותיו הישנות — זאת האבן מאסו בה בונים רבים — היתה לראש פנת שירתו של ביאליק, ובכל מקום שאתה מוצא את קינתו הסרה וצערו הגדול על דלותנו החמרית והרוחנית אתה מוצא גם את חבתו הגדולה לקניני העם העתיקים. כן, בשעה שהוא מעביר לפנינו בכשרון אמן נפלא את תמונות מהמדינה, אלה הנפשות האמלות והנשמות העלובות, "החיות בלי יומן ובלי עת תזקנה", ואת

ותמונות ערינו הנכחדות עם בתי-כלאיהם, אשר שנות נוער וכחורים בהם „כצל, כבלי חיים לנצח יאברו“, — באותה שעה יודע הוא אמנם כי „עיד הותיר אלהינו לפליטה נחלה נחלת לוחשת בערמת הרשן“, הוא יודע „מה חזק הגרעין, מה בריאה הפרודה המטונה בחלקה הזעומה“.

ו„מה רכה הברכה אלינו הביאה
לו קרן אור אחת יחמתה בחמה“...

בשעה שהוא עומד על סף בית מדרשו הישן ורואה את כתליו הנמלחים כעשן. את סחי קרקעו ואת פיח התקרה, הוא יודע כי הכתלים הנמלחים האלה — „מחבא רוח איתן, מקלם עם עולמים“. „אכן חציר העם!“ קורא המשורר בנהמת לבו ובקצפו הגדול על העם הזה אשר „לא הקים מקרבו ביום נחלה וכאב רב פעלים איש חי אשר יפעם בו לב“, אבל בנפשו פנימה עוד נוהרה לפליטה נחלת התקוה ולא עוד הועם בה רגש הגאות הולאוּמית. הוא אומר בשם העם:

לא הכות באנרוף את ידי למדתי...
לשיר שיר ד' בתבל נולדתי,
שבני — שבי צדק, ציד משפט — מלקח,
והוא מאמין כי

כה הסול האמת כסלתה ברמטה,
כן קולות אלהים מתפוצצים מאליהם,
אין אומר אין דברים, בלי נשמע קולם
ודברי אלהינו יקומו לעולם!..

(„על סף בית הכורש“).

אנהנו הגדנו כי ביאליק איננו כספר ואיננו כצייר ואיננו עושה נפשות. אמנם יש שהוא עושה כזאת („המתמיד“, „תקות עני“, „בשרה“, „רבי רח“, „הצור והגל“ ועוד) אבל גם במקרים כאלה לא הציור ולא הנפשות ולא המעשים כשהם לעצמם הם העיקר ביצירותיו, כי אם הרעיון העמוק והרגש הנעלה, המתעוררים בנו על ידי הכונה הפנימית הצפונה בתוכן והאנחה הכבדה המתפרצת מהן. ואם קשה להגיד איזה משירי ביאליק הם המובים שבכלם ועל איזה מהם יתענג הקורא ביותר: על „המתמיד“, „תקות עני“, „הקן חצות“, „רמעה נאמנה“, „שירת“, או על „פעמי אביב“, „ביום קיץ“, „בשרה“, „שירה יהומה“ וכו' וכו', — הנה נקל לראות שכשרונו הגדול והנעים יתגלה ביחוד בשיריו היותר ליריים, אשר הוכם רצוף חוסן הרגש הפנימי ואשר עומק הרעיון ו„המחשבה“ יגדל בהם על הברק החיצון ויופי החציבה. ליריקא נשגבה ונפלאה במינה — בזה כחו של המשורר גדול וזה העודתו; אף כי בכלל אין מעצור לכשרון כביר השליט בכל האמצעים והדרכים אשר מלאכת המחשבת נקנית בהם, ועל כן גם ביצירות סחווה המכע ותמונות פלסטיות בכלל כראה לנו ביאליק כח יד אמן נפלא, ופעמים הרבה, כמו בשירים „גמדו ליל“, „פעמי אביב“, „והר“, „בשרה“ וביחוד בהפואימה הנפלאה „מתי מדבר“¹, הגדיל גם במקצוע הזה לעשות. ואולם באמת כל שירי ביאליק ליריים הם, וכמעט אין ביניהם אף אחד אשר נוכל לאמר עליו כי הוא רק שיר-עלילה ויצירה אביקטיבית בלבד, בלי שום

¹ „השלח“, כרך ס', חוב' ב' וג' הרס"ב. הפואימה הזאת עוד לא נאלה בקונן השירים.

קורטוב של השתפכות הנפש. רוח מלאה ליריקה ו"הרתורים", רוח סוביקטיבית, נסוכה על כל אשר יוצא מתחת עמו, שמוץ ועבור על כל יצירותיו — וזה כחו לבת-שירתו הנפלאה.

שירתו של ביאליק — שירה שבלב, ושבלב עברי. על כן קרובה היא לנו מאד וחכיבה עלינו, על כן היא מושכת אותנו אליה בחבלי קסם — ולא רק בתכנה הפנימי ובחותם האמת המוטבעה עליה, כי אם גם בצורתה החיצונה ובאופן יצירתה. גם בשפתו עצמה ובסגנונו יש כח נפלא ומיוחד החודר לנפשנו פנימה ולקח אותה שבי. דשפה הזאת עשירה מאד ומלאה חיים והנועה, המשורר ימנה לכל אשר יחפוץ ומפליא לעשות בניביה ומבטאיה הלקוחים לא רק משפת המקרא בלבד כי אם גם מלשון התלמוד והספרות הרבנית, אשר נהירין לו שביליה הרחבים ורבות הצבעים כשבילי שפת התנ"כ, אשר הוא השליט בכל אוצרותיה העשירים והוא אדון לה. ומה יפה ורעננה ומה מלאה רגש שפתו של המשורר! אותו הכח הנפלא, הכח הפנימי, המושל במעשי ידיו, יתגלה בכל מלה ובכל ניב ובכל הנה המניע לאוני הקורא את שיריו. כמעט עבר הקורא הזה על חרוז אחד, על סכמא אחד, על שורה אחת, כמעט הוציא מפיו את המלים הראשונות: "עוד יש ערים נכחדות בתפוצות הגולה", או "הסכת ושמע: טמעקי היער הדומם...". "הן לא ככנף רננים נתפשה מהמלטה לחופש ברננה", או: "הוי, כבר באה העת, כבר הגיעה השעה שאנוח גם אני ליזר כנגד המלכד"... והנה הוא נאחו כבר במצודת המשורר, והנה הוא כבר הולך שבי אחרי הרגש הכביר החודר אל לבו וכל מיתריו בקרבו מתעוררים ומדועזעים וחורדים ורועדים בקסם ממיר ונעים — קסם הפואזיה האמתית. אכן יש תקוה לספרות ממשוררים כביאליק.

ה.

וגם ממשוררים כמשרניחובסקי. אף כי לא הרי זה כהרי זה. שירתו של ביאליק — שירת עברי מדוכא ומעינה המתרפק על זכרונותיו הקדומים ושונה באהבהם, שירה יוצאת מלב נשבר ונפש רצוצה, מנפש מנהמת ובוכה ומיחלת; אבל שירתו של משרניחובסקי — זמירות אחרות על און הזמר... הוא יבון ליקדת אם זקנה ולסגולותיה הנושנות. הוא שואף לחיים חדשים, לערכים חדשים ולאלהים חדשים. הוא כורע ברך לפני פסל אפולו, זה "אל-נער, נאדר, רענן, כליל-יופי", "אל גיל-החיים בכל עשרם והדרם"; נפשו נקעה "בגסיסה לדורות" וב"פגרי אנשים ורקב-זרע-אדם, מורדי החיים", ששדרו כל שכיות החמדה מיד אל-אלהי כובשי-כנען בסופה ויאסרוהו ברצועות של תפלין"... ביאליק מאמין כי "דברי אלהינו יקומו לעולם", ונפש משרניחובסקי החיה ודבקה בארץ בחלה בהעם הזקן ובאלהיו אשר "זקנו עמו", היא חפצה לשבור את אוזיקה ולצאת לחפשי, למרחביה, לחיים של גבורה ויופי. שירתו איננה שירה-יתומה, כי אם שירת-גיל, שירת בן-חורים, בה נשמע הד נצחון ותרועת מלחמת החדש עם הישן, הד חדות הנוער וגיל נשיקות ומחולות עם הנאיה מדילסברג... איריאלו של משוררנו לא בשמים, כי אם בארץ, מכמו לא לאחר, כי אם לפני, אלהיו — אלהי עם עליוס ואמיצי כח, "עם נקה מחלאת הגלות שעינו לא.

כהתה עוד מאבק ספרות-שוא ומדוחי-המתעים; שירו — „שיר נכר“, הרחוק מלב העברי, בן עם הגלות והדלות השחרה; אנחנו מבקשים חשבונות ופתרונים גם בפואזיה, ומשוררנו אומר:

שירת ארזי-אל ואין פתרונים לה". („שירה“)		„מני יערי-עד אביא שירת גיל, רון צפרי-דרור,
העם טוריד דמעות ובוכה למשפחותיו — ומשוררנו מעיד על עצמו:		„לא אקלל יום חשך בעדי,
כביבי נשערה — דמעה זרה לי" ... (שם)		

אמנם כן, שירתו של משרניחובסקי חדשה ומזרה לפי מושגי בני הגמטה, משוללי רוח החרות והגבורה, ולא אידיאליה אידיאליהם; אבל בכל זאת אי אפשר לשלול ממנה את זכות קיומה בספרותנו, בכל זאת — קרובה היא ללב כל מרגיש את המוב והיופי שביצירות אמן אמתי.

את מעשי ידי האמן הזה כבר ראו הקוראים בקובץ „חזיונות ומנגינות“ (הוצאת „תושיה“, שני ספרים). וגם בשנה הזאת ההענגנו על שיריו הטובים ב„עולם קמון“ (ביחוד על האגדה „מעשה בזאב בן זאב“) ועל האידיליה „ברית מילה“ ב„ספר השנה“ הרס"ב. לזו האחרונה ראוי לשים לב בכל אופן. כמדומה לנו שבשיר הגדול הזה לבד כבר יש כדי להוציא מלבם של אלה „המפקנים“ שלנו המהקשים בפתרון השאלה, האם ראוי הוא משרניחובסקי שיסמכו הם את ידיהם עליו ושיתנו לו העודת-משורר או צריך לשלול ממנו לגמרי את זכותיו הפיוטיות אשר הוא דורש מהם בחזקה. כשרונו הכביר התגלה בהפואימה הזאת בכל תקפו ותכונתו המיוחדת — תכונת משורר אפיי אמתי, המציר המונות הטבע וכחזות החיים בצבעים בולטים ובהירים, בקוים מבריקים ורחבים, הנושאים עליהם חותם הכח והיופי של מלאכת מחשבת אמתית. וה„ברית מילה“ היא אמנם מלאכה כזו. צורתו של ר' אליקום השוחט והמוהל המפורסם בסביבה, דמות דיוקנו של ה„גוי“ מיכילה הנשלח „לקחת“ את המוהל לכפר בליביורקה, הנסיעה דרך הערבה, ה„ברית“ והמשתה, — כל התמונות והמחזות האלה לפרטיהם, מהתרנגולות אשר בחצר ר' אליקום וילדיו המשחקים בעגלות ה„גוי“ עד שירת מיכילה הפשוטה, הקו„מרין“ הצעירה והוכחים של האורחים הקרואים אל המשתה, כלם מצוירים בחרט-אמן דק ובשרטוטים יפים, כל זה מלא חיים ותנועה ולפעמים — גם תונה חרישית ושלות השקט אידילית בשלות נאית הערבה הגדולה והרחבה „מני גבולות בודזשק עד לבוא ים הכספי הגדול“. כמעט התחלנו לקרוא את המלים הראשונות:

ורבי אליקום השוחט קם ממושבו לאמו,
קפל את עלי „הצפירה“ ויעבר עליהם את כפו
מחליק ומגהץ שוליהם...

והגנו מרגישים תכף את רוח האידיליה השפוכה על כל השיר ומהענגים על התמונות הפשוטות והטבעיות אשר תאר לנו המשורר בסגנון מלבב המתאים להכן יצירתו ומחזק את רשמיה עד סוף כל הספורים כמו למשל:

„עמד התרנגול והתחיל קורא מזמורו, ופתאום
הפסיק באמצע השיר ויפשוט את גרונו וינס,

פורש את כנפיו, — וזאת העירה את רבי אליקים לראות בתרנגול זה ולדעת מה ראה על ככה...

או :

ורוח של תונה חרישית כרחפת על פני הערבה, שירת-יגון-העולמים, עמוקה, אלמת ומרה, שיחות עולמות שהיו, תעלומות עתידות הימים" ... וכו' וכו'

השיר „ברית מילה” — מרגיאה טבא בספרותנו, אעפ"י שהקורא העברי, כהתיימו לקרוא את הפואימה הזאת בודאי לא יתאפק מלשאול את השאלה העברית: מאי קא משמע לן? ואף אמנם הכן השיר איננו עמוק. איננו חודר אל קרבו ו איננו מעורר ומניע את מיתרינו הפנימיים, — סוף דבר, רשמו איננו כל כך נכר בלב-עברי כאותו הרושם אשר יעשה עליו, למשל, „המתמיד” או „מתי מדבר” או „הקת עני” של ביאליק, והקורא העברי הלא אוהב הוא את הרעיון ו„העמקות” ושונא את ה„פשטות”, ובכלל יתן את היתרון להשתפכות הנפש ויבכר את הליריקה על האפוס אשר היא בעיניו רק כציורים ותמונות בעל-מא, כדבר טפל אשר אינו מעלה ואינו מוריד. זו היא תכונת נפשו העקרית אשר ברבות הימים התפתחה עוד יותר ע"י הנאי חיוו ואופני חנוכו המיוחדים. אבל האם בעבור זה נוכל לשלול משירתו של משרניחובסקי את זכות קיומה בספרותנו? לא על הליריקה לבדה תחיה הספרות. נחוצה לה שירה-שבלב ושברגש כאותה של ביאליק ונחוצה לה פואיזיה בריאה ויפה כאותה של משרניחובסקי. אלה ואלה — פרי כשרונות נעלים וחזקים, אלה ואלה — תפארת לספרותנו.

שירים טובים לא חסרו לנו בכלל בשנה החולפת. כבר זכרנו אח שירי פרישמאן בה„עולם קמן”. עתה נוסף עליהם את שיריו „משה” (לוח „אחיאסף”, תרס"ב) ו„שהי קערות” („ספר השנה”, תרס"ב). שניהם נכתבו ברוח אחד, וגם „גבורם” אחד הוא: ארון הנביאים לעת זקנותו, לפני מותו. השיר הראשון נותן לנו תמונה קמנה ונהדרה, מלאה עוז ורגש ותנועה פנימית: משה שוכב בדר במטה-אבן על ראש ההר; קול כנפי המות משיקות כבר נשמע מסביב לו, והוא גוע; זכרונות העבר עולים לפניו ברגעים האלה, ברגעיו האחרונים פה עלי אדמות, ורוח יאוש כר יפלה את לבו החלל: סוף סוף הוא מרגיש כי עבודתו לטובת עמו האמלל עלתה בתהו. הוא נאנח במר נפשו וחושב: „לחנם חיותי! כל ימי לעמי עשיתי, עשיתי — ומאום לא עשיתי”. הוא אמנם הוציא את עמו מקרב העבדות מארץ מצרים, אבל אל קרב החופשה, לארץ ישראל, לא הכניסו, — והוא קורא מנהמת לבו הנשבר:

<p>וארץ אחרת לא כבש בעבורם. טוב כי לא יוחל, טוב כי לא יוציא מעבדות, אם חפש הת לא יוכל!"</p>	<p>„וגדול העון, ונורא העון אם יקום בן-אדם וירד אל עמו אל בית העבדים וקם ופדם</p>
---	--

עומק הרעיון ואמץ הסגנון חוברו פה יחדיו לחזק את הרשם של השיר היחיד במינו הזה, מעט הכמות ורב האיכות.

גם ב„שתי קערות” עומד משה על ההר וישיח במר נפשו בהתעמף עליו רוח יאוש ויגונו הגדול. הוא סומך את ידיו על תלמידו יהושע ויורהו את הדרך ילך בה לפני העם.

רוח המורה עיף סאר ונפשו נכאה; הוא „כד חרש נשברה על יד המבוע“, שלומו כבר
גז ממנו וביחד עם זה נגווה ועברה גם אמינה בתועלת כל פעולה וכל עבודה לשם האידי-
אל הדחוק הנעלה — משאת נפש „איש חלומות“ כמוהו, איש „חולם שושנים ומוצא רק
חוח“. הוא מספר לתלמידו ע"ד שתי הקערות אשר שמו לפניו בעודנו ילד במצרים
לנסותו, הקערה האחת היתה מלאה זהב והשניה — אש ונחלים,

„ואני — לא אחד — חשקתי לקחת

את קערת הזהב עם כל היקרות,

אך הגה בא מלאך ממרום, משחת,

וידח ימיני, ואקח נחלים

עם לבת שלהבת באש מהלקחת“...

ומאו — אש תופת, אש אוכלת בו יוקרת, ואת כל חדרי לבו מלאה ועל לשונו
היא רועדת, והוא כור בין עדה ודה, עדה רוח לה אחרת... הוא גהן לעמו חקים טובים
וישרים, הוא צוהו למחות דמעות עשוקים, לחונן דל ולפרוס לרעב לחם. אם אבל —
או חשב: כמה עתה זה ירעבו! ואם ישן — כמה עתה מבלי מעין לא ישכבו! אך מסביב
לעג לו „הקהל“ וישחק על חלומותיו; כסביב קראו לו: פתי, נביא וחולם חלום שוא...
ולכן — לכן הוא נוהן עתה את עצתו הטובה לתלמידו:

„הושע! קח זהב, קח אתה השקלים,

קח אתה מה תקח — אך לא אור זרוע,

לא אש, לא זיק זנה... כל אלה רק הבלים;

התחפץ כי תהיה כמוני ננוע?

הן אתה חכמת, הלמידו ישוע!“...

הנביא הכיר היטב לדעת את יצר לב האדם, את מעלליו והחבולותיו, ואת נכלי
החברה ו„הקהל“. הוא יודע כי רק „איש מעשה“, „איש חכם“, אשר לא ירך בו לבר
למראה העני והלחץ, הדורך בגאווה על ראשי הדלים ורגשות חנינה ורוך לא ידע מעודו —
כי רק איש כזה יוכל להיות בן-רגע למושל על עם-סכל ויצליח בכל אשר יפנה, — ולכן
עצתו:

ואם יש עוד כי יהיה זיק אחד בלבבך

או יש כי ישמיעו את קולם

קריבך לפעמים — אז השמר גם אותם

ולא תהיה כמוני לעולם.

רק לא תבחר קערת נחלים!

השיר מצוין בתוכנו ובסגנונו. צריך לקרוא אותו כלו, מראשו ועד סופו, כדי להכיר

את יפיו החיצוני והפנימי.

שירים טובים כתבו עוד משוררים רבים. אחדים מהם עומדים עוד על מפתח
„ההיכל“ וצורתם הספרותית עוד לא נתבכרה כראוי, ולכן לא ידון רוח הבקרת במ לע"ע
בשגם לא נתנו לט עוד די חומר לזה. ואחדים כבר קנו להם שם בין המשוררים וכשרונותיהם.
כבר גלויים וידועים לנו, כמו למשל: י. ל. ברוכוביץ, א. ליבושיצקי, יעקב קפלן... מר
ברוכוביץ נדע כמתרגם משירי היינה וגם כמשורר אריגינלי. הוא כותב בכובד ראש,
בהגיזן וברגש בלתי מזויף, כותב בשיר ובפרוזה. בשנה החולפת לא הרבה לשיר
„משיח“ ב„לוח אחיאסף“, „מלאכי אביב“ בה„עולם קטן“, אבל אין כל ספק שיש תקוה

ל פואיזיה העברית מסופר כמוהו. מר ליבושיצקי מלבד שירים בודדים נתן לנו גם קובץ "שירים חדשים" בשם "דמיונות ואגרות". אבל אין לכחד כי עפ"י רוב השירים החדשים האלה אינם מן המשובחים ביותר. חרוזים כמו

„בוכה את, מתחננה לשכוח העבר,
חמלה דורשת את לפשע ילדותך,
אבל בהיות לבי עוד ער למשאלותיך —
האם ידעה חמלה אלי או פחותך?"

(לבוגדה)

או:

יחי נח בן לנך, אבי המשקה,
ששתה יין-חמר ושכר בכל פה... וכו'

חרוזים כאלה הנמצאים לרוב בהקובץ החדש בכל אופן לא יעזרו זר לראש מחבר הספר „למען אחי הקמנים" ושירים רבים אחרים, המצטיינים בקלות שפתם וסגנונם הנמרץ. השירים החדשים נופלים בערכם מרוב שיריו הישנים.

את כשרונו של מר קפלן הכרנו כבר בהערתנו את שירי פרוג לשפת עבר ובתרגומיו מהיינה אשר בכלל עלו לו יפה מאד. בין שיריו האוריינליים מצטיינים ביותר אלה, אשר בהם השכיל המשורר לחבר את העבר עם ההווה ולעשות מחומר ישן מטעמים חדשים לרוח הזמן הזה ולמצבנו הנוכחי. זוכרים אנחנו את שיריו ממין זה: „יוסף בבית הסדר" (ספר השנה, תר"ם) ואת הפרודיה הנחמדה ומלאה ענין. אניית פלאי (שם, תרס"א). גם השיר „ליעקב" הנדפס ב„ספר השנה" תרס"ב הוא מסוג השירים האלה. המגולגל אשר שם הכחבר בפי יעקב התם „בפגשו את עשו אחיו וילך מאתו ויבן לו בית" מכוון היטב למקרי ההוה. ויחד עם היינה נוכל לאמר:

המקרה הזה ישן נושן,
אך תמיד כחדש הנהו...

גם דאליצקי ופרץ שרו לנו משיריהם בשנה החולפת. אבל בת-שירתם לא היתה פוריה הפעם בכמות. נזכיר את השיר „שומר מה סלילה" מאת דאליצקי בלוח אחיאסף הרס"ב ואת „צמח-נוד" של פרץ („הדרור" 3 ג) — שיר קצן ונחמד, טועם מחזיק את המרובה.

אין ביכלתנו כעת להעביר לפני הקורא את השירים הטובים מאת יעקב כהן, ש. גרדון, מ. מ. הורוויץ, סולער ועוד אחדים. גם לא נזכיר הפעם את השירים הגרועים טעשה אצבעות פיימנים שונים, אשר עוד לא חדלו מתת כחם לה „מוזה" העברית. פיימנים כאלה אמנם ישנם עוד בספרותנו, לפעמים הם עולים עוד על הבמה ועושים לנו מטעמים בחרוזיהם המשוניים כיד „כתיבת-שירים" הטובה עליהם, אבל שבח לאל כי מספר משוררים כאלה הולך ומתמעט אצלנו או כי לכה"פ לא ימצאו עוד כר נרחב לפנייהם בספרותנו ואין להם עוד מהלכים בה כאשר היה בימים מקדם. גם זו לטובה!

1.

מהיכל השירה והזמרה נעבור אל בית משכן הפרוזה הפשוטה. גם פה נהיתה חרשה לא שעה הדור שלפנינו. זרמים חדשים ירשו את מקום הנחלים הישנים — את מקום המליצה הריקה, פמפומי דברים וספורי מעשיות, משוללי אותות החיים וחסי חותם המבעיות. רוח אחרת היתה את הביליטריסטיקה העברית, רוח מלא מאלה הזרמים החדשים, אשר כזרים ומשונים נחשבים המה לפעמים בעיני הקורא העברי, המתרפק על אותם הספורים הארוכים ו„הנפלאים“ של הימים הקדמונים, אשר לקחו את לבו בשלל רקמת צבעיהם ובהמון צעצועיהם, כפתוריהם ופרחיהם, אשר היו לו לענג ולשעשועים בשעות הפנויות מעבודה ומו"ס. להקורא העברי נשארו גענועים לביליטריסטיקה ריסטיקה רומנטית כזאת, סוג הספורים החדשים אינו לפי טעמו, ולרגעים הוא עומד כמשתאה ושואל לתמו: מי ילד לי את אלה? הוא מחפש את רעיו ו„גבוריו“ הישנים — ולא ימצאם, הוא קורא לימים הטובים הראשונים — ואינם, והוא בועט בטובה אשר תחפץ לעשות עמו הספרות החדשה עם זרמיה הכבירים, השוטפים ועוברים על כל גדותיה.

והצדק כמעט עם הקורא התם הזה. כי במה תכון כאמת רוח הביליטריסטיקה החדשה ומי יציב נבולותיה? את היסודות הישנים כבר עזבה — ועמודים חזקים אחרים תחתם עוד לא חצבה לה. בדרכים הקדמונים לא האבה ולא הוכל הלך — ושיטה אחרת, הטובה מהם, מהלך אחר מדויק ומסוים היטב עודנה לא בראה לה. יש נסיונות, יש צעדים, יש התחלות, ישנם כחות חדשים — ויש תקוות. אבל כל זה עוד לא הוברר, עוד לא נערך כראוי. עוד לא נודע אנה פני ספרותנו סועדות — והיא מראה את הפנים האלה לכאן ולכאן ועומדת על פרשת דרכים.

הנה לפנינו, למשל, שני קובצי ספורים חדשים מאת שלום אש ומאה נ. שופמאן¹, הנה רואים אנחנו פה פעולת ה„זרמים“ אשר זכרנו למעלה, שומעים אנחנו זא את הך קולה של אותה „המלה החדשה“ אשר המביעה את חותמה על הביליטריסטיקה העברית בזמן האחרון, אבל הקול הזה עודנו זר ומשונה מעט והמלה הזאת עודנה לא טובנה כל צרכה ואין לנו לע"ע מושג ברור ומדויק מהדרך החדש אשר התוו להם סופרינו הצעירים. הננו קוראים את הספורים הקטנים האלה, קוראים ותוהרים וקוראים וסוף סוף הגנו נשארים נבוכים ומשתוממים למראה החזיון החדש וכמו מאליה הבוא השאלה: מה זאת? מה זה, למשל, „היא שכחה“ מאת מר אש? האם ספור הוא או רק רמזיה בעלמא? איזה תכן ורעיון יש בהציון: „על חוף הויכסל“? — „הקדוש ברוך הוא ירד מעל שמי השמים, הוא עזב את כסא כבודו אשר במרום וכו' הגלים שרים ומשתפכים אל אחיו... המים משיקים בחן וענוה את שפות הנהר וכו' ושל עולה מהעשבים ומתנשא למרום ויהי לחופה ארוגה מנשיקות אלהים... והחופה פרושה על כל היקום“ וכו'. כשיר בפרוזה אמנם יפה היא התמונה, אבל בהשתפכות-נפש כזו לבר „ואנכי אינני רואה מאומה, אינני חש מאומה ואינני יודע מאומה“ וכו' אין כרי למלאות ספורים וספרים שלמים. וספוריו של מר אש מלאים השתפכות כזו במדה מרובה, עד כי מרוב ענן הפסיתולוגיה

¹ ביבליוטיקה עברית, הוצאת „תוכיה“, כלטה ספרים (קס"א, קס"ג, קס"ד).

קשה להבין את מטרת הספורים, הכנם ורעיונם הצפון בהם. כן, קשה לנו להבין את „האלמת“, את „הסוד“, „בדרך“ ועוד. צבעים כהים, שרטיפים דקים מן הרקים, רמיוות ושבירי תמונות, אבל לא קיים בולמים ולא תמונות שלמות, העושות רושם שלם ומדויק. אי אפשר לאמר כי הסופר הצעיר הזה הוא חסר-כשרון. ספורו „הגבנת“ ב„ספר השנה“ (תרס"ב) וספורים אחרים בהקובץ אשר לפנינו („החפצה להנשא“, „הגנב“, „האב ובנו“ ועוד) מעידים על זה. אבל — מדוע מהר המחבר להוציא את כל מעינותיו החוצה?

ואת השאלה הזאת נשאל גם את מר שופמן. אופן כשרונו מתאים מאד לכשרונו של מר אש. שניהם כותבים ברוח אחד ובסגנון אחד. כמעט שקשה להבדיל, למשל, בין הספורים „הערדל“, „רפאל“, „בבית זר“ ו„יונה“ אשר לשופמן ובין „בלי בית“ „השקרן“ „פיינברג“, „האב ובנו“ מאת אש. נבורי כל הספורים האלה צעירים עניים, חלשים ורפי-כח, בעלי פנים חורים ולבות נשברים ונפשות רצוצות, בעלי „מחשבות“ עמוקות והוגי דעות מפשמות, חכמים למחקר פסיכולוגי ורעבים לחם יבש. גם הספורים בעצמם — אינם ספורים כמו כן הרגיל של המלה הזאת, כי אם חקירות פסיכולוגיות. או יותר נכון — שבירי חקירות, רשימות בודדות ומקוטעות, חסרי השלמות ומשוללי הנועה החיים כמו שהם. רק הספור הראשון: „הערדל“ עושה רושם שלם ומובן להקורא, אף כי דגשות דניאל, העלם כבן שבע עשרה שנה, לרגלי המקרה שקרה לערדליו ומחשבותיו אשר חשב על אדותם וחקירותיו, במה יותר טוב לדרך לערדל קרוע, הברפש אם בשלג“ וכו' וכו' — כל זה מעט למעלה מן המבע. אבל הספורים האחרים מעוררים רק המהון בלבד. מה ראה המחבר על ככה להכניס אל ספרו את המעשה עם שאול, עלם כבן שש עשרה שנה, שלן פעם אחת בבית רעהו, עלם כבן שבע עשרה שנה, ואשר כשנרדה שנתו מעיניו המרירותו רעיונות מוזרים לחקר: „האם באמת ישנו אותו „העולם“ אשר נשאו בלבו עד הנה“ וכו' („בבית זר“).

והעובדא עם רפאל, עלם כבן שמונה עשרה שנה, אשר הלך לבקש „גמילות חסד“ אצל איזה „עברי זקן עבדקן“ ואשר עפ"י מקרה התודע בפעם הראשונה בליל חרף אחד, בלכתו ברחוב, אל דודו ר' אשר, אשר לא ידע את בן-בן-אחותו זה, אף כי גר עמו בעיר אחת... („רפאל“) והמעשה עם המורה עברית בהתלמוד-תורה, אשר היו לו איזה גענועים משונים אל כל... קרדם טוב וחש איזי התלהבות לבלוי-מלאכה זה, עד כי „בין הדברים שהגה בהם ושנה המיד הפס לו המקום היותר הגון-קרדם“... והספור המשונה ע"ד המלמד המשונה הרץ בשדה עם תלמידו המשונה, המעפר בעפר לעמת מורהו („כחום היום“), והציור הארוך יותר מדי ע"ד החולה, שחש איזה גענועים לאיזה שכנא בלתי נודע להקורא, שנער נוצרי אחד צדה פתאם את לבבו בבית הרחצה ושלרגעים הוא לוחש את המלים „*Чортъ божья*“ ושסוף-סוף מת מפני „אלפי בכיות המות אשר קננו בחבו“ בערב יום אביב בשעה ש„שטף גל ככיר וישא על נבו את כל אותם הגערים עם כתנותיהם הנותנות ריחם... גם את אותו העלם הנוצרי שלכברו בבית הרחצה“... („יונה“). מה זה?

הזאת היא המלה הביולטריסטית החדשה והאחרונה? נערים בני שש ושבע עשרה שנה — נבורי הספורים החדשים של שופמן ואש — מתחקרים ומתפלספים ומעלים אבק פסיכולוגיה עמוקה והאבק יהיה לענן גדול, והענן יכסה מעיני הקורא את החפץ של החקרנים הצעירים האלה ואת מטרת המחברים, יוצרי החדשות הפסיכולוגיות והפילוסופיות אשר הפסו להן עתה מקום נכבד בספרותנו — מקום יותר נכבד מכפי הראוי. „מהלך“ כזה

אמנם חדש הוא לגמרי ואינו טובן לנו כלל, ולעמדת זה הננו מבינים היטב את רגש הקורא הפשוט, הגרתע לאחוריו מפחד גאון החדוש הזה ושואל לתמו: רבש"ע, מה יהיה הסוף? ...

ואמנם כן, מה יהיה הסוף, אם הסופרים החדשים אינם טובנים לנו והסופרים הישנים ... ג"כ אינם טובנים לנו. הנה, למשל, הציור „ר' אברהם בן נחום מכפר מכאובין" מאת מ. ד. בראנדשמעמער (לוח אחיאסף, תרס"ב), המספר לנו „מעשה נורא" בזקן משונה אחד אשר מתחלה איש לא ידע את שמו האמתי ואחרי כן „נתגלה", לפני מותו, כמובן, ואחרי שנתגלה „גוע הזקן ויכת שבע ימים ושבע עמל ותלאה אבל בנפש מלאה תקוה טובה לחסדי ה' ורחמיו על כל מעשיו, ברוך הוא וברוך שמו", ואחרי כן מורו של המחבר ר' איציק ע"ה התפלל קדיש על קבר הזקן וגם המחבר בעצמו כתב להמניד מבראדי כי מה הזקן כות ישרים. ולסוף באה מאמריקה מיסטרעם יפה אחת — היא בת הזקן — ותושיט להמחבר את ידה „בטיב מעם" ותביע לו תודה רבה ותתן על ידו שמר בן חמשת אלפים דאלאר וכו' וכו' כנהוג. — גם זו ביליטריסטיקה. וגם דוד ישעיהו זילברבוש לוחש באזנינו דבר-מה, מספר איזו דברים „עתיקים" בסגנון עתיק על אדות ערבה חבוטה וליל שמחת תורה אצל הסידו וויזניצא שבגאליציה הכרוכה והמצטינת בסגנון סופריה המיוחד ... ואברהם זינגער כתאר תכונות ארוכות, ארוכות מחיי הושבי ווארשא, כידיעתו את העיר הזאת הטובה עליו, או גם מחיי הושבי מקובות אחרים אשר לא ידעם כ"כ היטב. הוא ועוד אחרים עושים את מלאכתם באמונה ולא ברמיה ח"ו, אבל גם — בלא כשרון, בחרט לא-אמן. המחברים אולי אינם אשמים בדבר ואולם גם הקוראים נקיים, אם יקרה לפעמים ש„יצירותיהם" מפילות שנה על עיניהם ...

ואין לכתד כי מקרים לא-טהורים כאלה יש שיקרו גם עם הסופרים המפורסמים אשר כשרונם אינו כוטל בספק ואין צריך ראייה, כמו, למשל, עם י. ברשדסקי וא"ו ראבינאוויטש. בי מה נתן לנו מר ברשדסקי, — מחבר „באין מטרה", „נגד הזרם" „בשעה מוצלחת" ועוד, — מה נתן לנו בשנה החולפת? — מעשה בחנוני או — מה שיותר מדויק — בבעלה של חנונית אשר שכרוהו להיות „כהן" בכפר „בימים נוראים" ויקבל בעד משרתו זאת סכום הגון ולא עיד אלא גם ה„ישוביים" בעצמם נעשו ע"י זה לקונים תמידים בחנותו... ותו לא? — והו לא! — ושוב מעשה בצעיר אחד אשר מסבה בלתי נודעה להקורא נמר לעשית קץ לחייו וגם כבר עשה את כל ההכנות לזה — אבל לא עלתה בידו להוציא את מחשבתו לפועל, כמובן, מפני שחסרה לו האנרגיה וכח-הרצון הדרוש לענינים כאלה. ושוב מעשה באיזה אברך שיפלינסקי, רואה-חשבון בבית-מסחר, אשר חלה ילדו וגם אשתו היתה חלשה ו„קפימלים" לא היו לו „וימשך בעול" כמו שאנחנו כלנו מושכים... ושוב מעשה ב„בילה המשוגעת" ... אולם המנדנציה של הספור הזה טובה וכלאה ענין — הוא מראה לנו את חללי ה„חליצה" ותוצאותיה הרעות — אבל הצד החיצון של הציור אינו משובח ביותר: המחבר שכח כי הוא שם את ספור המקרה בפי אשה-מלמד וכי מספרת כזאת בשוחחה עם נערים קטנים איננה צריכה להשתמש בסגנון של ברשדסקי עצמו¹ ... וא"ו ראבינאוויטש — אחד הסופרים היותר ריאליים שלנו — הדפיס ספור „הג

¹ ספורים: „הוא היה כהן", „לא יאל לפועל" („לוח אחיאסף" תרס"ב), „מושך בעול" ו„בילה המשוגעת" („מסר השנה" תרס"ב).

וחגא" (לוח אחיאסף, תרס"ב) אשר מלאכותיותו ואי-טבעיותו בולטות בו במדה מרובה ב"כ עד שכמעט אי אפשר להאמין שהוא יצא מתחת עמ אותו הסופר עצמו אשר כתב את הציור „בעד מגבעת" (ספר השנה, תרס"ב) — תמונה חיה ובהירה ופשוטה עד מאד, מכין אותן התמונות הריאליות, הלוקחות מן החיים, אשר סופרנו זה הסבין מאז לתארן בכשרון חביב ונעים להקורא העברי, המרגיש באמתתן וטבעיותן של יצירותיו הפשוטות ומלאות ענין חי וקרוב לו מאד.

ומעין רגש כזה מרגישים אנחנו בקראנו את ספורי מר ניסן מורב — סופר צעיר ובעל כשרון חביב. רשם טוב עושים ציוריו „שמעיה המשגע" („ספר השנה"), „לדרך רחוקה" (השלח, תרס"ב, חוברת מ"ז) ובפרט — „המגבעת" (שם, חוברת נ"ד). גורלה המר של בתיה, הבתולה הזקנה, אשר „כל קמץ חדש אשר נראה במצחה היה כפצע בלבה העצוב, כל יערה לבנה שתלשה בסתר מבין התלחיה העבות והשחורות התרקמה כחוט אבן ביריעת חייה משוללי הענג", כל „הגיהנום" אשר היא סובלת בבית, עבודתה הקשה בחנות, ה„מלחמה" בעד הנחמה היחידה — בעד מגבעת חדשה עם נוצת בת-יענה לימי החג, והגור-דין האחרון של בעל החנות: „אחרת את המועד; המגבעת ההיא נמכרה היום" — כל התמונה הזאת היא ג"כ חיה, פשוטה ובהירה, כל פרמיה וקויה אמתים וברורים ונצבים לנגדנו בצבעיהם הפשוטים והטבעיים, המבליטים ומחזקים את הרושם העז אשר תשאיר אחריה התמונה בלבב הקורא, המתמלא רגשות חמלה גדולה על הנערה האמללה ומשתתף בצרתה — ולא רק בצרתה היא עצמה כי אם גם בצרת כל אותה ה„סביבה" המקפת אותה בבית ובחוץ, בשוק ובחנות ובכל פנה שאהה פונה ורואה את „הדלות השחורה" של עם הגמו... מקום ספורים כאלה — בשורה הראשונה של יצירי הספרות היפה.

בשורה הזאת ראוי לתת מקום גם ל„הציורים מימי הילדות" מאת ש. בן-ציון („נפש רצוצה", השלח, חוברות מ"ט—נ"ג). גם זה — מלאכה טובה מאד. גם פה הכל בריר וזשום, הכל בולט ומבריק; התמונה רחבה ויפה, הצבעים מלאים עוז וחיים — חיים כמו שהם, בלי כחל וסרק, בלי צעצועים ופרחים מיותרים המעידים על חסרון הכשרון והתאמצות לברוא יש מאין. מר בן-ציון איננו פנים חדשות בספרותנו, אבל רק עתה, ב„נפש רצוצה" שלו, בצר לו מקום נכבד בין סופרינו הטובים.

על מקום כזה כבר קנה לו את הזכות גם מר יהודה שמיינבערג. ספוריו הקמנים, וביחוד „ספורי-החסידים" שלו, עושים רושם טוב מאד. נבוריו מהוארים עפ"י רוב בידו אמן חרוץ, היודע ומרגיש היטב את נפש נבוריו אלה ואת מיהריו היותר דקים. בציוריו לא נמצא עפ"י רוב שום פעולה והנועה-מעשית בטובן הרגיל, כמו בספורים ורומנים אחרים; הנפשות שלו אינן „עושיה" כי אם מרגישות וחושבות וחוקרות. מקום ההנועה דחיצונית המלא פה הנועה פנימית, רעיון נעלה, רגש עמוק ודק, החודר ללב הקורא את ציוריו הטובים, כמו „הצדיק מססוב", „במה?", „קלמן חזן" ודומיהם" אמנם, לספורי-חסידים, בכלל, האירה ההצלחה פנים בכפרתנו. אחרי י. ל. פריץ (בשנה העברה נרפסו ציוריו ממין זה ב„הדור" במספר קטן) החרו ההויקו בענף-ספרותי זה עוד סופרים שונים ומהם הכי טובים — מר שמיינבערג ומ. י. ברדיטשנסקי (בשנה הזאת — כפור „ההפסקה" ב„טאסף", הוצאת ל. רבינוביץ). שלשתם משתמשים בספוריהם מסוג זה בצבעים פיוטיים, בקוים דקים, בשרטוטים יפים ורעננים, מלאים הוץ ועדן מיוחד, הקרוב מאד ללב הקורא העברי, אשר בכלל יש לו המיד איזה נענועים לחומר-ספרותי

כזה, העוסק באיזה רגשות נסתרים ונפלאים ובמקרים היוצאים מגבול החיים הרגילים. ההבדל ביניהם שפרץ מגלה יותר את הצד ההתולאי, ההומרי, שבמקרים ומעשים הנפלאים האלה, מר שטיינבערג ישים לב ביותר אל המרגיז שלהם וד"ר ברדימשבסקי חפץ לעורר בקרבנו את הרגש הפיומי ולפעמים את המחשבה הפילוסופית; שנים הראשונים כשהמשים למטרתם באמצעים פחות או יותר פשוטים ורגילים, וזה האחרון בוחר עפ"י רוב באמצעים פחות או יותר משונים וזרים המרחיקים אותו, נגד רצונו, מסמרתו.

ספורים טובים כתב גם יכנה"ז (המליץ, ספר השנה) — הסופר הנודע מאז לקהל הקוראים הרבה יתר טכני שנודע לקהל המבקרי... הכל תלוי במזל, ואפילו סופר עברי הכותב וכותב שנים רבות, היודע היטב את החיים שהוא מתאר בכשרון חביב, אף אם לא נפלא ומצוין ביותר. חסרון אחד, אמנם, יש ביכנה"ז — היא חולשתו היתרה למליצה, ללשון נופל על לשון, לפסוקים שלמים וכו', אבל הצד הפנימי שבספוריו מכפר במדה ידועה על חסאתו שהוא חומא להסגנון הכדויק, ואף גם כי שפתו למרות שהיא נמלצה בכל זאת היא קלה מאד ונוחה למקרא.

נעבור בשתיקה, מפני חוסר מקום, על רשימות וציורים רבים אחרים, פחות או יותר טובים, אשר באו ב"הדרור", ב"הצפירה", ב"המליץ" ובמאמרים שונים, ונזכיר רק את "רשימות אמן-עברי" מאת ר. בריינין — מלאכה טובה ומלאה ענין — (השלח), את "ספר-הקבצנים" (ב"הדרור". לא נזכר) למנדלי-מכר-ספרים — לסופר הקבצנות והדלות שלנו כימים קדמונים.

זה הוא כמעט כל ה"סך-הכל" מהבלימריכטיקה העברית בשנה האחרונה⁽¹⁾. השנה לא היתה פוריה ביותר. חזיונות-ספרותיים נכבדים ממדרגה ראשונה, הראויים לשימת לב מיוחדת, כמעט שלא נראו בה. כחות חדשים פחות או יותר גדולים לא הופיעו. השנה, סוף-סוף, היתה בינונית ומראה הכללי היה כהה⁽²⁾.

צריך היה לשים לב אל חלק הפובליציסטיקה, אשר בכלל התרחכה במדה ידועה בספרותנו בזמן האחרון. צרכי עמנו הרוחניים היו מרובים עד עתה וכעת נתרבו עוד יותר. "שאלותינו" היו עצומות עד כה ועתה עצמו עוד יותר. וכרוב הצרכים והשאלות רבו, כטובן, גם הפתרונים, ההצעות, הפלפולים, הוכחות — והמאמרים. גם בשנה האחרונה היה מספרם גדול בכמות ובאיכות. יש ביניהם אמנם כאלה אשר בעצם לא נבראו אלא כדי שלא להוציא את ניד העתונים חלק, ואולם להרבה מהם יש ערך עיוני או מעשי פחות או יותר נכבד. צריך היה להעביר לפני הקורא את מאמרי "אחד העם" (חלק ראשון כהספר "על פרשת דרכים" יצא במהדורה שניה ע"י אחיאסף), הד"ר ש. ברנפלד, יוסף קלוזינער, מ"י ברדימשבסקי, ח. ד. יהוויץ, הלל צייפלין ועוד רבים. צריך היה... אבל לצערנו הגדול אין ביבלהנו כעת לדון עליהם בכובד ראש ולהאריך בזה במדה הדרושה למקצוע נכבד כמזהו. ואף כי לא אחת דברנו עליו במקובות אחרים. ואם כרוכלא נחשוב רק את שמות המאמרים — מה יועילנו זה? הן לא השם הוא העיקר.

⁽¹⁾ ח' "תושיה" הוציאה לאור "כתבים נכחיים" מאת היינה כתרנוס ל. י. פשרמן וספור "ליד המהרשה" מאת ל. קמפרס בהעתקת מר ססח קפלן.

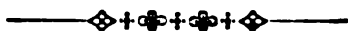
⁽²⁾ נזכיר פה את שתי האכזות שאכדו לספרותנו בשנה האחרונה כמות עליה שני סופרים רבי הפעלים: הכרסם שלום פרידברג וד"ר שלמה מנדלקין.

על כן הפעם אחדל. ולהקורא הסליחה, בכלל, אם למרות חפצי הייתי מוכרח לנגוע בהרבה ענינים נכבדים רק בקצה עמי או להסתירם ממנו לנמרי. ועוד על מקצוע אחד — על חלק הספרות החנוך והלמוד, ההולך ומתרחב ומשתלם ע"י חברת „תושיה“, נעבור הפעם בשתיקה, כי אולי כבר בלאו הכי עברה „השקפתנו“ את הגבול הראוי לה⁽¹⁾.

— והיוצא מהשקפתנו הארוכה-הקצרה הזאת?

ספרתנו בכלל כהרחבת ומשתלמת במדה ידועה — אבל הפרוצס הזה איננו מוציא הטיד את כל התנאים הנחוצים לו ולהשתלכותו. היא צועדת לפנינו — אולם יש שיצרו צעדיה מסבות שונות. ועלינו להתאמץ להרחיבם תחתיה ולפנות לה את הדרך, אשר איננה סוגה כעת בשושנים. משל למה הדבר דומה — לתינוק המלכד רגליו ללכת. לרגעים הוא צועד ונופל, צועד ונופל, אבל שבע יפול הילד וקם. צריך לשמרנו מכל כשפר, לחזקה ולאמצהו ולהמציא לו את כל האמצעים והתנאים הנחוצים לחזקתו כחותיו החסרים⁽²⁾ והרוחניים — וצריך לקוות כי סוף-סוף יחזק ויכול עמוד.

סוף-סוף גם אנחנו חפצים לקוות ולהאמין בעתידות ספרותנו העברית. האם הטא תקותנו? — פתרון השאלה החכורה הזאת נמצא בחיק העתיד — ומי ישרנו?
ח"י קאצענעלסאהן. אריאל.

⁽¹⁾ נזכיר את הספרים: „מלון של כים“ מאת יהודה גרוזנסקי בהשתתפות י. קליוזנר, „מלון הלשון העברית בזמן הזה“ מאת אליעזר בן-יהודה (ירושלים, מחברות א'—ב'), „ספר מליס“ מאת הומברג (הול' אחיאסף) „תורת הספרות“ מאת ש. גרדון. — במקצות אחרים: „תולדות היהודים באמריקה“ מאת מ. רייזין. „קורות היהודים ברומא“ מאת א. כהנא, „ר' יוסף איש רוסהיס“ מאת שפ"ר (ביבליותיקה עברית).

⁽²⁾ ע"ד „כחותינו החמריים“ עיין „בהשקפה על מעשה ההברה אחיאסף“ (ווארשא, תרס"ב) ומלאת כתוב שס, כי „למרוח ההתעוררות הלאומית והתנועה הכבירה אשר במחנה ישראל נתמעט היום קהל הקוראים עד החצי ויותר, ואת ההזיון הזה רואים לנו כמעט בכל מקצות הספרות“. מספר קוני ספרים עברים הולך ומתמעט למרות „התנועה הכבירה“... Testimonium paupertatis ... לנו, „להתעוררותנו“ ולספרותנו!

הספרות הסמרטוטית.

הראיתם אותה?

היא מונחת לפני, צרור גליונות-ניר בתמונת ספרים; אותיות נדפסות שחור על נבי לבן, כתובות בידי אדם...

ואמנם ישנם, כנראה, בני אדם כאלה על פני כדור ארצנו. ישנם וישנם די והותר.

כי מה יחסר בעולמו של הבורא הכל?

הלא הכל יש בו, מקהני ראמים עד ביצי...

הכל, הכל ברא בטובו וכרוב חסדיו.

ויברא גם בני אדם כאלה אשר רמ"ח אברים ושם"ה גידים להם, והכל יש להם

כבני אדם ממש, רק אחת הם חסרים, רק אחת -- מח בקדקדם, ולא יותר.

וכי חסרים הם זאת -- זהו דבר שאיננו טוטל אף בכפף היותר קל, ואף אם יבאר

כל חכמי מורח ומערב וכל חוקרי הנתח שבוערם ופתחו את ראשיהם של הברואים האלה

באיזמל אשר שבידם וטראו כי נמצא גם בקדקדם אותו החמר הלבן-כהה שהם קוראים לו:

מח, גם אז לא אאמין ולא אשמע להם, כי רמה לי להאמין למה שעניני אחרים רואות

בשעה שגם לי, ת"ל, עינים לראות. ואנכי הלא רואה כי לא מח הוא זה שנמצא בתוך

אותו הקרום שבקדקדם, כי אם, במחילה מכבודכם...

ואתם קוראים הלא בעצמכם תבינו מה שחפץ הייתי לאמר, ולמה לי עוד לנוול פי.

ואם לא תאמינו לי, הנני לשרתכם ולקחת את הסמרטוטים אחד אחד להציעם לפניכם

למען תראו ותריחו בעצמכם, אם רק עינים וחושמים לכם...

אבל צריך אנכי להקדים לכם הקדמה אחת קטנה, כי דבר שאמרתי לכם, יש בו

גם יוצאים מהכלל, כי ישנם בין בעלי הסמרטוטים האלה גם כאלה שמחותיהם אינם

נרקבים ולא מעופשים כלל ואדרבה...

אבל לעמת זה יש בהם חוצפה משונה עמופה באדרת אמונה; מין... אשר לא

שם ולא תואר לו בכל ספרי-הפלים והלקסיקונים שבעולם.

בכלל מחלק אנכי את כל הסמרטוטים הרבים האלה לקטגוריות אחדות:

(א) להמיסות וחסרון ידיעה של רבנים אחרים, שבלו כל ימיהם בד' אמות של הלכה,

ואדמור"ם אחרים.

(ב) למפשות מנונה ומפפמנות נבערה של במלנים מלחכי פינכא, הדיוטים גמורים

ושקרנים מכוערים, שעליהם אנכי אומר, כי לא מח בקדקדם, כי אם...

(ג) לחוצפה נמכזה של אנשים, מהם גם בעלי השכלה, שבסתר לבבם ישחקו על

כל קדש ונאצל ולוקחים להם את "התוה"ק" לכסות עינים למצא חן בעיני ההבון הגם,

וזהם מהם ריקים שכל כונתם אלא ללקט פרוזים תחת ה"שלחן הערוך"...

א.

תמימות וחסרון ידיעה .

וידע הדעו כי לא להתוכח עם כל בעלי הסמטות האלה באתי .
— מדוע ? — תשאלו .

— אדרבה — תאמרו — הראה נא כמה כחך גדול לסתור את כל ראיותיהם, ונבלם לנצח .

אבל, אחים, אם כה הדברו אנוד לכם ולהתמימותכם הנפרזה!
הן כל מענותיהם ותביעותיהם בשם הדת ו"תוה"ק" מתרוצצות ומתפורות לכל רוח — בכח הנחה אחת הניזנית, זו ההנחה הראשונה והיסודית של הציונות. מטרת הציונות לדאג למצב עם ישראל הרעוע בין העמים ולמצא בעד אלפי האומללים שצר להם המקום בארצות מושבותיהם מקלם בטוח בארץ אבות. זוהי הפרו-גרמא המסיימת של הציונות כפי שנתקבלה על הקונגרס. ובמובן-ידוע זה היה תהיה הציונות להשתדלות כללית, כעין אותה ההשתדלות הפרטית שכל אחד ואחד מאתנו ישתדל לצאת מן המצר בשעה דחקו, למצא פרנסתו ואשרו בחיים .

ובשם שלא תוכל לעלות על דעת איש בריא בטוחו, לו גם יהיה אדוק בדת וב"תוה"ק" בסדרה היותר קיצונית, לאמר כי חייב כל אדם מישראל לשבת בביתו בחבוק ידים ולהכות כי הן ומפרנס היושב רמים אשר הקציב פרנסתו מראש השנה לראש השנה יתליך לו ארנקי טשמים, או ישלח לו גוזלות צלויות, כמו כן לא תוכל לעלות על דעת בריאה כי עם ישראל צריך לשבת דומם, בלי השתדל באומה להטבת מצבו. ובשם שההשתדלות והעבודה הפרטית של היחיד אינן נוגעות בעיקר האמונה של ההשגחה העליונה והתקוה והבטחון בה' שיצליח את דרכו וישלח ברכה והצלחה במעשי ידיו; כמו כן גם העבודה הצבורית והכללית להטבת מצב העם כלו איננה נוגעת בעיקר האמונה בביאת הגואל.

הציונות, כאמור, היא השתדלות מבעית להחליץ מן המצר ולמצא מנוחה לרובות יהודים אמללים בארץ החביבה להם, כמו שכל אחד מאתנו ישתדל כשהוא לעצמו להטבת מצבו, וכשם שאי אפשר לנו לאמר לאותם האנשים העוסקים ביסוד חברה "המיכה לעניים": למה לבם לבלות כחותיכם לריק ליסוד חברות ולאסף כסף להטבת מצב עניים זמרה יבא מטיח נדקנו ויחדל אביון מקרב הארץ, כמו כן אין אנו יכולים לאתר לבוני בית ישראל ולהשוואים למצא מקום מקלט לעניי עמנו בארץ החב בה להם: למה לכם כל העבודה הזאת אם מאמינים אהם בביאת הגואל, שאו הלא ייטב מצב ישראל?

האמונה בביאת המשיח היא אמונה בעתיד, נבדלת הכלית הכדל מזה שהציונות שואפת אליו. האמונה בביאת המשיח לא התהפך בהטבת מצב עם ישראל לכך, כי כמה נחשב הוא מול כל ההבטחות והיעודים שהבטיחו כל הספרים הקדושים ושאתנו מתפללים בכל תפלותינו. האמונה בביאת המשיח היא אמונה ביום שכלו טוב, ביום שבו יהיה עם ישראל עליון מכל העמים, ביום שבו יבנה בית המקדש ושבו הכהנים לעבודתם להקריב עולה וזבח; והציונות אין לה כי אם הטבת המצב החמרי והרוחני, והיה אם גם כבר תשיג את חפצה והרמנא יתן כמטעם היגרמא לכונן בפלשתהינא מקלם בטוח לישראל,

האם נגש אל העבודה לבנות בית מקדש ולהקריב קרבנות? חלילה לציזנות לחשוב כזאת ולהסיג גבול האמונה בתקיעת שופר גדול, בגלגול מחילות ובעני רוכב על החמור ובכל הדברים הנאמרים בספרים הקדושים, והרשות לכל ירא וחרד להאמין בכל אלה גם אחר אשר נשוב לארץ ישראל בהשתדלות הציזנות, כמו שמאמינים בזה רוב היהודים החרדים היושבים כעת בירושלים עיה"ק.

ולפי זה, מאחר שהציזנות היא רק עזרה עצמית של עם עשוק ורצוץ, השואף למצא מנוחה, ואיננה נוגעת בביאת המשיח ובגאולה העתידה, מובן כי אין לה שום עסק וענין עם הדת ובעלי הדת, ללכת ולשאל את פיהם עצה איך ומה לעשות, כשם שלא ילך היהודי היותר חרד להתיעץ עם רב העיר איך לנהל את עסקיו הפרטיים אשר התרופפו, ובמקום הרב יפנה לאיזה עורך דין, מבלתי הבחין אם הוא חרד או חפשי בדעות.

במלה אחת -- הציזנות איננה תנועה דתית, איננה חושבת וחולמת על דבר הגאולה; הציזנות היא עזרה עצמית והשתדלות כללית להמבת המצב. זוהי ההנחה היסודית שעל פיה כל המענות והמענות של כל הבטלנים הבאים על הציזנות בשם הדת ו"התורה" תפלנה והיו לאפס מחלט.

אבל, כאמור, אין כונתי להתוכח בזה עם מי שהוא טבעלי הדת. חפץ הייתי להראות רק על הצד המנוחך שבמחזה זה, עד מה קמנים וצרים הם מחיתיהם של אנשים שביניהם גם כאלה החושבים את עצמם לאפטרופסי העם, מבלתי הבין הנחה הגיונית פשוטה וקלה כזו ודורשים הלי תלים של השערות בזכות ודעות פורחות.

הנה כי כן יתפאר רב מערבי אחד במכתבו ב"אור לישירים" באמרו: "אל יחשדוני כי אין לי ידיעה ברורה מרעיון לבם הצפון בהתנועה וכי לא כמחשבתם הנני חישרם, כי אמנם יודע אני היטב את הרעיון אשר בעיקר התנועה. בהקריאה מחלק המזרחי פה לכבוד מרחיב הרעיון, הודיע זורנאל "יודא" גערמאן" כדברים האלה: שאלת היהודים מחויבת להפטר, הגאולה איננה רחוקה", והרב בונה בניני הדו על יסוד כהו, על דברי איזה כותב בעהון אנגלי, ומשתדל להוכיח ברב בקיאתו בספרי הקדש "כי הגאולה צריכה להיות דוקא על ידי הקב"ה בעצמו וכי ספורש נאמר כי גאולהנו תבא רק על ידי ה' בעת אשר יעלה רצון מלפניו לשלח לנו משיחו (והוא יעזוב או את כסא רבנותו יחד עם משכרתו הטובה?) וכל העמים יהאימו והתאחדו להשיב את אחינו הנפוצים לארץ אבותינו. היש גם רמז קל ואיזה רושם מאותות המשיח (האמורים ב"אבקה רוכל"?) רב גדול! בעת הזאת? בשם השם יאמר הנביא ישעיה (ס') אני ה' בעתה אחישנה, כי בבוא עתה של הגאולה -- או אחישנה (האין זה גלוי אמעריקא? מקרא מלא בישעיה מצא!) על המקרא בשה"ש "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו וגו' דרשו הו"ל שהשביעו הקב"ה בשלש שבועות לכל ידחקו את הקץ וכי לפני בואו".

ובכן ידמה הרב ההוא, כי הציזנות באה לשלל ממנו את אמונתו בביאת המשיח ובאותו היום הגדול שבו יבא הקב"ה בכבודו ובעצמו ויקחהו מכסא כבודו הרם וישארה כעל כנפי נשרים לארץ ישראל. והכל בשביל מה? בשביל שכך קרא באיזה עתון אנגלי. אבל לו המריח הרב את כבודו הרם לבא לאחד הקונגרסים לדעת ולהבין את הפרונרמט הציזנית, כי אז לא היה צריך להמריח את עצמו ולחפש את הפסוק שבישעיה ואת דרשת חז"ל על "השבעתי אתכם בנות ירושלים" כי אז הלא ידע, כי הציזנות לא תחפץ לנגוע

חלילה באמונתו ההוקה כביאת המשיח, כי אם לעזר עזרה כל שיהיה לעם נודד שנות. אלפים מבלי מצא מנוח.

אבל להרב עוד מענות אחרות על הציונות, ואחת מהן היא המענה הפמריוטית הידועה „מפני כי סכנה כרוכה בעקבותיה, כי היא כמו כלה ניסגלת לשוב להחיות את העלילה הנושנת והכוזבת כי אין לנו אהבה לארץ מולדתנו וחסרון אמונה בנו, בארץ אשר קבלה אותנו” (אור לישרים 67). אבל הרב שכח כנראה, כי את המענה הזאת מוענים רק המתבוללים הגמורים המכחישים בהקות ישראל, שכבר מחקוה נס מסדורי תפלותיהם ולא יזכר שמה בבתי כנסיותיהם ג”כ מפני הפחד הג”ל לבל יחשדו בכשרים לאמר, כי אינם בני נאמנים לארצות מולדתם, והא ראייה כי עיניהם נשואות המיד לציון וירושלים; אבל רב צדיק ומאמין כמודו האומר מפורש „ציון מרכז תקותינו המוסריים והרוחניים והמקום הנבחר אשר בו יגלה כבוד ה’ ומוראו על כל בשר, והם ימי המשיח המקוה” (שם 66) איננו יכול בשום אופן למען את המענה הזאת, כי הלא אם גם לא ינקף באצבעו הקמנה לטובת הציונות יכולים גם לחשד בו כי איננו נאמן לארץ מולדתנו, והא ראייה כי הוא בעצמו יאמר: „כי מרכז תקוהו היא רק ציון וימי המשיח המקוה ליישראל”. ובכן האשמה הזו שמפניה כל כך יפחד עודנה בעינה העמיד ביחוסה אליו. ואם המצא לאמר, עוד תגדל שבעתים עליו מאשר על הציונות, כי הציונות, הלא כאמור איננה אומרת רק למצא מקלט בטוח לאלה היהודים שארץ מולדתם הקיאים ולא התן להם את מהיהם ואת הזכיות האנושיות והאזרחיות אשר התן ליהר בניה, ולא היה לפי זה שום עול אם גם בניס מרוחקים בזרוע כאלה יבגדו באם חורגתם, ובפרט כי לא יבגדו כלל, רק יחפשו להם מקום אחר למצא לחמם, כאשר יעשו גם אשכנזים ואנגלים שצר להם המקום בארצות מולדתם, שנודדים לארצות נכריות למצא את לחמם ואין איש אשר יחשדם כי בוגדים הם.

אבל להרב עוד מלים לכתר את בנין הציונות וראיה מוכחת בידיו באמרו: „יאומר אני אם בגלות ככל אשר היה להם קץ מגולה ותשועתם היתה קרובה להגלות לקץ שבעים שנה, ראה ירמיה להזהירם מאד על פי ה’, לשבת תחתם ולבלתי עשות דבר מצדם, עתה כאשר קץ הפלאות סתום וחתום, ובשגם מושבעים ועומדים אנהנו לבלתי עשות מאומה, על אחת כמה וכמה שאין לנו לזוז מדברי הנביא בספר אשר שלח או אל הגולה” (אור לישרים 64).

אבל מורנו ורבנו, הלא דבר זה שאמרת הוא ממש ההפך. אדרבה „או בגלות ככל אשר היה להם קץ מגולה ותשועתם היתה קרובה להגלות לקץ שבעים שנה” הרבר מובן מאליו כי לא היו צריכים להחיש ולהשהדל מצדם, אחר כי היתה להם הבטחת ה’ נאמנה, כי עוד שנים אחדות וישיב את שבותם, וכה להם לאבד את כהם ועמלם בעבודה שבכל אופן לא ביום אחד העשה כי אם במשך ימים ושנים; מה שאין כן בימינו אלה „כאשר קץ הפלאות סתום וחתום” וכבר עברו עלינו קרוב אלפים שנה ואין קול ואין עונה לתפלותינו ובקשותינו, ומי יודע אם לא העברנה עוד... הלא בודאי שההגיון הישר יחייב, כי לע”ע, עד שיהיה הדור כלו זכאי או חייב ומכשר לביאת הגואל, נעשה מצדנו דבר מה לטובתנו, ואם בין כך ובין כך יבא הגואל בודאי שלא נגרשתו חלילה ונקבלתו בזרועות פתוחות.

ומה שיאמר „ובשגם מושבעים ועומדים אנהנו לבלתי עשות מאומה” זהו בודאי מעות בפשט אותה הגמרא האגדית שממנה שאב את דבריו אלה, הלא היא על הכתוב

הידוע „השבועתי אהכם” שדרשו חז”ל שהשבוע הקב”ה בשלש שבועות „לב ל ירחקו את הקץ ולכל יעלו בחימה” שהדבר מפורש שהכונה לכל ימרדו במלכות ולא ירימו יד וחרב, דבר שהציונות כידוע רחוקה ממנו, אבל מעולם לא נאמר לנו לבלתי עשות מאומה לטובתנו בדרך השלום וההשתדלות הגלויה והישרה.

ומזה אנחנו רואים עד כמה שאין אנו רשאים ללכת כסומא אחר רבנים גדולים מבלי להרהר אחר פסק דיניהם, כי מי לנו גדול לכאורה מן הרב ההוא, והוא הוא יכשל בכל זאת בפשטותה של גמרא מפורשת מבלתי הכין את טעמה הברור באותיות מחכימות שנם בר בי רב דחד יומא שבליטא יבינו במעוף עין.

וסוד זה אמנם גלוי הוא גם לבעלי „הלשכה החשכה”; יודעים הם הפקחים האלה: גת גדלותם בתורה של רבני חז”ל; יודעים הם עד כמה יכולים יהודים תרדים לסמך עליהם גם באסור והיתר; אבל טובת הענין דורשת מידם, ללכד את לבות ההמון הנם, לאמר: ראו איזה גברא רבא פוסל את הציונות.

ובגדון זה כבר השכילו יתר רבנינו לעשות — לאמר „לאו” ותו לא מירי, בלי טום טעם ונמוק, כי באמת מה יכולים לחדש בשו”ת זו שאיננה נוגעת לא בתקפו כהן ולא בתגרי לוד, ומה יכולים הם להוסיף על כל הידוע לכל בר דעת, ולכן אמנם לא האריכו בחדושי תורה ולא בראיות מוכיחות מפוסקים ושו”ת, כי הציונות היא טרפה או פסולה, כי אם הרימו במרום קולם, לאמר: כך דעתי וכך צריך להיות.

הנה כי כן כותב הרב הישיש האב”ד בלודו במכתבו לאותם הצדיקים שבקאוונא: „חלישת כחי, שיבתי גם חליי ומרדותי הרבות לא יתנוני להרבות דברים, יסלחו לי כי אני להם מענתי בקצרה” והוא כותב בקצרה: „מאז החלה החברה המעוקשה לציץ והתפרסם עליה גם ציון לסתרה לה, הודעתי בפה כי לענה ומרה יורעו ומות יבשילו להמית הנפש הרוחנית”, „וע”כ כל איש אשר יראת ה’ בלבבו ירחק מהם, אל ילך בדרך אתם וימנע רגלו מנתיבותיהם, יאמין כי לא ביד אדם תשועתינו, ואך לה’ התשועה, ילך בדרך התורה כאשר הורו לנו רבותינו לאהבה את ה’ ולאהבה את עמו ואת כל האדם ואז ה’ יהא עוזר לנו וממרום ישלח לנו את הגואל האמיתי וחלילה לאיש הישראלי לבקש תחבולות ולחשב מצימות. אנו אין לנו רק ליחל אל ה’. הוא תקותנו והוא ירחמנו”. ואמנם מלא הרב הנכבד הזה את הבטחתו לענות בקצרה, כי כלום צריכים אנחנו לדרך יותר קצרה מוזה? הוא לא הביא חבילות ראיות לדבריו מישעיה ומדרשת חז”ל על הפסוק „השבועתי אתכם” כי אם אמר בקצרה: „כי ה’ יהא עוזר לנו וממרום ישלח לנו את הגואל האמיתי” כאלו באים הציונים לגעת במשיח ה’ זה שצריך לבא ממש ממרום ולא בידי ילוד אשה לרעת זרב הגדול הזה, וכאלו אומרים הציונים „לבקש תחבולות ולחשב מצימות” על דבר הגאולה העתידה. לבנות בית המקדש ולהקריב קרבנות וכל הדברים שאליהם עיני הרב הנכבד בתוך כל קהל היראים והחרדים — נשואות. הרב הישיש והנכבד הזה איננו יודע כנראה, כי לו בקש ונתנו לו כנהיגי הציונות שמר כהוב וחתום, כי גם אחר אשר יוכו להשיג את חפצם ולהושיב אלפי ישראל בארץ ישראל, לא יחלמו ולא תעלה על דעתם לבנות מזבח ולהקריב קרבנות או לעשות שום דבר כיוצא באלה שנאסרו עד ביאת הגואל, וכי כל ענין הציונות אינו כי אם השתדלות פשוטה ועסק מסתרי למצא מקום מנוחה בארץ חביבה, שבכל אופן איננו גרוע מכל העסקים שבני עיר מושבו הגדולה עושים, וכשם שלא יעיו לומר לאחד מהם: חליה לך לבקש תחבולות ולחשב מצימות לבנות בית מכחרך, כי רק ה’ יהא עוזר לך וממרום (כלומר משמים ממש) ישליך לך ארנקי, כמו

כן תמימות גדולה היא מצדו בכואו לאמר לכלל ישראל: חלילה לכם להשתדל להיטיב מצבכם.

אבל לעומת זה שבדברי הרב הנכבד מלודו איננו רואים כי אם תמימות והפשוטה ואי ידיעתו את מטרת הציונות, הננו רואים בדברי הרב הגדול מקארלין הרבה יותר מתמימות. הרב הגדול הזה ירשה לעצמו לאמר: „דעתי בענין זה ידוע אשר אחשוב שיטה זו כשיטת הש"ץ שר"י ורמיסה ברגל כל קודש".

היש מה להשיב על דברים כאלה? האמנם יודע היא הרב הגדול היושב ודורש תלי תלים של הלכות על כל קוץ וקוץ שברטב"ם כי עבר בגלוי על כמה לאין שבתורה בקללו ובקראו רשעים לעשרות אלפים אדם מישראל שבתוכם גם מאה ושלושים רבנים מורי הוראה שכבר גלו את דעתם שגם הם לדגל הציונות יתחשבו?

האמנם לא ישיג טוחו החרף והמחודר כל כך את ההגיון הישר וההבדל הגלוי לעין כל בר דעת בין הנועת שבת צבי לבין התנועה הציונית?

שבת צבי בא ויאמר: כי שליח ה' הוא, כי כמרום נשלח לפדות את ישראל ולהשיבם לארץ קדשם בנסים ונפלאות, וכי הוא הוא המשיח המקוה זה שנות אלפים, וינהרו אחריו כל המאמינים בנסים ונפלאות, וכאשר ראו כי נסים לא יעשה בארץ וכי בן המותה הוא כאחד האדם, והא ראייה כי גם הוכח בחרב ונכלתו היתה כסוחה בראש חוצות, אז ראו את מעותם המרה וידעו כי אך משיח שקר היה ככל משיחי השקר שקמו בישראל.

והציונות, הוי, עקמי מוח! לא באה כעילם לאמר כי משיח היא לישראל, כי בנסים ונפלאות תקח את ארץ ישראל בידו התוגר, כי תבנה את בית המקדש. הציונות, להפך, מודיעה גלוי, כי אין לה עסק וענין עם הגאולה העתידה וכל מה שעושה היא עושה בדרך טבעית ונלויה, ורק מטרה אחת לה להיטיב את מצב ישראל, והיה אם גם לא העלה בידה להשיג את חפצה אחר אשר תשתדל בכל כח אנושי ואפשרי, גם אז לא תוכלו לבנותה בשם „בשיח שקר" כאשר לא תוכלו לבנות בשם איש שקר לפלוגי שמניח סכום כסף גדול יחד עם עבודה והשתדלות רבה לבנות בית חרשת, ואחר שנים אחדות נאלץ לסגור, ולכך שלא הרויח גם הפסיד את כל הכסף הרב שהניח בו, ואם איש חיל הגהו כל יתיאש בכל זאת ורוחו לא תפל בקרבו והוא הולך לנסות את כחו באופן אחר. הציונות גוזרת, כי צריכים אנחנו מלבד האמונה בגאולה העתידה, לעזר לעצמנו בכל הדרכים והאמצעים האפשריים להיטיב את מצבנו, וכי הדרך היותר טובה היא מקלט במוח בארץ ישראל. אם אפשר הדבר לצאת לפעולות או לא, זוהי שאלה אחרת שבכל אופן לא לפתרון רבנים היא נזקקת.

הציונות היא עבודה הדירה שעם ישראל צריך לעבוד להטבת מצבו ואיננה תלויה באיזו ידיעה הבאה מקונסמניפול ולא בהד"ר הירצל ולא בשום יחיד שבעולם — כי אם בהחפץ והרצון של העם כלו. מאליו טובן כי טוב היה לו העלה בידו הד"ר הירצל שתדלנו כהיום להשיג את ה„משרטר" היום או מחר או בעוד שנה או שנתיים, אבל אם גם לא תעלה בידו הפעם, גם אז לא נתיאש מלעבוד באופנים אחרים, לעמד על המצפה ולחכות לרגע הנכון ולשתדלנים יותר חרוצים ורזים ממנו.

הציונות ככל אופן לא התחיבה ולא הבטיחה לעם ישראל באיזה יום או באיזו שנה השיבם לאדמתם. הציונות אומרת רק זאת, כי חייב כל אדם מישראל לקחת חלק בכספו

או בעבודתו בהתנועה הגדולה למובת עמו הנדכא ולנסות את כחו לצאת מן המצר , כאשר יעבוד וינסה את כחו בעסקיו ועניניו הפרטיים .

ועתה הנני שואל אתכם , רבותי הקוראים , מה דמות הערכו לאותה הקללה שדרשת לעצמו רב זקן וגדול לקלל ולחרף מערכת חלק גדול מישראל ?

הנני שונה את דברי , כי לא להתוכח עמהם באתי הפעם , כי כלום אפשר לבא בדברים עם גדולים שלא יבינו את האלפא-ביתא ההגיונית . חפץ אנכי רק להראות על הצד המנוחך והמראיב שבמצב עמנו , איך הוגים , חושבים וכותבים בקרבנו אנשים שמח להם לפלפל ולחדש חרושי תורה אין מספר . חפץ הייתי להראות לכם עוד ועוד ...

כי במה נחשב כל זה לעומת כל הדוגמאות-למטופ , סמרטוטי המחשבות ופמפומי ההבלים שמצאו קן להם בהמצאת גוטנברג מאז קמה ההתנגדות לציון בישראל . אבל האפשר להוציאם אחד אחד ?

הנה עוד מכתב לפניכם , מעוד חד בדרא ופאר ישראל .

הלא האי תנא ירושלמי הוא , „זה שמצא ירושלמי” מפורש כי זה אלי ואנוהו דוקא על אתרוג קורפו נאמר .

הלא הוא „הרב הגאון רב דע”ק דווינסק שליט”א המפורסם בש”ק דראצאווער” כפי שנאמר מפורש ב„אור לישרים” צד 56 .

והוא , הבלי-המפואר זה , בעל המח הישר , יאמר במכתבו „להג’ הנכבדים” סניני הדור , לאמר : „קבלתי מכתבם אודות כת המ עוק שה אשר מכנים עצמם ציונים לא לחנם רק משום ש”ש רש”י יומא דף ע”ז ע”ב דציון חוץ לירושלים” .

הלא תראו , קוראים , מה גדולי ישראל כאלה יכולים לעשות , זה מצא מקרא מלא בישיעה , כי הגאולה צריכה להיות דוקא ע”י הקב”ה בעצמו , ו„הגאון דע”ק דווינסק” עוד הפליא יותר לעשות במצאו רש”י מפורש ביומא דף ע”ז כי ציון היא חוץ לירושלים .

ומי יודע אם לא ימצא ברבות הימים רש”י מפורש , כי גם ישראל הוא חוץ ... ה’ יודע חוץ לכו!

אבל כל אלה כידוע אינם רק רבנים סתם , רבני נפ”ה שאין כחם אלא בהוראה , ודעתם אינה נשמעת רק בין כותלי בית המדרש , אבל ל„צדיקי הדור” שיחיו הלא נתוצה גם דעת אדמו”ר שכחו גדול גם לפקוד עקרונות ודעתו נשבעת גם בשערי מבילה ...

מה עשו ?

כלום צריכים הם לעשות דבר מה ? החסר דיו וניר בחנויות קאוונא ?

ובכן לקחו להם גליון גדול ויכתבו מכתב מלא קינים , הנה והי על הציוניסמען מחללי הקדש ורוחקי הקץ „להאדמו”ר המפורסם (בטה ?) בכל קצוי ארץ שליט”א מליו- באוויטש” והאדמו”ר הצדיק שליט”א כמובן לא התעצל מלהשיב להם תשובה נכונה כחפצם .

ואולי תחפצו לשמוע את דבריו כהויתם ? הנני לשרתכם .

הנה מכתבו !

„כדבר שאלתם אודות הציונים והבאנגק שלהם , הנני להשיב להם בקצרה” והוא משיב בקצרה לא יותר כיארבעה עמודים גדולים בפאָרמאַט של „אור לישרים” הקדוש .

„הנה אם גם היו זואנשים האלה שלמים עם ה’ ותורתו וגם היה מקום לחשוב שישינו מטרתם , אין לנו לשמוע להם לדבר הזה , לעשות גאולתנו בכח עצמינו (עוד הפעם גאולתנו ! הא תונח הרב מכו”ל יודע זאת מאשר קרא באיזה עהון אנגלי , אבל להאדמו”ר

הקדוש מליובאוויץ מי נלה רו זה? הכי גם הוא ח"ו קורא בספרים חזונים ובהעתונים המלאים מינות ר"ל?) והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ להרכות בתחוננים ע"ז רש"י בתובות דף קי"א ע"א (הוא יודע פרוש רש"י על דרשת חו"ל זו, כי מה שאמרו שלא לדחוק את הקץ הכונה היא פשוטה: שלא להרכות בתחוננים ע"ז, ובכן הרי נודאי טוב מאד, כי בכל אופן הלא אין לחשד את הציונים כי הם מרבים בתפלה) ומכל שכן בתחבלות גשמיים, דהיינו לצאת מהגלות בזרוע (כמש כמו שהציונים חפצים) אין אנו רשאים, ולא בזה תהיה גאולהנו ופדות נפשנו, ובפרט שהוא נגד תקותנו האמתית שיבא הקב"ה לנו ס"ץ בב"א ותהי גאולהנו ע"י הקב"ה בעצמו".

הטעם לכם קוראים, הא לכם עוד מעט מנופת צופים ע.

האדמו"ר הקדוש הזה יודע גם סודות מחדרם של הציונים, אותם הסודות הידועים לכל, כי כל עיקר חפצם ומגמתם הוא לפרוק עול התורה והמצוות (ומי מעכב בידם לפרק בלי ציונות? וכי כלום בציון בשר חזיר בזול יותר מבחו"ל? וכל המתבוללים המוחקים זכר ציון כלם יראי אלהים הם?) והוא מוסיף לספר ולגלות את הסודות מן החדר, כאשר העז אחד מראשיהם (י"ל בערנר מפניסק שהוא כידוע להאדמו"ר מליובאוויץ איש סודו של הר"ר הירצל) לעשות תורה חדשה (כריסטמתייה ביבלית כעין "התלמוד תורה" של י. קלאצקא שנתחבר כמדומה לי לפני חמש עשרה או שמונה עשרה שנה לפני הציונות, והוא ספורי התורה ערוכים ומסודרים לרוח הילדים מרם יבינו ללמד את התורה במקורה) והוא חמשה חומשי תורה, אך לא כמו שנמסרה למשה מסיני כ"א דלג הרבה פסוקים והרבה פרשיות ודינים אשר לא ישרו בעיניו וידו נטויה להדפיס את התורה החדשה (והכל על חשבון הציונות כידוע להאדמו"ר הקדוש).
אבל הקץ לדברי רוח!

ב.

טפשות ופמטנות.

ואלו, הוי, מה רבות הן!
ובראותנו את כל אלה לא נדע אם לנו רבעדיהן מחבריהן, הברואים הולכי-שמים; לנו לאומללים כאלה אשר קרוב-מח להם ולא יפניו, עינים להם ולא יראו, או אולי לירוק בפניהם למען יטבעו בין מצולת הריק ויכבסו אולי ויטהרו מזוהמהם ומפשותם...

אבל האם גם אחת משהים אלו תועיל להם?
שערו נא, קוראים, בנפשכם: אנשים בריאים ושלמים בנופם, אשר גרון וגם פה להם עומדים וצועקים במחנה: אפיקורסים עליך ישראל! מגולחי זקן ואוכלי מריפות עליך תוה"ק! מיסיונרים כמו עלינו לכלותנו יחד עם דהנו!
ואתם שואלים אותם ואומרים: רבותי! מי הם המיסיונרים האלה?
והם מוסיפים לזעק: הלא המה הציונים!
— ומה יעשו לכם הציונים האלה? — תשאלו.

— הלא הם יחללו שבת, הלא פלוני הדוקטור אוכל מריפות והוא ציוני וגם נסע להקונגרס — יאמרו לכם.

אבל רבותי מפשים מומחים, הלא הדוקטור הזה אכל מריפות גם קודם שנסע להקונגרס והיה לציוני. האם ראתם יהודי כשר ושומר דת אחד שנהפך לאוכל מריפות בשביל שנעשה ציוני?

ומתי הבטיחה לכם הציונות לקבל את אפטרופסות הדת על שכמה? אצל איזה נפריון עשיתם עמה את כתב-החווה הזה?

הלא אננים לכם, אנני בשר ודם, ומדוע לא תשמעו את הדברים המפורשים שהציונות מכרזת לאמר: בי אין לה שום עסק ומגע עם הדת, עם הגאולה העתידה ועם המשיח בן דוד שאנחנו מאמינים בו, וכל עיקרה אינו כי אם השהדלות ועזרה עצמית להשיב את מצב ישראל בארץ ישראל, וכישם שלא יכלתם לבא לפני לדת הציונות לאיזה דוקטור אוכל מריפות לאמר לו: מדוע אהה אוכל מריפות ועובר על מצות תורהו הק' ? כי לו עשיתם כזאת מסופקני אם מצאתם את הדלת לשוב על עקביכם, וזאת כנראה ידעתם גם אתם, ולכן לא הרהבתם מעולם עוז בנפשכם לעשות כזאת, ולא עוד אלא כי גם מהתם בכל פעם בראותכם את הדוקטור לחטף את הכובע מעל ראשכם, ודבר זה שאהם „הצדיקים“ לא יכלתם לעשות מאפס כח אתם דורשים מהציונים לעשות.

לו אמרה לכם הציונות אף ברמז קל כי תחפץ „להשיב את השכינה לציון וסדר העבודה לירושלים“, לבנות את בית המקדש עם לשכת הגזית וסנהדרין לרון דיני נפשות בארבע מיתות בית דין ומלקות, כי אז יכולים הייתם לאמר להם: אחים טובים! איככה תאמרו להשיב סנהדרין ולרון דיני נפשות וביניכם הלא רבים מחללי שבת שמיתהם בסקילה; אבל עתה שהציונות אף לא חלטה מעולם את כל החלומות היפים האלה ולא הבטיחה מעולם לקבל על עצמה את אפטרופסות הדת, דבר שאי אפשר כלל לעת הזאת בשום ארץ ומדינה תרבותית לפי חקי הממשלה והנמוס הנהוגים, וכל עיקרה איננו כי אם עזרה עצמית על יסודי עבודה מתוקנים.

אבל מה להם לבטלנים הסרי-מח ולהגיון ישר ובריא? וכי להבין הם צריכים, הלא רק לפטפט הם חפצים והם מפטפטים כנפשם שבעה.

כן, למשל, מצאו כי סמולנסקין כתב לפני עשרים או שלשים שנה באחת מחוברות „השחר“ דברים נגד הבעש"ט, הרב ממעורר ומר"ז מלאדי, ויפלו על המציאה הכשרה הזו וימהרו לזקפה על חשבון הציונות, לאמר: יהודים, ראו עד כמה אפיקורסותם של אלו מנעת! (אור לישרים 9), כאלו הציונות הולידה את סמולנסקין ואת דעותיו החפשויות על ישראל ותורתו, ממש כדריומאן הטוב האומר: כי היהודים הולידו את הכפירה בצרפת עם כל המהפכה הגדולה הכרוכה בעקבה. ולא יבינו סתומי עינים אלה, כי ראה זו שהם מביאים מפתת על פני בערותם הכוזבת להראות להם, כי כופרים וחושכים חפשים כבר היו מרם היתה ציונות בישראל וכאשר היו כן יהיו אם גם תעלה בידם לבטל את הציונות ולהכחידה מן הארץ, ובניו ונכדיו של פלוני הנאון הגוזר על הציונות מטעם בת שצ"ה ועקירת הדת — יוכיחו, שיחללו את השבת בפרהסיא אם גם לא היו ציונים מימיהם... כי כשם שלא באה הציונות להרבות יראת שמים בארץ כמו כן לא באה להמעיט כפירה בארץ, הכופר יכפור והחרד יחרד כבשנים קדמוניות, ואין איש מהציונים יכול לקחת עליו את המרח הזה, לבלי להת לאיש לחשב כהשבותיו החפשויות וגם להעלותן על ספר.

כמו שאינם יכולים להניא פטפטנים כמוכם לחשב את מחשבותיכם הפטפטניות וגם להרפיסן ולהפיצן בישראל.

ואם גם נזכה לעלות לארץ ישראל וליסד שם איזה ישוב צבורי הגון, התדמו, חסרי-מח, כי ישתנו בזה סדרי בראשית וכל נמוסי החברה האנושית וקניניה אשר קנתה בנחלי דם? כי שם כבר ינתן חרב בידכם לכרות ראש כל איש אשר לא כמחשבותיכם מצשבותיו? כי העמידו לכם על הגבול מחנה קוקים אחווי חרב לבדק ציציות בגדו וסדקי לבבו של כל עובר ושב? כי תיסדו לכם אינקוויזיציה קדושה להרג ולאבד את כל מי אשר לא ימצא חן בעיניכם?

אם כה תדמו, אחים נבערים, ידע תדעו כי מעותכם גדולה מאד, ואם גם אלף פעמים ככה תועקו בגרון נחר, גם אז לא העלה בידכם להשיב את חשכת שנות הבינים אשר כבר תמו ואפסה יחד עם טרקומדיה ופרדיננדיה, ואין עוד ממשלה אחת בארץ אשר התן לכם הרשות לזה, כי גם ספרד המרשעת כבר שבה לב למעשי יוואיטריה ותחשב מחשבות איך לגרשם מפניה, ואתם באים למצא לכם בר נרחב בארץ הקדש, אבל היה לא להיות, זאת אוכל להבטיחכם מראש. גם בארץ ישראל כמו בכל ארצות אירופא וכל מדינות התבל ימצאו להם מקום כל מי אשר בשם איש יהודי יכונה, כשומר שבת מחללו וכאוכל מריפות, כחסיד אדוק וככופר קיצוני, כפטפמן חסר-מח וכהוגה דעות עמוקות, ואיש איש הישר בעיניו יחשוב וידבר וגם ידפיס, הכל כמו שנהוג היום, ואין בין העולם הזה לימות „מדינת היהודים“ כי אם הטבת המצב בלבד, והיה אם גורל עמכם קרוב ללבבכם לא פחות מגורל „עזרה עניים“ ו„סומך נופלים“ אשר בעריכם, הלא צריכים אתם להת גם ידכם להמוסר הכללי והעממי אשר בשם ציונות יקרא. אבל „תקון עולם במלכות שדי“ לא הבטיחה ולא הבטיח לכם הציונות, ואין לכם איפוא שום רשות לבא עליה במרוניא ובמענות מדוע ימצאו בקרבה אנשים בלתי יראי אלהים.

אבל פטפטנינו מציאה אחרת מצאו, יתד נאמן לתלות עליו את סמרטוטיהם הנאלחים. שמועה שמעו כי ישנו מין דבר שידי הציונים ממשמיים בו וקולטורא שמו וידמו במפשותם, כי קולטורא היא מן נמר או ברדלס או סתם חיה רעה, ולא יחדלו מאז ועד היום לקרקר באזני העם התמים: קולטורא סמטורא, והם לא ידעו ולא יבינו, כי קולטורא זו שהם מאריכים נגדה לשון, יסיה כימי האדם על הארץ, וכמו שהציונות לא הולידה את הכפירה ואת הבקרת החפשית כמו כן לא הולידה את הקולטורא, וכמו שלא הולידה אותה כן אין היכלת והאפשרות בידה וביד-שום בן תמותה שבעולם להכחידה.

הקולטורא, שמעו נבערי לב, היא נשמת האדם וחיוו על פני האדמה. היא הרם והמח שבועורקים ועצמותיכם, היא הנפש שבכם.

הקולטורא, התשמעו או לא? היא הרגש הצפון במעמקי לבבכם, הדופק החי שבקרבכם, הרצון-לחיות שלכם, החיים עצמם.

הקולטורא, אם תמו אזניכם להקשיב מוטב ואם לא ושפכתי עליכם את כל הדיו אשר בעמי, — היא האדם עצמו, כלומר האדם החי, החפץ והשואף לחיות; העובר והלוחם עם החיים, עם פגיעיהם ומסכותיהם. הלחם אשר תאכלו, הבגד אשר תלבשו, גם האכנט אשר תחגרו בו את מהניכם, גם ה„שמריימעל“ אשר העמרו את ראשיכם — כלם פרי הקולטורא הם, פרי עבודת האדם, עמלו והשתלמותו.

ואתם לא תבינו, פטפטנים נבערים, הלא רואה אנכי, קרום מוחכם איננו סובל דא, איננו משיג דברים ברורים כאלה,

— הגשמע כזאת — אתם אומרים — כי הלחם הוא פרי הקולטורא, ואנחנו הלא יודעים כי הלחם הוא תנוכת השדה.

ואנכי אומר לכם, נבערים, שיטו יד לפיכם ואם לא וסתמתיו בזה אשר במחכם... השדה לא יצמיח את השעורה והחמה מאליו, יד האדם היתה בו לעבדו ולשכרו, מח האדם המציא כלי עבודה שונים, ומכל אלה יחד יצא הלחם אשר תאכלו, וזה שנקרא בלשון „הגויים“ קולטורא; ובשפה ברורה לנלעני לשון כמוכם — עבודה האדם והשהלמותו בכל סעיפי החיים. התשכעו? בכל סעיפי החיים אמרתי לכם.

אם ראייתם שדה מצמיח קוץ ודרר, הרי שדה זה בלתי מקולטור, כלומר: בלתי מעובד ומתוקן בידי אדם להצמיח זרע, הוא נעזב בידי הטבע הפרא, ובמדה זו שהשדה מעובד ומתוקן יותר בה במדה הגהו מקולטור יותר לתועלת האדם העובד.

אם ראייתם אדם בלתי יודע לדבר נכונה, שפתו נלעגת ומבולבלת, קופץ לתוך דברי חבירו, משיב על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון; שערותיו פרועות ומכנסיו פתוחות (הלא ראייתם ברואים כאלה ברחובותיכם...), מאמין בכל שוא והפל, מוכן לרדה לחיי חבירו על ביצה שלא נולדה; הולך רכיל ומוציא דבה על רעו היושב לבטח עמו; שונא בנפש לכל מי שרעתו שונה מדעתו; מחרף, מגדף ומקלל וכו' הרי אדם זה בלתי מקולטור, כלומר: בלתי מחונך ומתוקן בידי הורים ומורים, ופרא אדם יקרא, ובמדה זו שהאדם מחונך ומתוקן יותר בהשכלתו, במדותיו ובתהלכותיו, בה במדה הגהו מקולטור יותר לתועלתו ולתועלת החברה שימצא בה.

אם ראייתם יהודי בלתי יודע את יהדותו, חקיה ומשפטיה, דברי יסיה, קורותיה, התפתחותה וכל אשר עבר עליה; בלתי יודע את שפתו וכל הכתוב בה, לומד ויודע שפות אחרות, קורא בהן ומתענג עליהן רק שפת עמו זרה לו; יודע דברי ימי עם ועם רק דברי ימי עמו סתומים וחתומים לפניו — הרי היהודי הזה יהודי בלתי מקולטור, כלומר: בלתי מחונך ומתוקן בידי הורים ומורים, ובמדה זו שהיהודי מחונך ומתוקן יותר בידיעתו את עמו, תורתו, דתו ושפתו, בה במדה הגהו מקולטור יותר לתועלתו ולתועלת העם שעל דגלו יהחשב.

אם ראייתם עדה שבתי חסדיה ומוסדי צדקותיה עזובים, אין דואג ואין מיצר לגורל עניי העם, ריב ומדון בשעריה ובבתי כנסיותיה ומדרשיה, נבאיה עגלי כרבק ומנהליה נרפים ורודפי רוח, רואים שד עניים ושומעים אנקת אביונים ואינם עושים מאומה — הרי העדה הזו עדה בלתי מקולטרת, כלומר בלתי מתוקנת בידי אנשים הרוצים, בלתי מעוברת בידי עובדים כבירי רוח ואנשי אמת.

אם ראייתם „חרר“ לילדי ישראל שהלטידיו יושבים צפופים ושקועים בחלאה ומיט של מי שופכין, לומדים מהבקר עד הצית ליל בלי סדר ודעת, אובדים את כחם ומיטב שנותיהם, ובצאתם אינם יודעים לתרגם פסוק כצורתו — הרי החרר הזה בלתי מקולטור ומתוקן, נעזב בידי מלכד בור ועם-הארץ שאין לו ידיעה כל שהיא בתורת החנך ומאבד בידי הגסות ממונם ובניהם של ישראל.

אם ראייתם רב חופ"ק שאיננו יודע רק לארג קורי עכביש של פלפולי הבל ועקימת מח שנים גדולי הדת משנות דור ודור צוחו ואמרו, כי זהו בכלל עשית תורה פלסתר והעוסקים בזה אינם אלא מבלי עולם — ומלבד פלפוליו העקומים כל קניני עמו מזורים לו, סברך על התורה בשפה נלעגת ומשובשת, דברי הנביאים ומליצת החזוים פגול הם

בעיניו, את מעמם לא ידע. ואת רעיונותיהם לא יבין; דברי ימי עמו אסורים לו ולכל ההוגה בהם טמא יקרא; השכלת האדם היותר פשוטה סתומה לפניו — הרי זה רב בלתי מקולטר. כלומר: רב פרא אדם שאין שום בר דעת יכול לכבדו ולקום מפניו. כי מדוע יכבדוהו ובשביל מה יזכה לכבוד? בשביל התורה שאיננו יודע? בשביל ההלכות והפרועות? נשארה איפוא רק ידיעתו לעקם את המח, לפלפל ולחדש דברים שלא היו ולא נבראו ושלא עלו על דעת מחוקקי הדת מעולם. אבל זהו בכל אופן רחוק מאד מתורת היהדות שבתור רב יהודי צריך היה לדעת ושדרכיה צריכות להיות דרכי נעם ולא — מעוקלות. ומה נעשה איפוא ברבנים שגם לפלפל אינם יודעים וכל תורתם הוא הקצור שלחן ערוך? שממנו ישאבו את הוראתם, ולו באו לליטא וזאמום כי אז נחשבו בעיני לוסדי התורה שם לעמי-ארץ גמורים?

הכבר שמעתם? הכבר תבינו מה זאת קולטורא? קולטורא זו שהציונים יחפצו בה? מטרת הציונות כאשר אמרתי לכם, נבערי לב, הלא היא להיטיב מצב עם ישראל ולמצא בערו מקום מקלט בארץ אבותיו החביבה לו, לכונן שם ישוב מסודר וערוך על יסודי ההרבות האנושית. והאם אפשר לכונן ישוב צבורי בלי קולטורא כזו שאמרתם לכם? האמנם תדמו, כי כל הכדרים היפים השוררים כעת במשכנות יעקב טובים ומועילים הם?

האמנם תחשבו כי גם כל המריבות והקטמות, חלול השם והקדש, המכות והמהלומות, הפרטקציות והשוחד אשר תהיינה כמעט בכל עיר ועיר בכא עת לבחר רב חופ"ק — כלן הלכה למשה מסיני הן, ואין שום רשות לנו לנעת בהן חלילה? האמנם האמרו, כי דוקא שו"ב חייב לקחת העודה כי יודע הוא את אומנתו, מרם נשתו לשחמ בהמה או עוף, ואם חלילה גם מלמד ילדי ישראל צריך יהיה לקחת העודה מועד מוכחים כי יודע הוא את העבודה שהוא נגש אליה — אז תהיה מלאכתו פסולה ואפיקורם יקרא?

האמנם תחשבו, כי בתי הכנסיות והמדרשות צריכים להיות דוקא בתי המרכז ללשון-הרע ורכילות, לפטפופי מלים ולצנות גסה, לכבודים ועלויות שמנות ורוות, ו"התורה" לכדור משחק בידי כל הרודפים אחר הכבוד?

ואתם אומרים: כן, בודאי כן.

אבל הלא בשביל זה, בשביל שלדאבוננו חסרי-מח כמוכם רבים בתוכנו, בשביל זה שענינו רואות וכלות את כל הפרעות והחלאה שבכל פנות חיינו — הננו דורשים: קולטורא, תקונים, חנוך ועבוד. בשביל זה שאנחנו שואפים לישוב צבורי, אנחנו שמים לב להתקין עצמנו בפרודור מרם נזכה לכנס למרקלין, למען נהיה מכשרים לחיות חיי תרבות, למען יקומו בנינו אחרינו והיו אנשים יהודים בריאים ושלמים בגופם ורוחם. בשביל זה אנחנו חפצים ליסד חדרים מתוקנים לבל יבלו בנינו עוד את ימיהם ומבחר שנותיהם להבל וריק, בחלאה ועצלות תחת סבלות וסבלות מלמדים פראים שלא קראו ולא שנו. בשביל זה אנחנו חפצים לכבש את הקהלות לבל תהיינה מוטלות כאבנים שאין להן תופכין בידי עשירים גסים ואבירי לב, לבל יהיו מוסדי החסד למוסדי מרמה וחנף ובתי התפלה לבתי מכירת כבוד ומועצות לצים.

— הוי, הוי! — אתם פוערים פיכם וגרונותיכם וצועקים — אוי לאונים שכך שומעות! אז בתי מקדשנו ותפלתנו ידמו למועצות לצים ואף, "להבריל" לא יאמרו, עפרא לפומיהו.

כי הלא זה כל כחכם: לקלל ולחרף ולקרא באוני ההמון התמים: תבערה, תבערה! דת קדשנו בסכנה, „תורתנו הקדושה“ היתה למרסם, למען יבהלו וירוצו אחריכם באגרופים נמיים.

הלא זה כל כחכם, ישרי לב, לשפך דמעות-תנין ולקרא: אוי לאונים שכך שומעות.

והפזמון הזה הלא הוא כלי תותח האחד והמיוחד שלכם אשר בו תאמרו לכבש את הלבבות ולירות כמו אפל.

ובכן „אוי לאונים שכך שומעות“ קראו, זעקו, אחים טובים תבערים, כנפשכם שבעה, בכל כח גרונכם.

אבל הלא רואה אנכי, כי גרונכם כבר נחר והאמת לא זזה ממקומה, ומה תעשו

עוד?

עתה אין לכם כי אם לעמוד ולשמוע את אשר אכר לכם. הרשות נתונה לכם לרקע ברנליכם ולחרק בשניכם, אבל לא יותר.

השמעתם? לא יותר, אמרתי לכם.

ובכן שמעו נא: ידעו תדעו, כי הציונות הוא הדופק החי שבלבות רבים מבני העם הנדבא והנאלח שקמו להחיה ויפקחו עיניהם לראות את כל הננעים והפצעים שהכו בידי אויביהם מחוץ, צורריהם ומנדיהם, ובידי אוהביהם מבית, מנהיגיהם וכיטיביהם, מפשיהם ומפמניהם, אשר פרו וישרצו בתוך חשכת הגלות במשך שנות אלפים, וימצאו להם תמיד מקום להתגדר, להתפרנס ולעשות פימה עלי כסל מסיטב החלאה ש„ברחוב היהודים“.

הציונות שואפת ועובדת להסיר את הכסוה ולנקות את הזוהמא מעל חלונות בית ישראל, לגרש מתוכו את כל הרוחות הרעות, להאיר אור במבואותיו האפלות ובקרני-זיוותיו החשכות, לפחת רוח חיים בעצמות היבשות המפוזרות והמשלכות בו אחת הנה ואחת הנה, לחנך ולתקן דוד נולד בריא ושלם בגופו וברוחו, כנים נאמנים וכבירי רוח, אנשים יהודים המכשרים לחיות חיים צבוריים על האדמה החביבה אשר אליה עינינו נשואות.

הציונות צריכה ומחויבת לכבש את הקהלות, למען נתחנך בהנהגה צבורית מסודרת; הציונות צריכה ומחויבת לקחת את החנוך בידה למען יתחנכו בנינו וידעו את עמם ותורתם — והיה בהגיע היום המאשר והשעה המכשרת אשר אליה תשאף בכל לב, ליסד קבוץ חברתי בארץ ישראל, או יעלה מחנה אנשים יהודים ולא במלנים אשר ישקצו את ארצנו החביבה כאשר ישקצו כעת את קהלות מושבותיהם בתהלכותיהם הפרועות ובמעשיהם המגונים.

— הוי, הוי, אוי לאונים שכך שומעות, משקצים אנחנו את קהלותינו הוא

אומר.

עוד הפעם אותו הפזמון האהוב.

— אבל הסו, שימו יד לפה — אנכי אומר לכם. קומו על רגליכם והעידו אם לא כדברי כן הוא? האם לא תשקצו את הארץ שאתם יושבים בה? האם לא רוב בתי הכנסיות והמדרשות הנם לעתים הכופות למערות פריצים. לקום איש על רעהו, לחרף ולגדרף,

להכות ולפצוע בשביל כבוד מדומה ו"עליה" לתורה? האם לא היתה הרבנות לקנין שכנ המרבה במחירו הרי זה עולה לגדולה, להורות ולדון? האם לא? ...

אבל אמו אחשב ואיזל את כל המעשים היפים שאנחנו עושים, והדברים נלויס יודעים.

וגם אתם יודעים כל זאת, אבל לבותיכם נקפאים ומאובנים ואינכם מרגישים את החרפה והכאב, הנכם מביטים בקרירות רוח על כל מעשי התעתועים הנעשים בבית ובחויץ ואינכם נוקפים אף באצבעכם הקטנה לתקן אף במשהו, אף את הדברים אשר בדיכס לתקן. והנה באים הציונים ומראים באצבע על כל המגרעות האלו שצריכים תקונים עקריים, תקונים מיסוד ושרש, תקונים טבית ומבפנים: עזרה לרעבים, מנוחה לנוודים, תורה לבורים וריקים. דרך-ארץ לפראים, מח למפשים, עבודה לבטלנים — וכל אלה על ידי עבודה משהתפת וצבורית לכונן מרכז עבדי על יסודות בריאים בארץ ישראל, מקום אשר בו נוכל לסדר ולפתח את כחותינו הגשמיים והרוחניים די צרכם כאשר לא נהיה תלויס בדעת אחרים; מקום אשר גם התורה הקדושה אשר בשמה הרעישו עולמות תוכל להתפתח ולמצא את מקומה הראוי.

אבל אתם לא הבינו דברים ברורים כאלה ואינכם מתבוששים להראות משהתכם לעיני כל ישראל בצאתכם בסמרמוט מכוער, קבץ של כל מיני פתיות ופמפמנות שלא נשמע כמוהן בכל אומה ולשון, זה דורות רבים, ועוד קוראים לזה "דעת הרבנים". ואנחנו עומדים ומביטים במחזה המרדאי הזה. האמנם, נאמר לנפשנו, הם המה רבנינו ורועינו?

אמנם דבר ידוע הוא כי רבים מרבני פולין הם עמי-ארץ נמורים, אבל כי כל כך גדלה גם טפשותם לא ידענו ולא שמענו ולא היינו יכולים להאמין לולא ראינו בעינינו את הסמרמוט הנפלא "דעת הרבנים".

ולמען יראה הקורא עד כמה טפשותם של אלו מגעת, לקחתי מעט מהממעמים אשר בו והיו למשיבת נפש יפה... החצי הראשון ממנו הוא בתור הקדמה מאת המו"ל החותם את עצמו "דברי המדבר בשם גדולי ישראל" והוא "ראשית דבר יראת אלהים" שבו יאריך הפקח הזה להראות שהגאולה העתידה תהיה רק ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכמו כן בית המקדש העתיד להבנות ב"ב, והוא אומר בתוך יתר דברי קדשו "ואם כי את אשר דיבר רש"י ז"ל בקדשו א"צ חיוזוק, בכ"ז אבא כיהודה ועוד לקרא, מעיד אני שבעזה"י זכיתי לראות בכת"י מיוחד ששאל שאלות משמים (ע"י התיליפון?) ונענה (בודאי!) ומי זה חלילה יטיל ספק בדבר?) וכמה דברים נפלאים ראיתי שם (אשרי עין ראתה אלה) וגם כל הענין הזה שאל והיתה התשובה בזה"ל (אות באות) אמת שבהמ"ק שעתיד להיות עומד בנוי ומשוכלל ומהודר מהוד לבושו של הקב"ה ואין כל בריה זוכה לראותו אלא מי שנהרג על קידוש השם ב"ה, או מי שכל ימיו היה בוכה ומתאבל על חורבן בית אלהינו עכלה"ק, ובוה מדוקדק הפסוק (ירמיה י"ח) ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב, ולא אמר בביהמ"ק לשון בנין כיון שכבר בנוי ומשוכלל הוא (ומהודר מהוד לבושו של הקב"ה).

ואחר שבעיניו ראה את הכת"י הנפלא הזה אשר השיבו מן השמים שבית המקדש דלעתיד כבר בנוי ומשוכלל ומהודר מהוד לבושו של הקב"ה הוא שופך מררהו על "הציו" ניסמען הרשעים הכופרים בכל" (ואף בהמעשה שראה בעיניו שהשיבו מן השמים?) והוא

מרוצץ פשוט את גלגלתו הקדושה אל הקיר מרוב צער, ומקונן ואומר: „אוי לנו על שברינו שכך עלתה בימינו מה נאמר ומה נדבר, אין די באר ואין די עולה על הגליון איך גדול בים שברינו, וכאן אשתקיל מילולי מני וסגר עלי המדבר, ומהיכן נקח לברר אמיתת דברינו, מדברי רבותינו ז"ל או מדברי הנביאים או מחמשת חומשי תורה, אם הוא כופר הכל ר"ל, בזמן כת פראנק ימ"ש נשלם הויכוח כשהגאון הקדוש ר' חיים כהן ראפפורט זי"ע הוכיח דבריו מדברי הרמב"ם, והעיו השכנגדו לומר גם הרמב"ם רק בן אדם היה, אז אמר הראש משרי המלכות יר"ה (גם זה ראה מסתמא בכת"י שהראו מן השמים) עתה נשלם הענין כי אם גם הוכחה כמזופת הדור המיימוני אינם מקבלים, מזה טוכח שקרם וכונם. עתה אנן מה נענה נגד הפוקרים האלו הכופרים גם בחמשה חומשי תורה (דעת הרבנים 13). ולא ידע האי גברא רבא-בי גם ספרי „מזופת הדור המיימוני" היו למאכלת אש בשם ה' ותורתו הקדושה.

הלאה יאמר אותו פקח: „כמה הם רוצים לרשת את הארץ? בזה שירכו מדר ומתן למלך התוגר וימכרנה, לו יהא כחלומותיהם שיקבצו המעות והוא יתרצה לטכרה, הבי במלך התוגר הדבר תלוי? ה' אלהינו מלכנו הוא יושיענו בעת שנטיב דרכנו לשוב לפני יתברך בתשובה שלימה על כל חטאינו ופשעינו, ונקבל על עצמינו עול מלכותו ית' כשלימות, או אז בהכנע לבנו הערל (ומוחו המטומטם) ונהיה עמלים בתורה הקדושה בעמלה המשברת את כל הגוף (עד שלא ישאר בו מהום?)".

והוא תולך ומורה דרך להציונים שהיו צריכים ללכת בה לו חפצו באמת להביא את המשיח המקוה, ואומר: „הצעד הראשון לשוב אל ה' בפועל, לעזוב תרע ולקיים המצות המעשיות ולשמוע עצה הזקנים, היינו ליסד ועד רבנים גדולים וצדיקים די בכל אתר ואתר וכו' והם היו מורים להם דרך האמת והצדק, אשר כל שיח טרם יהיה בענין זה ישתדלו לידע על בוריה דעת המלכים מלכי חסד יר"ה שבכל מדינה ומדינה וכו', בפרט אדונינו הקיסר המצוין בטובו וחסדו ואשר רוב ישראל עובדי אדמה ובעלי מלכותו יר"ה והשקפתם על כלל הענין וולא ידע מחברנו הנכבד, כי מטמלתנו כבר נתנה רשיונה זה יותר מעשר שנים ליסד באודיסה ועד לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בכוריא ובפלשתניא) כי חלילה וחלילה לנו למרות עיני כבוד גדלו (מלשין! כמה הציונים מטרים עיני כבוד גדלו?) מצד השכל אחר שהוא חוסה עלינו ברב חנינה וחמלה ומצד השבועה שהשביענו הכורא יתברך ויתעלה שלא נמרוד באה"ע (מלשין, מה אתה שח? איזו מרידה ראת?) ואחר ידיעה ברורה כי על המלך טוב כלל הענין או יקח עצמם להמלאכה, וראשית הפעולה להשתדל בכל עוז לחזק היהדות בכל האפשרות, היינו למנות בכל עיר ועיר גדולה וקטנה משגיחים על קיום התורה הקדושה, ובאם יוצרך לז: מעות יהיה מהכסף המקובץ ואז בצדק יקראו שמם שקלים (ומשולחי הישיבות הק' מ: היו עושים?) ראשית (במדומה שזו שנית) להשגיח על שמירת שבה כי היא האות על ההתקשרות הכורא ב"ה לעמו עם קדוש כדכתיב (והוא תולך ומונה כקמניות את כל המצוות והאזהרות שנאמרו על חלול שבת) וכו' וליחד קיבוץ של לומדים גדולים ומובהקים שילמדו על בוריה דיני מצוות התלויות בארץ, לברר הלכות המאוששות האלו ולאפוקי שמעתא דהלכתא וכו'. גם להעמיד בהרבה מקומות מנינים קבועים של יראי אלהים אשר תמיד לא יחשי מלהתפלל להשי"ת לבקש רחמים ותחנונים, חמלה וחנינה על הגאולה מאתו ית', ולתת אותנו לרחמים בעיני המלכים מלכי חסד יר"ה, ומי בראש? אדוננו הקיסר האדיר החסיד יר"ה שיסכימו על עלייה רבים מבני ישראל לארץ הקדש ושיגינו

עליהם גם בהיותם שם בהוד מלכותם ותפארת ממשלתם יר"ה (הלא זוהי הפרוגרמא הבזילאית המבקשת מקום מקלט לישראל בארץ ישראל בהסכם חסות מלכי אירופא?). אלה וכאלה ידבר המו"ל הכותב וחותם „דברי המדבר בשם גדולי ישראל“.

ואחרי ההקדמה הארכה בת שלשים ושלשה עמוד תבואנה הסכמות הרבנים הפקחים שבפולניא.

על דבר ההסכמות האלו רבו הדעות איך וכאיזה אופן נעשו ונתחברו, מאחר שדבר ידוע הוא, כי רוב הרבנים הנזכרים אינם בקיאים בהאותיות השחורות ואינם יכולים, במחילת כבודם, כתבא דנא לכתב, מלבד חתימת יד קדשם ונ"כ בקושי גדול.

— האפשר? — אתם שואלים ומתפלאים.

ידוע כי רבים מהרבנים אינם מצטיינים בידיעתם בתורה... אבל שלא ידעו לכתב שהים שלש שורות בשפת קדש, הלא הוא דבר שלא יאמן כי יסופר.

אבל הרבר כך הוא, יכולים אתם לסמך על עדותם של אנשים נאמנים היודעים ומכירים את רוב גדולי ישראל (?) אלה.

ואם כן הלא הדרא קושיא לדוכתא: מי כתב את ההסכמות האלו?
את הסוד הזה גלה לנו אחד הפקחים מבעלי ההסכמות, הרב הפקח הק' שמחה בונם הלוי החופ"ק פולמוסק יע"א, באמרו: „הנה כן הדבר אשר לא הגיעני שום מכתב מכ"ת אבל מה היה חושש לכתב בשמי ולחתום אותי בלי ידיעתי וחושב כזה וגם עהה אינני יודע מה הדרוש לכתוב רק לשאת קנים והנה אשר מהרסי ציון קודש בנים המצוינים באותות ברית אהבה להשכין כבודו ית' בתוך עמו מילה וציצית ותפילין ושבת והם היפך מזה“.

השמעתם את העצה היעוצה מהגרול דק"ק פולמוסק: לכתב ולחתום את שמו בלי ידיעתו.

ואמנם אימרים, כי המלות המסורסות והמשונשונות האחרות האלו נכתבו במס"ק, וכמוהן גם יתר ההסכמות של גדולי הדור יחיו.

והעצה היעוצה מהאב"ד דק"ק פולמוסק כפי הנראה נתקבלה בחפץ לב מכל אדירי התורה בפולניא, ולכן אין להתפלא כי באותו הספר באו מכתבים ארכים כאורך הגלות מלאים פמפוטים מבהילים שאי אפשר לשמוע מבלי הקיא. כן בא הרב החכם הנפלא דק"ק זאריק בשלשה מכתבים ארוכים הנמשכים והולכים על עשרים עמודים, מהם כתובים בשפת קדש צחה ומתוקה כצפיחית בזפת ומהם בורגנית פשוטה למען ישמעו ויראו גם נשים וטף את גדל חכמתו. ובין יתר החדשות והנצורות הוא מגלה עוד חדשה שלא נשמעה כמותו, ואמר: „הצדיקים גדולי הדור הרפיסו ספר „אור לישרים“ שבו כתוב כל האמת מי הם מוסדי הענין, הם מאויסלאנד פאריז ווין השולחים את אנשיהם למדינתנו לעשות חברות ולדרש דרשות. והצדיקים יחיו כתבו את דרשותיהם, אוי לעינים שכך רואות וכו“ והוא הולך ומזנה את כל החמאים, העונות והפשעים שנעשו מימי רחב הזונה ועד היום וגוללן על ראש הציונים האומללים המלעיגים, לדבריו, על כל קדשי בני ישראל ואפילו על „הקונעל והמשאלענט“ (שם 14—18).

בשלשה מכתבים אם לא ארוכים כל כך כהקודמים אבל מלאים ענין רב בא גם הרב ההרוץ דק"ק ליקאווע להראות במופתים חותכים „כי אף אם יתעורר מלך התונר יר"ה או כל מושלי עם ועם ויתנו רשות והורמן לעם ה' ללכת לארצם ונחלתם נחלת אבות בארצנו

הקדושה כאשר מלפנים היתה נאולה שניה בימי עזרא, אם לא תהי' הנאולה מאת נואל החוק בעצמו ובכבודו כימי צאתנו מארץ מצרים, נאמר אנחנו (כלומר הרב החרוץ דק"ק ליקאווע) ולפי דעתנו כן יאמרו כל חכמי מדע (כמוהו) כי לא זו הדרך להישועה האמיתית" (שם 23). כמו כן לא קמץ בדברים היושב על כסא רם ונשא דק"ק וואידיסלוב, שאחרי האריכו בדברי תורה כנאות לרום מעלת כבוד גאונו, יאמר: „ע"ד הכתה החדשה אשר בשם ציונית תכונה, האמת אניד כי מאד יראב לביט. וזן כבר היה לעולמים חברות הנעשות להושיע עניי הצאן, ולהוציא אחב"י ממצוקותיהם אם ברב -- או במעט, כמו חברת „כל ישראל חברים" אשר עשו חיל והצלוחו (כידוע) ישלם ה' להם כפעלם. וכן הי' עוד חברות רמות ונשגבות, האף אמנם כל החברות האלו מלכד חכ"ח — לא שמענו ולא ראינו (כלומר הוא בעיניו הבהירות הצופות מק"ק וואידיסלוב עד אפסי ארץ) שיושיעו לאנשים שומרי דת ותורה כראוי, ורובם נעשו ללמד בני יהודה קסת הסופר וחבל כי לא למדו גם אותו והיה יודע לפחות לכתב שהים-שלוש מלים בעברית) ולהיות רופאים עירכי דיינים אשר כל אלו ירחק את בני ישראל מתוה"ק ומלהיות שומר דתה"ק — כנראה בחוש, עכ"ז כונתם למובה וכו' ואולי היה למובה באיזה ענין, ואולי גם הרעו אבל במקומות הרחוקים מאד (מק"ק וואידיסלוב) אשר לא ידענו מהם. כן דמינו אשר החברה החדשה הזאת תלך ברכיהם ולא תחפוץ לאסוף אל דגלה רבנים משימרי תורה וההסון ולכבוש המלכה עמנו בבית, אם היו מצליחים או לא החרשנו, אך עזה כי שלחו שלוחיהם וכו'" (שם 31—32). לא גרועים מאלו הם דברי המרא דאתרא קלעטשאוו (ה' ידע מקום משכן כבודה) האומר, כי לו רק חפץ כי אז אך בנקל היה יכול להפך ולסתר את כל מענות כת המתכנים ציונים „אבל מה לנו ליגיעה רבה (יגיעה ונקל שמות נרדפים אצל הבלשן הזה) נלך לאט לאט ונראה ממי צא הרעיון הזה כבטן הנקרא דאקמיר הירצל הבי איש הזה חסר לנפשו כל ימיו אפילו תענית אחד. הוא יבלה ימיו במרטיאות והענונים (כידוע לרום מעלתו) אחי ורעי לחם כזבים היא השמרו פן תגרסו שיניכם הן ארגענמינא לעד נאמן, ידידי לא אכזב (חלילה לצדיק כמוהו) כי החל רוח וך לפעם בלב הדאקמיר לבקש טובת עמו, אך כל רעיון ורוח נקרא בגדר גניבה כמ"ש איוב ואלו דבר יגונב אבל איוב אמר בררתי הפסולת רק והתקח אוני שמץ מנהו לא כן עשה הדאקמיר הלך לדעתו ולא דרש על עזרת ה' בנבורים המה השלימים סובלי עול ישראל ועיני ישראל המה — מה הרעיון הזה כי לא יתכם עצה לרוחני רק לגופני ומה יבקש מאדמה קודש הכי קצרה תבל, נראה נא למשל ממלך בשר ודם גודרי שומרי ראשו הנקרא גארדא הכי מום ימצא במ הלא יכרו כל גדולי קומה ומטיבי זיו אשר בהם יתהלל יקחו לעבודה זו, ולא רצינו הקדושה וטהורה יושב עלי' עובדי אדמה עבודת כפרי, הלא אנו משבחים בשבח הגדול עלינו שלא שמנו כמשפחות האדמה, כי המוחש אין צריך ראייה כי כל עובד אדמה יתנשם בגשם עב ורוח גם, לדעתי (הגדולה והרחבה מצרים ועד הנה ועוד מקצת) הוא עוד מקללת האדמה כמ"ש ארורה האדמה והעוסק בדבר אריר יקח הכונה רעה בנפש כמ"ש הרמב"ן ז"ל הטבח יתאכזר וכו' ולפי דברינו אין ארץ ישראל גשם רק כלו רוחני ואף הגשם הוא רק מדומה אבל כח עליון מחופף עליו רק בזמן שיושבין עלי' (צדיקים כמוהו) כי מעלת ישראל גבוה ממעלת הארץ וכו' ואיך יעיו בריה שפילה לאמור שחפצו שימלא ארץ ה' בעובדי אדמה כפריים — הוזה הוד והדר ליקח לו שומרי ראש המלך במחוסרי מדע ואנשי בליעל (עובדי אדמה ואנשי בליעל שמות נרדפים הם אצל צדיק תמים ובלתי מחוסר מדע עד) ויוכל ליתן שאר וכסות בלי עונה הלא היא עיקור האישות (בלתי ספק)

והוא רוצה ליתן לה שארה וכסותה ועל קדושת הארץ לא יביט וחלק ה' ישליך מנגד — הכי דרך זה דרך מצותיך יקרא, מה יצמח מזה וכו'".

יודע אנכי כי די והותר הן הדוגמאות האחדות האלו מדברי פי-חכם-חן זה להראות עד כמה חכמתו או, פשוט, למה נתבושש — מפשרו כנעת. אבל חש אנכי על דבריו המסולאים בפז ואתאפק לא אוכל מלהעתיק מהם עוד ציצים ופרחים אחדים למען תהענג עליהם עין הקורא. כי למה אמנע ממנו את הענג המצער הזה, אדרבה יקרא ותהענג נפשו.

הלא כה יאמר עוד: „רבותי אציע לפניכם מה שעיני ראו ולא זר איש מפי איש הייתי בעיר מלוכה וויען (!) שאלתי באכסניא אם נמצא עובר לארץ ישראל ואמרו יש ועל סעודה צהרים יבוא לביתו. חכיתי על בואו, ובבואו ראיתי איש גדול קומה בעל בשר הדור בלבושו בלבוש ערלי בשר (לערלי בשר כנראה לבושים אחרים מלערלי לב ומח) תיו יהודי לא נראה בורק כחורי ארץ עד קצה אחרון, כנגלה הייתי בעיני נגדו חרדתי לדבר אתו אבל הרהבתי עון (כנבור מלחמה) לגשת לו ושאלתי אם הוא זה הנוסע לארץ ישראל וענני הן כי הוא זה, הוחלתי מעט עד ש: הקרבתי אתו שאלתי בשפה רפה איש לבוש בגדים צואים (כלומר כתנת לבנה) איך לא ירא להבנם לקדושה ולמטא אדמת ה', קרא אותי טיפוש (שקר מחלם) הכי אני נוסע להבנים בקדושה, הלא בביתי גם רעיתי קולעת את שערותה ולא תחטא וכו' ואני מבקש סחיתי אולי אמצא שם ובאם אהיה מוכרח לשנות ממלבושי אפילו ארקתא דמסאני יוכל הדבר לבוא לידי להרג ואל יעבור, אם באנשים כאלה אשר יחשבו ארץ ה' לשבת שם לפיאה והפקר ולעשות כלבם ונפשם זה כבוד עליון, ואיש המדובר נו לקח עוד מן החברה על הוצאות ואמת ויציב). (שם 60—61).

ובכן...

הלא הדבר מובן מאליו.

הזהרו והזהרו, רבותי, מן החברה הזאת.

אבל כל אלה כמה נחשבו מול הדברים הנפלאים שאנחנו קוראים בשם הגאב"ד

דק"ק ריקא.

והדברים לא דברים פשוטים, כי אם מליצה נשגבה משובצת בחרוזים ממש

כמשורר ב„חסד עליון“.

הלא זה לשונו המהורה: „וראיתי בספר „אור לישראל“ ושם נחשב כל הדברים שהם מדברים על כל הספרים, ושם נרשם סימנים וסעיפים, וכל החירופים וגידופים אשר דברו הני כלגין דחציפים, ואני אין צריך לראיה ומענה כי אנא עוברא מהעיריות הסמוכים אשר גם שם נמצא פתרוסים וכסלוחים — מעדה הסרוחים, ויש שם ציבור אשר אחריהם כרוכים, והיה שם אחד ששילם בער מפמיר מעות מוזמן ביו"ט שני, והיה שם דרשן שריבר על אבי הנביאים וכו' והם מלוכלכים בכל מעשיהם ומטמאים כמיהם ומטמאים בחייהם והם אינם פורשים מנשותיהם אף בימי מוטאותיהם (כל זה ידוע לו בודאי ע"פ רוח הקדש) וכל ימיהם ושנותיהם סרוחים על ערשותם לובשים שעטנז וכלאים ומבשלים בשבת על תנור וכירים, ויש להם גובה כמו שרץ הנקרא מרבה רגלים, וארבע כנפות שלהם מחזיק בדוחק אצבעים, וציצית שלהם מעשי שמים מומנים במכנסים שלא יהא נראה לעינים, ובזמן שאמרים ק"ש בשפתים מסמשים בידים בין רגלים, להוציא הציצית המקשרים מאזורים“.

ומבקרנו עד מחולקים בדעותיהם מי הוא המשורר היותר גדול בדורנו ביאליק או משרניחובסקי, ואינם יודעים כלל כי בק"ק ריקא יצ"ו ישנו אב"ד העולה על שניהם יחד בכשרונו הפיזי ובחרויו הנובעים כמי מדמנה. אמנם בזמן הוה אין איש במוח בכשרונו וסי יודע אם לא מחר או מחרתים יקום ה' בריינין ויאמר: שקר הדבר, לא דוכים ולא יער, לא בעל כשרון ולא פיטן הוא הרב דק"ק ריקא, חרוזיו אינם חרוזים ומליצותיו אינן מליצות. ובאמת מי יודע ומי יוכל לערב בדבר, כי לא כגורל יל"ג יהיה גם גורלו של הרב הפיטן דק"ק ריקא, ולכן לדעתי עוד יותר טוב ממנו עשה הרה"ק אבד"ק וואלכאז שהשיב בקצרה בשם אביו האדמו"ר שליט"א, לאמר: „אם כי אין דרכו בקודש של כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לדרוש ולחקור בחדשות הנולדות ע"פ תבל לעמוד על הדבר ולהתבונן אם טוב ואם רע (ובאמת מאי איכפת ליה וכי כלום מ„פדיונותיו" יגרע) על כל זה לאשר שמעו אזניו (באשמת הבחור הועצער נשכמה מלת: הקדושות) כי הקדושים אשר על הארץ בלתי מסכימים לדעת הציוניסמען, לכן כ"ק אדמו"ר שליט"א הרבה לאיים באגרופו הקדוש?) על האנשים הבאים בצל קורתו נידון זה" (שם 20).

היש לכם תשובה יותר טובה ומספקת מזו?

ובסמרטוטים כאלה יאמרו לצאת ידי מלחמת-מצוה?

ודברי שמות כאלה נקראים „דעת הרבנים“?

אם אלה הם רבנים וזו דעתם, מה נאמר וזה נדבר?

וכי דבריהם עצמם אינם התשובה היותר ברורה?

כלום יש אדם שיבא למפל בהם, לבקרם ולהשיב עליהם?

על מה? אם על פמפוטיהם או על מלשינותם?

כי אמנם כנראה יודעים הם הצדיקים האלה עד כמה גדול כחם של פמפוטים כאלה להשפיע על בר-דעת, מה עושים? הם אינם מתעצלים, כי הלא לשם מצוה הם עושים מה שעושים.

ולשם מצוה הם עושים מלתא זוטרתא. באים ואוחזים בקרנות הכובח, לא להקריב את עצמם חלילה, כי אם עשרות אלפי נפשות מישראל, לאמר כי טורדים במלכות הם, ומה להם עוד?

התרעו מה הנפשות היפות האלו עושות? אחר אשר הוציאו את כל מפשרותן על הגליון הן באות ולוקחות להן איזה מאמר של איזה סופר „המליץ“ ומעתיקות ממנו שהים שלש שורות שבו מתאונן הסופר על כי עם ישראל אבד את חייו המבעיים. ועל זה הן מוסיפות ואומרות: „תכן מאמרו הארוך בהרבה גליונות הוא זה כי ע"י התורה אבדנו את חייו המבעיים ועלינו להחזיר את העם אל החיים המבעיים. הכונה היא עזיבת התורה ועל ידי זה יכירו להיות עם ככל העמים ולמסור נפשותם למובת שכלולם הלאומי — ר"ל ע"י מרידה והמשכיל יבין“ (שם 103).

והי מלאכה-השמים שמגיני דתנו עוסקים בה!

ועוד יתאוננו על כי הציונים לא נתנו ליסד להם „ועד רבני“ אשר יעמוד על נבם להשגיח על כשרות פעולותיהם.

ועוד יאמרו כי לו היתה הציונות תחת השגחה „ועד רבני“ כי אז נאספו על דגלה כל היראים והחרדים „כי אז חיש מהר היו כל הרבנים וכל ההולכים לדגלם ציונים לא אך להפקיע את עצמם לכד להיות בין קוני האקציות כי גם פועלים ועושים, להלהיב לבות העם עד כי לא נפלא היה בשנה אחת להעשיר את הבאנק הלאומי למאה מיליון“ כאשר

יבטיח לנו במובו רבי אהרן בן נחמן מקישינוב בסמרטומו „על הציונות“ (שם 17—18), העתה כבר תראו מה היו חברי ה„ועד הרבני“ דורשים מהציונים ועל מה היו עיניהם פקוחות? לו בחרו, למשל, בהרב החכם מק"ק ריקא או בהרב החרוץ מק"ק קלעמטשאו או ביתר הרבנים הפקחים בעלי „דעת הרבנים“ שמספרם לא מעט בעז"ה כאשר עי. יכם רואת.

לא רק ציציות כשרות הייתה צריכים להראות בבואכם לחסות בצל הציונות העומדת תחת השגחתם, כי אם עדים כשרים היו צריכים להעיד עליכם אם אינכם חלילה מאלה אשר „ציצית שלהם מעשה שמים טומנים במכנסים, ובוזן שאוכרים ק"ש בשפתים מסשמים בידים בין רגלים להוציא הציצית המקושרים טאהורים“ כמליצתו הפיוטית ולשונו הקדושה של הרב הקדוש דק"ק ריקא, ומי יודע אם גם רבי „אהרן בן נחמן מקישינוב“ בעצמו היה זוכה בעיני בית-דין מחסיר כזה, בפרט כשהוא עובר בגלוי לדעת הש"ע על מצות עשה של כבוד אב כשהוא חותם את עצמו „אהרן בן נחמן“ שם אביו בלי תואר הכבוד, ולא עוד אלא כי הוא מחקה בזה את סופרי הרוסים, שכן דרך בני האומה הזאת להקרא בשמם ובשם אבותם ועובר גם על משום...

ואם חפצים אתם לדעת מי הוא רבי „אהרן בן נחמן מקישינוב“ זה שאנכי מטפל בו, עליכם לדעת כי איננו חלילה קמלא קניא באגמא, אף אם לא זכה לעמוד במחיצתם של הצדיקים נק"ק ריקא וקלעמטשאו, וכי הוא כפי שהוא מעיד על עצמו „אהד העם הכואב את סכאוב עמו, על מפלגת האמונה אתחשב, אבל מהלכים גדולים לי תמיד בבתי המשכילים והנאורים, ואת רוח כלם תכנתי, על ספרותנו אמנתי וחנכתי ומכל ספרי ספרות החדשה לא משכתי ידי, את הכל ידעתי ובחנתי וצרפתי“ („על הציונות“ 32). הנכם רואים איפוא, כי לא אדם פשיט לפניכם, כי אם איש שיודע הכל, שלו „מהלכים גדולים“ בבתי המשכילים והנאורים שבק"ק קישינוב. אינכם במקום אחר באותו הסמרטוט עצמו הוא מעיד על עצמו „כי נמלה זוחלת אני, זובב קציץ כנפים“ (שם 34) והרי זה לכאורה סתירה עצומה, ומה גם במרחק לא רב, מעמוד 32 לעמוד 34, באופן שאי אפשר ליישב בדוחק, כי שכח מחברנו, במחילה כבודו, את דברי עצמו. אבל כנראה הצדק עם האופן הראשון וזה שכתב באופן שני אינו אלא מאהבת מליצה בעלמא.

ואתם הקוראים חושבים כי קץ הפמפומים בא ואתם חפצים לשאף רוח קצת אחר אשר כבר קצתה נפשכם במערנים אלה שאנכי מגיש לפניכם הפעם.

היי, אחים! האמינו לי כי משהתף אנכי בצערכם ולא פחות מכם חפץ גם אנכי לצאת מן המים הזה שאנכי טבוע בו עד הצואר, אבל מה אעשה אם גל-סמרטוטים גדול עוד טונח לפני.

הנה עוד סמרטוט לדוגמא „מגדל בכל החדש“ מרבי מאיר הכהן ראזענפעלד מאסמראווציא.

ואותו רבי מאיר הכהן איננו ג"כ איזה אדם פשוט מן השוק, ואם כי, כאשר יעיד על עצמו „אבותיו ואבות אבותיו חסידים היו במלא מובן המלה ומודעת זאת שהחסידים במעמם שונאי השכלה המה מאז ומעולם (מששת ימי בראשית?)“ וגם הוא בעצמו הולך בדרכיהם הישרות מבלי סור ימין ושמאל, אבל רק בזה „תכונתו ומבעו שונה ונכדל מהכונת אבותיו, כי הוא אוהב השכלה ולומדיה מלבד הציונים החדשים אשר לא יוכל לחבנם בפנים של אהבה בגלל אשר עקשו את הישרה בדבר הנסים ובאיכות הגאולה

האחרונה" (באותו סרטוט 5), ומאחר שגם הוא בכבודו ובעצמו „משכיל" הגהו, לכן הוא הולך ומגין על כבוד ההשכלה לבל יחשדו חלילה את כל המשכילים בציונות „כי ישנם משכילים חפשים ומאוסים אשר שאבו את ידיעתם ממקורי אכזב מספרי: אבטליון, האדומי, הר"י דמודינא, הר"א כיראני, הריש"ר, נייגער, קאוונער, יה"ש, האלדהיים, אייזענשטענגער, בראפמאן והסומר להכעיס בעל נתיבות עולם המחרפים מערכות אלהים חיים, ועל המשכילים מסוג זה אין להתפלא כלל שהציונות מצאה הן בעיניהם. כי עד הנה נשאו את ארס המינות במעיהם ועתה בשעת הכושר מצאו מקום ובר נרחב לשלוח רסן לשונם. אבל ישנם גם משכילים אמיתים שרכשו חכמתם מספרי מדע וחכמה משופרי דשופרי, וידם רב למו בכל המדעים החריפים ועיקר מגמתם בלכוד ההכמות הוא להתבונן במפלאות תמים דעים" ומטילא כי הוא, המחבר הנכבד דנן, איננו חלילה מהמשכילים ממין הראשון ששאבו חכמתם מספרי „האדומי ואייזענשטענגער" כי אם מאלה ששאבו חכמתם „מספרי מדע משופרי דשופרי" כמו „ראשיה חכמה" ואילי גם „ספר הברית" וידיו רב לו איפוא בכל המדעים החריפים".

ועם אדם גדול כזה בודאי לא נקל לבא בוכוח דברים. בשעה שכל מצפוני „המדעים החריפים" גלויים לפניו. והוא הולך אמנם ומראה ב„ראיות חזקות" כי „הציונים החדשים עקשו את הישרה בדבר הנסים ובאיכות הגאולה האחרונה" וכי רק ע"י הבטחות כחזות שמכמיחים הרופאים הירצל ומנדעלשטאם וכי להנחיל לכל איש ואיש כערכו גנים ופרדסים בא"י בעד חצי שקל כסף, ומטילא ידמה החובש פצעים בפה כי שם — במדינת היהודים — יהיה לדוקטור חירורגי, והמנגן בתוף ובכנור יהיה לקאמפאזיטור, הברחן המרקד בייכובי יוכה למדרגת דירעקטור בבית התיאטרון, הנפתח למכונן, החרש עצים לארכיטקטור והחוצב אבנים לאיניזינער".

ועתה לכו והתוכחו עם איש „בקי בכל המדעים החריפים" זה!

עוד זה מדבר ועוד „נכור חיל" לפנינו וקשתו בידו, הוא הרב המחוכם דק"ק ליפנא אשר בכפרו „אורה לציון" הוא אומר „לשים קץ לכל הציונות כלה אשר חדשה מקרוב באה" באשר „כי צופה נתננו השי"ת בזכות אבותיו אשר מעולם אנשי השם" ובעמדו על המצפה נשא את עיניו וירא „האוחזים בקרנות הציונות הן הגה מאלה אשר רבו בעונה עבדים המתפרצים אשר בהפקירא נחא להו" (באותו הסרטוט 9) ויקם ויכתב ספר גדול אשר „יקוה להשי"ת שברוב רחמיו וחסדיו יגמור בעדו להוציאו לאור בזכות אבותיו אשר הלכו לפניו" ומפני שקשה לו להמתין עד העת ההיא שיכמרו רחמי השי"ת עליו ויורק לו ארנקי משמים להוצאות ספרו הגדול, לכן החליט להוציא לע"ע לפחות רק את ההקדמה.

ובאמרי: הקדמה, אין א אלא מפני שהנגן. משהמש בלשון המחבר החכם החביבה לי מאד, אבל באמת איננה גרועה ופחותה חלילה בכמותה ומכל שכן באיכותה מאיזה ספר פלפול אחר, כי היא מלאה על גדותיה חרושי-תורה נפלאים במינם. כן, למשל, האריך לבאר בגדל חכמתו את סאמרס ז"ל: כי רבי מאיר היה דורש על כל דבר ק"נ טעמים של טמא ואסור וק"נ טעמים של טהור ומותר „וחלילה להעלות על הדעת שהיה בהם שום טעם שאינו ע"פ האמת" ועל כרחנו צריכים אנחנו להודות „כי היה הכל באמת ע"פ התורה" ק מכוון להלכה ורק שהיתה השנתו של ר"מ למעלה מהשנת חבריו, שעפר אנחנו תחת כפות רגלי תלמידי תלמידיהם ז"ל" ולכן „רק לר"מ לבדו הותר ללמוד תורה מאחר שהיו ספרי מינות נושרין מתוך חיקו, ואמרו עליו ר"מ רימון מצא תוכו אכל וקליפרו

זרק, אבל חבריו שלא היו יכולים לעמוד על דעתו, מוזהרים הם ועומדים באזהרת שלמה המע"ה הרחק מעליה דרכך", ומכל שכן אנחנו חלושי מח שחלילה לנו לגעת בספר החשוד במינות, וכמה עזין הם המתחכמים בימינו המביאים ראיה מרבי מאיר, שבאים לדמות רמש הרומש בארמה לענגק המעניק חמה בגובהה" (באותו הסמרטוט 11) ואחר שהוא מאריך כהנה וכהנה ב"ראיות חזקות" להוכיח, כי כל עיקר הגאולה העתידה היא הגאולה הנפשית שנוכל לעבד את ה' בכל לב ונפש כאשר צרכינו הגופניים יהיו נמצאים לנו מידו ית"ש הרחבה והמלאה, ב ל י ש ו מ א מ צ ע י" (באותו הסמרטוט 25) הוא מביא בשם קדוש אחד, שהכונה כמה שסידר לנו הפיטן בהושענא אום אני חוטה, סובלת סבלך, שבאמת נמצאים בכל דור ודור צדיקים שיכולים להביא הגאולה, ואך מאשר הם רואים שהגלות ממעט כבוד מלכות שמים והשי"ת שותק וסובל שמישתעבדין בבניו ומרקדים בהיכלו, אומרים די לעבד שיהא כרבו, ומקבלים גם הם הגלות כאהבה, וזאת הרשעה (כלומר: הציונית) האומרת להביא גאולה מבעית, היא מאשר לא תדע ולא הבין תכלית הגאולה שהוא רק להתגלות כבוד מלכותו יתברך שמו" (שם, באותו הסמרטוט).

אבל הקץ לרברי שמות?

ואם גם אוסיף לכם כהנה וכהנה, התעלה בידי ללקט את כל הטוב הצפון בסמרטוטים הרבים והשונים, להביא להם מנחה לריח ניחוח?

אחת על כן אמרתי דין הדוגמאות האחרות שהבאתי לכם בזה להראות את טוב וטוהת המוחות של הברואים האלה הלוקחים להם המשרה להנן על כבוד הדת.

ג.

חוצפה משונה וצביעות מגונה.

רק עוד רגע אחד.

עוד הטונה אחת אעביר לפניכם ואחר אחרל.

והטונה, הוי כמה מגוחכת, הטונת מין ברואים משונים במראיהם. הנני אומר במראיהם, להפך משני המינים האמורים שאינם משונים רק במחוריהם.

ומין הברואים שעליו אשים דברתי הפעם, אמנם מחו כמח אדם, חושב, מבין ויודע כל מה שבן אדם רגיל לחשב ולדעת, אבל מראהו וקלסתר פניו שונים הרבה מקלסתר פני אדם מבעי, אם כי עינים להם וחטם להם, אבל גם מסוה להם, מסוה אשר שתי פאות בקצותיו וזקן בלתי סרוק מתחתיו, וגלימא דצורבא מרבנן על גבו.

יודעים הם הברואים הללו, כי אין מלאכה יותר קלה ונוחה לבריות הקרובה לשכר ורחוקה מהפסד, ממלאכת קריקטורא של יראת שמים, יודעים הם כי בשם ה', היא התשובה היותר מספקת לכל המענות והמענות, והיפלא איפוא כי רבו הברואים האלה בכל דור ודור ולא פחות גם בדורנו זה?

והברואים הללו, אם מצד אחד קשה לעמוד נגד ערמימותם הנפלאה, נגד התהפכותם המחכמת, הנה מצד השני נקל מאד להנצל ולהפטר מהם, כי הלא כל כחם אינו אלא במסוה זה אשר ישימו על פניהם, ואנו אין לנו כי אם לקרוע אורו בקצה המטה

אשר בידנו, למען יראו כמו שהם, בעצם נולותם, בכל הקרקטורא הגחכניה אשר עשו להם לצחק בנו.

ואז — מי אשר נפשו לא מנואלה, ירק בפניהם והלך לו.

יכולים אנחנו לעמוד במחיצתם ולהביט בפניהם של אנשים כהרב מריקא או מליפנא גם לשמוע את פמפוטיהם, בדעתנו כי כל מה שידברו על כל פנים על דעת עצמם ידברו, כי פיהם ולבם שוים, כי הם לוחמים או לי את מלחמת האמת שלהם, ואנו יכולים רק להניע ראש ולנוד לתטימותם או למפשותם המעוררת רק חמלה רבה בלב כל בר דעת.

אבל האפשר להביט בפני הברואים האלה אשר שומן חזיר על כליותיהם ופרורי „קונעל“ על שפמיהם? או סתם ריקים או עוכרי במל שאין בהם לא תורה ולא דרך-ארץ.

האפשר לבעל נפש יפה לשים עין בהם מבלי לירק בפניהם ולפנות להם עורף בשאט נפש?

הנשים עין לאותו הנער החזור על הפתחים בסמרטוט „ציוניסמישער גלאַק“ להציל את הדת ותוה"ק מכף צורריהן הציונים? אם כי יש לו הסכמות מהרב „האזרח נכבד לדורותיו“ רבי יוסף ישראל היילפערין דומ"ץ באדיסא, המעיד עליו „כי ראוי לקרבו בכל מקום בואו“ יען „כי הוא ממשפחה הגונה“; וממי שישב שנים רבות וכתב וחתם תעודות לידה בקישינוב ה' א. קומלובקער, האומר: „כי רק את אלהי השמים הוא ירא“; ומה אליטלך וועקסלער המעיד „כי קרא את המחברת בפני בנו ורעיתו והבן השתומם על הכח האנושי אשר בה, והרעיה השתוממה סתם, והשתוממותה צריכה לשמח את לב המחבר, בהיותה אשה בעלת סח בריא“; ומה לינעצקי המעיד על עצמו „כי עודנו כותב עד היום על כל דבר נפל ביעקב וזה שלא ידפוס הוא מפני שדור סורר ומורה כדורנו איננו ראוי לשמוע את חכמתו, והא ראייה כי נסה את כחו זה לא כבר להופיע בדפוס בסם מרפא, ואין איש מהקהל ואף מבני ציון ובנותיו שם אליו לב“ האם אינם ראויים בשביל זה לשלח בהם את הנער גראפאווסקי שיעשה בהם כלה?

או הנשים עין לשני צדיקי עולם השוכנים כבוד בבאָנאָפּאַל אשר בפלך פדליה וכותבים וחותמים: שלמה ויצחק בהרב מעפליצקי? ואוסרים: „כי נקל להבין לכל בר דעת (כמורה) כי קיסר מנוסם כווילהעלם לא ישיב בחרפה את השואל בשלומו, גם יהיה מי שיהיה, כאשר ידרוש תורת הנמוס ודרך ארץ, ואחרי כל זאת עוד תעבור הרנה במחנה לאמר: פנישת הירצל עם הקיסר ווילהעלם לאו מלתא זומרתא היא, וכאמת אך ורק החרדים ובראשם הרבנים זכו לעמוד בכבוד גדול בחצרות מלכים ולפעול ישועות בקרב עמנו לא ברעש וסופה כי אם בשוכה ונחת, לא כן בעלי מוכהנו החדשים מקרוב באו המה ירעישו עולם ומלואו“ (סמרטוט „חלוס הירצל“ 12). ומוכיפים להביא „משל הנאות לענינו (כהודו לכוש) כאיש הרוצה ליסד בית דפוס או מסחר בדומה לזה, היקנה מכונות הדפוס וכלי מכשירים טרם קבל הרשיון הנדרש? ומה אנו רואים בבעלי מוכותינו? קבלת הרשיון על מכירת ארצנו הקדושה לא היה אצלם ולמה ומדוע אספו אספה של ממון ישראל, ובכלל עשרים מיליאן למאי? הן לו נאות הסולמן למכור ארצו כי אז הלא הסך הזה כאין וכאפס הוא בשגם כי נקל להבין (לחכמים כמותם) כי לו רצה הסולמן למכור לנו ארצנו הקדושה כי אז לא עמד על דרכנו אכן נגף של סחסור הכסף, כי במח נמצאו גואלים להקדיש למפעל צבור כזה מיליאנים עד בלי די (כידוע)“ (באותו

הסמרטוט (13) ובפרט כי „תיאדר הירצל מלבד אשר מקומו יכירנו בין ריקני המוח שבמעמנו (לנבי מוחות מלאים כמוהם באמת במה נחשב הוא?) עוד נוסף לזה מצוין הנהו בטבעו בגאווה לתאווה נפרזה לדרוף אחר הכבוד וכו' הוא שאמר והיה ה„עולם“ אורגן מיוחד להציונים אשר במח הבעל תוקע המומחה הירצל יקבל שכרו משלם“ (באותו הסמרטוט 17—18).

והיה אם תשאלוני: מדוע רמיתנו? הבטחתנו לתת דברי חנופה וחוצפא ואיך נוהג כי אם דברי טפשות ובטלנות הגרועים ומנוחכים עוד יותר מהקודמים?
אף אני אענה לכם: ידע תדעו כי במדה שגדלה טפשותם של אלה עוד גדולה יותר חוצפתם, כי בשעה שלהקודמים נוכל למצא איזה צד של זכות והתנצלות בהיותם אולי, כאשר כבר אמרתי, יראי אלהים החוששים על קדושת הרה, ואומרים מה שאומרים לפי השקפתם המוטעת, בחשבם לפי דעתם והשקפתם, כי זהו רצונו של הכורא ברוך הוא, אבל ריקים כאלה שאין בהם לא תורה ולא יראת אלהים כבעל ה„ציוניסמען גלאק“ וחבריו שבאים בשם הרה להיות מגיניה ושומריה ומוענים, כי ראשי הציונים „האבען קיין מאהל דיע סדרה ניט מעביר געוועזען, פון פרק שבת קיין מעם ניט געפיהלט, חנוכה אין קיין דרידעל געשפילט“ (באותו הסמרטוט 30) מה השם אשר נקרא להם?

הנוכל לקרא להם טפשים, בשעה שחוצפתם וצביעותם קודמות לטפשותם?
אבל חכה נא, קורא, עוד רגע אחד, אם חפץ תחפץ דוקא בצביעות וחוצפא בלבד, הנקיות משים שמץ טפשות, גם אלה אתן לך, עוד אוצרי ת"ל לא נתרקן. הלא את המ"ץ באחד מבתי התפלה בפולטבא עוד לא העברתי לפניכם עם „ירחוני הרבני“, לתורה, לעבודה ולגמילות חסדים" ואת הצדיק הזה הלא תדעו בעצמכם, כי אין לחשדהו חליה במטפשות, לא אותו ולא את עוזריו הנאמנים כהל"ץ וסיעתו, ואפילו את רבי אלעזר אטלס בעל „היובל“ עוזרו היותר נאמן.

אמנם את חמאי אני מזכיר, כי דוקא על „הארס היפה“ הזה גדולה היתה תשוקתי לעבור בשתיקה, יען כי הלא רק זהו אדיר חפצו שידברו על אדותיו בכתבי-העתים, והיה לשיחה בפי חבריו וממילא יתנו לו פתחון פה וחמר רב לפטפט ולמלאות את החוכרות של „ירחוני הרבני“ בלהג אין קץ.

ובאמת מה נאמר ומה נדבר עליו ועל ירחוני המלא „תורה, עבודה וגמילות חסדים“ מעין אותו המאמר „משיח של כסף“ שנדפס בחוברת השלישית לשנה הראשונה שבו יזעק המחבר הצדיק מרה לאמר: „כי באמת מה שהיה הוא שיהיה ואין כל חדש, כאשר אך יצאנו מסצרים היו בנו מסיתים שהסיתו את אבותינו לעשות אלוה של זהב והכריו: „אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים“ ובסגנון הזה ממש מכריוזים היום על אלוה הכסף „אלה אלהיך ישראל, אשר יעלוך מכל הארצות“ רק אז היה מקומו במדבר והיום מקומו אדרבא בעיר הגדולה שבבל העולם, אז היה בצורת עגל והיום בצורת קולוניאל-באנק, אז השליכו הזהב באש והיום משליכים אותו בשארי מקומות... ולשארי אנשים... (המחבר הפקח והצדיק יחד סומך את עצמו כנראה על קוראיו הצדיקים והפקחים כמוהו שימהרו להבין עד היכן נקודותיו מגיעות) והוא הולך ומבאר ברחבה כיצד מקבצים כסף להקולוניאלבאנק, ואומר: „בפתויים ותחבולות כיצד? כפי הנשמע (ממקור נאמן) לא יבוש הנגיד המצוין לפתות גם את הנערה היתומה העניה, המבשלת העומדת אצל התנור והבירים בביתו והמקבצת על יד פרומה למוהר — ולאמר לה שמעי נא לעצתי, קחי מניה מהבאנק של א"י, ובשכר זה אכתב לשם, לארץ ישראל, ויבררו לך שם חתן בחור טוב

ומהודר מפועלי א"י ואחר החתונה יתנו לכם שם בית ושדה אחוזה וכרם, וגם המניה עצמה הלא הפרה והרבה ובזמן לא רחוק יעלה ערכה פי עשרה, ואז יחזירו לך תחת המניה האדה יותר מארבעה וחמשה, ויהיה לך איפא חתן, בית, נחלת שדה וגם בסף והנערה נתפתהה ותקח מניה אחת או שתיים (מדוע לא ארבע?) ובאמת איך לא התפתהה? התוכל שלא להתפתות ושלא לשמוע לאדונה? התוכל שלא להאמין לו? וחברתה כשמעיה הצלחת רעותה ומזלה הטוב שהוא באמת מציאה כשרה, בעד עשרה רובל להשיג חתן יפה, בית וגם ריוח במזומנים — תרוץ גם היא להטוב ומיטיב הזה ומתחננת שיטיב בחסדו הגדול ליתן גם לה מניה וחתן וכו' כי גם היא יתומה וכן השלישית וכו'".

וירחון שנדפסים בו דבות נתעבות ושקרים מנוהכים כאלה עוד יעזו מו"לו לכנהו בשם "ירחון רבני"! האם לא אוי ואבוי הוא לאלה הרבנים, שאמנם אך נער יכהבם, העומדים בר' אמותיו ואינם סותמים את פיו בגחלים לוחשות על חוצפא ושקרים גלויים כאלה!

האמנם יכול הוא להראות אף נערה משרתת אחת בישראל אשר נתפתהה לאדונה לקחת אקציא של הקולוניאל-באנק בשביל שהבמיח לה חתן יפה, נחלת שדה וכרם?

הנשמעו שקרים גסים ובלמים כאלה מיום שנהיו שקרנים בישראל? או היש עוד להעיר על חוצפא-המימה מעולפת בשקר גלוי כאותה "השאלה" שנשאלה בבית מדרשו ונרפסה בחוברת השמינית של ירחונו ש"ר, ונתנה בפיו של איזה זלמן בן יונה העומד ושואל: "הנני איש פשוט והצינינים אשר בפה יתפשוני בבגדי לאמר לכה אתנו, גם יאימו עלי לחמוס מחייתי אם לא אלוה להם, אם יש לכמוך על פסק הגאון שש— אשר יורה דעה לעם זה הדרך טוב וישר לכו בה, אם כי רואה אני בעניי כי דבר בליעל יצוק בהם וכו' ואשר קשה עלי ביותר הוא לשנות את מלבושי ולהת עלי חותם בעל שני משולשים אשר בשם "מגן דוד" יכנהו, ואם כי הגאון הלז נושא גם הוא על מלבושיו ועל השעון גם על חרצני העישון מהדר שיהיה דוקא בתבנית שני המשולשים. גם הנני שואל מרבותי איה מקור הדבר מתבנית שני המשולשים הללו ולמה נקרא שם "מגן דוד" וכו' ירא אני לומר בעניי ובהיותי איש פשוט כי הא מרמו לשלשה שהן אחד, ואם כי איש פשוט הנני ואין בי לא תורה ולא חכמה, בכל זאת אמול מרבותי רשות לשאל כל אלה ובחסרכם להשיבני ב"הפלס".

ושקרים ודבות כאלה ממלאים את חלל עולמו של "ירחון רבני" העומד על "האמת, דדין והשלום"!

השמעתם מימיכם, קוראים, שקר כזה? הראיתם ציונים "תופשים בכנרו של איזה זלמן בן יונה" (שלא היה ולא נברא), מרימים עליו את אגרופיהם, ומאימים עליו לחמוס מחיהו" אם לא ילך עמהם?

הראיתם מימיכם המימות משונה כהמימותו של אותו זלמן בן יונה ילד שעשועיו של הצדיק התמים מפולטבא "אשר קשה עליו ביותר לשנות את מלבושיו ולהת עליו חותם בעל שני משולשים"? כאלו זה דרכם של הצינינים לכפות הר כניגית על הבא בכריתם לשאת דוקא "מגן דוד" ולברק אחר כך במלבושיו אם יקיים באמת את המצוה הצינינית הזאת, כאשר חפץ הוא, הרב הצדיק, לברק בציציותיו של כל הבא ואומר יהודי אנכי, וכאלו איננו יודע כלל, כי רחוקים הצינינים מדרכים וקמנות כאלו כמו שרחוק "ירחוני הרבני" מאמת ושלוש וממה שכתב בעצמו ב"תעודת הפלס" בראשיה המחברת הראשונה,

כי „גם זאת למודעי אנחנו צריכים כי אף שה„פלס“ לא יחניף לשום דעה משובשה, לכל שמה כזובה ולכל דבר המתנגד לדת תוה“ק לפי מושגי החרדים בדת, בכל זאת יחד עם זה יהיה זהיר לבלתי פנוע בכבוד שום איש פרטי אפילו ברמז, אבל בשום אופן לא עם נושאי הדעות, המדברים והמשטים עמהם לא יהיה לו שום עסק כלל וכלל“.

ועתה האינכם רואים איך שהצדיק דחה הנהו זהיר מלפנוע חלילה בכבוד אדם פרטי ומלבדות שקרים גלויים על הרב מש—ן „כי נושא היא תבנית שני משולשים שהוא רמז לשלשה שהן אחד, על מלבושיו ועל השעין, גם על חרצני העישון“ דבר שהוא בודאי שקר כרוב הדבות שהוא מוציא וממלא מהן את חוברותיו, כי זה העלה עשן בשבת וזה כתב בשבת וכדומה.

ומה שם נכנה להרמז הנפלא לשלשה שהם אחד? ולתמימותו הכשרה של זלמן בן יונה שמצא את המציאה הזאת דוקא אחר שהתעוררה הציונות ולקחה את ה„מנן דוד“ לסטל שעשועים ולמנהג צרמלני קל, שבכל אופן איננו מעבב ואין איש ישים לזה לב, ולא עלתה על לבו כל ימי חייו בראותו את הרמז לשלשה שהם אחד זה בכל בתי הכנסיות ועל כל ספרי התורה.

זהו צד האמת שבו שבודאי נקי הנהו מכל שמץ מפשות... .

ואם חפצים אתם לראות לוא אך סעט מצד „החכמה“ שבו, ואת העצות המיובות שיועצים עוזריו הנאמנים, אשר אזרו כגבורים חלציהם ויקומו עמרו לבנות בית ישראל בחכמתם הרבה, הבה ואראה לכם אך שתי דוגמאות קמנות.

הנה הרב רבי פינחס הכהן ליטנאפ החופ“ק בירו הופיע על בנת „הפלס“ עוד במחברתו הראשונה במאמר „מעז יצא מתוק“ שהוא באמת כהוק כפל כפלים מרכש, כאשר עיניכם תראינה בעז“ה. אחר אשר האריך בחכמתו לבאר את כל הרעה שהביאה הציונות לישראל עמו הוא מטיף נמפי נחם על לבות החרדים מבלי להתיאש חלילה י„לבבות על הצלחת המאה התשע עשרה באמונתה והצלחתה אשר הצליחה להכניע את רוח התורה ורוח עמנו, כן אין לנו לבבות על חורבן קדש הקדשים ספרותנו העתיקה על ידי שועלי דורנו וכו‘ השכלת הביאה הי“מ עדיין לא הוריחה אורה, עדיין לא עלתה בידה להביא אנית האדם תרשישה, אל אי האושר האמיתי, עוד שאלות רבות ונוראות רובצות לרגלה וכו‘ והעולה על כלנה שאלת כינא ויאפאניא, העמים הישנים האלה התפתחו עתה מביצותיהם והשכלת אירופא חרדה שמה לפתע פתאום, ומי יודע מה יולד יום. הדבר מאומת כי ומשלת האלילים בכינא יאפאן והורו אינה יכולה להמשך עוד ימים רבים לרגלי השכית אירופא אשר חרדה לשם בעל כרחם, אבל גם זאת פשוט (בעיני חכמי בירו וגדולי) כי השכלת אירופא, עמי יפת, לא תוכל להתקבל בקרב עמי הארצות האלו ובבחי סוף טוף התקיים הכמחת נביאינו: ומלאה הארץ דעה את ה‘, ולמה לא נראה לחלום בזה חלומות ורמיונות?

אבל זה עלינו מצדנו לעשות לקרב קץ משיחא זה?

גם על השאלה החמורה לכאורה הזאת איננו מתעצל הרב רבי פינחס הכהן ליטנאפ מבירו להשיב תשובה ברורה.

והוא לשיב ואומר: „ואת זה מצאתי בעז“ה. הענין המיוחד אשר עוד לא עובר כראוי. הוא כזרי תוה“ק אשר רבו עליה בני ישראל המון שיטות ומחלוקות ובשפה בלולה ועמומה דברו בה חכמינו עד כה (כלומר עד רבי פינחס הכהן ליטנאפ מבירו) ואשר קבלה

ביד כל חכמי ישראל באי בסוד ה' וכרבי פינחס הכהן ליטנאפ) כי אך בתחית סתרי תוה"ק יחיה ישראל ותחית ישראל הוא עתה חפץ כללי". והוא מעיד על עצמו כי כספרו אגד אתו בכתובים באר שנים עשר דרכים עמוקים, שמימיים (!) ונפלאים, אבל עוד הדרך האחרותי, דרך הי"ג הפשוט והגלוי מפני אהבת השלום הניתח לנו שעליו אמרו בזהר שה"ש: זכאין אינון וכו' וסתרי הבאור הזה תבאר לנו חכמת הקבלה; שמע ישראל ע' רברבא וב' רברבא וכו'.

וככה עומד רבי פינחס הכהן ליטנאפ על במת "הפלם" ומיעץ לעם ה' ללכת בדרך הי"ג שהיא הדרך האחת לתחית ישראל, להאיר אור על סתרי תוה"ק "אשר חכמינו עד כה דברו בה בשפה בלולה" עד אשר האיר ה' את עיניו ויטעא את האמת אשר בה, ובטובו וחסדו הגדול הוא נכון ללמדה לכל בני עמו.

ובעוד שהרב הנכבד והחכם הזה רואה את כל קלקלת בת עמו בזה שלא ישימו רבניו וחכמי לב להדרך הי"ג אשר גלה בחכמת הנסתר, יבא "חד מרבנן" שני בחוכרת ח' במאמר גדול "אל הרי ישראל" ואחר "שהרשה לעצמו (וברשות המו"ל) לפתוח החלה בכבוד אכסניא, הלא הוא "הפלם" הנכבד, להגיד מקצת שבחו בפניו יען כידוע בלב כל פועל המצא השוקה עזה ונמרצה לדעת משפט וזלתו על פעולתו, ומפני שהתשוקה הזאת כוללת כל הפועלים שבעולם (אפילו פועל אמת כהמ"ץ הכשר מפולטכא) לא חלילה מפני הרדיפה אחר הכבוד (כי מי יחשדהו בכך) כי אם אדרבא רק מפני שהפועל נתון בלבו ונפשו אל מפעלו" ואחר שהוסיף לפשט בהנה וכהנה ולהרבות להג אין קץ בשבח "הפלם" שהוא "כמעלעפאן לבית ישראל" אשר חומיו משוכים לכל בתי ישראל בכלל ולבתי הרבנים בפרט למען אשר על ידו ישמע קולנו מסוף העולם וער סופו" ולא רק כמעלעפאן כי אם "כאב ליתומים, כי מרם היה לנו "הפלם" הלא יתומים היינו ואין אב אשר ידאוג למצבנו המוסרי" וכדומה מפספוטמי הבל — אחרי כל אלה יגש אל העיקר לפתור "שאלת היהודים" ולהביא מרפא לארכת בת עמו בעצה טובה שמצא בעו"ה, והוא: "בהתבוננו לכל פרטי העבירות שבהן בני האדם רובם ככולם הולכים ונכשלים בזמן הזה, הן שלש עבירות החמורות, עבודה זרה, ג"ע וש"ד ושאר העבירות החמורות ג"כ כמו חילול שבת, הגלחת הזקן, גזילה ואונאה וכו' — שורש אחד לכולמו, והוא הרע שנתפשט אצלנו שלא ישאו אשה קודם שלשים, כי אמנם בריאת היצר הוא טוב מאד וכאמרם ז"ל שלולא היצר לא היה אדם בונה בית ולא היה נושא אשה, אבל לאלה הבחורים שעליהם נאה לקונן איכה ישבה בדר בודאי אין היצר טוב כל כך, כי בהיות הטבע דורש מהם את תפקידו הלא בודאי עושים מה שעושים באיסור ולא בהיתר".

ובהשהפך עליו נפשו מעונות הדור כי רבו בסבת "הבחורים שלא ישאו אשה קודם שלשים" הוא פונה דרך "המעלעפאן של המ"ץ מפולטכא" וזועק זעקה גדולה ומרה באזני הרבנים, לאמר: "איך יכולים אתם להתאפק על מעשים זרים כאלו, אתם בחרתם לכם את מדת הסבלנות, אבל על הכל יש גבול וגם על הסבלנות צריך להיות גבול" ובכן חייבים הרבנים לצאת מגבול סבלנותם ולתפש כל רוק זקן בפאת זקנו ולאמר לו: אם תקח אשה טובט ואם לאו פה תהא קבורתך.

והרב החכם מוסיף לדרש בחזקה "להשתדל אצל הממשלה יר"ה שתרשה לנו לעת מצא לחוק את דתנו באמצעים שנמצאם (הוא וחכמים שכמותו) לנכון, וגם יש לצרף לזה

שיהיה גם תיקון גדול להמדינה, כי בכח התורה תעלה בידינו לגלות כל תעלומה אשר אולי גם פקירי הממשלה אינם יכולים לגלותה" והיו הרבנים מלבד מורי הוראה גם למרגלי חרש פקחים שיגלו כל תעלומה.

„ואז — יוסיף הרב החכם — כאשר ישהדלו בזה הרבנים הגאונים בהשתדלות גדולה וגם יביאו זאת לפעולה, או אז יתכנסו כל הגדולים (וגם הוא בתוכם) כרשיון הממשלה יר"ה ויגזרו שיראו האבות להשיא בניהם סמוך לפרקן לקיים „ופקדת נוך ולא תחטא“ ומטילא יקיימו הבנים מש"כ בתורה לא הנאף" ושלוש על ישראל ובא לציון גואל.

ומאמרים כאלה ממלאים את חברותיו של „הירחון רבני“ שנועד לדברת מו"לו הצדיק והמשכיל יחד בהקדמתו לחוברת ראשונה „להורות דרך ישרה לישראל בפתרוני שאלות החיים“.

אמנם אין קץ לההבלים וההזיות ש„בירחון רבני“ זה, אבל עוד דוגמא קטנה אחת כהחלק הפלוסופי שבו, כי כלום יחסר בו דבר מה, הלא הכל יש בו.

איזה רב-פלוסוף ורבי אליה מאיר פיווילוזאהן שמו ישתטח במאמר גדול (חוברת לירח המזל, שנה שניה) שבו הוא „מתיר לעצמו לרנע אחד לבא לבית מדרש של שכל האדם“ והוא מפסיק כמשנתו והילך ובא לבית מדרשם של פלוסופי יון העתיקה ואירופא החדשה ואחרי ישים עינו הבדלח כמוכח „רק רנע אחד“ בשמותיהם והבליהם יאנח במרירות לב: „מה אומר ואדבר? הלא נודע כי נבוכים הם בארץ, מדור „אנוש“ עד שפינוזא, כי עוד לא באו לידי משפט חרוץ בתור האדם ומיבו ותולדתו, עוד מפלפלים ומיגעיים בזעת אפים בדעות דארווין ולה-מיטרי ועוד, מתחככים הם להנאתם בדעות הכוזבות האלה, עוד נושאים ונותנים בסוגיא החמורה של ידיעת ה„אני“ מיימון ופיכטע עוסקים ברצינות (לא לחנם הוא יודע שמות כל הפלוסופים, הלא הראו כי מבעלי המהלך החדש הנהו) בפרק זה ומרבים „הבל הבלים“; והפלוסוף החרוץ הזה עומד על גבי הפלוסופים האומללים האלו כמנצח וקורא „ובבית המדרש שלנו, להכדיל בין קדש לחול, כל בר בי רב דחד יומא אומר בכל יום בפשיטות: „מודה אני לפניך, אתה יצרת ואתה נפחת בי“ והוא מוסיף בחכמתו לספר בגנות הפלוסופיא „ומה פלא כי נשנו למודי מוסר כאלו: „שמוב להרגיל את הנערים לשחוק ערומים עז הנערות למען ילמדו ידיהם למלחמה“. ככה מרבה הפלוסוף דק"ק קראק להכות על קדקדם של פלוסופי הגוים. וכשראה מו"לנו הצדיק שעוזרו הפלוסוף מאריך יותר מדי בדברים שאינם נוגעים לענין, כלוכר להציונות, מרכז הכובד של „ירחוננו“, מה עשה? הלך והוסיף בשולי הגליון הערה קצרה, לאמר: „כפאריו לאו דוקא, גם בארצנו שמענו מספרים מאגודות פלוסופים ערומים וערומות כאלה בין אחינו, ומכירים אנו גם ציונים נלהבים שזה לא כבר התעסקו הרבה בהפילוסופיא הערוסה הזאת וכו“.

ומה תאמרו, קוראים, להוצפתם, טפשותם ונולות פיהם של שני גדולי ישראל אלה? במלן יושב בקתדרא דק"ק קראק דורש הלי תלים של טפשות על דבר פיכטע וקאנט. ומו"ל „ירחון רבני“ מנבל את פיו בסגנון שכל בעל נפש יפה צריך להתאדם מבושה בקראו דברים כאלה גם כרומן כתוב בעד הטבחות בפריו.

אבל לא כפלוסופיא כי גם באמנות ובמלאכת מחשבת ידיהם של עוזרי „הפלם“ להם רב. סופרו המיוחד על הקונגרס החמישי מבקר בשבט אפו את מערכת האמנות, ואימר „כל היודע אף רק לפני חקי הנועם: היופי, הלא יצווח על התמונות הזרות שאין

תמונה להן, וגם שערות ראשי עמדו כמסמרות נמועים בראותי את כל היצורים, סה
אומר ומה אדבר, המציירים חמאו נגד חקי הנני והיופי".

הלא זח שואמרתו אין דבר אשר יחסר ב"ירחון רבני" זה, גם מרגלי חרש לו אשר
יריחו בבתי-המערכת לדעת אשר יודפס בעוד חצי שנה, ודבר זה ישלא נגלה לאיש כמוני
הגר בווארשא ויוצא וכא ב"אחיאסף", גלוי וידוע להמו"ל הצדיק היושב בפולטבא,
ובחבורת של תמוז כבר מודיעים לו "כי בלוח "אחיאסף" העתיד לצאת לשנת תרס"ג
השתרע הר"ר ח. ד. הורוויץ לארכו ולרחבו במאמרו "התורה והעבודה" והולך ומפמטט על
כל שנאמר בו.

ובירחון מפשי מלא חוצפא, צביעות ופטפטנות כזה ימצא לו מקום גם רבי אלעזר
אמלם שכבר זכה ל"חג יובל" בישראל. אבל על חכם וצדיק זה שנקרא "לעזרת ה'
בגבורים" (אור לישרים 69) ועל דרכיו ומאמריו אדבר ברחבה בפעם שנית, כי חסתי על
כבודו להעמידו בשורה יתה ולדונו יחד עם המ"ץ מפולטבא ועם הנער בעל ה"ציונים-
מען גלאק".

ועתה, קוראים, הנה צרור הסמרטוטים לפניכם, התענגו עליהם כנפשכם חפצה,
הריחו והביטו ותדעו, כי לא לשוא היה עמלי בקבצי אותם יחד למען יהיו ל"בוקעם"
שלם ביד כל איש החפץ לראות את מחוות בת עמו מכל צדדיהם וצביעהם.
הביטו איפוא וראו!

אבי-דוד.

ד"ר שלמה מאנדעלקערן.

כהר גבוה ותלול ידמה לנו החכם והמשורר מאנדעלקערן. החר בהיותנו קרובים אליו נראה בו כה וכה גם פחתים ונקיקים וסעפים לא תאר ולא הדר, אכן בהתיצבנו כרחוק לו יעלמו מנגד עינינו כל החתחתים וההדורים, והופיע אלינו בהדר גאון, רם ונשא ומרהיב עין בשלמות הארו, כאלו נעשה במקצעות ויהאר במחוגה. גם במאנדעל-קערן בהיותו חי אתנו הנקל היה למבקר וצופה למצוא פרצים וחריצים וחרודי סלע, אך עתה ברחקו מאתנו, כי התיקו המות מארץ החיים במרם הניע לזקנה, נחוהו המים בתועפות שיאו, וחכמתו חופפת עליו ומליטה ומסתירה כל מגרעותיו.

ואנחנו לא אל מעשיו בחיים נכונן השקפתנו אך אל מעשיו במספרות, ולא לתאר את מאנדעלקערן האדם מנמהנו, אך את מאנדעלקערן הסופר, המשורר, המחבר את הקונקורדנציא הגדולה. באמת כל אדם גדול לא נקה מכהמים, ומה גם איש כמאנ-דעלקערן אשר בלי עין צופיה, בלי דואג ומחנך, אך בכחו ובעוצם רוחו עלה מסתר המדרגה, ומבחר ישיבה" היה לדוקטור כפול, לרה בכרך גדול ולאחד מגדולי סופרי עמנו. אם במלחמה העזה, המרה, אשר נלחם לקיומו, לא תמיד נך וישר היה מנהגו, ואם הקים לו במזגו שומנים, לא יגרע בזה מחין ערכו בסופר אדיר, ומקומו יכירנו בשורה הראשונה בין החכמים שקמו לעמנו גדור האחרון, כי רב הרכוש אשר הביא לאוצר ספרותנו.

הד"ר שלמה בן שמחה דוב מאנדעלקערן נולד אור ליום ב' דחג הפסח שנת תו"ר, בעיר מצער מלינוב, סמוכה ונראה לעיר הגליל דובנא רבתי. על אדות אביו ידענו אך, כי חפץ לגדל את בנו על ברכי התורה ויקח לו מלמדים מן המוכר. הבן התנכר עוד בילדותו ביתרון הכשר רוחו וכח זכרונו הכביר; כבן שש שנים כבר היה בקי בכל חומשי התורה; כבן עשר היה מלא וגדוש בהרבה דפי גמרא אשר ידעם בעל פה, ויהי תלמיד מבין לאחד החריפים, רבי פינחס אב"ד בעיר מיראהוויץ. יודעיו חוו לו עתידות כי יהיה ל"גדול בישראל". ואף אמנם אלו לא נמה מדרך החנוך ההוא, אולי באמת נוסף גם הוא ברכות הימים על "המאורות הגדולים" ועל התנינים האדירים השוחים בים התלמוד. אבל אחרת גור עליו גורלו. אביו מת בהיותו כבן י"ד שנה, והוא נשאר יתום נעזב, וילך העירה דובנא, ושם פלג לשמף חייו תעלה אתרת...

והעיר דובנא היתה בעת ההיא עיר של חכמים וגדולי תורה, וכבית המדרש של בר"ץ השמיע שיעור לבחורים אחרים הרב הגדול הנודע ר' צבי הירש הכהן ראפאפארט (מחבר עזרת כהנים ותוספות עזרה על הספרי), ובבוא שלמה ללמוד בביהמ"ד ההוא הסב אליו מהרה לב דרצה"ה ויתמך בו, הוא וגיסו הר' יצחק אליהו לנדא (מחבר הבאורים למכילתא ותדב"א, תנ"ך וסדר התפלה — ובסוף ימיו מגיד מישרים בוילנא), ויחד עם איש מופלג וחר השכל ר' יהושע כהנא ישב מאנדעלקערן ויהגה בנפ"ת ובפלטולא תריפתא וילך ויגדל.

אכן דמיונו הנלהב בקש חליפות. למוד התלמוד לא מלא שפקו, ויחמוד את החסידות ונבכי תורותיה, ויתרועע אל החסידים. וילמוד את „התניא“, „הוהר“ וספרי קבלה, גם עלה לעיר קאָצק וקבל פני הצדיק הגאון ר' מנחם מענדיל לפני מותו וילמוד שז ספרי חקירה וקבלה עם בנו הצדיק ר' דוד. אבל מהרה שב לדובנא ומחסיד היה — למשכיל. איכה נהיתה בו התמורה הזאת? הימים היו עת דודים להשכלה; קרני אורה חדרו אל נאות יעקב, אל בתי המדרש ואהלי תורה, ותעוררנה את בחורי הישיבה לעזוב הנמרא ולשקוד בסתר על ספרי מליצה ושיר וחקר, שפות ומדע, ולנהות אל בתי מדרש החכמה. גם מאנדעלקערן ראה האור כי טוב. הוא חדל מן התלמוד ויחל להגות בשקידה רבה בלמוד שפת עבר, ויוגה גם בספרי חכמי ישראל בימי הבינים ובעת החדשה וימלא כרסו מעדניהם, וינס כחו לכתוב מעלות רוחו במליצה וחרוזים, ולאחרונה החל גם לשלוח מאמרים אל מה"ע העברים „המגיד“, „המליץ“, „הכרמל“, וכאשר ראו המאמרים אור התודע על ידם אל משכילי העיר ויתן לבניהם לקח לשעות בדקדוק שפת עבר, והם עזרו לו ללמוד שפת אשכנז ורוסית.

ככן שנה עשרה שנה נכנס לחופה בעיר ההוא, ויקח לו לאשה עלמה כשימה ויראת אלהים, ואחרי שנה, כאשר כבר ילדה לו בן, ברח מאנדעלקערן זיטאמירה ויכנס אל בית מדרש הרבנים. אכן בזיטאמיר לא מצא מנוח, ויפסיק את משנתו ויכתת רגליו לוויילנא, העיר אשר היתה כאבן מושכת לכל צעירי ישראל מבקשי חכמה. בוויילנא החל להפיץ מעינותיו חוצה, ויהי ספרו הראשון „בת-שבע או שנין לדוד“. שיר אהבים בשש מחלקות ומאה ועשרים בתים. המשורר אד"ם כתב אז עליו: „המחבר הצעיר לימים ומלא דעת זקני חכמים הראני את שירו זה ויימב בעיני מאד, על דבר חין ערכו ומדברו הנאוה, כי כלו יפה אף נעים ושכולה אין בו; כן ראיני בידו מחברות יקרות בכתובים על תורה, חכמה ומדע, וכאשר מעודי ישמח לבי ויגל כבודי בראותי בני נעורים יקרים כאלה בקרב בני עמי, כן עלץ לבי לראות אותו ואת מעשי ידיו

להתפאר; ולמען חזק את לבבו להחזיק גם בעץ החיים אשר בתוך הגן לבית ישראל,
 אמרתי הנה משירי אהורנו, ואכתוב לכבודו את המורים האלה:
 לשלמה דמית — כשמו לך הנחלקה
 כי סבני גילך חכמת השכלה,
 ופרי שקד גם שמך — כי שקדך
 על דלתות חכמה בנוער לפתוח,
 על-מבועי תורה מהר לפרוח
 ומבנות השיר גם שם לך יערה".

אכן האד"ם שם לבו יתר אל תבנית השיר ואל שפתו מאשר אל תוכנו. ושפת השיר
 „בת שבע" היא אמנם צרופה וזוקקה, כתובה ברוח האד"ם מופת המשוררים בימים ההם,
 אבל התכן איננו מלא רוח שירה נעלה, אין בו להט הרגש ומעוף הדמיון, אין בו המונות
 וציורים בשלל צבעים, רעיונות נשגבים עמוים במלים מעטות ונמרצות, והיה להפך, כי
 פעמים רבות הרעיון נמשך אחרי הלשון. בכלל לא היה מאידעלקערן משורר נשגב, אך
 נעים; בת שירתו איננה יוקרת, אך מחממת חום צח; איננה מרעמת פלאים, אך מנהמת
 שפיי. ברבות הימים, כאשר שנה סגנונו האסור במוסרות, ויבחר לו שפה קלה ופשוטה,
 חפשית ועשירה, עלה חין ערך שיריו רב יתר. ואם גם בהם נמצא שמחיות, רפרוף
 מלמעלה על פני רגשות עמוקים, בכ"ז ישביעו את נפשנו נחת.

בשנה הנ"ל (הרכ"ו) הוציא לאור גם הובית „חצים שנונים" כוללת פתגמים
 חדים, רובם נעתקים מלישונות אהרות ומעוטם ילדי רוחו. בפתגמים היה כחו של מאנ-
 דעלקערן גדול, ולפעמים הליט בפתגם קצר הלצה שנונה או בקרת דוקרת. עוד הרפיש או
 העתקת ספור „עזרא הסופר" לפילפון, גם שיר „תשועת מלך רב" (כיום הצילה
 את הקיסר החסיד אלכסנדר השני מכף איש חמסים אשר צדה את נפשו לקחתה. הוא יום
 ב' דר"ח אייר שנת „אל תתן לחית נפש תורך".

בהתיכו חק למודיו שב לדובנא, ויקירי העיר חפצו לתת לו משמרת רב מטעם
 הממשלה, אך הוא לא נאות למו, כי רוחו נשאהו הלאה, אל בית שבת החכמוני, להוסיף
 דעת. ויטע פטרבורגה, וילמוד בביהמ"ד הנבוה לשונות הקדם, ויצא כתור „קנרדט",
 גם זכה לאות של זהב בעד באוריו ע"פ תרגום השבעים. הפשיטא והערכי עם חקירה
 פאלעאגראפית ע"ד המקומות הגשנים בהנ"ך. גם ההכבד מאת הממשלה במכתבי תודה
 על שיריו עברית ורוסית.

בשנת תרל"ב כתב שיר „ברכת שלום לכבוד השר הישר באדם כי סיר משה
 טונטיפיורי כבואו פטרבורגה בלויית הרב החכם דאקטאר אליעזר לעווי, להתיצב לפני
 ארון כל ארץ רוסיה, האימפרטור אלכסנדר השני יר"ה, עש"ק י"ג תמוז ה'תרל"ב (19/7
 יולי 1872) לברכו בשם ממשלת אנגליה ביום החג הגדול לרוסיה, לפי מלאת מאתים שנה
 למיום מלך עליה הקיסר הנודע למשגב פעמר הגדול".

מחיו הפרטיים או נודע לנו, כי נתן ספר כריתות לאשתו אשר בדובנא, אחרי
 הוכחו לדעת כי לא יוכל לראות עמה חיים, בהיותו גבוה עליה בהשכל ודעת כגבוה
 שמים מעל הארץ ותהום עמוקה מפרדת בין דעותיהם. את בנו עזב אתה. ראיתי את
 הבן ההוא בשנת תרמ"ד בעיר דובנא; עלם פשוט וגם, לא קרא ולא שנה, ואביו לא
 דאג לו גם בהאיר אליו ההצלחה פניה.

ההצלחה אמנם האירה פנים למאנדעלקערן, כי נבחר לרב-משנה באדיסח, על יד

הרב ד"ר שוואכאכער, ותהי משכרתו שלמה וחוג פעולתו גדול. הוא היה דראשון בבירה נגב רוסיא להטיף לעם בשפת רוסיא (רבות סדרשותיו נדפסו בחברות מיוחדות). בשנת תרל"ה יצא לאור בווארשא ספרו „דברי ימי רוסיא" אשר כתב ע"פ מאמר ועד חברת מרבי השכלה, והוא ספר גדול בעלשה חלקים, ראשון ויחיד בלה"ק, המספר קורות רוסיא בפרטות.

החלק הראשון מן הספר הזה כולל ראשית תולדות הסלטים ורוסיא למן היום אשר היתה לגוי ולממלכה, קורות העתים אשר עברו עליה ועל ארצות שכניה, כל ימי ממשלת בית רוריק, עד מלך מלך לבית ראמאנאו (1613); החלק השני: מן העת אשר צמחה קרן לממשלת בית ראמאנאו עד ימי מלכות הקיסר אלכסנדר הראשון (1613—1801), והחלק השלישי: מראשית ימי מלכות אלכסנדר הראשון עד ימי מלכות הקיסר אלכסנדר השני (1801—1858). בספרו זה הביא מאנדעלקערן גם דברים רבים מקורות בני ישראל ברו"פ, ראשית התישבות היהודים ברוסיא ע"פ מסקנות החכמים הרכני ועוד, החקים והמשפטים אשר הוחקו בזמנים שונים בדבר היהודים, קורות אחב"י בפולין בימי מלכי בית פיאסמ והמלכים האחרים, ובפרק מיוחד יסופרו הרעות והתלאות אשר מצאו את אחינו באוקריינא, פולין וליטא בראשית המאה הי"ז (גורת ת"ח ות"ת), ועד הרבנים בשנת ת"י ותקון תענית כ' סיון, שנת ה'ט"ו ות"ז וכו'.

על הספר הזה כבדו הקיסר המנוח אלכסנדר השני נ"ע במבעת מטולאה אכנים יקרות.

בשנת תרל"ח הוציא לאור באדיסא תרגום ס' יון מצולח עם מבוא והערות (נדפס שנית בלייפציג תרמ"ג).

ובהיותו נושא משמרתו ודורש ועוסק בעניני צבור, כותב ספרים ומאמרים ושירים, מצא לו עת גם לבקר בבית האוניורזיטט באדיסה ולשמע תורה המשפטים, ועל חבורו ע"ד משפטי הירושה השיג תואר קנדיט לדת ודין. גם נסע בין המצרים לארץ אשכנז, ויעמוד לפני חכמי האוניורז' ביענא למבחן בקורות הימים, בלשונות המזרח ובפלוסופיא, ועל חבורו אשר הגיש בדבר השנוים שבין ס' מלכים לספר דה"י וכו' נכתר במעלת ד"ר פלוסופיא.

הגנו רואים את עניו הרצון אשר היה למאנדעלקערן. כי דבר לא שגב ממנו, ואם אחת נמר אמר להניע אל איוו מטרה, שחק לכל מפריע וירדף וישג את מאויו. ואולם מבעו, אשר לא ידע מנוח, היה בעוכריו וירבה שונאיו, עד כי אלץ לעזוב את משמרתו הטובה, ויעזב גם את ארצו, ויהקע מושבו בלייפציג בתור סופר במכה"ע האשכנזים ומחבר. בשנת תרמ"ד נקרא מאת עדת ישראל בבעלגראד לרב הכולל בסרביא, אך כבואו בעלגרה תקפה עליו מחלה, ובשובו לא נתנוהו קרוביו ללכת שמה ע"פ שמר האמנה אשר כרת עם העדה.

בלייפציג החלה למאנדעלקערן הקופת עבודה ספרותית מסודרה, ויחי רק על עמו, ויעש לו שם בין גדולי חכמי ישראל בארצות המערב. אז הוציא לאור דקדוק לשון רוסיא בשני חלקים (לייפציג תרמ"ד); משלי לעסינג אשכנזית ורוסית (שם תרמ"ה); הסר, והוא תרגום ספור „אהבת ציון" לשפת אשכנז צחה ונמרצה (שם תרמ"ה). ע"ד הספור הזה עלינו להעיר, כי לא קרא עליו שם המחבר הראשון מאפו, ולא הודיע אף ברמזיה כי הוא העתקה, ויפרסמהו בין האשכנזים כפרי רוחו הוא... עוד הו"ל: בת קול מארץ רוסיא (Русское слово) עם ספר-המלים רוסית ואשכנזית (לייפ-

ציג תרמ"ח); שירי ישראל, הרגום שירי לורד ביירון אשר הכנם ממקור ישראל. בהעתקת שירים היה מאנדעלקערן אמן מפליא לעשות, ואין דומה לו בהעתקותיו היפות, הקלות והנעימות.

בלייפציג אסף גם כל שיריו ופתגמיו, אשר היו מפורים במאספים שונים, וידפיסם בשני קובצים קמנים, בשם „שירי שפת עבר“. הספר הראשון יצא בשנת תרמ"ב, והוא כולל מאה ששים וחמשה שירים ומכתמים (בו נכלל גם ספר „בת שבע“ ו„חצים שנונים“), והספר השני הופיע בשנת תרמ"ט, בו נכללה גם העתקתו היקרה לשיר „רבי יהודה הלוי“ של היינע (נדפס ראשונה ב„מאסף“ להרנ"ס). העתקת השיר הגדול „בת הבוגד“ לפרוג ועוד.

ומה יפה היתה שירתו בחרוזה הקלים, ואיך שלם מאנדעלקערן במכמני שפתנו, נביא בתים אחדים מן השיר, אשר כתב לכבוד „הנדיב הידוע“ הבארון אדמונד רומשילד בשם

„מי אדיר על הכל“.

ג	א
מי יזיל כסף לרכבות	מי העיר ממזרח צדק
באברתו יסך לארבע מישבות	על ארסת ציון יחזיק בדיק
בטובו ישמח בנים ואבות	יבער קוצים ומשכות חרק
ויחבש כל-עצוב ונגוע?	ולישרון הוא אור זרוע?
הלא הוא הנדיב הידוע!	הלא הוא הנדיב הידוע!
ד	ב
מי יחיה את רוח הלאום	מי השיב אסירי תקוה לבצרון,
שמש ומגן הוא להלכי תום	על הדר הכרמל והשרון
חסדו יגדיל מיום ליום	הקים ליעקב בית זכרון
ואמתו משבוע לשבוע?	מן המסד עד היצוע?
הלא הוא הנדיב הידוע! וכו'.	הלא הוא הנדיב הידוע.

ממאמריו הרבים קובעים ברכה לעצמם המאמר הגדול אשר כתב בהאסיף תרמ"ח „גדולי משוררי ישראל“ והוא כולל תולדות המשוררים רנ"ה וזייל, אד"ם הכהן ובנו מיכה ואברהם בער הכהן גאטלאבער, גם מאמרו הגדול בספר „לוית חן“ (לשפ"ר) ע"ד טאציטוס ודבריו על אדות היהודים. יתר מאמריו שנרפסו בהמניד, המליץ, הצפירה, העברי, הקול וכו' יצטרפו לספר גדול.

גם ראוי להזכיר את טפות ארץ רוסיא אשר כונן מאנדעלקערן בתבונה ונספחו לספר „מחקרי ארץ רוסיא“ של הח' קלמן שולמאן, ואיזה ספורים בלישון יהודית אשכנזית (תחיה המתים, וזילנא תרכ"ח). הוא גם עזר לחכמים רבים בעבודת הספרות, כמו להח' גינצבורג (מו"ל המסורה הגדולה בלינדון), בתתו על ידו את כל השנים אשר בתרגום השבעים לספרי אמ"ת, ישעיה, ירמיה ועוד.

אכן שם עולם עשה לו מאנדעלקערן לא בשיריו ולא במאמריו, אך בספרו הענקי היכל הקודש, הוא קונקורדנציא עברית וארמית לכה"ק. את העבודה הגדולה הזאת החל עוד בראשית בואו ללייפציג. בשנת תרמ"ד הוציא חוברת מיוחדת ע"ד המגרעות אשר בקונקורדנציות הקודמות, עם הערות מ"ו חכמי הדור מבני ברית ושלא ב"ב, המעידים על יקרת המלאכה הזאת. ובשנת תרנ"ו זכה לגמור את בנין היכל, וישר "שיר המעלות לשלמה".

בראותנו את הספר הענקי הזה (1532 עמודים בתבנית 2^ו, כל עמוד נחלק לארבעה טורים ונדפס באותיות מצעירות), כמעט לא נאמין כי איש אחד עצר כח לעשות לכבוד את העבודה הכבדה הזאת.

הקונקורדנציא לשלמה היא שלמה מכל שהיו לפניו, כוללת כל השרשים והמלים שבאו כבר בקונק' הראשונות, ובה גמלאו אלפי החסרונות וההשמטות ונתקנו כל המעוות והשגיאות הרבות, גם קצורי הפסוקים נעשו בטוב מעם ויתרון הכשר מאשר לפניו; בה נוספו כל מלות השמוש והיחס שלא באו זכרון בקונק' הראשונות, עם כל מלות הגוף למיניהן ולנמיותיהן, וכל שמות עצם פרימיים למיניהם. איש לא נעדר, והכל בתכלית הדיוק, ע"פ המסורה הגדולה ולפי סדר כה"ק, עם התרגום רוטי ובאורים והערות קצרות אבל מלאות חדשות ברמון בחקרי לה"ק.

למען הבין את כל יקרת ערך הספר הגדול הזה, עלינו לשים לב אל המגרעות הרבות אשר נמצאו בקונקורדנציות הקודמות. הקונק' הראשונה בזמן שתקן הכהן הנא די סנמא קארץ בשנת 1244 לכה"ק בשפת רוטי ע"פ התרגום הרומי של הירונימוס (הואול-נאמא) בכתב ישראל לא הזכר, כי כוננה להועיל רק לעסקי הכנסיה הקאתולית, ולמחברה לא היה דבר אל הטופס העברי. הקונק' הידועה בשם "מאיר נתיב" להחכם הפלוסוף ר' יצחק נתן (נדפסה ראשונה בוויניציה שנת רפ"ד), וכן זו של ר' אליהו הלוי אשכנזי, של ביקסמארף, ושל מיילאר ופירשט ובעער בשמעטין, עד האחרונה של המדקדק' דוידסאן בלונדון — כולן מלאות השמטות ושבושים לאין קצה. "המקראות הובאו בהן על סדר כה"ק של הואולנאמא, שלא כל אחד בקי בו, ולא על הסדר המקובל והנהוג בישראל. הפסוקים טובאים מקוטעים ומבולעים, עד שלפעמים אין להם מובן כלל ומביאים לידי חוכא ושלולא; השגיאות במראה המקומות עצמו מספור. מפני שנמצאות בכל דף ודף גם השגיאות נגד המסורה רבו מאד; שרשי הפעלים באו לפעמים שלא כדין וכהלכה. וכן בשמות, והשבושים בגוף הפסוקים, אשר ישחיתו את הענין והמליצה. רבו כחול הים; תבות רבות, שמספרן עולה לאלפים, חסרות מכל וכל; השגיאות הרבות שבאו בערכיכ רבים נגד הלשון ומשפטיה ושלא ככתוב, התעו לפעמים את בעלי השרשים והרקדוק וכו' (לשון הרש"ם בהקדמתו העברית ל"היכל הקדש").

ומאנדעלקערן בנשתו אל בנין היכלו לא בא לחזק ברקי הקונק' הראשונה ולגדוד פרצותיהן. כי "קשה עתיקא מחדתא", ויתעשת לבנותו כלו מחדש. אחרי הגיה את התנ"ך שלו בדיוק נמרץ ע"פ המסורה וע"פ הוצאות מוגהות ומדויקות, ואחרי עברו על פני כל התנ"ך מבראשיו עד ויעל וימצא אחת לאחת את כל אלפי ההשמטות והשגיאות של הקונקורדנציות, העתיק את כל הפסוקים השייכים לכל שרש בפעלים שמות ומלות מגוף כה"ק, למען יהיו מסוגלים לבעלי הרקדוק והשרשים להשתמש בהם, ובסדר כה"ק המקובל בישראל. את מלות היחס והשמוש (החסרות בכל הק"ק שחברו לפניו) הכניס אל

תוך החלק הראשון בסדר הא"ב. למלות הגוף ולמלת „אשר" יחד מדור בפני עצמן. גם את החלק הארמי הציב לברו, כמו שעשה בוקסמאָרף, שלא לערבב יחד שתי הלשונות, השונות בדרכיהן ובמשפטיהן; אמנם בסוף כל השרשים, גם בחלק העברי גם בחלק הארמי, רמו על אלה שיש להם אחוה בשתיהן. שמות עציפ מסודרים בסדר הא"ב כחלק מיוחד, וגם הוא בריאה חדשה.

השרשים מתורגמים רומית בדרך קצרה, וגם ההערות העבריות אחרי כל שרש כהובות בלשון קצרה ופשוטה. בהן נסמך מאנד' ביתר שאת בלשונות בני שם, „כי רק בהן תושע אחותן העברית, ורק על ידן יתבררו ויתלכנו המושגים וההוראות". כפעם בפעם יביא את השנויים הכי נכבדים בתרגום אונקלוס, יונהן והשבעים, גם יביא גרסאות שונות, ובכלל נמצא בהערות ההן רב מסמונים בחקר שפת קדשנו.

ואם המלאכה הזאת לעצמה היא רבה ועצומה, עוד נוספה לו עבודה ע"י ההרפסה, כי מצרפי האותיות לא הבינו כל מאומה בלה"ק והוא אלץ לכתוב את כל המלות בכתב מרובע אחרי כהכו אותן לראשונה בכתב פשוט. גם ההנהגה עליו היתה, והיא מלאכה קשה וכבדה מאד לספר כזה. לא יפלא כי העבודה הזאת דלדלה כל כחותיו, מצצה כל לשד חיתו ותשימתו כצל כנמתו.

בהקדמת „היכל הקודש" יאמר מאנדעלקערן. כי כבר הבין וערך נוספות אחרות לספרו זה, והן: (א) קבץ כולל המאמרים והספורים שנשנו ונשלשו בכה"ק. מוצנים זה אצל זה ומקבילים שורה תחת שורה; (ב) קבץ כל הפסוקים שבאו בהם לשון נופל על לשון; (ג) קבץ כל הפעלים והמלים שבאו עם שי"ן ת' אשר, ועוד ענינים אחרים ביריעת המסורה, תולדות הלשון וגדולי בעלי הרקדוק ואוצרות השרשים. „אבל המו"ל את ספרי, בראותו כי רחבה ונסכה כמותו יתר הרבה מאשר חשב בתחלה, צוה עלי במפניע: רב לך! אסוף ירך! ובכן ננתי את הנמצא אתי עד עת מצוא, ובנפש דאבה קראתי: רבות מחשבות בלב המחבר, ועצת המוציא לאור היא תקום!":

מלבד הקונק' הענקית הזאת חבר מאנדעלקערן עוד אחת, קמנה בכמותה אבל לא באיכותה, כי באו גם בה כל הערכים והשרשים וגם ההערות והבאורים דבר לא נעדר, ורק כי תחת הפסוקים כלשונם נרשמו בקצרה מראי מקומותם בתנ"ך. את הספר הזה חבר לתועלת האנשים אשר תקצר ידם לקנות למו את הקונקור' הגדולה (שמחירה מאה וחמשים מארק). אכן גם הקונק' הקצרה מכילה 62 גליונות בתבנית השמינית.

השנים אחרי הופיע הקונקורדנציא היו שנות רזון לפעולות מאנדעלקערן. כחו כבר כלה, גם אור שכלו הועם לפעמים, אם גם פעם בפעם עוד שב לברוק כבראשונה, אך זה היה עד ארניעה. עוד בחרף לשנת תרס"ב שלח להרפים ב„ספר השנה" שלשה מכתמים, ובהם עוד נראה את ברק שנונו העתיק. הראשון בהם הוא:

תֵּר הַזֶּהָב.

תֵּר הַזֶּהָב מְתִי בְּקִרְבָּנוּ יוֹפִיעַ?
הֲקִין לְמִשְׁלַת הַזֶּהָב עֵת פִּי־יָנִיעַ!

והמכתם השני :

בְּיָמֵי הַבְּחִירוֹת.

שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד אָמַר : הַפְּסֵף יַעֲנֶה אֶת הַגֹּלִי
וְאֲנִי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד אָמַר : הַפְּסֵף יַעֲנֶה אֶת הַקֹּל !

אכן , כאמור , כל אלה היו אך ניצוצות שהתמלטו לפעמים מתחת הרשן . הרוח הגדול , הכביר , כבר רפה , והעובר הנפלא כרע רבץ ולא יכל עוד מלט משא . באחרית החרף תרס"ב בא לוויין ואיש לא ידע בבואו , ויכנס לביה"ח ואיש לא שם אליו לב , וינוע וייטה שם בלי משים , ביום השבת י"ג אדר שני . בהודע דבר מיתו למשפחתו הביאה את עצמותיו ללייפציג , ושם נקבר בכבוד גדול .

בעזבונו נשארו הרבה ספרים ומאמרים וחקירות , המחכים לאיש אשר ירצו

לאור .

י . ח . זאגאראדסקי .

ר' אברהם שלום פריעדבערג.

(הר"ש-שלום-ה"ש).

טלד בנרארנא ביום י"ח מרחשון תקצ"ט. בנעוריו למד תורה מפי מלמדים מובהקים והוא הצטיין בשכלו הטוב ובכח זכרונו ויעש לו שם "ילד נפלא". בשנת תר"ח (1848) נשאר יתום מאביו אשר מה במחלת החלי-דע, והחל אמו לדאג לחנוכו בדרך התורה, כחק לילדי ישראל בעת ההיא לבלות ימיהם ב"חדר" ושנותיהם ב"גמרא". בהיותו לבר-מצוה דרש דרשה בפלפול אשר ערך לו ע"פ מלמדו השנון ר' יעקב שלום'ס. עוד ביום ההוא פנה בבקשתו אל אמו לתת אהו לבעל מלאכה, ללמדו אומנות נקיה וקלה, כי הלא יתום הוא ועת לדאג לאחריתו. "חזקו עליה דברי — יספר ה"ש בזכרונותיו — ובשאלה את פי באיזו אומנות אכחר למצוא חפצי, לא דרשתי ולא חקרתי הרבה, אך הגדתי לה חפץ לכבי ללמוד אומנות מתקן טורי שעות, כי בעיני אין נקיה וקלה ממנה — ולא מחכמה השיבורי על זה, אך מסכלות לא מעט. עיני נמישכו אחרי ענתות הכסף והזהב התלויות להמוניהן על הקרסים לפני החלונות של בעלי אומנות זו, ובלבי שערתי, כי האיש אשר אלה לו הוא בודאי תפוש זהב וכסף ואין קצה לאוצרותיו". ובכן ויהי הנער לתלמיד אצל אחד האומנים האלה, ביום עסק במלאכה ובלילה ישב והגה בתורה.

עברו כשנתים ימים ובלכו התגברה התשוקה לנוע למרחקים. לדרום ארצנו, אשר יצא שמעה כ"ארץ זבת חלב ודבש" ותמשוך רגים אליה, "ואף אני בחלומי דחקתי את עצמי בין הנחפזים לצאת, ולא נתתי מנוח לאמי עד אשר נענתה לי למורת רוחה, בהבטיחי אותה כי לא להרחיק נרוד מגמתי, כי אם לנסוע דרך חמש ועשרים פרסה מעירי אל בריסק דליטא, כי כל ישעי וחפצי להשתלם במלאכתי" שם. ויסע הנער לבריסק ומשם הרחיק נרוד לדרום רוסיא, ויעש בברדיטשוב, בבאלטא ובבוהופול עד בואו לקשינוב. בבאלטא התנקשו לו בני בליעל להוציא במרמה את תעודת מסעו ולמכרו לעבודת הצבא, כפר נפש אחד מבני העשירים, כדרך החוטפים בימי החשך ההם. אכן בעמל אחרים מנכברי העיר, אשר הכירו כי ברכה בו, נחלץ מצרה.*

כשנתים ימים ישב בקשינוב ויעסוק באומנותו, אבל גם את תורתו לא עזב. מדי נפנה ממלאכתו היה בא אל בית התפלה הקרוב ושם נמצא ש"ס שלם ויהנה בו, ויהי למודו לו לענג. בעיר ההיא הצליח לו המקרה לקנות ספר "שפה ברורה" לרק"ש, ספר "הנצנים" לאב"ג, ספר "תלמוד לשון רוסיא" לרשי"פ וגליוני "לוח הפעלים", ויהיו הם שעשועיו ולמדויו בשבתו בית, ויהיו המעוררים אותו לאהבה את שפת קדשנו, ויחל לכתוב ולערוך בה רוחו על הגליון. ומכתביו אשר שלח או אל ביתו, והם מלאי חדשות

* את פרעי המקרה ההוא המשולב בקורות הימים ההם ספר ה"ש בזכרונותיו כ"ס, החסופים" נדפסו ב"ספר הגנה" תרס"ב.

ע"ד מלחמת קרים אשר פרצה אז, יפו מאד בשפהם ומליצה חידות למו, נבונים קראו ויהללום, והם עשו לו שם בעירו.

בשנת תרי"ח שב לגראדנא וישא לו אשה מבנות עירו, וגם אז עוד לא הרפה ממלאכתו; אך אחרי שנה, בראותו כי לא תחיה את בעליה השליכה אחרי גוו, וידבק בהשכלה וילמוד לשון המדינה ולשון אשכנז על בורין, ויוסף לעשות חיל בלה"ק ובמדרעים, כי לחמו נתן על שלחן חותנו ושעתו ודעתו פנויות ללמודים, ויהי חדרו בית ועד לצעירים דורשי השכלה, וכל המחברים אשר באו לגראדנא סרו אליו והוא היה למו ליועץ ולתומך. בשנת תר"ך החל לבוא בדברים עם הסופר אברהם מאפו, והקם ברית אהבה ביניהם. אחרי שלש שנים הלך לקאוונא לבקר את אהובו זה וישב בביתו ימים אחדים.

ההתודעות אל מאפו פעלה הרבה מאד על רוחו. היא העירתהו לנסות כחו לכתוב גם הוא חזון במליצה נשגבה, בסגנונו של מאפו אבי חזון חזיונות בימים ההם, ויחל לחבר ספור „אחרית ירושלים“, אשר שמונת הפרקים הראשונים ממנו ראה מאפו וימצאו חן בעיניו. אכן הם אבדו בבית מאפו ולא יסף פריעדבערג לכתוב עד אחרי שנים רבות. רבים ממכתבי מאפו אל פריעדבערג נגנבו בידי מקנאים וישרפו באש, ויתר הפלטה נדפסו בשבט סופרי לה' דאליצקי וב„ספר הזכרונות“ של פריעדבערג עצמו. אחרי אשר פסק לו מזונו בבית חותנו החל למצוא לחמו מן ההוראה, בהיותו מורה מצוין בבתי עשירי העיר. כל היום יגע בהוראות שעה, ובערב בשוכו אל ביתו חכו לו עדה צעירים אשר למדם בלי מחור. בשנת תר"ל שם גם אל המסחר פניו. בשנת תרל"ץ

יצא בווארשא לאור ספרו הראשון „עמק הארזים“ בשני חלקים, הלא הוא ספור טראשיה דרכי האינקוויזיציא בספרד, מעשה ידי הסופרת העבריה גראם אגוליאר, [פריעדבערג בראתו בריאה חדשה, כי שנה את נושאי הספור, נתן להם רוח אחרת ודת אחרת, ותחת אשר בנוף הספר סוכב הולך הספור על אהבת בת ישראל לעלם נכרי, החליף פ' את האהוב באיש עברי מאחינו, אשר אבותיו מאנוסי ספרד, ולרגלי השנוי הזה באו הוספות רבות אשר תכלינה מ"ו פרקים חדשים, גם הוסיף „פתח דבר“ על מעשי האינקוויזיציא ואכזריותיה.

הספר הזה עשה עד מהרה שם תהלה לפריעדבערג על שפתו העשירה והנמלצה, ויחשב מני אז בין בחירי המליצים בסופרינו. המשורר יל"ג, אשר גם הוא החל להעתיק את הספור בשם „יושבי המכה“, כתב אל פריעדבערג „ספרך אינו צריך להסכמה. כל קורא מבין אשר יש מעם בחכו יבין וימעם כי שפתנו אהך ואתה אדון לה“. וה' מ' פלונג יאן כתב: „... הן הוא השביעני רב ענג ומרורים, רב ענג רויתי משפתו הצחה והנעימה אשר יקר למצוא כמות בספרי סופרי זמננו, ולא רבים ישלמו בשפתנו הקדושה כמוך. זכרתי את ההללות אשר הגיד לי ידירנו המנוח הנודע בשערים אכרסם מאפו ז"ל עליך, ועתה נוכחתי כי לא הגיד לי אף תחצי מכל אשר ראיתי בעיני. ומרורים הביא בלכבי בזכרי את ההללות אשר מצאו את בני עמנו בארץ היונה, זו שפניא האכזרית וכו'.

בשנת תרל"ט הדפיס פריעדבערג בהמליץ פרק מזכרונותיו בשם „הפתקא בגן עדן העליון“ גם מאמר גדול „שלומים לריב“, לריב ריב צעדערכוים אשר נחרו בו מקנאים רבים במכ"ע „הקול“. בשנת תרמ"א, היא שנת המקרים הרעים הידועים, היה פ' בין עשרה הראשונים אשר רעיון הישוב באה"ק וחבת ציון התעורר בלבם. ובמכתבו ליריח יהל"ל הוא כותב: „אינני רואה כל תועלת בעמל קצינינו לכונן קולוניות לישוב אחינו בארץ פלוגית — אשר תקיא גם אותם לאחרונה באיזה סבה ועלילה שימצאו אהבינו עלינו לשנוא... וטוב מזה היה לו יכלו לפתוח את האוצר ליסוד ישוב עמנו בארץ אבותינו מקדם. רב לנו נדוד בלאמים, ללקמ עצמות תחת שלחנות אחרים!“ וכו'. ובמאמר „חזון למועד“ (המליץ תרמ"ב) הוסיף להזכיר „כי לפתרון שאלת היהודים אין דרך אחרת כי אם להחזיק ב„ישוב ארץ ישראל“.

בראשית שנת 1883 נקרא פ' מאת הארו להיות לו לעוזר ראשי במכה"ע „המליץ“. ומני אז ועד יזמו האחרון היתה אך הספרות אומנתו ולה הקדיש כל כחו ורוחו ומעיניו. היא לא נתנה לו עשר, ואף לא פרנסה ברחבה, והואלם הוא התכונן תמיד אל הספרות לא כקדודם לחפור בה אבל, אך כעל דבר שבקדושה, כעל עסק רוחני, ולכן שמח בה, ואם את מזונו החמרי לא נתנה לו בשפע רב, תחת זה נתנה לו מזון-רוח בלי חק, וכל ספר וכל מאמר שיצא מתחת עמו הביא לו נחת וששון רב.

שלוש שנים עשה פריעדבערג במערכת המליץ, ובין מאמריו הרבים אשר כתב במכה"ע ההוא הכי נודעו בעת ההיא פולימוני „מעניני דיומא“ אשר חתם עליהם בשם היש, ובתכנם וגם בסגנונם משכו עליהם עיני כל מביני דבר. קצת הפולימונים האלה, אשר להם ערך ספרותי קיים, נדפסו אחרי כן ב„ספר הזכרונות“ ח"א — בהמצפה חוברת א' הדפיס מאמר בשם „ירושלים“ ע"ד קורות ירושלים עיה"ק וכל זכרונותיה, ובחבורות ב' וג' כתב מאמר גדול „ישראל והעמים“.

את קורות עבודתו ב„המליץ“ וכל אשר עבר עליו והמינא שנפלה בינו ובין יל"ג

שהיה בשנת 1883 עורך „המליץ“, האר פריעדבערג במאמרו „זכרונות ע"ד הארז" שנרפס ב„ספר השנה" הראשון.

בראשית שנת 1886 נקרא פ' לווארשא, להיות עורך בהצפירה אשר החלה להופיע בכל יום. הוא כתב את הפרק „כחוץ לארץ“, גם פוליטונים ומאמרים שונים. בשנה היא נרפס ממנו במכה"ע שהוא ספור גדול „הרב להושיע“, והוא העתקת הכפור האשכנזי „דער ראבבי פאן לינגיץ“ מאת הר"ד זאמטמער. גם להאסיף (שנה ב') העתיק ששה ספורים „מספרות העמים“. בהג הפסח תרמ"ז עזב את מערכת הצפירה ויחי מעבדות הווראה (כי נקרא להורות דת ולהיק ושפת אשכנז בביה"ס של מייזלער) והספרות, כי העתיק למען „האסיף" ס' „הספרדים" מאת ד"ר מ. קיווערלינג, לקח חלק בהעתקת ספר תולדות ספרות ישראל לרד"ר נוסטאו קארפעלעס, העתיק למען המאסף „בן עמי" אשר לקאנטאר את החלק השמיני מספר „נעשינמע דער יודען" לגראטין, ולהאסף „בנסת ישראל" של שפ"ר — את מאמרו הגדול של הר"ד הרכבי „ר' יהודה הלוי" ואת הספור „עיר ובהלות" של לעוואנדא (הספור יצא בשנת תרנ"ד גם בספר מיוחד).

בשנת תרמ"ח החל להופיע בווארשא ספר „האשכול" והוא עניציקלופדיא עברית, ותמסר הנהגת כל המערכה לפריעדבערג. הוא אסף אל תחת דגלו כל כחירי הסופרים ויחלק לאיש איש מלאכתו. ויתקן ויברר וילבן את מאמריהם, וגם בעצמו כתב ערכים רבים. אכן מחסרון כסף חדל הספר הגדול להופיע אחרי צאת לאור הכרך הראשון ממנו. אז נפתח לפריעדבערג מקור מחיה ממקום אחר, כי נתמנה להיות מבקר ספרי ישראל מטעמי בווארשא. בשנת תרנ"א הוסרה מעליו המשרה הזאת וישב אל הספרות. לטובתו ולטובתה גם יחד, כי כני אז היה כמעין המתגבר ויזיא הרבה ספרים, ויכתוב הרבה מאמרים, אשר העמידוהו בשורה ראשונה בין סופרינו בעת האחרונה.

רוב ספריו יצאו ע"י אגודת „אחיאסף" שנוסדה בימים ההם להרפים ספרים בחכמת ישראל ותולדותיו. בשנת תרנ"ג הרפיסה את ספרו „קורות היהודים בספרד" בשני חלקים. אחרי כן החלה להו"ל מערכת ספריו הנודעים בשם „זכרונות לבית דוד" (ארבעה חלקים). בחלק הראשון מן הספר הזה הלך פריעדבערג „בעקבות הרמן רעקענדארף בספוריו" „מסתרי היהודים", כלומר העתיק מרעקענדארף, אכן כראותו כי ספורי המספר האשכנזי הגם קלים ודלים בערכם וגם תחסרנה בו התקופות הכי נכבדות בקורות ישראל, שלא אותן בספורים מקוריים. בחלק השני עוד באו העתקות אחדות, אך הכעתיק שנה והוסיף עליהן ויבראם בריאה חדשה, והחלק השלישי והרביעי כלם מקוריים.

בספוריו אלה, אשר נתחכבו מאד על הקהל, עבר פריעדבערג על כל דברי ימי עמנו מימי הבית השני ועד דור הרמב"ם ויקלעם כמקלעת ספורים יפים ומושכים הלב. בכמה עמל עלו לו הספורים ההם יספר במכתב לאחד מאוהביו לאמר: „לרגל המלאכה אשר לפני דרוש אני לבקש ולחפש על כל ענין ומקרה ודבור ציטטים ומ"מ הלכודיים או היסטוריים, אשר חפושם במקוריהם מבלה ומכלה את כל יתר עתותי". המשורר ק. שפירא שהיה ידיד פריעדבערג מימי נעוריו, כתב אליו אחרי קראו שני החלקים הראשונים מספוריו אלה: „זה כמה לא התענגתי על מתק ניב שפתנו הקדושה כמו עתה בנפת חמפנה שפתותיך, שלום!... החלק הראשון והחלק השני שניהם כאחד טובים ויפים; הראשון מרום מהשני בתכנו ורוחו הכביר, והשני הגדיל עליו בלשונו ונכבד ממנו במתק שפתיו ונעם נאמיו, המפכים קדש כסתר זרם מלב וקרב וגורקים שבע למעלה בפאר והדר, ששם יצאו במחול משחקים עם קרני שמש צדקה".

ואמנם אחרי אברהם מאפו לא קם בישראל מליץ כפריעדבערג, אם כי לא היה מן ה"מטהרים" אשר נפשם סולדת מכל מלה אשר לא בכה"ק יסודתה, ולא אחת תכל סגנונו במלים לקוחות מאוצר המשנה והספרות התלמודית, ואולם שנאה עזה שנא את המחדשים מלים נשפתנו בלא דעת ובלי מרוח לחפש אילי כבר נמצאה היא בספרי בעלי אסופות הקדמונים, ואם אלץ לרגלי העתקתיו לחדש גם הוא איזו מלה, בקש לה סמוכין בחקר השפה וברוחה.

בשנת תרנ"ז יצא לאור ספרו הגדול בן שלשה חלקים "התורה והחיים בארצות המערב בימי הבינים", הוא העתקת הס' "געשיכטע דעם ערציהונגסוועעזן א. דער קולטיר דער אבענדלאַנדישען יודען" מאת הר"ר מ. גידעמאן. העתקת הספר הזה עלתה לפרידבערג בעטל רב, כי לא עשה מעשה מכונה להעתיק בלי בחינה ומשפט, אך התחקה על כל המקורים אשר מהם שאב גידעמאן, וישאב מהם בכלי ראשון, ולתכלית זו בלה לילות כימים בחפוש בספרים, גם זכרונו ובקיאותו הרבה עמדו לו, כי היה פרידבערג בקי עד מאד בכל כפרי חכמי ישראל נוסף על ידיעתו הרבה בספרות העמים, וזכרונו כבור סיד שאינו מאבד מפה. לכן יקר ערך הספר "התורה והחיים" כספר מקורי כתוב בעצם וראשינה בשפת קדשנו, וגם הח' גידעמאן שמח מאד כי בא ספרו לידי מעתיק נבין ומומחה כמוהו.

בשנת תרנ"ט הו"ל את זכרונותיו בשני חלקים ("ספר הזכרונות", ווארשא), בהם אסף לאספה רבים ממאמריו ופולימוניו שראו אור לראשונה בטכ"ע ומאספים שונים. שנים אחדות היה עורך את "לוח אחיאסף" אשר הדפיס גם בו כמה מאמרים נכבדים. תרס"ב הו"ל החלק הראשון מספר "שפה לנאמנים" ללמוד שפת עבר על מהרת הקדש. הוא בחר לספרו בשם זה "כי ערוך הוא למורי שפת קדשנו הנאמנים באהבתם לה וחפצים לשמרה בטהרתה, למען היותו כמבוא ופרודור ללמוד התנ"ך, שזה העיקר ובלעדו אין ספר-למוד אשר יצלח למלא מקומו ולהביא בלבב צעירינו ידיעת לשון קדשנו".

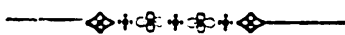
בספר הזה הכנים פריעדבערג דברים הנוגעים לענינים היקרים ללב איש ישראל, כאהבת השפה והלאם וחבת ארץ קדשנו, ובסוף הספר אסף קבוצת ספורים קטנים לקוחים מספרותנו התלמודית ומלאים דברי חכמה ומוסר השכל.

ועם כל עבודתו הרבה בחבור כל ספריו אלה לא משך ידו גם מערוך מאמרים כפעם בפעם במכה"ע לישראל, ויכתוב גם בשפה היהודית (תולדות מאפו בהמאסף "הויז" פריינר", פולימונים רבים בטכ"ע "דער יוד" ועוד), כי היה פרידבערג שקדן נפלא מאד, עובד יום ולילה עבודה מאהבה, להשכיל להועיל לבני עמנו.

בשנים האחרונות דבקה בו מחלה רעה, אשר אכלה כחו, אם גם לא הצליחה להרפות ידיו מעבודתו הספרותית, ועוד יום אחד לפני מותו אחז עמו בידו ויערוך מאמר כתשובה למבקרו.

י"א לחדש אדר שני תרנ"ב נוע וימת הסופר והעובד הכביר הזה, ותהי קבורתו ביום המחרת בכבוד גדול וברב עם.

י. ה. זאגאר אדסקי.

ר' יעקב הירצל ז"ל.

נולד ביום 14 אפריל 1835. ונפטר בן ששים ושבע שנים, ביום 9 יוני 1902.

הר"ר תיאודר הירצל כותב על אדות אביו זה:

„אם הנני יהודי טוב ואם אולי בימים הבאים אעשה דבר מה לטובת עמנו, זה פרי החנוך אשר הוא, אבי היקר, חנכני. ענו היה תמיד וצנוע מאד, אבל אין די אמר לתאר עד כמה סעדני ויעודדני ויוסף לי אמץ במלחמות הקשות שהיה עלי להלחם בימי שני חיי — לקיומי הצפוי לסכנה. — על מות אב בזה אין די דמעות“.

התמונה אשר בזה תציג לעינינו אחד הרגעים, בבוא האב יעקב אל בנו, היושב על שלחן הסופרים בחדר עבודתו.

מנגינת - עים.

arr. v. A.B. Birnbaum

Andante

Piano

Et tu mo per a h b i m a t r a h a r s a h k i o n i a m e c h a j o s h o

h o a s i d i m s i c h o l e h o a b i . a R e s i o a g i s h e h o m a h m a h i j e s i k i h i

o s e c h o s i m c h o j o i d l o d j r o e l g e r a m e d e a s l e h o B o a m e i m e t e

z e o l o m i b r a a m i e n n a l k i k o l e m i n l a b r o s s i m c h o s j t e n n

המנגינה בטעמה אוקראינית היא, תבניתה תבנית המנגינות בנות חלקה אחת (איינ) טייליגע ליעדערפארם). האישי אשר אוננו כבר שמענו שהים ושלש אוקראינקה, יכיר כרגע כי דמות אחת להנה. הטונתה ובנינה וגם טעמה, כלם נותנים לשער כי אוקראינקה היא ומוצאה משנות סוף המאה הי"ז ותחלת המאה הי"ח. ואם לא שמענוה עד היום מפי אוקראינים א"י, בעת אשר בפיהם שמורות מנגינות רבות של התקופה ההיא, מנגינות

הנפלות בערכן ממגנינתנו זו, שמע מינה כי מבטן יהודי אוקראינה יצאה. גם המלים אשר עליהן הסב המגנינה מוכיחות למדי, כי נולד השיר על ברכי החסידים הראשונים בארץ ההיא תחת השפעת הראשון שב"בעלי השם", אשר בשפה אחרת, ברטו וסוד, החלו לדבר אל אנשי בריתם. החסידים הראשונים ראו בבעש"ט מס כל תקותם וכל נחמתם, ויהי הוא להם לצור מעוז, והתקופה ההיא — עקבא דמשיחא. בצל הבעש"ט חלמו חלום ה"עז הזהב" והעת הזהב גם יחד, והאמהות שרו לילדיהן שיר הערש הושרגוני הנודע:

הינטער (... שם הילד) וויעגעלע
שמעהט אנאלדען ציעגעלע,
ציעגעלע איז געפֿאָהרען האַנדלען
ראַזינקעס מיט מאַנדלען.

בהמשך השיר, בין יתר הרברים, הבלתי מובנים לכל, כי אם ליודעי חן, כמו החרוז הראשון הנה. האם מספרת לילדה, כי למוד התורה הוא הטוב מכל סחורה, והעולה על שניהם היא האמונה בקדושים. גם ה"מתנגדים", כנראה, בראותם כי רבים מן ההמון נהרו אחרי הבעש"ט וכה רבה אמונתם בו, עד כי האמינו כי בהסתופפם בצלם, על הפרות לתת חלב מעצמן. גם בלי כח יונק ומוציץ, ועל איש ואשתו לחיות ברצון הבעש"ט אף אם ישנאו איש את רעהו בלבבם, ועל כל צרה שלא תבוא. על מניעת פרי בטן, על מניעת מפרותיהם ועל הפרעת השלום בין איש לאשתו. הגישו מנחה. "פדיון" להבע"ט שסחיר הברכה, או ישירו המתנגדים עצם המגנינה בשירי מהתלות אשר כוננו נגד החסידים. והחתן מיד אחר חופתו בעת משהתה הנשואין, בחפצו לחדות בשמחה את פני הכלה אהובתו, אשר ערן חפרה להביט ישר בפני בעלה. החתן לא מצא לו ענין יותר טוב לחצי מהתלותיו, לכדיחות דעת, מן השיר הזה:

ביזמו מיט מיר ברנז, ווייסס איך נישט פֿאַר וואס,
גייסט אגאנצע מאַג אראפגעלאזט דיא נאָז.
ווילסטו מיר נישט גלייבען אז איך האב דך ליעב,
לאַמיר ביידע פֿאָהרין צו אגימען יוד,
אגימען יוד אַפּדיון אָב צו געבען.
ער זאל פֿאַר אונז מהפלל זיין אויף אַגליקליך לעבען.

ולהמגנינה הזאת נשאר השם "ברוגער מאַניץ" העולה על שמחת נשואין לשמוח חתן וכלה, עד היום הזה.

מן ההרמוניות אשר הרכבתי לראש המגנינה זו, נוכח למדי, כי בכלל לא נודע על צחיה סלע אם נתאמץ להרים מאשפות מגנינות קלות כאלה אשר אנחנו דשים אותן בעקבנו, וכי יכול נוכל לתת רוך ועלומים גם למגנינותינו הישנות, לא ככל המון נגוני ימי הבינים של עמי המזרח, אשר לשוא יעמלו בהם הבונים, כי הם לא יבואו בגדר הבנין וההרכבה (אוניברביליך).

האמהות הזקנות כבר חלפו הלב, ואת מקומן ירשו צעירות אשר בשפה אחרת ובנגון אחר מישנות את ילדיהן, לכן אמרתי לתת להמגנינה שארית בספרתנו. וזה "שיר-הערש" של ליפשיץ נאה לה מצד הכנו הטוב ומצד שמו ומתאים היטב אל הנגון. אברהם בער בירנבוים.

Biuro Bankowe

GAZETY LOSOWAŃ

w WARSZAWIE

Krakowskie-Przedmieście № 47/49, parter i 1-sze piętro.

קיפּט אונד פּערקויפּט וועהרטפּאפּירע , מאנעטען
אונד אויסלענדישע באנקנאטען .

גיבט הלואות אויף משכנות פאן ווערטה פאפירע ביז 95%
דעם פרייזעס לויט דער בירזא

אסעקורירט פרעמיען בילליגסט .

קאנטראלירט בהנחם פאפירע אויב זיין זענען נאך-נישט
הערויס ביין דעם לאסאווען

דאס ביורא האט איבעראל איהרע קארעספאנדענטען , אונד
שטעלט אויס אויף אללע ערטער אים לאנדע אונד אויסלאנדע טרא-
טען , אנווייזונגען , איינלעזונגען פאן דאמיצילען אונד אקצעפטען , פער
פאסט וויא אויף פער טעלעגראף .

דאס ביורא בעזארגט אינקאסא פון וועקסלען , פראכטען אונד
אנדערע פאפירען אויף גאנץ רוסלאנד , פוילען אונד אויסלאנד , דיא
פערזאנען וועלכע האבען מיט דעם ביורא איין קאנטא , בעצאהלען
ניכטס פיר אינקאסא אין ווארשא .

פיר הויז אייגענטהימער , קאנווערסיעס אין דיא טאוואריזסטווא
קרעדיטאווע טיעסקיע .

מהראוי לשום לב , כי הביורא הזה יש לו עסק במשא
ומתן גם בירושלים .

וועקסלען זאללען זשירירט (żyrowane) אונד בריפפע זאללען
אדרעסירט זיין אן :

A. PERETZ, et C^{om} in Warschau.

נייע בילדיגע שפיערע

!!! זעהר אינטערעסאנט פֿיר יונג אונד אלט !!!

- (1) איין קונסט זיך וועלכסט צו פֿאָטאָגראַפֿירען . פֿרײַ 5 קאָפּ .
 - (2) איין קונסט מיט וועלכען מאן קאן איין גאנצע געזעלשאַפֿט איבערראַשונגען מאַכען זאָ דאָס זײַא וואַלען זיך אַנפֿאַנגס ערשערקען , אונד נאַכהער זאָלען אַללע אָנהײבען צו לאַכען , פֿרײַ 10 קאָפּ .
 - (3) איין קונסט פֿון 4 צערשניטטענע פֿיגורען איין גאַנצען מענשען צו מאַכען , 20 קאָפּ .
 - (4) איין קונסט 2 טרײַע קאַלטיקען (מאַן און ווייב) פֿון איינאַדער צו געהמען , 15 קאָפּ .
 - (5) איין קונסט צו ערקעננען בײַא 2 היבשע דאַממען ווער איין גרעסערע שלעפּפע האַט , פֿרײַ 10 קאָפּ .
 - (6) איין קונסט צו טרעכפּען וויאַ אַלט מאן איז , אָדער וויפֿיל געלד איינער האַט . 10 קאָפּ .
 - (7) איין קונסט געבען דיא יונגע שעהנע טאכטער , איהר אַלטע כוּטטער צו געפֿינען . זעהר אינטערעסאַנט ! 5 פֿערשיעדענע קונסטשטיקע אין איין קאָנווערט . 25 קאָפּ .
 - (8) איין קונסט צווייאַ טאָרטע פֿעָרד פֿאַרשטעללענר , דיגעלבע וויא לעבענדיג צו מאַכען , צוזאַמען מיט דיא וואס רײַטען אויף זײַא . פֿרײַ 15 קאָפּ .
 - (9) איין קונסט פֿאַן 1 קאָנווערט מיט 15 לעערע בלעטטער אין וואונדער שעהנע בילדער צו פֿערוואַנדלען . פֿרײַ 30 קאָפּ .
 - (10) איין קונסט דיא געזעלשאַפֿט צו פֿערוויילען מיט איין צאָבערבוך , מיט וועלכען מאן קאן בלעטטערן איין גאַנצען טאג און עס איזט נור לעערע בלעטטער צו זעהען , גיבט מאן איין קלאַפּ זא פֿערוואַנדעלט זיך אַללעס אין פֿיגורען , גיבט מאן נאך איין קלאַפּ , פֿערשוידענע דיא פֿיגורען אונד עס איזט נור בוכשטאַבען צו זעהן , נאך איין קלאַפּ אונד עס ערשײַנט אַללערלייאַ חיות א. ו. וו. 10 מאהל צו פֿערוואַנדלען . פֿרײַ 30 קאָפּ .
 - (11) איין קונסט אין איין פֿינטטערן צימטער וואַל פּלוצלינג אָנהײבען צו בליקען . פֿרײַ 15 ק' .
 - (12) איין קונסט אין איין פֿינטטערן צימטער אָהן איין ליכט פּלוצלינג העלל וויא אין מיטטען טאג צו מאַכען . פֿרײַ 15 קאָפּ .
 - (13) איין קונסט צו מאַכען דאָס אַללע וואַלען אָנהײבען צו ניסען . פֿרײַ 15 קאָפּ .
 - (14) איין קונסט צו מאַכען דאָס יענער זאָל זיך אָנהײבען צו קראַטצען . פֿרײַ 15 קאָפּ .
 - (15) איין קונסט צו ערקענען יענעס האַרצקטער . פֿרײַ 5 קאָפּ .
- דיא אַללע 15 האַכגעלײַעכטע וואונדערשטיקע , שיקקע איך פֿרײַא פֿער פֿאַסט בײַא עטפֿאַנג איין פֿערעוואַך פֿון נור 2 רובעל 30 קאָפּ .
- פֿון דיא איבעריגע נאײַהײטען שיקקע איך אויף פֿערלאַנג פֿרײַ-קוראַנטען .

Е. ВОЛКЪ

Варшава, Св. Георгия № 36, кв. 9.